

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

**DÜZENLİ ORDUYA GEÇİŞ SÜRECİNDE ASAKİR-İ MANSÛRE-İ
MUHAMMEDİYE ORDUSU'NUN TEŞKİLAT VE İÇ HİZMET
DÜZENLEMELERİ (1826-1834)**

Cem ATILGAN

Doktora Tezi

Ankara, 2025

DÜZENLİ ORDUYA GEÇİŞ SÜRECİNDE ASAKİR-İ MANSÛRE-İ MUHAMMEDİYE
ORDUSU'NUN TEŞKİLAT VE İÇ HİZMET DÜZENLEMELERİ (1826-1834)

Cem ATILGAN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2025

KABUL VE ONAY

Cem Atılgan tarafından hazırlanan “Düzenli Orduya Geçiş Sürecinde Asakir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusu’nun Teşkilat ve İç Hizmet Düzenlemeleri (1826-1834)” başlıklı bu çalışma, 21. 5. 2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mehmet ÖZDEN (Başkan)

Prof. Dr. Fatih YEŞİL (Danışman)

Prof. Dr. Ahmet ÖZCAN (Üye)

Prof. Dr. Cenk REYHAN (Üye)

Doç. Dr. Ömer GEZER (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYINLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

21/05/2025

Cem ATILGAN

“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Fatih YEşİL** danışmanlığında tarafımdan retildeğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Cem ATILGAN

TEŞEKKÜR

Tarih eğitimine başladığım 2016 yılından beri her türlü konuda her zaman yanımda olan, desteğini esirgemeyen, teşvik ve cesaretlendirmeleriyle aşama kaydetmemi sağlayan Prof. Dr. Fatih Yeşil'e içten bir teşekkürü borç bilirim. Tezin, kendisinin nokta-i nazarından kabulü, benim için gerçek icazet ve ödüdür. Kendisini askerî tarihe kazandıran Ebubekir Ratib Efendi'yi (1750-1799) minnetle anarım. Gene Doç. Dr. Ömer Gezer, Osmanlıca tercümelerin zorlandığım yerlerinde, etkili destekleriyle tezin son aldığı şekilde önemli bir yere sahiptir. Aynı şekilde Mansûre ordusunu kuran meclisler hakkında hacimli 651/31825 numaralı Hatt-ı Hümayun'un tercümesinde yardımcı esirgemeyen Mesut Güvenbaş'a ayrıca teşekkür ederim. Keza temin edemediğim talimnamelerde yardımcı olan Dr. Öğr. Üyesi Necdet Öz, gönderdiği talimnamelerle tezin fenn-i harp alt yapısını ciddi oranda desteklemiştir. Sağolsun, varolsun.

Tarih eğitimim, fikir dünyam ve metodolojimde, dokuz sene boyunca hep pozitif yönde gelişmeye destek olan Hacettepe Tarih Anabilim Dalının değerli öğretim üyelerini asla unutamam. Osmanlı siyaset düşüncesini anlamamı sağlayan olan Prof. Dr. Mehmet Öz, düşüncenin de bir tarihi olabileceğini ispatlayan Prof. Dr. Mehmet Özden, strateji düşüncemi ezber ötesine taşıyan Doç. Dr. Erkin Erdem'in üzerimdeki emekleri değerlidir. Tezin birincil kaynaklarının hacim ve çeşitliliği, Prof. Dr. Emine Erdoğan Özünlü ve Dr. Öğr. Üyesi Hulusi Lekesiz'in Osmanlıca öğretimi konusundaki eşsiz performanslarıyla alakalıdır. Tanzimat'la ilgili birkaç kelam edebildiysem rahmetli Hocam Prof. Dr. Mehmet Veli Seyitdanlıoğlu sayesinde. Işıklar içinde uyuyan Doç. Dr. Serhat Küçük ise tezin her cümlesindedir. Bu tezi görmesini, kırmızı kalemler içinde bırakmasını çok isterdim.

Ağrı Doğubeyazıt'ta muvazzaf subay olarak görev yaparken verdiği okuma listeleriyle içimdeki tarih ateşimi harlayan ve birşeyler yapabileceğimi ilk olarak hissettiren Prof. Dr. Cenk Reyhan ve geç tanıdığım fakat düşünce sahafı dünyasının enginliğinden her zaman istifade ettiğim Prof. Dr. Ahmet Özcan'a ayrıca teşekkür ederim.

Son olarak, beni yetiştiren aileme, sonsuz kalbiyle yanında mutlak huzur bulduğum aşkım Alev'ime ve bana kendimi ilah gibi hissettiren Defne'me kucak dolusu sevgiler. İyi ki varsınız, varlığınız bir lütuf.

ÖZET

ATILGAN, Cem. *Düzenli Orduya Geçiş Sürecinde Asakir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusu'nun Teşkilat ve İç Hizmet Düzenlemeleri (1826-1834)*, Doktora Tezi, Ankara, 2025.

Bu tez, Yeniçerilerin ortadan kaldırılışından sonra yerine kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunun, 1826-1834 seneleri arasındaki teşkilat ve iç hizmet gelişmelerini ele almaktadır. Araştırma döneminde Osmanlı Devleti, Mora isyanı, 1828-1829 Rus Harbi ve 1831-1832 Mısır Harbi'nin damga vurduğu oldukça zor bir süreçten geçiyordu. Bu zor süreçte, askerî düşüncesine dahil ettiği Fransız fenn-i harbi, yeni kurduğu Mansûre ordusunun sadece muharebelerde kullanacağı taktiği değil, bunun yanında teşkilatını ve iç hizmetini de değiştirmesini gerektiriyordu. Ayrıca Mansûre ordusu dışındaki diğer muharebe destek sınıflarının da ana muharebe sınıflarıyla uyumlu olmasını şart koşuyordu. Bu sebeple tezin ilk bölümünde Mansure ordusunun teşkilat gelişimi ele alınacak ve eş zamanlı olarak diğer sınıfların dönüşümü de incelenecektir. Müteakiben ikinci bölümde, bu teşkilatla yürütülen iç hizmetin bölümleri teker teker açıklanacaktır. Son olarak, Mansûre ordusunun askerî tarih içerisinde anlamı ortaya konacak ve beraberinde getirdiği ve devrettiği askerî kültür mirası ifade edilecektir.

Anahtar Sözcükler

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye, düzenli ordu, teşkilat, iç hizmet, fenn-i harp

ABSTRACT

ATILGAN, Cem. *The Organizational and Internal Administrative Regulations of Asakir-i Mansûre-i Muhammediye Army in the Process of Transition to the Regular Army (1826-1834)*, Ph. D. Dissertation, Ankara, 2025.

This thesis investigates the organizational and internal service evolutions, between 1826 and 1834, of the Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Army, which was founded after the abolition of Janissaries. The Ottoman State was in such turmoil in the research period that the Peloponnese Uprising, the Ottoman-Russo War of 1828-1829, and the Ottoman-Egypt War of 1831-1832 were marked. The art of war, which the Ottoman Army added to its military thought in those hard times, had it need to change not only its tactic in battles but also its military organization and internal services. Besides, it stipulated that combat support arms should be compatible with combat arms. Therefore, the first part of the thesis will discuss the organizational evolutions of the Mansûre Army and, simultaneously, those of the other combat support arms. Subsequently, in the second part, the internal services that were run by this organization will be explained one by one. Finally, in light of these developments, the very meaning of the Mansûre Army will be revealed, and the military cultural heritage that it brought about will be stated.

Keywords

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye, regular army, organization, internal service, art of war

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYINLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xii
TABLolar DİZİNİ.....	xviii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xxi
RESİMLER DİZİNİ	xxii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: KURULUŞ VE TEŞKİLAT DÜZENLEMELERİ	10
1.1. MANSÛRE ORDUSUNUN KURULUŞU VE İLK DÜZENLEMELER (1826-1827)	10
1.1.1. Yeniçeriliğin Kaldırılışı ve İlk Kanunname	10
1.1.2. İlk Düzenli Piyade ve Süvari Birliklerinin Kuruluşu	29
1.1.3. Diğer Sınıflara Dair Düzenlemeler	56
1.2. MUHARREM 1243 KANUNU VE OSMANLI-RUS (1828-1829) SAVAŞI'NIN TEŞKİLAT ÜZERİNE ETKİLERİ.....	82
1.2.1. Piyade ve Topçu-Arabacı Sınıflarına Dair Düzenlemeler	82

1.2.2. Süvari ve Diğer Sınıflara Dair Düzenlemeler.....	107
1.2.3. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Teşkilat Üzerine Etkileri	136
1.3. MİSİR MESELESİ VE TEŞKİLAT ÜZERİNE ETKİLERİ	177
1.4. MALİ VE BÜROKRATİK DÜZENLEMELER.....	213
2. BÖLÜM: MANSÛRE ORDUSUNUN İÇ HİZMET DÜZENLEMELERİ	239
2.1. GİRİŞ.....	239
2.2. KÂNUNNÂME-İ ASÂKİR-İ MANSÛRE-İ MUHAMMEDİYE (1829)	242
2.2.1. Mansûre Ordusunda Mutlak İtaatın Temelleri ve Müteferrik Hususlar	242
2.2.2. Miralayın Görev ve Sorumlulukları	247
2.2.3. Miralay Kaymakamının Görev ve Sorumlulukları	251
2.2.4. Binbaşının Görev ve Sorumlulukları.....	253
2.2.5. Muhasebe Meclisi ve Alay Emininin Görev ve Sorumlulukları....	257
2.2.6. Alay Sandığı Usûlü ve Hazinesdarlık (Kanunname'ye Ek).....	261
2.2.7. Alay Mağazaları ve Esvap Eminliği (Kanunname'ye Ek).....	265
2.2.8. Sağkol Ağasının Görev ve Sorumlulukları.....	266
2.2.9. Solkol Ağasının Görev ve Sorumlulukları.....	270
2.2.10. Alay Hazinesdar ve Veznedarının Görev ve Sorumlulukları	274
2.2.11. Esvap Emininin Görev ve Sorumlulukları	275
2.2.12. Cerrahbaşı ve Halifelerinin Görev ve Sorumlulukları	276
2.2.13. Yüzbaşıl原因n Görev ve Sorumlulukları.....	279
2.2.14. Takım Mülazımlarının Görev ve Sorumlulukları	288

2.2.15. Başçavuşun Görev ve Sorumlulukları	291
2.2.16. Çavuşların Görev ve Sorumlulukları.....	294
2.2.17. Bölük Emni Olan Onbaşlıların Görev ve Sorumlulukları	296
2.2.18. Onbaşlıların Görev ve Sorumlulukları	299
2.2.19. Trampetçiler, Avcı ve Haber Borucuları ve Musikarların Görev ve Sorumlulukları	311
2.2.20. Zabitlerin, Küçük Zabitlerin ve Onbaşlıların Daire-i Askeriyeye Resm-i Duhulleri	313
2.2.21. Kollukta Olan Nöbetçi ve Neferin Farîza-i Memuriyeti.....	315
2.2.22. Arabacıbaşının Görev ve Sorumlulukları.....	323
2.2.23. Mansûre Ordusunda Askerî Eğitimin Temelleri	324
2.2.24. Alayın Denetlenmesi	344
2.2.25. Elbiseler	344
2.2.26. Zabitan ve Neferatın İzinleri	345
2.2.27. Alayda Disiplin ve Ceza Esasları	347
2.2.28. Konaklara Askerî Nizam Üzere Yerleşmek ve Esasları.....	354
2.2.29. Borçlar (Düyun)	356
2.2.30. İntikallerde Dikkat Edilecek Hususlar	357
2.2.31. Nüzulgâhta Dikkat Edilecek Hususlar	364
2.2.32. İntikal ve Nüzulgâhta Ulaştırma Hizmetleri.....	367
2.2.33. İntikal ve Nüzulgâhta Genel Disiplin ve Düzen Esasları	368
2.2.34. Müfrez Kıtalar ve Cebeli Kuvvetlere Dair Esaslar	369

SONUÇ	373
KAYNAKÇA	384
EK-1. BOA, HAT, 1418/57987 SAYILI MANSÛRE KANUNNAMESİ'NİN DİĞER KANUNNAMELERLE KARŞILAŞTIRMALI TEŞKİLAT ÇİZELGESİ	405
EK-2. MANSÛRE ORDUSUNUN KURULUŞUNDAN 1243 MUHARREM (H) DÜZENLEMESİ'NE KADAR İSTANBUL'DA LİVA VE KAZALARDAN TEŞKİL EDİLEN TERTİP VE BÖLÜK SEVİYESİNDEKİ BİRLİKLERİN ÇİZELGESİ, BOA, KK. D., 6799	408
EK-3. KURULAN İLK TERTİPLERDEN BAZILARININ TEŞKİLAT VE YOKLAMALARI	414
EK-4. SİLİSTRE VE İSTANBUL SÜVARİ TERTİPLERİNİN TEŞKİLAT VE YOKLAMALARI	424
EK-5. HASSA TERTİBİ'NİN EKİM-KASIM 1826 YOKLAMASI	428
EK-6. I. PİYADE VE SÜVARİ TOPÇU ORTALARI	429
EK-7. NİSAN-MAYIS 1827 TOP ARABACI MEVCUTLARI.....	431
EK-8. MUHARREM 1243 KANUNU'NA GÖRE P. VE SV. TOPÇU-ARABACI KADROLARI	432
EK-9. TERTİPLERİN TABURLARA DÖNÜŞTÜKTEN SONRAKİ KADRO ÇİZELGELERİ	434
EK-10. SİLİSTRE 1 VE 2. SÜVARİ TABURLARI.....	437
EK-11. 5. ALAY'IN S. 1247 (H) TARİHLİ (TEMMUZ-AĞUSTOS 1831) YOKLAMASI	438
EK-12. 1829 TARİHLİ KÂNUNNÂME-İ ASÂKİR-İ MANSÛRE-İ MUHAMMEDİYYE FİHRİSTİ	439

EK-13. KANUNNAME-İ ASÂKİR-İ MANSÛRE-İ MUHAMMEDİYE'DEKİ MİRALAY VE KAYMAKAMLARIN GÖREV VE SORUMLULUKLARININ ORDONNANCE DU ROI'DAKİ KARŞILIKLARI	451
EK-14. 14 Z. 1241 (H) TARİHLİ (20 TEMMUZ 1826) BAB-I SERASKERİ KARAKOL DEFTERİ.....	452
EK-15. ORİJİNALLİK RAPORU	453
EK-16. ETİK KURUL / KOMİSYON İZNİ YA DA MUAFİYET FORMU	455

KISALTMALAR DİZİNİ

A.	: Bab-ı Asafi, Alay
AB	: Arabacıbaşı
AÇ	: Arabacı Çavuşu
AE.	: Âlî Emiri, Alay Emini
<i>agb.</i>	: Adı geçen belge
<i>age.</i>	: Adı geçen eser
<i>agk.</i>	: Adı geçen kanun
<i>agm.</i>	: Adı geçen makale
<i>agt.</i>	: Adı geçen tez
AH.	:Arabacı Halifesi
AN.	: Arabacı Neferi
ANND	: Asâkir-i Nizamiye Nizamnamesi Defteri
ar.	: Arabacı
as.	: Askerî
asb.	: astsubay
ASM.	: Asâkir-i Mansûre Kalemî
ATASE	: Askerî Tarih ve Stratejik Etüt
B.	: Boruzen
Bal.	: Baltacı
BÇ.	: Boru Çavuşu
Bçvş.	: Başçavuş
bk.	: Bakınız
BK.	: Bayrakkeş
Bl.	: Bölük
Ble.	: Bölük Emini
bnb.	: Binbaşı, binbaşısı
BOA	: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Bşk.	: Başkanlığı
büt.	: Bütünlemesi
C	: Cilt
C.	: Cemaziyelahir
CA.	: Cemaziyelevvel
CAPİT.	: Capitaine
CAPOR.	: Caporal
C. AS.	: Cevdet Askeriye
CB.	: Cebehanecibaşı
CÇ.	: Cebehaneci Çavuşu
Cer.	: Cerrah
ceb.	: Cebehaneci
cm	: Santimetre
CN.	: Cebehaneci Neferi
çev.	: Çeviren
çvş.	: Çavuş, Çavuşu
ÇV.	: Çavuş Vekili
D. ASM. d.	: Bab-ı Defteri, Asâkir-i Mansûre Kalemi Defteri
DDE	: Duruma Dayalı Eğitim
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DVNSKNA. d.	: Kanunname-i Askerî Defterleri
ed.	: Editör
f.	: Firar
FRM.	: Fermanlar
G.M.	: Genel Mevcut
Gnkur.	: Genelkurmay
g	: Gram
H	: Hicri
hafta	: haf.
Har.	: Harbiye

haz.	: Hazırlayan
Hek.	: Hekim
Hum.	: Humbaracı
İBBK	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesi
İhr.	: İhraç
İKK	: İstihbarata Karşı Koyma
İm.	: İmam
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
İÜNEK	: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi
K.	: Komutanı
KAD	: Kanunname-i Askerî Defteri
karakul.	: Karakullukçu
kay.	: Kaymakam
KB.	: Kazakbaşı
kh.	: Karargâh
Kıs.	: Kısım
KK.	: Kamil Kepeci
km	: Kilometre
Krk.	: Karakol
kur.	: Kuruş
Lağ.	: Lağımçı
M.	: Muharrem
m	: Metre
MAD. d.	: Maliyeden Müdevver Defter
MB.	: Mehterbaşı
md.	: Madde
MDE	: Muharebe Düzenleri Eğitimi
ME.	: Mülazım-ı Evvel
meh.	: Mehteran
MEV.	: Mülazım-ı Evvel Vekili

mev.	: Mevcut
Mira.	: Miralay
MH.	: Mühendis Hocası
MM.	: Mühendis Mülazımı
mm	: Milimetre
MÖ	: Milattan Önce
MN.	: Mehteran Neferi
Mnef.	: Muzika neferi
MS.	: Milattan Sonra, Mülazım-ı Sâî
MSV.	: Mülazım-ı Sâî Vekili
MT.	: Mehter Takımı
müh.	: Mühendis, Mühimmat
mül.	: Mülazım
Myzb.	: Muzika Yüzbaşısı
N.	: Ramazan
Nal.	: Nalbant
Nef.	: Nefer
NK.	: Nefer Katibi
No.	: Numara
Nö.	: Nöbetçi
onb.	: Onbaşı, onbaşısı
OV.	: Onbaşı Vekili
ö.	: Ölümü
P.	: Paşa, Piyade
per.	: Personel
PYM.	: Piyade Mukabelesi Kalemi
R	: Rumi
R.	: Rebiyülahir, Rahip
S.	: Sayı, Sancaktar
s.	: Sayfa

Serg.	: Sergent
SK	: Süleymaniye Kütüphanesi
SKA.	: Sağkol Ağası
SKM.	: Sağkol Ağası Mülazımı
SMHD.	: Mahmud II
SoKA.	: Solkol Ağası
SoKM.	: Solkol Ağası Mülazımı
sv.	: süvari
T.	: Toplam
TB.	: Topçubaşı
TÇ.	: Topçu Çavuşu
tb.	: Tabur, Taburu
Tçvş.	: Trampet Çavuşu
TDV.	: Türk Diyanet Vakfı
TH.	: Topçu Halifesi
Tım.	: Tımarlı
tk.	: Takım
TK. GM.	: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü
TN	: Topçu Neferi
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
Tonb.	: Trampet Onbaşı
top.	: Topçu, Toplam
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TS. MA. e.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TU.	: Top Ustası
TZ.	: Tımar
Ü	: Üniversitesi
vef.	: Vefat
vd.	: ve diğerleri

Yzb.	: Yüzbaşı, yüzbaşısı
YzbV.	: Yüzbaşı Vekili
YzM.	: Yüzbaşı Mülazımı
vs.	: vesaire
Z.	: Zilhicce
ZA.	: Zilkade

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Piyade Tertiplerin Kadro Doluluk Oranları	48
Tablo 2. Tertip ve Kol Seviyesinde Rütbelilerin Kadro ve Hazır Mevcutları	49
Tablo 3. Saf Seviyesinde Zabitanın Kadro ve Hazır Mevcutları	50
Tablo 4. 1 Muharrem 1243 (25 Temmuz 1827) tarihine kadar, İstanbul, Rumeli ve Anadolu'da yazılmış asker mevcutları	52
Tablo 5. 1 Muharrem 1243 Tarihine Kadar Yazılan Neferatın Yoklaması	53
Tablo 6. Mansûre Piyade Taburu ve Bölüğü Kadro Çizelgesi	102
Tablo 7. Mahiyeli Sv. Tb. ve Bl.nün Kadro Çizelgesi.....	113
Tablo 8. Tımarlı Sv. Tb. ve Bl. Kadro Çizelgesi.....	122
Tablo 9. Evlad-ı Fatihan Tb. ve Bl. Kadro Çizelgesi.....	129
Tablo 10. İlk Dört Alayı Oluşturan Taburların Yoklamaları	143
Tablo 11. Şumnu Alaylarının Üstsubayları	144
Tablo 12. 9. A. Haziran-Temmuz 1829 Yoklaması.....	147
Tablo 13. 12. A. Kasım-Aralık 1829 Yoklaması.....	148
Tablo 14. Bir Alayın 5 Mart 1830 Yoklaması	149
Tablo 15. 11. A.'ın Nisan-Mayıs 1831 Yoklaması	150
Tablo 16. 11. N. 1250 (H) Tarihi (Ocak 1835) İtibariyle Dört Taburlu Bir Alayın Teşkilat Çizelgesi	152
Tablo 17. 11. Mahiyeli Süvari 5 ve 6. Alaylar	155
Tablo 18. 11. Tımarlı ve Mahiyeli Sv. A. Teşkilatları	157
Tablo 19. Hassa Ordusu	159

Tablo 20. Piyade Topçu Alayı	161
Tablo 21. Süvari Topçu Alayı	162
Tablo 22. 1828 Senesinde Hum. ve Lağ. Ocakları.....	168
Tablo 23. 1833 Senesine Kadar Kurulmuş Hum. ve Lağ. Alayları	173
Tablo 24. Haydar Paşa Livası 1-2-3. Tb. Mevcutları	189
Tablo 25. Haydar Paşa Livası 1-2-3. Tb. Mahiyeleri	190
Tablo 26. Haydar Paşa Livası 4. Taburların Mevcutları	190
Tablo 27. Haydar Paşa Livası 4. Taburların Mahiyeleri	191
Tablo 28. Mehmed Paşa Livası Mevcutları	192
Tablo 29. Mehmed Paşa Livası Mahiyeleri	193
Tablo 30. Hayreddin Paşa Livası Mevcutları.....	193
Tablo 31. Hayreddin Paşa Livası Mahiyeleri	194
Tablo 32. İskender Paşa Livası Mevcutları	195
Tablo 33. İskender Paşa Livası Mahiyeleri	196
Tablo 34. Necib Paşa Livası Mevcutları	197
Tablo 35. Necib Paşa Livası Mahiyeleri	198
Tablo 36. Davud Paşa Livası Mevcutları.....	199
Tablo 37. Davud Paşa Livası Mahiyeleri	199
Tablo 38. Halid Paşa Livası Mevcutları.....	200
Tablo 39. Halid Paşa Livası Mahiyeleri	201
Tablo 40. Ahmed Paşa Livası Mevcutları.....	203
Tablo 41. Ahmed Paşa Livası Mahiyeleri	204

Tablo 42. Cura/Mirza Mehmed Paşa Sv. Livası Mahiyeleri.....	205
Tablo 43. Cura/Mirza Mehmed Paşa Sv. Livası Mahiyeleri.....	206
Tablo 44. Liva Teşkilatına Girmemiş Alay ve Tb.ların Genel Mevcut ve Mahiyeleri	208
Tablo 45. Mansûre Piyade ve Süvari Birliklerinin Mevcutları	209
Tablo 46. Tüm Mansûre Piyade ve Süvari Birliklerinin Mahiyeleri.....	210
Tablo 47. 7-16 Şubat 1837 Tarihine Kadar Yapılan Tüm Askere Alimler	211
Tablo 48. 1243-1244 (H) Senesi İkışer Haftalık Varidat ve Masarifat Çizelesi	217
Tablo 49. Bab-ı Seraskeri Mansûre Kitabeti	231
Tablo 50. Masarifat Nazırı Emrinde Olan Memurlar	232
Tablo 51. 1248 (H) Senesi İlk Beş Ayında Düzenli Ordu Masrafları.....	234
Tablo 52. 1248 (H) Senesi Müteakip Yedi Aylık Gider Tahminine İstinaden Toplam Gider ve Gelir Durumu	235
Tablo 53. 3 Haziran 1829 Tarihli Mesai Çizelgesine Göre Trampet Çalış Vakitleri	272
Tablo 54. Piyade Bölüğünün İdari Bölümleri	280
Tablo 55. Fransız Piyade Bölüğünün İdari Bölümleri	281
Tablo 56. P. 1. A. 2. Tb. 5. Bl.'ne Ait Bir İnha Tezkiresi	297
Tablo 57. P. 1. A. 1. Tb.'na Ait Bir İnha Çizelgesi	298

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Eşkinici Bölük Teşkilatı ve Saf Düzeni	16
Şekil 2. Zilhicce 1241 Kanunnamesi'ne göre Ordu Kuruluşu	25
Şekil 3. Zilhicce 1241 Kanunu'na Göre Ordunun Emir-Komuta Silsilesi	26
Şekil 4. Tertiplerin İstanbul Genelinde Konuşlanma Krokisi	28
Şekil 5. İstanbul ve Anadolu'da Kurulan Tertipler.....	43
Şekil 6. İstanbul ve Rumeli Tertipleri.....	44
Şekil 7. Mansûre Ordusu (Ödenekli)	54
Şekil 8. Mansûre Ordusu (Tüm Memâlik-i Mahrûse).....	55
Şekil 9. Muharrem 1243 Kanunu'na Göre Topçu ve Arabacı Sınıfları.....	96
Şekil 10. ZA. 1250 (H) (Mart 1835) Tarihi İtibariyle Mansûre Ordusu	212
Şekil 11. 1243-1244 (H) Senesi İkişer Haftalık Varidat ve Masarifat Çizelesi .	219
Şekil 12. Mehmed Tahir Efendi'nin Nazırı Olduğu Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Nezareti	224
Şekil 13. Piyade Müfrezesi Saff-ı Harp Düzeni	282
Şekil 14. Fransız Piyade Müfrezesi Saff-ı Harp Düzeni	283
Şekil 15. 1246 (H) Senesinde Sofya'da Yapılması Planlanan Piyade Alay Kışlası	301
Şekil 16. Karma Düzen (<i>l'ordre mixte</i>)	333
Şekil 17. Bir Piyade Taburunun Saff-ı Harp Düzeni	339

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1. Giovanni Timeteo Calosso (1789-1865). Yakın arkadaşlarından Luigi Gobbi'nin çizdiği II. Mahmud'un minyatür portresi ve Antonio Baratta'nın tasarladığı İftihar Nişanı	47
Resim 2. Mehterhane takımlarının kullandığı yeni cins trampet ve yeni eklenen glarnata	70
Resim 3. Nefer Talimine Göre Hazır Dur ve Selam Dur Vaziyetleri	316
Resim 4. Nefer Talimine Göre Sağdan Geri Dönüş ve Divân Dur Vaziyetleri	319
Resim 5. Söngü Takmak, Söngü Davran ve Söngü Yerine Hareketleri	321
Resim 6. Mustafa Kemal Atatürk "Ali" Okulu'nda	343

GİRİŞ

17. yüzyılı Karlofça Antlaşması'nın ağır hükümleriyle kapatan Osmanlı Devleti, barutu bol, dumanı keskin ve kılıcın kınına giremediği bir 18. yüzyıla uyanmıştı. Bir yüzyıl kadar daha muharebe meydanlarında madden ve fikren tükenen ordu, 13 Ağustos 1791 tarihinde eşi benzeri görülmemiş bir olaya imza attı. Ruslara karşı Maçın Havzası'nda, Kırım'ı tekrar alma hayallerinde olan III. Selim'e, Ruslara karşı kıyamete kadar savaşsa da kazanamayacağını bizzat yazıyla bildirdi.¹ III. Selim'in gerçekleri anlamasıyla sonuçlanan bu hadise, Osmanlı tarihinde görülecek en kapsamlı siyasi, iktisadi ve askerî ıslahat programıyla sonuçlandı. Bununla beraber Nizam-ı Cedid programı, yerleşik çıkar gruplarını rahatsız etti ve bir iç savaşla düzen eski haline getirildi. Alemdar Mustafa Paşa'nın Nizam-ı Cedid'i tekrar tahta çıkarma girişimi ise yaratıcısı ve yok edicisinin katllerine sebep olacak, hiç hesapta olmayan II. Mahmud'u saltanata taşıyacaktı.

Saltanatının ilk evresinde, hükmünü paylaştığı gerçek güç olan âyanları ortadan kaldıran II. Mahmud, ikinci evresinde de diğer engeli, yani Yeniçerileri 15 Haziran 1826'da ortadan kaldırdı. Gerçekte 35 sene önce tükenmiş bir ordu, Osmanlı pragmatizmi sayesinde bir o kadar daha yaşamıştı. Saltanatına giden yolu tamamen temizleyen II. Mahmud, gerçekte o gün devlet yönetimini tamamen eline almıştı. Zihninde belli ki yeni bir ordu kurma fikri vardı. İşte çalışmamız, tam orada ve o andadır. Padişahın "ne yapacağı", "niye yapacağı" ve "yapacağının anlamıyla" ilgilidir.

Yeniçerilerin kaldırılışı, Osmanlı tarihi için bir milat olabilir. Devlet Yeniçerileri kaldırmakla, askerî olarak aslında sadece Kapıkulu piyade ve süvarilerini, kısmen de Cebecileri lağvediyordu. Bununla beraber, aslında askerî düşüncesini değiştiriyordu ki bu daha araştırılmaya değerdir. Daha infazlar devam ederken ve Eski Odalardaki yangının dumanı tüterken, 17 Haziran 1826'da, kaldırdığı Kapıkulu piyade ve süvarisinin yerine '*Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*² isimli yeni bir ordu kurduğunu ilan etmişti. Çalışmamızın bu yeni orduyla ilgili üç sorusu bulunmaktadır. **Birincisi**, Osmanlı askerî düşüncesinin Asâkir-i Mansûre-i Muhamediyeye'yi kurmaktaki amacı neydi? Elbette yeni bir orduya ihtiyacı vardı ve içinde bulunduğu siyasi gündem oldukça tehlikeli sonuçlara gebeydi. 1821'de Mora'da başlayan isyan durdurulamıyor, üstüne üstlük Avrupa devletleri isyanı sahipleniyordu. Daha kötüsüyse, Rusya durumu bir

¹ Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Tanzimât'a Islâhât Düşünceleri", *İlmi Araştırmalar Dergisi*, S. 8, Ocak 1999, s. 30.

² Abdülkadir Özcan, "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C III, İstanbul 1991, s. 457-458.

savaşa sürüklemek için fırsat kolluyordu. Beserabya'dan Eflak ve Boğdan'a girmesinin önündeki en büyük engel Osmanlı ordusu değil, doğuda İran'la savaş halinde olmasıydı.

İlk sorunun temeli olan sorunsal, devletin böylesine olumsuz ve uygunsuz bir durumda, ordusunun çekirdeğini feshetmesindeki ısrardır. İsyanda ortadan kaldırılan Yeniçerilerin sayısı azdı. Asıl Yeniçeri kuvveti Mora isyanını bastırmak üzere Rumeli Valisi Reşid Mehmed Paşa ve Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa emir-komutasındaydı. Muhtemelen İstanbul'da bırakılanlar, yaşlılar ve bir sebeple savaşa götürülemeyen gruptu. II. Mahmud, darbenin bastırılmasından sonra asileri cezalandırıp, saltanatının başından beri yaptığı gibi daha muti zabitanı tayin edebilirdi. Mora isyanı durulduktan ve daha da önemlisi Rusya'nın niyet ve maksadı anlaşıldıktan sonra yeni ordu girişimlerine başlayabilirdi. İhtimal, devletin aklında farklı sebepler vardı.

Çalışmamızın **ikinci** sorusu şudur: Devlet Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'yi kurmakla aslında ne kurmuştur? Mansûre ordusu özgünlüğünü nereden alıyordu? Mansûre ordusunu Kapıkulu piyade ve süvarisinden ayıran özellikler nelerdi? Bu sorularla Mansûre ordusunun “zahirî” yapısı ortaya koyulmak istenmektedir. Bu da teşkilatının ortaya çıkarılması anlamına gelmektedir. Çünkü bir ordunun kuruluş ve teşkilatı ortaya koyulduğunda, müesseses çekirdek ve iskeleti daha iyi anlaşılabilir. Bu sebeple birinci bölümde, Mansûre ordusunun üzerine inşa edildiği ana yapısı ortaya konacaktır. Yalnız Mansûre ordusunun teşkilatını elde etmek, onu tanımak için sadece başlangıçtır. Hemen akabinde diğer bir soruyu da berbaberinde getirecektir: Neden bu teşkilat? Bu soruya da cevap verildiğinde, değerli başka bir sorunun cevabı da belirginleşecektir. Mansûre ordusu, bu teşkilat ve bu teşkilata yerleştirdiği personelle ne yapıyordu? İşi neydi? Eylemi neydi? Neler yapıp ediyordu? Bu soruya bulunacak cevapların, Mansûre ordusunu anlamak için verimli olacağı ve esas kültürüne ulaştıracağı varsayılmaktadır.

Üçüncü ve son sorusuysa sadece araştırma dönemini kapsamamaktadır. Mansûre ordusunun Türk askerî tarihindeki yeri nedir? Bu soruyla hedeflenen, kurulan yeni ordunun tarihteki özgül ağırlığıdır. Neyi bitirmiştir ve neyi başlatmıştır? Askerî tarihin seyirinde nelere sebep olmuştur? Tabi bu sorunun cevabı, ilk iki sorunun cevabı kadar açık değildir. Ancak ilk iki sorunun cevapları bulunduğu belirleninceye kadar Mansûre ordusunun boyutları daha net anlaşılacaktır.

Aslında Mansûre ordusunu anlaşılır kılmaktaki amaç, daha büyük bir sorunsalı araştırmaya başlamak içindir. Bu sorunsal Türk Silahlı Kuvvetlerinin nasıl modern bir ordu haline geldiğidir. Yapılan ön araştırma ve incelemelerde, konuya en iyi başlangıç noktasının Yeniçerilerin kaldırılıp, Mansûre ordusunun kuruluşu olduğu görülmektedir. Bu tarihi olgu, en az Tanzimat kadar önemlidir ve Türk askerî tarihi için bir kapının kapanıp, diğerinin açılması mesabesindedir. Elbette Mansûre ordusu bu gelişim ve sürecin sıfır noktası değildir ve 1826 senesine gelindiğinde yüklü bir askerî yenileşme birikimi söz konusudur. 18. yüzyıl boyunca sefirlerin askerî yenileşme üzerine yazdıkları sefaretnameler, Bonneval'in (1675-1747) humbaracıları, Hendesehane, Mühendishaneler, Baron de Tott'un (1733-1793) sürat topçuları ve ileride detaylı tartışılacak olan hacimli bir Nizam-ı Cedid külliyyatı, çalışmamızın üzerinde yükseleceği askerî modernleşme birikiminin kilit taşlarıdır. Özellikle Nizam-ı Cedid'in bıraktığı askerî edebiyat mirası, devletin Yeniçerileri kaldırdıktan sonraki kaos günlerinde esas rehberi olacaktır. Zira o dönemde Mora isyanı sebebiyle etkili bir dış yardım söz konusu değildir. Bununla beraber, ilk şok atlatıldıktan ve Mansûre ordusu daha ilk senesini bile bitirmeden, Osmanlı askerî düşüncesi Nizam-ı Cedid gömleğini de çıkaracaktır ve etkileri günümüzde dâhil hissedilen asıl köklü ıslahatlara imza atacaktır. Bu ıslahatlar geçmiş moderleşme hikayelerinin devamıdır fakat ileride açıklanacağı üzere yenidir, özgündür, köklüdür ve Mansûre ordusuyla bitmez, **süreklidir**.

Müşahade edildiği üzere, araştırma dönemini ve Mansûre ordusunu anlatan ve açıklayan değerli bir literatür bulunmaktadır. Özellikle Ahmed Cevad Paşa'nın (1851-1900) Tarih-i Askerî-i Osmanî isimli eseri, hem araştırma dönemine ait hem de Mansûre ordusuyla ilgili önemli bilgiler sunmaktadır.³ Benzer şekilde Mahmud Şevket Paşa, Osmanlı Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriyesi'yle,⁴ Ahmed Cevad Paşa kadar detaylı olmasa da yüzeysel bir takım bilgiler vermektedir. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı yayınlarından Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi'nin III. Cildi'nde Mansûre ordusunun ve diğer sınıfların teşkilat ve mevcutları hakkında değerli sayısal bilgiler bulunmaktadır.⁵ Uyar ve Erickson'un hacimli Osmanlı Askerî Tarihi'nde Mansûre ordusu, IV. Bölüm'de *Hayatta Kalma Mücadelesi* başlığında yer bulmuş ve 1828-1829 Osmanlı Rus Harbi ve

³ Ahmed Cevad Paşa, *Tarih-i Askerî-i Osmanî*, C II, haz. Fatih Akyüz-Fatih Tetik, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara 2021, s. 129-241.

⁴ Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriyesi*, C II, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul 1325 (R), s. 7-11.

⁵ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III. Cilt, 5. Kısım (1793-1908)*, Gnkur. Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Ankara 1978, s. 189-201.

Kavalalı Mehmed Paşa isyanıyla beraber incelenmiştir.⁶ Aynı şekilde Aksan, 1700-1870 seneleri arasında incelediği Osmanlı harplerinde, sırası geldiğinde Vaka-i Hayriye ve Mansûre ordusuna değinmiştir.⁷

Bahsedilen kaynaklar dışında, döneme ve kurulan yeni orduya, kişi, kurum ve sosyoiktisat temelli yaklaşan eserler de bulunmaktadır. II. Mahmud'tan sonra dönemin en etkili kişisi olan Hüsrev Paşa'nın biyografisini temel alan, Çelik'in Şeyhü'l-Vüzera Koca Hüsrev Paşa isimli eseri, hem Mansûre ordusuyla özdeşleşmiş bu hırslı Seraskeri anlamak hem de dönemle bir empati kurmak için eşsiz bilgiler sağlamaktadır.⁸ Çelik'in eseri kadar detaylı olmasa da gene seraskerlik bağlamında Mansûre ordusunu inceleyen diğer bir eser de Şirin'in Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Ordusu ve Seraskerlik adlı eseridir.⁹ Yıldız'ın Nefer'in Adı Yok isimli eseri ise Mansûre ordusuyla başlayan zorunlu askerliğe geçiş sürecinde, devlet genelinde siyaset, toplum ve ordu arasındaki ilişkileri ve değişimleri anlamaya odaklanmıştır. Yeni bir orduya geçişin sosyolojik çerçevesini ortaya koyan eser, Mansûre ordusunun sadece bir silahlı güç olmadığını, devleti de değişmek zorunda bıraktığını ve buna mukabil, Osmanlı siyasi ve iktisadi yapısındaki değişimleri çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir.¹⁰

Bunların dışında vekayinamelerde ansiklopedik bilgi bulmak mümkündür.¹¹ Tüm bunlarla beraber bahsedilen eserler, Mansûre ordusunu kronolojik sıra bağlamında incelemekte veya araştırmaların öncelik verdiği seraskerlik veya sosyoiktisadi dönüşümler kapsamında işlemektedirler. Dönemin ruhunu anlamak için yararlanılan bu eserler, birinci soruya tatminkar cevaplar sağlasalar da ikinci ve üçüncü sorulara kısmen cevap vermektedirler.

İlk iki soruya da yakından temas eden iki önemli doktora tezi bulunmaktadır. Birincisi, belki konuyu detaylı ele alan ilk araştırmadır. Avigdor Levy'nin The Military Policy of Sultan Mahmud II (1808-1839) adlı doktora tezi, geniş bir arşiv kaynağı üzerinde

⁶ Mesut Uyar, Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2014, s. 271-282.

⁷ Virginia H. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk: Osmanlı Harpleri (1700-1870)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 3. basım, İstanbul 2017, s.319-396.

⁸ Yüksel Çelik, *Şeyhü'l-Vüzera Koca Hüsrev Paşa*, Türk Tarih Kurumu (TTK) Yayınları, Ankara 2013, s. 268-272.

⁹ Veli Şirin, *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Ordusu ve Seraskerlik*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.

¹⁰ Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009.

¹¹ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C XII, İstanbul, 1309 (H), s. 145-277. Latin harflerine çevirisi için bk. Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, haz. Sadık E. Karakuş-Murat Babuçoğlu, C XII, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Kültür Yayınları, Ankara 2017, s. 3401-3516; Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, yeni yazıya aktaran Ahmet Hezarfen, C I, II-III, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

yükselmektedir. Mansûre ordusundan ziyade II. Mahmud'un askerî ıslahatlarını bir bütün olarak incelemektedir. Mansûre ordusunun teşkilatını derinlemesine araştırmakta ve oldukça detaylı bilgiler sunmaktadır. Hatta topçu, arabacı, humbaracı, lağımçı gibi muharebe destek sınıflarını da incelemekte ve onların teşkilat gelişimlerini de vermektedir.¹² Diğer araştırma ise Yaramış'ın II. Mahmud Döneminde Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye (1826-1839) isimli doktora tezidir. Teşkilat gelişimini Levy kadar ayrıntılı işlemese de özellikle yeni ordunun idare ve maliyesine dair kapsamlı bilgiler sunmasıyla ön plana çıkmaktadır.¹³

Çalışmamız, tüm bu eser ve araştırmaların oluşturduğu bu değerli literatürü farklı bir noktadan desteklemek istemektedir. Mansûre ordusu meselesi, öncelikle askerî bir mesele olduğundan, **askerî bir bakış açısı ve askerî düşüncelyi temel alarak** meseleye yaklaşmak gerekmektedir. Buna istinaden birinci bölümde, kurulan alaylar birbiriyle karşılaştırılacak, maaş ve mahiyelerinin belirtilen teşkilata uygun verilip verilmediği kontrol edilecek, kadro listeleri analiz edilip, teşkilatları yeniden ortaya konacaktır. Mora isyanına gönderilen Başbnb. Osman Ağa'yla beraber Yenişehir'e intikal edilecek, yolda Mansûre tertipleri izlenecektir. Osmanlı-Rus Savaşı'nda, Halil Rıfat Paşa'nın Mansûre taburlarıyla Şumnu'ya intikali mercek altına alınacak, taburların alay haline getirilişi incelenecektir. Sonrasında Mısır Savaşı'nda, İbrahim Ağa Çayırı'nda toplanan alayların livalaşma serüvenleri takip edilecektir. Piyadenin diğer sınıflarla ilişkileri masaya yatırılacak ve onların eş zamanlı gelişimleri araştırılacaktır. Yani tespit edilen her tür birlik, "kuvvet, zaman ve mekan" boyutunda belirli kılınacaktır.

İkinci bölümde ise teşkilat ve kadrosu çizilmiş Mansûre ordusunun kültürü, yani iç hizmeti ortaya konacaktır. Bu bölümde mutlak itaatın kökenleri araştırılacak ve imamların dini eğitim müfredatına göz atılacaktır. Güneş doğmadan bir saat önce başlayan mesai için asker koğuşlarına gidilecektir. Bu andan itibaren, akşam yat saatine kadar tüm rütbelilerin görev tanımları incelenecektir. Bab-ı Seraskerideki Piyade Birinci Alayı'nda, bir hafta süren nöbetçi binbaşılık vazifeleri gözlemlenecektir. Kışlada erzak dağıtımına katılınacak, hemen akabinde bölüklerin mutfakta nasıl *şorba* pişirdikleri izlenecektir. Alay ve bölük sandıklarının kilit ve kayıt defterleri kontrol edilecek, merkezi ödeme prensibinin bu sandıklar eliyle tahrif edildiği anlaşılabacaktır. Mülazımların talim öncesi nazari eğitimlerine katılınacak, eğitimin kışla meydanına

¹² Avigdor Levy, *The Military Policy of Sultan Mahmud II (1808-1839)*, Harvard University History and Middle Eastern Studies, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cambridge, Massachusetts 1968.

¹³ Ahmed Yaramış, *II. Mahmud Dönemi'nde Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye (1826-1839)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2002.

çıkmadan önce başladığı gözlemlenecektir. Sonra, Nisan ayında başlayan ve Ağustos ayının sonuna kadar süren nefer, bölük, tabur talimlerini izlenecek ve Eylül'de birlik atışlarına katılacaktır. Mütakiben başlayan alay eğitimlerinde, miralayın eğitim konuları incelenecektir. Mekteplerde nefer ve küçük zabitanaya verilen okuma-yazma kursları izlenecek, ilm-i hesap dersleri kontrol edilecektir. Göz hapsi, şiddetli göz hapsi, hapis ve tomruk cezalarının mahiyetleri araştırılacak, terbiyehane ve hapishanenin işletilmeleri kontrol edilecek ve Mansûre ordusuyla filizlenen pozitif askerî yargının izleri sürülecektir. Cerrahbaşı ve halifelerinin mesaisi kontrol edilecek ve gene Mansûre ordusuyla başlayan modern Türk tıbbının iptidai fakat emin adımları takip edilecektir. Alay intikallerine katılınacak, nüzulgâh ve konaklarda alayın mesaisini izlenecektir. Yatsı namazından yarım saat sonra biten mesaiyle nizam karakoluna gidilecek, karakol çavuşundan nizam karakolunun vazifeleri öğrenilecektir. Günün sonunda, günümüz askerî kışla hayatının temellerinin 1829 yılında atıldığı anlaşılacaktır.

Bu askerî yaklaşım, meselenin ekonomik, sosyal ve hümanizma merceklerinden incelenmesine engel değildir. Fakat özellikle birinci bölümde anlatılan teşkilat gelişimiyle, ikinci bölümde açıklanacak olan iç hizmet kavramı, askerî düşünce göz önünde bulundurulmadan ele alındığında, aralarındaki birbirlerini yönlendirici ve etkileyici bağ kaybolmaktadır. Mesela askerî düşünce gözden kaçırıldığında, teşkilat meselesi, "Mansûre ordusuyla Nizam-ı Cedid ortalarına benzer 1.527 kişilik tertipler kurulduğu, bu tertiplerin iki kola ve 12 saffa ayrıldığı ve ileride safların bölüklere, kolların taburlara, tertiplerin de alaylara dönüştüğü" tekrarından öteye geçememektedir. Askerî düşüncenin yokluğu, "neden" bu teşkilata geçildiğini yanıtlamadığı gibi, hatalı bir takım ezberler de yaratmaktadır. Esasında kollar taburlara dönüşmediği gibi, tertipler de alaya dönüşmemiştir. Böyle bir gelişim ileride açıklanacağı üzere imkansızdı.

Bununla beraber her türlü askerî meselenin asıl belirleyicisi olan siyasi, iktisadi ve sosyal dinamikler Mansûre ordusu girişiminde de etkiliydi ve 1826 yılıyla başlayan çalışmamızı 1834 yılında sonuçlanmak zorunda bıraktı. Her ne kadar yeni bir teşkilat ve yeni bir iç hizmetle yola koyulan düzenli ordu projesi, büyük bir atılım olsa da birinci bölümün sonunda sunulacak olan maliyenin kötü durumu, toplumun böyle bir askerî hayata hazır olmaması ve sistemi sahiplenen eğitilmiş bir zabitan heyetinin eksikliği nedeniyle aynı şekilde devam edemeyecekti. 1834'den sonra kurulacak Redif-i Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusu ve Mekteb-i Harbiye gibi iki önemli ıslahat, düzenli ordu hikayesinde yeni bir sayfa açacak düzenli ordu hikayesinin ikinci evresini başlatacaktı. Bu köklü ıslahatlar Mansûre ordusu projesinin bir devamı olmakla beraber

kendine has dinamikler içermesi sebebiyle farklı ve özgün araştırmaların konusu olmayı hak etmektedirler.

Çalışmamızın, belirtilen araştırma döneminde (1826-1834) meseleyi incelerken içinden bakacağı askerî düşünce, bir diğer ismiyle **dönem fenn-i harbidir**. Osmanlı askerî düşüncesinin **sınâat-ı harbiye** de dediği bu kavram basitçe, *mevcut araçların muharebede kullanılması sanatı* yani *savaşın sevk ve idaresiydi*.¹⁴ Çalışmamız, dönem askerî gelişmelerinin gene dönemin siyasi, iktisadi ve sosyal şartları içerisinde şekillendiğini gözlemlemekle beraber, Mansûre ordusunun teşkilat ve iç hizmetinin asıl dönem fenn-i harbinden yola çıkarak değiştiği ve geliştiğini varsaymaktadır. Çünkü araştırma döneminde birbirinin peşi sıra yaşanan iki önemli savaş, Osmanlı askerî düşüncesini test edecek ve onu fenn-i harbin gerçeklerine göre hareket etmeye zorlayacaktı. Kurduğu ilk tertiplerin hantal olduğunu anlamasına sebep, Başbnb. Osman Ağa'nın dört buçuk tertiple Mora'ya yaptığı intikaldi ve tertipleri tabura dönüştürdü. Sonrasında Mansûre Kaymakamı Halil Rıfat Paşa, dönüştürülen 40'ın üzerinde taburun tek tek sevk ve idarelerinin imkansız olduğunu, Osmanlı-Rus Savaşı'nda Şumnu'ya intikal ederken anladı. Savaş esnasında bile bu teşkilat gelişimi devam etti ve taburlar alaylara dönüştü. Sonrasında, kurulan 20 piyade alayının artık livalar altında toplanması gerektiği, alayların, Kavalalı İbrahim Paşa'yı durdurmak için Rumeli'den Konya'ya farklı istikametlerden intikal etmek zorunda kalmalarıyla anlaşılmıştı. Hatta, fenn-i harbin gereklerine göre şekillenen Mansûre piyade sınıfı, gene fenn-i harbin öngördüğü karma sınıf bilinci sayesinde diğer sınıfları da kendi yürüngesine sokacak ve onları da değiştirecekti. Osmanlı ordusu Mansûre piyadesini esas alarak, yavaş yavaş düzenli bir ordu haline gelecekti.

Osmanlı askerî düşüncesinin Mansûre ordusuyla bünyesine kattığı dönem fenn-i harbi, 18. yüzyıl emperyal Avrupa askerî düşüncesinin damıtıldığı, Fransız *Règlement Concernant l'Exercice et les Manoeuvres de l'Infanterie du 1 er Août 1791* isimli talimnameydi.¹⁵ Bu talimname II. Friedrich'in (1712-1812) ruhunu, Jacques de Guibert'in (1743-1790) zekasını taşıyordu ve Napolyon'un (1769-1821) ihtirasıyla bir kara ordusunun neye dönüşebileceğinin kitap haliydi. Bu talimname ve diğer baskıları, Osmanlı askerî düşüncesine Ta'limnâme-i Piyâdegân olarak girdi ve birçok nüshası

¹⁴ Carl von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, çev. Selma Koçak, Doruk Yayınları, İstanbul 2015, s. 98.

¹⁵ *Règlement Concernant l'Exercice et les Manoeuvres de l'Infanterie du 1 er Août 1791*, Magimel, Paris 1791. Bu talimnamenin birçok baskısı bulunmaktadır. İleride değinilecektir. Bu bağlantıyı kuran Mehmet M. Sunar'dır. Bilgi için bk. Mehmet M. Sunar, *Arş İleri: Asâkir-i Mansûre Ordusunda Teşkilat, Talim ve Talimnameler*, Okur Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2016, s. 43.

Osmanlı zabitanın başucu kitabı oldu.¹⁶ Bu fenn-i harbin gerektirdiği teşkilat gelişimi açıklanırken, en dış çerçeveyi devamlı bu iki talimname çizecekti. Bunların dışında, teşkilat gelişimi ortaya konulurken Levy'nin de istifade ettiği Askerî Kanunname Defterlerinden de yararlanılmıştır. Özellikle Kanunname-i Askerî Defterleri tasnifinde bulunan I, II ve VI Numaralı Kanunname Defterleri, teşkilat değişimlerine esas yazılmış hatt-ı hümayunların derlendiği defterler olması sebebiyle ana gelişim, bu defterler üzerinden takip edilmiş, askerî geçerliliği Fransız 1791 Düzenlemesi ve Talimname-i Piyadegan'dan kontrol edilmiştir. Fakat sahadaki uygulamaları, asıl Bab-ı Defteri tasnifinin altında yeralan Asâkir-i Mansûre Kalemî Defterleri, Piyade Mukabelesi Defterleriyle, Cevdet Askerî, Kamil Kepeci ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı tasniflerinde yer alan birçok belge ve defterlerinden elde edilmiştir. Her teşkilat bilgisi, birçok tertip, bölük, tabur, alay ve livanın maaş icmallerinden kontrol edilmiştir. Mansure ordusu literatürünün değiştirilmesi gereken yerlerine şerh koyulmuş, emin olunamayan yerlerde belgelerin yansıttığı "teamül" kabul edilmiştir. Mesela Ahmed Cevad Paşa'nın ve Levy'nin farklı yorumladığı alay teşkilatında, kendi tespit ettiğimiz bulgular temel alınmış, daha arşiv destekli ve detaylı bir teşkilat çıkarılmıştır.

Birinci bölümde ortaya koyulan askerî teşkilatla işletilen iç hizmet ise ikinci bölümde anlatılacaktır. İç hizmet aslında günlük mesaiydi ve gene fenn-i harbe göre şekilleniyordu. Artık askerin böylesine detaylı ve birçok alt konuya bölünmüş bir fenn-i harbi hayat tarzı haline getirmesine ihtiyaç vardı. Askerin bu öğretiyi çalışması ve diğer hizmetleriyle beraber çakışmadan ve etkili sürdürebilmesi için, her ayrıntısı detaylı planlanmış bir kışla hayatı gerektiriyordu. İkinci bölümde tam 457 madde içeren ve her dakikası planlı bu hayatın kaynağı Fransız fenn-i harbi olunca, onu düzenleyen iç hizmet de Fransız askerî iç hizmeti oldu. 1818'de yayımlanan Ordonnance du Roi, Portant Règlement sur le Service Intérieur, la Police et la Discipline des Troupes d'Infanterie isimli Kraliyet Kanunnamesi, 1829'da başarılı bir şekilde tercüme edildi ve günümüz 211 sayılı TSK İç Hizmet Kanunu'nun atası sayılabilecek Kâunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye doğdu.¹⁷ Aslında üçyüz senedir herkesin Yeniçeriler için hayal ettiği bir şeydi ama tarihte ilk olarak Mansûre ordusunda uygulanacaktı. Yeri geldikçe, iç hizmet maddeleri başka bir kaynaktan da kontrol

¹⁶ *Ta'limnâme-i Piyâdegân, Kitâb-ı Evvel*, SK, Hüsrev Paşa, No. 803; *Ta'limnâme-i Piyâdegân, Kitâb-ı Sâni*, No. 37, 1245 (H); *Ta'limnâme-i Piyâdegân, Cild-i Sâlis*, ZA. 1245 (H).

¹⁷ *Ordonnance du Roi, Portant Règlement sur le Service Intérieur, la Police et la Discipline des Troupes d'Infanterie*, De l'imprimerie de F. G. Levrault, Strasbourg 1818. Tercümeleri için bk. *Kâunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, Süleymaniye Kütüphanesi (SK), Sami Benli, No. 955; *Agk.*, SK, Hüsrev Paşa, No. 815M11; No. 815M12; *Agk.*, SK, Pertev Paşa, No. 378; *Agk.*, SK, Esad Efendi, No. 2360; *Agk.*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesi (İBBK), M. Cevdet, No. 183.

edilmiştir. Bab-ı Seraskeride kurulan ve ilk piyade alayı olan P. 1. A. için yazıldığı düşünülen Hizmet-i Dahiliyye ve Nizâm ve İntizâm-ı Askeriyye veya diğer ismiyle Müzekkere-i Zâbitân, iç hizmetin gayet benimsendiğini hatta pratik uygulamaların bile geliştiğini ortaya koymaktadır.¹⁸

Görüldüğü üzere araştırma döneminde Osmanlı ordusu, Mansûre ordusunun etrafında hem hacmen hem de fikren büyüyordu. Sekiz sene içerisinde değişen askerî yapı hakkında tespit edilen bulgular hayret vericiydi. Fakat bu cesur değişimin, ötesine taşıdıkları ise daha büyük bir anlam taşıyordu. Osmanlı askerî düşüncesi Mansûre ordusunu, kültürüne oturtmaya çalıştıkça zorlanıyor, anlıyor, deniyor, yanılıyor, çözüyor ve ders alıyordu. Çalışmamızın sonlandığı 1834 yılında, Tanzimat'ın ilanına daha beş sene vardı ama askerin tanzimatı çoktan başlamıştı. Bu baş döndürücü hikayeye şahit olmak için derhal Tophane Cami'ne gitmek ve Hünkâr-ı Âdlî'nin açılışa teşriflerine yetişmek gerekmektedir. Zira tüm hikaye aslında ufak bir protokol kriziyle başlayacaktır.

¹⁸ *Hizmet-i Dahiliyye ve Nizâm ve İntizâm-ı Askeriyye*, SK, Hüsrev Paşa, No. 817M15. Diğer ismiyle bk. *Müzekkere-i Zâbitân*, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege, K.10352; *Age.*, SK, Hüsrev Paşa, No. 822.

1. BÖLÜM

KURULUŞ VE TEŞKİLAT DÜZENLEMELERİ

1.1. MANSÛRE ORDUSUNUN KURULUŞU VE İLK DÜZENLEMELER (1826-1827)

1.1.1. Yeniçeriliğin Kaldırılışı ve İlk Kanunname

24 Şubat 1823 tarihinde Beyoğlu'nun Tophane semtinde çıkan yangın, Dolmabahçe'ye kadar tüm alanı küle çevirmişti. Azgın alevlerin yok ettiği 48 camiden biri de Tophane-i Amire Arabacılar Kışlası'nın yakınında bulunan Tophane Cami'ydi.¹⁹ II. Mahmud'un (1808-1839) emri ile tekrar inşâ ettirilen Cami'nin 8 Nisan 1826 yılında yapımı tamamlanmış ve büyük bir törenle açılışı yapılacaktı. Törene deniz yoluyla gelen II. Mahmud, Tophane İskeleyi'nden Hünkâr Kapısı'na kadar, sağına ve soluna zarif İran ve Hint şalları müzeyyen yoldan ilerleyerek Selamlık Resmine katıldı.²⁰ Zat-ı Şahane için tertip olunmuş Cuma Alayı'nın sağında topçu askerleri, solunda Yeniçeriler yerlerini almıştı. Aralarından ağır adımlarla geçerken Hünkâr-ı Âdlî, topçuların selamını almış, ama pek de adet olmadığı üzere Yeniçerileri selamlamamıştı. Cevdet Paşa, bu protokol ihlali hakkında *atf-ı nazar-ı iltifât buyurmamaları nazar-ı dikkati celb itdi* diyor.²¹

Hemen kötüye yormamak gerekir, zira Sultanın o ara dalgın olması için haklı sebepleri vardı. Daha dört gün önce (4 Nisan 1826) Rusya adına Prens Lieven ve Nesselrode ile İngiltere adına Wellington Dükü, Yunanların bağımsızlıklarına kavuşmaları için organize ilk adımı atmış ve St. Petersburg Protokolü'nü imzalamışlardı.²² Sebebi, Padişahın daha 1825'in Mart'ında, Mora satranç tahtasına sürdüğü Vezir Kavalalı İbrahim Paşa'nın, Yunan isyancılarının at (Navarin-18 Mayıs) ve filini (Tripoliçe-23 Haziran) yemesi, ardından tahtanın kilidi mesabesindeki Mesolongi Kalesi'ni düşürmek

¹⁹ Dursun Arslan, "Tarihsel Konumu ve Mimarisiyle Nusretiye Camii", *Arış Dergisi*, S. 13, 2018, s. 54. İsmi sonraları Nusretiye Cami olarak değişecektir.

²⁰ Özlem Oral Patacı, "Ampir Üslûbu'nda Bir Sultan Camii: Nusretiye Camii", *Akademik Bakış Dergisi*, S. 59, Ocak-Şubat 2017, s. 169-207, 176-177. Bilgi için bk. Mehmet İpşirli, "Cuma Selamlığı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C VIII, İstanbul 1993, s. 90-92; Çetin Aykurt, "Padişah-Halk Buluşmasını Temin Eden Törenlerden Birisi: Cuma Selamlığı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C XVI, S. 1, 2001, s. 201-204.

²¹ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C XII, İstanbul, 1309 (H), s. 144-145. Latin harflerine çevirisi için bk. Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, haz. Sadık E. Karakuş-Murat Babuçoğlu, C XII, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Kültür Yayınları, Ankara 2017, s. 3401; *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, haz. Mithad Sertoğlu-Mustafa Cezar, C V, Güven Yayınevi, İstanbul 1971, s. 2889.

²² Mark Mazower, *The Greek Revolution: 1821 and the Making of Modern Europe*, (Epub), Penguin Press, 2021, s. 463-465; Stanley Lane-Poole, *The Life of the Honourable Stratford Canning*, C I, Longmans, Green and Corporation, London 1888, s. 404.

üzere olmasıydı.²³ Mora'daki askerî dengeleri Osmanlı lehine çeviren bu hamleler, uzun vadede üç tehlikeli gerçeği belirginleştirdi. Birincisi, Avrupa ülkeleri, St. Petersburg Protokolü'nde görüldüğü üzere Mora meselesinde daha kararlı ve organize hale gelmeye başladılar.²⁴ İkincisi, harekât alanındaki üç uyumsuz Paşa²⁵, Sultanla Valisi arasındaki çekişmeyi daha da derinleştirdiler.²⁶ Üçüncüsü ise, Tophane Cami'nde tören kıtasının solkolunu oluşturanlarla alakalıydı. İleride Osmanlı Devleti'ne tam bir travma yaşatacak olan Navarin faciası (20 Ekim 1827) Canning için bile sürprizdi.²⁷ Bununla beraber, Mora İsyanı'nın olası bir Osmanlı-Rus Savaşı'na doğru evrildiğini herkes görebiliyordu.²⁸ Mora İsyanı, ordunun çekirdeği olan Yeniçerilerin değil bir savaşı kazanmak, bir iç isyanı bile bastırmaktan aciz olduğunu ortaya çıkarmıştı. Padişah belki de bu üçüncü gerçekle yüzleşmemek için sağ tarafın selamını almış, sol tarafa kayıtsız kalmıştı.²⁹

Cuma Selamlığında, aslında II. Mahmud'un niyetini daha açık ortaya koyan bir olay yaşandı. Törene iştirak eden neferata 5.000 kuruş dağıtıldı. Ayrıca, Yeniçeri ortalarına taksim olunmak üzere 20.000 kuruş, topçu askerine 20.000 kuruş, arabacı askerine 15.000 kuruş, solak, peyk ve memurin-i saireye münasip miktar atıye verildi. Sorun, inşaatın müteahhidi Ermeni kalfa Krikor Balyan'a hilat giydirilmesi değildi.³⁰ Mevcutları, kâğıt üstünde de olsa 100.000'i³¹ bulan bir ocak ile onun sadece birkaç ortası büyüklüğünde olan bir ocağa aynı tahsisatın münasip görülmesiydi.³² Bu, ileride görüleceği üzere, işin mahiyetine/ederine göre yevmiye, mahiye veya harcırah tahsisi konusunda buçuk kuruşları bile yuvarlamayan Osmanlı maliyesinin bir dalgınlığı

²³ Muhammed H. Kutluoğlu, "İbrahim Paşa, Kavalalı", *DİA*, C XXI, İstanbul 2000, s. 330-333.

²⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C V, Türk Tarih Kurumu (TTK) Yayınları, Ankara 2007, s. 117; Virginia H. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk: Osmanlı Harpleri (1700-1870)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 3. basım, İstanbul 2017, s.314.

²⁵ Kavalalı İbrahim, Hüsrev ve Mehmed Reşid Paşalar.

²⁶ Khaled Fahmy, *All the Pasha's Men: Mehmed Ali, his Army and the Making of Modern Egypt*, Cairo Press, Cairo 2002, s. 54-57. Osmanlı ve Mısır Kuvvetlerinin arasındaki çekişmeyi İbrahim Paşa'nın gözünden anlatan bir makale için bk. Sadık E. Karakuş, "Mora Valisi İbrahim Paşa'nın Kaleminden Modon, Koron ve Navarin'in İsyanıcılardan Alınması", *Savaş Tarihi (Olaylar, Olgular Yorumlar)*, ed. Erdal Korkmaz, Sadık E. Karakuş, Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale 2023, s. 180-183, 188-189.

²⁷ Stanley, *age.*, s. 450-451.

²⁸ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümayun (HAT) 289/17325; Ahmed Lûtfî Efendi, *Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, yeni yazıya aktaran Ahmet Hezarfen, C I, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 93.

²⁹ III. Selim (1789-1807), Üsküdar'da yaptırılan cami açılışında daha cüretkâr davranarak, daha şiddetli bir krize yol açmıştı. Açılışta Yeniçeriler yerine Nizam-ı Cedid askerlerinin olmasını isteyince, Yeniçeriler ile Nizam-ı Cedid askerleri arasında çıkan çatışma için bk. Fatih Yeşil, *İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu: Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016, s. 283.

³⁰ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C XII, s. 145.

³¹ İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları*, C I, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s. 620.

³² Avigdor Levy, *The Military Policy of Sultan Mahmud II (1808-1839)*, Harvard University History and Middle Eastern Studies, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cambridge, Massachusetts 1968, s. 103.

olamazdı. Mesaj bu sefer netti: Artık her ocak, hacmi kadar değil, özgül ağırlığı kadar tahsisat alacaktı.

Yaygın kanı, II. Mahmud'un Yeniçeriliğin kaldırılması için zamana yayılmış ve gizli bir çalışma yürüttüğü yönündedir.³³ Yeşil'e göre II. Mahmud, kendisini Bükreş Antlaşması'nı (1812) imzalamak zorunda bırakan Yeniçerileri çoktan gözden çıkarmıştır.³⁴ Yıldız ise, Sultanın yeni bir askerî teşkilatın kurulmasına yönelik çalışmaların daha Kasım 1825 tarihinde olgunlaştırdığını ve ilk ciddi adımı da bu konuda Yeniçerileri dengeleyebilecek tek unsurun, yani ulemanın başına olası bir isyanda ehl-i şeriâtı daha etkin sevk ve idare edebilecek Kadızade Mehmed Tahir Efendi'yi (1747-1838) getirerek attığını belirtiyor.³⁵ Aynı şekilde Mehmed Selim Sırrı Paşa (1771-1831), Sadr-ı Sabık Galib Paşa'dan (1763-1829) daha diplomatik ve kalem erbabı olduğu için değil, Tuna Seraskerliği zamanındaki Memleketeyn isyanlarındaki başarısı sebebiyle sadrazam olmuştu.³⁶ Keza, Ağa Hüseyin Paşa'nın (1776-1849) okuma yazma bilmemesi o an için çok önemli değildi. Bu *müheykel, azimü'l-cüsse, cehrü's-savt, öksürdüğü zaman samanlıkları inleyen, korku nedir bilmez vezirin*³⁷ ileride İstanbul ahalisi tarafından fısıldaşılacak lakabı düşünüldüğünde, Hünkârın onu azletmek zorunda kalmasına rağmen yanında tutmasına şaşırmamak gerekir.³⁸

Sultanın, Alemdar Vakası'ndan (1808) beri sürdürdüğü olası bir isyana karşı koyacak kadroların yaratılması sürecini başarı ile tamamladığı kabul edilebilir. Fakat hâlâ sürmekte olan Mora İsyanı ve buna bağlı dış siyasi durum, iç meselelere dönüşü imkânsız kılıyordu. Bununla beraber, bu durum çok sürmedi ve elverişli ortam, Çar I. Aleksandr'ın (1801-1825) *dudaklarında savaş tehditleri ile vefat etmesi* ve halefi I. Nikola'nın (1825-1855) *abisinin Grek paltosunu giymeye istekli görünmeyişi* ile belirdi.

³³ Bilgi için bk. Kemal Beydilli, "Vak'a-i Hayriye", *DİA*, C XLII, İstanbul 2000, s. 454-457; Kemal Beydilli, "II. Mahmud: Yüzyılın Müceddidi", 2021, s. 18; Stanford J. Shaw-Ezel K. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C II, çev. Mehmet Harmancı, E yayınları, İstanbul 2010, s. 29-35; Yüksel Çelik, *Şeyhü'l-Vüzera Koca Hüseyin Paşa*, TTK Yayınları, Ankara 2013, s. 251-260; Aksan, *age.*, s. 328-333.

³⁴ Yeşil, *age.*, s. 53.

³⁵ Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 19.

³⁶ Cevdet Paşa, *age.*, s. 99; Hüseyin Selçuk, *Benderli Mehmed Selim (Sırrı) Paşa'nın Hayatı, İdari ve Siyasi Faaliyetleri (1771-1831)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s. 46-51; Shaw, *age.*, s. 34-35; Orhan F. Köprülü, "Galib Paşa, Mehmed Said", *DİA*, C XIII, İstanbul 1996, s. 329-331.

³⁷ Zeynep Bilgin, *Ağa Hüseyin Paşa'nın Hayatı ve Faaliyetleri (1776-1849)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, s. 135.

³⁸ 1831-1832'de İstanbul'da olan De Kay'ın belirttiğine göre Paşanın ahalî arasındaki lakabı *Yeniçeri Katil*'dir. O dönemde adının yarattığı dehşet öyle büyüktür ki kendisinin asayiş için Edirne'den İstanbul'a çağırıldığı dedikodusu bile kundaklama girişimlerini önlemeye yetmiştir. James Ellsworth de Kay, *1831-1832 Türkiye'sinden Görünümler*, çev. Serpil A. Hazar, Odtü Yayıncılık, Ankara 2009, s. 103. Ayrıca bk. Charles Mac Farlane, *Constantinople in 1828: A Residence of Sixteen Months in the Turkish Capital and Provinces*, C II, Saunders and Otley, London 1829, s. 223.

Mora'nın anahtarı Mesolongi'nin 23 Nisan 1826'da düşmesi ise İstanbul'un kendine güvenini bir kat daha arttırdı.³⁹ Babıali fırsatı kaçırmadı ve Eşkinici projesi için derhal düğmeye bastı.

Öncelikle Yeniçeri Ağası Mehmed Celaledin Ağa (ö.1863), *madde-i nizâmât-ı 'askeriyyenin îcâb-ı şer'îsi ve hüsn-i 'aklîsi* hakkında, Ocağın ileri gelenleri Kul Kethüdası Hasan Ağa, Sekbanbaşı İbrahim Ağa, Kethüda Yeri Mustafa Ağa, Kelime-i Ocak Canbaz Kürd Yusuf vesair ağalarla istişarede bulunup onların nabızlarını yokladı. Yeni tip asker yazımı ve eğitim konularında olumlu dönüş alır almaz, durumu Sadrazam ve Padişaha bildirdi. Mesele, daha ayrıntılı görüşülmek üzere ertesi gün, yani 18 Şevval 1241 (25 Mayıs 1826)⁴⁰ tarihinde *Bâb-ı Şeyhül-İslâmîde Meclis-i Hassa* karar verildi.⁴¹

Söz konusu tarihte, Sadrazam, Seyhülislam, Seretibba, Yeniçeri Ağası, İstanbul Kadısı vesair devlet ricali ile yapılan mecliste, ulemaya askerî durumun *vech-i şer'îsi su'âl olundukda, ittifâk-ı ulemâ ile ta'lîm-i ceng emrinde iftâ* olundu. Meclis, Yeniçeri Ağasının, Yeniçerilerin bu fetvaya uyacaklarını ve *Ocaklunun tahrîr-i 'askere ta'ahhüd eylediklerini* bildirmesiyle, görüşmeleri daha fazla uzatmadan, Yeniçerilerin bu taahhüdünü bir hüccet⁴² ile resmileştirmek ve üç gün içerisinde tekrar toplanma kararı olarak dağıldı.⁴³

İstanbul Kadısı, Hüccet'i yazmak üzere Esad Efendi'yi (1789-1848) görevlendirdikten sonra, Esad Efendi, vakit kaybetmeden hemen o gece Hüccet'i yazdı ve ertesi gün,

³⁹ Stanley, *age.*, s. 404; Yeşil, *age.*, s. 62.

⁴⁰ Hicri takvimi miladi takvime çevirirken TTK'nun Tarih Çevirme Klavuzu kullanılmıştır. Klavuz, 18 Şevval 1241 tarihini 26 Mayıs 1826 Cuma günü olarak hesaplamakta iken, Esad Efendi günün Perşembe olduğunu belirtmektedir. Bu sebeple tarih 25 Mayıs olarak kabul edilmiştir.

⁴¹ Mehmed Esad, *Üss-i Zafer*, 1. baskı, İstanbul, 1243 (H), s. 13-14. Latin harflerine transkripsyonu için bk. Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, haz. Mehmet Arslan, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005.

⁴² Devletin, Yeniçerilerin verdiği bu sözü çok önemseydiği görülüyor. Öyle ki, verilen sözü, İslam hukukuna göre *şahitlik, ikrar, yemin ve yeminden nükûl gibi bir davayı ispata yarayan hukuki bir delil* olan hüccetle şeran cisimleştirmiştir. Mustafa Oğuz-Ahmet Akgündüz, "Hüccet", *DİA*, C XVIII, İstanbul 1998, s. 446-450. Dar çerçevede bakıldığında, devletin verilen söze uyulmadığında gereğini yapmak için ileride kullanılacak bir araç izlenimi vermektedir. Ama 19. yüzyıl başlarından itibaren bakıldığında, devletin hücceti merkezkaç grupları (âyan, Yeniçeri) kontrol altına almak maksadıyla, şerf bir kontrat işleviyle kullandığı görülmektedir. Berkes'e göre daha öncesinde, Kabakçı Mustafa İsyanı (1807) sonrasında IV. Mustafa'nın (1808) tahta geçerken Yeniçerilerle imzaladığı Hüccet de bu kapsamdadır. Beydilli bunu, asilere getirilen genel bir af niteliğinde görür. Kemal Beydilli, "Kabakçı isyanı Sonrasında Akabinde Hazırlanan Hüccet-i Şer'iyye", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 4, Nisan 2001, s. 33. Berkes, âyanla yapılan Sened-i İttifak'ı (1808) teknik olarak hüccet saymasa da bu üç girişimi, *Osmanlı egemenliğinin mutlak gücünü paylaşma eğiliminde olan sınıflarla yapılacak bir mukavele (sözleşme) yoluyla bir uzlaşmaya vararak onu sınırlandırmak* kapsamında, yani Osmanlı siyasi tarihinde eşi görülmedik anomaliler olarak değerlendirir. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, 18. Baskı, İstanbul 2012, s. 134. Bununla beraber, Yeşil'in işaret ettiği, Alemdar Vakası'ndan itibaren II. Mahmud tarafından kasıtlı artırılan İslami atmosfer ve *Devlet-i Âliyye'nin zamanla Devlet-i Muhammediyye'ye dönüşmesi* süreci düşünüldüğünde, mezkûr Hüccet'in rolü daha berraklaşır. Yeşil, *age.*, s. 334-336.

⁴³ Mehmed Esad, *age.*, s. 14-15.

yani 26 Mayıs Cuma günü *beyaz kırtasa* çekip tamamladı.⁴⁴ Daha sonra 28 Mayıs Pazar günü, Darülfetvada daha geniş katılımlı *Meşveret-i 'Umûm* toplandı. Sadrazam, zaten yaklaşık 20 senedir atanan sadık kullarla nispeten itaatkâr kılınmış Ocak zabitanına, o andan itibaren kıpırdayamayacakları bir konuşma yaptı. Öncelikle Ocaktaki bozulmayı değerlendirdi. Sorun, *Yeniçeri esamisinden geçilmezken, ortalıkta ceng-erinin* bulunmaması ve buna bağlı olarak sefere giderken *zabit ağaların kuru yoldaş adıyla cem' ettiklerini* götürmesiydi. Sebebi ise zamanla Ocağa aslı-nesli kötü adamların dolmasıydı. Sadrazam her cümlesinde gerginliği ve stresi biraz daha artırarak, Yeniçerileri sadece şeri olarak değil, kadim tarihle de kıskaç altına aldı. Yeniçeriler, *zamân-ı Pâdişâhî-i Hudâvendigâr*'dan yani I. Murad'dan (1362-1389) beri düşmanın **fenn-i harbine (etvâr-ı harb ü peygâra) mukâbele-bî'l-misl** için her gün kışlarında eğitimle meşgul değiller miydi? Yaz-kış, gece-gündüz odalarında *hâzır ve mevcûd* değiller miydi? Bu sorularla meseleye zamanca derinlik kazandıran Sadrazam, sorunun o gününün meselesi olmadığını, uzun bir geçmişi olduğunu ima ediyordu. Zor soru ise beklemedikleri yerden geldi. Sadrazam aslen kendisinin yanıtlaması gereken bir soruyu Yeniçerilere sorarak, zaten ulemanın hâkimde, askerin mahkûmda olduğu bir mecliste, Yeniçerileri diyecekleri varsa da susmak zorunda bıraktı: Eğer zabitan ve neferatın kararlaştırılmış *vezâif* [maaşlar] ve *ta'yînâtı*, yaşamalarına kâfi değilse, dedi Sadrazam ve askerlikleriyle ilgilenmeyip kaçmalarına sebep *yalnız bu ise, ne mâni'*, *beyan olunsun?* Cevabı içinde saklı bu soruya kimse cevap vermedi/veremedi.⁴⁵

Sadrazam Mehmed Selim Paşa etkili hitabetini, Yeniçeriliğin perişanlığının artık *hançer-i ser-tîz-i gayret cana dayandığını* söyleyerek devam ettirdi ve kısırlaşmış bu meseleyi o gün, orada çözeceklerini kesin bir dille belirtti. Sadrazamın sağladığı inisiyatif ve otoriteyi, Seretibba ve Reisülküttab ardından söz alarak devam ettirdiler. En son, askerlerden söz alan Kul Kethüdası Hasan Ağa, Ocak Kanunu'na riayet edilmediğinden içlerine uygunsuz şahısların karıştığını, nizamsızlığa onların sebep olduğunu belirterek, askerin *ıslâh-ı hâl-ine* ne suretle başlanacaksa uyacaklarını belirtti.⁴⁶ Toplantıda bulunan diğer Ocaklının tasdikiyle, Sadrazam herkesi kutladı ve

⁴⁴ Metin için bk. Mehmed Esad, *age.*, s. 36-40; Cevdet Paşa, *age.*, s. 263-266. Hüccet hakkında bir değerlendirme için bk. Yıldız, *age.*, s. 23-24.

⁴⁵ Mehmed Esad, *age.*, s. 15-20.

⁴⁶ BOA, HAT, 664/32298.

Padişahın ilgili Hatt-ı Hümayûnu'nu⁴⁷ Reisülkütüba, Hücet ve Fetva'yı Esad Efendi'ye, Eşkinici Layihası'nı da Mektubi Efendi'ye okuttu.⁴⁸

Eşkinici Layihası, hükmü bir aydan daha kısa sürmesine rağmen, içerdiği projenin başarılı olması durumunda düzenli ordunun ilk muhtemel felsefesi olacağından ve Mansûre ordusuna gerek kalmayacağı faraziyesinden, incelenmeye değer bir metindir. Genel olarak, kuruluş amacı, teşkilat, emeklilik işlemleri, eğitim esasları, bölüklere atanacak cerrah ve imamlar, ordugâh işgalinde çadır yerleşim planı, nöbet sistemi, izin işlemleri, silah, teçhizat ve kıyafetler, levazımat için kurulacak sandık sistemi, maaş sistemi ve nefer yazma esaslarından bahseder. Konular dağınıktır ve yüzeysel işlenir.⁴⁹

Mesela, mevcut ortaların her birinden 150 eşkinici neferi yazılacaktı. Bu 150 neferin 15 kişisi zabitan marifetiyle karakullukçu (onbaşı muadili) seçilecekti. Ayrıca bir saka, bir baş karakullukçu, bir tayın ustası, bir alemdar, bir vekilharç, bir odabaşı ve bir çorbacı da teşkil edilecek eşkinici bölüğünün, bölük karargâhını oluşturacaktı.⁵⁰ Tüm personeliyle, aslında 157 kişilik bir bölüktü. İleride bir cerrah ve bir imam atanmasıyla mevcut 159'a çıkacaktı. Bu görünümüyle ayrı bir düzenli birlik oluşumu değil, Yıldız'ın deyimiyle, *Ocak içinde Ocaktı*.⁵¹ Bir de ortanın içinde iki çorbacının nasıl varolacağı gibi, iki odabaşı, iki vekilharç ve sâ'ire-i tesniyenin ilişkilerini düzenlemeden başka bir konuya geçiyordu.

İlk etepta 51 orta bünyesinden oluşturulacak Eşkinici bölükleri eğer tamamlanabilseydi, imam ve cerrahlar hariç 8.007 kişilik bir mevcuda ulaşacaktı. Bir çorbacının kethüda yeri olması durumunda hemen altındaki müstahdem odabaşı, çorbacı tayın olunacaktı. Aynı şekilde, sırasıyla vekilharç, alemdar, tayın ustası, baş karakullukçu, saka, hepsi birer üst rütbeye terfi edeceklerdi. Eşkinici bölüğü, eğitime çıktığında, 135 eşkinici bir

⁴⁷ Mehmed Esad, *age.*, s. 40-41.

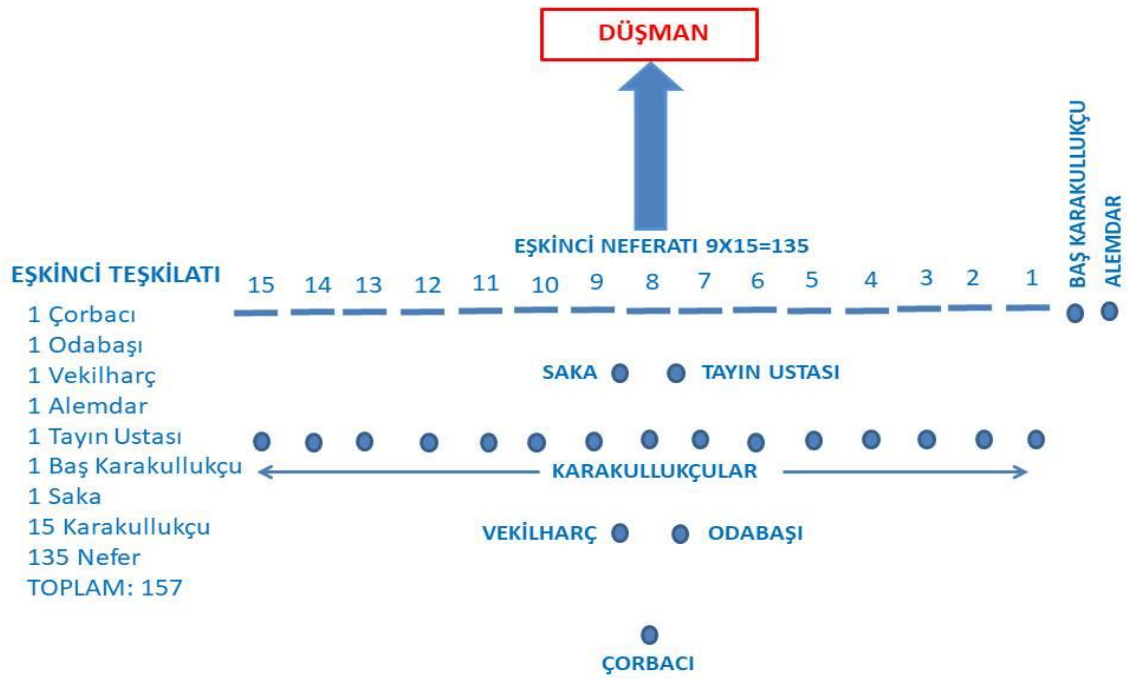
⁴⁸ Mehmed Esad, *age.*, s. 20-22; Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'a-Nüvis Es'ad Efendi Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 575.

⁴⁹ Mehmed Esad, *age.*, s. 22-32. Layiha'nın bend bend ayrılmış bir nüshası için bk. Cevdet Paşa, *age.*, s. 255-263. Bir değerlendirme için bk. Aksan, *age.*, s. 335-336.

⁵⁰ Mehmed Esad, *age.*, s. 24-25. Yeniçerilerin bölük zabitanı hakkında bilgi için bk. Ahmed Cevad Paşa, *Tarih-i Askerî-i Osmânî*, C I, İstanbul 1882, s. 25-27. Latin harflerine çevirisi için bk. Ahmed Cevad Paşa, *Tarih-i Askerî-i Osmanî*, C I, haz. Fatih Akyüz-Fatih Tetik, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara 2021; Uzunçarşılı, *age.*, s. 234-237; Orhan Sakin, *Yeniçeri Ocağı: Tarihi ve Yasaları*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2011, s. 37-38; Abdülkasım Gül, *Yeniçeriliğin Tarihi: Yeniçeri Ocağı'nın Teşkilat Yapısı ve Nefer Kaynağı*, C I, Küre Yayınları, İstanbul 2022, s. 31-36; Luigi Ferdinando Comte de Marsigli, *L'Etat Militaire de L'Empire Ottoman ses Progress et sa Décadence*, Amsterdam 1732, s. 73-74. Türkçeye tercümesi için bk. Graf Marsilli, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Zuhur ve Terakkisinden İnhitâtı Zamanına Kadar Askerî Vaziyeti*, çev. Kaymakam Nazmi, Büyük Erkân-ı Harbiye Matbaası, İstanbul 1934, s. 80-81.

⁵¹ Yıldız, *age.*, s. 26.

sıralı saf düzeninde yanyana dizileceklerdi. Saf başında alemdar, solunda⁵² baş karakullukçu yer alacaktı. Bu safın arkasında (*verasında*) tayin ustası ve saka ve bunların arkasında her dokuz neferin karşısına gelecek şekilde bir karakullukçu duracaktı. Karakullukçuların arkasında ise vekilharç ve odabaşı, bu ikilinin arkasında ise çorbacı, tüm bölüğün en arkasında olacak şekilde yerini alacaktı.⁵³

Şekil 1. Eşkinci Bölük Teşkilatı ve Saf Düzeni⁵⁴

Layiha'ya göre bu düzen, *sûret-i ta'limlerinde* alınacaktı. Ama verdiği bazı bilgiler, bu düzenin ayrıca bir muharebe düzeni olduğunu düşündürüyor. Mesela, karakullukçular sadece kılıçla teçhiz edileceklerdi. Sebebi, '*asker-i mezkûru teşettütünden* [dağılmaktan] *muhâfaza eylemekti*. Onların arkasındaki vekilharç ve odabaşı ise *karakullukçuları geriye ric'atden muhârese* edecekti. Çorbacı ise bölüğün asla gerisine geçemeyeceği son fiziki ve manevi hattı belirliyordu.⁵⁵ Yani bu düzen sadece eğitimlerde değil, muharebelerde eşkinci bölüğünün savaşıacağı temel felsefeyi de belirliyordu. İkinci bölümde paylaşılacağı üzere, dönem muharebelerinde saff-ı harbin en küçük biriminin,

⁵² Layiha'da, *alemdar devminde baş karakullukçu* ibaresi geçmektedir. Kıdemlinin sağ tarafta durduğu varsayılırsa alemdarın sağda, baş karakullukçunun ise onun solunda durması gerekir. Mehmed Esad, *age.*, s. 26.

⁵³ Mehmed Esad, *age.*, s. 26.

⁵⁴ Üss-i Zafer'deki Eşkinci Layihası esas alınmıştır.

⁵⁵ Mehmed Esad, *age.*, s. 26.

yani müfreze (peleton)⁵⁶ oluşturan bölüğün, subaylarının sıkı gözetiminde, katı bir biçimde uygulayacakları yanaşık bir düzeni, Yeniçeri nizamına uyarlıyordu.

Eşkinici Layihası'nın, dönem fenn-i harbini mevcut askerî nizamı uygularken sert bir dil kullanmamaya dikkat ettiği görülmektedir. Ama sıra, eskilerin kangren olmuş uygulamalarını ilga etmeye geldiğinde keskin uçlu Osmanlı kalemi devrededir. Mesela Yeniçeri merkez üst subay atamalarında, daire ağalarının (kul kethüdası, zağarcıbaşı, sansoncubaşı vs.) ve çorbacıların bir üst rütbeye atandıklarında Yeniçeri ağasına verdiği *câ'ize ve bogca bahaları* [hediye/rüşvet] artık kaldırılıyordu. Sadrazam dahi yeniçeri ağasından herhangi bir hediye almayacaktı.⁵⁷ Üst rütbeli subayların tam da o ana kadar verdiklerini tazmin etme sırası geldiğinde, kadim bir teamülün kaldırılması hakkında ne düşündüklerini kestirmek güçtür. Bununla beraber, Eşkinici Layihası öyle başka bir konuya neşter vuruyordu ki bu, Yeniçerinin ağrıyan dışındaki sinir ucuydu ve o noktaya dokunma cüreti gösteren son kurban, kendisini Yeniçerilere teslim etmektense barut fıçılılarıyla intihar etmeyi yeğlemişti.⁵⁸

Layihâ, yeni Ocağın iaşesi için ortak sandık kuruyordu. Neferata verilecek 88,5 akçe brüt yevmiyenin, 8,5 akçesini et ve ekmek istihkakı dışında kalan giderler için kestikten sonra, nefere 80 akçe net yevmiye veriyordu. Bu, zaten Ocağın eskiden beri süre gelen idari bir uygulamasıydı. Eşkinici personeline de maaşlar tahsis kılındığını belirttikten sonra Layihâ'nın nabzının attığı yere geliyordu. Artık Ocak esamelerinin alımı, satımı veya devri yasaklanmıştı. O an sahiplerine ödeme yapılmaya devam edilecekti fakat sahibi vefat ettikten sonra devlet tarafından el konulacaktı. Hatta mahlûl esameleri bildirenlere verilmek üzere ödül için ihbariye resmi dahi konulmuştu.⁵⁹ Bu madde, sadece üst subayları değil, alt ve orta kademe personeliyle toplumun geniş bir kısmını da ilgilendiriyordu.⁶⁰ Anlaşıldığı üzere, Layihâ'nın Yeniçerileri eğitim alanına çıkarmaktan daha öte amaçları da vardı.

⁵⁶ Dönem fenn-i harbinde bölük (compagnie), idari bir terimdir. Barış zamanında kullanılır. Muharebeye girerken ise bölük yeniden teşkilatlanır ve müfreze (peleton) halini alır. İkinci bölümde değinilecektir.

⁵⁷ Mehmed Esad, *age.*, s. 25.

⁵⁸ Alemdar Mustafa Paşa'nın (1765-1808) oluşturulacak Sekban-ı Cedid ordusuna kaynak için gözünü Yeniçeri esamelerine dikmesi hakkında bk. Yeşil, *age.*, s. 241-242; Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (18. yüzyıldan Tanzimat'a Mali Tarih)*, Alan Yayıncılık, Ankara 1986, s. 245.

⁵⁹ Mehmed Esad, *age.*, s. 29.

⁶⁰ Çünkü o ana gelindiğinde, Yeniçerilik artık askerlik değil, ulufe sahipliği anlamına geliyordu. III. Selim kendisini traş etmeye gelen iki berberin topçu esameleri olduğunu öğrendiğinde şaşırılmıştı. Yönetici tabakada olmak, nasıl iltizam sahibi olmak demek ise Yeniçerilik de yoksul halk tabakasının bir geçim kaynağı olmuştu. Ulufe tezkirelerinin çoğu, esnafın elinde devlet bonusu gibi alınır satılır hale gelmişti. Öyle ki kadınlar ve çocuklar adına alınmış esame tezkireleri bile bulunuyordu. Birçok tezkire ise sahipsizdi. Zabitan vefat edenleri bildirmez, tezkireleri aralarında paylaşırlardı. Berkes, *age.*, s. 117-118.

Layihâ'nın bulunduğu Üss-i Zafer, Vaka-i Hayriye'yi görgü tanıklığıyla anlatan en önemli eserdir.⁶¹ Bununla beraber, olayları devlet merceğinden aktardığından⁶² ve buna mukabil Yeniçeriler hakkındaki aşırı yorumlarından şüphe ve tenkite daima açıktır. Bu şüphe, Eşkinçi Layihâ'sının arşivdeki diğer nüshaları incelendiğinde azalmamakta, bilakis artmaktadır.⁶³ Ama Devlet, zayıf içeriği ve tehlikeli maddelerine rağmen hükümlerini uygulamaya kararlıydı.

Yeniçeri Ağasının pusulasıyla teklif ettiği üzere, ilk etapta beş ortadan eşkinçi yazılması Ağa Hüseyin Paşa'nın tensipleriyle kabul edildi. Ağa, özellikle karakullukçu vesair zabitanın seçiminde çok dikkatli olmasını salık veriyordu. Hatta bu konudaki yazışmalardan gergin olduğu anlaşılan gölge Yeniçeri Ağası Hüseyin Paşa, bizzat Babialiye gelip durumun ciddiyetini şifâhen Sadrazama bildirdi.⁶⁴ Boğaz Muhafızının, bu önemli uyarısı, tahrir işinin kilit ismi Yeniçeri kâtibinin önemini ortaya koydu. Özellikle Sadrazam ve Ağa Hüseyin Paşa'nın istişarelerinden Kâtip Ata Bey'in bu

⁶¹ Diğer eserler, Şirvanlı Fatih Efendi, *Gülzâr-ı Fütûhât (Bir Görgü Tanığının Kalemiyle Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı)*, haz. Mehmet A. Beyhan, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001; Mehmet Arslan, "Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair Edebi Bir Metin: Aynî'nin Manzum Nusretnamesi", *Osmanlı Edebiyat Tarih Kültür Makaleleri*, Kitabevi Yayınevi, İstanbul, s. 319-370; Şamil Mutlu, *Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati: Mehmed Daniş Bey ve Eserleri (Neticetü'l-Vekâyî)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 3398, İstanbul 1994.

⁶² Yıldız, *age.*, s. 22-23.

⁶³ BOA, HAT, 293/17465; 1236/48112. Bu iki nüsha aynıdır. HAT, 1236/48112 sayılı belgenin devam eden sayfalarında Mansûre ordusunun ilk kanunnamesi de yer aldığından, daha sonraki bir tarihte çoğaltıldığı anlaşıyor. Bu iki layiha ile Üss-i Zafer ve Esad Efendi Tarihi'nde yer verilen layihalar, temelde aynı sırada ve aynı konuları işleseler de birçok yerlerinde farklılıklar bulunmaktadır. Mesela, bu iki layihada, Eşkinçi bölüğünün saf düzenininde tayın ustasının yeri, sakanın yanı değil vekilharç ve odabaşının yanındır. Ayrıca iki layihada da tayın ustalarının başta unutulup, sonradan araya yazıldığı görülüyor. Gene, iki layihada belirtildiği üzere, imamlar muharebede çorbacının yanında yer alacaklar ve Fetih Suresi'ni okuyacaklardı. Bu bilgi, Üss-i Zafer ve Esad Efendi Tarihi'ndeki layihalarda yer almamaktadır. Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'a-Nüvîs Es'ad Efendi Tarihi*, s. 580-581. Üss-i Zafer ve Esad Efendi Tarihi, Vaka-i Hayriye'den farklı tarihlerde kaleme alındıklarından içerdikleri layihalarda farklılıklar olması tabidir. Bununla beraber, ortada birbirinden farklı layihaların olduğu da bir gerçektir. Yukarıda belirtilenler gibi farklılıklar, Yeniçeriler için çok önemli olmayabilirdi. Ama Yeniçerilerin hassas olduğu konularda, farklı layihaların farklı zamanlarda tebliğ edilmesi yanlış anlamalara yol açabilirdi. Mesela HAT, 293/17465 ve 1236/48112 sayılı layihalarda, üst rütbelilerin maaşları açıklandıktan sonra, bölük personelinin çorbacı/bölük ağasına 750, odabaşına 250, vekilharca 170, alemdara 150, tayın ustasına 137,5, baş karakullukçuya 130, sakaya 100 kuruş maaş verileceği yazılıyordu. Karakullukçulara 120 akçe, eşkinçi neferatına ise 90 akçe yevmiye öngörülmüştü. Üss-i Zafer Layihası'nda ise çorbacı 750, alemdar 150, tayın ustası 137,5, başkarakullukçu 130, saka 100 kuruş maaş, karakullukçulara 120, neferata ise 90 akçe yevmiye verileceği belirtilirken, "odabaşı ve vekilharç" unutuluyordu. Bu zabitanın maaş tahsis edilmemişti. İlginç olan, Esad Efendi Tarihi'nde, aynı hata yapılmamış ve bu iki subaya HAT, 293/17465 ve 1236/48112'deki aynı miktarlar tahsis edilmiştir. Dönem şartları göz önünde tutulduğunda, 51 ortanın hepsine aynı anda ve aynı bilgilendirmenin yapılamayacağı düşünüldüğünde, farklı layihaların Yeniçeri arasında yanlış anlamalara sebep olabileceği muhtemeldir. Mesela bir ortaya HAT, 293/17465 sayılı Layiha okunup, diğer bir ortaya Üss-i Zafer'deki Layihâ'nın okunması, ortalar arasında nasıl algılanırdı? Önce HAT, 1236/48112 sayılı Layihâ'dan, 250 kuruş maaş alacağını öğrenen ve üzerinde hayli esame tezkiresi olan bir odabaşının sonra Üss-i Zafer Layihası'ndan maaş almayacağını öğrenmesi durumunda ne olurdu? Bu durumlar, mevcut kaynaklara bakarak daha fazla derinleştirilemeyecek şüphelerdir. Belki de layihaları kaleme alan kâtiplerin sehven yaptıkları hatalardır. Gene de Esad Efendi'nin Ağa Hüseyin Paşa'dan aktardığı ve her türlü isyan ve fesadın arkasında, elinde yüklü esame tezkiresi olan orta sınıf zabitan olduğu bilgisiyle birlikte düşünüldüğünde, farklı araştırmalara kapı aralayabilir. Mehmed Esad, *Üss-i Zafer*, s. 12-13.

⁶⁴ BOA, HAT, 290/17384.

önemli görev için uygun olmadığı sonucuna varılınca, kendisi Cizye Muhasebeciliğine, yerine de Gümrük Emmini Hacı Saib Efendi'nin atanması uygun görüldü.⁶⁵ İkinci bölümün de mimarı bu kalem erbabı halef kâtip, Eşkinici Nazırı ünvanıyla askere alım sürecine dinamizm kattı ve enerjisi hemen sonuç vermeye başladı. Devletin bu hamlesine şüphe ile yaklaşmayan daha gönüllü ortalar arandı. İlk etapta nisf ortalarından eşkinciler yazılmaya başlandı.⁶⁶ İlk bölükler, Zilkade 6 İsneyn (13 Haziran Salı)⁶⁷ günü *saat 01.00'de* Et Meydanı'nda üst düzey devlet ricali ve ulemanın katılımıyla, üç talimcinin nezaret ettiği, yaklaşık üç saat süren bir eğitim yaptı. Dualarla başlayıp dualarla biten eğitimin konusu yürüyüşler ve tüfekli hareketlerdi. Eğitim bittiğinde devlet ricali büyük bir iş başardığını düşünüyordu. Padişah *mahzûzdu*. Öyle ki artık Yeniçerinin muhtemel bir başkaldırısı değil, eşkincinin giyeceği laz kalpağı, tulumbacı şalvarıyla tozluğun uyumu, üç muallimin bu kadar neferatı eğitmekte yetersiz kalacağı ve eğitim alanının planlı kullanılması konuları tartışılıyordu.⁶⁸ Ama muhtemelen aynı gece, Yeniçeri odalarında, eğitime başlarken Şeyhülislamın elinde tüfekte verdiği nutku veya ertesi günün eğitime hazırlık dışında, daha farklı şeyler konuşuluyordu.

Üçgün sonra, yani Zilkade 9 (15 Haziran Perşembe) güneş batımından sonra Et Meydanı'nda *küme küme* toplaşan kalabalık, yaz akşamında mehtap olacağını bilip de *serîn serîn heyûb eden rûzgâr* eşliğinde *tenezzüh için içtimâ'* eden mahalleli değildi. Sırtlara sarkmış beyaz külahlardan ve parlayan kılıçlardan anlaşıldığı kadarıyla huzursuz kazanlar⁶⁹ son içtimaları için toplanıyorlardı.⁷⁰ Eşkinici Layihası'nın din ü devlet emrinde talimli bir ordu kurmak için yazdığı kodlar, Osmanlı ordu-devlet ilişkisi diyalektiğinde, yaklaşık 450 senedir derece derece, perçin perçin kurulmuş çarpık ilişkiyi tekrar tetiklemişti. Tek farkı, artık devletin, ne bir padişahı ne de bir vezirini bu işe kurban etmeye hiç ama hiç niyeti yoktu.

İsyân, metod olarak Yeniçerilerin geçmiş bilindik davranışlarını yansıtıyordu. Kilit devlet ricalinin yok edilmesi ve yağmayla iç içe geçmiş terörlerini Padişaha dayatarak taviz koparmak niyetinde olan Yeniçeriler, bu sefer tam bir şaşkınlık içerisindeydi. Tam da

⁶⁵ BOA, HAT, 341/19462; 289/17319.

⁶⁶ BOA, HAT, 289/17320.

⁶⁷ Klavuz, tarihi 12 Haziran Pazartesi olarak hesaplarsa da Esad Efendi günün Salı olduğunu belirttiğinden 13 Haziran kabul edilmiştir.

⁶⁸ BOA, HAT, 340/19425. Meşveretin ertesi günü yazılan eşkinici sayısı *birkaç yüz nefere takrîb olunup* (Es'ad Efendi Tarihi, s. 607.), eğitim gününe gelindiğinde eşkinici mevcudu *beş bine takrîb* etmiştir. Mehmed Esad, *age.*, s. 64.

⁶⁹ Tabir ilgili çalışmadan esinlenilmiştir. Mehmet M. Sunar, *Cauldron of Dissent: A Study of the Janissary Corps, 1807- 1826*, Binghamton University, Yayımlanmamış Doktora Tezi, New York 2006.

⁷⁰ Ahmed Cevad Paşa, *age.*, haz. Fatih Akyüz-Fatih Tetik, s.129-130.

tersine devlet, Canning'in deyimiyle *a reign of terror*, Yıldız'ın deyimiyle *terreur à la Turca*'sını⁷¹ Yeniçerilere dayatmıştı. Sadrazamın beklenmedik Sancak-ı Şerif hamlesi, Yeniçerilerin umduğu halk desteğini kesmişti. Kara Cehennem'in adıyla mütenasip ateş desteği ve hatırı sayılır sayıda medrese öğrencileri ile destekli "Serasker" Ağa Hüseyin Paşa ve Mehmed İzzet Paşa'nın emir-komuta ettiği iki hücum kolu, Yeniçerileri Divan Yolu ve Bozdoğan Kemeri-Et Pazarı istikametinden taarruzla, Et Meydanı'nda kuşattı. Sonrası kan ü kıyamdı, huzursuz kazanlar devrildi, Ocak söndürüldü.⁷²

15 Haziran Perşembe akşama doğru başlayan isyan, 16 Haziran Cuma günü bastırılmıştı. Çatışma ise bir saat kadar sürmüştü.⁷³ İdamlar devam ederken, Yeniçerilerden boşalan kolluk hizmeti için topçu ve humbaracı askerleri görevlendirilip asayiş tekrar sağlandı.⁷⁴ O gün, Zeyneb Sultan Cami'nde Yeniçerisiz ilk Cuma Selamlığı yapıldı. Darbe girişiminde tarafını doğru seçen topçu ve humbaracı askeri, tören alayının sağ ve solkolunu oluşturunuyordu.⁷⁵ Ertesi gün, Zilkade 11 yani 17 Haziran Cumartesi sabahında Sultan Ahmed Cami'nde başlayan meşveret, Reisülküttab Mehmed Seydâ Efendi'nin etkili yönlendirmesiyle Yeniçeriliğin ilgası kararı aldı. Padişahın onayı ile Beylikçi Pertev Efendi tarafından yazılan Ferman,⁷⁶ öğleden sonra Esad Efendi tarafından minberde okundu.⁷⁷ Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye, Sultan Ahmed Cami'nde bu Ferman'la resmen doğmuştu.

Ferman, o andan itibaren Yeniçerlik namının külliye kalktığını ve *onun yerine tecdîd-i kânûn sûretiyle 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye 'unvânıyla mu'allem neferât tahrîrine* başlandığını belirtiyordu. Ferman sureti, Şam, Halep, Edirne, Bosna ve Erzurum vesair gibi Yeniçeri yatağı yerler dışında, memleketin dört bir yerine gönderildi.⁷⁸ Bir sonraki bölümde görüleceği üzere, tüm mülki amirler derhal askere alım ve eğitime başladı. Fakat kanun hazır değildi. Devlet, teknik olarak bir anda ordusunun çekirdeğini feshettiğinden tehlikeli bir durum belirmişti. Bu sebeple

⁷¹ Yıldız, *age.*, s. 39.

⁷² Mehmed Esad, *age.*, s. 67-91.

⁷³ Devletin aldığı tedbirlerin yerindeliği bir sebep dahi olsa, isyanın bu kadar kısa sürede bastırılması, Yeniçerilerin sayıca azlığını akla getirmektedir. Ama bu sefer, bu kadar az sayıda Yeniçerinin neden böyle bir isyana kalkıştığı soru işareti olarak kalmaktadır. Temasa girilen ve öldürülen Yeniçeri sayısı ile ilgili rakamlar tahminidir. Bununla ilgili bir tartışma için bk. Beydilli, "Vak'a-i Hayriye", s. 456. Ayrıca hatırı sayılır miktarda Yeniçerinin Mora isyanında ve Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa emrinde olduğu unutulmamalıdır. Müstakbel Serasker, Yeniçeriliğin kaldırıldığını haberini alır almaz yüzlercesini denize atmaktan çekinmeyecektir. Rosen'den aktaran Çelik, *age.*, s. 269.

⁷⁴ Mehmed Esad, *age.*, s. 93-94.

⁷⁵ Mehmed Esad, *age.*, s. 101.

⁷⁶ BOA, HAT, 1236/48106; Mehmed Esad, *age.*, s. 111-117.

⁷⁷ Mehmed Esad, *age.*, s. 101-105.

⁷⁸ Mehmed Esad, *age.*, s. 117-118. Bu yerlerin mülki amirlerinin önce mektupla uyarılması ve sonra daha kademeli bir geçiş öngörülmüştü.

Sadrâzam, Serasker ve Mansûre Nazırının Nizam-ı Cedid'in kanunlarından hızlı bir derleme ile oluşturdukları taslağı, Divan-ı Hümayunda onayladı ve 1 Zilhicce 1241 (H) tarihinde (7 Temmuz 1826) yeni ordunun yeni kanunu yayımlandı.⁷⁹

Kanun'a göre⁸⁰ devletin geçmişte Doğu ve Batı'yı fethedebilmesi, *şerî'at-ı mutahhara* ve *seyf-i cihad* sayesindeydi. Kadim devlet, din düşmanlarına karşı koymak maksadıyla, cihad askeri ve İslam gazilerini teşkil etmesi için Yeniçeri Ocağını tesis etmişti. Yani bu askerî sınıf, şeri bir kuruluş felsefesi üzerine oturtulmuştu. Ama zaman içerisinde *vâki' olan seferlerde bir işe yaramadıklarından mâ'adâ, refte refte uygunsuzlukları derecesini aşub, evvelki yarârlıkları yaramazlığa ve eski itâ'atleri itâ'atsizliğe* dönüşmüştü. Sebebi, kuruluşundan itibaren asırlar içerisinde değişen politik, askerî ve sosyoekonomik koşulların gerektirdiği ıslahatların yapılmaması değildi. Veya hanedanın alışıldık iktidar mücadeleleri içerisinde, askerin devamlı siyasi bir taraf haline getirilmesi de değildi. Ya da zamanla tüm Memalik-i Mahrûse genelinde, erkân-ı erbaanın⁸¹ birbirine karışması, sivil-asker kavramlarının bulanıklaşması ve iç içe geçmesi hiç değildi. Sadrâzam, sebebi aynı Eşkinici sürecinde olduğu gibi klasik Osmanlı siyaset düşüncesiyle izah etti: *İçlerine 'azîm fesâd* karışmıştı.

⁷⁹ Levy, *age.*, s. 183., Ahmed Yaramış, *II. Mahmud Dönemi'nde Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye (1826-1839)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2002, s. 33; Stanford J. Shaw, "The Origins of Ottoman Military Reform: The Nizam-ı Cedid Army of Sultan Selim III", *The Journal of Modern History*, C XXXVII, S. 3, 1965, s. 305; Es'ad Efendi, *Vak'a-Nüvîs Es'ad Efendi Tarihi*, s. 613.

⁸⁰ Zilhicce 1241 Kanunu 12 farklı belgede tespit edilmiştir: BOA, HAT 1418/57987; 1418/57990; 1418/57991; 491/24038; 1438/59106; 299/17708; 297/17665 (Son belge, *Cebeci Ocağının yeniden tensikine dair hazırlanan kanunname, zabıt ve bütün mensublarının maaşları mikdarları* konulu belge olmasına rağmen Cebahaneci Kanunu yoktur. Mansûre Kanunnamesi vardır.); Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS. MA. e.) 685/14; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi (İÜNEK) 5824 no.lu Kanunname Defteri; BOA, Bab-ı Asafî, Kanunname-i Askerî Defterleri (A. DVNSKNA. d.) I no.lu Kanunname-i Askerî Defteri (KAD I); A. DVNSKNA. d. VI no.lu Asâkir-i Nizamiye Nizamnamesi Defteri (ANND VI) ve Maliyeden Müdevver Defter (MAD. d.), 9002. Bu 12 Kanun suretinin metin kısımları aynıdır. Ama teşkilat çizelgesinde farklılıklar göstermektedir. Kanun metninde, tertibin genel mevcudu bnb. dâhil 1527 kişi olarak verilmiştir. Fakat HAT 1418/57987, 1418/57990, 1418/57991, 297/17665, TS. MA. e., 685/14 sayılı Kanunnamelerde tertibin toplam mevcudu 1.517 çıkmaktadır. Kâtip hatası olabileceği değerlendirilmiştir. Yaramış'ın, Doktora Tezi'nde ve sonradan yayımlanan *Askerî Kânûnnâmeler (1826-1827)* adlı eserinde temel aldığı İÜNEK 5824 no.lu Kanunname Defteri'ndeki Kanunname, takip edilebilecek en açık surettir. *Askerî Kânûnnâmeler (1826-1827)*, haz. Ahmet Yaramış-Mehmet Güneş, Asil Yayınları, Ankara 2007. Aynı zamanda ilgili defterin içeriğinin, Tersane-i Amire Kanunu hariç, VI no.lu Asâkir-i Nizamiye Nizamnamesi Defteri'yle aynı olduğu unutulmamalıdır. 12 Kanunnamenin karşılaştırmalı bir çizelgesi EK-1'de sunulmuştur. Sadece HAT 491/24038 sayılı Kanunname, 1418/579987, 1418/57990, 1418/57991, 297/17665 ve TS. MA. e., 685/14 sayılı Kanunnamelerle aynı olmasına rağmen, tüm tertibi tek bir çizelgede verdiğinden ve çizelgesi diğer kanun formatlarına uymadığından açıklamalara dahil edilmemiştir. Topçu, arabacı ve cephaneci kadrolarına dair bu ufak farklılıklar, söz konusu sınıflara dair bölümler geldikçe açıklanacaktır.

⁸¹ Kavram için bk. Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, çev. Murat Demirkol, Fecr Yayınları, Ankara 2016, s. 446-447; Mehmet Öz, *Kanun-ı Kadîmin Peşinde: Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumcuları*, Dergâh Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2013, s. 113; Marinos Sariyannis, *A History of Ottoman Military Thought up to the Early Nineteenth Century*, Brill, Leiden 2019, s. 89.

Bu yorum önemlidir. Çünkü bu yorum, hem devletin, Mansûre ile yeniden kurmak istediği asker/ordu tipini yansıtır hem de bu asker/orduyla arasındaki engeli tanımlar. Kanun'un belirttiğine göre Devlet, *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye 'ünvânıyla müceddeden lüzûmu mertebe mu'allem ve mütefennin 'asâkir tertîb ve tahrîrine karar* vermişti. Yani idealindeki ordunun, temelde iki önemli boyutu bulunuyordu: **Muallem ve mütefennin**. Bu önemli iki boyutun ilki, daha çok askerinin mutlak iktidara olan mutlak itaatiyle ilgiliydi, diğeri ise muharebe meydanındaki performansıydı. İdrakindeki asker/ordu tipinin elinden kayıp gitmesine neden olan şey ise fesattı. Fesat kavramının günümüze ait bir bakış açısından, yaklaşık beş asırlık kadim bir askerî sınıfı feshetmeyi açıklamakta yetersiz kalacağı düşünülebilir. Ama klasik Osmanlı siyaset düşüncesi ve kendisini kapsayan İslami tefekkürdeki yeri⁸², meseleyi daha açıklanabilir kılmaktadır.

Osmanlı siyaset düşüncesine göre Allah yeryüzünde her şeyi, özünden ayrılmaz bir şekilde (tevhid) yaratmıştı. Yaratılan her şey, peygamberleri ile gönderdiği ilahi/değişmez kurallara tabiydi. Bu kurallar, varlığın ontolojik sınırını belirliyor ve diğer tüm yaratılanlarla beraber bir nizam-ı âlem teşkil ediyordu. Peygamberler sonrası bu düzeni işletme hakkı padişahlara devrolmuştu. Padişah, Allah'ın kendisini sorumlu kıldığı nizam-ı âlemi, bir adalet dairesi içerisinde yönetirdi. Sahibi olduğu devlet, asker, hazine ve reayayı, bir adalet çarkında ahirete kadar salah üretecek şekilde döndürmekle görevliydi.⁸³ İşte Kur'ân-ı Kerîm'de on bir âyette direkt, otuz dokuz âyette türevleri ile ifade edilen *fesad*, düzenin, yani bir bütün olarak kavranan âlemin ve toplumun, dolayısıyla ferdin var oluşuna temel olan fitrî ve tabii dengenin bozulmasını, yahut bu dengeden çıkmayı ifade etmekteydi.⁸⁴ İnsan ve toplum fesadının temel sebebi, Allah ve âhiret inancının kaybolmasıydı. Çünkü bu iki önemli inanç ilkesi, insanı kötülüğe ve isyana karşı frenleyen en etkin unsurlardı.⁸⁵ Yani Yeniçeriler sadece padişah veya devlete değil, onun nezdinde Allah'a ve düzenine karşı isyan etmişlerdi. Mesele sadece, kadim bir askerî sınıfın zamanla bozulup çevresine zarar vermesi değildi; ifsad edip Allah'ın nizamına tehdit oluşturmalarıydı.

⁸² İslam'ın siyaset düşüncesinin özü için bk. Erwin I. J. Rosenthal, *Ortaçağ'da İslam Siyaset Düşüncesi*, çev. Ali Çaksu, İz Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 163-174.

⁸³ Mehmet Öz, "Klasik Dönem Osmanlı Siyasî Düşüncesi: Tarihî Temeller ve Ana İlkeler", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, C XXII, S. 1, 1999, s. 27-33.

⁸⁴ İlhan Kutluer, "Fesad", *DİA*, C XII, İstanbul 1995, s. 421-422.

⁸⁵ Duran Ali Yıldırım, "Ayatler Işığında Bireysel ve Toplumsal Fesad Sebepleri", *Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C VII, S. 13, 2016, s. 123-147. Ayrıca bk. Yakup Yüksel, "Kur'an'da Fesât Kavramı ve Müfsitlerin Nitelikleri", *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 3, 2020, s. 45-80.

Bu noktayı başlangıç noktası kabul eden Osmanlı siyaset düşüncesi, askerine tekrar isyan etmemeleri için zamanla unutulmuş *ilm*⁸⁶, yani Allah ve ahiret inancını tekrar öğretmeyi (talim), yeni ordusunun en temel vazifesi sayacaktı. Bu motivasyonu, kuruluş Kanunu'na belirgin bir şekilde yansıtan devlet, teşkilatta her tertibe değil, her saffa birer imam tayini, gene her tertibe değil, her safa birer mektep inşasını⁸⁷ emrediyordu. Beş vakit namaz beraberce kılınacak, günde bir kere Kur'an, din meseleleri ve ilmihâl dersleri alan askerler, sonra Birgivî Risalesi'ni⁸⁸ *ta'lîm ve tefhîm* edeceklerdi. Dini eğitimden sorumlu imamların bizzat İstanbul kadısı tarafından imtihan edilip atanmaları ise devletin bu işi şansa bırakmamak için ne kadar ciddi olduğunu göstermekteydi.⁸⁹ Ayrıca Yeniçeri infazları ile eş zamanlı başlatılan Bektaşî katliamı, Osmanlı iktidarının yeni askerini tekrar güncellerken, fesattan ağırlıklı olarak sorumlu tuttuğu "heteredoks/bâtîni/nihilist" bir düşüncenin yeni askerî sisteme tekrar sızmasını engellemek içindi.⁹⁰ Böylece Allah'ın ilmini unuttukları için devamlı şekavet halinde olan Yeniçerilerin yerine, Hz. Muhammed'in (570-632) yardımıyla (mansûr), Allah'ın vahiyisini tekrar hatırlamış (muallem) bir ordunun kurulması amaçlanmaktaydı.

Kronik itaat problemini, askerine İslami köklerini tekrar öğretmekle çözmeyi uman Osmanlı siyaset düşüncesi, Mansûre ordusunu kurmaktaki ikinci amacını, yani savaşları kazanacak (mütefennin) bir asker/orduyu yaratırken daha eski, daha yerleşik ve daha pratik bir kavram üzerinden hareket edecekti: Mukâbele-i bi'l-misl. Kökleri Hz. Musa şeriatı, hatta Hammurabi (MÖ 1810-1750) kanunlarına (md. 196-200) kadar takip edilebilen bu kavramı, İslam öncesi Araplar ve Yunanlar da biliyor ve uyguluyordu. Devletler arası ilişkilerle, özel ve kamu hukukunda geniş kapsam ve kullanımıyla yerleşikleşen kavramın, İslam devletlerinin kullandıkları biçimini ise ilk olarak Hz. Muhammed'in sünneti ile kazanmıştı. Temelde, uyum, itaat ve barışı mesnet edinen İslam Dini'nin doğuş sürecinde müşriklerin Müslümanlara uyguladığı zulme karşı kuvvet/şiddet kullanabilmenin önünü açan, bir nevi Allah'ın bir izni niteliğindeydi.

⁸⁶ "İlim" kavramı İslamiyette olduğu üzere Allah'ın ilahi bilgi ve vahiyi anlamlarında kullanılmıştır. Bk. İlhan Kutluer, "İlim", *DİA*, C XXII, İstanbul 2000, s. 109-114.

⁸⁷ O zamanda böyle bir imkân ve kabiliyetin olup olmamasından ziyade, dini eğitimin en küçük askerî birimi kapsayacak şekilde planlanması daha önemlidir.

⁸⁸ İkinci bölümde tartışılacaktır.

⁸⁹ Askerî modernleşmede imamların rolü için bk. Mehmet Beşikçi, "Askerî Modernleşme, Askerî Disiplin ve Din: Düzenli Kitle Orduları Çağında Osmanlı Ordusu'nda Tabur İmamları", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C XI, S. 1, 2016, s. 1-33.

⁹⁰ Mehmed Esad, *Üss-i Zafer*, s. 199-207; Berkes, *age.*, s. 118, 146, 160; Yeşil, *age.*, s. 348-349; Yıldız, *age.*, s. 473-474; Mesut Ayar, *Yeniçeri Ocağı'nın İlgasından Sonra Bektaşî Tarikatı*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998, s. 25-49; Sibel İ. Öztürk, *The Effects of the Abolition on the Bektashi Order*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012, s. 13-24; Muharrem Varol, *Bektaşiliğin İlgası Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Tarikat Politikaları (1826-1866)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011, s. 19-69.

Bununla beraber bu izin, bir mütekabiliyet, karşılıklık ve denge gözetiyor ve son çare olarak kullanılması tenbih edilerek, Clausewitz'in mutlak savaşına doğru taşmaması için sayısız örnekle pekiştiriliyordu. Gene ilişkiye girdiği *kıstas* ve *meşru müdafaa* kavramlarıyla⁹¹ oluşturduğu zengin bir içtihat külliyyatının izlerini, Osmanlı Devleti'nin uyguladığı fıkıhta da görmek mümkündü. Doğu'da ve Batı'da savaşların hemen hemen aynı metotlarla yapıldığı Yeniçağın başlangıcına kadar Osmanlı savaşlarının sadece meşruiyet sorunlarını çözen kavram, savaşların karmaşıklaşması, güçleşmesi ve buna mukabil Osmanlı askerî düşüncesinin modernite üretememesi ölçüsünde, savaşların biçim/metot problemlerini de çözmeye başladı. Nizam-ı Cedid ve Mansûre aşamalarına gelindiğinde ise çok da derin olduğu gözlemlenemeyen ve indirgemeci bir taklitçiliği farz kılan, şeri bir fıkıh teamülü halini almıştı.⁹² Hatta zamanla, kavramın içerdiği karşı koyma gücünün eşitliği ilkesi bile aşırı yoruma maruz bırakılabiliyordu.⁹³ Bununla beraber düşmanlarından öğrenmenin, mevcut askerî eğitimi metrise girmek, kılıç ile keçe çalmak, şeşhane atmak, nişan vurmaktan daha ileriye taşıyacağına kesin gözüyle baktığından, devletin sıkı sıkıya sarıldığı ikinci prensip oldu.

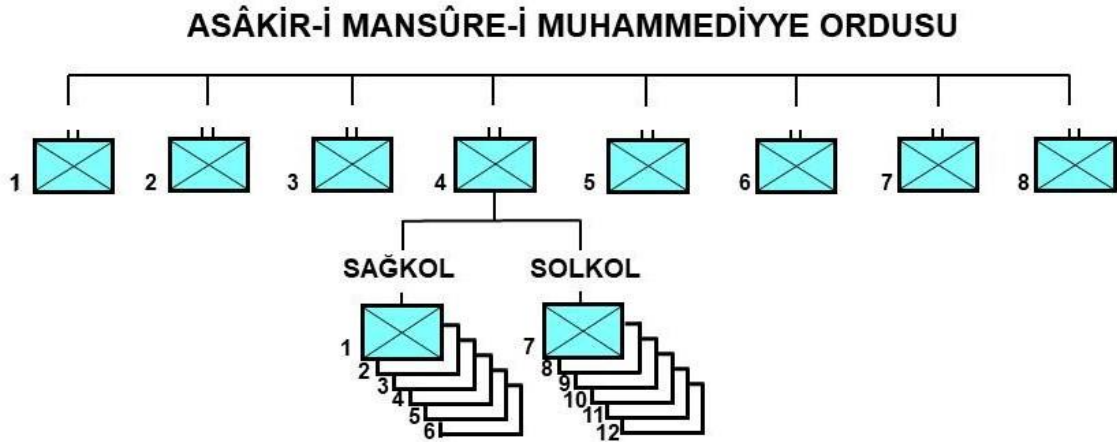
Zilhicce 1241 Kanunnamesi, Mansûre ordusunun kuruluş amacının "muallem" ve "mütefennin" bir ordu kurmak olduğunu belirterek çalışmamızın ilk sorusunu cevaplamış görünebilir. Ama beraberinde iki ilginç ve önemli soruyu da doğurmuş görünüyor. Birincisi, Osmanlı Devleti, yeni ordusunu kurarken temel itaat ve disiplin sorununu sadece teolojik eğitim reformlarıyla mı düzeltmeyi düşünmekteydi? İkincisi, bütünün sadece parçalardan oluşmadığı, daha çok parçalar arası ilişkiler olduğu düşünülürse⁹⁴, muallem ve mütefennin, yani askere yüklenecek ilahi ilim (sorgulanamaz/ ölçülemez/ test edilemez) ve pozitif fen bilgisi (sorgulanabilir/ ölçülebilir/ test edilebilir), uyumla çalışarak, modern güvenlik üretecek bir askerî sisteme dönüşecek miydi? Bu sorulara, dönem askerî kanunlarının cevap verme kaygısı içerisinde olduğu gözlemlenememektedir.

⁹¹ Kavram ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Özel, "Mukabele bi'l-Misl", *DİA*, C XXXI, Ankara 2020, s. 103-107.

⁹² Mukabele-i bi'l-misl kavramının Osmanlı iktidarı tarafından çeşitli ele alınış biçimleri için bk. Yeşil, *age.*, s. 63, 116, 287; Yıldız, *age.*, s. 21, 23, 28, 134, 138, 147, 401, 457, 470. Araştırma dönemine gelindiğinde mukabele-i bi'l-mislin aldığı en net tanımı Esad Efendi yapar: *Mukâbele-i bi'l-mislin ma'nâsı, a'dâ-yı dîn meydân-ı ma'rekede, ehl-i islâm üzerine vesîle-i galebe ittihaz eyledikleri hareket her ne ise cünûd-ı müslimîn dahi ol sûretle mukâbele etmek demektir.* Mehmed Esad, *Üss-i Zafer*, s. 70.

⁹³ Muharebeleri kazanmak için Yeniçerilerin talim görmesi gerektiğini bildiren fetva üzerine, Yeniçerilerin kabul etmeleriyle Padişahın mutlu olduğunu ve umum üzere okunmak için kaleme alınan bir Hatt-ı Hümayun'da şöyle denilmektedir: *...idecekleri ta'lîm ve te'allüm mutlakâ dîn ve devletimizin düşmanı olan gâvurların kullandıkları sanâyi'-i harbiyyeye mukâbele bi'l-misl olmak ve belki onlar beş dürlü yapırlar ise biz on kat yapub a'dâ-yı dînimize galebe etmenin çâresini bulmaktan ibârettir.* BOA, HAT, 298/17687.

⁹⁴ "Yapısal Fonksiyonalizm", *Felsefe Sözlüğü*, haz. Ahmet Cevizci, 6. Baskı, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 1744-1745.

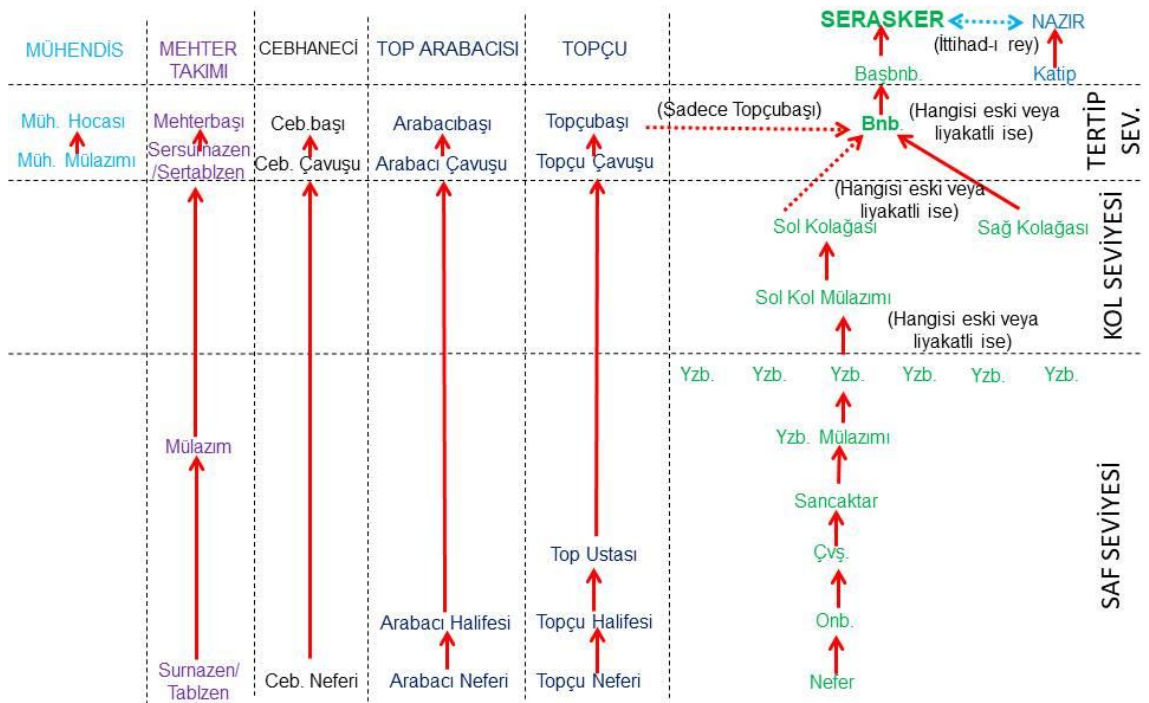
Şekil 2. Zilhicce 1241 Kanunnamesi'ne göre Ordu Kuruluşu⁹⁵

Kanun, Asâkir-i Mansûre ordusunun amacını ortaya koyduktan sonra ordunun temel birlik yapısına odaklanmakta ve teşkilatı EK-1'de belirtilen sekiz adet tertip⁹⁶ kurduğunu belirtmekteydi. Bu sekiz tertibi, sevk ve idare etmek üzere bir serasker ve bir nazır tayin edilmişti. Kanun, '*asâkirin zabt u rabtı maddesini* seraskere, *emr-i idâre ve vikâye-i nizâmına dâ'ir mesâlih ve umûrun rû'yetini* nazıra tevdi ederek, seraskere "sevk et!", nazıra da "idare et!" diyordu. Bununla beraber, *serasker paşa ma'yyetinde dâ'im*

⁹⁵ Ayrıca bk. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III. Cilt, 5. Kısım (1793-1908)*, Gnkur. Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Ankara 1978, Kuruluş: 2. İlgili eserdeki Mansûre kuruluşu şeklen doğru olsa da tertiplerin alay, kolların tabur muadili olduğu fikri tartışmalıdır. Bu sebeple, bir sonraki paragrafta açıklanacağı üzere, tertipler, tabur muadili ve kutucuklarının üzerlerinde çift çizgiyle, saflar, bölük muadili ve kutucuklarının üzerlerinde tek çizgiyle belirtilmişlerdir.

⁹⁶ "Tertip" kavramına değinmekte fayda vardır. Burada "tertip", Mansûre Kanunu'nun kurduğu temel muharip birliğin ismidir. Alay olmak zorunda değildir. Kanun'la, tertip iki "kola" (bir alt birliği) ayrılıyor, her kolda altı saf (bir alt birliği) bulunuyordu. "Saf" ise tertibin en küçük birliğidir ve bir tertipte 12 adet bulunur. Bu üç birlik, teşkilat analizinin başlangıcını temsil etmektedirler. Günümüzde tertip kelimesi, aynı celp döneminde askere alınmış tüm acemi askerleri ifade etse de, dönem Osmanlı askerî düşüncesinde çok geniş bir kullanım alanına sahipti. Bir kere "tertib تَرْتِيب", Arapçada, "rettebe رَتَبَة" fiilinin (*dizmek, düzenlemek, hazırlamak*) tefil babında mastarıydı ve *düzen, dizi, sıra, dizgi* anlamına geliyordu. *Arapça-Türkçe Sözlük*, haz. Serdar Mutçalı, Dağarcık Yayınları, İstanbul 2010, s. 146, 262. Bu sebeple Osmanlı askerî düşüncesinde "tertup" sadece Mansûre ordusunun temel muharip birliğini temsil etmiyordu. Aslen bir teşkilat ve nizama sokulmuş askerî organizasyon, yani "**birlik**" anlamında kullanılıyordu. İleride değinileceği üzere, tertip kelimesinin birçok kere, bir mangadan bir alaya, farklı büyüklükteki birliklerin yerine kullanıldığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda tertip kelimesi, bir birliği kurmak (tertup etmek) veya kurulmuş birliği göreve hazır hale getirmek anlamında da kullanılmaktadır. Bu sebeple "tertup" kelimesine ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir. Değiniilmesi gereken diğer bir husus da "muharebe", "muharebe destek" ve "muharebe hizmet destek" kavramlarıdır. Mansûre ordusu piyade ve süvari sınıflarından oluşan "muharip" bir kuvvettir. Muharebede asıl muharebe hattını oluşturur. Diğer sınıflarla karıştırılmaması gerekir. Bir de muharebede, muharip sınıfları ateşleriyle, ulaştırmasıyla, cephane ikmalıyla ve istihkamıyla destekleyen "muharebe destek" sınıfları vardır ki bunlar, topçu, arabacı, cebahaneci ve humbaracı-lağımçı-mühendis sınıflarıdır. Son olarak muharebe ve muharebe destek sınıflarını, ikmal ve iâşe eden (besleyen, bakan, ikmal eden) bir üçüncü sınıf daha bulunur ki bu da "muharebe hizmet destek" (mesela bakım, ikmal vs.) sınıflarıdır. Mansûre ordusu kurulurken mühimmat-ı hiyamiye (çadırçılar) dışında, muharebe hizmet destek tanımına uyan bir sınıfa rastlanmasa da düzenli ordunun gelişim sürecinde, gerekliliği her geçen gün artacaktır. Bilgi için bk. Mesut Uyar, *Savaş ve Ordu: Ordu Bilgisi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2022, s. 131-151.

mevcûd bulunmak üzere, on iki bin neferden ibâret bir ordu kurulduğunun haricinde, bu ikilinin astlık-üstlük durumlarını netleştirmekten her cümlesinde belagatle kaçınıyordu. Hatta Kanun'un sonuna doğru, *cemî' umûr u mesâlih... serasker paşa ve nâzırın uhde-i ittifâk ve ittihâdlarına tevîz oluna* diyerek, seraskeri hiyerarşik açıdan nazırla eşit seviyeye getiriyordu. Belli ki emir-komuta birliği prensibi daha gelişmemişti, zira Kanun, aynı Nizam-ı Cedid⁹⁷ ve Eşkinci projelerinde olduğu gibi, asker başındakinin kafasını kaldırıp güneşe doğru bakmasından hala çekiniyordu. Bu sebeple nazırın gölgesini büyütürken seraskerin üzerine düşürmüştü. Sorun, sadakatini her türlü ispatlamış hatta Kanun'u kaleme alanlardan biri olan Ağa Hüseyin Paşa olamayacağına göre, mesaj sonraki seraskerlere olmalıdır.

1 ve 6 Numaralı Kanunname Defterleri, MAD.d. 9002, İ.Ü. 5824 Numaralı Kanunname, BOA, HAT 299/17708, 1438/59106 Sayılı Kanunnameler esas alınmıştır.

Şekil 3. Zilhicce 1241 Kanunu'na Göre Ordunun Emir-Komuta Silsilesi

Peki, Zilhicce 1241 Kanunu'nun kurduğu tertip, büyüklük olarak ne tür bir birlikti? Tabur, alay, tugay? Yaygın kanı, tertibin alay (régiment) muadili, kolların tabur (bataillon), safların da bölük (compagnie) seviyesinde olduğu yönündedir. Ancak dönem fenn-i harbi göz önünde bulundurulduğunda farklı bir durum belirmektedir. Sunar'ın isabetle ortaya koyduğu üzere, Mansûre'nin üzerine inşa edildiği askerî teori,

⁹⁷ Yeşil, *age.*, s. 71; Yıldız, *age.*, s. 262.

dönem Fransız askerî düşüncesinin kitaplaşmış hali *Règlement Concernant l'Exercice et les Manoeuvres de l'infanterie du 1 er Août 1791*⁹⁸ üzerinde yükseliyordu. Bununla beraber Zilhicce 1241 (H) Kanunu'nun tertip teşkilatı, 1791 Düzenlemesi'yle teşkil edilmiş *régiment*'dan⁹⁹ (alay) ziyade, Nizam-ı Cedid'le teşkil edilmiş orta teşkilatını¹⁰⁰ andırıyordu. Orta ve tertipler alay muadili değillerdi çünkü 1791 Düzenlemesi'ne göre alayların hemen altında taburlar yer alıyordu. Orta ve tertiplerin altında ise sağ ve solkollar teşkil edilmişti. Orta ve tertiplerin hemen altındaki bu sağ ve solkol birlikleri, Fransız 1791 Düzenlemesi'ne göre taburların altında yer alan “sağdan yarım tabur” (*demi bataillon de droite*) ve “soldan yarım tabur” (*demi bataillon de gauche*)¹⁰¹ birliklerine tekabül ediyordu. Ayrıca tertip ve ortaların komutanları binbaşı (major) iken 1791 Düzenlemesi'nin kurduğu alayların komutanı albaydı (colonel). Yani Nizam-ı Cedid'in ortası (1.602 kişilik) ve Mansûre'nin tertibi (1.527 kişilik), Fransız taburlarının yaklaşık 800-850 kişi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, olsa olsa hantal birer taburdu. Bununla birlikte bir ortanın 12 bölüğü, bir tertibin 12 saffı¹⁰² ve 1791 Düzenlemesi'nin teşkil ettiği bir taburun sekiz fusiliers (tüfek-endâz) + bir grenadiers (mümtaz) bölüğü, mevcut olarak değişseler de kategorik açıdan aynı tip birliklerdi.

Bu sekiz adet tertip, bir orduyu oluşturacak ve yaklaşık 12.000 kişilik bu ordunun hepsi İstanbul'da görev yapacaktı. Bu ordunun iki tertibi, binbaşlarıyla beraber *3.054 nefer ile derûn-ı İstanbul'da Bâb-ı Seraskerîde bulunarak derûn-ı Âsitâne'de münâvebe ile kolluk* bekleyeceklerdi. Geri kalan altı tertibin üçü, Üsküdar Kışlası merkez olmak üzere

⁹⁸ Mehmet M. Sunar, *Arş İleri: Asâkir-i Mansûre Ordusunda Teşkilat, Talim ve Talimnameler*, Okur Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2016, s. 43; *Règlement Concernant l'Exercice et les Manoeuvres de l'Infanterie du 1 er Août 1791*, Magimel, Paris 1791 (Ekleri yoktur). Bu kitap, bu noktadan sonra **1791 Düzenlemesi** şeklinde kısaltılacaktır. Türkçeye çevirisi için bk. *Ta'limnâme-i Piyadegân*, Tabhane-i Amire, Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa, No. 803/1, İstanbul, 1245 (H). Araştırma, temin edemediği diğer talimnameleri paylaştığı için Necdet Öz'e müteşekkirdir. Ayrıntılı bilgi için bk. Necdet Öz, *Osmanlı Askerî Bilgi Üretim Sürecinde Dönüşüm ve Askerleştirme Süreçlerine Etkileri (1792-1918)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2021, s. 49-50; Ayrıca bk. Yüksel Çelik, *Asâkir-i Mansûre Ordusunda Talim Sisteminin Değişmesi ve Avrupalı Uzmanların Rolü (1826-1839)*, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 19, 2008, s. 99-100; Çelik, *Hüsrev Paşa*, s. 284-289, 325-332. Avrupa askerî düşüncesinin, Nizam-ı Cedid döneminde Osmanlı askerî düşüncesini dönüştürme süreci için bk. Fatih Yeşil, “Nizâm-ı Cedîd Ordusunda Tâlim ve Terbiye (1790-1807)”, *Tarih Dergisi*, S. 52, 2011, s. 27-85.

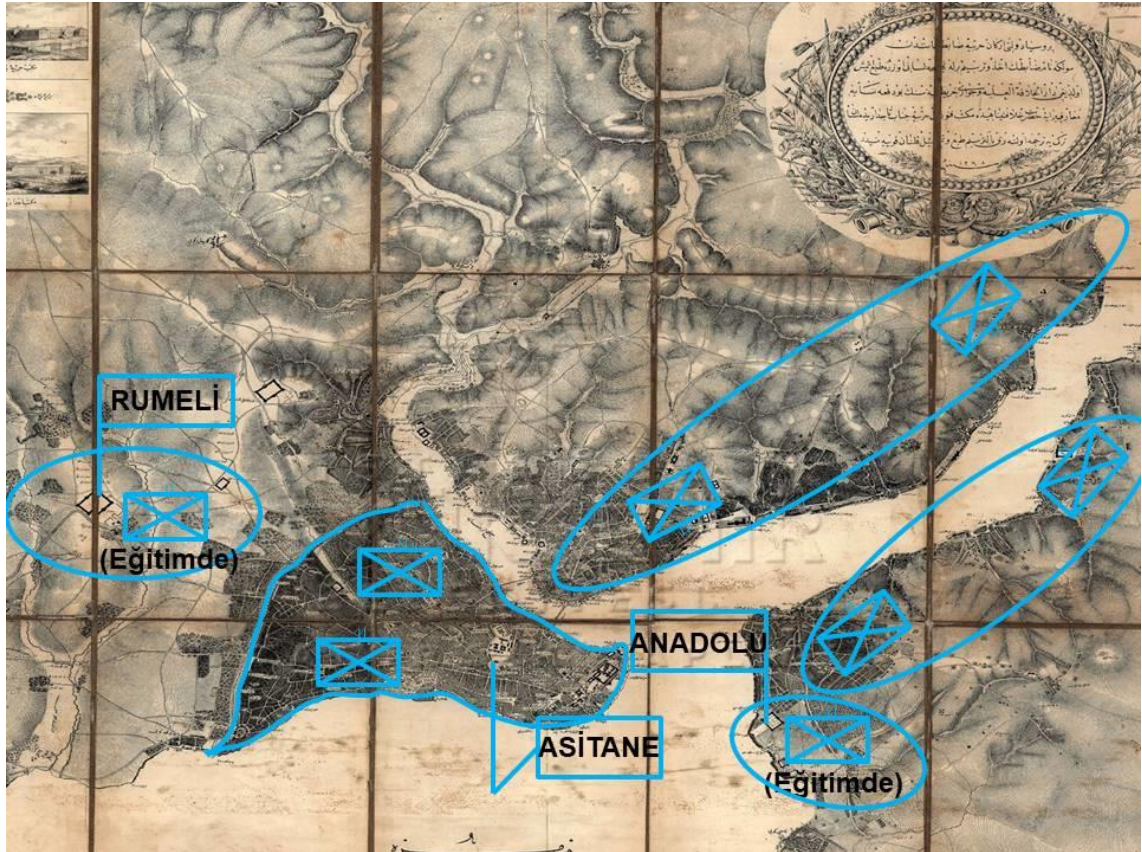
⁹⁹ Bk. *Règlement Concernant l'Exercice et les Manoeuvres de l'Infanterie du 1 er Août 1791*, Magimel, Paris, 1793, *planche I (Formation d'un Régiment en Bataille)*. Her biri 8+1 (Grenadiers) bölüklü, iki taburdan mürettep bir alayın saff-ı harp düzenini verir.

¹⁰⁰ Bk. Yeşil, *İhtilaller Çağında...*, s. 108; *Nizâm-ı Cedîd Kanunları (1791-1800)*, haz. Yunus Koç-Fatih Yeşil, TTK Yayınları, Ankara 2012, s. 119-129; *Mahmud Raif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dair Eseri*, haz. Kemal Beydilli-İlhan Şahin, TTK Yayınları, Ankara 2001, s. 81-82.

¹⁰¹ *Règlement Concernant l'Exercice et les Manoeuvres de l'Infanterie du 1 er Août 1791*, Anselin et Pochard-Magimel, 1821, *planche I (Principes de Formation)*. Her biri sekiz bölüklü, üç taburlu bir alayın saff-ı harp düzenini verir. Birlik sayıları zamanla değişse de 1791 Düzenlemesi'nin askerî teorisi 1831 yılına kadar değişmeyecektir. Sağ ve solkol için ayrıca bk. Şekil 17.

¹⁰² Mahmud Şevket Paşa *her tertib, “saff” nâmında 15 bölüğe taksîm olunmuş* şeklinde belirtse de kaynak vermemiştir. Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriyesi*, C II, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul, 1325 (R), s. 7.

Fenerbağçası'ndan Bahr-ı Siyâh Boğazı'nın Anadolu tarafında vâki' Fenerkal'ası'na kadar boğaz kaleleri ile mevziileri yeniden değerlendirilecek olan tabya ve karakolları işgal edecekti. Son üç tertip ise aynı şekilde Boğaz'ın Rumeli tarafında, merkezi Davudpaşa olmak üzere, Baruthâne'den ta Bahr-ı Siyâh Boğazı'nın Rumeli tarafında vâki' kılânın nihayetine kadar olan bölgeyi kontrol edecekti. Yani düzenli ordunun ilk çekirdeği, İstanbul'un boğaz güvenliği ve gene İstanbul'un emniyet ve asayişinin tesis edilmesiyle muvazzaftı.

Şekil 4. Tertiplerin İstanbul Genelinde Konuşlanma Krokisi¹⁰³

Görüldüğü üzere, büyük bir çaba ve gayret birliği ile Yeniçeriliği kaldıran devlet, ilk Kanunname'sini 7 Temmuz 1826'da yayımlayarak, düzenli ordu kurma yolundaki ilk adımı atmıştı. Zilhicce 1241 (H) Kanunu'nun, Osmanlı gibi geniş ve şartları zorlu bir İmparatorluğa, düzenli ordu kuracak seviyede bir kanun olduğu değerlendirilmesi iddialı olabilir. Daha çok, mevcut dış ve iç siyasi koşulların dayatmasıyla kısa bir sürede çıkarılmasının getirdiği baskı belirgindir. Eskinin hatalarını tekrar etmeme kaygısıyla

¹⁰³ Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye ve civarını gösteren Moltke haritası detayı, İBB Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Atatürk Kitaplığı Harita No. 000041. Kanunname aynı anda kaç tertibin kale, tabya ve karakolhanelerinde görev başında veya kışlalarında eğitimde olacağını belirtmemiştir. Sonraki uygulamalar göz önünde bulundurularak çizilmiştir.

kaçak Yeniçerilerin bir misillemesine karşı, iç güvenlik ve asayişini temin etme çabası iç içe geçmiş izlenimi vermektedir. Bu kaygı, teşkilat olarak orta teşkilatını temel almasına rağmen kurulan birliğe ocak ve orta yerine, ordu ve tertip isimlerinin verilmesiyle zirveye çıkar. Buna rağmen İmparatorluk genelinde başlayan askere alma ve düzenli birlik kurma seferberliğine bir yön vermesi ve tüm ülke genelinde iptidai çabalar için ilk taslağı teşkil etmesi açısından önemlidir. Peki, kurulan ilk birlikler ne gibi özellikler arz ediyordu? Kanun'un öngördüğü biçimde teşkil edilebilecek miydi?

1.1.2. İlk Düzenli Piyade ve Süvari Birliklerinin Kuruluşu

Devlet, Yeniçerileri kaldırmakla siyasi, iktisadi ve sosyal hayatı derinden sarsmıştı. Yarattığı korku ve panik havası, tüm Memâlik-i Mahrûse geneline dalga dalga yayılmaktaydı. Çünkü Yeniçeriler, zamanla askerî önemlerini yitirmeleriyle ters orantılı olarak, Osmanlı siyasi ve sosyo-ekonomik hayatında bir ağırlık merkezi haline gelmişlerdi. Böylece toplumsal muhalefeti temsil eden en örgütlü güç olarak, hem toplumu hem devleti şekillendirebiliyorlardı.¹⁰⁴ Dolayısıyla İstanbul'daki Yeniçeriler ve karargâhları yok edilse bile toplum nezdinde hala karşılıkları vardı ve Devlet-i Âliye en çok da bundan çekiniyordu.

Hal böyle iken, devlet ricalinin isyan bastırıldığı halde konaklarına dönmeyip, Saray-ı Hümayun'un etrafında, Seraskerin de Süleymaniye Cami avlusunda kurulmuş çadırlarda infaz ve askere alım mesailerini devam ettirmeleri anlaşılabilir. Anlaşılabilir bir başka husus da devletin, yaptıklarının şeri meşruiyetini tebaasına anlatma çabasıdır. Mutlak bir monarşi de olsa, Yeniçerilerin boşluğunu Mansûre ile doldurana kadar, dezenformasyonla mücadele bağlamında, tebaasına elle tutulur bir izahat vermek zorunda hissediyordu. Bu durum en çok Esad Efendi'nin Sultan Ahmed Cami'nde okuduğu Yeniçerileri ilga eden Ferman'la, Mansûre Kanunnamesi'nde hissediliyordu. Öyle ki yeni ordunun nasıl kurulacağından ziyade, ne ve niçin olacağı daha kuvvetlice tanımlanmıştı. Devlet bu mesajı önemsiyordu ve tebasına iletmek için münadileri değil, mahalle imamlarını görevlendirmişti. Mahalle imamları *huzûr-ı şer'e celb ü cem* edecekler ve durumun ehemmiyeti kendilerine anlatılacaktı. Onlar da Ferman'ın mühürlü bir suretini alıp, mahallelerindeki cami ve mescidlerde, ahaliye Yeniçeriliğin kaldırıldığı, yerine din ü devlet emrinde muallem ve mütefennin bir ordu kurulmaya başlandığı müjdelenecekti. Elllerinde Yeniçeri esamesi varsa da

¹⁰⁴ Berkes, *age.*, s. 77-78; Yeşil, *İhtilaller Çağında...*, s. xv; Yıldız, *age.*, s. 105-107; Adolphus Slade, *Records of Travels in Turkey, Greece, etc. And of a Cruise in the Black Sea with the Capitan Pasha*, Saunders and Otley, London 1854, s. 140-141.

korkmalarına gerek yoktu; geçerliliğini korumaktaydı.¹⁰⁵ Bununla beraber Osmanlı topraklarının genişliği ve toplumun dağınıklığı göze alındığında yüzlerce imamın, binlerce insana böylesi önemli bir kararı ehemmiyetiyle anlatması o dönemin koşullarında ne kadar sürerdi? Cevap belirsizdi. Sıradışı olayların sıradışı Padişahı, daha hızlı ve etkili bir yol düşündü.

17 Haziran'da Yeniçerileri kaldıran devlet, İngiliz Büyükelçiliği tercümanlarından birinin aktardığına göre 20 Haziran'da Darphane-i Amire meydanında 2.000 Mansûre askerine eğitim yaptırıyordu. Yaklaşık bir buçuk tertip oldukları anlaşılan grubun eğitimini bizzat II. Mahmud denetlemişti.¹⁰⁶ 29 Haziran'da ise Hünkâr, Osman Ağa, Davud Ağa ve İbrahim Ağaların emir komuta ettiği üç tertibi¹⁰⁷ Saray'da kabul etti. Has Bahçe'de bizzat kendisi, komut vererek atış talimi yaptırdıktan sonra asker-Padişah, mevcudu küçük yeni ordusunun başına geçerek anlamı büyük bir resmigeçit gerçekleştirdi. Ordusunu tüm İstanbul'un gözleri önünde Bab-ı Seraskeriye getiren Padişah, ordusunu komutanına teslim etti. Eğitim, tüm ihtişamıyla burada da devam etti. Askerlerin uyguladığı *kal'a resmi*, Napolyon'un Mısır'da Memlûk süvarilerini durdurmak için uyguladığı *carré* düzeniydi.¹⁰⁸ 5.000'ne yakın çakmaklı tüfeğin ateşlenmesi ile çıkan dehşet verici gürültü ve barut bulutu ise Koca Sekbanbaşı'nın belirttiği, İslam askerinin savaşlarda telefine sebep olan asıl şey, yani, din düşmanlarının ateşbazlığına karşı verilen cevaptı.¹⁰⁹ Dolayısıyla II. Mahmud'un arkasında yürüttüğü kıta, "ne?" sorusuna, Bab-ı Seraskerideki eğitim ise "ne için?" sorusuna yanıtı. Sonrasında İmparatorluğun dört bir yanından İstanbul'a gelen tebrik ve teşekkür yağmuruna bakılacak olursa,

¹⁰⁵ Mehmed Esad, *Üss-i Zafer*, s. 117. Ferman'ın diğer suretleri için bk. BOA, HAT, 1318/51356; 1236/48106.

¹⁰⁶ Mehmed Esad, *age.* s. 189-190; Canning, *age.* s. 421; Levy, *age.* s. 179.

¹⁰⁷ Hafız Hızır İlyas Ağa, bu birlikleri *tabur* olarak adlandırsa da her birinin 1600 mevcutlu olduğunu ve toplamda 5000'ne yakın asker olduğunu belirtir. Hafız Hızır İlyas Ağa, *Vekâyi-i Letâ'if-i Enderûn*, Tabhane-i Âmire, İstanbul 1859, s. 376.

¹⁰⁸ Hafız Hızır İlyas Ağa, bu intikalde Mansûre askerinden bahsetmemektedir. Padişahın Enderun ağalarından 150 piyade, 50 süvari eşliğinde, önünde çalınan cenk havalarıyla Bab-ı Seraskeriye gittiğini söylemektedir. Hafız Hızır İlyas Ağa, *age.* s. 376. Mehmed Esad ise Has Bahçe'den Bab-ı Seraskeriye kadar yapılan eğitim ve intikali ayrıntılarıyla anlatır. Mansûre askerinin yola, ikişerli kol düzeninde yayılıp, öncü olarak yürüdüğünü belirtir. Mehmed Esad, *age.* s. 195-196. Yapılan eğitim için bk. Article 14, *Dispositions Contre de la Cavalerie, Règlement.*, 1821, s. 345-351; Türkçesi için bk. 14. Fasil, *Süvari 'Askerine Mukâbele İçün Lâzım Olan Nizâm, Ta'limnâme-i Piyadegân, Cild-i Sâlis*, s. 166-176.

¹⁰⁹ *Koca Sekbanbaşı Risalesi*, haz. Abdullah Uçman, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul 1974, s. 48-49. Tatarcık Abdullah Molla'nın da Nizam-ı Cedid'e dair sunduğu layihasında belirttiği üzere, *Devlet-i Âliye tarafından zuhûr eden perişânlığın sebep-i zâhîrîsi, keferenin ateşbazlığıydı*. Ahmet Öğreten, *Nizâm-ı Cedîde Dâir Askerî Lâyihalar*, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 163. Esad Efendi de aynı fikirdedir. *Devlet-i Âliyye'nin düvel-i Nâsâra'ya mukâvemet şöyle dursun, kendi re'âyâsından 'isyân eden gâvurların beş senedir hakkında gelinememesine sebep olan âteşbazlık san'atıydı*. Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'a-Nüvîs Es'ad Efendi Tarihi*, s. 577.

imamlardan daha ikna ediciydi. Öyle ki, baba-oğul Kavalılar bile tahriratlarında Padişaha kulluklarını tekrarlıyor, uzun uzun dualarda bulunuyorlardı.¹¹⁰

Ahmed Cevad Paşa, Padişahın Bab-ı Seraskeriye yaptığı şu rikâb resminin hiçbir ecdadına nasip olmadığını belirtmektedir. Çünkü Yeniçeriler, *en mutî* ve *münkâd oldukları Fatih zemânında bile* halka ve Sultana dehşet veriyorlardı. Ayrıca, gurur dolu Padişahın intikal esnasında aklından kimbilir neler geçtiğini de merak eder.¹¹¹ Gerçekten de Sultan, intikal esnasında ne düşünüyordu?. “Ne” ve “ne için” sorularının cevaplarını tüm İstanbul önünde cesurca uygulamaya koyan Padişah, bir başka soruyu düşünüyor olabilir miydi? Nasıl? Yani, yeni orduyu “nasıl” kuracaktı? Neyi, niçin istediğinden emin olduğu kadar nasıl yapacağından emin miydi? İleride yapılacak olan meclis-i şûralardan ve yazılan layihalardan anlaşıldığı kadarıyla “nasıl” sorusu, Osmanlı devlet aklını zorlayacak cinstendi. Ancak sonuçta devlet, yıllarca hasıraltı edilmekten keçeleşmiş sorun yumaklarıyla yüzleşecek, çözmek için dokunduğunda ise tehlikeli ihtimaller belirecekti. Bununla beraber Osmanlı pragmatizmi devrededir; “ebed-müddet” sıfatının hakkını verecekti.

Mansûre Kanunnamesi, İstanbul Boğazı’nın muhafazası ve şehrin asayîşi için sekiz tertip dışında başka bir birlik kurmamıştı. Bununla beraber yayımlanmasından itibaren, ordunun geri kalan kısımlarını da düzenleyen bir dizi tamamlayıcı kanunnameler yayımlanmaya başlandı.¹¹² Aynı zamanda İstanbul ile çevre elviye ve kazaların insan kaynakları ve devlet ricalinin de desteğiyle, 4 Eylül 1826 tarihinde Sekizinci Tertip de kurulup Dersaadet ordusu tamamlandı.¹¹³ Sekiz tertibin ülke geneline yetmeyeceği aşîkârdı. Bu sebeple tam bir ay önce, 4 Ağustos 1826 tarihinde Edirne’de iki, Silistre, Vidin ve Selanik’te birer tertip olmak üzere beş tertip daha kurmaları için Çirmen

¹¹⁰ BOA, HAT, 291/17410; 290/17369.

¹¹¹ Ahmed Cevad Paşa, *Tarih-i Askerî-i Osmanî*, C II, haz. Fatih Akyüz-Fatih Tetik, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara 2021, s. 139.

¹¹² Bk. İÜNEK 5824; BOA, KAD I; ANND VI; MAD. d., 9002. 1222-1318 (H) yılları arasındaki yayınlanan Osmanlı Askerî Kanunnameleri sekiz ayrı defterde toplanmıştır. BOA, Bab-ı Asafi, Kanunname-i Askerî Defterleri (A. DVNSKNA. d.) tasnifi altında yer almaktadır. I, II, VI no.lu defterler araştırma dönemini kapsamaktadır.

¹¹³ 1243 Muharremi’ne (25 Temmuz 1827) kadar İstanbul ve taşrada kurulan irili ufaklı tüm birliklerin yoklamaları için bk. EK-2. Yoklamalar BOA, Kamil Kepeci (KK. d.), 6799 no.lu defterden elde edilmiştir. *Asakir-i Mansûre Tertiplerinin Maaş İcmali* olarak isimlendirilmişse de kurulan birliklerin künye ve yoklamalarını içerir. 50. sayfada, 1241 senesi (H) Zilkade evahirinden (6 Temmuz 1826), 1252 senesi Zilkade evailine (7 Şubat 1837) kadar, 11 sene zarfında Rumeli ve Anadolu’daki liva ve kazalardan gerek Dersaadet’e çağrılarak tabur haline getirilen ve gerek kendi merkezlerinde taburlaştırılmış tüm piyade ve mahiyeli süvari birliklerinin yoklamaları bulunmaktadır. Ayrıca bu süre zarfında şehit olmuş, kayıp ya da esir düşmüş, firar etmiş, vefat veya ihraç edilmiş neferatın mevcutlarını göstermesi açısından önemlidir. 10. sayfasından itibaren aynı grup bilgileri, farklı kâtipler tarafından tekrar edilmiştir. Arada hesap hataları ve çelişkili rakamlara da rastlanabilmektedir. Sekiz tertibin ne zaman tamamlandığı ile ilgili olarak, ancak Kasım 1826 tarihinde tamamlandığını belirten kaynaklar da bulunmaktadır. Bk. BOA, KAD I, s. 2, 27. Sekizinci Tertip’in KK. d., 6799’un belirttiği 4 Eylül 1826’da kurulmaya başlanıp, ancak Kasım ayının sonlarına doğru hazır hale geldiği değerlendirilmektedir.

Sancağı Mutasarrıfı Esad Paşa'ya, Silistre Valisi Ahmed Paşa'ya, Vidin Muhafızı İbrahim Paşa'ya ve Selanik Mutasarrıfı Ömer Paşa'ya emirler gönderilmişti.¹¹⁴

İstanbul tertipleri kurulurken Zat-ı Şahane, bu sekiz tertibin masraflarını ve buna karşılık gelirin ne olduğunu gösterir bir defterin tanzimi için emir buyurmuştu. Defter arz olunduğunda telaffuz edilen rakamlar, II. Mahmud'un "nasıl" sorusuna aldığı ilk ağır cevaptı. Sadece 12.000 askerin senelik masrafı 33.347 kese (16.673.500 kuruş) tutuyordu. Karşılığında hesaplanan gelir ise bu meblağın ancak 1/3'ü idi. Defterdar, açığı karşılamak için Darbhane-i Amire tarafından idare olunan mukataat ve cizye zeametlerini de kendi idaresine istedikten sonra cüretkâr bir tavırla, Zat-ı Şahanenin de yardımlarının gerektiğini açıkladı. 1242 (H) senesinden itibaren Ceyb-i Hümayun Hazinesinden mazbut emlak-ı hümayunun iradatının da asker masraflarına tahsisi gerekiyordu. Padişah, *iğbirâr-ı şâhâne-yi mûcîb olduğuyla berâber*, bu gelir kaleminin gizli tutulması karşılığında kabul etti. Fakat durumun ciddiyeti, daha kapsamlı bir çalışma gerektirdiğini ortaya çıkardı. Padişah, Mansûre Nazırı, Defterdar ve Darbhane-i Amire Nazırından ayrıntılı layihalar istedikten sonra, devlet ricalinin de bu konuyu görüşüp hal tarzlarını kendisine arz etmelerini emretti.¹¹⁵ Bu emir, Osmanlı devlet aklının düzenli ordu kurmak için yapmaya başlayacağı görüşmelerin başlangıç zilini temsil ediyordu. Tam tarihleri kestirilemese de Mart 1827'den önce olduğu anlaşılan, Serasker ve Nazır yönetiminde icra edilen bir dizi meclis-i şûralarda, ciddi durum muhakemeleri yapıp pratik çözümler üretildi.¹¹⁶

Devlet, nüfus cihetiyle, kabaca bir tahminle 100.000 üzerinde bir ordu kurabileceğini düşünüyordu. Tahayyül edilen ordu ise Anadolu ve Rumeli'de konuşlanmış 120.000 kişilik bir orduydı. Bu ordunun nasıl kurulacağını tartışan meclis, ilk olarak Mansûre projesinin akıl takımından Mansûre Nazırı Hacı İbrahim Saib'in layihasını ele aldı. Kalem erbabı Nazır, Eşkinici projesindeki askere alma metodundan farklı olarak iki seçenek sundu. Birincisi tüm kasaba ve köylerde ne kadar hane varsa, tamamı muharrirler vasıtasıyla tespit edilecekti. Tespit edilen tüm hanelerin her 15-20 hanesi bir birim teşkil edecek şekilde bir asker verecekti. Bu sistemde bir Mansûre askerinin senelik yiyecek, giyecek ve mahiye masrafı 500 kuruş olarak öngörümüştü. Bu masraf,

¹¹⁴ İÜNEK 5824, s. 25-a; BOA, ANND VI, s. 13. Bu iki defter, yerleri farklı olsa da aynı 40 kanunu içerir. Sadece ANND VI, s. 90' da yer alan Tersane-i Amire Tertibi'ne ait Kanun, İÜNEK 5824'de yer almamaktadır. Ayrıca Edirne, Silistre, Vidin, Selanik tertiplerinin teşkilatları için bk. EK-3, 1, 2, 3, 4. maddeler.

¹¹⁵ Ahmed Lûtfî Efendi, *age*. s. 150; Cezar, *age*. s. 248.

¹¹⁶ BOA, HAT, 651/31825. Bu belge, düzenli ordu konusunda II. Mahmud'a sunulan teklifleri göstermektedir. Askerî niteliğinden çok, Osmanlı siyaset aklının kamusal ve mali meseleleri ele alma biçimine iyi bir örnek teşkil eder. Bu belge Mesut Güvenbaş ve Sehernaz Güvenbaş'ın yardımlarıyla tercüme edilmiştir. Müteakip paragraflarda bu belge üzerinden ilerlenilecektir.

senelik olarak içinden seçildiği 15-20 haneden tazmin edilecekti. İkinci seçenekte ise tüm tevzi defterleri¹¹⁷ İstanbul'a celbedilecekti. Devlet bu sefer, bir asker veren 15-20 hanelik birimlerden 500 kuruş almayacak, tevziat defterlerindeki tespit edilmiş senelik vergilerine el koyacaktı. Fukara, bu vergiye dâhil olmayacaktı. Vali ve mutasarrıfları devreden çıkaran bu uygulama gereği, bu birimlerden başka vergi alınmayacaktı.

Meclis teklifi değerlendirdi. O seviyeye gelene kadar epeyce harcama yapmış olan vali ve mutasarrıfları mağdur edecek fakat devletin elini rahatlatacak bu teklif, faydalı görünüyordu. Bununla beraber örtük duran ve açıldığında farklı sorunlara sebep olabilecek tarafları da vardı. Bir kere, 120.000 mevcutlu bir ordu oluşturmak için 1.800.000-2.400.000¹¹⁸ haneye ihtiyaç vardı. Tüm Memalik-i Mahruse'de bu kadar hane var mıydı? Sorunun cevabını kimse veremediği gibi, başka bir gerçeği su üzerine çıkardı. *Arabistan havalisi, Bağdat, Musul, Diyarbekir, Rakka, Bosna ve Arnavutluk taraflarındaki aşîret ve kabîleler tertibe* girecekler miydi? Buralardan *o mikdar hâne çıkmasına 'akıl kesmeyeceğinden*, ilk başta Anadolu ve Rumeli kasaba ve köylerinden alınması uygun görüldü. Ama önce hane miktarının ortaya konması ve ona göre uygulanması gerekiyordu. Bu sefer başka bir sorun belirdi. Osmanlı sınırlarında kaç kişinin, kaç hanede yaşadığı nasıl tespit edilecekti?

Meclis, bu sefer bir öz eleştiri yaparak kayıtların pek eskidiğini, zaman içerisinde tahrirlerin karışmış olduğunu kabul etti. Mesela tımarlar mukataalara, bazı mukataalar ise tımarlara, hatta vakıflara dâhil olmuştu. Önceki muharrirlerin tahrir eyledikleri isim ve şöhretler *tebdîl ve tağyîr* olduğundan *Defterhâne-i Âmire kuyûdu mûcebince iş yapılamayacağı* anlaşıldı. Şimdi bakılmaya başlansa, *dürlü dürlü arazî-i mezra'* çıkacağı ve *bir sürü gâ'ileye sebeb* olacağı değerlendirildi. Diğer yandan kazaların tevziatı, her sene sabit ve düzenli değildi. Ayrıca el konulan vergilerden vali ve mutasarrıf aidatlarıyla, ahalinin sancak masraflarının düşülmesi ise ayrı bir iş yoğunluğuydu. Yani devlet, kamu yönetiminin temeli olan tahrir sisteminin de pek sağlam temeller üzerinde durmadığını kendi kendine itiraf etmiş oluyordu. Tartışmalar sonucunda, beklediğinden fazlası çıkınca, *şimdiki halde arazî tahrîrine teşebbüs münâsib görünmeyüb, olsa olsa nüfûs-ı mevcûde tahrîr olunarak ehl-i İslâm başka, re'âyâ başka, nisvân ve sıbyân başka başka defter olunub, beher sene doğan ve vefat edenler güncellenip, ilmühaberleri Dersaadet'e gönderilsin* dedi. Dedi, ama gene bazı çekinceler gün yüzüne çıkacaktı.

¹¹⁷ Osmanlı Devleti'nde eyâletlerin mahalli masrafları için toplanılacak vergilerin yazıldığı devletçe tasdikli defter. İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 3. baskı, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2016, s. 1251.

¹¹⁸ Belgede sehven 18.000-20.000 hane olarak hesaplanmıştır.

Devlet, aslen bir nüfus sayımından bahsediyordu. Ama Mecliste bu tartışmalar devam ederken ülkenin dört bir yanında infazlar ve sürgünler devam ediyordu. Ağa Hüseyin Paşa'nın Bab-ı Seraskeride, İzzet Paşa'nın Üsküdar'da, Bostancı ve Topçubaşının Tersane tarafında *derdest ile itlâf ve i'dâm* ettikleri *binlerle* ifade ediliyordu. İsyan bastırıldıktan sonra, sadece ilk 25 günde, *20.000'den mütecâviz nüfûs-ı zâ'ide* İstanbul'dan gönderilmişti.¹¹⁹ Yeniçeriler bir yana, kimse güvende değildi. Sadrazam, Şeyhülislam ve ulemanın önde gelenlerinden oluşan bir mahkeme, tam zamanlı görevdeydi. Canning'e göre o günlerde makam, mevki, rütbe, fakirlik, yaş veya sayılar, herhangi birini kement ya da kılıçtan kurtarmaya yetmiyordu. Mesela dokuz kişinin şahitliğiyle temize çıkan bir adam, sonrasında bir şekilde itiraf edince, 10'u birden idam olunmuştu. Zaman kazanmak için Sultanın tanıklığını isteyecek kadar ümitsiz olanlar bile vardı. Üstelik yabancılar da kapsam alanındaydı. Fransız Büyükelçiliği'nden bir öğrenci, Avusturyalı bir eczacı, Papalığa mensup bir tercüman, Yahudi bir banker de infazlardan nasiplerini almıştı. Öyle ki Temmuz'a girildiğinde Boğaz ve Haliç'te yüzen cesetler, şehrin normalleri arasında yer alıyordu. Sonbaharda bu normallere yangınlar ve veba da dâhil oldu.¹²⁰

Böyle bir durumda nüfus saymanın faydasız olmasının yanı sıra, yeni sorunlara da yol açabilirdi. Mesela Bosna'da nüfus sayılabilir miydi? Ya da Mısır'da? Ocağın ilgasından beri *halkın gözü* devletteydi. Bu tür uygulamalar tepki çekebilirdi. *Bunun sebebi şudur budur diye lâf söz* olabilirdi. Devlet, tebasının arasında hala Yeniçerilerin olduğunu biliyordu. Bu sebeple tebasından Yeniçerileri ayırmadan yeni ve kapsamlı bir işe girmek istemiyordu. Nüfus tahriri böylece rafa kaldırıldı.¹²¹

Nazırın tekliflerinin uygulanabilmesi, yapılması zaruri ve ayrı kamusal ve mali reformları gerektiriyordu. Devletin o an bunları uygulaması için ne zamanı, ne hazinesi ne de ihtisası vardı. Bir an için dikkati dağılan Osmanlı pragmatizmi, tekrar kendini topladı ve hedefini tekrar masa üstüne koydu. *Önemli olan mu'allem 'asker tertibi ve bunların masraflarına mukâbil îradı tedârik* etmektir. Ama 120.000 asker, senelik 120.000 kese demektir. Ayrıca her sene bulunması gereken bir meblağdır. Seneden seneye artması

¹¹⁹ Ahmed Lûtfî Efendi, *age.* s. 107-108.

¹²⁰ Stanley Lane-Poole, *age.* s. 421-434;

¹²¹ II. Mahmud döneminde yapılan büyük-küçük ölçekli nüfus sayımlarının, radikal bürokratik-askerî reformların bir parçası olarak, devletin varoluşunu korumak ve merkezi otoritesini tekrar inşa etmek amacıyla yapıldığını ortaya koyan bir çalışma için bk. Veysel Şimşek, *The Grand Strategy of Ottoman Empire, 1826-1841*, McMaster Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hamilton 2015. s. 140-168. Bir nüfus sayımının o an için faydalı olmaması durumu, askere alımlar için geçerlidir. Bunun dışında, kamu yönetimi ve *tapu tasarruflarına* mesnet olacak bir nüfus sayımı teklifi, Padişaha sunulan bir layihanın ikinci bendinde yerini alacak kadar önemliydi. Bk. "Ragıp Efendi'nin Islahat Layihası, Mahmud II Devri", *Tarih Vesikaları Dergisi*, C I, S. 5, 1942, s. 356-357.

da muhtemeldi. Bu kadar büyük bir geliri tedarik etmek imkân dâhilinde değildi. *Asıl zihni bozan burası idüğü iş'âr olundu.*

Devlet hemen duruma ayak uydurdu ve hedef küçülttü. Şimdilik Edirne, Vidin, Silistre, Selanik'te kurulan beş tertibe, üç tertip daha eklenerek bir orduya iblağ olunacaktı. Aynı şekilde Anadolu'da da bir ordu tertip olunacak ve Dersaadet'te topçu, humbaracı, lağımcısıyla destekli bir orduyla beraber, toplam 60.000 kişilik bir ordu kurulacaktı. Demek ki ilk hedef, Rumeli, İstanbul ve Anadolu'da sekizer tertipten oluşan üç orduydu. Diğer iki ordudan farklı olarak Merkez/Dersaadet ordusu, muharebe destek birlikleriyle mürettep olacaktı. O an için aslında bu ordunun yarısından fazlasının kurulu olduğu söylenebilir. Önemli olan Anadolu ordusunun nasıl kurulacağıydı. Devlet bu sefer, yapısal sorunlara inmeden, çözüm odaklı, daha pratik bir layiha üzerinden hareket etmek istedi.

Bu layiha, daha önceden taslak olarak hazırlanmış, Kütahya merkezli bir Anadolu ordusu kuran bir layihaydı.¹²² Layiha önce Mecliste okundu. Temelinde Karahisar-ı Sahib, Sultanönü, Teke, Hamid, Menteşe, Muğla, Aydın, Saruhan, Bolu, Viranşehir, Kastamonu, Ankara, Kangırı, Hüdavendigâr, Kocaeli, Karesi, Biga sancaklarını Kütahya eyaletine bağlıyordu. Sonrasında bu sancaklardan, seçilecek iki vezirin seraskerliğinde, her biri 6.000 kişilik, toplamda 12.000 mevcudlu bir ordu kurulacaktı. Bu sancaklarda kâin iltizamın semeratıyla, vali ve mutasarrıfların varidatı hükmüne giren her türlü gelir, tayin edilecek muhassıllar tarafından tahsil edildikten sonra, seçilmiş iki serasker paşaya ödenecekti. Sancakların bazılarında önceden görevlendirilmiş mutasarrıflar bulunduğu ve ayrıca muhafızlık görevleri bulunduğu onlara da yeterli maaş tahsis edilecekti. Layiha netti. Kimin, neyi, nasıl yapacağı açıkça belirtilmişti. Sadece gelirin tespiti gerekiyordu. Meclis, [sadece Kütahya eyaleti değil] tüm gelirleri tespit edilmesi görevini Darphane-i Amire Nazırına tevdi ederek Meclisi sonlandırdı.

Tarihi belli olmayan bir Cuma günü Meclis tekrar toplandı. Darphane Nazırı, vali ve mutasarrıfların halef-selef muhasebelerini tahkik ederek, Anadolu ve Rumeli eyalet ve livalarında olan iltizamın semeresini tespit etmişti. Devletin toplam 13.000 küsür kese akçe geliri hesaplanmıştı.¹²³ İlginç olan şuydu ki gelirlerin yüklü bir kısmı (10.000 kese), yine bu 18 sancaktan elde ediliyordu. Hemen problem sahaları belirlenmeye ve

¹²² Yazarı belirtilmemiştir. Gene aynı belge içerisinde açıklanmaktadır. Bk. BOA, HAT, 651/31825.

¹²³ Defterdarın Padişaha arz ettiği rakama yakın olması, Nazırın tutarlı olduğunu düşündürmektedir. Bununla beraber Defterdar, İstanbul tertiplerini Padişaha arz ederken, gene bu geliri karşılık göstermişti.

çözümler üretilmeye başlandı. Bu 18 sancak, o anda dokuz vezir ve üç mirmiran tarafından yönetilmekteydi. Devlet, eğer bu sancaklara el koyarsa, bu ricalle maaş vermek zorunda kalacaktı. Sayıyı fazla bulan hazirûn, gene de mevcut idareciler arasından *mûnâsibi* kadarını seçip, Anadolu ordusunu onlara kurdurmanın yararlı olacağını düşündü. Ayrıca bu vezirler devlet tarafından desteklenmeliydi. Onlar da *fukarâyı himâye edip, yazacakları 'askeri evlâd* bileceklerdi. Meclis, gelirlerin Darphane vasıtasıyla toplanıp toplanmayacağı, hangi vezir veya mirmiranın seçileceği, sancakların nasıl taksim edileceği, nerelerden, ne miktar asker alınacağı, seçilecek vezirlerin ikramiye, kudumiye, seferiye veya hazariye alıp almayacakları vs. konuları görüşmeyi *aher meclise* bırakarak dağıldı.

Meclis bir Pazartesi günü tekrar toplandı. Uzun süren görüşmeler neticesinde, kaldığı yerden devam etti. Belirtilen sancakların bu kadar vezirle yönetilmesine gerek olmadığı, dört muktedir vezirin yeteceği değerlendirildi. Serasker Ağa Hüseyin Paşa, asli görevi uhdesinde zaten Kocaeli ve Hüdavendigâr Mutasarrıfıydı. Karesi ve Menteşe sancakları da kendisine ilave olunacaktı. İzzet Mehmed Paşa ise o an için Anadolu Valisiydi. Sorumluluğunda olan Kütahya ve Sultanönü sancaklarına, Karahisar-ı Sahib ve Ankara sancakları eklendi. Bolu Mutasarrıfı Rauf Paşa, *harb veziri* olmasa da *âkil û mu'tedil ve ma'rifetiyle yazılmış 'askeri hüsn-i idâreye muktedir* olduğundan, emrinde olan Bolu, Viranşehir ve Kastamonu sancaklarına Kangırı sancağı da dâhil oldu. Dördüncü vezirlik için ise Aydın Mutasarrıfı Sirozî Yusuf Paşa ile İzmir Muhafızı Hasan Paşa rekabete girdiler. Tam bir *harp adamı* ve Türk kriptografi tarihinin de önemli simalarından olan Yusuf Paşa¹²⁴ öne çıksa da rakibinin meziyetleri de gözden kaçmıyordu. *Mu'tedil etvâr ve uzun süredir İzmir muhafazasında dirâyetkâr* tavırlarıyla dikkat çeken Hasan Paşa,¹²⁵ Kapudan Paşanın donanma ile Mora'dan Dersaadet'e dönerken İzmir'e uğradığında yaklaşık 12.000 askeri sahile indirip, İzmir'de konaklattırmayı başarmıştı. Bu sebeple dördüncü vezir oldu. Teke, Hamid ve Muğla sancakları birleştirilerek kendisine tefviz olundu. Bir de şartlı seçenek sunuldu. *İktizâsı hâlinde Sakız Cezîre'si ve in-şâa'llâhu te'âlâ ba'dehû'l-feth Sisam Adası muhâfızlıkları tarafından* idare edilecekti.

¹²⁴ Bk. Sedat Bingöl, "Serezli (Sirozî) Yusuf Paşa'nın Kriptografisi Hakkında Notlar", *Humanitas*, C X, S. 20, Ekim 2017, s. 73-77.

¹²⁵ Mac Farlane, kendisinden hem iyi bir yönetici hem de iyi bir Mansûre uygulayıcısı olarak bahseder. Mac Farlane, *age.*, s. 28-31.

Bu dört atama, Rumeli ve Anadolu'da birçok sancağın yerel yöneticilerinin tekrar güncellenmesi ihtiyacını doğurmuştu.¹²⁶ Mesela Ankara'da Nuri Paşa, Aydın'da Sirozî Yusuf Paşa ve Karahisar-ı Sahib'de Ebubekir Paşa boşa çıktılar. Bu durum, o sırada asayiş ve yönetim sorunları olan iki vilayetin valisini değiştirmek için fırsat verdi. Aşiretler ve Yeniçeri tâifesinin ittifak yapması durumunda, muhtemel bir ihtilali bastıramayacağı düşünülen Halep Valisi Vecid Paşa'nın yerine Sirozî Yusuf Paşa atandı. Aydın ve Saruhan sancaklarının geliri de kendisine tahsis edildi. Mezaliminden dolayı önü alınamayan Belan ayaklanmasına sebebiyet verdiği gerekçesiyle, Adana Beylerbeyi Memiş Paşa yerine de Nuri Paşa tayin olundu. Ankara ve Kangırı sancaklarının gelirleri ise Nuri Paşa'ya irat olundu. Halep ve Adana, bu paşaların tahsisatıyla geçineceğinden, bu eyaletlerin semeratına da Darbhane-i Amire tarafından el konacaktı. Karahisar-ı Sahib sancağından ayrılacak olan Ebubekir Paşa ise ihtiyarlığı sebebiyle emekliye ayrılacaktı. Lüzumuna binaen Biga sancağı, Boğaz Muhafızı [Çanakkale] Mustafa Paşa'nın uhdesinde kalacaktı. Bu şekilde birçok paşanın yeri ya değişti ya da görevden alındı. Ayrıca bu seçilen vezirler, uygun gördükleri sancaklara mütesellim de atayabileceklerdi. Mesela Kütahya mütesellimi İbrahim Ağa azlolunduğundan yerine İzzet Paşa'nın uygun birini ataması isteniyordu.

Son önemli yere gelinmişti. Gelirleri kim toplayacaktı? Gelirlerin Darbhane-i Amireye alınması o an için seçilmiş vezirlerin nüfuzunu sarsabileceğinden gelirlerin toplanması gene vezirler vasıtasıyla yapılacaktı. Ama 1242 Mart'ından itibaren üç ay sonra gelirlerin ilk yarısı, sonraki altı ay sonunda da diğer yarısı Darbhane-i Amireye geçecekti. Devlet, gelirlerin merkeze çekilmesinde kademeli bir metot uygulayacaktı. Mart 1827'den itibaren ise Serasker ve İzzet Paşa'ya 700, Rauf Paşa'ya 600 kese, Hasan Paşa'ya da Teke sancağının gelirlerini tahsis edecekti. Mezkûr vezirler ve diğer vezirlere de maaşları tevzi edildikten sonra yaklaşık 6.300 kese akçe kalıyordu. Vezirler, bu ödeneği de yazacakları dört tertip, 6.000 kûsür asker için kullanacaktı. Sonrasında irat tedarik oldukça tertip sayısı artırılacaktı.

Paşalar, kışla yapmaları gerekiyorsa, İstanbul'dan izin almayacaklardı. Yapımında, Devlet-i Âlîye'ye yük olunmadan halktan imece usûlü yardım alınacaktı. Vezirler sancaklarını teslim aldıktan sonra, ahaliden seferiye, hazariye, kudumiye, ikramiye namıyla ya da cerime olarak bir akçe dahi almayacaktı. Yeni nizamın uygulanışı esnasında ahaliye karşı zor kullanılabilecekti. Cürmü ve töhmeti çoksa siyaset de

¹²⁶ Belge, birçok yöneticinin azil, yeniden atama ve emeklilik kararını içermektedir. Sadece en önemlileri ele alınacaktır. Bk. BOA, HAT, 651/31825.

vacipti. Ama vezirlerden adaleti, şiddet yerine vesaya, tenbih ve tenkidle sağlamaları salık buyuruluyordu. Paşalara gerekli emr-i âlîler,¹²⁷ kanunname, talimname, memurlar, bir elbise numunesi, biraz tüfek, bir trampetçi (trampetiyle beraber) gönderilecekti. Ayrıca artık tertip başına 100.000 (200 kese) kuruş tahsisat da Darbhane-i Amireden ödenecekti.

Görüldüğü üzere düzenli ordu kurulurken daha kışla kapısından girmeden önce çözülmesi gereken epeyce idari ve mali mesele vardı.¹²⁸ Osmanlı devlet aklı, Padişahına ilk olarak yukarıda belirtilen teklifleri götürdü. Zat-ı Şahane, tahriratın bâlâsına hatt-ı hümayunuyla tekliflerin uygun olduğunu ve *müzâkere olunduğu gibi icrâ* olunmasını emretti. Sadece *müstakil nizâm 'askeri için defterdar nasb* olunanın gelirlere nezaret etmesi gerektiğini belirtti. Yani Padişah, Mansûre ordusunun kendisine ait bir hazinesi ve bütçesini hazırlayan bir defterdarı olması gerektiğini söylüyordu. Bu da askerin, devletin maliye politikalarında artık bir yeri olması anlamına geliyordu.¹²⁹ Ayrıca Padişah, kışla yapımı için *imece* yöntemini beğenmemişti. İmecenin *fukarâya eziyet* anlamına geldiğini iyi bilen Hünkâr-ı 'Adlî, seçilmiş dört vezirinin kışlaları liyakatlarıyla, aynı belgede dedikleri gibi devletlerine yük olmadan halledeceklerine emindi.

Görüldüğü üzere devlet, neyi, ne için, nasıl kuracağını bu üç önemli belgede¹³⁰ planlamıştı. İlk etapta Rumeli, İstanbul ve Anadolu'da üç ordu, 24 tertip istiyordu. 23 Ağustos'ta Bursa, Kütahya, Bolu ve İzmir'den asker yazacak zabıt ve memurlara hayli beygir ücreti ödediğine göre Devlet-i Âlîye'nin zaman kaybına tahammülü yoktu.¹³¹ Ama Anadolu'da kimse, Karaman Valisi Ali Paşa'dan daha hızlı değildi. Paşa, 5 Eylül 1826'da, 1.526 neferi yazmış, devletinden bir binbaşı, yüzbaşılar, 300 tüfek, bir elbise numunesi ve Meclis-i Şuranın tertip başına ödemeyi kararlaştırdığı 100.000 kuruşu

¹²⁷ Silistre, Vidin, Selanik valileriyle, Serasker Paşa, İzzet Paşa, Rauf Paşa, Hasan Paşa ve Karaman Valisi Seyid Ali Paşa'ya (Konya Tertibi için) yazılmış emr-i âlîler için bk. BOA, MAD. d. 9002, s. 259-261.

¹²⁸ Lütî Efendi, Anadolu eyaletleri ile ilgili bu düzenlemeye, *Tenkih-i Vülât-ı İzâm* başlığı altında kısaca değinmiştir. Yalnız BOA, HAT, 651/31825 numaralı belgenin ayrıntılı olarak açıkladığı düzenlemeleri, *Yeniçerilerin mahvından sonra idâre-i zavâbit-ı mülkiyye sühûlet kesb eylediğinden inzibât-ı idâre ile tahfif-i bâr-ı ahâlîyi mücib olmak için* yapıldığını belirtmektedir. Ahmed Lütî Efendi, age., s. 150-151. Yazara göre bu düzenlemeler sadece asayiş sorunu gereği idi. Yalnız, açıklanan ayrıntılı görevlendirmeler, yeniden idari taksim ve mali altyapının oluşturulması kararları, sadece Anadolu'yu değil Rumeli'yi de kapsıyordu. Ayrıca, mevcut idareyi asayiş sağlayacak şekilde yeniden düzenlemekten de öte oldukları anlaşılıyor. Osmanlı devlet aklı, aslında askerî düşüncesini ve onun cisimleşmiş hali olan ordusunu yeniden kurmak maksadıyla mevcut siyasi, idari ve mali yapısını yeni ihtiyaç ve zorunluluklara göre tekrar tanımlıyor ve güncelliyordu.

¹²⁹ Bu noktadan sonraki gelişmeler bürokratik ve mali düzenlemeler bölümünde anlatılacaktır.

¹³⁰ 17 Ağustos Fermanı, Zilhicce 1241 Kanunnamesi ve BOA, HAT, 651/31825.

¹³¹ BOA, Cevdet Askeriye (C. AS.), 765/32327. Bursa, Bolu ve İzmir tertiblerinin teşkilatları için bk. EK-3.

talep ediyordu.¹³² Sadr-ı Sabık Galib Paşa ise durumdan vazife çıkarmış, 17 Ağustos Fermanı'nı emir kabul edip, Erzurum'da asker yazmaya başlamıştı bile. 19 Ekim 1826 tarihli yazışmalarda, gönüllülerin zamanla arttığını ve talimlerin başladığını belirtiyor fakat yevmiye ve mahiyelerin azlığından dem vuruyordu. Halef Sadrazam ise selef Sadrazamın bu dikkatsizliğini Padişaha arz ederken, en az Galib Paşa'nın kaimesi kadar uzun yazdığı kendi telhisinde siyasi bir avantaja çeviriyordu. İstanbul'da bile sekiz tertip yazılmışken, Galib Paşa'nın yedi tertip kurmak istemesi, *asıl düşünülecek, mesârifin idâresi ve tedârîki olduğu* ilkesine aykırıydı. Bir tertip yeterdi. Ayrıca her ne kadar *'acele ile tîz elden tahrîr ve tertibine şûrû' etmesi*, gayretine bir saygı gerektirse de, devleti ileride sıkıntıya sokacağını bilmesi gerektiğiyle devam eden Mehmed Selim Paşa, Padişahın hassasiyetine sonda dokunuyordu. Hele ki zabitanın eski Yeniçerilerden seçilmesi, bir de bunlara Kanun'un belirttiğinin çok üstünde maaşların tahsisi... Padişah, Kanunname, usûl ve kaidelere riayet etmeyen Paşa'ya tiz elden cevap yazılmasını istedi.¹³³ Galip Paşa ise 3 Aralık 1826 tarihli kaimesinde, Emir *mantukunca bir tertib* yazmaya başladığını belirtiyordu.¹³⁴

Mansûre ordusunu kurma girişimleri, yapılan hassas planlar ve paşaların kişisel performanslarıyla alakalı görünmekle beraber, geniş mercekten bakıldığında, daha ağır siyasi, askerî ve sosyoekonomik süreçlerin etkisi altında ilerliyor ve şekilleniyordu. Bir kere Devlet, kendi ordusunu kurmakla meşgul olsa bile, bir kulağı Mesolongi sonrası Atina'yı muhasara eden Rumeli Valisi Reşid Mehmed Paşa'daydı. Buna bağlı olarak, bir gözüyle de Osmanlıyı Akkerman'dan Navarin'e götüren yolun taşlarını döşemekle meşgul olan İngiltere, Fransa ve Rusya büyükelçilerini, yani Canning, Guilleminot ve M. de Ribeaupierre'i izliyordu. Diğer bir kulağı ise Bosnasaray ve Travnik'teydi. Yeniçeriliğin kaldırılmasına en sert mukavemet bu bölgede meydana gelmişti. Sayıları 10.000'ni bulan isyancılar, Bosna Valisi Mustafa Paşa'yı Travnik'te kuşatmış, Vişegrad'ı yakmış ve alevleri Yenipazar, İzvornik vesair mahallere taşımayı planlıyorlardı.¹³⁵ devletin diğer bir kulağı doğu sınırlarındaydı. Osmanlının iki kadim hasmı, Rusya ve İran savaş halindeydi. Erzurum Valisinin yedi tertip isteği ve telaşı bu sebepleydi. İşin ilginç tarafı, Sadrazam da telhisinde durumu önemsiyor, hatta *Moskoflu ile İranlunun* barışıp, namlularını Osmanlıya çevirebileceğini de değerlendirmesine rağmen, Paşanın

¹³² BOA, HAT, 306/18313.

¹³³ BOA, HAT, 290/17400.

¹³⁴ BOA, HAT, 303/17967. Erzurum Valisine 14 Ocak 1827 tarihinde gönderilen Kanunname için bk. BOA, MAD. d., 9002, s. 263-267. Ayrıca bk. İÜNEK 5824, s. 25b-26a.

¹³⁵ BOA, HAT, 424/21811.

yedi tertip talebine öncelik vermiyordu.¹³⁶ Yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla, Trabzon Valisi de benzer bir çaba içerisindeydi. Trabzon Valisi aynı zamanda Anapa Muhafızıydı ve Anapa, Rusya ile muhtemel bir savaşta doğu serhaddinin muharebe ileri karakoluydu. Vali Hasan Paşa, Mansûre askeri yazmaktan öte, daha büyük bir ödülün peşindeydi. Olası bir Osmanlı-Rus savaşında hükûmete sadâkatları sağlandığında, potansiyel 150.000 kişilik bir ordu kurulabilecek Abaza ve Çerkes kabilelerden en önemli 22 tanesini ahidname imzalamaya ikna etmeye çalışıyordu. O sebeple, şimdilik düzenli bir ordudan ziyade Canik, Trabzon ve Karahisar'dan tertip edeceği askerle Anapa'da kışlamak niyetindeydi.¹³⁷ Son olarak Bosna kadar olmasa da Basra, Bağdat, Haleb, Ayntab ve Maraş'tan gelen çeşitli isyan haberleri, devletin bir kulağıyla da Arabistan havalisini dinlemesini gerektiriyordu.¹³⁸

Devlet-i Âlîyye, içinde bulunduğu siyasi, askerî ve ekonomik şartları tekrar değerlendirdi. Düzenli ordusunu kullanabileceği bölgeleri yakından uzağa, tehlikeliden tehlikesize doğru sıraladı. Mora'da inisiyatifin ele geçirilmesine rağmen, Yunanların Akdeniz'de istedikleri yer ve zamanda hala muharebe edebildiklerini göz önünde bulundurularak, bu bölgeyi ve İstanbul'un güney anahtarı Bahr-ı Sefid Boğazı'nı (Çanakale) takviye etme kararı aldı. İstanbul ordusunun Bnb. Mehmed Ağa emir-komutasında olan 1. Tertip'i, Bahr-ı Sefid Boğazı'nı tutan önemli adaları Bozcaada, Sakız ve Midilli adalarına sevk edildi.¹³⁹ 2. Tertip ise Bnb. Gemici Ahmed Ağa emir-komutasında Rumeli Valisinin emrine tayin edildi.¹⁴⁰

¹³⁶ BOA, HAT, 290/17400.

¹³⁷ BOA, HAT, 1104/44590.

¹³⁸ Tertip ettikleri Mansûre birliğinin, düzenli bir birliği ne kadar yansıttığı tartışılır olsa da kronolojik olarak Mansûre birliklerinin kazandıkları ilk zafer, Basra ve Bağdat arasında isyan eden Hazail aşiretine karşıdır. 8 Kasım 1826'da Bağdat Valisi Davud Paşa, Padişahına kaimesiyle beraber, alınan başları gururla göndermişti. BOA, HAT, 509/25001. Basra Muteselliminin Basra'da Muntefik Aşireti ile girdiği çatışma için bk. BOA, HAT, 394/20858. Yusuf Paşa'nın Haleb ve civarında Aneze aşireti ve eşkıyalara karşı piyade ve süvari askeri tertip etme talebi için bk. BOA, HAT, 508/24978. Ayntab, Diyarbekir ve Maraş havalisindeki aşiretler sebebiyle 1000'den fazla Mansûre askeri yazıldığına dair Maraş Valisi Celaleddin Paşa'nın tahrirâtı için bk. BOA, HAT, 291/17402. Devlet, Arabistan havalisinden asker yazamayacağını değerlendirse de EK-2 34, 35, 36, 37. maddelerde görüldüğü üzere Şam, Halep, Adana ve Maraş'tan, ilk senesinde toplam 1.775 asker toplayabilmişti.

¹³⁹ Bu tertip, Bahr-ı Sefid Boğazı Muhafızı Mustafa Paşa'nın emrine gönderilmiştir. Boğaz Muhafızı, Tertip K. Bnb. Mehmed Ağa emir-komutasında 217 neferi 25 Ekim 1826'da Bozcaada'ya, Sağkol Ağası Mülazımı İbrahim Ağa emir-komutasında 422 neferi de 27 Ekim 1826'da Midilli Adası'na sevk etmiştir. 420 neferi de kendi emrinde Boğaz'da tutmuştur. Bk. BOA, HAT, 314/18510; Cevdet Maliye (C. ML.), 519/21226; EK-2, 1. madde; KAD I, s. 2 (sonrasında mükerrer bir 2. sayfa daha vardır). Bahr- Sefid Boğazı Tertibi'nin teşkilat ve Kasım 1826 yoklaması için bk. EK-3, 8. madde. Bu yoklamada Tertip K. Bnb. Ali Ağa görünmektedir. Sağkol ağası ve mülazımı bulunmamaktadır. Tertibin asıl komutanı Bnb. Mehmed Ağa'nın Bozcaada, Sağkol Ağası Mülazımı'nın Midilli, Sağkol Ağası'nın da ileride 420 neferle Sakız Adası'na görevlendirildiği göz önünde bulundurulduğunda (BOA, MAD. d., 9002, s. 261.), bu yoklama Boğaz Muhafızı'nın maiyetinde olan müfrezenin olmalıdır. Bab-ı Defteri (D.), Asâkir-i Mansûre Kalemi Defteri (ASM.) d., 37363 no.lu defterde (Tertip'in 1242 Cemaziyelahir (Aralık 1826-Ocak 1827) maaş icmalî) de Tertip Komutanı gene Ali Ağa'dır. Sehven bir yazım hatası olmadığına göre Paşa, kendi emrindeki müfrezeye emir-komuta

Bu hamle aslında askerî olarak, iki tertibin iki stratejik noktaya kaydırılmasından öte değildi. Ama Zilhicce 1241 (H) Kanunu'nun -Boğaz'ın Anadolu yakasında üç, Rumeli yakasında üç, Asitane'de iki tertip- sistemini bozmuştu. Bunun üzerine yeni düzen, karşılıklı iki tertip Boğaz'ın Karadeniz çıkışında, bir tertip Üsküdar'da, iki tertip de Asitane'de olacak şekilde tekrar güncellendi.¹⁴¹ Aslında İstanbul'da kurulan sekiz tertip dışında, Tophanedeki bir piyade tertibi de İstanbul'un kolluk ve asayiş görevleri için görevlendirilmişti. Bunun dışında Mühimmat-ı Harbiye, Babıali ve Tersane-i Amirede kurulan birlikler¹⁴² de yetmemiş olacak ki Serasker, Kütahya ve Konya tertiplerini de İstanbul'a çağırırdı.¹⁴³

İstanbul'a gelen Konya ve Kütahya tertiplerinin, Cemaziyelevvel 1242 (H) mahiyelerini 15 kuruş mu, yoksa 20 kuruş mu alacakları daha belli olmadan, Rumeli Valisi/Seraskeri Reşid Mehmed Paşa 15 Aralık 1826'da, Sadrazamın gene uzun bir telhis yazmasını gerektirecek oldukça önemli bir kaime gönderdi. Paşa kaimesinde, Mora Valisi Kavalalı İbrahim Paşa'nın *zahîresizlikten sıkılıub*, kıslamak üzere Navarin'e indiğini ve Mora'nın bir anda askersiz kaldığını söylemekteydi.¹⁴⁴ Valinin 29 Aralık'ta gönderdiği başka bir şukkasında ise, Mesolongi Kuşatması'nda esir düşen iki Osmanlı askerinin kaçarak geri döndüklerinde verdikleri ifadeye göre, Koto Mari ve Gırat asilerinin de savaşa hazırlandıklarını bildiriyordu.¹⁴⁵ Kendisi Atina'yı muhasara ederken, güneyi tutan kuvvetin bir anda muharebeyi kesmesiyle, Yunanların gözünü Atina'ya çevireceğini iyi

etmesi için Ali Ağa'yı tayin etmiş olabilir. İki tabura dönüştürülecekleri Temmuz 1827'ye kadar bu müfrezeler hiç bir araya gelmemiştir.

¹⁴⁰ Eğriboz'un muhafazasına görevlendirilen 2. Tertip'in intikalinde, 17 Aralık 1826'da Siroz'dan geçtiğine dair bk. BOA, C. AS., 497/20787. Bu tertip ancak 16 Nisan 1827'de Eğriboz'a varacaktır. BOA, HAT, 945/40695. 7 Ocak 1829 tarihinde İstanbul'a döndükten sonra iki tabura dönüştürülerek 5. Alay'a katılacaktır. Bk. EK-2, 2. madde. Teşkilat ve Aralık 1826 yoklaması için bk. EK-3, 9. madde.

¹⁴¹ BOA, KAD I, s. 2. 8. Tertip hala tamamlanmadığından sisteme dâhil olmamıştır.

¹⁴² Bk. EK-2 9, 11, 12, 13, 14. maddeler.

¹⁴³ Kütahya ve Konya tertiplerinin tam teşkilat ve yoklaması bulunamamıştır. Ama ilgili belgede Kütahya Tertibi'nin ilk etapta 1260 neferinin Üsküdar'a, sonradan da 266 neferinin İstanbul'a vardığını belirtmektedir. Demek ki Kütahya Tertibi tam mevcutla çalışıyordu. Ayrıca Tertip'in, Rebiyülevvel-Rebiyülahir maaş icmallerini İstanbul'a gönderdiği anlaşıyor. Seraskerlik, maaşlarının geldikten sonra hesaplanmasını istediğine göre de en erken Kasım 1826 sonlarında İstanbul'da olmaları gerekir. BOA, HAT, 312/18403. Levy, Tertip'in 2 Ocak 1827'de İstanbul'da olduğunu, devletin bu tarihi başlangıç kabul edip, *tüm* tertipleri İstanbul'a çağırarak rotasyona tabi tuttuğunu belirtmektedir. Levy, *agt.*, s. 213; İÜNEK 5824, s. 46a-b; BOA, KAD I, s. 41; ANND VI, s. 22b. Daha öncesinde, 25 Ağustos 1826'da Seraskerlik, nefer mahiyelerinin az olduğu gerekçesiyle, 15 kuruştan 20 kuruşa, imamların maaşlarını da 30 kuruştan 60 kuruşa çıkarmıştı. İÜNEK 5824, s. 18b-19a; BOA, KAD I, s. 22; ANND VI, s. 11a. Ama sadece İstanbul tertipleri için geçerli olan bu uygulama, bir taşra tertibi olan Kütahya Tertibi'nin İstanbul'a gelmesi ile tertipler arasında mahiye farklılığını ortaya çıkarmıştı. Levy'nin kaynak gösterdiği Kanun, İstanbul ve taşra tertipleri neferlerinin mahiyelerinin eşitlenmesi ile alakalıdır. Kanun, kayıt tarihi olan 2 Ocak 1827'de Kütahya Tertibi'nin İstanbul'da olduğunu belirtmektedir. Bununla beraber devletin, *tüm* tertipleri sistematik bir rotasyona tabi tuttuğundan bahsetmek zordur. Seraskerliğin, sonra da birçok tertibi İstanbul'a çağırarak olmasına rağmen, ileride de görüleceği üzere rotasyonda asıl etken, İstanbul'un, daha önemli gereksinimler için tertip kaydırmak zorunda oluşuydu. Mesela İzmir, Bolu ve Erzurum tertipleri hiç yer değiştirmeyeceklerdi.

¹⁴⁴ BOA, HAT, 942/40653.

¹⁴⁵ BOA, HAT, 943/40672.

biliyordu. Rumeli Valisi ayrıca, kendi askerinin iyi durumda olmadığına da farkındaydı. Ulufelerin uzun süredir ödenmemesi sebebiyle askerinin esarete dahi sıcak baktığını çekinmeden söyleyen Kütahî Paşa, 5.000 asker, biraz süvari ve külliyele akçe talep etti. Buna bağlı olarak Sadrazam, ödeneğin nasıl karşılanabileceğini uzun uzun anlattıktan sonra, bölgeye İstanbul'dan dört, hatta imkânları biraz zorlarsa beş tertip kaydırılabileceğini arz etti. Zat-ı Şahane, dört tertip ve 4.000 kesede karar kılıp, ilkbahara kadar da takımlarıyla beraber bir grup süvari hazırlanarak gönderilmesini emretti.¹⁴⁶

Bu büyüklükte bir kuvvet, İstanbul ordusunun yarısı demektir. 1 ve 2. Tertiplerin yerleri daha yeni doldurulmuşken, şimdi dört tertip birden eksilecekti. En azından bir tertip tasarruf edebilmek için, dört tertipten birinin Edirne tertiplerinden seçilmesi uygun görüldü. Mansûre projesinin başarılı isimlerinden Çirmen Mutasarrıfı Esad Paşa'ya durum sorularak, Bnb. Davud Ağa'nın tertibinin en erken kurulan ve en eğitimli birliklerden birisi olması sebebiyle tensibi alındı.¹⁴⁷ İstanbul'da kurulacak bir süvari birliğiyle beraber, 7.000'in üzerinde müşterek bir kuvvet oluşturulacaktı. Bu büyüklükte bir kuvvet, esnek ve etkili bir sevk idare gerektirdiğinden Başbnb. Osman Ağa, bu Görev Kuvveti'ne başbuğ tayin edildi. Kendisine verilen Talimname'ye göre İstanbul'dan Bnb. Veli, Mustafa, İsmail Ağalar emir-komutasındaki 4, 5, 6. Tertipler, Edirne'nin Davud Ağa Tertibi ve İstanbul Süvari Tertibi, intikalle Rumeli Valisinin emrine girecekti.¹⁴⁸

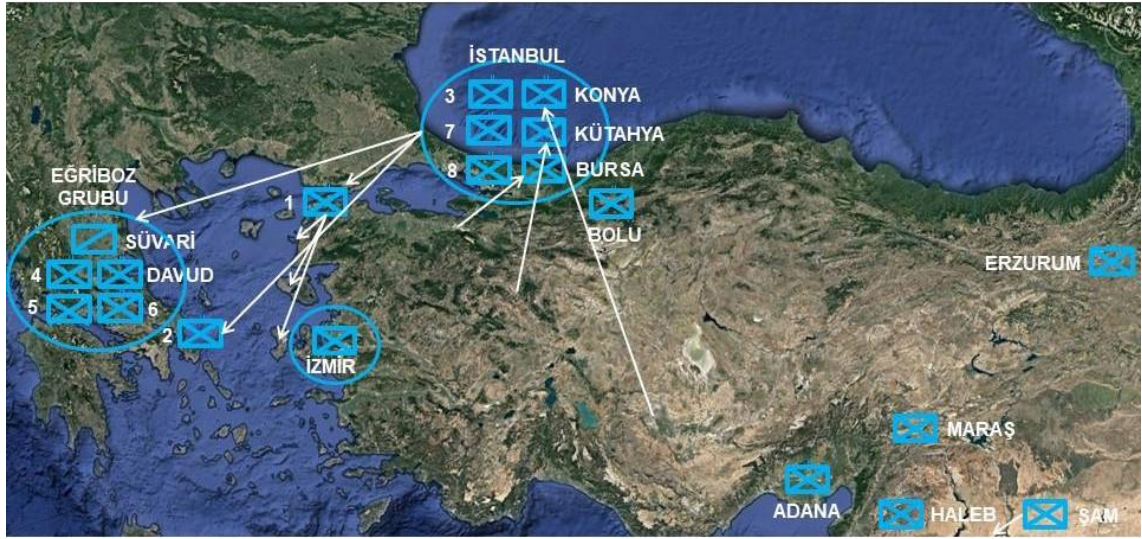
İstanbul ordusunun tertibat planı bir kez daha bozulmuştu. Kütahya ve Konya tertipleriyle beraber elinde beş tertip kalan Serasker, birlikleri yeniden tertipleledi. İki tertip Bab-ı Seraskeride kolluk görevinde, iki tertip Boğaz'ın Anadolu yakasında kâin kale ve tabyalarda konuşlanacaktı. Ama Rumeli yakasına bir tertip kalıyordu. Boğaz'ın

¹⁴⁶ BOA, HAT, 942/40653. Kendisi de ilkbahara kadar Rumeli ayan, mutasarrıf ve mütesellimlerinden asker toplayacaktı. BOA, HAT, 943/40672.

¹⁴⁷ BOA, HAT, 861/38383.

¹⁴⁸ 4, 5, 6. Tertipler ve Davud Ağa Tertibi için bk. EK-2, (İstanbul) 4, 5, 6 ve (Rumeli) 2. maddeler. Davud Ağa Tertibi'nin teşkilat ve yoklaması için bk. EK-3, 1. madde. Bu büyüklükte bir görev kuvveti, geçtiği bölgeleri tüketmemesi için parça parça sevk edilecek, tam olarak ancak Haziran 1827'de bölgeye ulaşacaktır. BOA, C. AS., 201/8639; HAT, 947/40732. EK-2'ye göre (BOA, KK. d., 6799) 7. Tertip de Eğriboz'a gönderilmiştir. Sadrazamın beş tertip önerisi göz önünde bulundurulduğunda ihtimal dışı değildir. Fakat 7. Tertip'in Rumeli Valisinin emrine girdiğine dair ikinci bir belge bulunamamıştır. Şüpheliyle yaklaşmak gerekmektedir. Talimname için bk. BOA, KAD I, s. 58-62. *Talimname* olarak adlandırılmış bu emir, bir görevlendirme emri olmasına rağmen, fenn-i harp meselelerini ele alış biçimi ile Osmanlı askerî düşüncesine dair önemli bilgiler sunmaktadır. Düzenli ordunun ilk harekât/intikal emri olabilir. Bnb. Hüseyin Ağa emir-komutasındaki yarım (nısf) İstanbul Süvari Tertibi hakkında ileride bilgi verilecektir. Bk. EK-2, 10. madde.

askerî dengesini sağlamak maksadıyla, Serasker ve Nazırın ittihead-ı reyîyle, derhal Bursa Tertibi de çağırıldı.¹⁴⁹

Şekil 5. İstanbul ve Anadolu'da Kurulan Tertipler¹⁵⁰

Fark edileceği üzere, İstanbul tertipleri tedrici olarak Rumeli ordusuna, Anadolu tertipleri de İstanbul ordusuna kaydırılıyordu. Atina'yı düşürmek için çevresindeki tüm âyan, mutasarrıf, mütesellimlerden asker toplamak zorunda kalan Rumeli Seraskeri Reşid Paşa'nın emrine, neden en yakın Selanik ve Manastır tertiplerinin sevk edilmeyip de İstanbul'dan tertip sevk edilmesi akla gelen ilk sorudur. Cevabı ise, Davud Ağa Tertibi seçildiğine göre tertiplerin hazırlık durumuyla, Bosna ve Travnik'teki isyanlar hala devam ettiğine göre de emniyetle alakalı olmalıdır. Kuzey ve güneydeki iki isyanın tam ortasında duran bu iki tertibi kımıldatmak stratejik bir hata olabilirdi. Akla gelen diğer bir soru ise artan süvari ihtiyacı ile ilgilidir. Bu ordunun süvariye ihtiyacı yok muydu? Rumeli Seraskeri/Valisi talep etmese süvari tertibi kurulmayacak mıydı?

Benderli Sadrazamın Ekim-Kasım yazışmaları, bu soruları yersiz kılmaktadır. Daha 3 Ekim 1826'da, Sadrazamın yönlendirmesiyle Padişah, Silistre Valisine Tuna sevhilindeki Tatar ve Kazak taifesinden bir süvari tertibinin nasıl kurulacağına ilişkin bir çalışma yapıp, defterini göndermesi için Fermanname göndermişti.¹⁵¹ Silistre Valisi,

¹⁴⁹ BOA, HAT, 308/18195; C. AS., 322/13335.

¹⁵⁰ Daire içerisindeki merkezlerde kurulan tertip/birlikler birden fazladır. Mesela İzmir'de, mevcutları 196 ile 2087 arasında değişen, sadece iki saf seviyesinde ya da bir tertipten daha büyük, yedi birlik kurulmuştu. Bk. EK-2, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33. maddeler.

¹⁵¹ BOA, HAT, 1569/17. Levy ve Selçuk, Sadrazamın süvari tertibi için Silistre'ye odaklanmasının altında yatan sebebin, kendisinin 1819-1824 yıllarında ifa ettiği Silistre Valiliğindeki tecrübeleri olduğunu belirtmektedirler. Kendisine ferman gönderilen Silistre Valisi Ahmed Paşa ise o dönemde Mehmed Selim Sırrı Paşa'nın kethüdasıdır. Anlaşılan bu bölgedeki Kazak ve Tatarlardan ilk defa yararlanılmıyordu. Sadrazamın bu unsurlarla ilk tanışması, 1821 Memleketeyn isyanlarında olmuştu. Bahadır Giray Han'ın

1.000 süvarili bir tertibin mahiye, tayinat ve elbise planlamasını içeren taslak bir teşkilat defterini Sadrazama gönderdi. Mehmed Selim Paşa, önce Serasker ve Nazır ile istişare ettikten sonra, Padişaha telhisinde taslağı özetledi.

Şekil 6. İstanbul ve Rumeli Tertipleri

Sadrazam önce, konu hakkındaki Osmanlı askerî düşüncesini ortaya koydu. Devlet 12.000 piyadeli bir ordu kurmuştu. Ona binaen *sülüsü ve lâ-akall rub' derecesinde dahi mu'allem ve sūvârî tertibi usûl-i harbiyyeden* sayılmaktaydı. Ama aynı Erzurum Valisine hatırlattığı gibi, *asıl düşünülecek mesârifin idâresi ve tedârîki olduğu* gerçeğini bu sefer kendi kendine hatırlattı. Sadrazama göre, *atlu 'askerin mesârifi piyâdeden ziyâde olacağına mebni*, işin içine Tatar ve Kazak kabileleri¹⁵² de girmeliydi. Buna binen

Dobruca Tatarları, Mehmed Selim Paşa'nın Bükreş Seferi'ne katılmışlardı. Daha öncesinde 1787-1792 Osmanlı-Rus/Habsburg, müteakiben 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'nda da Kazak ve Tatarlardan yardım alınmıştı. Ayrıca Rum isyanı sebebiyle donanmadaki denizci eksikliği, gene 500 Dobruca Kazağı'yla ikame edilmişti. Bk. Avigdor Levy, "The Contribution of Zaporozhian Cossacks to Ottoman Military Reform: Documents and Notes", *Harvard Ukrainian Studies*, C VI, S. 3, Eylül 1982, s. 378-379; Selçuk, *agt.*, s. 90. Yıldız ise Silistre Süvari Tertibi'nde kabile/ailevi asker istihdamını, sınır bölgelerde başına buyruk yaşayan kabile ve aşiretleri, düzenli orduya daimi veya geçici olarak entegre etme çabası olarak görür. Yıldız, *age.*, s. 197.

¹⁵² İstidam edilecek Kazaklar, Babadağı, Maçın ve Silistre'de meskûn Potkalı (Dinyeper Nehri üzerindeki Zaporog bölgesi) Kazaklarıdır. Ukrayna ve Kırım'da Osmanlı-Rus mücadelesine bağlı olarak 16. yüzyıldan beri yer değiştiren Zaporog Kazaklarından Osmanlıya sığınanlar, Balkanlara ve Anadolu'ya yerleştirilmişlerdir. En son 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra, II. Katerina'nın (1729-1796) emriyle, General Tekeli komutasında bir ordu Zaporog bölgesine taarruzla, idare merkezi Seç'i işgal etmiş,

Silistre Valisi, taslağında 650 Tatar, 300 Kazak, 50 Türk süvarisinden oluşan 1.000 kişilik bir tertip öneriyordu. Ama Serasker, 50 Türkün az olduğunu ileri sürerek, Türk mevcudunu 250'ye çıkarmıştı. Böylece tertip 1.200 mevcuduna ulaşıyordu. Maçin'de konuşlanacak Süvari Tertibi, diğer detaylarla beraber Padişahın onayına arz olundu. Padişahın Hatt-ı Hümayunu'ndan anlaşıldığı kadarıyla, kendisi teknik meselelerden ziyade işin mali boyutuyla daha ilgiliydi. *İrâd tedârik olunamadığından pek de 'aceleye getirilmemesini istiyordu.* Bu, Kanun'un bazı yerlerinin tadil edilmesi için fırsat verdi. Mesela Tatar ve Kazaklar, *üzerlerine selâtîn-i Cengiziyye'den başka zabıt istemiyorlardı.* Bu sebeple Mankalya Âyanı Mehmed Emin Ağa binbaşı seçildi. Kazakların başına da İsakçı Muhafızı Eyüp Ağa'nın kapısında yetişmiş Ali Koç Ağa getirildi. Zeminliklerin¹⁵³ Maçin'de değil de Silistre'de olması daha makul görüldü ve mevcut artırıldı. Böylece yeni ve "modern" ilk süvari tertibinin kurulması için, 16 Kasım 1826'da Silistre Süvari Kanunnamesi yayımlandı.¹⁵⁴

Silistre Süvari Tertibi'nin modern olduğu savı iddialı olabilir çünkü Silistre Süvari Tertibi dönem süvari birliklerinden farklıydı. Kendisine benzer veya çağdaşı olan süvari birlikleri, süvari alaylarıdır ve altı bölüklüdürler (escadron).¹⁵⁵ Silistre Tertibi ise sağkol 662 Tatar (altı bölük), solkol 332 Türk (üç bölük) ve 330 Kazak (üç bölük) olmak üzere, toplam 12 bölükten oluşmaktadır.¹⁵⁶ Daha çok piyade tertip teşkilatının süvariye uygulanması gibidir. Ayrıca o ana kadar gelmiş Osmanlı süvari tipolojisine de uymamaktadır. Yani ne saraya eklenmiş devşirme Kapıkulu Süvarilerini, ne de taşranın özünden oluşmuş Tımarlı Sipahileri andırmaktadır. Sarayın emriyle taşraya kurdurulmuş olması, Silistre Süvari Tertibi'ni her iki yönü de barındıran melez bir yapıya sokmaktadır. Mahiyelidir ama taşrada görev yapmaktadır; zabiti taşralıdır ama saray atar. Sanki formunu taşradan, aklını ve gücünü saraydan almış gibidir. Herşeyden önemlisi, kodları uzlaşmayla yazılmış bir kanunla belirlenmiştir. Hem sarayı hem de

ileri gelenler ve muhalefet edenleri sürgün etmişti. Sürgünlere kapılarını açan Osmanlı Devleti, bu grubu gene Balkanlara yerleştirmişti. Geldikleri bölge sebebiyle Potkalı diye adlandırılmışlardır. Japorej ya da Japorod olarak da anılmaktadırlar. Alper Başer, "Osmanlı Devleti'ne Sığınan Potkalı Kazaklarının İskânlarına ve Faaliyetlerine Dair Gözlemler (1775-1826)", *Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri Sempozyumu: Kazak Dönemi (1500-1800) Bildiriler*, ed. Volodimir Melnik-Mehmet Alpargu-Yücel Öztürk-Ferhat Turanlı-Muhammed Bilal Çelik, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2015, s. 536-538.

¹⁵³ Askerin barınması için yeraltına yapılan derin barınak ve sığınaklar veya dinlenmeleri ve yemek yemeleri için yapılan yüzeysel kazılardır.

¹⁵⁴ BOA, HAT, 294/17494; KAD I, s. 26. Silistre Süvari Kanunnamesi için bk. İÜNEK 5824, s. 26a-38b; BOA, KAD I, s. 27-36; ANND VI, s. 14a-20a; MAD. d., 9002, s. 41-46; Yaramış, *Askeri Kanunnameler*, s. 67-79; HAT, 1418/57992.

¹⁵⁵ *Ta'limnâme-i Süvâriyân, Süvâri 'Asâkirine Mahsûs Manej Ta'limnâmesi*, C I, s. 2. Bu talimname süvari neferinin eğitimini anlatır. Ayrıca bk. *Ordonnance sur l'Exercice et les Évolutions de la Cavalerie: du 6 Décembre 1829: Première Partie: École du Cavalier-du Peleton et de l'Escadron-à Pied*, Chez Anselin, Paris 1830, s. 9.

¹⁵⁶ Silistre Süvari Tertibi'nin Kanunname'de belirtilmiş teşkilatını, Şubat-Mart 1827 yoklaması ile karşılaştırmak için bk. EK-4.

taşrayı bağlar, yani kesinlikle yenidir. Modernite konusu ise ironiden gerçeğe dönüşmek üzeredir. Çünkü İzmir'in soğuk kış günlerinde, Piyemonteli kaçak bir süvari subayı, II. Mahmud'un niyetini anlamış, rakiplerine üstünlük sağlamak için hem Türkçe çalışmakta hem de Fransız Büyükelçisiyle yazışmaktadır. Çok geçmeden General Guilleminot'dan acilen İstanbul'a gelmesini emreden bir mektup alacak, 12 Ocak 1827'de ise İstanbul'a hareket edecektir.¹⁵⁷

¹⁵⁷ Giovanni Timeteo Calosso, 1789'da Torino'nun bir beldesi olan Chivasso'da doğdu. 1806 yılında, 17 yaşındayken Fransız ordusunun 24. Chasseurs à Cheval (bindirilmiş piyade) birliğine katıldı. 1807 Prusya, 1809 Habsburg, 1812 Rusya, 1813 Prusya, 1814 Fransa seferlerinde yer aldı. Brenta Nehri'nden Dinyeper kıyılarına kadar Viyana, Berlin, Dresden ve Varşova ve birçok yerde açık ordugâhlarda kalmış, Friedland, Essling, Wagram, Polotsk ve Leipzig muharebelerine bizzat katılmıştı. 1814'de Fransa ordusundan ayrılmak zorunda kalan Calosso, sonrasında Sardinya ordusuna katılmış ve burada 1821 yılına kadar hizmet vermişti. Avrupa genelinde patlak veren meşruiyetçi ayaklanmalara katılınca, hükümetin kovuşturmasına maruz kaldı ve sürgün yılları başladı. Bir süre Fransa, İsviçre, İspanya, Belçika ve İngiltere'de saklandı. Aynı şekilde liberal ayaklanmalar sebebiyle idama mahkûm olmuş Yarbay Pisa'nın paralı asker grubuyla, 1826'da Yunan isyanına katıldı. Yunan isyancıların kendileri cephede iken depoları yağmalamaları, gözünü Osmanlıya çevirmesine sebep oldu. Osmanlı Devleti'nin ordusunu yeniden kurduğunu öğrenince, 1826 yılının sonlarına doğru İzmir'e geçti. Fransız Büyükelçisi General Guilleminot'yu 1813 Almanya Seferi'nden tanıyordu ve irtibat kurdu. Büyükelçi tarafından Seraskere teklif edildi. Hüsrev Paşa'nın onayını alması uzun sürse de Saray'ın avlusunda Seraskerin 20 kadar köle ve akrabasına binış eğitimi için izin aldı. Sonrasında kendi manejini kurdu. Öğrencisi olan Namık [Paşa] Efendi ile L'Ordinance de la Cavalerie'yi beraber Türkçeye çevirdi. Çalışmaları Padişaha arz olununca, Rüstem Bey ismini alıp, içoğlanlarından bir süvari birliği kurmak üzere Yıldızlıköşk'te iki açık manej kurdu. Her biri 120 içoğlanından oluşan iki bölük teşkil etti. Bu iki bölük, bundan sonra diğer süvari birliklerine atanacak eğitilmiş zabitanın kaynağı oldu. İleride Hassa Müşiri olacak Ahmed Fevzi Paşa, Mekteb-i Harbiyeyi kuracak Mehmed Namık Paşa ve Hassa Süvari Komutanı Avni Paşa onun tedrisatından geçti. II. Mahmud, kendisinin emir komuta edeceği altı bölüklü bir alay [Hassa] kurmasını istiyordu. Sultanın güvenini kazandıkça, Osmanlı askerî sistemini öğrenip, süvari sistemini Fransız sistemine çevirdi. 1827 yılının sonunda, Fransız eğitim ve manevralarına uygun altı bölüklü bir alay, 1828 sonunda ise 24 bölüklü [dört alay] *bir tümen* kurmayı başarmıştı. Avrupa sistemine geçişte yeni zabıtlara rol-model oldu, öyle ki II. Mahmud bile komutların tonlamasını kendisi gibi yapıyordu. İstanbul'dan ayrıldığı 1843 yılına kadar hem II. Mahmud'un, hem de oğlu Abdülmecid'in (1823-1861) askerî danışmanı oldu. Hizmette bulunduğu sürede, Serasker Hüsrev Paşa ve Sır Kâtibi Mustafa Paşa'yla devamlı çatışma halindeydi. Ancak II. Mahmud'u, askerî reformlarda derinden etkilediği anlaşıyor. Kendi deyimiyle, yaşamının sonuna kadar sadece iki kişiye minnet ve sadakat duydu. İlki, genç zamanlarında hizmet ettiği Napolyon ve diğeri, zor zamanlarında ona yardım elini uzatmış II. Mahmud. Giovanni Timeteo Calosso, *Mémoires d'un Vieux Soldat*, haz. A. Burnel, Imprimerie Société Typographique, Nice 1857, s. 1-181. Çalışmamız, bu önemli eseri paylaştığı için Prof. Dr. Fatih Yeşil'e teşekkürü bir borç bilir. Ayrıca Calosso'nun, Osmanlı askerî reformlarına katkısından ziyade, İtalyanların Tanzimat reformlarına katkısı konusunun altında incelenmesi gerektiğini hatırlatan Emilj Malara'ya da teşekkür eder. Calosso sayesinde yakın arkadaşları Antonio Baratta, Osmanlı tarihinde ilk iftihar nişanını tasarlayacak, Luigi Gobbi ise Padişahın bir minyatürünü çizecekti. Bu minyatür, Sardinya Kralına hediye olarak gönderilmişti. Calosso sadece bir askeri danışman değil, İtalyan menfaatlerinin de takipçisi olmuştur. Osmanlı-Rus Savaşı sebebiyle Karadeniz'de mahsur kalan Piyemonte ticaret gemilerine izin verilmesinde rol üstlenmiştir. Bu dönem, İtalyanların ticari ve siyasi olarak İstanbul'da etkin olduğu bir dönemdir. İtalyan Risorgimentosu'nun en büyük mimarı Giuseppe Garibaldi (1807-1882) de İstanbul'dadır ve Calosso ile yakın ilişkidir. Bk. Consuelo Emilj Malara, *Tanzimat Reformları ve İtalyanlar (1838-1876)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2018, s. 37-43. Ayrıca bk. Şerafettin Turan, "II. Mahmud'un Reformlarına İtalyan Etki ve Katkısı", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri, Bildiriler*, İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 1990, s. 113-125; Fabrizio Dassano, "Giovanni Timeteo Calosso da Chivasso alla Sublime Porta del Sultano Mahmud II", *Il Risveglio Popolare*, 4 Şubat 2021, s. 16; Maurizio Costanza, "Antonio Baratta e Giovanni Timeteo Calosso: Due Sudditi Sardinella Constantinopoli di Mahmud II", *Quaderni di Oriente Moderno*, C XXIV, S. 1, 2010 Torino, s. 38-40. Ayrıca bk. Yıldız. *age.*, s. 405-408.

Resim 1. Giovanni Timeteo Calosso (1789-1865). Yakın arkadaşlarından Luigi Gobbi'nin çizdiği II. Mahmud'un minyatür portresi ve Antonio Baratta'nın tasarladığı İftihar Nişanı¹⁵⁸

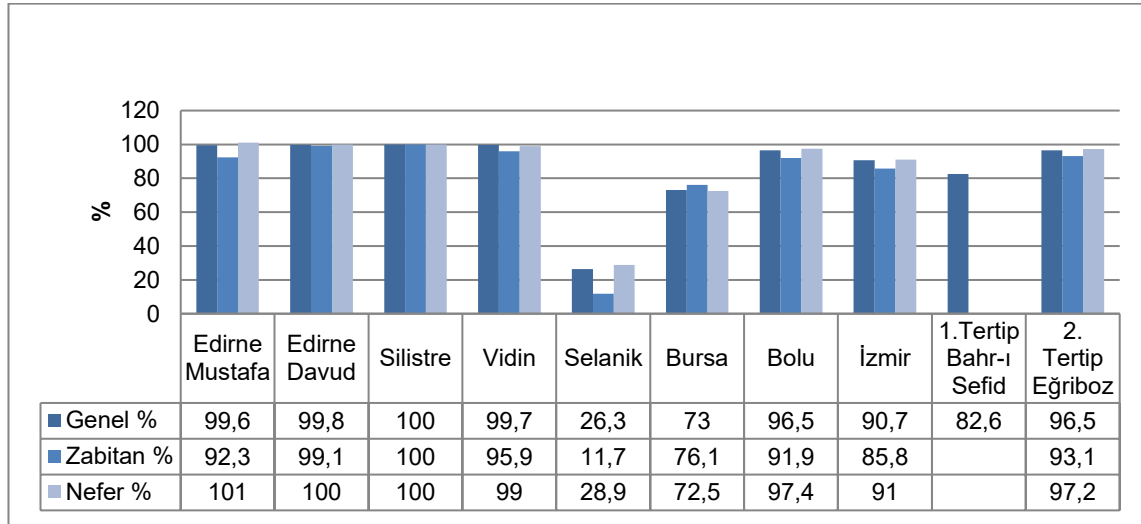
Silistre Süvari Tertibi'nin Kanunu 16 Kasım 1826'da yayımlanmış, 1827'nin Şubat-Mart aylarında kuruluşu tamamlanmıştı. İlgili Kanun'un yayımlanmasından bir ay sonra, bu sefer Rumeli Seraskerinin piyade ve süvari ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Gerçi Rumeli Seraskerinden daha dört gün önce, 11 Aralık'ta Eğriboz Muhafızı Ömer Paşa da Rum asilerini korkutan asıl gücün süvariler olduğundan bahisle, 500 süvari askeri yazmak istediğini arz eden bir kaime göndermişti¹⁵⁹ ama Babıaliyi asıl harekete geçiren Rumeli Valisi olmuştu. Bu konuda Serasker ve Nazır bir takrir hazırlayıp, Babıaliye arz ettiler. Padişah, bir layiha kaleme alınması ve konu hakkında bir meclis düzenlenmesini emretti. Taslak layiha, Babıalide Sadrazam, Kapudan Paşa, Serasker ve İzzet Mehmet Paşa'nın katılımlarıyla ele alındı. Meclisin genel havasına, teknik konulardan ziyade siyanet-i mirî farızası hâkimdi. Bu sebeple, daha yeni bir tertip süvari kurmaya karar verilmişken ve *mikdâr-ı kifâye sūvârî 'asker tertibi küşâdına vakit müsâ'ade olmadığı derkâr* olduğundan, süvari tertibinin kuruluşuna başlanması ve masraflar karşılandıkça tamamlanması kararı çıktı. Eğer yetişirse, hemen diğer dört piyade tertibine katılmaları düşünülmüyordu. Taslak layiha prensipte kabul edilirken, tartışmalar genelde neferlerin Çerkez libası, zabitanın piyade zabitanı gibi giyinmesi, başlık olarak Saib Efendi'nin siyah ve güz renklerinde tasarladığı kadife kalpakların, güz renginde fakat çuhadan yapılması, silah olarak filinta veya süngülü [tüfeksiz] olmaları üzerineydi. Meclis, tahmini bir senelik masrafı olan 2.000 kesenin de Emtia Gümrüğü taifesinden hâsıl

¹⁵⁸ Minyatür Palazzo Reale, Gabinetto delle Miniature-Savoya Sarayı minyatür odası, 1829. Bk. Malara, *agt.*, s. 39,41.

¹⁵⁹ BOA, HAT, 864/38535.

olacak fazladan karşılanmasını kararlaştırılıp dağıldı.¹⁶⁰ Aralık 1826'da başlayan görüşmeler, 1 Şubat 1827 tarihinde tamamlanabildi ve İstanbul Süvari Tertibi'nin Kanunnamesi yayımlandı. Bundan iki ay sonra da ancak Altı Saf Süvari hazır edilebildi.¹⁶¹

İlk olarak kurulan bu iki süvari tertibinde bariz farklılıklar görölüyordu. Silistre Süvari Tertibi, ideali olan 1325 mecadundan, sadece üç Türk çavuşu eksikti. Buna mukabil İstanbul Süvari Tertibi'nde, Kanun'un emrettiği 1.582 süvarinin sadece 641 süvarisi mevcuttu. Tertibin solkolu teşkil edilememişti. Ayrıca, Sağkol'un Altıncı Safı'nın zabitanı tayin edilememiş, sadece 80 neferi mevcuttu. Silistre Süvari Tertibi'nden diğer önemli farklılığı olan muharebe destek birlikleri (topçu, arabacı, cebehaneci) daha oluşturulamamıştı ama muharebe hizmet destek elemanlarından kundakçı, nalbantlar ve tüfekçi mevcuttu.

Tablo 1. Piyade Tertiplerin Kadro Doluluk Oranları¹⁶²

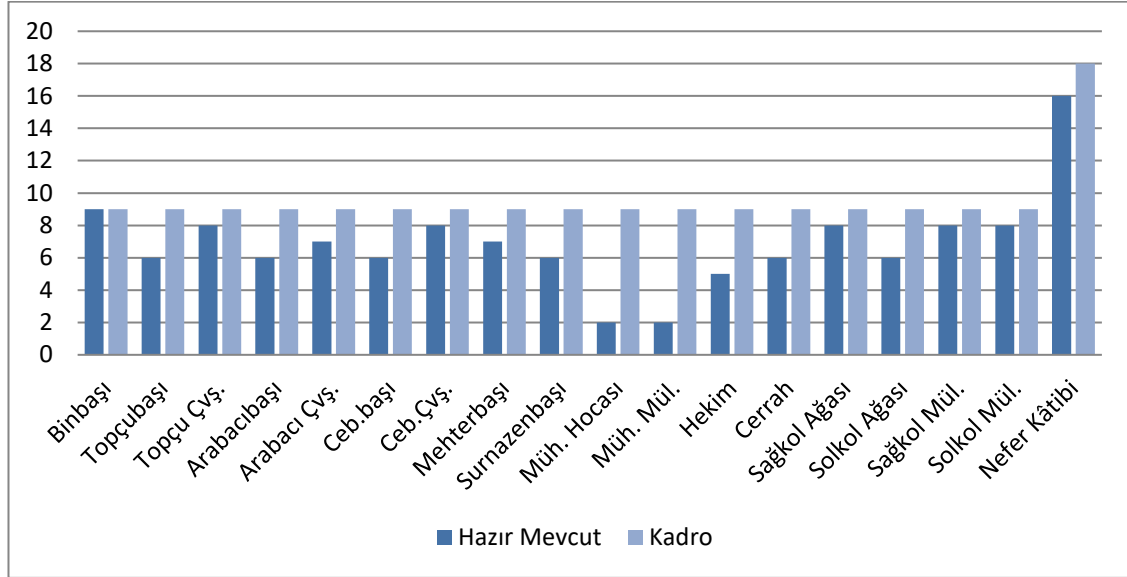
Piyade tertipleri ise, mevcutları değişkenlik gösterse de aynı kanuna tabi olmalarının getirdiği bir tektiplik ve tutarlılık mevcuttu. Vidin Tertibi olsun, 2. Tertip veya Bursa Tertibi olsun, hepsi aynı teşkilatı uyguluyorlardı. Ama kadro doluluk oranlarına

¹⁶⁰ BOA, HAT, 312/18447.

¹⁶¹ Belgelerde İstanbul Süvari Tertibi olarak değil, *Altı Saf Süvari* olarak geçmektedir. Kanunnamesi için bk. İÜNEK 5824, s. 50a-62a; BOA, KAD I, s. 45-52; ANND VI, s. 25a-30a; MAD. d., 9002, s. 59-64; C. AS., 1018/44625; HAT, 292/17417. Son Kanun'un tercümesi için bk. Uğur Ünal, "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Süvârî Nizâm-nâmesi", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C XIV, S. 1, Mart 2006, s. 265-276. Yaramış, *Askeri Kanunnameler*, s. 88-99. Teşkilat şeması ve Nisan 1827 yoklaması arasındaki farklılıklar için bk. EK-4.

¹⁶² Tablo, EK-3'teki tertip çizelgelerinden oluşturulmuştur. Bahr-ı Sefid Tertibi'nin sadece Boğaz Muhafızı'nın emrinde olan müfrezesinin yoklaması bulunmaktadır. Ama bu müfreme ile eş zamanlı olarak Bozcaada'ya 217, Midilli'ye 422 personel gönderildiğinden Tertib'in toplam 1262 mevcudu olduğu değerlendirilmiştir.

bakıldığında, kurulduğu merkeze bağlı olarak değişiklikler mevcuttu. Mesela Rumeli tertipleri ideale daha yakinken, İstanbul ve Anadolu tertiplerinde kadro tamamlama süreci devam etmektedir. Diğerlerine nazaran Selanik Tertibi'nin mevcudunun düşük olmasının sebebi, asker kaynağının azlığından ziyade bölgenin Evlad-ı Fatihan statüsünde sayılması olmalıdır. Bu konuya diğer bölümde ayrıntılı değinilecektir.

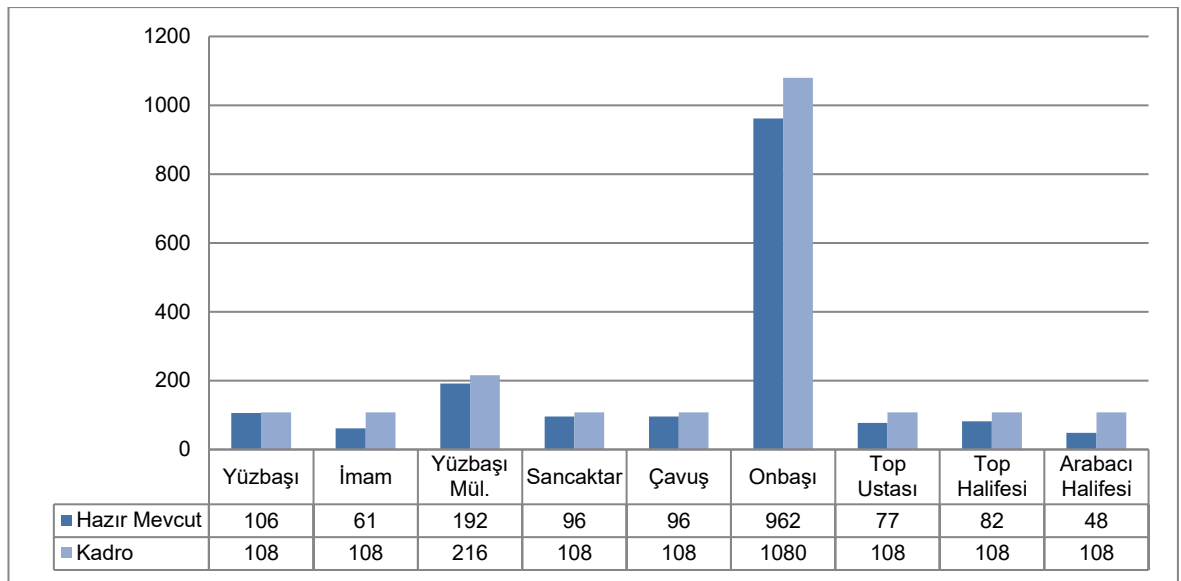

Tablo 2. Tertip ve Kol Seviyesinde Rütbelilerin Kadro ve Hazır Mevcutları¹⁶³

Tertiplerde bulunan üst subay mevcutlarına bakıldığında, tertip komutanı olan binbaşılardan %100 mevcutla çalıştığı görülmektedir. Kol komutanları ve mülazımlarda %66'nın üzerinde bir istihdam sağlanmasıyla, tertipleri bir harekâtta sevk-idare edecek kadronun yeterli olduğu söylenebilir. Muharebe destek birliklerinin (Topçu, arabacı, ceb. vs.) zabitanına bakıldığında, beklenenin aksine gene %66'nın üzerinde bir kadro doluluğu göze çarpmaktadır. Mansûre ordusunun kurulduğu bu ilk yılında, yardımcı sınıfların ihmal edildiği düşünülürse, bu seviyede bir doluluğun, III. Selim zamanında ve müteakiben II. Mahmud saltanatının ilk döneminde, muharebe destek birliklerinde yapılan reformların bir sonucu olarak değerlendirmek doğru olabilir. Tabi, bu sınıfların Yeniçeri isyanında devlet tarafında olmalarıyla, kriz dönemini en az kayıpla

¹⁶³ EK-3'te yoklamaları verilmiş, Bahr-ı Sefid Tertibi hariç, dokuz tertibin verileri esas alınarak yapılmıştır. Bu arada, 1.1.1. bölümde tertip teşkilatları anlatılırken, kanunnameler arasında kadro farklılıklarının olduğu belirtilmişti. İstanbul ve taşrada kurulan tertipler incelendikten sonra, mesela tertip karargâhında topçubaşı mülazımı (1), arabacıbaşı mülazımı (1), cebahanecibaşısı (2) gösteren BOA, HAT, 1418/57987, 1418/57990, 1418/57991, TS. MA. e., 685/14 no.lu Kanunnamelerin hatalı oldukları görülmektedir. Ayrıca sadece HAT, 1418/57987 no.lu Kanunname'de mühendis halifesi, mühendis hocası olarak düzeltilmelidir. Diğer bir hata, HAT, 1418/57987, 1418/57990, 1418/57991 ve TS. MA. e., 685/14 no.lu Kanunnamelerde nefer kâtiplerinden (2) ayrı olarak yer bulmuş yoklama kâtipleri (2), fazla olduğundan çıkarılmalıdır. Gene aynı kanunnamelerde, kol teşkilatında yer alan topçu çavuşu, top ustası olarak değişmeli, 30 olan arabacı neferatı 24'e düşürülmelidir.

atlatmalarının da etkisi gözden kaçırılmamalıdır. Asıl şaşırtıcı olmayan sonuç, mühendis ve hekim/cerrah istihdamındaki görece düşüklüktür. En çok ihtisas gerektiren bu iki sınıftan hekim/cerrah eksikliğinin sonuçları sonraki tablolarda daha çok hissedilecektir. Mühendis yokluğu ise askerî bilim yokluğu demektir ve bu eksiklik, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Ruslardan daha fazla zayıyata sebep olacaktır. Sevindirici olan ise nefer kâtiplerinin istihdamındaki artıştır.¹⁶⁴ İcmalleri yazan bu kâtipler, tertiplerin içine tüfek ve kılıç kadar, kalem, kırtas ve tersim malzemesi de girmesi demektir. Sonucunda, hesaplama, çizelge hazırlama, defter tutma faaliyetlerinin arttığı göze çarpmaktadır. Artık bir kayıt/bilgi birikimi söz konusudur.

Tablo 3. Saf Seviyesinde Zabitanın Kadro ve Hazır Mevcutları¹⁶⁵

Saf seviyesindeki küçük zabitan mevcudunun, büyük zabitan mevcudundan daha iyi durumda olduğu gözlenmektedir. Örneklem kümesinde, daha kuruluşunu

¹⁶⁴ Osmanlı ordusunda kâtip sayılarının artışları, Mansûre'ye has bir olgu değildir. Yönetimlerinde daha fazla söz sahibi olmak maksadıyla, Ocaklara nazır ve kâtip atamaya başlayan III. Selim'in çabaları düşünüldüğünde, işin başlangıcını Nizam-ı Cedid olarak kabul etmek gerekir. Bk. Yeşil, *age.*, s. 317. Bununla beraber, nazır ve kâtiplerin ordu içerisinde bürokrasi yoluyla merkezi iktidarı güçlendirmelerinin, Mansûre ordusuyla daha da arttığı kabul edilebilir. Çünkü Nizam-ı Cedid'in teşkilatında kâtiplik, daha ortalara kadar inememişti. Ocak seviyesinde, sadece ocak kâtibi ve emrinde iki kâtip yamağı, iki nefer kâtibi bulunmaktaydı. Koç-Yeşil, *age.*, s.125; Yeşil, *age.*, s.108. Mansûre ordusunda ise her tertipte iki nefer kâtibi bulunmaktadır. Araştırma, sadece 12 tertipte 20 nefer kâtibi tespit etmiştir.

¹⁶⁵ EK-3'te yoklamaları verilmiş, Bahr-ı Sefid Tertibi hariç, dokuz tertibin verileri esas alınarak yapılmıştır. EK-3 incelendikten sonra, Ahmed Cevad Paşa'nın *Târih-i Askerî-i Osmanî* adlı eseri ile *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*'ndeki tertip kadrolarındaki farklı mevcutlar düzeltilmelidir. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*'nde tertip karargâhında gösterilen sağ/solkol ağa ve mülazımları çıkarılmalı (Kol kadrosundadırlar.), her iki eserde de belirtilen bir kâtip iki olmalı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*'nde saf kadrosunda gösterilmeyen bir imam eklenmeli, gösterilen iki sancaktar ise bire düşürülmelidir. Her iki eserde de belirtildiği üzere safta biri halife olmak üzere üç cebahaneci yoktur. Sadece iki cebahaneci neferi vardır. Ayrıca nefer sayısı 89 değil, 90'dır. Karşılaştırmak için bk. Ahmed Cevad Paşa, *age.*, s. 153-154; *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, *age.*, s. 190-191. Emre verilenlerle **bir saf**, 1 yzb., 1 imam, 2 mülazım, 1 sancaktar, 1 çvş., 10 onb., 1 saka, 90 nefer, 10 topçu (biri usta, biri halife), 5 arabacı (biri halife), 2 cebahaneci olmak üzere **124 personeldir**.

tamamlayamış Selanik Tertibi'nin olduğu ve seviyeyi alta çektiği düşünülürse, saf seviyesinde kadroların daha da dolu olduğu kabul edilebilir. Görüldüğü üzere sadece arabacı halifesinin hazır mevcudunun, kadro mevcudunun yarısından az olduğu anlaşılmakta ise de gene bu oranın artma ihtimali bulunmaktadır.¹⁶⁶ Ayrıca askerî modernleşmenin İslami öğretiyle meşrulaştırılması ve bir iktidar üretim aparatı haline getirilmesi idealinin tertiplerdeki misyonerleri olan imamların oranı, her ne kadar diğer zabıtlara göre düşük görünse de dokuz tertip için 61 imam, ciddi bir sayıdır. En azından Şeyhülislam Kadızade Mehmed Tahir için önemliydi. Her tertipte 12 imam istihdamı, 24 tertip için 288 imam demekti. Kendi ifadesine göre, o anda dahi [Muharrem 1242 (H)] 100 imam tertiplerde görev yapıyordu. Şeyhülislam, bunların tahminen sekiz, on veya on iki sene görev yaptıktan sonra tekrar ulema silsilesine dâhil olmalarının, *tarîkin şimdiki izdihâmından başka, ziyâdesiyle kesreti mucîb ve erbâb-ı tarîkin me'yûsiyyetini müstevcib olacağını* ve bir mükâfatın uygun düşeceğinden bahisle, durumu Padişaha yazdı. Padişahın planlarında imamların rolü önemli olacak ki, Efendi Dâ'i'ye hitaben, takririn bâlâsına yazdığı hatt-ı hümayun, daha kalın ve daha siyahtı. Ulemayı, plansız personel atamalarından yakaladı. Her sene Rumeli'ye, Anadolu'ya kaç kişi görevlendiriliyor, divanda kaç kişi kalıyor veya kaç kişi yeniden mansıb alıyor, planlayıp kendisine arz etmesini emretti. Buna göre karar verecekti. Ama imamların 30 kuruş olan maaşlarını 60 kuruşa çıkararak, ulemayı daha fazla sarsmaktan da kaçındı.¹⁶⁷

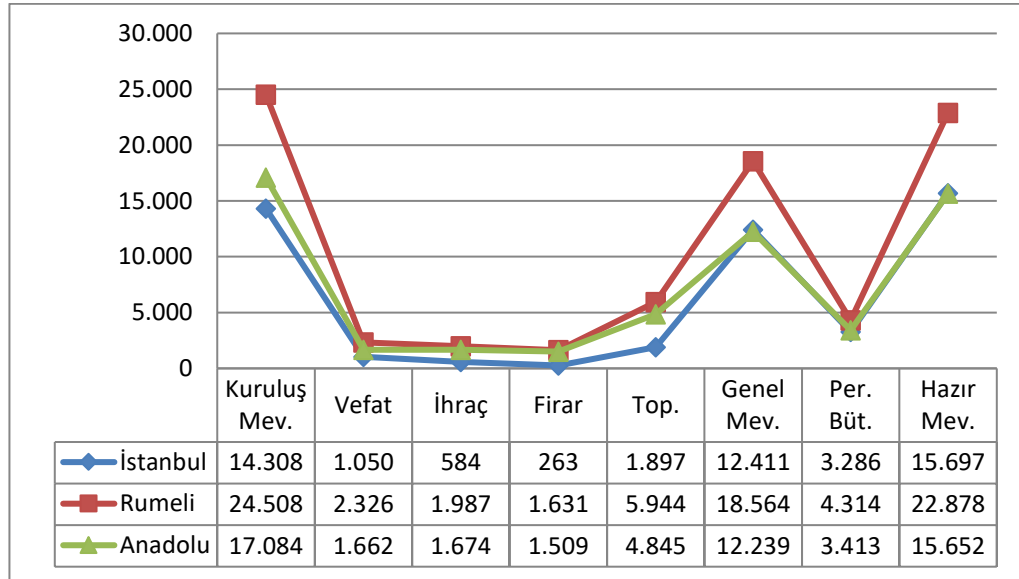
Osmanlı Devleti, 25 Temmuz 1827 tarihine kadar, buraya kadar anlatılan tüm siyasi, askerî ve mali kısıtlamaların dönüştürücü etkisiyle, düzenli ordusunu EK-3'te belirtilen mevcutlardan, EK-2'de belirtilen mevcutlara artırmaya çalıştı. İstanbul'da sekiz tertiple beraber, bir süvari tertibi, Tophanede bir tertip, Babıalide iki saf, Tersane-i Amirede bir tertip, Mühimmat-ı Hiyamiyede bir, gene Mühimmat-ı Hiyamiyenin emrine girecek iki saf, yani toplamda 15 birlik kurdu.¹⁶⁸ Rumeli daha verimliydi. Tırnova'da bir, Edirne'de altı, Selanik'te iki, Vidin'de iki, Şumnu'da iki, Silistre'de iki (bir piyade, bir süvari), Manastır'da iki, Filibe'de iki, Yanya ve Berat'ta bir, Yenişehir'de bir ve Belgrad'da bir olmak üzere, büyüklükleri saf ile tertip arasında değişen 22 birlik teşkil etti. Anadolu ve Arabistan'da ise, her ne kadar İstanbul'u takviye etseler de Kütahya'da bir, Bursa'da bir, Konya'da bir, Bolu'da bir, Erzurum'da bir, İzmir'de yedi, Şam'da bir, Halep'te bir,

¹⁶⁶ Bolu Tertibi'nde arabacı halifeleri belli değildir. Arabacıbaşı hariç, toplam 65 personel verilmiştir. Kanun'a göre tertipte arabacı nefer sayısı 48 olduğuna göre, en fazla 17 arabacı halifesi olabilir.

¹⁶⁷ Ahmed Lûtfî Efendi, *age.*, s. 142. İmam maaşlarına zam yapan Kanun için bk. İÜNEK 5824, s. 18b-19a; BOA, KAD I, s. 22; ANND VI, s. 11a; Yaramış, *age.*, s. 61.

¹⁶⁸ EK-2'ye esas, BOA, KK. d., 6799 no.lu defterde, İstanbul'da kurulmasına rağmen, Rumeli ve Anadolu birlikleri arasında gösterilmiş bir tertip (EK-2, 7. madde), İstanbul birlikleri arasında sayılmıştır.

Adana'da bir ve Maraş'ta bir olmak üzere mevcutları EK-2'de verilmiş 16 tertip oluşturdu. Bu, irili ufaklı 53 tertip demektir.

Tablo 4. 1 Muharrem 1243 (25 Temmuz 1827) tarihine kadar, İstanbul, Rumeli ve Anadolu'da yazılmış asker mevcutları¹⁶⁹

Tablo 4'de görüleceği üzere hiçbir birlik, kurulduğu gibi kalmıyordu. Vefat olsun, uygunsuz personelin ayrılması olsun (ihraç) veya firar olsun, birlikler devamlı gayri mevcuda tabiydi. Devlet ise eksilen personelin yerine devamlı yenisini bulmak zorundaydı. Kurulduğu 17 Haziran 1826'dan, 25 Temmuz 1827'ye yaklaşık bir sene içerisinde, İstanbul'da kurulan 15 tertip için yazılan askerlerin %14,3'ü, daha herhangi bir muharebeye katılmadan gayri mevcuda ayrılmıştı. Bu oran, diğer ordularda daha yüksekti. Rumeli ordusunun %24,8'i, Anadolu ordusunun %28,4'ü düzenli ordunun ilk resmi kayıplarını oluşturmaktaydı. Devlet her ne kadar bu kayıpların, İstanbul'da 1,7 katını tekrar yerine koyabilmişse de Rumeli'de %28,9'nu, Anadolu ve Arabistan'da ise %29,6'sını bütünleyememişti. Yani böyle giderse, normal şartlar altında, her sene hiç savaşmadan, İstanbul ordusunun % 9,7 artma, Rumeli ordusunun % 7,1, Anadolu ordusunun ise %8,3 azalma ihtimalleri vardı. Gayri mevcut sorununa tertip bazında bakıldığında ise bazı birliklerde durum diğerlerine nazaran daha kronikti. Mesela Çanakkale Boğazı, Bozcaada, Midilli ve Sakız Adası'na gönderilen 1. Tertip'in 1.123 askerinin 206'sı bir sene içerisinde vefat etmişti. Gene bir senede, 3. Tertip'in 1.280

¹⁶⁹ EK-2'ye esas BOA, KK. d., 6799 no.lu defterden oluşturulmuştur. Defterde (EK-2'de) Evlad-ı Fatihan Tertibi'nin (Selanik, 9. madde) yoklaması verilirken, 1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi'nde Alayı'nı terk eden 2.111 asker gayri olarak düşülmüş ve bu personeli bütünleyen 2.975 asker ise eklenmiştir. Çalışmamız, 1 Muharrem 1243 (H) tarihine kadar olan mevcudu ortaya çıkarmaya çalıştığından, bu gayri ve bütünleme bilgisini Tablo 4'e yansıtmamıştır.

askerinin 241'i vefat etmişti. Selanik tertiplerinden Hacı Mehmed Ağa emir-komutasındaki Tertibin 1.419 askerinden 196'sı vefat etmiş, 378'i ise firar etmişti. Anlaşılan Fatihlerin Evlatları düzenli ordu fikrine pek sıcak bakmıyorlardı. Vidin Tertibi'nde durum daha vahimdi. Yazılan her iki neferden birisi ya vefat etmiş, ya ihraç edilmiş, ya da beklememiş kendisi kaçmıştı. Vidin Tertibi'nin Anadolu'daki karşılığı Erzurum Tertibi'ydi. 2.560 kişilik tertibin 373'ü vefat, 348'i ihraç, 768'i firardı. Her komutan için korkutucu olan bu rakamlar, devleti binbir zorlukla kurulmuş birlikleri muhafaza etmek için ilave tedbirler almaya itti.¹⁷⁰

ORDU	Kuruluş Mevcudu	GAYRİ MEVCUT				Genel Mevcut	Per. Büt.	Hazır Mevcut
		Vefat	İhraç	Firar	Top.			
İstanbul	14.308	1.050	584	263	1.897	12.411	3.286	15.697
Rumeli	24.508	2.326	1.987	1.631	5.944	18.564	4.314	22.878
Anadolu	17.084	1.662	1.674	1.509	4.845	12.239	3.413	15.652
TOPLAM	55.900	5.038	4.245	3.403	12.805	43.214	11.013	54.227
Süvari	2.292	121	138	73	332	1.960	157	2.117
Piyade	53.608	4.917	4.107	3.330	12.354	41.254	10.856	52.110

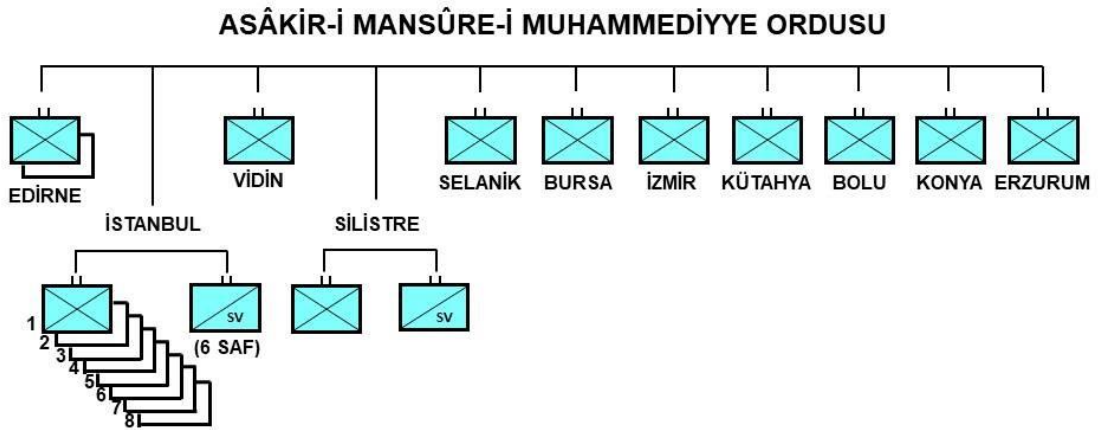
Tablo 5. 1 Muharrem 1243 (H) Tarihine Kadar Yazılan Neferatın Yoklaması¹⁷¹

Mansûre ordusunun yaklaşık bir senelik gelişiminin verildiği bu bölümde geline nokta, ilginç bir durum belirmektedir. Devlet 25 Temmuz 1827'ye kadar EK-2'de künyeleri verilmiş 53 adet birlik/tertip kurmuştu. Ama devlet, ordusunun finansmanını nasıl yapacağını planladığı meclislerde, düzenli ordu tanımına sadece 19 tertip, Altı Sınıf Süvari ve Silistre Süvari Tertibi'ni dâhil ediyor ve gereken masrafı senelik 48.967 kese olarak öngörüyordu. Tarihi belli olmayan, fakat Mukataat Hazinesinden bahsettiğine göre Şubat 1827, Altı Saf Süvari'den (İstanbul) bahsettiğine göre de Nisan

¹⁷⁰ Devletin Mansûre Kanunnamesi'nden sonra kaleme aldığı kanunlardan, askerlerin soğuk yerde yatmamaları için portatif yatak olabilen minder kılıfları yaptırması ile ilgili Kanun, bu kapsamda sayılabilir. İÜNEK 5824, s. 21a-21b. Ayrıca nefer maaşlarını 15 kuruştan 20 kuruşa çıkarılması, neferlerin morali üzerinde tesir yaratacağı düşünülebilir. İÜNEK 5824, s. 18b-19b. Nefer yemeklerinde yahninin yanında ilave ekmek istihkakı da askerin sağlıklı beslenmesine katkı içindi. İÜ 5824, s. 22a-22b. Keza, herhangi bir nefer vefat ettiğinde devletin, müteveffanın muhalefatına el koymayarak nakde çevirip, bir sene muhafaza edip, gelirse varisine teslim edilmesine ilişkin düzenleme de artan asker vefatlarıyla alakalı olmalıdır. İÜNEK 5824, s. 22b-24b; Levy, *agt.*, s. 216. Ama tüm bunların ötesinde, 14 Mart 1827'de Şehzadebaşı'nda, Tulumbacılar Konağı'nda açılan Tıphane-i Amire, Tablo 2'deki düşük hekim/cerrah oranlarıyla ve bunun doğal sonucu olan Tablo 5'deki yüksek vefat sayılarıyla ilişkiydi. BOA, MAD. d., 9002, s. 229-230; Rıza Tahsin, *Mir'ât-ı Mekteb-i Tıbbiyye-i Şâhâne*, Şam Matbaası, Şam 1322 (H), s. 2-8; Nil Sarı, "Mekteb-i Tıbbiye", *DİA*, C XXIX, Ankara 2004, s. 2-5.

¹⁷¹ EK-2'ye esas BOA, KK. d., 6799. Sayısal verilere tertiplerin emrine verilmiş yardımcı sınıflar da dâhildir.

1827 tarihlerinden sonra yazılmış olması muhtemel belgelerde,¹⁷² 53 birliğin değil de, 19 piyade ve 1,5 süvari tertibinin ödeneği planlanıyordu. Yalnız, farkedileceği üzere emirnamelerle 11 merkezde¹⁷³ tertipler kurulması planlanmıştı ama EK-2’de görüldüğü üzere, sadece 11 merkezde 19 tertip yazılmamıştı. Tüm Memâlik-i Mahrûse hariç, sadece İzmir’de yedi, Edirne’de altı tertip kurulmuştu. Görünen o ki merkez tertipler dışındaki birliklere ödenek tahsis edilmiyordu. Mesela Babıalide kurulan iki saf Mansûre (EK-2, İstanbul, 11. Madde) Hulusi Ahmed Paşa himayesinde kurulmuştu. Yanya ve Berat’ta kurulan tertip (EK-2, Rumeli, 18. madde), Sadrazam tarafından gene kendi istihkakından karşılanarak kurulmuştu. Planlamada Anadolu, dört muktedir vezir emir komutasında asker yazacaktı ve bu vezirlerden birisi İzmir Muhafızı Hasan Paşa’ydı ama İzmir’de kurulan iki safılık bir tertibi (EK-2, Anadolu, 32. madde) Boğaz Muhafızı Mustafa Nuri Paşa kurmuştu.¹⁷⁴

Şekil 7. Mansûre Ordusu (Ödenekli)

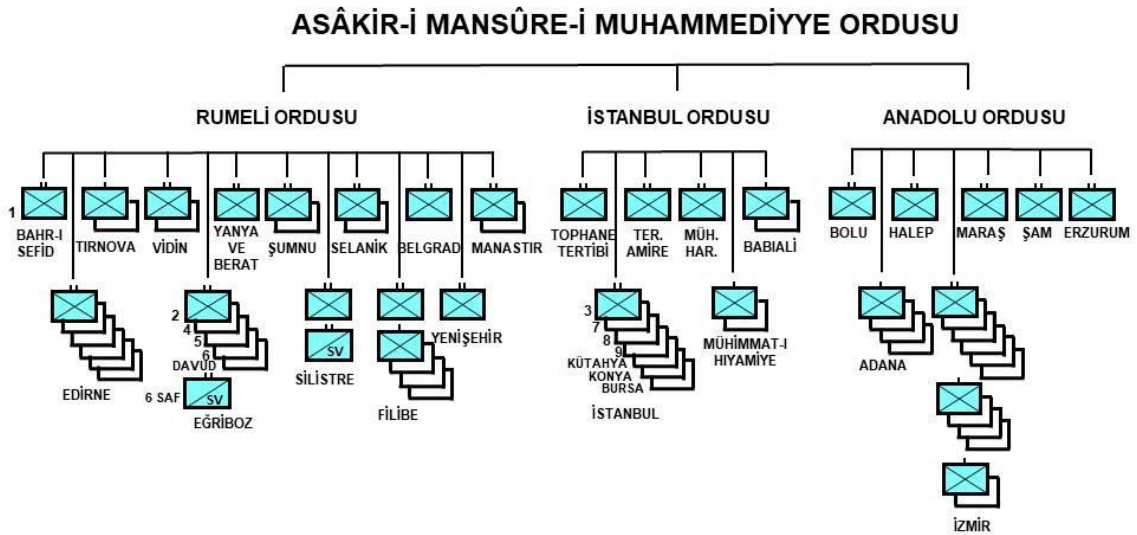
En genel anlamda, merkezi/düzenli ordu=merkezi/düzenli ödeme demekti ama anlaşılan Osmanlı Devleti, düzenli ordusunu kurmaya başladığı ilk senede, ana

¹⁷² BOA, HAT, 311/18385. Aynı sayılı altı belge vardır. Yaklaşık 21 tertiplik bu kuvvetin 1242 (H) senesi masrafı, toplam 24.483.690 kuruştur (yaklaşık 48.967 kese). Bu masrafın 18.894.888 kuruşunu piyadelerin, 1.436.734 kuruşunu süvarilerin, 289.068 kuruşunu Mansûre Nezareti personelinin maaş, mahiye ve tayinat ücretleri, 3.863.000 kuruşunu da dışarıdan kiralama yöntemiyle alınan hekim, cerrah, hizmetlilerle araba, kayık ve hamaliye ücretleri oluşturmaktadır. Defterde, 18.894.888 kuruşa sanki sv.ler de dahilmiş gibi gösterilmesine rağmen, hemen altında sv.lerin masraflarını ayrı olarak verdiğine göre bu miktar sadece piyadelere ait olmalıdır. Aksi takdirde sondaki toplam, hatalı (eksik) çıkmaktadır. 53 tertibin değil de sadece bu 19+2 tertibin masraflarının merkezi ödemeye dâhil edilmesinin sebebi, 1.4. bölümde de değinileceği üzere, gelirlerin azlığı, savaş öncesi dönemde yaşanan tedarik sorunları ve enflasyonist piyasa koşullarıydı.

¹⁷³ İstanbul (8), Edirne (2), Silistre, Vidin, Selanik, Bursa, İzmir, Kütahya, Bolu, Konya, Erzurum’da birer olmak üzere 19 tertip.

¹⁷⁴ Devletin kurulan her Mansûre birliğine merkezi ödeme yapmamasına başka bir örnek, Maraş Valisi Mehmed Celaleddin Paşa’nın tahriratıdır. Paşa, 22 Mayıs 1827’de 1.000 kadar asker yazdığını ve bu askerin melbusat ve tayinat giderleri karşılamak ve varidatını artırmak için Maraş’a civar bir sancağın da kendisine ilhakını istiyordu. BOA, HAT, 291/17402. Aynı sayılı 18 belge vardır.

prensibi ihlal etmeye başlamıştı. Ya da İzmir Muhafızı Hasan Paşa, merkezkaç Kavalılara özenmiş, gizlice kendi ordusunu kuruyordu. Bu aşırı yorumlar, şüphecilikten kaynaklandığı kadar, Osmanlı Devleti'nin eski hataları yeni ordusuna taşımakta gösterdiği "dikkatsizliğinden" de kaynaklanmaktadır. Buna bir sebep, Ahmed Lütfi Efendi'nin de belirttiği, vüzera ve devlet ricalinin daire halkı olarak kapılarında istihdam ettikleri tüfenkçi, hayta, sekban, delîl, içağalarının, düzenli ordu kuruluşu ile beraber feshedilmesi olabilir. Buna ilaveten Yeniçerilerin de ortadan kaldırılmasıyla, sistemin bir anda kendini askersiz/savunmasız hissetmesiyle, kontrolsüz bir askere alımı tetiklemiş olabilir. Öyle ki Edirne ve Vidin'de planlanandan fazla asker yazıldığı devletin de malumu idi.¹⁷⁵

Şekil 8. Mansûre Ordusu (Tüm Memâlik-i Mahrûse)¹⁷⁶

Mansûre Kanunu, *bundan böyle tekessür itmek ve tekessür ittikçe iktizâsına bakılmak üzere* demişti ama görüldüğü üzere *tekessür ittikçe* düzensizlik artıyordu. Daha kötüsü, Yeniçerilerin kaldırılmasına sebep olan adem-i merkeziyet haline evriliyordu. Demek ki sadece asker toplayıp, teçhiz edip, başına bir binbaşı atamakla ordu kurulmuyordu. Daha teşkilatçı, daha gerçekçi ve modern usûller benimsenmeliydi. İhtiyaç, kendi vakumunu yarattı ve bu vakum, ihtirası uzun süredir yeterince ödüllendirilmediğinden

¹⁷⁵ Ahmed Lütfi Efendi, *age.*, s. 186.

¹⁷⁶ BOA, KK. d., 6799 no.lu defterde Rumeli ordusu arasında gösterilen İstanbul tertibi, İstanbul ordusunda 9. Tertip olarak gösterilmiştir. Tophanede kurulan tertip, tüfek-endâz tertiptir. Mühimmat-ı Harbiye'de teşkil edilen birlik, ileride İzzet Paşa Livası'na katılacağından dolayı kuruluşta gösterilmiştir. Gene Tersane-i Amiredeki birlik de sonrasında 14. Alay'a katılacaktır. Babıali haricinde kurulmuş diğer iki bölük ise ileride Mühimmat-ı Hiyamiyeye dâhil olacaktır. Şekil 8, Mansure ordusunun son durumunu gösterdiğinden EK-2 ile farklı sıra ve gösterime sahip olabilir. Mesela 20. maddede bir arada gösterilmiş Şumnu, Edirne, Yenişehir ve Manastır birliği kendi sancaklarında gösterilmiştir.

arayış içerisinde olan bir paşa tarafından doldurulacaktı. Hüsrev Paşa, baba Kavalalı yüzünden Mısır Valiliği'nden olmuştu, ne talihdir ki oğul Kavalalı yüzünden de Kaptan-ı Deryalık'tan azlolanmıştı.¹⁷⁷ Kavalalılar, bu paşayı farkında olmadan, kendi menfaat çevrelerinden uzaklaştırdıkları oranda seraskerliğe taşıyacaklardı. Üstelik bu yeni Halet Efendi (1761-1822) namzedi, Nizam-ı Cedid tedrisatından da geçmişti. Ayrıca, donanmayla İzmir'den dönerken çantasına, Mansûre ordusunun hantal tertipler yığını haline gelmesini önleyecek oldukça önemli projeler koymuştu.

1.1.3. Diğer Sınıflara Dair Düzenlemeler

Mansûre tertipleri arta dursun, tertiplerin emrine giren yardımcı sınıflarda da eş zamanlı düzenlemeler yapılıyordu. Mansûre tertibi, kaldırılan Yeniçeri ortasının yerini doldurmaya çalışsa da emrine verilen sınıflarla, bir sınıftan öte, adeta bir görev kuvveti haline gelmişti. Ayrıca düzenli ordunun çekirdeğini teşkil etmesiyle, diğer sınıfları etkiliyor ve değiştiriyordu. Bu sınıflardan biri olan Bostancı Ocağı, özgün yapısıyla ayrı bir tarihi araştırmanın konusudur, fakat Mansûre teşkilatını uygulaması ve gene Mansûre ordusuna bir alternatif teşkil etmesi bakımından bahsi hak etmektedir.

Sarayın hademe ve bekçileri statüsünde olan bu seçkin sınıf, her ne kadar bir hizmet birliği gibi görünse de esas, görünenden fazlaydı.¹⁷⁸ Gerek Saray-ı Hümayun, gerek Saray dışında birçok ocak, has bahçe, taşınmaz ve kolaylık tesislerinin işleticisi olan bu Ocak için yayımlanan kanunlara bakılacak olursa, sahip olduğu emlak ve görev sahalarının yeniden düzenlenmesi, teşkilatını değiştirmekten daha fazla planlama gerektirmişti.¹⁷⁹ Görevlerinde ise bir değişiklik göze çarpmıyordu. Saray-ı Hümayun kapılarında 24'er saatlik nöbet sistemini işletecekler, Padişahın saray harici intikal ve konaklamalarında halvet-i hümayunun işletilmesi, muhafazası ve Kanun'da kendisine tevdi edilen mahallerin muayenesini icra edeceklerdi. Ama Mansûre ordusunun görev ve sorumluluklarının genişlemesi oranında, Bostancıların sorumlu olduğu bölgeler daralmıştı. Hadâ'ik-i Hassa'yla Anadolu sahili İzzet Paşa, Rumeli sahili de Serasker

¹⁷⁷ Bk. Çelik, *age.*, s. 37-44, 241-249.

¹⁷⁸ Bilgi için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara 1984, s. 465-487; Abdülkâdir Özcan, "Hassa Ordusunun Temeli Mu'allem Bostaniyân-ı Hâssa Ocağı Kuruluşu ve Teşkilâtı", *Tarih Dergisi*, S. 34, İstanbul 1984, s. 347-396; Abdülkâdir Özcan, "Hassa Ordusu", *DİA*, EK-I, Ankara 2020 s. 541-543; Murat Yıldız, *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Bostancı Ocağı*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008, s. 167-219.

¹⁷⁹ 31 Ağustos 1826 tarihinde yayınlanan ve Bostaniyan-ı Hassa Ocağını, *Mu'allem Bostâniyân-ı Hassa* Ocağına dönüştüren Kanun için bk. İÜNEK 5824, s. 63a-79a; BOA, HAT, 491/24040 (Topçu, arabacı, cebehane ve mehterane neferatı için başka imamlar lazım gelmesinden sonraki bölümler eksiktir.). Bostancıbaşıya maaş tahsisi için emlak ve gelirleri düzenleyen Kanun için bk. İÜNEK 5824, s. 79a-83b. Bostancı Ocağının eski nizamını tekrar düzenleyen Kanun için bk. İÜNEK 5824, s. 83b-91a; BOA, HAT, 488/23956 (Ocakların irat cetvelleri eksiktir.). Bu üç kanun için ayrıca bk. BOA, KAD I, s. 91-109; ANND VI, s. 41a-53b; MAD. d., 9002, s. 22-31. Türkçeye tercüme için bk. Yaramış, *age.*, s. 100-125.

Paşaya tevdi edildiğinden, artık Bostancılar sadece Dolmabahçe, Beşiktaş, Çırağan ve Ortaköy'ün muhafazasına memurlardı. Bu bölgelerde haftalık nöbet sistemi tesis edeceklerdi. Bununla beraber, eski usûl üzere, seyir yerleri ve iskelelerdeki asayiş görevleri devam edecekti. Ayrıca her ne kadar saray kolluk kuvvetleri gibi görünseler de sefer ve kale muhafızlığı görevleri de vardı. İstenilen yer ve zamanda serdar-ı ekrem, serasker, vüzera veya mîrimîran emrine girebilirlerdi.¹⁸⁰

İlginç olan şuydu ki, Bostancıbaşı Ağaya tahsis edilmiş 7500 kuruş mahiye, Mansûre masrafına mahsus akçeden ödenecekti ama Bostancı Ocağını Mansûre ordusuna yaklaştıran asıl şey bu değildi. Artık Hassa tertibi de Mansûre teşkilatını uygulayacaktı.¹⁸¹ Mansûre tertibi gibi sağ ve sol olmak üzere iki kola ayrılıyor ve kolların her birinde altışar saf bulunuyordu. Saflar topçu, arabacı, cebehaneci ve mehter takımıyla destekliydi. Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'nın atası olan bu tertip, 1826 yılının Ağustos sonunda kuruluş kanunu yayımlandıktan bir ay sonra Ekim-Kasım icmaline göre, zabitanı ve emre verilenleriyle 1.101 mevcuduna ulaşmıştı.¹⁸² Mansûre tertiplerinde de görülen eğilime benzer şekilde mühendisler, hekim ve cerrah dışında, büyük-küçük zabitan mevcutları itibariyle kadro doluluğu gayet iyi olan Bostancılar,¹⁸³ sadece imam istihdamında görece daha yetersizdi. Nefer kadroları ise gerek

¹⁸⁰ Zarf Paşa, 1832 İşkodra Vakası'ndan önce hassa birliklerinin taşraya hiç gönderilmemiş olduklarını belirtmektedir. İşkodra Valisi asi Mustafa Paşa üzerine gönderilen Sadrazam Reşid Paşa birliklerinin arasında Zarf Paşa'nın Hassa Alayı da bulunmaktadır. Enver Ziya Karal, "Zarf Paşa'nın Hatıratı 1816-1862", *Belleten*, C IV, S. 16, Ekim 1940, s. 449-450.

¹⁸¹ İÜ 5824, s. 83b. Teşkilat çizelgesi için bk. İÜ 5824, s. 76b-77b; Yaramış, *age.*, s. 111; BOA, KAD I, s. 99-100. Kanun'a göre, Ocağın kendi mevcut imamlarından yararlanılacağı ve hekim-cerrahın da hariçten istihdam olunacağı emredilmişti. Bu sebeple teşkilat çizelgesinde yer almamışlardır. Ayrıca, Hassa Tertibi'ne binbaşı olması için Seraskerlikten uygun bir zabıt istenmişti. Mansûre yüzbaşlarından Debbağ Osman seçilerek takdim edildi. Kolağalıklarına Haseki Seyda'yla, Kuruçeşmeli Hasan Bey atandı. Yüzbaşı rütbeleri için de Servili Selim Ağa, Beykozlu İzzet Ağa, Kâğıtçı Ahmet Ağa, İncirköylü Hasan Bey ve Üsküdarlı Arif Bey tayin olundular. Hafız Hızır İlyas Ağa, *age.*, s. 380-381. Görünen o ki Ekim-Kasım aylarında Haseki Seyda Kolağalığından azlolanmış, yerine Hasan Ağa Sağkol Ağası, Beykozlu İzzet Ağa da solkol ağası olmuştur. Hassa Tertibi'nin Ekim-Kasım yoklaması için bk. EK-5, BOA, D. Başmuhasebe Kalemi (BŞM.) d., 9319.

¹⁸² EK-5, BOA, D. BŞM. d., 9319.

¹⁸³ 1827 yılında Bostancı Nazırı ve Bostancıbaşı'nın *bi'l-iştirâk* takdim kıldıkları bir takirde, Hassa Tertibi'ne Ahmed Efendi'nin tabip olarak, Bogos isimli zimmînin de cerrah ve ispenciya [eczacı] olarak atanması arz ediliyordu. Bu gelişme, Mansûre ile Hassa arasında ilginç bir bağlantıyı ortaya çıkarmıştı. Ahmed Efendi'ye tabiplik mahiyesi olarak 150 kuruş ve günlük tayinat istihkakı bir kıyye et, dört adet ekmek planlanmıştı. Bogos isimli gayrimüslim ise 100 kuruş cerrahlık için, 50 kuruş ise eczacılık için, toplamda 150 kuruş mahiye alacaktı. Günlük rasyosu ise yarım kıyye et, dört adet ekmektir. Yalnız Nazır ve Bostancıbaşı'nın bir çekinceleri vardı. Mansûre Kanunnamesi'nde, tabip ve cerrahlar için 75 kuruş mahiye emredilmişti. Ama İmparatorluk genelinde, bu ücrete tabip veya cerrah bulmak neredeyse imkânsızdı. O yüzden Nazır ve Bostancıbaşı Ağa ilginç bir teklifte bulundular. Ahmed Efendi ve Bogos'un 150 kuruşluk mahiyelerinin Kanun'un öngördüğü 75 kuruşunu, resmî olarak icmale kaydederek, 75 kuruşunu ise bu tür durumlarda Mansûre Nazırının uyguladığı gibi, kendi masarifi-i müteferrika defterine kaydederek *açıktan* ödenmesini talep ediyorlardı. Bu nokta önemlidir. Demek ki Mansûre Kanunnamesi, sadece Padişahın tasarrufunda olan bir birlik için bile bağlayıcıydı. Yani Levy'nin iddia ettiği gibi, Hassa ordusu tam bağımsız değildi. Levy, *agt.*, s. 244. Hatta, Serasker veya Mansûre Nazırı ile herhangi bir hiyerarşik bağı olmayan Bostancı Nazırı dahi, güncellenmesi gereken bir kanun maddesini değiştirmeyi teklif etmek yerine, Kanun'a uyabilmek için Mansûre Nazırının uygulamasını örnek alıyordu. BOA, HAT, 311/18347.

muhiariler olsun gerek muharebe destek, tamamlanma aşamasındadır. Safların piyadeleri tam kadro mevcutlarının %73,1'ini, topçu neferleri %51'ini, arabacı neferleri %14,5'ini, cebehaneci neferler ise ancak %12,5'ini oluşturmaktaydı. Ama mehter takımının surnazen, tablzen, narazen, zilzen ve tranpetçileri, olması gereken 20 mevcuttan sadece bir surnazen eksikti.

Saray'da kurulan bir Mansûre tertibi gibi olan Hassa Tertibi'nin ilk senesi, yukarıda belirtilen kadro eksikliklerinin giderilmesi ve askerin teçhiz edilmesiyle geçti. Mac Farlane'in anlattıklarına göre Hassa askerinin, ileri bir tarihte bile İmparatorluk muhafızlarına dönüştüklerini söylemek güçtür. Gözlemciye göre, Padişahı Kurban Bayramı namazına uğurlamak için Bab-ı Hümayun'dan Sultan Ahmed Cami'ne kadar olan yolun iki tarafına dizilmiş Hassa askerlerinin elbiseleri kötü dikilmiş ve kirliydi. Silahları yıpranmış ve bakımsızdı.¹⁸⁴ Buna rağmen birleştirilecekleri tarih olan 6 Eylül 1843'e kadar, Mansûre ordusuyla birlikte düzenli ordunun diğer önemli ayağı oldu.

Hassa Tertibi gibi kendine has birliklerden bir diğeri ise Evlad-ı Fatihan Tertibi'ydi. Ama kategorik açıdan hiçbir benzerlikleri yoktu. Aslında Evlad-ı Fatihan, askerî bir kavramdan ziyade, kökeni Rumeli'nin fethi sırasında Balkanlara göç ettirilen yörük Türklerine dayanan bir tahrir sistemiydi. Fatih Kanunnamesi'yle askerî bir yapıya kavuşturulan yörükler, seferlere eşkinici yazılarak vergi muafiyetine girmişlerdi. Kanuni Sultan Süleyman döneminde *mufassal yörük kanunnâmeleri hazırlanarak* hukuki, askerî ve mali yapıları daha belirgin hale getirilmişti. Bölgelerinden seçilmiş çeribaşlarına bağlı olup, üstlerine kapıcıbaşı rütbesinde bir zabitleri olurdu.¹⁸⁵ Fakat zamanla konargöçerliğin yerleşikliğe dönmesi ve Habsburglarla uzun seneler süren savaşlar, 17. yüzyılda yörük teşkilatının dağılmasına ve sayılarının azalmasına yol açtı. 1691 yılında yazılan bir Hatt-ı Hümayun'la yörükler, *Evlad-ı Fatihan* adı altında tekrar teşkilatlandırılarak etkin hale sokulmaya çalışıldı. Her altı yörükten birisi eşkinici olarak sefere gelecek, eğer gelemmezse bedeli karşılığında 50 kuruş verme mükellefiyetleri vardı.¹⁸⁶

1826 yılına gelindiğinde ise Evlad-ı Fatihan'ın eşkinici özelliği kaybolmuş, vergi muafiyet imtiyazları şöyle dursun, ağır vergiler sebebiyle Boğdan'dan Vidin'e, Vidin'den Selanik'e geniş bir alana yayılmış durumdaydılar. 1163 (H) (1749-1750) yılında

¹⁸⁴ Mac Farlane, *age.*, s. 215-216.

¹⁸⁵ Osmanlı Devleti'nin fetih siyaseti kapsamında belirli taifeleri göç ettirmeyi bir metod olarak kullanması hakkında bk. Halil İncalcık, "Ottoman Methods of Conquest", *Studia Islamica*, S. 2, 1954, s. 122-129. Evlad-ı Fatihan hakkında bilgi için bk. Yusuf Halaçoğlu, "Evlâd-ı Fâtihân", *DİA*, C XI, İstanbul 1995, s. 524-525.

¹⁸⁶ M. Tayyib Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 748, İstanbul 1958, s. 255-256.

alınabilmiş son yoklamalarında 6.784 yekûn tutuyorlardı. Elindeki her türlü potansiyeli kullanmak zorunda hisseden Osmanlı Devleti, bu küçük istatistiki bilgiden yararlandı. Demek ki o an, en kötü ihtimalle 10.000'ni geçmiş bir eşkinici potansiyeli vardı. Ayrıca sefere eşmemeleri karşılığında, normalde alınması gereken kişi başı 50 kuruş, kâğıt üstünde 42,5 kuruşa düşmüştü ama sadece *geçen sene* 2.400 kuruş alınmıştı. Mesela Selanik gibi gelişmiş vilayetlerde, senelik birkaç bin kese akçeye tekabül ediyordu. Tahminen bu, masrafları da kendilerine ait olmak üzere 5.000-6.000 asker demektir. Devlet, düzenli ordusunu zorlukla kurmaya çalıştığı ilk senesinde böyle bir kaynağı değerlendirmeden geçmek istemedi. Hemen düzenlemeye koyuldu. Ama öncelikle durum tespiti şarttı. Son durumlarını ölçmek üzere Siroz, Manastır ve Selanik taraflarına mübaşirler gönderme kararı aldı.¹⁸⁷

Devlet, direkt askere alımdan ziyade kademeli bir geçişi öngördü. Bu düzensiz fakat potansiyel savaştı kalabalığı önce eğitmek gerekiyordu. Ama böylesine dağınık bir taife nasıl eğitilirdi? Durumu görüşüp, çözüme esas bir layiha hazırlaması için dönemin Evlad-ı Fatihan zabiti Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşlarından Selanikli Ahmed Tevfik Bey'e bir ferman-ı seniyye gönderildi. Ahmed Bey, derhal çeribaşılarını toplayıp durumu müzakere etti ve bend bend yazdığı layihasını Deraliyye'ye gönderdi. Ahmed Bey'in layihasında bildirdiğine göre, Rumeli'deki Evlad-ı Fatihan farklı kazalarda her biri 5-10 haneli yaklaşık 500 mahallede meskûndü. Bu mahallelerden seçilen yetenekli birer yörük, şehirde veya seçilen münasip bir yerde kurulacak talimgâhlarda, Deraliyye'den gönderilen muallimler vasıtasıyla eğitileceklerdi. Eğitimden kasıt, fenn-i ateşbaziydi. Talim yaklaşık altı ay öngörülüyordu ama bir seneye de uzayabilirdi. Mahallelerin dağınıklığı eğitime engel teşkil ederse, birleştirilebilecekti. Eğitim tamamlandıktan sonra da bu eğitilmiş yörükler, kendi mahallelerine gidip kendi komşularını eğitecekti.¹⁸⁸

Ahmed Bey'in teklifi prensipte kabul edilse de birbirinden o denli uzak mahallelerden geliş ve gidiş, gene sorundu. Yörükler Köstendil ve Paşa sancaklarında dahi mevcuttular. Buna binaen daha pratik bir çözüm bulundu. Evlad-ı Fatihan'ın o dönemde dokuz çeribaşısı vardı. Boğdan ve Varadin Temür Ağa, Yenişehir ve Vardar Hüseyin Bey, Tikveş Mustafa Bey, Manastır Ahmed Bey, Deviran? Latif Ağa, Siroz Ahmed Ağa, Pazargâh Hasan Ağa, Avrathisar Mehmed Ağa, Vidin İslam Bey sorumluluğundaydı. Çeribaşıları, kendi kazalarının yakınlarında bir mahal belirleyecekler ve emirlerine verilen 3-5 Mansûre zabitanıyla eğitimlerini icra edeceklerdi. Böylece kimse işinden

¹⁸⁷ BOA, HAT, 311/18379. Belgenin yazıldığı tarih belli değildir. *Geçen senenin* 1241 (H) senesi olma ihtimali yüksektir.

¹⁸⁸ BOA, HAT, 297/17657.

alıkonulmayacaktı. Eğitimlerde, eşkinciler arasında zaten mevcut olan onbaşı ve ellibaşılardan istifade edilmesi ayrıca belirtiliyor ve gene eğitimlerde yeteneklilerin, kurulacak Evlad-ı Fatihan Tertibi'ne zabıt olmaları için seçilmeleri emrediliyordu.¹⁸⁹

Kuracağı Evlad-ı Fatihan Tertibi'ni eğitim faaliyetine dayandıran devlet, Hacı Mehmed Ağa komutasındaki Selanik Tertibi dışında, merkezi gene Selanik olan bir Evlad-ı Fatihan Tertibi kurdu. İleride 13. Alay olacak bu tertibin mevcutları 5.000-6.000'lere ulaşmasa da diğer tertiplere nazaran oldukça büyük bir tertipti. Bununla beraber önceden de belirtildiği üzere, gayri mevcutlarının da yüksek oluşu, yapısal bazı sorunların çözülmediği şüphesini doğurmaktadır.¹⁹⁰

Mansûre tertiplerinden ayrı olmasıyla Hassa Tertibi ve direkt Mansûre ordusunun bir tertibi olmasıyla Selanik Evlad-ı Fatihan Tertibi, kendine has birlikler olmasına rağmen, sonuçta aynı teşkilatı uygulayan muharip piyade birlikleriydi. Bununla beraber, gene bu tertiplerin emrine giren muharebe destek birlikleri de vardı. Bunların en önemlisi olan topçuların Mansûre ordusundaki yerlerini anlamak için 1826 Temmuz'undan sonraki faaliyetlere odaklanmak iyi bir başlangıç olmayabilir. Topçuların kökleri, Mansûre'den daha fazla Nizam-ı Cedid'e bağlıydı çünkü Yeniçeri isyanında Sarayın yanında yer almaları karşılığında eski nizamlarıyla bağları koparılmamıştı. Ama düzenli ordunun ilk senesinde askerî seçimler, askerî gerçeklere yol vermek üzereydi.

Nasıl topçuluğun esasları Nizam-ı Cedid'de gizliyse, Nizam-ı Cedid'in şifreleri de 13 Ağustos 1791'de Maçın sahrasında icra edilmiş genel meşverette gizliydi. Rus ordusuyla daha muharebeler devam ederken, Osmanlı ordusunun nizami kuvvetlere karşı kıyamete kadar savaşılsa da bir sonuç edilemeyeceğini bizzat tebliğ ederek, Padişaha sulh teklif etmesi, Beydilli'ye göre Osmanlı tarihinde emsali bulunmayan bir *boykot* hadisesiydi.¹⁹¹ Mevcut askerî sistemin de çökmesi demek olan bu talep, III. Selim için Nizam-ı Cedid'e başlama zilini temsil ediyordu.¹⁹² Nizam-ı Cedid aslında, ordunun devlet ve toplumla ilişkilerini yeniden düzenleyen, dağıntık ordu sınıflarını düzenli ordu formuna sokan kanunlar külliyyatıydı ve topçuluk bunun sadece bir

¹⁸⁹ BOA, HAT, 311/18383. Bu kapsamlı eğitim seferberliğinin sonuçlarını ölçen bir belge ya da Evlad-ı Fatihan Tertibi'nin kadrosunu gösteren bir yoklaması bulunmamıştır. Fakat eğitimin yapıldığı anlaşılıyor. 14 Mayıs 1827 tarihinde, Selanik'te her köyden birer ikişer nefer toplanarak 550 nefere baliğ olduktan sonra, eğitim için Harman köyüne sevk edilmişlerdi. BOA, C. AS., 780/33003.

¹⁹⁰ Bk. EK-2. Rumeli tertipleri 9. madde.

¹⁹¹ Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Tanzimât'a Islâhât Düşünceleri", s. 30.

¹⁹² Yeşil, *age.*, s. 70.

maddesiydi. Yeni Düzen, “kayıp”¹⁹³ Osmanlı topçu atımlarını, “vuruşa” çevirmek için 26 Şubat 1793 tarihinde Topçu Ocağı Kanunnamesi’ni yayımladı.

Kanun, topçubaşı, nazır, kâtipler, kethüda, kethüdayeri, çorbacı, çavuş ve kapı çuhadarının oluşturduğu Ocak karargâhının altındaki mevcut 23 ortaya, iki orta daha ekleyerek ateş destek kapasitesini 25 ortaya çıkarıyordu. Her ortanın 10 topu bulunacaktı. Yani, toplamda 250 top demektir. İleride mevcut arttıkça 500 top, 50 orta hedefi de vardı. Ortadaki 10 topun dördü sürat, ikisi obüs, ikisi balyemez ve ikisi şâhî olarak belirlenmişti. Bu toplardan her biri, bir usta, onun yardımcısı bir yamak ve sekiz nefer ile beraber 10 kişilik bir top *tertibini*¹⁹⁴ teşkil ediyordu. Orta komutanı bir çorbacı, onun yardımcısı bir odabaşı, bir vekilharç ve bir bayraktar, orta karargâhındaydılar. Ayrıca bir aşçı, bir başkarakullukçu/mülazım, 15 karakullukçu/mülazım ve bir saka ile beraber bir topçu ortası 122 personelden oluşuyordu. Ortanın sahip olduğu sürat topları diğer mevzi topları gibi olmayıp, hatlar savaşında bizzat ateş ve hareketi kullanarak düşmanı imha ettiğinden yakın korumaya ihtiyaç duymaktaydılar. Bu sebeple her sürat topuna ek olarak 10 tüfek-endâz nefer tayin olundu. Bu, ayrıca bir tüfek-endâz ortası kurulması gerektiği anlamına geliyordu. Aynı zamanda top eğitimi de alacaklar ve gerektiğinde topçu neferatı gibi kullanılacaklardı.¹⁹⁵ Yani Yeniçeri isyanından hemen sonra Galata ve Beyoğlu’nda kolluk ve devriye görevi yapan Tophane Tüfek-endâz Tertibi, aslen sürat toplarının muhafızlarıydılar.

Kanun, teşkilatını belirlediği Topçu Ocağının tüm personelinin 3.121 yekûna ulaşacağını belirttiikten sonra, her sürat topuna muhafız kıldığı 10 tüfek-endâz neferini de katarak toplam mevcudu 4.121 nefere çıkarıyordu.¹⁹⁶ Topçu ortaları Kanun’la beraber yeniden yapılandırılırken, 3 Aralık 1797’ye gelindiğinde ise, değişen muharebe sahasının değişen ihtiyaçlarına istinaden süvari topçusu kuruldu. *Hîn-i iktizâda ba’zı mahallere ‘acâleten tob yetiştirmek ve sahrâda yemîn ve yesârdan ve sâ’ir mahalden bir fırka düşman zuhûr ederse kullanılmak üzere teşkil edileceklerdi. Piyade topçularından farklı olarak bargir idâreleri olduğundan iki nefer zamm ile beher toba ma’a usta ve yamak, on iki nefer tertîb* olacaktı. Süvari top tertipleri, her ortanın emrine bir tane olacak şekilde verileceklerdi. Yani 25 top ortası olduğundan, 25 süvari top tertibi kurulması gerekiyordu. Süvari top tertiplerinin başına bir süvari serdengeçti

¹⁹³ Top atışlarında, ileri gözetleyici bir top atımının düştüğü yeri, gözle veya sesle belirleyemiyorsa, atımı “kayıp” olarak kıymetlendirir.

¹⁹⁴ Mesela burada *tertip* 1.527 kişilik Mansûre tertibi anlamında değildir. 10 kişilik bir top kısmını temsil eder.

¹⁹⁵ Topçu Ocağı Kanunnamesi için bk. Koç-Yeşil, *age.*, s. 60-79. Topçu Ocağının teşkilat şeması için bk. Yeşil, *age.*, s. 76.

¹⁹⁶ Koç-Yeşil, *age.*, s. 78. 25 orta x 40 tüfek-endâz neferi= 1.000+3.121 = 4.121 toplam nefer sayısı.

ağası, bir alemdar, bir baştop ustası, zabitan heyetini temsil edecekti.¹⁹⁷ Görüldüğü üzere, Osmanlı askerî düşüncesi ateş desteğini daha seyyar hale getirip, esnek kullanımını önemsiyordu ve sürat toplarıyla başlayan süreci daha yukarı taşımaya kararlıydı.

Topçuluk konusunda bir layiha yazacak kadar bilgili olan III. Selim¹⁹⁸ devrinde, topçuluk üst düzeye gelemese de kaybedilen savaşların hatırası ve İstanbul'un kendi iç güvenlik meselelerinin gerektirdiği üzere hep desteklendi ve teşvik edildi. Kendisi katledildikten sonra tahta geçen IV. Mustafa'nın kısa saltanatında bile topçuluk, 1807'de İstanbul'un İngiliz savaş gemileri tarafından tehdite uğramasından¹⁹⁹ sonra önemini bir kez daha ispatlayacaktı. Topçu ortalarının sayıları, Boğaz kalelerindeki tüfenkçilerin de eklenmesiyle, Kanun'un koyduğu 50 hedefine ulaşmasa da 40'a çıkarıldı.²⁰⁰

*Yeniçerilere karşı kullanılabilecek bir müttefik arayışına giren II. Mahmud'un, Alemdar Vakası sonrasında disiplinini nispeten koruyabilen topçu sınıfına olan ilgisi ise 1812 Bükreş Antlaşması'nı takip eden günlerde yoğunlaştı. Ocaklarda disiplinin asıl sağlayıcısı olan karakullukçuların sayısını artırarak işe başlayan asker-Padişah, talimleri daha sık izlemeye ve humbaracı-lağımcılarla beraber, diğer sınıflara nazaran daha fazla atıye vermeye ve ihsanlarda bulunmaya başlayacaktır.*²⁰¹ Topçuların imtiyazlı geçen müteakip 14 senesi elbette karşılığını verecekti. Yalnız İbrail, İsakçı Tulca veya Mesolongi Kalesi'nde değil, Ağa Kapısı'nın önünde... Bu 14 sene içerisinde, topçu ortalarının sayısı durmadan arttı, öyle ki Kara Cehennem, Yeniçeri kışlalarının üzerine obüs danesi olup yağarken, devletin 6.974 topçu barındıran 82 piyade topçu ortası ve 872 topçu barındıran 70 süvari topçu tertibi bulunmaktaydı. Tüm Ocak karargâhıyla 8.177 topçu, II. Mahmud'un iktidarını ateşle destekledi.²⁰²

Mansûre ordusunun bu ilk yılında orta mevcutlarına göz atıldığında, Kanun'un belirlediği 122 sayısına ulaşabilen orta olmadığı görülmektedir. Sadece Birinci Orta'nın mevcudu 131'dir. Onun da Ağa Ortası olma ihtimali yüksektir.²⁰³ En düşük mevcutlu 56.

¹⁹⁷ Koç-Yeşil, *age.*, s. 150-151.

¹⁹⁸ Yeşil, *age.*, s. 73.

¹⁹⁹ Fatih Yeşil, *Trajik Zafer: Büyük Güçlerin Doğu Akdeniz'deki Siyasi ve Askeri Mücadelesi (1806-1807)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 55-56.

²⁰⁰ Yeşil, *age.*, s. 73, 75.

²⁰¹ Yeşil, *age.*, s. 76.

²⁰² Topçuların fiili olarak bir katılımları olmasa da isyan bastırıldıktan sonra, Ocak Nazırı Sadık Efendi'nin Yeniçeri mumcusunun oğlunu bir konakta himaye ettiği anlaşılınca, Amasya'ya sürgün edilmişti. Cevdet Paşa, *age.*, s. 175. Topçulara dair sayısal bilgiler için bk. BOA, D. Piyade Mukabelesi Kalemi (PYM), d., 35688, s. 1-9. Defter, Muharrem 1242 (H) (Ağustos-Eylül 1826) tarihine ait Degâh-ı Âlî Topçularının Mevâcib-i Erkâm defteridir. Toplam dokuz sayfada tüm ortaların yoklamalarını, dokuzuncu sayfada ise tüm ortalar ve karargâhın toplam mevcutlarını verir. EK-6'da çizelgesi oluşturulmuştur.

²⁰³ Ağa ortasında diğer ortalara nazaran, fazladan 20 karakullukçu bulunuyordu. Koç-Yeşil, *age.*, s. 77.

Orta 30 topçu, en yüksek mevcutlu 40. Orta 116 topçuya ev sahipliği yapmaktadır. 82 orta, ortalama 85 topçuyla görev yapıyor denilebilir. Yani piyade topçu ortaları, ilk senesinde Mansûre tertiplerini % 69,7 kadro doluluğuyla destekleyeceklerdi. Süvari topçuları ise 70 tertipte istihdam ediliyordu. Aynı şekilde Kanun'un emrettiği 12 mevcuduna ulaşabilen tertip yoktur. Tertiplerin çoğunluğu 11 neferle istihdam olunurken, en düşük mevcutlu Dokuzuncu Tertip, yedi süvari topçusu barındırıyordu. Tertiplerin mevcut ortalaması ise 10,6 topçuydu. Yani piyade topçu ortalarını % 89 kadro doluluğuyla destekliyorlardı.

Nizam-ı Cedid'in 1793 yılında kurduğu 25 orta ve 25 tertiplik Topçu Ocağı, 1826 yılının Ağustos'una gelindiğinde 82 orta ve 70 tertibe ulaşmıştı. 33 senede, yaklaşık 3 katlık bir artış nasıl değerlendirilmelidir? Net bir fikir ileri sürmek zor olsa da üç kıtada statik bir savunma yapan bir ordunun 82 ortalık (yaklaşık 900 namlu) düzenli topçu kuvveti yeterli olmasa gerekir. Bu yorum, sadece Çanakkale Boğazı'nda 12 orta bulunduğu göz önünde bulundurulduğunda daha anlaşılır hale gelebilir.²⁰⁴

Ortalara bakıldığında daha değişik bilgiler ortaya çıkmaktadır. Mesela Osman Ağa'nın 34. Ortasının, Ağustos 1826'da 10 topu ve 63 topçusu vardı. Bu mevcut, neredeyse yarı orta demektir. Ocak 1827'ye gelindiğinde ise Rumeli Seraskerinin emrine giren aynı 34. Orta'nın, sadece 6 topu ve 37 topçusu bulunuyordu. Temmuz 1827'ye gelindiğinde ise bu mevcut bir-iki nefer dışında değişmeyecekti.²⁰⁵ Diğer bir Osman Ağa'nın²⁰⁶ 45. Ortası, Ağustos 1826'da 71 topçu 10 toptan sorumluydu. Serasker Reşid Paşa'nın emrine girdiği Ocak 1827'de ise 6 top ve 40 topçudan oluşuyordu. Fakat bu noksanlık uzun sürmeyecektir. 45. Orta, Mart 1827'de 4 top ilave ve 44 personel bütünlemesiyle 84 nefere ulaşacaktır. Muharrem 1243 Düzenlemesi'ne kadar da mevcutları bu seviyede devam edecektir.²⁰⁷ Belgrad Kalesi'nin, namluları Habsburg serhaddine bakan 4, 12, 33, 35 ve 54. Ortaları ise daha şanslıdır. Beş ortada, hem cebahaneci istihdam edilmekte ve hem de mevcutlarını 120'nin üstüne atmış görünmektedir.²⁰⁸

²⁰⁴ Devlet, Şubat 1827'de Bahr-ı Sefid Boğazı'nda mevcut kale ve tabyalarda mevzilenmiş 12 ortanın topçularına 61.189 kuruş mahiye ödemişti. BOA, C. AS., 917/39626.

²⁰⁵ Bk. EK-6. BOA, KK. d., 4642. s. 1-12. 34. Orta'nın toplam 35 sayfada, Receb 1242'den, Cemaziyelevvel 1243 (H)'e kadar isim ve maaş cetvellerini verir.

²⁰⁶ İsim benzerliği tesadüfidir.

²⁰⁷ Bk. EK-6. BOA, KK. d., 4639. s. 1-7, 9, 11, 15, 16. Defter 39 sayfada 45. Orta'nın Rebiyülahir 1243 (H) tarihine kadar isim ve maaş cetvellerini verir. Fakat 8. sayfadan itibaren, 1242 senesi (H) Şevval ayının 7, 8, 9, 10. top tertiplerinin, cebahaneci, aşçı vs. bilgilerini 9. sayfada, 1, 2, 3, 4, 5, 6. Top tertiplerinin bilgilerini 15. sayfada vermektedir. Aynı şekilde Zilkade ayının bilgileri ayrı olarak 11 ve 16. sayfada yer almaktadır. Zilhicce ayının 1-6. Top tertiplerinin bilgileri bulunup, diğerleri bulunmadığından çizelgeye eklenememiştir. Aynı sayfa kaymaları müteakip aylarda da bulunmaktadır.

²⁰⁸ Bk. EK-6. BOA, D. PYM. d., 35756, s. 1-11.

Görüldüğü üzere ortaların kadro yapıları, zabitan ve neferat sayıları 1793 Kanunu'nun emrettiği gibidir. Farklı olarak, artık ortalarda cebhaneci istihdamı söz konusudur. Onlar da bir top tertibi gibi bir usta, bir yamak ve sekiz cephaneciden oluşan bir cephaneci tertibi olarak topçu ortalarının emrine girmişlerdir. Bu değişiklik, 33 senede topçu ortalarının geçirdiği en dikkate değer teşkilat değişikliği olabilir. Topçu ortalarının mühimmat ikmali konusunun, ehil cephanecilerle çözülmesini elbette önemlidir. Ama sessiz ve yapısal bir değişiklik daha ilgi çekicidir. Kanun'un, ortaların başına geçirdiği çorbacılar ne olmuştur? Odabaşılar artık mülazım mıdır? 34. Orta'da, 1242 Ramazan'ında "vekilharç" olarak 52 kuruş mahiye alan Mehmed, Şevval ayında aynı 52 kuruşu niye "çavuş" olarak almıştır? Veya bayraktar, sancaktar değişikliğinin anlamı nedir?

Orta zabitanın görev tanımları değişmediği sabittir. Yani, günümüzdeki bölüklerin bel kemiğini oluşturan bölük astsubaylarının, yaklaşık 200 sene önceki muadilleri olan vekilharçlar, kazana giren revgan-ı zeyt ve soğanın kalite ve ucuzluğundan, akşam yemeğinde çıkan yahni ve pilavın tuzundan hala sorumluydular. Aynı zabite Ramazan'da vekilharç, Şevval'de çavuş demekle ne değişecekti? Keza çorbacı orta ağası, odabaşı ağa mülazımı, bayraktar sancaktar olunca topçuların etkinliği artacak mıydı? Ayrıca aynı vekilharç-çavuş değişikliğinin 45. Orta'da, Şevval'den Zilkade ayına geçerken olması, değişimin yavaş ve tedrici olduğu izlenimi vermektedir. Zabıtların görev tanımlarında bir değişiklik göze çarpmadığına göre, daha anlamsal beklentiler etkili olmuş olabilir.

Yeniçeriliğe ait rütbe ve makamların Mansûre tertiplerinin kadrolarına sokulmaması anlaşılabilir bir durumdur. Fakat Yeniçeri Ocağının dışındaki bir ocağın kadrolarında bile eski ünvan ve rütbelerinin yavaş yavaş kaldırılışı ilginçtir. Bu durum, Yıldız'ın da ifade ettiği, isyanın bastırılışıyla başlayan Yeniçeri zabıt ünvanlarının ortadan kaldırılışı, muhafız oldukları kalelerin anahtarlarının ellerinden alınışı, ortalara ait sembollerin ve nişan tahtalarının kırılıp atılması, Yeniçerileri hatırlatan kazan ve çapraz kuşakların toplanıp İstanbul'a gönderilmesi gibi, *toptan ve temelden bir antisekteryen* temizliğin konusu olabilir.²⁰⁹ Veya Yeşil'in eserinin başında şerh koyduğu üzere, Yeniçeriliğin kaldırılışı meselesine dair, *bozulma-reform-isyan-ilga* zinciri ezberinden masun ve özgün bir tarihi araştırmanın, *II. Mahmud'un neden sadece bir ocağı değil, aynı zamanda onu var eden [tüm] anlatıyı/hikâyeyi ortaya kaldırmaya çalıştığına cevap*

²⁰⁹ Yıldız, *age.*, s. 87-88.

vermesi gerektiğine iyi bir örnek teşkil edebilir.²¹⁰ En azından, devletin Zilhicce 1241 (H) Kanunu'nun başında, Yeniçerilerin *sahîfe-i 'âlemden nâm ve nişânları külliyyen ref' ve imhâ* olunmalarından bahsederken mecaz kullanmadığı kesindir.

Mansûre tertiplerindeki topçu yapılanmasına bakılacak olursa, emre verilen topçu birliğinin bir topçubaşı, bir topçu çavuşu ve 12 top tertibinden oluştuğu görülmektedir. Demek ki topçu ortaları, piyade tertiplerinin emrine girerken yeniden teşkilatlanıyorlardı. Çünkü bir tertibin top/topçu ihtiyacı (12 top), bir topçu ortasının sahip olduğundan (10 top) 2 top/tertip fazlaydı. Ayrıca yukarıda bahsedilen vekilharçların çavuşa dönüşmesi, piyade tertiplerinde de sürdürülüyordu. Benzer şekilde ortaların top tertiplerindeki usta yamakları, Mansûre tertip saflarının emrine girerken halifeye dönüşüyorlardı.²¹¹ Tertiplerdeki topçu mevcutları ise değişkenlik göstermekteydi. Edirne tertiplerinden Davud Ağa Tertibi'nde bir topçubaşı, bir topçu çavuşu, 12 top ustası, 12 halife ve 96 topçu neferi ile ideale ulaşılmıştı. Aynı şekilde Silistre, Vidin, Bahr-ı Sefid, Bolu (Bir nefer de fazladır.), 2. Tertip de aynı ideale ulaşmışlardır. Edirne'nin Mustafa Ağa Tertibi'nde ise bir topçubaşı dışında diğer kadro mevcutları tamdır. İzmir Tertibi'nde topçubaşı ve top ustası bulunmazken, bir topçu çavuşu, 10 halife, 83 nefer bulunuyordu. Bursa Tertibi'nde bir topçubaşı, bir topçu çavuşu, beş top ustası bulunurken, bu sefer halife ve neferler tamamlanamamıştı. Selanik Tertibi ise örneklem kümesinin en noksan tertip olma vasfını topçularda da sürdürüyordu.

Selanik'te kurulan Hacı Mehmed Ağa'nın 402 mevcutlu Tertibi, muhtemelen Evlad-ı Fatihan Tertibi'nin gölgesinde kalmıştı. Ama Evlad-ı Fatihan Tertibi'nde de görüldüğü üzere devlet, asker üretme konusundaki sınırlarını topçularda da zorluyordu. Hatta savaşlarda esir düşen ecnebilere topçuluk ihtisası olanları, ihtida etme koşuluyla ortalarda istihdam etmekte tereddüt etmiyordu.²¹² Buna rağmen topçu mevcutlarındaki artış, Mansûre ordusunun ilk senesinde yavaşlamış görünmektedir. Öyle ki Haziran 1827 tarihine gelindiğinde devletin 4.401'i İstanbul'da, 3.865'i taşrada olmak üzere

²¹⁰ Yeşil, *age.*, s. 3-4.

²¹¹ Piyade tertiplerindeki topçu yapılanmasını yanlış yansıtan BOA, HAT, 1418/57987, 1418/57990, 1418/57991 ve TS. MA. e., 685/14 no.lu belgelerdeki piyade tertip teşkilatındaki topçubaşının altında verilen topçu mülazımı, ortadaki ağa mülazımına denk gelmekteyse de EK-3'teki çeşitli piyade tertiplerinde görüldüğü üzere piyade tertiplerinin emrine girmiyordu. Onun yerine ikmal-iaşeden sorumlu vekilharçın muadili topçu çavuşu görevlendiriliyordu.

²¹² Bk. BOA, D. PYM. d., 35718, s. 1-23. Esaret sonrası ortalarda görevlendirilmiş 20 mühtedi neferin 1242 Receb-Zilhicce (H) ayları arasındaki mahiyelerini gösterir.

toplam 8.266 topçusu bulunmaktaydı.²¹³ Bu mevcut, Tophane-i Amire topçularına Ağustos 1826'dan Haziran 1827'ye sadece 89 yeni topçunun eklendiğini gösteriyor.

Topçu Ocağının bir senelik gelişiminin ortaya koyulduğu şu noktada, bu sınıfı homojen bir yapı olarak düşünmek, 16. yüzyıl ve daha öncesine ait askerî araştırmalar için doğru bir yaklaşım olabilir. Fakat 18 yüzyıl boyunca, ateşin güç ve öneminin daha da artarak araştırma dönemine gelinmesi, topçu sınıfının çok yönlü bir bakış açısıyla incelenmesini gerektirmektedir. Bir kere sürat toplarının envantere girmesi, topçu sınıfının süvari sınıfı ile işbirliği yapması ihtiyacını doğurmuştu ki bu bile yetmemiş, 1797 yılının sonlarına doğru bizzat süvari topçu sınıfı kurulmuştu. Artık toplar süratle sevk edilmeliydi ve bu ihtiyaç, aslında çok öncesinde kendi yörüngesine soktuğu başka bir sınıfın da değişmesine yol açacaktı.

15. yüzyılda nispeten küçük ebatlı toplar beygir, katır ve develerle taşınabiliyordu. Ama zamanla topların büyümesi, intikalleri için ayrı bir sınıfın doğmasına sebebiyet vermişti. Arabacılar Ocağı bu şekilde kurulmuş ve Topçu Ocağının yardımcı bir sınıfı haline gelmişti.²¹⁴ Nizam-ı Cedid ise 23 Nisan 1793 yılında yayımladığı Arabacı Ocağı Kanunu'nda durumu daha da netleştiriyordu. '*Arabacı Ocağı neferâtı Tobcu Ocağının yamağı misillü olub, her bir ocağın hidmetlerine nazaran birbirine muhtelit olduğu hasebiyle*, Topçu Ocağı gibi tanzime ihtiyaç duyduğunu belirtmekteydi.²¹⁵

Yeni Düzen, tanzimata Arabacı Ocağının Topçu Ocağına karşı konumuna dokunmadan işe başladı. Arabacılar zamanla topçuların emrine tamamen girdiğinden, topçu nazırı aynı zamanda arabacıların da nazırı haline gelmişti. Nazır, gene her iki ocağın da nazırı olmaya devam edecekti. 1793 yılı itibarıyla biri Ağa, diğeri Kethüda Ortası olmak üzere toplam beş arabacı ortası bulunmaktaydı. Bunlara o dönem için emir-komuta edecek çorbacıları bulunmamaktaydı. İlk iş olarak beş arabacı ortasına beş çorbacı tayin olunacaktı. Sonrasında Kanun, bundan sonra arabacılar için her türlü planlamaya esas olacak bir ön kabul ortaya koydu. Topçu Kanunu her ne kadar, her topçu ortası için 10 top şartı koysa da o an için ortalarda ortalama beş top bulunmaktaydı. Topçu ortalarının iki sürat, bir obüs, bir şâhî, bir balyemez topunu, gene arabacılar nakledeceklerdi. Fakat bu topların en ağırları olan balyemez topları için yeni

²¹³ Bk. BOA, KK. d., 4643, s. 6. Defter İstanbul'da bulunan ortaların Zilkade 1242 (H) mahiyelerini gösterir. Deftere göre, 1827'nin Haziran ayında 1, 2, 3, 10, 11, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 28, 29, 31, 8, 9, 13, 32, 37, 38, 41, 47, 48, 49, 50, 53, 57, 59, 60, 63, 64, 66, 69, 70, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 82, 83 ve 39. ortalar İstanbul'dadır. Daha öncesinde bahsedilen Ağustos 1826 tarihli D. PYM. d., 35688 no.lu defterde verilen en son topçu tertibi 82. Orta'ydı. Mayıs 1827 tarihli 4643 no.lu deftere göre 83. Orta'nın yeni kurulduğu görülüyor.

²¹⁴ Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, C II, s. 94.

²¹⁵ Koç-Yeşil, *age.*, s. 79.

imal olunan *parmak tekerleklü* 'arabalar zimmete girene kadar, bu ağır topların topçular tarafından naklölunması uygun görüldü. Yeni tip arabalar imal olunup teslim edildikten sonra balyemez topları gene arabacılar tarafından taşınacaktı. Ama Kanun, arabacı planlamasını balyemez hariç, dört top üzerinden yaptı. Her topun ve bu topa ait cephane arabasının nakli, araba, atlar ve levazımatının idaresi için bir halife ve beş arabacı neferi görevlendirilecekti. Yani bir ortadaki dört top için, dört halife ve 20 nefer planlanmıştı. Topçu Kanunu'nun belirttiği 25 topçu ortasının dört toptan, toplam 100 topu olduğu faraziyesiyle, toplam 600 arabacıya ihtiyaç vardı. O an için beş arabacı ortasının toplam mevcudu belli olduğuna göre Kanun, ortaların kadro yapısını tekrar şekillendirebilirdi. Orta komutanı bir çorbacı, onun yardımcısı bir odabaşı, bir bayraktar, bir vekilharç, bir aşçı, bir saka, bir başkarakullukçu, 10 nefer karakullukçu ve 20 halife, 100 arabacı neferi, bir arabacı ortasını teşkil edeceklerdi. Her ortaya gönderilecek 24 mevcutlu arabacı müfrezesi ise gene bir zabitan eşliğinde sevk edilecekti. Balyemez toplarının geri geldiği ve top sayıları arttığı zaman ise mevcutlar gene güncellenecekti.²¹⁶

Arabacılar Kanunu, iç içe geçmiş bu iki sınıfın kışlalarını da yakınlaştırdı. Arabacı kışlası Tophaneye nakledilecek ve Topçu Kışlası yakınlarında bir arabacı kışlası inşa edilecekti. Böylece artık top/topçu nereye görevlendirilirse, araba/arabacı da onlardan ayrılmayacaktı. Top nakli dışında araba imali ve tamiri, arabaların koşuma hazırlanması, atların bakımı ve tımar edilmeleri görevleri de bulunuyordu. Birazdan bahsedilecek at mevcutları, arabacıları topçulardan ziyade süvari sınıfına daha çok yaklaşıtıyordu. Barış şartlarında her topu iki atın çektiği düşünülürse, en fazla 20 top çekebilen bir arabacı ortasının 40 atı olması gerekmektedir. Bu, beş arabacı ortasının 200 topkeşan atını beslemesi anlamına geliyordu. Sefer zamanı ise at mevcudunun iki katı olması gerektiğinden bu sayı 400'e çıkacaktı. Elbette top ortaları ve top sayısı artmazsa...²¹⁷ Ayrıca atların bakımı, araba imal ve tamiri işleri, arabacı ortalarında marangoz, çilingir, saraç, nalbant gibi ehil zanaatkâr istihdamını da gerektirecekti. Bu ise Kanun'a bir ek demektir.²¹⁸

Nizam-ı Cedid kanunlarının düzenli ordu kurma girişiminin başında, topçuların 25, arabacıların da beş orta olduğu düşünülürse, iki sınıf arasında kabaca bire beş oranından bahsedilebilir. Ama 1826 senesinin Ocak ayına gelindiğinde arabacıların

²¹⁶ Koç-Yeşil, *age.*, s. 80-83. Teşkilat şeması için bk. Yeşil, *age.*, s. 76.

²¹⁷ Koç-Yeşil, *age.*, s. 84-92.

²¹⁸ Arabacı ortalarına dört marangoz, iki çilingir, iki saraç, ve dört nalbant ekleyen Zeyl için bk. Koç-Yeşil, *age.*, s. 112-113.

topçulardan daha hızlı yol aldığı görülmektedir. Bu tarihe gelindiğinde Dergâh-ı Âlî top arabacılarının Asitane ve serhad kalelerinde bulunan muvazzaf personeli, 3.338 piyade top arabacısı, 512 süvari top arabacısı ve 64 rütbelisiyle toplam 3.914 mevcuduna ulaşmış, 1242 senesi Receb-i Şerif (H) aylıkları 90.696,5 kuruş tutmuştu.²¹⁹ Demek ki yaklaşık her iki topçuya karşılık bir arabacı neferi bulunabiliyordu.

Mansûre düzenlemeleri, tertip teşkilatında topçulara olduğu gibi top arabacılarına da yer vermişti, yalnız bir farkla... Nizam-ı Cedid'in bir topu taşımak için belirlediği bir halife, "beş" arabacı neferi, Mansûre tertibinde bir halife, "dört" arabacı neferine düşmüştü. Tertibin bir kolunda, altı safın emrine altı top verildiğinden, altı halife, 24 arabacı neferi görevlendirilmişti. İki kolda ise bir arabacıbaşı ve bir arabacı çavuşunun emrinde 12 halife 48 arabacı neferi, tertibin toplarını nakledecekti. Bu, toplam 62 arabacı demekti.

Mansûre tertiplerinin arabacı istihdamına göz atıldığında, ideal olan bir arabacıbaşı, bir arabacı çavuşu, 12 halife 48 arabacı neferi mevcuduna Edirne'nin Davud Ağa Tertibi, Silistre ve Vidin tertipleri ulaşırken, diğer tertiplerden Selanik Tertibi gene sıfır arabacı istihdamıyla en düşük seviyeyi belirlemekteydi.²²⁰ Diğer tertiplerin arabacı mevcutları değişkenlik gösterse de tertiplerin uzak bölgelere görevlendirmeleri, 62 kişilik arabacı desteğini yetersiz bırakacak, sadece nicelik olarak değil, bir takım niteliksel dönüşümlere de sebebiyet verecekti.

Mora'ya olası bir harekâtın harekât üssü olan Yenişehir'in (Larissa) İstanbul'a uzaklığı 745 kilometreydi. Devlet, Mansûre ordusunun daha ilk senesinde bu bölgeye yaklaşık 7.000 asker kaydırması. Yaya intikallerin zorluğu bir yana, topların nakledilmesi diğer bir yana, levazımatın nakledilmesi ve lojistik ihtiyaçlar da ağırlığını hissettirmeye başlamıştı. Mansûre Kanunu'nun belirlediği mevcutla topları taşıyabilseler de *hasbe'l-icâb, taşraya me'mûriyetleri vukû'nda top ve kapaklı 'arabalarından başka, mühimmât ve cebehane ve matbah ve hasta ve sâ'ire için* de araba ve arabacı ihtiyacı hâsıl olmuştu. İhtiyaç, hemen kendi zeylini yarattı ve tertiplerdeki arabacı mevcudu artırıldı. 31 Ocak 1827 tarihinde yayımlanan Zeyl'le, önce her tertibe 95 araba tahsis edildi. Sonra her arabaya iki arabacı tayin edildi. Hesaba göre ihtiyaç 190 arabacıydı ama Zeyl bu sayıyı 200'e yuvarlayarak, bir halife, dört arabacı neferden oluşan görev timini, bir halife, dokuz nefere çıkardı. Böylece bir tertipdeki arabacı takımı, 20 halife ve 180

²¹⁹ BOA, D. PYM. d., 35716, s. 20.

²²⁰ Bk. EK-3.

arabacı neferine ulaşmış oluyordu. Bu takımın yarısı sağ, yarısı solkola ayrılacaktı. Ayrıca arabacılar gerektiğinde tüfek-endâz neferi gibi de kullanılacaktı.²²¹

Mart 1827'ye gelindiğinde 200 kişilik arabacı takımının bir arabacıbaşı ve bir arabacı çavuşu ile sevk-idare edilemeyeceği anlaşıldı. Tertibin iki koluna da 100'er 100'er eşit iki saf şeklinde bölünmüş arabacıların başına, iki arabacı mülazımı ve iki arabacı çavuşu görevlendirilmesi uygun görüldü. Böylece her bir arabacıbaşının emrinde 100'er arabacılı iki saf, bu safların başında da birer arabacıbaşı mülazımı ve birer arabacı çavuşu yer alacaktı.²²² Her safta ise birer halife, dokuzar arabacı neferatından oluşan on arabacı tertibi bulunacaktı. Arabacıbaşılardan takacağı tekerlek resimli yaldızlı üçer çift sim nişan ise arabacı sınıfının dönüşümü simgeliyordu. Nizam-ı Cedid, topçu ve arabacıları günümüzün kundağı motorlu topçu sınıfına doğru evirirken, Mansûre bunu kırıp, sessiz bir dokunuşla arabacılardan bir ulaştırma sınıfı doğurmuştu.

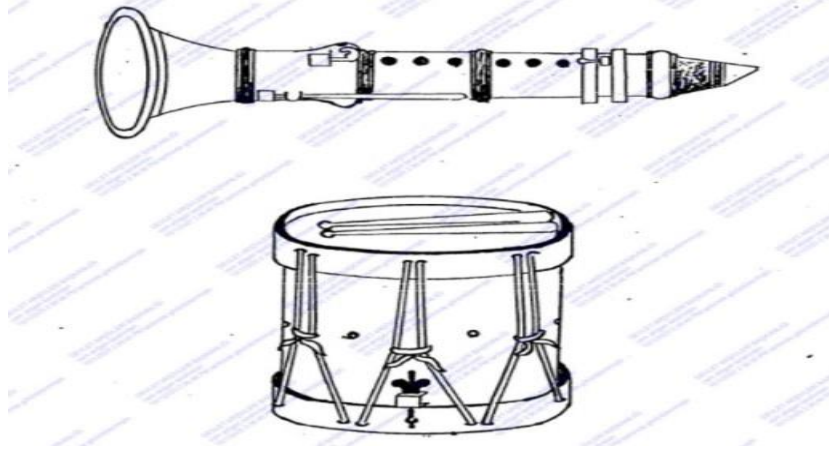
Mansûre ordusunu kuran askerî düşünce, arabacı sınıfının topçu işlevine ulaştırma işlevi katarak, bu sınıfı çok yönlü yapmıştı. Arabacı sayılarının artırılması meselesi ise beklenildiği gibi gelişmeyecekti. Nisan-Mayıs 1827 maaş icmallerine göre, 3.254 piyade top arabacısı, 481 süvari top arabacısı ve 66 rütbeliyle beraber toplam 3.801 arabacı bulunmaktaydı. Hatta Mansûre tertiplerinin emrine giren arabacıların mevcudunda (3.338-3.254=84) eksilme dahi olmuştu. Demek ki Mansûre'nin ilk senesinde arabacılar, topçuların askere alım marjında görülen ufak bir yükselişi dahi yakalayamamış, bilakis eksiye düşmüştü. Askere alım güçlüğü her sınıfta olduğu gibi arabacılarda da hissediliyordu. Yalnız maaş icmalinde topçu ortalarının emrine verilen arabacıların çizelgesine bakıldığında, bir arabacı tertibinin (görev timi) Zeyl'in belirlediği bir halife, dokuz nefer idealini yaklayamasa da bir halife yedi nefer mevcuduna yaklaştığı görülmektedir.²²³ Ama bu Mansûre tertiplerine yansımayacaktır. Mesela, Zeyl tarihinden sonraki bir tarihte yoklaması bulunan İzmir Tertibi'nin arabacıbaşısı yoktur, mülazımlar atanmamıştır. Arabacı desteği bir arabacı çavuşu emrinde beş halife, 45

²²¹ Arabacıların mevcudunu artıran 31 Ocak 1827 tarihli Zeyl için bk. İÜNEK 5824, s. 48a-49b; BOA, KAD I, s. 44; ANND VI, s. 24a-24b; MAD. d., 9002, s. 54; Yaramış, *Askeri Kanunnameler*, s. 86-87.

²²² Arabacıların zabitan mevcudunu tekrar düzenleyen 11 Mart 1827 tarihli Zeyl için bk. İÜNEK 5824, s. 126b-127b; BOA, KAD I, s. 56-57; ANND VI, s. 32b-33a; MAD. d., 9002, s. 55; Yaramış, *age.*, s. 159-160. Bu arada BOA, HAT, 1418/57987, 1418/57990, 1418/57991 ve TS. MA. e., 685/14 no.lu belgelerde verilen, Mansûre ordusunun ilk Kanunnamesi olan Zilhicce 1241 (H) Kanunu'nda, hatalı olarak verilen arabacıbaşı mülazımının acaba bu Zeyl'i mi esas aldığı sorusu gündeme gelebilir. Fakat Zeyl'in tarihi 11 Mart 1827'dir. İlâveten, arabacı mülazımlarının sayısı, ilgili Kanun'da belirtildiği üzere bir değil, iki olmalıdır. Ayrıca Zeyl, arabacı neferatının mevcudunu 180'ne çıkardığı halde bu belgelerdeki kanunlarda neferat sayısı hala 30'dur. Her hâlükârda belgelerde geçen kanunların arabacı bölümleri yanlıştır. Bk. EK-1.

²²³ Bk. BOA, D. PYM. d., 35740. Orta karargâhının zabitan bilgileri 2. sayfadadır. Topçu ortalarının emrine verilen arabacıların bilgileri, 2 ve 4. sayfalar arasındadır. Tüm Ocağın toplamı ise 18. sayfada bulunmakta fakat düzeltme yapılmış hali, EK-19/1 numaralı son sayfadadır. Bu sayfa verilerinin çizelgesi için bk. EK-7.

arabacı neferi ile sınırlıdır. Tüm kadrosu dolu Silistre Tertibi'nin Şubat yoklamasına göre bile arabacı mevcudu bir arabacıbaşı, bir çavuş, 12 halife, 48 neferdir. Yani hala Mansûre Kanunu geçerliydi. Zeyllerin çizgisine gelinelememişti.²²⁴

Resim 2. Mehterhane takımlarının kullandığı yeni cins trampet ve yeni eklenen glarnata²²⁵

Arabacı mevcutlarının Ocak ve Mart 1827 güncellemeleri, doğal olarak Mansûre tertibinin mevcudunu da etkileyecekti. Fakat 1827 yılının ilk aylarında, Mansûre tertibinin genel mevcudunu sadece arabacılar artırmayacaktı. Aynı arabacılar olduğu üzere, tertiplerin bir yere görevlendirildiklerinde kendi kendilerine yetebilmeleri maksadıyla ve bakım ve onarım faaliyetleri için esnaf ihtiyacı belirdi. İlk etapta sekiz İstanbul tertibinde istihdam edilmek üzere birer tüfekçi, kundakçı, demirci, saraç, nalbant ve marangoz olmak üzere altı esnaf tayin edildi.²²⁶ Ayrıca neferatın *ayak [yürüyüş] ta'limlerinin tahsiline medâr olmak üzere glarnata [klarnet] ta'bîr olunur dūdük* kullanıldığında, *mehterhâne takımı bir kat' dahi âhengli ve 'asâkire dahi mûcib-i tezâyüd-i şevk ve hâhiş* olacağı düşünüldüğünden klarnet takviyesi uygun görülmüştü. Önceden belirtilen, her bir tertibin mehterhane takımında bulunan dörder trampetçi, zurnazen, tablzen, narazen ve zilzene, biri *glarnatacıbaşı* olmak üzere dört *glarnatacı* daha eklendi.²²⁷ Son durumda, Mart 1827 itibarıyla bir Mansûre tertibinin 1.527 olan

²²⁴ Bk. EK-3.

²²⁵ BOA, HAT, 296/17610. Aynı sayılı bir belge daha vardır.

²²⁶ 10 Ocak 1827 tarihli Zeyl için bk. İÜNEK 5824, s. 46b-48a; BOA, KAD I, s. 42-43; ANND VI, s. 23b-24a; MAD. d., 9002, s. 54; Yaramış, *age.*, s. 85-86.

²²⁷ 10 Mart 1827 tarihli Zeyl için bk. İÜNEK 5824, s. 125a-126b; BOA, C. AS., 1019/44674; KAD I, s. 55-56; ANND VI, s. 32a-32b; MAD. d., 9002, s. 55-56; Yaramış, *age.*, s. 158-159. Aynı Kanun'un, Serasker ve Nazırın müşterek takrir ve Sadrazamın telhisiyle Padişaha arz edilmiş hali için bk. BOA, HAT, 296/17610. Padişah, takririn bâlâsına, hatt-ı hümayunuyla klarnetlerin zurnalar gibi olmadığını, çalabilenin az olması sebebiyle önce İstanbul tertiplerinden başlanılmasını emretmişti. Mehterhane takımlarının askerî bandolara dönüşme sürecinin, envantere giren bu yeni klarnetlerle başladığı düşünülebilir. Çünkü Avrupa orduları 18. yüzyıl gibi daha erken bir dönemde, kendi bando müziklerini klasik batı müziğiyle

genel mevcudu, eklenen 143 arabacı, altı esnaf, dört glarnataacıyla beraber 1.680'ne ulaştı.

Mansûre tertibinin topçular, arabacılar, mehterhane takımı gibi emrine verilmiş bir başka sınıf da cebehanecilerdi. Top ve top levazımının dışında, ok, yay, kılıç, tüfek, barut, fitil, kurşun, harbi, zırh, istihkâm malzemesi (engel/örtü) gibi her türlü harp levazımat ve mühimmatının tedarik, tevzi, bakım ve depolanmasıyla görevli bu sınıfın 19. yüzyılın başında toplam mevcudu, Uzunçarşılı'nın saydığı 21 sancak ve vilayette 1.560'ı buluyordu.²²⁸ Ama 1826'nın yazına gelindiğinde hiçbir cebeci güvende değildi çünkü isyanda, Yeniçeri kazan mevcuduna dâhil olmuşlardı. İsyan sırasında, Sancak-ı Şerif altına davet edildiği halde gelmeyen Cebecibaşı Mehmed Ağa, önce Kütahya'ya sürülmüş, yoldayken arkasından yetişen haseki, bu sürgünün tamamlanmasına izin vermemişti. Kendisi son cebecibaşıydı. İktidarın aynı yeniçeri ve onunla iltisaklı herhangi bir kelimeye olduğu gibi, cebeci veya onu hatırlatacak herhangi bir rütbeye tahammülü yoktu. "Cebeciler", yeni sistemde "cebehanecilere" dönüştü. Öyle ki, Kanun'a esas layiha hazırlanırken en önemli konu, Ocak zabitanının nasıl ihraç edileceğiydi.

Padişaha sunulmadan önce Layiha, Mecliste Sadrazam yönetiminde tartışıldı. Hangi zabitanın kalacağı, hangi zabitanın ihraç edileceği ve kimlerin emekli edileceği görüşüldü. Eski Ocakta görev yapan halife, kisedar, iki veznedar ve esnaf çavuşu hariç, tüm ketebe, kethüda, çorbacı vesair zabitanın ihraç edilmesine karar verildi.²²⁹ Gene de teşkilat yapısı oluşturulurken, Kanun fıkralarının Mansûre Kanunu'na tatbik edilmesi ve sınıfsal teknik konularda da Ocak teamüllerine bağlı kalınması prensibi ağır bastı.²³⁰ Padişah, birkaç subaya verilecek yevmiyeleri değiştirdikten sonra, 5-14 Ağustos 1826 tarihinde Cebehaneci Kanunu yayımlandı.²³¹

sentezlemeye başlamış ve bunu da askerî bandolarında flüt, "klarnet", fagot ve trompet gibi çalgılara daha fazla yer vererek başarmışlardı. Giuseppe Donizetti (1788-1856) 1828 Eylül'de İstanbul'a ayak bastığında, en azından bir seneden beri klarnet çalmaya çalışan glarnataacılar bulunuyordu. Bu iddiayı destekleyen bir çalışma için bk. Erkut Çağlak-Sevil Filiz, "Türk Devlet Geleneğinde Askerî Müzik ve Askerî Müzik Eğitimi", *Sahne ve Müzik Eğitim-Araştırma e-Dergisi*, S. 7, Temmuz 2018, s. 40.

²²⁸ Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, C II, s. 3-4, 15. Ocağın XVI. ve XVII. yüzyıllardaki gelişimi için bk. Turgay Koçak, *Osmanlı Ordusu Geri Hizmet Birlikleri'nde Teşkilat ve Dönüşüm: Cebeci Ocağı*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2023.

²²⁹ İhraç edilen zabitanın isimleri için bk. BOA, HAT, 297/17665. Aynı sayılı dört belge daha vardır. Bu belgelerden "Cebeci Ocağının yeniden tensikine dair hazırlanan kanunname, zabıt ve bütün mensublarının maaşları mikdarları" konulu belgede Cebehaneci Kanunu yoktur. Mansûre ordusunu kuran Zilhicce 1241 Kanunu vardır. Teşkilat çizelgesi, BOA, HAT, 1418/57987, 1418/57990, 1418/57991 ve TS. MA. e., 685/14 no.lu belgelerde bulunan Mansûre kanunlarıyla aynıdır.

²³⁰ BOA, HAT, 297/17665.

²³¹ İÜNEK 5824, s. 91b-102b; BOA, HAT, 1418/57988; KAD I, s. 76-82; ANND VI, s. 66a-71b; MAD. d., 9002, s. 11-15; Yaramış, *age.*, s. 125-135.

Kanun, aynı Yeniçerilerde olduğu gibi fesat-isyan-ilga denklemini bu Ocakta da işletiyor ve iç düzenini tekrar kuruyordu. Ocağın başına hemen bir nazır ve bir cebehanecibaşı atanacaktı. Nazır, her türlü imal edilen ve satın alınan mühimmatın nakledilmesi, depolanması, korunması ve dağıtımı maksadıyla, *imâm, ketebe ve mehterhâne takımından mâ'adâ*, rütbelisiyle beraber 1.054 mevcutlu bir cebehane birliği kuracaktı. Bu birlik, Mansûre tertipleri gibi sağ ve sol kollara ayrılacak, her kolda beşer saf bulunacaktı. Her saf ise bir yüzbaşı emir komutasında olacak ve onun yardımcısı bir mülazım, bir imam, bir sancaktar, bir çavuş ve bir saka, saf karargâhını teşkil edecekti. Saf, bir onbaşı ve dokuz neferden müteşekkil onar tertipten oluşacaktı. Bu şekilde beş saf sağkolu, beş saf ise solkolu oluşturacaktı. Kolların başında ise birer bölükbaşı ve onların birer mülazımları bulunacaktı. Tüm cebehane birliğine ise bir baş bölükbaşı emir-komuta edecekti. Ayrıca bu birliğe bir tabip ve bir cerrah da atanmıştı.²³²

Cebahaneciler, mühimmat imali ve depolarının işletilmesi görevlerinin dışında Mansûre tertiplerinin emrine de verilmişti. Mansûre Kanunu, her tertibin emrine bir cebehanecibaşı ve bir cebehaneci çavuşu emrinde 24 cebehaneci neferi vermekteydi. Ama bu ideal oran, şu ana kadar sayılan tertiplerden sadece Silistre, Davud Ağa (Edirne) ve Bolu tertiplerinde yakalanacaktı. Kurulduktan hemen sonra Eğriboz'a gönderilen 2. Tertib'in bir cebehanecibaşı ve bir cebehaneci çavuşu dışında cebehaneci neferi yoktu. Bursa Tertibi de 2. Tertip gibiydi. Bahr-ı Sefid Tertibi'nin cebehanecileri, bir cebehanecibaşı, bir çavuşu ve bir neferi olmak üzere toplam üç kişiydi. Edirne'nin Mustafa Ağa Tertibi, bir cebehaneci çavuşu, 25 cebehaneci neferi barındırırken, cebehanecibaşısı yoktu. Vidin Tertibi ise olumsuz gayri mevcutlarına rağmen bir cebehanecibaşı, bir cebehaneci çavuşu ve 22 neferle mühimmat ikmali yapıyordu.

İlginç olan şuydu ki, Mansûre ordusunu kuran Zilhicce 1241 (H) Kanunu, cebehanecileri emrine aldığını açıkça ilan ederken, 5-14 Ağustos 1826 tarihli Cebehaneci Kanunu, gerek teşkilat, gerek eğitim, gerekse emeklilik konularında Mansûre Kanunu'nu esas almasına rağmen, Mansûre tertiplerinde herhangi bir cebehaneci görevlendirmesine atıfta bulunmuyordu. Sanki 1.054 (gerçekte 1067) kişilik cebehaneci birliğinin, sadece cephaneliklerin muhafazası, depoların işletilmesi, mühimmat sevkiyatı gibi, kendi iç hizmetlerinde kullanılacağı anlatılıyordu. Bu durum,

²³² Kanun, her ne kadar imamlar hariç 1.054 personelli bir birlik kursa da teşkilat çizelgesinde imamlara (10 kişi) da yer vermektedir. Ayrıca teşkilatın verdiği personel sayıları toplandığı zaman birliğinin 1054 değil, baş bölükbaşı dâhil 1067 mevcutlu olduğu ortaya çıkmaktadır. Teşkilatı karşılaştırmak için bk. İÜNEK 5824, s. 100a; BOA, KAD I, s. 81; Yaramış, *age.*, s. 132; Levy, *The Military Policy of Sultan Mahmud II (1808-1839)*, s. 306-307.

Cebahaneci Kanunu'na ek olarak yayımlanan kanunlarda da aynıydı. Cebahaneci neferinin mahiyesini, Mansûre neferi mahiyesi gibi 20 kuruşa çıkaran 25 Ağustos 1826 tarihli Kanun²³³, zabitanına aynı Mansûre zabitanı gibi sim ve pirinç nişanları veren 25 Ağustos 1826 tarihli Kanun²³⁴ ve neferatının tayinatını ve elbiselerini Mansûre Kanunu'na tatbik eden 27 Ağustos 1826 tarihli Kanun'da²³⁵ da cebahanecilerin tertiplerde görevlendirileceği yazmıyordu.

Burada merak edilen, Cebahane Kanunu'nda belirtilmemesine rağmen bin kûsür cebahanecinin hem ordu cephaneliklerini işletme hem de Mansûre tertiplerini destekleme vazifelerini ifa edip edemeyeceği konusudur. Veya Kanun'u yazarların böyle bir ihtiyacı hesap edip etmedikleridir. Çünkü sadece sekiz tertipte 151 cebahaneci görevlendirilmişti. Ayrıca daha önce ortaya konulduğu üzere, topçu ortalarında da cebahaneci görevlendirilmeye başlanmıştı. Her sınıfta görüldüğü üzere, sınıf mevcudu ilerleyen zamanlarda artmaya mecburdu. Çünkü bu sınıf, bir "muharebe hizmet destek" sınıfı gibi görünse de, "muharebe destek" işlevi, her geçen gün ağır basmaya başlamıştı. Hatlar savaşının ateş boyutu, her geçen gün daha fazla mühimmat ikmaline ihtiyaç gösteriyordu. Asıl muharebe hattına sandık sandık barut, fişek ve kurşun taşınmadıkça veya tabya ve metrislere kazma, kürek, kum torbası ve kalas tedarik edilmedikçe muharebelerin devamı imkânsızdı. Anlaşıldığı kadarıyla Kanun'u kaleme alanlar, Cebahane sınıfının muharebe hizmet destek işlevine odaklanmışlardı. Bu durum, yani görece yetersiz mevcutlar, cebahanecilerin bir yoklamasını gösteren 31 Ocak 1827 tarihli bir ilmühabere göre, hala devam ediyordu.²³⁶

Görüldüğü üzere Mansûre tertibi yalın bir piyade birliği değildi. Emrine verilen topçu, arabacı, cebahaneci, mehterhane takımı, esnaf, hekim-cerrahlarla bir görev kuvvetiydi. Sonraki bölümlerde değinilecek humbaracı-lağımçı-baltacı ve mühimmat-ı hıyamiye sınıflarıyla beraber bu sınıfların hepsi, muharebe sahası fonksiyon alanlarından birinde ortaya çıkan bir problemi çözmek veya mukabilinde düşmana aynı

²³³ İÜNEK 5824, s. 102b-103a; BOA, KAD I, s. 83; ANND VI, s. 72a; MAD. d., 9002, s. 18; Yaramış, *age.*, s. 135.

²³⁴ İÜNEK 5824, s. 103a-103b; BOA, KAD I, s. 83; ANND VI, s. 72a-72b; Yaramış, *age.*, s. 135-136.

²³⁵ İÜNEK 5824, s. 103b-107a; BOA, KAD I, s. 84-86; ANND VI, s. 72b-74a; MAD. d., 9002, s. 17-18; Yaramış, *age.*, s. 136-140.

²³⁶ BOA, TS. MA. e., 1311/44 sayılı belgeye göre, 31 Ocak 1827'de Cebahane-i Amirede, bir baş bölükbaşı, iki kol bölükbaşı, iki kol bölükbaşı mülazımı, iki nefer katibi, bir sermehter, 10 yüzbaşı, 10 yüzbaşı mülazımı, 10 sancaktar, 10 çavuş, 10 imam, bir tabip, bir cerrah, 10 saka, 10 kişilik bir mehterhane takımı, 100 onbaşı, 871 nefer olmak üzere 1.051 cebahaneci ve 34 zabitan hizmetlisi dahil, 1.085 personel görev yapıyordu. Kanun'un ilk başta hariç tuttuğu imâm, ketebe ve mehterhane takımının da eklendiği görülüyor. Bu durumda sınıf mevcudu, idealden sadece, 900-871=29 cebahaneci neferi kadar eksiktir.

problemi yaratmak üzere birleştirilmişlerdi. Ama bir sınıf daha vardı ki muharebenin, muharebe, muharebe destek veya muharebe hizmet desteği fonksiyonlarındaki işlevlerinden ziyade, savaş ve savaşla ilgili her türlü mesele ve olguda ulaşılması gereken üst bir seviyeyi temsil ediyordu. Bu sınıfın, yani mühendislerin varoluşu ve zaman içerisindeki gelişimi, aslen felsefe ve bilim tarihinin askerî tarihe bir yansımasıydı. Devletlerin, karmaşıkleşan savaşları, pozitif ve rasyonel bilimlerin sağladığı imkân ve vasıtalarla çözme ve kazanma isteğinin bir sonucu olarak, 18. yüzyılın başlarından itibaren orduların bünyelerinde daha fazla yer almaya başlamışlardı. Mansûre ordusunun mütefennin bir ordu olma amacıyla tam örtüşen bu sınıfın felsefesi, içinde barındırdığı potansiyelle bu amacın gerçekleştirilmesinde iyi bir başlangıç noktası olabilirdi. Her ne kadar, Osmanlı ordusundaki hikâyelerine Mansûre ordusundan yaklaşık yarım asır önce başlasalar da Mansûre ordusunun temelini atacak bir bilgi birikiminden veya kurumsal teamüllerden söz etmek için henüz erkendi.

*18. yüzyıl başlarından itibaren zafiyet hâlini giderek arttıran ve özellikle kendisini, asrın son çeyreğinde Rus ve Avusturya cephelelerinde uğranılan ağır mağlûbiyetler neticesinde acı bir şekilde hissettiren, Avrupa tarzında eğitilmiş ve düzenli bir ordu ve donanma, fennî topçuluk ve askerî teknik sınıflara, teknik eğitime ve dolayısıyla askerî mühendislik bilimine duyulan ihtiyâc, bu sahalarda bazı ilk adımların atılmasını kaçınılmaz kılmıştır.*²³⁷ Buna istinaden, Comte de Bonneval (Humbaracı Ahmed Paşa, 1675-1747) ve Baron de Tott'un (1733-1793)²³⁸ *abartılmış etkinlikleri*²³⁹ veya *kısa ömürlü ve semeresiz denemeleri*²⁴⁰ bir kenara konursa, süreklilik sağlayacak ilk girişim, 1775'te kurulan *Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayûn'dur*.²⁴¹ 1770'de Rus donanması tarafından Çeşme'de, Osmanlı donanmasının imha edilmesinin yarattığı travma kuruluşunu hızlandırırsa da böyle bir kuruma duyulan ihtiyaca sebep olacakların bir listesi, aslında oldukça kabarıktır.

Temelde deniz kuvvetlerinin gemi inşası ve seyrüsefer konularının eğitimini üstlenen bu kurum, kısa zamanda Osmanlı topraklarında bilimle ilgili tüm faaliyetlerin merkezi haline gelecektir. Yurt dışından getirilen yabancı uzmanların ihtisaslarının da

²³⁷ Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne Mühendishâne Matbaası ve Kütüphânesi (1776-1826)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 23

²³⁸ Bilgi için bk. Mustafa Kaçar, *Osmanlı Devleti'nde Bilim ve Eğitim Anlayışında Değişmeler*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1994, s. 16-52; Mustafa Kaçar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askerî Sahada Yenileşme Döneminin Başlangıcı", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 1, 1995, s. 210-222.

²³⁹ Kemal Beydilli, "İstanbul'da Kara ve Deniz Mühendishanelerinin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1775-1839)", *Antikçağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, C IX, İstanbul 2015, s. 322.

²⁴⁰ Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne Mühendishâne Matbaası*, s. 23.

²⁴¹ Beydilli, *age.*, s. 23.

çeşitliliğiyle, verilen derslerin muhtevası genişleyecek ve özellikle Fransa'dan getirilen Lafitte-Clavé (1740-1794) ve Joseph Gabriel Monnier (1745-1818) gibi mühendislerle, kale ve istihkâm disiplinlerinin dersleri de işlenmeye başlayacaktır. İstihkâm, tabiye ve hendese dersleri, bu konuda çeşitlenmenin ilk örnekleridir. Artık deniz harp tedrisatı şemsiyesinde bir kara mühendisliği filizlenmektedir. Ayrıca derslerin ağır teorik kısımlarını işlemek ve ders notlarını hazırlamakla görevli Gelenbevi İsmail Efendi ve Kassabbaşızade İbrahim Efendi gibi yerli hocalar, mühendislik intelijansının mütevazı ilk mensupları haline geleceklerdi. 1792 ve 1793 yıllarına gelindiğinde ise Humbaracı ve Lağımçı Ocakları için yapılan kanunlar, mezkûr sınıfların *fünûn-ı harbiyyeyi şâmil* yapıları yüzünden ayrı bir kara mühendisliği ihtiyacını gün yüzüne vuracaktı.²⁴²

1795 yılında, kara mühendisliği kurumsal bir çatıya kavuşur ve Mühendishane-i Berri-i Hümayun kurulur. *Bu müessesenin Humbaracı ve Lağımçı Ocakları'na bağlı ve bu ocaklar bünyesinde faaliyet gösterecek bir Topçu ve İstihkâm ve Mühendislik Mekteb-i Hümâyûnu olarak düşünüldüğü ve böyle bir geniş hizmete cevâb vermesinin beklendiği anlaşılr. Bunun ilhâm kaynağı ve örneğinin Maria Theresia devri müesseselerinden olarak, Ebu Bekir Râtib Efendi'nin dile getirdiği Avusturya Militer Akademisi dolayısıyla D'Ohsson'un, Nizâm-ı Cedîd'e dâir verdiği Layihası'nda anlamlı olarak vurguladığı gibi Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyye olduğunu düşünmek yanlış olmaz.*²⁴³ Havan atış eğitimi, lağım bağlamak, metris hazırlama, tabya inşası, toplanma bölgesi işgali, top kundağı ve tekerlek imalatı, yüzer köprü (cısır tombazı) kurma gibi amelî sahra uygulamaları, mühendislerden beklenen ilk fennî desteklerdi. Ama arazi üzerinde ellerinde cetvel ve pergelleriyle kâğıt üzerine birşeyler çizen genç mühendis adayları, İstanbul ahalisinin pek alışık olduğu şeyler değildir. Bu durum, alışlageldik *harb ü peygâr, cedvel ü pergâr ile olmaz* gibi alaycı dedikoduları beraberinde getirirse de Nizam-ı Cedid kadrosu hızlanmakta kararlıdır. 1806 Kanunnamesi'yle kara mühendisliği özerk bir hale gelir ve Mühendishane-i Berri-i Hümayun, müstakil bir mektep olarak Humbaracı ve Lağımçı Ocağıdan ayrılır. Ama bu olumlu hava uzun sürmeyecektir. Nizam-ı Cedid'in tahttan indirilmesiyle, Yeni Düzenin tüm “yenileri” ya kaldırılır ya da ihmal edilir. 1808

²⁴² Beydilli, *age.*, s. 24-27.

²⁴³ Beydilli, *age.*, s. 59. 1791 Zıstovi Antlaşması'nı mübadele etmek üzere Viyana'ya gönderilen Ebubekir Râtib Efendi'nin kaleme aldığı Sefaretname'nin sadece askerî yenileşmeyi değil, tüm Osmanlı islahat girişimlerinin zihni boyutunu ihtiva edişini ele alan bir eser için bk. Fatih Yeşil, *Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi Ebubekir Râtib Efendi (1750-1799)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010. D'Ohsson'un (1740-1807) Nizam-ı Cedid'e dair verdiği *Fünûn-ı Harbiyye Ta'limhânesine Dâir Tertib Olunan* Layiha'nın özü, fen temelli bir mektebin kurulmasıydı. Bu mektep ile ilgili sıraladığı 17 maddenin içeriğine bakılırsa Devlet, Mühendishane-i Berri-i Hümayunu kurarken bu layihayı taslak olarak kabul etmişti. Kemal Beydilli, “İgnatius Mouradgea D'Ohsson (Muradcan Tosunyan) Ailesi Hakkında Kayıtlar, “Nizâm-ı Cedîd”e Dâir Lâyihası ve Osmanlı İmparatorluğundaki Siyâsi Hayatı”, *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 34, 1984, s. 265-269. Layiha'nın tercümesi için bk. s. 301-308.

Kanunnamesi'yle, Kara Mühendishanesi tekrar Humbaracı-Lağımçı Ocağına bağlanır.²⁴⁴ Mansûre ordusu kurulana kadar, eski usûllere dönüldüğünden ve teknik okullara eskisi kadar ihtiyaç duyulmadığından Nizam-ı Cedid'in kazanımları ihmal edilir. Bu sebeple, Mansûre ordusunun kurulurken devraldığı mühendislik mirası, fark yaratacak düzeyde değildir.

Yetersiz mühendis ve mühendisliğe rağmen, Mansûre ordusu kurulduktan yaklaşık beş ay sonra, 21-30 Kasım 1826'da Mühendislik Kanunu yayımlanmıştır.²⁴⁵ Aynı Nizam-ı Cedid'de olduğu üzere, mühendislerin birliklere atanmasına Mansûre ordusunda da devam edilecek, hatta sadece *hengâm-ı seferde ma'yyet itsünler dinilmeyerek*, barışta ve savaşta birlikleriyle beraber olacaklardı. Mühendisler için öngörülen görevlerin yelpazesi ise genişti. Mesela barışta, eğitim yapılacak alanın ölçüm ve krokilendirilmesi ve buna dayanarak alanın müsaade ettiği uygun büyüklükte bir birliğin yapabileceği muharebe düzenleri eğitimi planlamaktı. Yaptıkları planları, eğitim öncesi birlik komutanına kâğıt üzerinde anlatacaklar, eğitim sonrasında da hazırladıkları raporları başhocaları ile beraber, *iktizâ eden mahalle takdîm* edeceklerdi. Seferde *bir mikdâr* mühendis, ordunun *bir konak* önünde ilerleyerek, işgal edeceği toplanma bölgesini keşfedecek ve yerleşim planını hazırlayacaktı. Diğer mühendisler ise ordunun toplanma bölgesinde kuracakları çadırlara nezaret edecekti. Metris, hendek, palanka ve tabya inşasıyla bir istihkâm sistemi kurarak, toplanma bölgesinin çepeçevre emniyetini aldıracaklardı. Gece toplanma bölgesinin ilerisine karakollar planlayarak bu emniyet sistemini tam zamanlı kılacaklardı. Gerekirse ordunun nehir geçişi için yüzer köprü kuracak, metris ve tabya inşasıyla müstahkem bir hale getireceklerdi. Muharebe sahasının etüdünü yapacaklar, düşmanın durumunu da muhakeme ederek harekât tasarısını oluşturacaklardı. Kale kuşatması gerektiğinde, mevkinin haritasını çizerek, kuşatma kararına esas muhtemel hareket tarzlarını sunacaklardı. Yani, her zaman ve her yerde, komutanın fennî müsteşarları olacaklardı.²⁴⁶

²⁴⁴ Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne Mühendishâne Matbaası*, s. 59-60, 78-83.

²⁴⁵ İÜNEK 5824, s. 39a-44b; BOA, KAD I, s. 37-40; ANND VI, s. 20a-22b; MAD. d., 9002, s. 51-52; Yaramış, *age.*, s. 79-83.

²⁴⁶ Mühendislerle ilgili bir nokta, dönem askerî düşüncesini ortaya koymaktadır. Mühendislerden beklenen görevler, günümüzün kurmay, istihkâm, ulaştırma subaylarının (kısmen de tüm sınıf subaylarının) asli vazifeleridir. O dönem için mühendislerin fennî görevleri, birlik komutanlarından beklenmiyor, harici olarak alınması gereken karargâh ve muharebe destek hizmetleri olarak kabul ediliyorlardı. Yani bir binbaşının 1000 m genişliğinde, 500m uzunluğunda ve dikdörtgen şeklinde bir muharebe/eğitim alanında, tertibine saf düzeni aldırıp aldıramayacağını hesaplayabilmek için bir mühendise ihtiyacı vardı. Ya da toplanma bölgesi işgal ettiklerinde, çadırları olası kuvvetli bir rüzgârda uçmayacak şekilde kurdurmak veya alarm durumunda askerlerin birbirlerini ezmeden toplanmalarını sağlayan bir çadır düzeni almak, mühendislerden beklenen bir hizmetti. Buna benzer teknik ve bilimsel yetenekler, mühendisleri "mütefennin zabıt" tanımının tam karşılığı yapıyordu. Bu sebeple, Kanun'un mühendisleri askerî silsileye katma arzusu ve Seraskerliğin altında bir dairede kurumsallaştırması, birlik zabıtlarını mütefennin mühendislerle dönüştürme isteğinin bir

Mühendisler, disiplin ve sevk-idarede başarı gösterirlerse, askerî silsileye geçişlerinde fayda görülüyordu. Ama o an, Mühendishanede dört sınıfta toplam 40 şakirdan ve her sınıfın bir hoca ve halifesi bulunuyordu. Mevcut yetersiz olduğundan her tertibe iki mühendis tayini imkânsızdı. Ayrıca mühendis ihtiyacı sadece askerî de değildi.²⁴⁷ Bu sebeple, mühendis atamasına İstanbul tertiplerinden başlanılacaktı. Sekiz tertibe, birinci ve ikinci sınıflardan birer mühendis halifesi ve dördüncü sınıftan birer mühendis mülazımı seçilecekti. Kanun, bu atamaları Humbarahane-i Amire Nazırı yetkisine vererek ayağını III. Selim'in Nizam-ı Cedid'i (1806 Kanunu) çizgisine değil, IV. Mustafa'nın nizam-ı kadimi (1808 Kanunu) çizgisine koyuyordu. Ama bu mühendislere, *Serasker Paşa Kapusu'nda, mahsûsca birkaç odalı mühendis dâ'iresi tahsîs* ederek, Nizam-ı Cedid'in kazandırdığı müstakillik seviyesini de aşır, mühendisleri farklı bir seviyeye oturtuyordu.

Kasım 1826 tarihli Mühendis Kanunu'nun, 18 senedir ihmal edilen bu önemli sınıfa, itibarını tekrar kazandırdığı söylenebilir. Bununla beraber sınıfın bağımsızlığı için hala gidilecek yol vardır. Mühendis Kanunu'nun yayımlanmasından kısa bir zaman sonra, 26 Ocak 1827'de ilk Zeyl yayımlanır. Kaleme alan Humbarahane-i Amire Nazırıdır. *Nezâret-i 'uhde-i çâkerîde olan Hasköy'de kâ'in Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûnda* diye söze başlayarak, sınıfın sahibini belli etmek ister gibidir. Sekiz tertibe görevlendirilecek bir başmühendis ve sekizer halife ve mülazımın ilişkileri Mühendishaneden kesilerek, maaş ve özlük haklarının Mansûre ordusuna geçeceğinden bahisle, Mühendishanede zaten az olan mühendis mevcudunun daha da azalacağını bildirir. Anadolu ve Rumeli tertiplerinin sonradan oluşacak mühendis ihtiyacına, kalelerin inşa ve tamirleri ile binaların keşif ve ölçümleri için mühendis ihtiyacının da eklenmesiyle, ciddi bir açığa sebep olacağına dikkat çeker. Teklif, o an için mevcut olan 8'er hoca ve halifeyle 40 şakirdin mevcutlarını artırmaktır. Birinci sınıf hariç diğer üç sınıfa 20'şer şakird ekleyerek mevcut şakird sayısını 100'e çıkarılmasını teklif eder. Sadrazam ise telhisinde durumu önemser gibidir. O an ki mühendis masrafının 42.000 kuruş gibi mütevazı bir rakam olduğunu, Mansûre masraflarına katmaya hiç gerek olmadığını, direkt *cânib-i mîrîden* karşılanabileceğini ifade eder. Ama mühendislerin mevcudunu artırma isteği, mühendisliğin pratik yararlarından

yansıması ve fennîleşmede ilk filizlenmeler olarak okunursa, mühendis meselesinin daha sağlıklı bir değerlendirmesi yapılmış olur. Aksi takdirde Mehmed Esad'ın, istihdam edilecek 16 mühendisin (halife ve mülazımlar) *erkân-ı harbiyye zabitanı* [kurmay], başmühendisin de *erkân-ı harbiyye reisi* [kurmay başkanı] olduğunu söylemesi gibi, o an için zorlama çıkarımlara sebebiyet verebilir. Bk. Mehmed Esad, *Mir'ât-ı Mühendishâne-i Berri-i Hümayûn*, İstanbul 1312 (H), s. 46.

²⁴⁷ Rusya elçisi, Akkerman Antlaşması'na göre, Tuna hududunun yeniden çizilmesi maksadıyla, Osmanlı tarafının ataması gereken mühendisin hala atanmadığından şikâyet ediyordu. BOA, HAT, 1169/46246. Aynı sayılı sekiz belge daha vardır.

ziyade daha stratejik bir girişim içindir. Niyeti, 225. dipnota atıf gibidir. İnşallah, diyordu Sadrazam, mühendislerin sayısının artmasıyla, *Asâkir-i Mansûre zabıtânı dahi bunlardan nasb olunduğu sûretde pek âlâ olacağından şübhe olmadığından* vakit kaybetmeden Humbaracılar Nazırının teklif ettiği miktarda mühendis alımına başlanmasını teklif ediyordu. Zatı Şahanenin ne karar verdiği muammadır, zira belgenin hatt-ı hümayun kısmı kesiktir.²⁴⁸ Fakat Kaçar'ın verdiği, 1825-1829 yılları arasında istihdam olan mühendisleri gösterir listede 51 mühendis olduğuna göre, Sadrazamın temennisinin gerçekleşmesi, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyeyi beklemek zorunda kalacaktır.²⁴⁹

Sadrazamın konuya verdiği önem, kişisel bir ilgiden kaynaklanmıyordu. Mühendislik ve üzerinde yükseldiği fen, Osmanlı Devleti'nin yaklaşık bir yüzyıl boyunca iktisat ile beraber en çok eksikliğini hissettiği disiplindi. Bu konuda verilen layihaların vurguladıkları en önemli mesele, bu önemli kurumun 18 sene boyunca ihmal edildiği ve derhal mevcut ve tahsisatlarının artırılarak ders kalitesinin ehil hocalara teslim edilmesinin gerekliliği idi.²⁵⁰ Ama bir layiha, içerdiği detaylarla, yazarının bu işin temelinden yetiştğini açıkça belli ediyordu. Yazarı, Divan-ı Hümayun tercümanıydı ama bu şahıs, sadece iyi derecede Fransızca bilmiyordu, ayrıca lisanın taşıdığı bilim literatürünün de takipçisiydi.

1830 yılında Serasker Hüsrev Paşa'nın teklifiyle Mühendishane Başhocası olacak İshak Efendi'nin (ö. 1836) Layihası'nın hangi tarihte yazdığı bilinmemekle beraber, Mansûre ordusundan bahsettiğine göre 1826'dan sonra fakat Divan-ı Hümayun Tercümanlığından ayrıldığı 1829 yılından önce olmalıdır. O an için bahsettiği Mühendishane mevcutları, yukarıda Humbarahane-i Amire Nazırının takririnde belirttiği mevcutlarla aynı oluşu, Ocak 1827'ye yakın bir tarihte yazdığı izlenimi vermektedir.

²⁴⁸ BOA, HAT, 1570/8.

²⁴⁹ Kaçar, *Osmanlı Devleti'nde Bilim ve Eğitim Anlayışında Değişmeler*, s. 137-139.

²⁵⁰ Bu konuda layiha kaleme alanların yüksek rütbeleri, meselenin devlet katındaki önemini ortaya koymaktadır. Sadrazam Selim Sırrı Paşa talimli askerin ilgasıyla mühendisliğin de ilga olduğunu, Mühendishaneye cehaletin hâkim olduğunu, iş görecek mühendislerin dört halife, 20 şakird olmak üzere ancak 24 mevcuda ulaştığını, Kanun gereği her tertibe iki mühendis verilmesi gerektiği halde, 16 mühendis çıkarmakta bile zorlanıldığından şikâyet etmekteydi. Seretibba, Divan-ı Hümayun Tercümanı ve Serasker Hüsrev Paşa'nın kaleme aldıkları diğer layihalar da Beydilli'nin ifadesiyle adeta bir *ağlama duvarıydı*. Beydilli, *age.*, s. 74-75. Seretibba Abdülhak Molla'nın Layiha'sı için bk. BOA, HAT, 298/17685. Aynı sayılı üç belge daha vardır. Bir tanesinde de ayrıntılı bahsedilecek Divan-ı Hümayun Tercümanı İshak Efendi'nin layihası bulunmaktadır. Serasker Hüsrev Paşa'nın Layihası için ise bk. Ekmeleddin İhsanoğlu, "Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Başhocası İshak Efendi, Hayatı ve Çalışmaları Hakkında Arşiv Belgelerine Dayalı Bir Değerlendirme Denemesi", *Bellefen*, C LIII, S. 207-208, 1989, s. 749.

Sadece Mühendishane tarihi değil, Türk bilim tarihinin de önemli simalarından olan İshak Efendi, 10 paragrafta hem durum tespiti yapıyor hem de tekliflerini sıralıyordu.²⁵¹

İshak Efendi'ye göre devlet kale, palanka ve köprü inşa etmek, top ve havan atmak, lağım yapmak, top dökmek, ordu kurmak ve ona istihkâm vermek, mühimmat-ı harbiyeyi tanzim etmek, inşâ-i sefâ'in ve seyr-i sefâ'in gibi harp fenni, ayrıca fenn-i mesaha (ölçüm), tahtî-i arâzi (topoğrafya), tersîm-i harita (haritacılık), 'ilm-i hey'et (astronomi), fenn-i coğrafya gibi 'ilm-i hendeseye bağlı nice iş kolu, disiplin veya bilimde öndeyken artık bu konuda Hristiyanlar liderliği ele geçirmişlerdi. Sonrasında aradaki farkı kapamak için Sultan I. Abdülhamid (1725-1789) ve III. Selim zamanında yapılan Mühendishane girişimlerinin tarihini özetliyordu. Sonrasında bent bent tekliflerini sıralıyordu:

1. Mühendishaneler (kara ve deniz) lisan odasıyla beraber Humbarahane-i Amireden ayrılıp, başka bir yerde toplanmalıydı. Eğitim ve iç işlerinden sorumlu müstakil bir nazır atanmalıydı. Ayrıca, öğrencilerin eğitim ve öğretimine nezaret edecek bir ikinci nazır veya nazır vekili tayin edilmeliydi.
2. III. Selim zamanında yayımlanan Kanunname [1806 Kanunnamesi], tekrar yürürlüğe konmalı, harf be harf uygulanmalı, gerekirse tadil edilmeliydi.
3. Kara mühendishanesi dört sınıf, her sınıfta 10 nefer, bunların üstünde dört halife ve dört hocadan oluşmaktaydı. Kanun'a göre hocalar sınıflarının eğitimlerinden sorumluydular ve Mühendishaneden ayrılmamaları gerekiyordu. Halifeler ise öğrencilerin disiplin ve sevk-idarelerinden sorumluydular. Gerekirse başka görevler de verilebiliyordu. Ama önceden *akçe kazanmak* maksadıyla kale inşası görevlerine halifeler giderken, artık hocalar da taşraya gidiyordu. Hatta iki-üç sene dönmedikleri vakiydi. Öğrenciler hocasız kaldığından, Mühendishaneye *cehl istî'âb etmesine* sebep oluyordu. Hatta o an, üçüncü Hoca Cezayir'deydi. Hocalar derhal Mühendishaneye dönmelilerdi.
4. İshak Efendi, mühendislerin Mansûre saflarında verecekleri hizmetleri saydıktan sonra²⁵², o an Mühendishanede dört hoca, dört halife ve 40 şakird bulunduğunu söylüyordu. Bu mevcudun 20 şakirdi yeni ve dört hocası *fûrû-mânde* olduğundan geriye işe yarar 24 mühendis kalıyordu. Bu sebeple her sınıfa 10-15 yeni öğrenci alınmalıydı.

²⁵¹ BOA, HAT, 298/17685.

²⁵² 21-30 Kasım 1826 tarihli Mühendislik Kanunu anlatılırken açıklanmıştır.

5. Mühendis Başhocası Ali Bey görevine devam etmeli ama sadece eğitimle uğraşacağından tahsisatı kontrol edilerek, güncellenmeliydi.

6. Tertiplere görevlendirilecek mühendislerden en az birisi halife olmalıydı. Mansûre zabitanı arasında nüfuzu olması için en az silahşörlük rütbesi verilmeliydi. Bu halifelere yardım için mülazımlar seçilmeli ve bu mühendisler tertiplere geçtikten sonra, Mühendishaneden tamamen ilişkileri kesilmeliydi. *Bütün bütün Asâkir-i Mansûre'den* addolunmalıydılar. Yerlerine ise tekrar yenileri alınmalıydı. Eğer mühendisler, tertiplerde *fünûn-i harbiyyede* maharet gösterirlerse, binbaşılık dâhil sınıf subaylığına geçebilmeliydiler. Mesela merhum III. Selim zamanında, Levent Çiftliği'nde görev yapmış ve hala Mühendishane Başhalifesi Seyid Ömer Efendi, silahşörlükle taltif edilmişti. Bu şekilde, eskiden Levent Çiftliği'nde görevlendirilmiş tecrübeli mühendislerden atamaya başlanmalıydı.

7. Tersane Mühendishanesinin iki önemli görevi vardı: *İnşâ-i sêfa'in ve seyr-i sefâ'in. Ya'nî gemi kurmak ve gemi gezdirmek*. Bu iki disiplin de ziyadesiyle hendeseye [geometri] ihtiyaç gösteriyordu. Gemi inşasında gerekli olan *resimler* [modeller] *hutût-i mustakîme* [doğrusal] olmayıp, çoğunluğu *hutût-i münhanîyâtdan olmağla* [eğrisel], kara hendesesinden zordu. Seyrüsefer ise hendese ile beraber harita kullanımı, coğrafya, astronomiye de ihtiyaç gösteriyordu. Bundan başka, hâkim literatür Fransızcaydı. Tercümeğe ihtiyaç gösteriyordu. Bu sebeple Mühendishane, hem bilim hem de lisan eğitimi yapmalıydı. Ama III. Selim zamanından beri eğitim ihmal edilmişti. Başlangıç olarak, Tersane Mühendishanesindeki İkinci Hoca Ruhiddin Efendi, hendese ve lisana hâkimiyetinden dolayı Başhoca tayin edilmeliydi. Kendisi yeniden bir program hazırlamalıydı.

8. Rusya ve Habsburg harp alanlarında fazla sayıda nehir bulunmaktaydı. Gerek zafer, gerek mağlubiyet sonrasında nehir geçiş harekâtına ihtiyaç gösteriyordu. Avrupalılar bu duruma çok önem veriyorlardı ve bu işe mahsus bir sınıf teşkil etmişlerdi. Bu sınıf süratle köprü kuruyor, bozuyor ve ordularıyla beraber ilerliyorlardı. Devlet-i Âlîye'nin de böyle bir sınıfa ihtiyacı vardı. Önce hendeseye hâkim bir *serköprücü* tayin edilmeli ve o da derhal asker-levazımat alımlarına ve eğitime başlamalıydı. Eskiden Mühendishanede halife olup, o an Köstence Muhafızı olan Hüseyin Paşa'nın damadı Feyzi Ağa bu iş için uygundu.

9. Mühendishane personeli için Fransızca elzemdi. O an için Mütercim Nuri Efendi, lisan eğitimi verse de yetmiyordu. Frenk ve Rum muallimlerine de muhtaç olmamak için Babıalideki lisan odasının Mühendishaneye tahvil edilmesi çok faydalı olacaktı.

Görüldüğü üzere İshak Efendi, daha Başhoca olmadan devletin mühendis ve mühendislik politikasına yön verecek fikirlere sahipti. Yazılan Mühendislik Kanunu'na ne kadar etkisi olduğu tam kestirelememekle beraber, gerek Kanun'da, gerek yazılan diğer layihalardaki benzerlikler, İshak Efendi'nin fikirleri ile uyuşmaktadır. Mesela 25 Mart 1827'de Mühendis Tercümanlığına birinci sınıf öğrencilerinden İzzeddin Efendi'nin atanması, İshak Efendi'nin işaret ettiği lisan öğreniminin ehemmiyeti ile alakalı olmalıdır.²⁵³

Her ne kadar Mühendishanede az sayıda mühendis olsa da devletin ısrarcılığı sonucunda, kurulan ilk tertiplere mühendisler atanmıştı. Mesela Bahr-ı Sefid Boğazı'na gönderilen 1. Tertip'te Mühendis Halifesi Hafız Mehmed Efendi, Mühendis Mülazımı Hacı Mehmed Efendi'ydi.²⁵⁴ Eğriboz'a gönderilen Binbaşı Ahmed Ağa'nın sevk-idare ettiği 2. Tertip'te 2 Aralık 1826 itibarıyla Mühendis Hocası Ahmed Efendi, Mühendis Mülazımı Emin Efendi'ydi.²⁵⁵ Gene Eğriboz'a gönderilmiş olan 6. Tertip'te 25 Haziran 1827 tarihinde Mühendis Halifesi Nuri Efendi, Mühendis Mülazımı Ahmed Efendi'ydi.²⁵⁶ Bnb. Hacı Arif Ağa'nın emir-komutasındaki 7. Tertip'in 21 Ekim 1826 tarihinde Mühendis Hocası Osman Efendi'ydi. Mülazımlığını ise gene aynı isimli Osman Efendi yapıyordu.²⁵⁷ Kanun'da, ilk önce İstanbul tertiplerinin mühendis ihtiyacının karşılanacağı belirtilmişti ama görece erken bir tarihte, 1 Kasım 1826'da, Edirne'den Eğriboz'a gönderilen Davud Ağa Tertibi'ne, *Mühendisbaşı* olarak Mehmed Salim Ağa'nın tayin edildiği tespit edilmiştir. Ama mülazımı yoktur.²⁵⁸ Gene teşkilatça en ideal

²⁵³ Bu atama, silsile-i merâtipde toplam 13 mühendisin bir üst rütbeye terfisi anlamına geliyordu. 1. Sınıf'ta şakird olan İzzeddin Efendi'nin yerine, 2. Sınıf'ta Mülazım-ı Evvel Seyid Ebubekir Efendi geçmiştir. Sırasıyla Ahmed, Ali, Ali (farklı), Mehmed, İlyas, İzzed, Seyid Mehmed, Mehmed Arif, Osman, Süleyman Esad, Tahir Ömer, Seyid Hasan Efendiler ise boşalan yerlere şakird veya mülazım olarak atanmışlardır. Künyeleri için bk. BOA, C. Maarif (MF.), 70/3484.

²⁵⁴ BOA, KK. d., 6801, s. 7.

²⁵⁵ BOA, D. ASM. d., 37355, s. 2.

²⁵⁶ BOA, D. ASM. d., 37381, s. 4.

²⁵⁷ BOA, D. ASM. d., 37348, s. 2.

²⁵⁸ BOA, D. ASM. d., 37352, s. 2. Yeri gelmişken kanunlardaki isim tutarsızlığına değinmek gerekmektedir. Kasım 1826 tarihli Mühendislik Kanunu, tertiplere birer *mühendis halifesi* ve birer *mühendis mülazımının* tayin olacağını emretmişti. Daha öncesinde yayımlanan (Zilhicce 1241 (H)) Mansûre Kanunu'nda ise tertiplere bir *mühendis hocası* ve bir *mühendis mülazımı* atanacağı emredilmişti. Gene değinildiği üzere, yayımlanan ilk Mansûre kanunlarının kendi aralarında da isim farklılıkları bulunmaktaydı. Mesela farklılaşan BOA, HAT, 1418/57987, 1418/57990, 1418/57991 ve TS. MA. e. 685/14 sayılı belgelerdeki Mansûre teşkilatlarında mühendisler, Kasım 1826 Mühendis Kanunu ile aynı şekilde *mühendis halifesi* ve *mühendis mülazımı* olarak kaydedilmişti. Aslında işlevsel bir tutarsızlık yoktur. Mühendishanede halifeler, tertiplere geçtiklerinde mühendis hocası olarak isimlendiriliyorlardı. Ayrıca, zaten Mühendishanede

tertiplerden olan Silistre Tertibi'nde 28 Mart 1827 tarihinde Mühendis Hocası Abdullah Mustafa Efendi, Mühendis Mülazımı Süleyman Mustafa Efendi'ydi.²⁵⁹

Görüldüğü üzere Mansûre tertibi, ordunun buraya kadar anlatılan sınıf ve ocaklarıyla destekleniyordu. Ama mühendisler, bu grup içerisinde orduyu şekillendirecek en muhtemel sınıftı. Mütefennin ordu amacı, aslında mühendislere açık bir atıftı. Ama bir bütün olarak bilimin, Osmanlıdaki görece küçük ayak izleri, bu konuda atılması düşünülen büyük adımları desteklemiyordu. Yıldız'ın deyişiyle *Osmanlı mühendisinin Bacon-Descartes ekseninde şekillenen Yeniçağ Avrupa biliminin, tabiat ve tabî olan (Gr. Pyhsis) üzerinde bilgiyle tahakküm kurma niyetindeki sivil/seküler meydan okuyuşunu temsil ettiğini söylemek zordu.*²⁶⁰ Çünkü Beydilli'nin ifade ettiği üzere, *testiyi getiren de kıran da birdi.*²⁶¹

Bu arada, Mansûre tertiplerinin topyekün bir değişimin bayraktarlığıyla coşkun bir şekilde ortaya çıkması, senelerdir ataletе düşmüş diğer sınıfları pozitif etkilediği ve onlara da ayrı bir dinamizm kattığı görülmektedir. Kanun gereği tertiplerin emrine giren yardımcı sınıflar, kendilerini ana muharebe kuvvetine tatbik ve intibak etme ihtiyacı duyuyorlardı. Bu sınıflardan birinin nazırı, diğerlerine nazaran, sınıfının Yeniçeri Ocağına benzeyen halinden hiç memnun değildi. Tophane-i Amirenin çalışkan Nazırı, sınıfının Mansûre ordusuyla uyumlu hale getirilmesi için en az kendisi kadar hırslı yeni Seraskeri, takrirleri ile sıkıştırarak ve bu baskı, Mansûre projesinin ilk tensikatını da beraberinde getirecekti.

1.2. MUHARREM 1243 KANUNU VE OSMANLI-RUS (1828-1829) SAVAŞI'NIN TEŞKİLAT ÜZERİNE ETKİLERİ

1.2.1. Piyade ve Topçu-Arabacı Sınıflarına Dair Düzenlemeler

1827 yılının başına gelindiğinde, gerek kâğıt üzerinde gerekse tüm imparatorluk sınırlarında sayıları hızla artan tertipler, durumu Zilhicce 1241 (H) Kanunu'nun *tekessür ittikçe iktizâsına bakılmak* noktasına getirmişti. Bu hızla giderse bu sene teşkil edileceklerle beraber, tertip adedi 100'ü geçecekti. Ayrıca sonradan eklenen arabacı, esnaf ve klarnetçilerle beraber mevcudu 1.680'e ulaşan tek bir Mansûre tertibinin bile bir binbaşı tarafından sevk-idare edilemeyeceği ortaya çıkmışken, onlarca tertip nasıl

mevcutları dört olan gerçek mühendis hocalarının tertiplere atanması söz konusu değildi. Bk. EK-1. Görüldüğü üzere isimlendirmedeki tutarsızlıklar maaş defterlerinde de rastlanabilmektedir.

²⁵⁹ BOA, C. AS., 691/29006.

²⁶⁰ Yıldız, *age.*, s. 301.

²⁶¹ Beydilli, *age.*, s. 75.

sevk-idare edilecekti? İktizası neydi? Belgelerin fazlaca ketum olduğu bu durum, Padişah, Sadrazam, Serasker ve Mansûre Nazırının oluşturduğu ıslahat koalisyonunun masasında çözülmeyi bekleyen en büyük sorun olarak dururken, çözülmeyi bekleyen başka bir atama sorunu da yeni fırsatlar doğuracaktı.

Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa ve Kavalalı İbrahim Paşa Mora'da uyumlu çalışmışlardı. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Saraya dayatmasıyla, Kaptan-ı Derya Mesolongi zaferi sonrası 13 Mayıs 1826'da geri çekilmiş ve donanmanın bir kısmını İbrahim Paşa'ya teslim ederek geri kalan kısmıyla, Haziran başlarında İstanbul'a gelmişti. Padişah, bu yetenekli Paşayı görevden almak istemese de Mısır Valisi azlinde ısrar ediyordu.²⁶²

Bu şekilde azli veya ibkası sürüncemede kalan Hüsrev Paşa, donanmayla İzmir'e uğradığında Calosso gibi Sardinyalı bir askerle irtibata geçmiş ve denizci askerlerinden bir birlik kurarak Fransız askerî eğitimiyle eğitmişti. Sonradan Muallim Hurşid olarak anılacak Çavuş Gaillard, verdiği askerî eğitimle Hüsrev Paşa'yı rakipleri arasında seçkin bir hale getirecekti. Aslında bu, Paşanın Avrupa tarzı askerî eğitimle ilk karşılaşması değildi. Geçmişte hamisi, Nizam-ı Cedid'in önemli isimlerinden Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'ydı. Kaptan Paşanın desteğiyle 1801'de Mısır Valisi olduğunda yaptığı en önemli işlerden birisi, talimli asker yetiştirmek için Levent Çiftliği'ne benzer bir kışla yaptırıp derhal Fransız usûlü eğitime başlamak olacaktı.²⁶³ Çünkü ehil bir komutanın sevk-idaresinde, eğitilmiş ve disiplinli 40.000 askerinin iki koca imparatorluğu üç sene nasıl oyaladığını bizzat kendi gözleriyle görmüştü.

Gaillard'ın eğittiği birlik, Padişah tarafından haber alınınca, Hüsrev Paşa bu birlikle Tersane Bahçesi'nde kendisine bir gösteri yaptı. Etkilenen Padişah, Sadrazamdan da aynı tepkiyi alınca, kendi kurduğu Enderun birliğinin de Hüsrev Paşa'nın tarzında eğitilmesi için emir verdi. Zat-ı Şahane, bu gösteriden sonra aklındaki Hüsrev Paşa'nın azil sorununu çözmüşse benziyor. 9 Şubat 1827 tarihinde pratik bir becayişle, Hüsrev Paşa'yı Karadeniz Boğazı'nın Anadolu yakası muhafızlığına ve Karahisâr-ı Sahib ve Ankara sancakları da eklenerek Anadolu Valiliği'ne atadı. Kendisinden boşalan

²⁶² Hüsrev Paşa'nın Kavalılarla olan husumeti, kendisinin 1801'de Mısır Valiliği yaptığı zamanlara dayanıyordu. Bu süreçte görevden alınması ile ilgili bk. Çelik, *age.*, s. 241-249.

²⁶³ Çelik, *age.*, s. 22-27. Robert Walsh, Hüsrev Paşa'nın Gürcü yetiştirmesi Halil Rifat'ın (Damat Gürcü Halil Rifat Paşa (1795-1856)) kendisinden 10 askeri, Avrupa tarzında eğitmek istediğini belirtmektedir. İzin alınca, İzmir caddelerinde dolaşırken bulduğu Gaillard'ı bu iş için tutacaktır. Napolyon'un Mısır seferine çavuş olarak katılmış olan bu asker, ilk olarak bu on askeri eğitecek ve ileride Padişahın kararlarını etkileyecek olan bir gösteri-tatbikat taburunun ilk temellerini atacaktır. Robert Walsh, *A Residence at Constantinople*, C II, F. Westley and A. H. Davis Stationers' Hall Court, London 1836, s. 523-524.

Kapudan Paşalığa da halef Anadolu Valisi Mehmed İzzet Paşa atandı.²⁶⁴ Böylece Hüsrev Paşa daha parlak bir kariyer için karaya çıkmış bulunmaktaydı.

Padişah, *yeni talim usulünden çok etkilenmiş olmalı ki* Hüsrev Paşa'nın yeni talimini görmek için bu sefer Kuleli'ye gitti. Buradan da olumlu fikirlerle ayrılan Padişah, Hüsrev Paşa'nın gösteri-tatbikat taburundan Yüzbaşı Sabri Ağa ve Binbaşı Çerkez Abdi Ağa'yı, Enderun ağalarını eğitmek üzere Saray'a aldı. 11 Mart 1827 tarihinde bu sefer misafir Hüsrev Paşa'ydı. Saray'a davet edilen Hüsrev Paşa, Enderun ağalarının eğitimini bizzat Hünkârla beraber izledi ve *eski-yeni talim sistemine dair sohbet ettiler*. 31 Mart 1827 tarihinde, yani Ramazan Bayramı'nın üçüncü gününde ise eski sistem ile yeni sistem Gülhane'deki rikab resminde kozlarını paylaştı. Enderun ağaları geçit resminden sonra atış talimi yaptılar. Sonra Başbinbaşı Osman Ağa, 1.000'den fazla Mansûre askerine eski usûl askerî eğitim yaptırdı. Kapanış ise Hüsrev Paşa'dan geldi. Aynı Mısır ordusunda olduğu gibi fes giymiş 100 kişilik bir birliğe bizzat kendisi komut vererek *Fransız talimi* yaptırdı. Padişah aklındakinin kuvveden fiile geçtiğini büyük bir mutlulukla izledi. Bu 100 eğitilmiş askerin Mansûre ordusuna talimci olmasına karar verildi. Ayrıca Enderun ağalarının eğitimi de Hüsrev Paşa'nın hazinedarı Halil Rıfat Ağa sorumluluğuna verildi.²⁶⁵

Hüsrev Paşa, eğitim gösterileriyle hızla Padişahın gözdesi olurken, Boğaz'ın Anadolu yakasında Kuleli Bahçesi'nde kendi inşa ettiği kışlasını, modern eğitim çalışmalarının merkezi haline getirdi. *Bu tür girişimler ve elde ettiği başarılı sonuçlar, adeta ordu içinde ordu ve sistem içinde yeni bir sistem görüntüsü vermekteydi*. Yaptığı tüm girişimlerle seraskerliği istediği çok belli olan bu azimli Paşa, Çelik'e göre *çoktan gölge serasker konumuna gelmişti*.²⁶⁶

Padişah ve Sadrazam, ağırlaşmış ve yavaşlamış Mansûre ıslahatlarını devam ettirebilecek ve birliklere tekrar bir ivme verebilecek Hüsrev Paşa'dan emindiler. Yalnız Padişahın bir çekincesi vardı. Mansûre rejiminin kılıcı Ağa Hüseyin Paşa'yı gücendirmeden seraskerliği Hüsrev Paşa'ya nasıl verecekti? Onu da belagat ve ince zekâsıyla Sadrazam çözdü. Beyazıt Camisi'nde Ağa Hüseyin Paşa'yla gizlice görüşen Sadrazam Mehmed Selim Paşa kötü polisi oynadı. Mansûre maslahatının çok önemli bir iş olduğunu, o ana kadar bir sürü memur ve kendisinin çalışarak ancak bu seviyeye

²⁶⁴ Çelik, *age.*, s. 271. BOA, HAT, 1570/17.

²⁶⁵ Çelik, *age.*, s. 271-272; Çelik, "Asâkir-i Mansûre Ordusunda Talim Sisteminin Değişmesi", s. 95-96. Hüsrev Paşa'yla beraber hızla yükselen Halil Rıfat Ağa, 12 Mart 1827 tarihinde mîrimîran rütbesiyle taltif edilecektir. BOA, HAT, 1570/34.

²⁶⁶ Çelik, *age.*, s. 273.

getirebildiklerini fakat *bu âna kadar verilebilen nizâm ve intizamdaki ekser şeyler, hak bu ki hâlâ kabataslak gibi bir şey olarak*, istedikleri gibi bir sûret verilemediğini belirtti. Aynı Eşkinci Meclisinde olduğu gibi etkili hitabetini tekrar ortaya koyan Sadrazam, devrin kılıç kabzasını en sert tutan adamına açık yüreklilikle kendisinin seraskerlikten azledileceğini, hatta Padişaha kendisinin Bursa'ya gitmesini önerdiğini söyledi. Hemen ardından ters psikolojiyi Padişah üzerinden yürüttü. Ama Hünkâr-ı 'Adlînin bu fikre karşı çıktığını, *Hüseyin Paşa'nın yanımdan ayrıldığını istemem, seraskerlikten infisâli takdîrinde dahî yine mansıbları üzerinde olarak Boğaziçi'nde oturmak üzere icrâsı lâzımdır* dediğini dile getirdi. Gözünden yaşlar boşalan Paşa, Padişaha şükranlarını ilettikten sonra karara saygı duyduğunu ve itiraz etmeyeceğini bildirdi. Gün, artık Hüsrev'in günüydü. Daha yeni Anadolu Valisi olan Paşa, 1 Mayıs 1827'de seraskerliğe atandı ve 8 Mayıs'ta hilat giydi. Anadolu Valiliği'ne ilaveten, 25 Mayıs'ta da Bolu, Viranşehir, Kastamonu ve Çankırı sancaklarının muhassıllıklarını da üzerine aldı.²⁶⁷

Askerî eğitim alanında getirdiği görece yenilik, kendisini seraskerliğe taşımıştı. Fakat ilk mesaisi eğitim üzerine değil, eğitimi, dolayısıyla sevk-idareyi zorlaştıran hantallaşmış teşkilat ve kadroları düzenlemek üzerine oldu. Kendisini, ileride değinilecek olan "taburlaşma" faaliyetlerinin tam ortasında bulan yeni Serasker, ilk ciddi imtihanını, üzerinde çok düşünülmüş ve oldukça tafsilatlı bir layihaya danışmanlık hizmeti sunarak verecekti.

Tarihi tam belli olmamakla beraber, Padişahın kararına bakılırsa, Hüsrev Paşa'nın seraskerliğe atanmasından hemen sonra yazılmış bir takrir, oldukça zaman ve enerji gerektirecek bir çalışma başlatacaktı. Sadrazam takririnde Padişaha, Tophane Nazırı bendeleriyle Topçubaşı ve Arabacıbaşı kullarının beraber kaleme aldıkları bir layiha hakkında bilgi veriyordu. Layiha, daha öncesinde dikkat çeken rütbe değişikliklerinin sebebini açıklar gibiydi. Layiha'ya göre Topçu ve Arabacı Ocakları, 1207 (H) senesinde Nizam-ı Cedid ortalarına tatbiken tekrar teşkil edilmişti. Topçu ve arabacı teşkilat ve kadroları o güne kadar bu nizamda gelmişlerdi. Ama Yeniçeri Ocağı ilga olmasına rağmen, bu iki sınıf aynı rütbe ve kadrolarda istihdam olmaya devam ediyordu. Zilhicce 1241 (H) Kanunu'yla Mansûre emrine giriyorlar fakat tertip teşkilatına ayak uydurmakta zorlanıyorlardı. Ayrıca Mansûre tertipleriyle beraber görev yapmalarına rağmen, özlük haklarında farklılıklar vardı. Konu hakkında önceden Babıaliyle de müzakere ettikleri anlaşılan ateş destek ricali, görünen o ki Sadrazamı da arkalarına almışlardı. Ödevlerine iyi çalıştıkları anlaşılan muharebe destek kurmayları, belli ki olumlu bir yanıt

²⁶⁷ BOA, HAT, 476/23325. Çelik, *age.*, s. 273-275.

bekliyorlardı. Fakat hep bir adım önde olan Zat-ı Şahane aldığı kararlar, hem başka birilerinin mesaisini artırmakla kalmadı hem de çalışmamızı “askerî bürokrasinin gelişimi” hakkında ayrı bir bölüm açmak zorunda bıraktı. Takririn bâlâsına kısa ve şüpheci bir tonda şöyle yazdı: *Vâkı'an bu eski usûlün tebdîl ü tağyîri lâzimededen ise de şu sıra tağyîri dahi pek yakışık almayacak, Serasker Paşa ve sâ'ir erbâb-ı vukûf ile tekrâr müzâkeresini idüb, kararını taraf-ı hümâyûnuma 'arz idesin.*²⁶⁸

Hünkârın *şu sıra* ile ne kastettiği belirlenememiştir çünkü takririn net tarihi belli değildir. Ama Padişahın, Layiha'nın geleceğine Seraskeri de ortak etmesinin anlamı büyüktü. Padişah sadece teknik ve bürokratik olarak birbirlerinden ayrı iki sınıf arasında yatay koordinasyon teşkil etmiyor, aynı zamanda Seraskeri, yavaş yavaş askerî ıslahat çalışmalarının merkezine kaydırıyordu.

Layiha, bent bent yazılmış 14 paragrafla, topçu ve arabacı sınıfının hem teşkilat ve kadrosunu Mansûre nizamıyla uygun hale getiriyor hem de lojistik ve mali yapısını güncelliyordu. Piyade ve topçunun barışta ve savaşta, İstanbul ve taşrada çalışma esaslarını belirliyor, kethüda, karakullukçu, ocak çavuşluğu gibi eski rütbeleri kaldırıp, personeli Mansûre rütbeleriyle sağ ve solkol nizamına sokuyordu. Maaşlarını Mansûre zabitan ve neferatı ile uyumlu getiriyor ve maaşlarla beraber ikmal-iaşesini Mukataat Hazinesine bağlıyordu.²⁶⁹

Layiha'nın *cesîm maddeleri olduğundan*, sadece Seraskeri değil, devletin birçok dairesini de ilgilendiriyordu. Bu sebeple Sadrazam, çeşitli devlet ricalini içeren birden fazla meclis düzenledi.²⁷⁰ Mesele o kadar çok yönlüydü ki aynı Anadolu ordusunun görüşüldüğü meclislerde olduğu gibi birden derinleşebiliyordu. Mesela elbise konusu iyi bir örnek olabilir. Soru şuydu: Topçu ve arabacılar münavebelerinde ne giyeceklerdi? Piyadelerin elbiseleri Kanun'la belirlenmişti. Ama topçular ve arabacılar hala eski nizamda giyiniyorlardı. Çözüm olarak muhtemel iki seçenek belirdi: 1. Taburların emrine girdiklerinde geçici elbiseler verilmesi. 2. Geçici elbise vermek, Devlet-i Âlîyye'nin şanına yakışmayacağından, hepsine aynı Mansûre neferi gibi yeni elbiseler verilmesi. Osmanlı gururu doğal olarak 2. seçeneği seçiyordu. Bu sefer daha büyük iki soru belirliyordu: 1. Kaç kişiye elbise diktirilecekti? 2. Tüm topçu ve arabacı neferatına diktirilecek yüzlerce elbisenin masarifatı ne olacaktı? Bu defa Serasker, Defterdar ve

²⁶⁸ BOA, HAT, 585/28765.

²⁶⁹ BOA, HAT, 589/28937.

²⁷⁰ BOA, HAT, 583/28622. Belgede, Topçu Nazırının Layiha'sı kabul edilmeden önce yapılan görüşmeler ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır. Bir sonraki belgeye kadar bu belgede geçen görüşmeler aktarılacaktır.

Tophane-i Amire Nazırının görüşeceği yeni bir konu başlığı açılıyor, Çavuşbaşının hazırlaması gereken ayrı bir layiha ortaya çıkıyordu.

Osmanlı ısrarcılığı gene galip geldi ve maddeler görüşülmeye devam edildi. Babıalide bu sefer toplanan Meclis daha kalabalıktı. Serasker, Defterdar, Tersane Emini, Mukataat Nazırı, Mansûre ve Tophane Nazırı, Çavuşbaşı ve kalabalık bir memur-ini saire, Layiha'yı karara bağlamak üzere Sadrazam yönetiminde oturumlara başladı. Tüm görüşmelerde, *sûret-i nizâmın ekserisi 'Asâkir-i Mansûre usûlüne mutâbık* kalındı. Özellikle topçu ve arabacıların, Mansûre birlikleri ile beraber olacaklarından artık ticaretle olan ilişkilerinin tamamen kesilmesi, teşkilat, maaş, tayinat ve elbisede Mansûre birlikleriyle uyum ve masraflarının Mukataat Hazinesine devri öne çıkan başlıklardı. Sonra görüşmelerde topçu ve arabacıların ne kadarlık bir kuvvet oluşturduğu ortaya kondu. 82 piyade topçusu, her ortası 120 kişiden 9.840, 32 piyade top arabacısı, her ortası 120 kişiden 3.840, 846 süvari topçusu ve 425 süvari arabacısıyla toplam 14.951 mevcutlu bir kuvvetin nizamı güncelleniyordu. Bazı noksanlar düşüldükten sonra bu büyüklükte bir kuvvetin senelik masrafının 20.000 keseye yaklaştığı ortaya çıktı.

İleride bahsedileceği üzere, piyade tertiplerinin kontrolsüz bir şekilde artması devleti, bu tertipleri ilk etapta 31 tabur altında toplama kararı almasına yol açmıştı. Yaklaşık 15.000 kişilik bir topçu kuvveti bu kadar piyade için fazlaydı. O sebeple piyade topçularının 22, piyade top arabacılarının da 2 ortasının lağvedilmesi uygun görüldü. Böylece süvari topçu ve arabacılarıyla beraber 12.100 mevcutlu bir ateş destek kuvvetinde karar kılındı. Piyade taburları tekessür ettikçe topçular da aynı oranda artacaktı. Sonrasında bu kuvvetin maaş hesaplaması Defterdara *sipariş* edildi. Masrafların ödenmesinin Mukataat Hazinesine devredileceği ve senelik bütçeye esas hesabın tam kapatılabilmesi için, çıkacak Kanun'un Muharrem 1243 (H) başından itibaren yürürlüğe konulması da unutulmadı. Sadrazam bu şekliyle, görüşmeler ve sonuçların özetlerini Padişaha çıkardı. Padişah işin çoğunluğunun çözüldüğünü görmekle beraber, ufak tefek ilaveler ve noksanların tekrar görüşülmesini istedi.

Sadrazam, emrin gereği olarak bir grup meclis daha düzenledi.²⁷¹ Aynı konuların üzerinden bir kere daha geçildi. Bazı konular detaylandırıldı. Mesela arabacıların sadece topların naklini değil, *mühimmât ve edevât-ı harbiyyeyi* taşıyacak öküz arabalarının imal ve idaresini de üstlenmeleri kararı alındı. Artık orta tabirinin tamamen

²⁷¹ BOA, HAT, 583/28668. Padişahın meseleyi son bir kere daha görüşülmesini istedikten sonra yapılan görüşmeleri içermektedir.

kaldırılıp bölük denilmesi uygun görüldü. Sonra Tophane-i Amire üst yönetim ve bürokratik teşkilatı tekrar güncellenip maaşları tesviye edildi. Sadrazam Padişaha tekrar çıktığında Cihânânîleri, *takrîrinde beyân ve istîzan eylediğîn üzere tanzîm ve icrâ' olunsun* dedi. Bu kısa cevap, Mansûre ordusunun düzenli orduya dönüşme sürecinin ikinci devresinin perdesini aralayacaktı.

Topçu ve Arabacılar Kanunu, 1 Muharrem 1243 (H) (25 Temmuz 1827) tarihinde yayımlandı. Topçu Nazırının Layihası'nda belirttiği her husussun bir yansımasını bulmak mümkündü. Kategorik olarak Zilhicce 1241 (H) Kanunu'na benziyordu. Önce alınan kararlar bent bent açıklanıyor, sonrasında kadro, maaş, tayinat listelerine geçiliyordu. Kanun, topçu ve arabacıların nizamını şu başlıklarla güncelleyip, Mansûre ordusuna yeniden bağladı:²⁷²

1. Zilhicce 1241 (H) Kanunu ile kurulan Mansûre tertibi, 1.526 [Bnb. ile beraber 1.527] kişiden oluşuyordu. Ama zamanla ihtiyaca binaen 1.680 kişiye ulaşmıştı. Bu kadar çok personeli, bir binbaşının sevk-idare etmesi güç olacağından artık '*Asâkir-i Mansûre'nin beher tertîbi, ma'a binbâşı cümlesi tüfenk-endâz olmak üzere sekizyüz "bukadar" nefer* olacaktı. Tertip artık tabur olarak adlandırılacaktı. Her üç tb. *bir tâmm tertîb* [Alay demiyor.] addolunacak, ve bu tam tertip 2.580 kişiden oluşacaktı. Üç bnb.nın üzerine *ehil ve erbâbı bulundukça*, miralay, miralay mülazımı ve alay emini atanacaktı. Yani ilk defa tertip/tabur üstü bir birlik yapılanmasından söz ediliyordu. Tertip bünyesinde yer alan topçu, arabacı ve cebehaneciler ise artık taburların kuruluşlarında yer almayacaklardı. Barışta ve savaşta, ihtiyaca binaen kendi kışlalarından alınacaktı. 1207 (H) senesinden beri Yeniçeri Ocağına tatbiken sürdürdükleri orta sistemini de terkedeceklerdi. Artık teşkilat ve kadroları Mansûre taburlarına uyumlu olarak, münavebeyle taburlarda görev yapacaklardı.

2. O gün itibarıyla 82 piyade topçu bölüğü bulunmaktaydı. Bunların 49,5 '*adedi* Dersaadet ve çevresinde, geri kalanı da Akdeniz Boğazı vesair yerlerde olup, bir hayli noksanları bulunmaktaydı. Kurulmaları hala sürmekte olan 31 piyade taburuna nazaran sayıları fazla olan piyade topçu bölüklerinin 22 adedi lağvedilip, 60 bölüğe düşürülecekti. Artık neferatla eksikler tamamlanacak, Mansûre taburlarının artışına bağlı olarak topçu bölük sayısı da artacaktı. Top arabacıları ise topçuların yarısı kadar olmaları gerekiyordu. O an için 24'ü İstanbul ve çevresinde, sekiz adedi taşrada olmak

²⁷² Muharrem 1243 (H) Kanunu altı ayrı belgede tespit edilmiştir. BOA, HAT, 1573/3; D. PYM. d., 35761; KAD II, s. 1a-8b; MAD. d., 9002, s. 179-191; D. BŞM. d., 42044; HAT, 1237/48118. Son belgede, Kanun'un *Elbise Hususu* listesi hariç, diğer kadro listeleri eksiktir. Kanun'un madde madde açıklaması, II Numaralı Kanunname-i Askerî Defteri'nden (KAD II) yapılacaktır.

üzere 32 piyade top arabacı bölüğünün ikisi lağvedilerek, sayıları 30'a düşürülecekti. Mevcutları tamamlanmış 60 top. ve 30 arabacı bölüklerinin yarısı sağ, yarısı da solkol olmak üzere ikiye ayrılacaktı.

3. Mansûre taburlarının yeniden teşkil edilmeleriyle, talim için emirlerine 20 mürettebatıyla iki top “takımı”²⁷³, halifeleriyle beraber 12 arabacı verilecekti. Bunlar iki ay boyunca emrine verildikleri taburla eğitim yapacaklardı. İki ay sonunda eğitimlerini tamamlayıp, Tophane-i Amiredeki asıl bölüklerine dönecekler, aynı bölükten diğer 20 topçu ve 12 arabacı münavebeten piyade taburuna sevk edilecekti. Onlar da iki ay piyadelerle eğitim yaptıktan sonra kışlarına dönecek ve diğer iki toplu 20+12’lik müfreze piyade taburuna gönderilecekti. Topçu ve arabacı bölüklerinin 120 (halifeler ve neferat) kişi oldukları düşünülürse, demek ki bir top. bl.nün münavebesi bir senede, ar. bl.nün münavebesi ise 20 ayda bitecekti. Bu münavebeli eğitimin amacı, aralarında *hüsni-îtilâf husûlüyle yekvücûd olmalarını* temin etmek içindi. Yalnız iki ay kuralı, sadece İstanbul ve *civarında* olan taburlar için geçerliydi. Taşrada olan taburlara gönderilecek topçu ve arabacı müfrezeleri altı ayda bir değiştirilecekti. Bu iki ve altı aylığına verilecek iki top mürettebatı, sadece eğitim için ve barış zamanı geçerliydi. Seferde taburlara kaç adet top verileceği, o zaman belli olacaktı. Top sayısına göre de mürettebat mevcudu belli olacaktı. Bir de taburlara verilecek 70 top “takımı”²⁷⁴ süvari topçusu, 60 top takımı süvari arabacısı vardı. Bunların noksanları az olmakla beraber, Mansûre süvari taburlarıyla olan ilişkileri emredileceği üzere olacaktı.

4. Topçuların asıl görevi her cins topu kullanmak ve arabacıların görevi ise top ve kapaklı arabalarını koşturmak ve imal etmektir. Ama artık iki sınıf da ihtiyaca binaen birbirlerinin fen ve hünerlerini bilecekti. Hatta artık Mansûre birlikleri ile beraber görevlendirildiklerinde, aynı Mansûre piyadesi gibi *ormak kırmak, tâbya yapmak, hendek kazmak* faaliyetlerine bizzat katılacaklar, *biz tobucuyuz, ‘arabacıyız* demeyeceklerdi. Ayrıca emir verildiğinde arabacılar, mühimmat ve harp edevatıyla sefer levazımatı için gerekli arabaları da idare edeceklerdi.

5. Ortalarda bulunan başkarakullukçu ve aşçıusta gibi Yeniçeriliğe has rütbeler kaldırılacaktı. Topçu ortalarında 10, arabacı ortalarında yedi kişi olan karakullukçuların beşi aşçı olarak kalacak ve geri kalan topçulardaki beş ve arabacılardaki iki

²⁷³ Kanun’da “takım” olarak geçmekteyse de, takım tabiriyle kastedilen, tek top ve onun mürettebatı bir usta, bir yamak (halife) ve sekiz topçu neferidir.

²⁷⁴ Aynı şekilde “takım” olarak geçmektedir ama kastedilen tek top ve mürettebatıdır.

karakullukçu, topçu eksiklerini tamamlayacaktı. *Sağdan birincilerin* ortasında²⁷⁵ bulunan 30 karakullukçunun da beşi aşçı namıyla kalacak, diğerleri boşlukları dolduracaktı.

6. Aynı şekilde ocak kethüdası ve kethüdayeri rütbeleri kaldırılacaktı. Artık ocak kethüdası sağkol ağası, ocak çavuşu da solkol ağası olarak değişecekti. Ortalar bölüklere dönüştüğünden çorbacılar yüzbaşı, odabaşılar yüzbaşı mülazımı, vekilharçlar çavuş olarak anılacak, alemdarlar ise Mansûre taburlarından bile kaldırıldığından, bölüklerde de yer almayacaklardı. Yüzbaşılara aylık 200, mülazımlara 100, çavuşlara 60 kuruş verilecekti. Bu üç subay bölük karargâhını oluşturmakla beraber, sevk-idareyi kolaylaştırmak için topçularda top ustalarının, arabacılar da ise halifelerin ehil ve münasiplerinden birer *çavuş-ı sâni* seçilip, bölük karargâhına geçecekti. Bu ikinci çavuş ise 50 kuruş mahiye alacaktı.

7. Sağkol ağasına dönüşen ocak kethüdasının eski mahiyesi 937,5 kuruş olduğundan, piyade top.sunun sağkol ağasının da mahiyesi de 937,5 kuruş olarak kalacaktı. Solkol ağasının mahiyesi ise yeni sistemde 800 kuruş olarak güncellendi. Piyade top arabacılarının sağkol ağasına mahiye olarak 800, solkol ağasına ise 700 kuruş tahsis edilmişti. Sağ ve solkollara, aynı Mansûre tb.larında olduğu üzere bir trampet çvş., bir de trampet onb.sı tarafından sevk-idare edilen 26 kişilik bir *muzîka takımı* verilecekti. Muzika tk.nın yarısı sağ, diğer yarısı da solkolda bulunacaktı. Kanun'da, sağ ve solkol ağalarının dirayetli kişilerden seçilmesi özellikle vurgulanıyor, disiplini her şartta sağlamaları ve kendilerini aşan durumlarda ocak ağası, o da yeterli olmazsa nazıra başvurmaları emrediliyordu.²⁷⁶ Kanun, ast-üst ilişkilerini ise şu şekilde bir dengeye oturtmuştu: *Küçükler büyüklerine dâ'imâ inkıyâd ve itâ'at ve büyükler dahi 'alâ't-tertib mâdûnlarına ri'âyet ve şefkat etmek merâsiminin icrâ'sına dahi tecvîz-i kusûr olunmaya.*

8. Topçu ve arabacılar, Mansûre tb.larıyla beraber kullanılacaklarından, ayrıca bir *bayrak* taşımalarına gerek yoktu. Zaten bölüklerden sancaktarlar kaldırılmış, 800 *bukadar* mevcutlu tb.lara dahi sadece bir sancaktar atanmıştı. Buna tatbiken, top. ve ar. bölükleri müstakil olarak bir yere görevlendirildiklerinde sağ ve solkol ağaları, sancak açmak maksadıyla ehil yüzbaşılardan birer sancaktar görevlendireceklerdi. Sancaktarların maaşı 300 kuruş olacaktı. Eğer sancaktar kendi kolağasıyla beraber ise

²⁷⁵ Muhtemelen eski ağa ortasındaki karakullukçuları kastetmektedir. Bu ortada diğer ortalara nazaran daha fazla karakullukçu bulunmaktaydı.

²⁷⁶ Sağkol ve solkol ağası birbirine eşit rütbelere değillerdir. Solkol ağası emir-komuta zincirinde sağkol ağasının altındadır.

sancağı bizzat kendisi açacaktı. Ama bir-iki bölük müstakilen bir yere görevlendirilmişse, kendi kollarından ayrı bir sancak alıp kendileri açacaktı.

9. Sağkol ağalığı boşaldığında, solkol ağası sağkol, sağkol sancaktarı solkol ağası, solkol sancaktarı sağkol sancaktarı, [tüm] yzb.lardan kıdem ve ehliyet olarak en ileride olanı ise solkol sancaktarı seçilecekti. Silsilenin kollar arasında hem dikey hem de yatay olarak ilerleyişi, aralarındaki bağı kuvvetlendirdiği düşünülebilir. Bununla beraber üstüste yaşanan kadro boşalmalarında bu çaprazlama ilerleyişin, personelin birbirini tanımadan veya kadrosunda yetişmeden hızlıca başka bir birlik ve rütbeye geçmesine sebep olduğu da başka bir ihtimaldir. Fakat bu çaprazlama kadro geçişi, bölüklere geldiğinde kapalı ve dikey bir hale gelir. Yzb. kadrosu boşaldığında, mülazımı yüzbaşısının yerine geçecekti. Çavuş-ı evvel mülazım, çavuş-ı sâni çavuş-ı evvel, baş top ustası²⁷⁷ da çavuş-ı sâni olacaktı. Ama baş top ustası ehil değilse *bi'l-imtihân* başka bir top ustası da atanabilirdi. Arabacılarda da aynı şekilde silsile yürütülecekti.

10. İzin ve hac ibadeti için askere izin verme işlemi, aynı Mansûre Kanunu'nda olduğu gibiydi. Askerlere, barış zamanı senede bir kere olmak şartı ve toplamda birliğin [bölük] 1/5'ni aşmamak kaydıyla, yakın vilayetler için altı, uzak vilayetler için sekiz aylığına izin verilecekti. İzine giden askerlerin ellerine mühürlü izin tezkireleri verilecekti. Bunun için askerden herhangi bir harç alınmayacaktı. Aynı şekilde şartlar izin verirse, zabitan ve neferata hac ibadeti için de izin verilebilecekti. İstismar ve firarlar ise cezaya tabiydi. İzin ve hacda olanların *güzeşte* [geçmiş-birikmiş] mahiye ve maaşları, kendileri döndükten sonra verilecekti. Ama asker, izinde veya hacda vefat ederse, *işleyen* mahiye ve maaşları hazineye devrolacaktı. Belirlenen askerlik süresi Mansûre nizamı gibi 12 seneydi. Bu süre zarfında aylık maaş alacaklardı ama taşraya görevlendirildiklerinde, üç aylık mahiye/maaşlarını bir kerede alacaklardı. Gene Mansûre nizamında belirlendiği üzere nazırlar, taşradaki personellerini tayin edecekleri vekilharçlar²⁷⁸ vasıtasıyla ikmal-iaşe edeceklerdi.

11. Bu madde aslında Tophane Nazırı, Topçubaşı ve Arabacıbaşının müşterek hazırladıkları, önce Sadrazamın sonrasında Seraskerin de destekçisi olduğu Layiha'nın²⁷⁹ nabzının attığı maddeydi. Layiha'nın 6. bendinde açıklanmıştı ama Kanun'un 11. bendini oluşturdu. Diğer maddelerle kıyaslandığında etkisi en uzun süren

²⁷⁷ Aslında topçularda ayrı bir "baş usta" kadrosu yoktu. Top ustalarının en kıdemli ve liyakatlisi baş usta olarak anılıyordu.

²⁷⁸ Bu vekilharçlar, eski ortalardaki (rütbeli) vekilharçlardan farklıdır. Daha çok, bir yere görevlendirilmiş bir birliğin (mesela Eğriboz grubu) ihtiyaçları için nazır tarafından yerelden harcama yapmaya yetkilendirilmiş tedarikçi konumundadır.

²⁷⁹ BOA, HAT, 589/28937.

ve günümüz askerî sistemini en çok şekillendiren bu madde, kadim ile cedidi birbirinden ayıran isabetli bir topçu atışı gibiydi. Sadece Yeniçeriliğin gerçek mirasını değil, aynı zamanda örtük olarak bir 19 sene daha yaşamış Nizam-ı Cedid'i de bitirdi.

Topçu ve arabacılar da sistem şuydu: Barışta ve savaşta hizmetlerini aksatmayacak şekilde kışlarında *münâvebeli* olarak kalırlar, kışla dışında iş ve ticaret yapmalarına, hatta evlenmelerine bile izin verilirdi.²⁸⁰ Barış zamanında kışlada münavebede olan topçu ve arabacıların öğünleri için temel istihkak olan *nân ü lahm ta'yînâtlarından mâ'adâ*, yağ, pirinç, mum, sabun gibi zaruri ihtiyaçlarını, kendi kurdukları sandıklarında biriken fazla akçeden karşılarıydı. Elbiselerini gene kendileri yaptırırlardı. Bu sistem, yani maaşlarla ekmek ve et istihkakı dışındaki ihtiyaçların orta sandıklarından karşılanması durumu, sadece top. ve ar. ortalarına has bir durum değildi. Kaldırılmalarından önce Yeniçerilerin de temel uygulamasıydı.²⁸¹ Aslında merkezi ordu (kapıkulu) ortaları, lojistik ve mali yapılarıyla bir nevi anonim şirket gibiydiler. Devlet ortalara, ikmal edemediği/etmediği her mal ve hizmeti, zamanla piyasadan kendi mali güçleriyle temin etme hakkı vermişti. Bu hak, 1500-1800 yılları arasında askerin, işçeci (provizyonist), fiskalist ve gelenekçi (tradisyonalist) Osmanlı iktisadi evreni²⁸² içerisinde serpilip gelişmesinin icazet belgesiydi. 300 sene boyunca taşşış sebepli patlak veren

²⁸⁰ Nizam-ı Cedid'in Topçu Kanunu'na 22 Ocak 1794 tarihinde yayımladığı Zeyl'de, Topçu Ocağı personelinin *kâr ve kisb* etmelerine izin verilmesine rağmen, yapılan tahkikat sonucunda bazı topçuların *nevbetçi olmadıkları günlerde* iş ve ticaret bahanesiyle askerî elbiselerini çıkarıp, akşamları kışlaya erişmeyecek kadar uzak mahallerde çalıştıklarını bildirmekteydi. Bu kişilerin ister nefer, ister top ustası, isterse zabitan olsun, tespit edildiklerinde cezalandırılacaklarını belirten ek Kanun, bu hakkın sınırını tekrar çizmekteydi. Ticaret yapan topçular, asla askerliklerini engelleyecek kadar "esnaflaşmayacak", *maslahât-ı ticâretini muhâfaza fikriyle şân-ı Ocağa ve tobcı nizâmına muhâlif mu'âmelât ve etvâra ictisâr* etmeyeceklerdi. Koç-Yeşil, *age.*, s. 116-117. Belli ki devlet, topçularının "esnaflaşmasını" istemiyordu. Zeyl'in topçularda ne kadar etkili olduğu bilinmemektedir. Ama gene Yeşil'in belirttiğine göre, Yeniçerilerde durum vahimdir. Artık *Yeniçeri ortalarının isimleri, ilgilendikleri meslek kollarıyla birlikte anılmaya başlanmıştı. Örneğin on dördüncü cemaat ekmekçilik yaparken, seksen ikiler kasaptı. Ancak Yeniçeriler sadece belirli iş kollarında faaliyet göstermekten ziyade, ele aldığımız dönemde [1793-1826] her tür mesleği icra ediyordu. Nitekim vesikalarda sıkça, şişeci, pastırmacı, hamal, boyacı, tütüncü, kasap, külahçı, doğramacı, demirci, kantarcı, çizmeci, tacir, yemenici, yorgancı, kebapçı, fesci, sabuncu, kahveci, pazarcı Yeniçerilere rastlanmaktadır.* Yeşil, *age.*, s. 218.

²⁸¹ Yeniçerilerin maaşları, tayinat ve tahsisatları, mali mükellefiyet ve muafiyetleri için bk. Abdülkasım Gül, *Yeniçeriliğin Tarihi*, C II, s. 316-350. Orta ve Ocakların malvarlıkları ve idareleriyle nasıl vakıflaştıkları, 15. yüzyıldan itibaren nasıl tedrici olarak, Osmanlı piyasalarının hakimi haline geldikleri ve nasıl kanuni ve toplumsal meşruiyet elde ettikleri hakkında bk. Gül, *age.*, s. 367-382. Yıldız ise Yeniçerilerin elde ettiği iktisadi gücü şöyle ortaya koyar: *Ocağa mensubiyetlerinden ötürü vergi muafiyetleri ve siyasî iktidarın müdahalelerine karşı fiilî dokunulmazlık zırhları bulunan Yeniçeriler, örgütlü oluşları sayesinde de emek ve hizmet piyasalarında hem bir sendika hem de fiyatları belirleyen bir tröst gibi davranınca, sadece Sultan ve Bâbîâlî'nin değil her iki piyasadaki sivil rakiplerinin de potansiyel düşmanlığını satın almışlardı.* Yıldız, *age.*, s. 34-35. Demek ki kaldırılışlarının arkasında, sadece cihat kılıcını bırakmaları yoktu. Kılıcın fiyatına olan etkileri de önemliydi.

²⁸² Osmanlı iktisadi görüşünün ilkeleri ve 19. yüzyıldaki değişimler hakkında bilgi için bk. Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, 10. Basım, İstanbul 2013, s. 39-95.

her mali bunalım, askerin adım adım esnaf loncalarına yerleşmesine sebep oldu.²⁸³ 19. yüzyıla gelindiğinde ise artık ortalar monopolist piyasanın “değiştirilemez” aktörleriydi.

İşte Muharrem 1243 Kanunu, 11. maddesiyle, bu “değiştirilemez” teamülü tamamen ortadan kaldırdı. Zilhicce 1241 (H) Kanunu Yeniçeriliği tamamen ilga ettiğinden, bu teamülü de kaldırdığını dillendirme gereği duymamıştı ama Muharrem 1243 (H) Kanunu, devletin askerini nasıl iâşe edeceği hakkındaki fikrinin “değiştirdiği”²⁸⁴ bir dönüm noktası oldu. Topçular ve arabacılar artık ‘Asâkir-i Mansûre’ye tatbiken istihdam olunacaklarından, tamamen Mukataat Hazinesinden finanse edileceklerdi. Ama bu, o güne kadar birikmiş sandık akçelerinin de Mukataat Hazinesine devri demekti. Daha da önemlisi, artık ekmek, tütün, yorgan, sabun veya bir pastırma tezgâhının arkasında iş önlüklü, kolu orta numarasıyla dövmeli bir topçu veya arabacı nefer veya zabitanın olmaması anlamına geliyordu. Ya da bir kalyonun küreklerinde... Ayrıca yzb. mülazımı olana kadar evlenmeleri de yasaklandı. Ama önceden evlenmişlere, o an için bir şey denilmeyecekti.

Devlet ev ve pazar hayatından bir bir topladığı topçu ve arabacıların kendilerini birliklerine adamaları ve kariyerlerini askerlikle daha uyumlu yürütebilmeleri için alışık olmadıkları “aktiviteler” de planlamıştı. Haftada iki gün belirli alanlarda *âteşli*, geri kalan günlerde *kuru* talim yapacaklar, artık kâr ü kisb peşinde koşacakları tek zanaat, *fenn-i âteşbâzî* olacaktı. Devlet aynı Mansûre ordusunda olduğu gibi cihad motivasyonlarını tekrar ikmal etmek için piyade top.larının sağ ve solkollarına dörder, piyade top. ar.larının kollarına ikişer imam atamıştı. Ayrıca kışlalarında olup olmadıklarını sabah ve akşam *yoklayub* mevcutlarını *bildirmek için* piyade top. kollarına dörder²⁸⁵, piyade ar. kollarına ikişer nefer katibi de atanmıştı. Yani artık tam zamanlı kışlalarında olacaklardı.

12. Mansûre nizamına tatbik olduklarından, maaş ve mahiyelerinin de piyade ile eşit hale getirilmesi prensip olarak kabul edilmişti. Top ustaları ve halifeleri Mansûre onbaşlılarıyla aynı derecede kabul ediliyorlardı. Mansûre onbaşlıları mevcut sistemde 30 kuruş alıyorlardı. Topçu halifelerinin maaşları da 30 kuruşa çıkarıldı. Fakat top ustaları kendi nizamlarında 40 kuruş alıyorlardı ve normal olarak 30 kuruşa indirilmesi gerekirken, *nâ mûnâsib* addedilerek, mahiyeleri gene 40 kuruşta sabit bırakıldı.

²⁸³ Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2007, s. 140-141; Seven Ağır, “Peripheralization of the Ottoman Economy 1838–1908”, *Political Economy of Development in Turkey 1838-Present*, ed. Emre Özçelik-Yonca Özdemir, Palgrave Macmillan, Singapore 2022, s. 52-53.

²⁸⁴ Devlet artık ordusunu tamamen kendisi finanse etmek istiyordu ama koşullar buna izin verecek miydi? Mali gelişimler açıklandıkça fikri değişimler de vurgulanacaktır.

²⁸⁵ Kanun'un kendi listesinde üç nefer kâtibi görünmektedir. Bk. EK-8.

13. Arabacılar son alınan kararlarla artık sadece top nakletmeyecek, aynı zamanda mühimmat, cebehane, mutfak ve hasta arabalarını da imal ve idare edeceklerdi. Yani hizmet ve zahmetleri artmıştı. Buna istinaden piyade ar. halifeleri de Mansûre onbaşıları makamında sayılacaktı. Böylece ar. halifeleri, aynı topçu halifeleri gibi 30 kuruş, piyade ar. neferleri de 20 kuruş mahiye alacaklardı.

14. Bu madde, Padişahın gözdeleri süvari top. ve ar.ların nizamları ile alakalıydı. Kanun yazılırken *70 tob tertîbi sūvârî tobcuları*, *60 tob tertîbi sūvârî 'arabacıları* mevcuttu. Her tertip [tek top kısmı/mürettebatı] bir top ustası, bir halife, 10 nefer ve bir cebehaneciden oluşmaktaydı. Her 10 top tertibi [yani 10 top ve mürettebatı] bir yzb. [çorbacı] emir-komutasında bir ortayı teşkil etmekteydi. Bir süvari ar. tertibi ise bir halife ve yedi ar. neferinden oluşmaktaydı. Aynı sv. top.larında olduğu gibi, 10 ar. tertibi bir sv. ar. ortasını teşkil edip, sevk-idarelerine bir yzb. [çorbacı] verilmişti. Yani toplamda sv. top.larının yedi, sv. ar.larının altı yzb./ortası bulunmaktaydı. Her yzb.ya da bir saka verilmişti. Sv. top. ve ar. yzb.larının üstlerinde birer bnb. bulunmaktaydı. Yzb.ların eski maaşları 93 kuruştı. Yeni Kanun'la beraber maaşları *piyade* yzb.ları gibi 200 kuruşa çıkarıldı.²⁸⁶ Aynı şekilde bnb.ların maaşları da bir Mansûre bnb.sının aldığı gibi, aylık 750 kuruşa çıkarıldı. Gene Mansûre nizamına tatbiken, sv. top. ve ar. tertiplerini ikiye bölerek yarısını sağ, yarısını solkol olarak yeniden teşkil etti. Yani her iki kolda da 35 tertip sv. top.su ve 30 tertip sv. ar.sı bulunacaktı.²⁸⁷ Sağkolun başına sv. top.larının eski binbaşı Mehmed Ağa atandı. Solkol ise gayet tanıdık bir simaya emanet edildi. Sadece Ağa Kapısı'nı değil, kuşatılmış Yeniçerilerin kalan son ümitlerini de yerle bir eden Cehennem lakaplı Yzb. Kara İbrahim Ağa, artık solkolun binbaşıydı. Bnb.ların emir-komutasında olan bu sağ ve solkollar, müstakilen bir yere görevlendirildiklerinde sancak açmaları gerekeceğinden sv. top. yzb.larından birisi sağkol için, sv. ar. yzb.larından birisi de solkol için sancaktar tayin edilecekti. Bu iki sancaktar için aylık 250 kuruş maaş tahsis edilmişti. Binbaşılıklar boşaldığında, bu sancaktarlar bnb.ların yerini alacaktı. Ayrıca eski usûl gereği 65 olan toplam aşçı mevcudu 40'a indirildi. Yarısı sağ, yarısı solkolda görev yapacaktı. Mülazım olarak anılmalrı da daha uygun görüldü. Eskiden sv. top. ve ar.ların ocak karargâhlarında olan birer başkarakullukçu, vekilharçlık görevi yapmaktaydılar. Artık bu eski rütbe, yeni sitemde kaldırılmıştı. Yeni Kanun'la bu sefer vekilharçlık vazifesi icra etmek üzere, kollarda birer çavuş görevlendirilmişti. Payeleri top ustası ile yzb. arasında olup, mahiyeleri 60 kuruş olarak

²⁸⁶ Piyade yzb.ları 180 kur. alıyordu. Doğrusu piyade top. yzb.ları olmalıdır.

²⁸⁷ Süvari topçu ve arabacı kolları, aslen üç buçuk bölük sv. top. ve üç bölük ar.dan oluşmalarına rağmen kol komutanı olarak binbaşı atanmıştı.

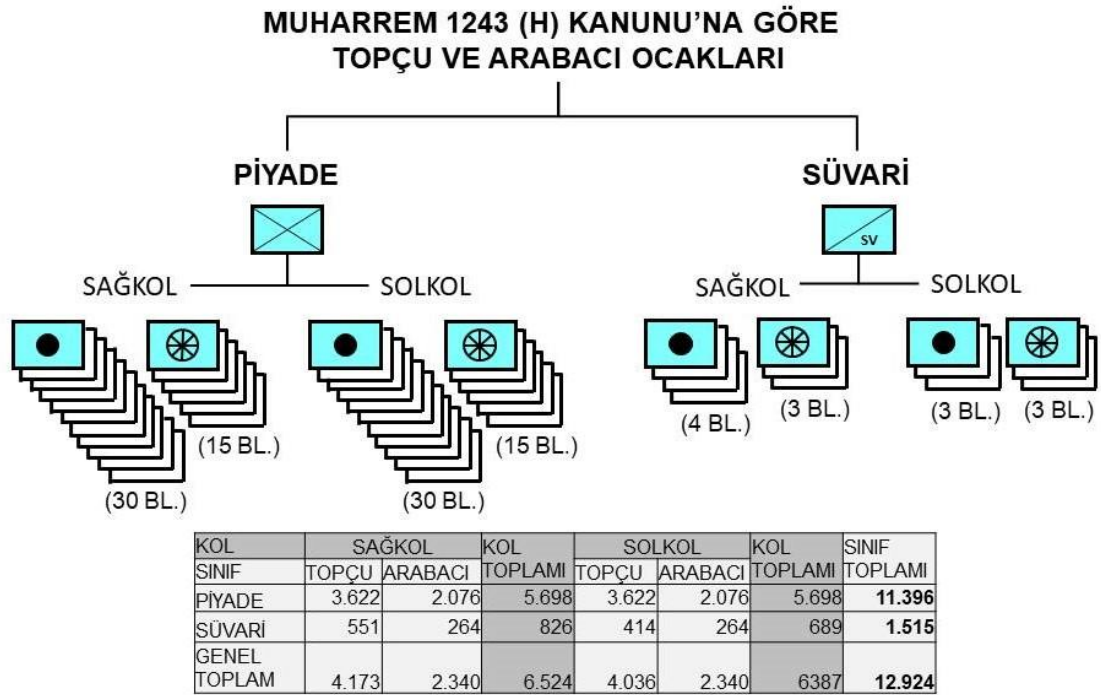
belirlenmişti. Bu çavuşlar, yzb.lardan boşalacak kadrolara ilk düşünülecek rütbelilerdi. Süvarilerin borucubaşı ve borucuları ise eskiden olduğu gibi görevlerine devam edeceklerdi.

Kanun, tüm bu teşkilat ve kadro değişimlerini teker teker anlattıktan sonra, aynı piyade top. ve ar.larına yaptığı gibi aynı ihtar ve uyarıyı yapıyordu. Artık ticaretle uğraşmak yasaktı. Sabah ve akşam kışlalarında kalacaklar ve yoklamaları alınıp, kollara atanacak birer nefer kâtibi vasıtasıyla üst karargâha bildirilecekti. Mansûre rejiminin “muallem asker” hedefinin görevlileri imamlar ise her kolda birer kişi olacak şekilde tayin edilmişlerdi.

15. Bu madde top. ve ar.ların elbiseleri ile ilgiliydi. Mansûre personeli, bnb.lar hariç senede bir takım elbise alıyorlardı. Ama top. ve ar. bnb.ları tabur değil, kol komutanıydılar. Bu sebeple ilk numune olmak üzere Mansûre sv. bnb.larının elbiseleri verilecek, sonrasında kendileri bir elbise tasarlayıp, imal ettireceklerdi. Diğer zabitan ve neferat, sağkoldaysa kırmızı, solkoldaysa mavi renk elbise giyinecekti.²⁸⁸ Elbiselerin masrafları personel tarafından değil, bizzat Mukataat Hazinesinden karşılanacaktı. Ayrıca, aynı Mansûre personeli gibi simden ve çuhadan nişanlar verilecekti.

16. Sıra top. ve ar. karargâh personelini belirlemeye gelmişti. Önce diğer sınıflara göre maaşı görece düşük kalmış nazırın maaşı güncellendi. Nazırın maaşı, cebehane, mehterhane, bostancı nazırlarına verildiği üzere, aylık 3.000 kuruşa yükseltildi. Nazırın hemen altında görev yapan topçubaşı ağanın maaşı ise 3.750 kuruş olup nazırdan yüksekti. Bu uygunsuz durum, Kasım 1827'ye kadar da düzeltilmeyecektir. Asıl düzenleme, top. ve ar. kâtiplerinin işlevleriyle alakalıydı. Bu kâtiplerin asıl görevleri, Ocaklarının irat ve sarf arzlarını yazmak iken, değişen ekonomik dengelerin etkisiyle artık ocak sandığında biriken akçenin idaresi olmuştu. Yani Ocakların ay sonunu getirebilmesinin kilit personeli haline gelmişlerdi. Muharrem 1243 (H) Kanunu, bu sandıkları Mukataat Hazinesine devrettiğinden kâtipler bir anda boşa çıkmıştı. Ama iki sınıfın bürokratik işleri artık ortak ve fazla olduğundan, iki sınıfın kâtiplikleri birleştirilip tek bir kâtibin uhdesine tevdi olundu. Altında görev yapacak baş, ikinci, üçüncü ve dördüncü yamaklar da kâtip efendinin yardımcıları olacaktı.

²⁸⁸ Personelin başlık, elbise kumaş ve biçimleri için bk. BOA, HAT, 1573/3, s. 2; KAD II, s. 4b.

Şekil 9. Muharrem 1243 Kanunu'na Göre Topçu ve Arabacı Sınıfları²⁸⁹

Kanun, topçu ve arabacılar için belirlediği yeni düzeni, bahsedilen maddelerde açıkladıktan sonra, sonuna eklediği listelerle de detaylandırmıştı. Ama ilerleyen günlerde teşkilatı ihtiyaçlara binaen devamlı güncellendi. Emrindeki topçubaşından daha az maaş alan nazırın maaşı, 9 Kasım 1827 tarihli bir Zeyl'le 5.000 kuruşa çıkarıldı. Topçubaşının maaşı 4.000, arabacıbaşının maaşı ise 2.500 kuruş yapıldı.²⁹⁰ Top. ve ar.ların beraber görev yapmasıyla, bir sv. top. yzb. 120 nefer topçu ve 80 küsür arabacıya emir-komuta edecekti. Güçlüğü aşikâr olduğundan, aynı tarihli bir Zeyl'le, p. top. bl.lerinde olduğu gibi bir mülazım, bir çavuş-ı evvel ve bir de çavuş-ı sâni ile takviye edildi. Bu, 13 bl.lük sv. top. ve ar. kuvvetine 39 yeni zabitan, Mukataat Hazinesine de aylık 2.730 kuruş ek gider demektir.²⁹¹ 30 Haziran 1828 tarihinde ise sv. top.larının sağkolundaki asimetriklik giderildi. 4-3 bl.lük top.-ar. oranı, bir ar. bölüğü

²⁸⁹ BOA, KAD II, s. 5a-7a. Kanun'un topçu ve arabacılar dair kadro listeleri, EK-8'de çizelge haline getirilmiştir. Bu şekil, Kanun'un kadro listelerinden gerekli düzeltmeler yapılarak oluşturulmuştur. Mesela EK-8'de gösterildiği üzere, Kanun'un listesinde, kollardaki 30 bl. p. top. mevcudu 3.620 kişi, 15 bl. p. ar.ları ise 2.074 kişidir. Ama bu mevcutlara, kolağası ve sancaktarlar dâhil değildir. Çünkü bu rütbeliler, Ocak Kh.nda gösterilmişlerdir. Ama şeklin çizelgesine eklenmiştir. Gene Kanun listesinde, sv. top.ları iki kola eşit bölüştürülse de (3,5 bl.-3,5 bl.) gerçekte sağkolda dört, solkolda üç bl. vardı. Bu duruma göre tekrar güncellenmiştir. Ayrıca 22 kişilik sv. top. kh. da kol toplamalarına 11'er 11'er eklenmiştir. En son, 12.924 kişilik genel toplama, 13 kişilik top. ve ar. kh.ları da dahil edilmiştir. Leyv de eserinde bu çizelgeleri oluşturmuş ve sonraki düzeltmeleri listelerine eklemiştir. Sadece, o da Kanun gibi sv. top.larını eşit bölüştürmüştür. Levy. age., s. 276-292.

²⁹⁰ BOA, KAD II, s. 9b.

²⁹¹ BOA, KAD II, s. 10b. HAT, 583/28645. Aynı sayılı iki belge vardır.

daha eklenerek eşitlendi. Ayrıca süvarilerin muharebede en önemli sevk-idare aracı olan borucuların yeni eğitim sistemine uyabilmeleri için düzenleme ihtiyaç gösterdi. Bu, kol başına ikişer borucu daha eklenmesi anlamına geliyordu.²⁹²

Kanun, Mansûre p. tb.ları ve kalelerin ihtiyaç duyacağı ateş desteğini 60 p. top. bölümü ile karşılayabileceğini düşünmekle beraber, ileride bunun yetmeyeceğini ön görerek, yeni top. bl.leri açabileceğini belirtmişti. İlginçtir ki 9-18 Kasım 1828 tarihlerine kadar artık saf tutmuş bölüklerine bir tane dahi eklememi. Ama Osmanlı-Rus Harbi bu sessizliği bozdu ve ilgili tarihte iki yeni top. bl. daha kurulması kararı alındı. Birlik kurarken bu kadar düşünülmesinin sebebi ise bilindikti. Sadece iki bölümün senelik tüm masrafı 144.562 kuruştı.²⁹³ Bu şekilde artan top ihtiyacı, Tophanedeki piyadeleri bile etkilemeye başladı. 5 Aralık 1828 tarihinde, önceden tertipken tb. haline getirilmiş Tophane Tüfek-endâz Tertibi'yle görev yapacak bir tüfek-endâz taburu daha kurulması kararı alındı. Çünkü eski taburdan topçuluğa yetenekli 200 nefer, Karadeniz Boğazı kalelerine topçu olarak yazılmıştı. Bu sebeple, gene Topçuların sorumluluğunda olan *Galata, Beyoğlu ve Tophane hudûdunun* muhafaza görevi aksıyordu. Böylece Tophane sınırlarında görev yapan iki piyade taburu oldu.²⁹⁴ Hemen akabinde, artan bürokrasiyle, bu sefer ketebe ihtiyacı gün yüzüne vurdu. 17 Ocak 1829 tarihli bir Zeyl'le, top.larda mevcut dört, ar.larda da üç katip yamağına, sırasıyla 250 ve 300 kur. maaşlarla birer katip daha eklenerek katip sayısı dokuza çıktı.²⁹⁵

Devlet topçu bölümü kurarken tüm fırsatları zorluyordu. Mesela 15 Şubat 1829 tarihinde Eğriboz Grubu'ndan geri dönen bir topçubaşı [yzb.?], bir arabacıbaşı [yzb.?], bir çvş. ve eğitilmiş bir miktar topçu-arabacı zabitan ve neferatını bütünleyerek yeni bir top. bl. daha kurdu.²⁹⁶ Yenişehir Defterdarı Tahir Efendi ise kendi imkânlarıyla kuracaktı. 12 Şubat 1829 tarihinde Mora'nın kuzey üs bölgesi Yenişehir'de kuracağı iki p. bl., bir sv. bl.ne ateş desteği sağlamak üzere ancak 60 topçu yazabilmişti. Yarım bölümünün maaş, tayinat ve elbise ihtiyacı için Seraskerle uzun uzun yazışmalar yapacaktı.²⁹⁷ Trabzon Valisi ve Seraskeri Osman Paşa ise 14 Nisan 1829 tarihinde, Trabzon Kalesi'ne 88 topçunun yetmediğini, kendisi bütünlemeye muktedir olsa bile elindekilerin *fenn-i tob-ı endâzîde bî-behre* olduklarından bahisle, *vezir-i mükerrem* olmasının verdiği cesaretle direkt, yeni bir topçu bölümü istiyordu. Tophane Nazırı Ali Bey ise Dersaadet'te de aynı

²⁹² BOA, KAD II, s. 11a-11b; BOA, MAD. d., 9002, s. 194.

²⁹³ BOA, KAD II, s. 11b-12a.

²⁹⁴ BOA, KAD II, s. 11b. Ayrıca bk. BOA, HAT, 585/28770.

²⁹⁵ BOA, KAD II, s. 10b.

²⁹⁶ BOA, KAD II, s. 12a.

²⁹⁷ BOA, KAD II, s. 12a-12b; BOA, HAT, 297/17663. Aynı sayılı altı belge vardır.

sıkıntı olduğunu belirttiği takdirinde, kendisine Anapa'dan dönecek yarım tertip topçularla bir bölüğe tamamlamasını teklif ediyordu.²⁹⁸

Sürmekte olan Osmanlı-Rus Harbi, topçu bölüklerinin sayısını artırmakla beraber, yapısal değişikliklere de sebep olmaktaydı. Süvari top. bl.leri kollara ayrılmasına rağmen başlarına kolağası değil, bnb. atanmıştı. 14 Nisan 1829 tarihli bir Zeyl'le bu durum düzeltildi. İki kol, ayrı ayrı iki tb. haline getirilip, kendi içlerinde iki kola ayrılıp, bu yeni kollara da kolağaları atanması kararı alındı. Kolağası maaşları 400 kur. olacaktı. Sonrasında Zeyl garip bir şekilde, mevcut aşçılara önce 28 aşçı ekliyor, sonra Mansûre nizamında aşçı olmadığını hatırlıyor ve 12 satır önce emrettiği aşçı zammını iptal ediyordu. Sakalarda ise nettir. İhtiyaca binaen, toplam 13 saka mevcudu 15 kişi daha eklenerek 28'e çıkarılacaktı.²⁹⁹

Görüldüğü üzere Muharrem 1243 (H) Kanunu, top. ve ar.ları eski düzenlerinden koparıp, Mansûre piyade ve süvarilerinin yaklaşık bir sene önce başladıkları düzene sokuyordu. Sonrasında da ihtiyaçların yönlendirmesiyle, gerekli tadilat ve düzeltmeler başlamıştı. Gelineen noktada ilginç bir durum belirmektedir. Peki, piyade ve süvariler başladıkları düzende miydiler? Muharrem 1243 (H) Kanunu'nun ilk maddesine göre değillerdi. Hatırlanacağı üzere 1.680 kişilik tertiplerin sevk ve idareleri zor olduğundan "800 küsür" kişilik taburlara dönüştürülmeye "başlanmıştı". Hatta üç tabur 2.580 kişilik bir tam tertibi oluşturacak, başlarına da bir miralay, mülazımı ve bir alay emini atanacaktı.³⁰⁰ Kanun, taburun 800 "küsür" mevcutlu ve sekiz adet tüfek-endâz bölüğünden oluştuğu dışında başka bir bilgi vermemektedir. Lütfi Efendi ise bir sene zarfında İstanbul'da nizamiye taburlarının sekiz tertibe baliğ olduğu, taşralarda da hayli asker yazıldığı ve nihayetinde 31 tabur hedeflendiği gibi muğlak bir ifade kullanmaktadır.³⁰¹ Demek ki piyadeler tertipleri, kısa bir süre sonra tabura dönüşmeye başlamıştı. Kritik sorular şunlardır: 1. Tertiplerden taburlara dönüşüm ne zaman başlamıştır? 2. Taburun teşkilat ve kadrosu nedir?

Müracaat noktası, bu konuda kendisinden sonraki Mansûre literatürünü yönlendiren Levy'dir. Levy Napolyon savaşlarının, temel taktik birliğin tabur olduğu, yüksek derecede hareket kabiliyeti (mobility) ve çeşitliliğin (diversification) önemsendiği ve topçunun ayrı kullanıldığı bir harekâtı ortaya çıkardığını söylüyordu. Son ilkenin de, çoğu birlik komutanının muharebe sahasında topçularını kullanmayı unuttuklarından

²⁹⁸ BOA, KAD II, s. 12b.

²⁹⁹ BOA, KAD II, s. 12b-13a.

³⁰⁰ BOA, KAD II, s. 1a.

³⁰¹ Ahmed Lûtfî Efendi, *age.*, s. 186.

kaynaklandığını ekliyordu. Bu sebeple yeni Serasker [Hüsrev Paşa], Fransız sisteminden uyarladığı ve temel taktik birliğin tabur olduğu bir teşkilatı uygulamaya başlamıştı. Tertipler sekiz bölüklü ve bölükler de sekiz mangalı olacaktı. Yardımcı sınıflar ayrılacak, imamlar azaltılacak, kolağası mülazımlığı ilga olacak vesaire, hantallaşmış tertipler, böylelikle fazla ağırlıklarından kurtulacaktı. Sonrasında, sevk-idaresi kolaylaşmış ve hareket kabiliyeti artmış üç tb. bir alayı oluşturacak, bir miralay (colonel), bir kaymakam (lieutenant colonel) tarafından sevk-idare edilecekti. *Üçlü talim* yerine de *Hüsrevilerin talimi* ile eğitim yapacaklardı.³⁰²

Levy, bu yeni sistemin *karmaşa* (confusion) ve *şüphe* (suspicion) yaratmaması için Muharrem 1243 (H) Kanunu'na "gizlice" yerleştirildiğini belirtmektedir. Böylelikle yeni sistem, basit bir topçu-arabacı düzenlemesi gibi gösterilecekti. Bu şekilde Sultan ve erkânı, ulemanın onayını da almak zorunda kalmayacaklardı. Ama Levy, korkularının yersiz olduğunu, çok az kişinin yeni sistemin kalitesini anlayabildiğini, hatta Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi'nin bile tabur sistemini kavrayamadığından çoğu yerde tabur ve tertip isimlerini birbirlerinin yerine kullandığını söylemektedir. Son olarak da Muharrem 1243 (H) Kanunu'nun "verdiği" 806 kişilik piyade taburu ve 99 kişilik p. bl.nün kadro çizelgesini sunmuştur.³⁰³

Çalışmamız, Şehinşâh veya Vekâletpenâhînin, Muharrem 1243 (H) Kanunu hazırlanırken, *karmaşa* veya *şüphe* yaratacağına dair bir kaygı taşıdıklarını gözlemlememiştir. Önceden açıklandığı üzere, Hünkârın, onayını alma konusunda ısrarcı olduğu tek kişi, Efendi Dâ'îleri değil, yeni gözde Seraskerdi.³⁰⁴ Bir kere, Muharrem 1243 (H) Kanunu'nun herhangi bir yerinde piyade taburu teşkilat veya kadrosu olmayıp, piyade taburuna dair herhangi bir düzenleme de yoktur. Sadece topçu ve arabacıları yeni nizama adapte ederken, yer yer Mansûre nizam ve birliklerine atıflar söz konusudur. Levy'nin p. tb. kadrosunu, belirttiği başka bir belgede gösterilen, İstanbul'daki 10 taburun yoklamalarından derlediği anlaşılmaktadır.³⁰⁵

³⁰² Levy. *age.*, s. 233-235. Talimler hakkında bilgi için bk. Çelik, "Asâkir-i Mansûre Ordusunda Talim Sisteminin Değişmesi...", s. 95.

³⁰³ Levy. *age.*, s. 235-236.

³⁰⁴ O anda Sultanın, böyle bir düzenleme için Şeyhülislamın fetvasını almasına ihtiyacı yoktur. Levy, muhtemelen Yeniçeriliğin ilgasında, Bâb-ı Meşihatın fetvasının alınmasıyla bir empati kurmuştur. Kuruluş sebebi, İslam'ın sancaklarını darü'l-harbin her noktasına taşımak olan ve devletle yaşıt bir kurumu kaldırmak olduğunda, elbette şeri bir meşruiyet ihtiyacı hâsıl olmuştu. Ama Muharrem 1243'e (H) gelindiğinde, Padişahın tertipleri tabura dönüştürmek için, ne Şeyhülislamın fetvasına ne de bunu bir kanunun içine gizlice yerleştirmesine ihtiyacı vardır. Zira Ağa Hüseyin Paşa hala Boğaz'daki konağında ikamet etmekte ve Boğaz Muhafızı olarak kılıcını bilemektedir.

³⁰⁵ Müellif, p. tb. kadrosu için, asıl BOA, C. AS., 11/449 sayılı bir belgeden yararlanmıştır.

Levy'nin p. tb.nun kadrosunu çıkardığı belge, aslen bir maaş icmalidir. 29 Muharrem 1243 (H) tarihinde İstanbul'da bulunan 10 taburun yoklamalarını içermektedir. Fakat Levy, şu noktayı atlamıştır. Belgenin bir ve ikinci sayfasında, 10 tabur piyade ve Muharrem ayından itibaren kışlarına geri dönen top., ar. ve ceb. birliklerinin maaşlarını, "Zilhicce 1242 (H)" bütçesine mahsuben kestiğini belirtmektedir. Yani İstanbul'da, Kanun tarihi olan Muharrem ayından bir ay önce, daha Zilhicce ayında tabura dönüştürülmüş on tertip bulunmaktadır. Demek ki taburlaşma, Muharrem 1243 (H) tarihinde başlamamıştır. Daha önce olmalıdır.

4 Safer 1243 (H) tarihli (27 Ağustos 1827) başka bir belgede, süvarilerin gerçek kurucusu ve Silistre Valisi Ahmed Paşa, İstanbul ve taşrada bulunan 19 adet tertibin *31 adet tabura taksim ve tanzîmi husûsuna irâde-i seniyye te'alluk itmiş* olduğundan, daha önce kurduğu piyade tertibini iki adet tabura dönüştürmek istediğini arz ediyordu.³⁰⁶ Yani taburlaşmanın bizzat Padişah tarafından, ayrı bir emirle başlatıldığı anlaşılıyor. Maalesef bu emir bulunamamıştır. Fakat Sadr-ı Sabık ve Erzurum Valisi Galib Paşa'nın, yeni bir tabur daha yazabilmek için İstanbul'la olan yazışması, konu hakkında faydalı bilgiler sunmaktadır. 25 Rebiyülevvel 1243 (H) tarihli (16 Ekim 1827) bir belgeye göre, Galib Paşa *Îrâde-i Seniyye* gereğince Erzurum Tertibi'nden çoktan bir tabur oluşturmuş, gene de elinde sağ ve solkol ağalarıyla toplam 193 zabitan ve nefer kalmıştı. Fakat hastalık ve mali yetersizlikten dolayı, o ana kadar bu fazla personeli kullanamamıştı. Şimdi durum düzeldiğinden, bu fazla personeli tamamlayarak yeni bir tb. daha kurmak istiyordu. Yeni tb.dan ziyade, eski tb. hakkında verdiği bir bilgi ise oldukça şaşırtıcıydı. İlk tb. kurulduktan sonra, bu tabura Dergâh-ı Âlî [İstanbul] gediklilerinden Arif Bey bnb. atanmış ve bu yeni tb. komutanı, İstanbul'dan Erzurum'a ancak 1242 senesi Şaban guresinde (28 Şubat 1827) ulaşabilmişti.³⁰⁷ Demek ki en geç bu tarihlerde, yani Muharrem 1243 (H) Kanunu'ndan yaklaşık beş-altı ay önce, tüm Memalik-i Mahrûse genelinde tertiplerden tabur kurulması emri verilmişti. Ama tertiplerden taburlara dönüşüm ülke genelinde hala devam etmekteydi. Peki, piyade taburu zabitan ve neferatı kimlerden oluşmaktaydı?

Levy'nin İstanbul'daki 10 tb.dan derlediği kadro listesine göre, 1. Tb. 756, 2. Tb. 776, 3. Tb. 738, 4. Tb. 764, 5. Tb. 774, 6. Tb. 696, 7. Tb. 740, 8. Tb. 666, 9. Tb. 127, 10. Tb.

³⁰⁶ BOA, HAT, 1055/43439.

³⁰⁷ BOA, C. AS., 40/1840. Rebiyülevvel ve Rebiyülahir 1243 (H) tarihlerine ait, toplamda 12 sayfa olan belgelerden oluşmaktadır. Numaralandırma yapılmamıştır. Sıra ile iki, dört, altı ve sekizinci sayfalar boştur. İlk sayfada, fazla personelin listesi bulunmaktadır. Beşinci sayfada *tam* bir tb. kadro listesi, 12. sayfada ise maaş hesaplamasına esas, iki tb.un tam kadro listeleri bulunmaktadır. Diğer sayfalar yazışmaları içerir. Ayrıca Erzurum Valisinin bir tabur daha kurma isteğinin Serasker ve Defterdar tarafından da münasip görüldüğü ve Sadrazamın da Padişaha durumu bu şekilde ileten takriri için bk. BOA, HAT, 308/18221.

755 kişiden oluşmaktaydı.³⁰⁸ Görüldüğü üzere İstanbul tb.ları, 800 *bukadar* mevcuduna bile ulaşamamıştı. Levy'nin tabur kadrolarını vermeye başladığı tablosunun hemen başına eklediği "A" rumuzu, taburun ideal kadrolarını veriyordu ve toplam 806 kişiden oluşuyordu. Buna göre tabur, 1 bnb., 2 kolağası, 4 imam, 1 sancaktar, 2 nefer katibi, 1 "halife-i mehter" (band leader), 1 "halife-i mehter mülazımı" (assistant band leader), 8 yzb., 16 yzb. mül., 32 çvş., 64 onb. 664 nefer [24 muzika tk. neferi dâhil]³⁰⁹, 8 saka, 1 tüfekçi (gunsmith) ve 1 cerrah olmak üzere toplam 806 kişiydi. Belge incelendiğinde belirtilen rütbelerin, en az bir tb.da mevcut olduğu görüyor. Fakat 1, 2 ve 4. Tb.lardan [sehven] okuduğu "halife-i mehter" ve hemen altındaki "mülâzım", bando personeli değillerdi. Onlar, Başhoca İshak Efendi'nin Layihası'nda, artık her tb.da olması gerektiğini söylediği *halife-i mühendis* ve *mühendis mülazımı*ydı.³¹⁰

1827 yılının piyade tb.nun kaç kişi ve kimlerden oluştuğuna dair belge azlığı sebebiyle Mansûre araştırmacıları, dönem tabur yoklamalarından bir kadro listesi derlemek zorunda kalmıştır. Silistre ve Erzurum valilerinin piyade taburu hususunda emir kabul ettikleri İrâde-i Seniyye, daha önce de belirtildiği üzere bulunamamıştır. Fakat daha sağlıklı sonuca ulaştıracak üç belge daha bulunmaktadır. Birincisi Tophane Nazırının Layihası'dır.³¹¹ Diğer Tophanedeki piyade tertibinin, tabura dönüştürülmesi ile ilgili belgedir.³¹² Bu belgelerde taburun 814 personelden oluştuğu belirtilmektedir. Bununla beraber kadro listesi vermemektedirler. Bu iki veri ancak, ikinci taburunu kurması için ruhsat verilen Erzurum Valisinin yazışmalarıyla anlam kazanacaktır. Topçu-Arabacı Kanunu hazırlanırken piyade taburunun 814 kişiden oluştuğu anlaşılmaktadır. Fakat Erzurum'un ikinci taburu oluşturulurken, Vali Galib Paşa'nın elinde, İstanbul'dan onaylı 810 kişilik bir taburun kadro listesi bulunmaktaydı. Muhtemelen öncesinde 814 kişi olan piyade taburu, Erzurum'un iki tb.'na ait kadro ve maaş listesinin tarihi olan 25 R. 1243

³⁰⁸ BOA, C. AS., 11/449. Levy'nin derlediği tabur listesi için bk. Levy. *age.*, s. 402. Tek taburun kadro listesi için bk. Levy. *age.*, s. 236.

³⁰⁹ Levy, listesinde, 26 kişilik mehter tk.nı, ayrı göstermiştir. Levy. *age.*, s. 236.

³¹⁰ Yaramış da p. tb. kadrosunu oluştururken aynı belgeyi (BOA, C. AS., 11/449) kullanmıştır. Taburlaşmayı, Levy gibi Muharrem 1243'ten başlatan Yaramış, mühendis halifesi ve mülazımını doğru değerlendirmesine rağmen, Muharrem 1243 (H) Kanunu'nun 7. Maddesi'nde belirtilen (BOA, KAD II, s. 2a.) 26 kişilik muzika takımı, hekim ve baltacıları eklememesinden taburun 782 kişiden oluştuğu sonucuna ulaşmıştı. Yaramış, *II. Mahmud Dönemi'nde Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, s. 95. Bir p. tb.nun kadro ve maaşlarını verdiği listesi için bk. Yaramış, *age.*, s. 92.

³¹¹ BOA, HAT, 589/28937. Birinci bendinde top. ve ar.ları, Mansûre tb.larına uyumlu hale getirirken yeni taburlar hakkında ... *bu defa 'Asâkir-i Mansûre'nin her bir tertibi [tabur] yalnız tüfenk-endâz olarak ma'a zâbitân 814 neferden 'ibâret olmak üzere...* demektedir.

³¹² BOA, HAT, 585/28770. *El-hâletü hazihi bunlar 1.020 nefer [tüfenk-endâz tertibi] olub, 'Asâkir-i Mansûre'nin usûl-i cedîdi üzere bunlar dahi 814 nefere tenzîl ile bir tabûr yapıldığı...*

(H), yani 15 Kasım 1827 tarinden önce 810 kişiye düşürülmüştü.³¹³ Levy'nin mehterbaşı olarak okuduğu mühendislerle, esnaflar³¹⁴ ise yeni tb. kadrosunda yer almamışlardır. Farklı olarak dört baltacı, yeni p. tb.nun en önemli muharebe destek elemanları olmuşlardır.³¹⁵

Piyade Taburu ve Bölüğü Kadro Çizelgesi, 25 R. 1243 (H) (15 Kasım 1827), BOA, C. AS., 40/1840

TABUR				BÖLÜK			
Rütbe	Mev.	Mahiye	AÇIKLAMA	Rütbe	Mev.	Mahiye	AÇIKLAMA
Binbaşı	1	750		Yüzbaşı	1	180	
Sağkol Ağası	1	400		Yzb. Mülazımı	2	240	Beheri 120 kur.
Solkol Ağası	1	400		Çavuş	4	160	Beheri 40 kur.
İmam	4	240	Beheri 60 kur.	Onbaşı	8	240	Beheri 30 kur.
Kâtip	2	300	Beheri 150 kur.	Nefer	80	1.600	Beheri 20 kur.
Sancaktar	1	100		Mehter Neferi	3	60	Beheri 20 kur.
Hekim	1	75		Saka	1	20	
Cerrah	1	75		TOPLAM	99	2.500	
Trampet Çvş.	1	40					
Trampet Onb.	1	30					
Mehteran Neferi	24	480	Beheri 20 kur.				
Yüzbaşı	8	1.440	Beheri 180 kur.				
Yzb. Mülazımı	16	1.920	Beheri 120 kur.				
Çavuş	32	1.280	Beheri 40 kur.				
Onbaşı	64	1.920	Beheri 30 kur.				
Nefer	640	12.800	Beheri 20 kur.				
Baltacı	4	80	Beheri 20 kur.				
Saka	8	160	Beheri 20 kur.				
TOPLAM	810	22.490					

Tablo 6. Mansûre Piyade Taburu ve Bölüğü Kadro Çizelgesi³¹⁶

³¹³ Bununla beraber, ileride Evlad-ı Fatihan tb.larında görüleceği üzere, 814 kişilik tb. teşkilatı uygulayan tb.lar hala vardı. Bu teşkilatın farklılığı, hekim ve cerrahın olmayışı fakat fazladan altı mehteran neferi olmasıdır.

³¹⁴ Levy'nin kadro listesinde, sadece bir kişi görünen tüfekçi, gerçekte ya iki kişiydi ya da yanında muhtemelen bir esnaf daha vardı. Ama zanaatı tespit edilememiştir.

³¹⁵ Baltacılar, ihtiyaç halinde odun kırma ve istihkâm işlerinde kullanılan neferlerdir. İleride bahsedilecektir.

³¹⁶ 25 R. 1243 (H) (15 Kasım 1827), BOA, C. AS., 40/1840, s. 11. belgede, Erzurum'daki iki taburun birleşik kadro ve maaş listesi verilmiştir. 5. sayfada da tam bir taburun listesini bulmak mümkündür. Ama maaşlar gösterilmemiştir. Mahiyeler kuruş cinsindendir. Konu ile ilgili ayrıca bk. BOA, KAD II, s. 29a-29b. Tüm bu değerlendirmelerden farklı olarak, Ahmed Cevad Paşa, eserinde 1243 (H) senesinde tabur teşkilatına geçildiğini ve taburun 821 kişiden oluştuğunu belirtmişse de herhangi bir kaynak sunmamıştır. Farklı olarak mehter takımının 32 kişi olduğu, bir bl. emininin bulunduğu, fazladan sekiz başçavuşun olduğu, sadece bir katip ve bir imamın olduğu, hekimin bulunmadığı tespit edilmekle beraber, bu kadro ileri bir tarihin olmalıdır. Ahmed Cevad Paşa, age., s. 156-157. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi ise 1243 (H) sonlarında tertip deyimi alay, saf deyiminin bölükle yer değiştirdiğini, alayla bölük arasında bir tabur kademesi kurulduğunu belirtmektedir. Üç tb.un, bir alay haline getirildiğini belirtse de her hangi bir liste veya çizelge vermemiştir. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, s. 192.

Peki, tabur teşkilatı uygulanabilmiş midir? Sahadaki yansımalarına bakılacak olursa, tertip teşkilatına göre nispeten basit, küçük ve az maliyetli yapısı sebebiyle daha etkin uygulandığı görülmektedir. Levy'nin belirttiği İstanbul'daki 10 taburdan, biri hariç (9. Tb.'un sadece 127 personeli vardır) hazır mevcut olarak %95,3 ile %81,8 kadro doluluğu arasında çalışıyorlardı. Temini zor personelden hekim ve cerrahlar İstanbul taburlarında bile hala görünmezken (10 taburda sadece bir cerrah bulunmaktadır.), mühendisler üç taburda istihdam edilmekteydi. Ama bunlar, mühendis istihdamının taburlardaki son örnekleridir. Tb. mevcudunun 814'ten 810'a düşmesiyle tb. teşkilatından ayrılacaklardır. Gene azlığıyla göze çarpan esnaflar da yavaş yavaş "piyade" tb.larından ilişkilerini keseceklerdi. Bununla beraber zabitan oranı, neredeyse tam doluluğa ulaşmıştır. Hatta 127 kişilik 9. Tb.'da sadece 10 nefer bulunmaktaydı. Geri kalan personel, ya zabitan, ya imam ya da kâtipti.³¹⁷ Muhtemelen bu Tb., kurulma aşamasındaydı.³¹⁸ Demek ki tertibin küçülerek tabura dönmesi, gerçekten de hedeflendiği gibi zabitan sayısını artırarak sevk-idareyi güçlendirmişti.

İstanbul taburlarına bakıldığında ilk göze çarpan özellik, tertiplere nazaran basit ve sade yapılarıdır. Bu durum, kurulan diğer taburlara bakıldığında da değişmemektedir. Mesela Selanik'te kurulan iki tabur iyi bir örnek olabilir. Taburların Z. 1242-M. 1243 (H) maaş icmallerine bakıldığında, bir türlü kendini toparlayamayan Selanik Tertibi'nin gittiği, yerine neredeyse tam kadro çalışan iki taburun geldiği görülmektedir. Bu arada Selanik taburları, Muharrem 1243'ten önce tb. teşkilatına geçildiğinin iyi birer örnekleridir. Selanik 1. Tb.'nda kritik personelden sadece bir hekim, bir nefer katibi, bir imam ve bir sancaktar eksiktir. Zabitan ve neferatı tam olan 1. Tb.'da, nispeten istihdamı daha kolay olan dört baltacı ve yedi sakanın hala tamamlanamamış olması ilginçtir. Bununla beraber 795 hazır mevcuduyla ve %98 kadro doluluğuyla tama yakın bir taburdur. 2. Tb., 1. Tb.'a benzemekle beraber, yukarıdaki eksikliklere ilaveten, sağ ve solkol ağalarıyla beraber cerrah da yoktur. 2. Tb.'da da gözlemlenen baltacı ve saka eksikliği, Selanik'e özgü bir durum olduğunu düşündürüyor. Ayrıca yoklamada gayri mevcutların yerine bütünlenen personelin kaydı tam belli olmadığından toplam mevcut

³¹⁷ BOA, C. AS., 11/449.

³¹⁸ Recep 1243 (H) (Ocak-Şubat 1828) tarihinde İstanbul'daki 10 tabur, dokuz tabura düşecektir. Çünkü 1. Tb. şehir dışına görevlendirilmiştir. Kalan taburların maaşları için istenen ödeneklere bakıldığında, 9. Tb. için istenen miktarın (18.420 kur.) diğer tb.ların ödeneklerine yakın oluşu, bu Taburun da diğer tb.ların mevcutlarına yaklaştığına bir işaret olabilir. BOA, C. AS., 293/12173.

828 çıkmaktadır. Gene de bölüklerin ve mehter tk.nın tamlığıyla eski Selanik Tertibi'ni unutturacak düzeydedir.³¹⁹

Selanik'in karşı sahili ise taburlaşma evresinde şaşırtıcıdır. Düzenli orduya geçiş sürecinin ve tertipleşme evresinin en başarılılarından olan İzmir Valisi Hasan Paşa'nın, daha 1. Tb.'nu tamamlayamadığı görülmektedir. 1. Tb.'un karargâh ve ana omurgası oturmasına rağmen, iki bölümü eksiktir. Karargâhı gayet iyi durumda olan İzmir taburu, hem hekime hem cerraha sahiptir. Sadece bir imamı eksiktir. Bunun dışında altı bölümünden sadece birer ikişer nefer eksiktir. Ama iki bölük eksiğiyle ve 567 mevcuduyla, İstanbul'un 9. Tb.'u sayılmazsa, örneklem kümesinin en küçük taburudur.³²⁰

Çirmen Mutasarrıfı ve Edirne Muhafızı Esad Paşa tarafından kurulan Edirne Tertibi'nden dönüştürülen Edirne 1. Tb.'nın Komutanı Reşid Ağa, Kasım-Aralık 1827'de daha dolu bir karargâhla taburunu sevk-idare ediyordu. Ama o da muhtemelen, Mansûre projesinin güçlü isimlerinden Esad Paşa'ya her ay çıkardığı tabur maaş defterini hazırlamakta zorlanıyordu. Çünkü taburunda nefer kâtibi yoktu. Baltacısı da olmayan Reşid Ağa, buna rağmen hem hekim hem de cerrahı bulunan bir taburda olmanın avantajını muhakkak yaşıyordu. Diğer zabitan, neferat ve yarım mehter takımıyla Reşid Ağa, hazır kadro doluluğunda %91,1'i yakalamıştı. Bu oran zabitan gelince %100'e çıkıyor, neferata gelince %91,2 ile hemen hemen aynı kalıyordu.³²¹

Araştırma örneklem kümesinde, Edirne'nin 1 Tb.'undan sonra gelen 7. Tb. ise seferidir. Halil Rifat Paşa emrinde Osmanlı-Rus Harbi'ne katılmak üzere Şumnu'ya intikal edecektir. En net maaş icmallerinden biri olması sebebiyle Taburun Mart-Nisan 1828 yoklaması daha verimli bilgiler sunmaktadır. Öyle ki Süleyman Ağa'nın emir-komutasındaki Solkol'un, Nevşehirli İbrahim Ağa'nın emir-komutasındaki 6. Bl.'nün, Dağıstanlı Mülazım-ı Evvel Mehmed Ağa'nın emir-komuta ettiği 1. Tk.'nın, Üsküdarlı

³¹⁹ Selanik 1. Tb. için bk. BOA, D. ASM. d., 37387. Selanik 2. Tb. için bk. BOA, D. ASM. d., 37386. Bu iki taburla beraber, bundan sonra anlatılacak İzmir, Edirne, 7. Tb., Vidin 21 ve 22. Tb.ları ile 17. Tb.'un maaş icmallerine esas kadro çizelgeleri EK-9'da sunulmuştur.

³²⁰ İzmir 1. Tb.'nın CA. 1243 (H) İcmali için bk. BOA, D. ASM. d., 37425. Bununla beraber İzmir'de birden fazla tb. kurulmuş olma ihtimali hala vardır. Bu durum, 1. Tb.'la ilgili defterin son sayfalarının eksik olma ihtimalinden kaynaklanmaktadır. Çünkü taburun hiç mehter personeli bulunmamaktadır. Mehter takımları genelde defterlerin sonunda gösterilmektedir. Ayrıca mehter takımsız bir tabur, hekimsiz veya imamsız bir taburdan daha eksiktir. Çünkü yeni fenn-i harpte muharebe düzenleri değişimleri bu takımlarla yapıldığı gibi, barış zamanında her türlü yürüyüş-intikalleri yaptıran ve günlük iç hizmet mesaisinin bölümlerini başlatan-bitiren de gene mehter takımlarıdır. Sayıları düşük olsa bile, genelde her birlikte mehteran, mehter takımı, trampetciyan veya muzika takımı gibi isimler altında rastlanmaktadır. Hiç olmaması şüphelidir. Ayrıca bk. EK-9.

³²¹ Edirne 1. Tb. için bk. BOA, D. ASM. d., 37431. Ayrıca bk. EK-9.

Ahmed Çvş.'un sorumlu olduğu ve Onb. Mustafa'nın emir-komuta ettiği 5. Mangası'nda dokuz neferin isimleri bellidir. Ayrıca neden bu Mangada, altı Filibeli neferin birarada olduğu da merak konusudur. Hatta neredeyse Bölüğün tamamı Filibelidir. Bu net maaş icmali, birlik kurarken "mümkün mertebe aynı memleketten olanları biraraya getirmeme" teamülünün daha oturmadığını akla getirmektedir. Ayrıca fikrin ilk önce kimden çıktığı bilinmemekle beraber, 5. Manga'dan 10 N. 1243 (H) (26 Mart 1828) tarihinde firar eden Filibeli Ahmed ile Kırşehirli Mehmed Bekir'in, asker yazılırken kendilerine kefil olan Mustafa Onb.'yı zor durumda bıraktıkları muhtemeldir. Bunlardan ayrı olarak, Filibeli Ahmed ve Kırşehirli Mehmed'in taburlarında hekim ve cerrah yoktu. Bunun dışında bir eksiği olmayan tabur, 771 hazır mevcuduyla %95,1, 599 neferiyle %93,5, büyük-küçük 126 zabitanıyla %100 kadro doluluğundaydı.³²²

Gene başka bir maaş icmali, 1243 (H) senesinin Zilkaade ayında, Vidin'deki 21 ve 22. Tb.ları tek bir defterde göstermektedir. Hatırlanacağı üzere, tertipleşme evresinde en fazla vefat, firar ve ihracın yaşandığı tertiplerden biri olan Vidin Tertibi'nden iki adet tabur yapıldığı anlaşılmaktadır. 21. Tb.'da hekim ve bir baltacı eksiktir. Buna ilaveten mehter takımının yarım olmasının yanında, takımı sevk-idare edecek trampet çvş. ve onb. da bulunmamaktadır. Bununla beraber 791 hazır mevcuduyla %97,6, 635 neferiyle %99,2, 124 zabitanıyla %98,4 kadro doluluğuyla çalışıyordu. Kardeşi 22. Tb. da farklı değildi. Hekim gene yoktu. Baltacıları tamdı. Farklı olarak bir imam eksikti. Aynı zamanda trampet çvş. ve onb. olmadığına ve gene yarım takım mehteran çıkarabildiklerine göre, Vidin'de müzik kulağı iyi nefer bulmak, diğer şehirlere nazaran daha zordu. Diğer mevcutlar da 21. Tb.'a yakındır. 789 hazır mevcuduyla % 97,4, 633 neferiyle %98,9, 124 zabitanıyla %99,2 kadro doluluğu, eski Vidin Tertibi'nin kötü anılarını unutturmuş olmalıdır.

Tüm bu veriler bir yana, Vidin 22. Tb.'u başka bir yönüyle, şaşırtıcı bir veri sunmaktadır. 22. Tb.'da sekiz bölük olmasına rağmen 8. Bl. yoktur. 8. Bl. yerine, Avcı Bölüğü vardır.³²³ Bu durum oldukça şaşırtıcıdır. Çünkü Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi'ne göre 1245 (H) (1829) senesinde karşılaşılması beklenen bir durum,³²⁴ ZA. 1243 (H) (Mayıs-Haziran 1828) tarihinde ortaya çıkmıştır. Piyade taburlarına artık avcı bölüklerinin yerleşmesi önemlidir. Basit bir teşkilat değişikliğinden ziyade, askerî düşüncedeki bir değişimi ortaya koyar. Muharebeyi algılamada bir farklılıktır. Düşmanla uzaktan/derinlikte temasa geçmeyi öngörür. Ayrıca bir dereceye kadar yavaşık

³²² 7. Tb. için bk. BOA, D. ASM. d., 37370. Ayrıca bk. EK-9.

³²³ Vidin 21 ve 22. Tb.lar için bk. BOA, C. AS., 513/21411. Ayrıca bk. EK-9.

³²⁴ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age.*, s. 192.

nizamdan dağınık nizama geçişi de simgeler. Peki, bu değişiklik yaygın ve kalıcı mıdır? Sonraki taburların yoklamaları belirleyici olabilir.

17. Tb., Halil Rifat Paşa emrinde Osmanlı-Rus Harbi'ne sevk edilecektir. Ama aynı Vidin'in 22. Tb. gibi, Mayıs-Haziran 1828 tarihinde taburun sıhhiye işlerini takip edecek bir hekimi yoktu. İlaveten, iki mehter neferi dışında kritik personel eksikliği yoktur. 764 hazır mevcuduyla %94,3, 597 neferiyle %93,2, 126 zabitanıyla %100 kadro doluluğuyla görev yapmaktadır. Bununla beraber 8. Bl. bulunmaktadır.³²⁵ Yani taburun ilerleyişini perdeleyecek ve düşmanı erken açılıp düzen aldırmaya zorlayacak bir avcı bölüğü bulunmamaktadır. Belki sadece 17. Tb.'da olmadığı düşünülürse, başka tb.lara bakmak gerekebilir. ZA. 1243 (H) tarihinde, İzmir 16. Tb.'nın avcı bölüğü var mıdır? Yoktur.³²⁶ 1243 (H) senesinin sonuna gelirken, ileride Osmanlı ordusunun beşinci miralay olacağı Bnb. Nebil Bey'in 4. Tb.'unda var mıdır? Yoktur.³²⁷ Peki, Osmanlı-Rus Harbi'nde 15 M. 1244 (H) (28 Temmuz 1828) itibarıyla düzenli ordunun başında olan Halil Rifat Paşa'nın emrindeki 3, 5, 7, 8, 11, 12, 17 ve 18. Tb.larının avcı bölükleri var mıdır? Cevap gene aynıdır. Yoktur.³²⁸ Demek ki Vidin 22. Tb.'daki avcı bölüğü uygulaması, münferit bir uygulamadır. Yaygınlaşması ve teşkilata dâhil olması, o an için geçerli değildir. Fakat Fransız 1831 Düzenlemesi'nin önemli kavramlarından olan avcılığın, Osmanlı askerî düşüncesinde var olduğunu, yavaş yavaş tb. teşkilatında yer almaya başladığını göstermesi açısından önemlidir.

Görüldüğü üzere Osmanlı ordusu, 1243 (H) senesine, tertiplerden taburlara evrilerek ve merkezi ödemeye merkezi ikmal işeyle hâkim kılarak, 1242 (H) senesinden daha düzenli girmekteydi. Örneklerde gösterildiği üzere, sene boyunca 1.680 mevcutlu tertiplerden 810 kişilik taburlara, hiç beklemedik bir hassasiyetle geçmişti. Vidin'den Erzurum'a, İstanbul'dan İzmir'e, Mansûre birlikleri aynı tabur teşkilatını uyguluyorlardı. Düvel-i Muazzama filoları, Navarin Körfezi'nde Osmanlı donanmasını imha ettikleri zaman (20 Ekim 1827) Mansûre piyade taburları 31'e ulaşmıştı.³²⁹ Ama aynı 1826 "tertipleşme" evresinde olduğu gibi, 1827-1828 "taburlaşma" evresinde de Mora isyanı

³²⁵ 17. Tb. için bk. BOA, D. ASM. d., 37455. Ayrıca bk. EK-9.

³²⁶ Bk. BOA, D. ASM. d., 37455, s. 17a. Bu Tb.'un çizelgesi oluşturulmamıştır. Sadece 8. Bl.'ne bakılmıştır.

³²⁷ Bk. BOA, D. ASM. d., 37433, s. 6.

³²⁸ BOA, D. BŞM. d., 9528. Asâkir-i Mansûre Serasker Kaymakamı Halil Rifat Paşa'nın maiyetinde olan 3, 5, 7, 8, 11, 12, 17, 18. Piyade Taburlarının ve Silistre'deki iki tabur süvari ve tımarlı süvarilerin maaş ve mahiyelerini içeren defterdir.

³²⁹ BOA, C. AS., 8/318. Belge, Dürr-i Yektâ Risalesi'nin okunmak üzere ordu geneline kaçır tane dağıtılacağını gösterir. Belgeye göre Asitane, Rumeli ve Anadolu'da 31 piyade taburu bulunmaktadır. Ayrıca taşrada, vüzerâ emrinde 10 tabur, Saraya ait üç Hassa Tb., bir Enderun Ağavat Tb., Cebehane-i Amirede iki tb., Mehterhane-i Amirede de bir tb. olduğunu belirtmektedir. Levy, bu belgeye dayanarak ve verilen diğer birlik bilgilerini de kullanarak Osmanlı ordusunun o an için tahminen 51.000 kişi olduğunu hesaplamıştır. Levy. *age.*, s. 373.

kaynaklı siyasi gündem, askerî reformlar üzerinde baskısını göstermekteydi. Mora harekât alanında elde edilen inisiyatif, Navarin faciasıyla Düvel-i Muazzama'ya geçmişti. Çar I. Nikola bu inisiyatifi, başarıdan faydalanmaya çevirmek için kaçırmak istemiyordu. Ya da istemediği başka bir şeydi. Mesela, ilk top salvosundan sonra kaçışan Yeniçerilerin yerini almak üzere olan, II. Mahmud'un cepheye sürme ihtimali belirmiş, kendininkilerine benzeyen onlarca eğitilmiş Mansûre tümeniydi. Harp tarihi için sadece başka bir Osmanlı-Rus savaşıydı. Ama düzenli orduya geçiş sürecinin üçüncü evresini açacaktı.

1.2.2. Süvari ve Diğer Sınıflara Dair Düzenlemeler

Ordunun yenileşme hikâyesine Hüsrev Paşa, yetiştirmesi Halil Rifat Bey ve yabancı kadrosundan Fransız Çvş. Hurşid'in katılmalarıyla, piyade tertipleri daha bir senesini bile doldurmadan hızla taburlara dönüşmeye başlamışlardı. Fakat Avrupa tarzı binicilik eğitimlerinde her zaman kolbaşı olan Hüsrev Paşa'nın verilen komutlara riayet etmemesi bir kenara, gene bir eğitimde neşeli bir türkû tutturması ve derste konuşmamaları için kol sonuna konmuş olan yetiştirmesi Halil Rifat Bey'in genizden gelen sesle efendisine katılması ne kadar etkili oldu bilinmez ama süvarilerin tabur teşkilatına geçmeleri bir sene kadar gecikecekti.

Başlangıçta belirli bir klavuz olmadığından süvari tertip teşkilatı, piyade tertibinden esinlenilmişti. Bu sebeple aynı kusur ve zayıflıkları taşıyordu. Ama sanılanın aksine, coşkun süvariler bu sefer piyadeleri takip etmeyeceklerdi. Zira süvarilere rol-model olacak, muharebe alanlarında yetişmiş, kaçak fakat ehil bir subay, tam da bu iş için İstanbul'daydı. Arkadaşı Mac Farlane kendisi hakkında, *Bu Piyemonteliden daha iyi ata bineni görmedim* diyecekti. Hatta at biniciliği hakkında kendisine bile güvenmediğinden Paris'ten tanıdığı, bu konuda uzman Prens David'in kendisine Calosso hakkında söylediklerini de hatırlatacağı: *Monsieur, il monte à cheval comme un ange!*³³⁰

Calosso 1827 senesinin 18 Ocak akşamında, Mudanya üzerinden İstanbul'a varmıştı. Bu sırada rakibi Gaillard çoktan Hurşid adını almış, muhtemelen hamileriyle beraber tertipleri tabur haline getirme konusu üzerinde çalışıyordu. Ama Calosso'nun hamisi de çalışkan ve zeki bir askerd. Fransız Büyükelçisi Guillemont, bu yetenekli sv. yzb.sını "uygun kişiyle" tanıştırmak için Mayıs beklemek zorunda kalacaktı. O süre zarfında Calosso, hem rakibi Hurşid'e yol vermek zorunda kalacak hem de bir İslam İmparatorluğunda duyulagelen en "yaratıcı" girişimcilik hikâyesinin de parçası olacaktı.

³³⁰ Bayım, o bir melek gibi at sürer. Mac Farlane, *Constantinople in 1828*, C II, s. 179.

Calosso General'den haber beklerken, bir yandan da geçinme ihtiyacıyla İsviçreli bir ticaret dehasının peşine takılacaktı. *Proje adamı* İsviçrelinin zengin olma fikri, teolojik bir nüans üzerineydi. Ona göre Kuran'ın alkol yasağı şarap üzerineydi ve birayı kapsamıyordu. Eğer Tarabya'da beraber bir bira fabrikası kurarlarsa, müslümanların su gibi bira içeceklerine emindi. Neyse ki İsviçrelinin hızlı ve kesin iflası, Osmanlı süvarisinin daha fazla zaman kaybetmesini önledi.³³¹

Pera ve Tarabya arasında geçen beş ay sonunda, Mayıs ayında “uygun kişi” Serasker oldu ve Büyükelçi derhal yetenekle, yetenek avcısını tanıştırdı. Hüsrev Paşa, hemen kendisini hizmete aldı ve yanına da bir tercüman verdi. Bab-ı Seraskeride Hüsrev Paşa'nın 20 kadar genç kölesine, Avrupa tarzı biniş eğitimi vermeye başladı. Calosso'nun Osmanlı süvariliğine ilk dokunuşu, biniş takımı üzerine oldu. Kullanışı verimli olmayan Türk eyerleri yerine, Macar eğeri biçimindeki Tatar eyerlerini önerdi. Önerisi hemen kabul edildi ve değiştirildi.³³² Ama kapalı maneje geçilmesi fikri, Hüsrev Paşa tarafından gereksiz görüldüğünden reddedildi. Derslerin verimli geçtiği söylenemezdi çünkü katılımcılar kâfir bir subaydan ders alma konusunda istekli değillerdi ve tercümanlar bilgi aktarımında yetersiz kalıyordu. Gene de bu dönemin kazancı, kendisi gibi yetenekli bir Osmanlı genci oldu. Namık Efendi [Paşa], Calosso ile bu derslerde tanıştılar. Bu genç, Yeniçeri isyanından önce Pera sakiniydi. Fransız Büyükelçiliğinin Doğu dillerinini incelemek adına başlattığı çalışmalarda yer alarak iyi derecede Fransızca öğrenmişti. Bu sayede Calosso'nun en iyi yardımcılarında biri oldu. *L'Ordonnance de la Cavalerie*'yi Türkçeye beraber tercüme ettiler.³³³

Derslerine zaman zaman Hüsrev Paşa ve Halil Rıfat Bey'de katılıyorlardı. Ders disiplinini devamlı bozan baba-oğul ikili, komutları uygulamadıkları gibi, zaten ecnebi bir subay tarafından emir aldıkları için aşağılandıklarını düşünen öğrencilerin dikkatlerini de dağıtıyorlardı. Ama derste türkü söylemeleri bardağı taşırdı ve İtalyan subay, Namık Efendi'den Hüsrev Paşa'ya, kendisini bir muallim olarak mı yoksa bir aşçı olarak mı işe aldığını sormasını istediğinde maneje buz kesmişti. İlginçtir ki ikili, bir şey söylemeden maneiden çıktılar. Dönemin en güçlü kişilerinden birine, böylesine

³³¹ Mac Farlane, *age.*, s. 177-178.

³³² Walsh, yeni eyer takımlarına alışmakta zorlanıldığını belirtmektedir. Bununla beraber, eyer ve talim değişikliğinin daha düzenli süvari taburlarının kurulmasını sağladığını da ekler. Walsh, *A Residence at Constantinople*, C II, s. 278-279. Yıldız, bu değişikliklerin süvariye muharebe meydanında daha etkili hale getirmek için mi yoksa piyadeler gibi süvarileri daha muti hale getirmek için mi yapıldığını sorgulamaktadır. Yıldız, *age.*, s. 353.

³³³ Calosso, *Mémoires d'un Vieux Soldat*, s. 141-145. Çevirdikleri talimname *Ta'limnâme-i Süvâriyân'* dir. Aslı için bk. *Ordonnance sur l'Exercice et les Évolutions de la Cavalerie: du 6 Décembre 1829: Première Partie: École du Cavalier—du Peleton et de l'Escadron—à Pied*, Chez Anselin, Paris 1830. Ayrıca bk. Turan, *agm.*, s. 117-118.

küstahlık göstermesi karşısında donakalmış öğrencilerine de kızan Calosso, onları da dersten kovdu ve tercümanıya odasına dönerken, yolda haysiyetini koruma ve ufak bir itirazda istifa etme kararı aldı. Fakat düşündüğü gibi olmadı ve Hüsrev Paşa odasına çağırdığı Calosso'ya, gene Namık Efendi aracılığıyla kendisini anladığını ve sabahki olayı gene “kendisinin yararına” unutmamasını söyledi.³³⁴

Hüsrev Paşa'nın Avrupa disipliniyle ilk karşılaşması değildi. Bu sebeple yapılan derslere bundan sonra daha ciddi ve mesafeli yaklaştı. Bu durum Calosso'nun daha verimli dersler vermesiyle sonuçlandı. Derslerde olup bitenler, Calosso tarafından aynen General Guilleminot'a rapor ediliyordu ve General de Calosso'yu taviz vermemesi konusunda cesaretlendiriyordu. Bu şekilde dersler, bir başkasının da radarına girmeye başladı ve Hüsrev Paşa'dan daha ihtiyatlı olan Padişah, bu gururlu sv. zabıtine daha kademeli yaklaştı. 1827 Temmuz'unun sonlarına doğru, önce derslere iki önemli adamını yolladı. Birisi, kayıkçısı Fevzi Ahmet Ağa [Paşa], diğeri Avni Bey'di [Paşa]. Bu ikilinin katıldığı iki ders sonrasında, muhtemelen olumlu rapor verdiler ki, Padişahın resmi emrini iletmek üzere Calosso'yu Hüsrev Paşa'nın huzuruna çıkardılar. Hüsrev, hem iktidarını kabul etmeyen bu yzb.dan kurtulmanın hem de Padişaha tam aradığı gibi bir yabancı muallim sağlamanın verdiği çifte faydanın huzuruyla, gitmeden evvel Calosso'ya Osmanlı siyasetine dair ufak bir ders de verdi: *Senin yerin değişecek, dikkatli ol, bana borcunu unutma.*³³⁵

Padişah Calosso'dan, gene kendisinin seçtiği 280 içoğlanla düzenli süvari birlikleri kurmasını ister. Calosso bunların 20'sini eleyip, en akıllı öğrencilerden bazılarını yardımcı olarak ayırdıktan sonra, iki ay içerisinde 120 kişilik iki süvari bölüğü kurmayı başarır. Eğitim için de Yıldızlıköşk'te tahsis edilen araziye iki açık manej yaptırır. Fakat ehl-i küffar muallim, ehl-i İslam öğrenci çatışması burada da yaşanır, hatta içoğlanlar dersten sonra abdest alacak kadar ileri gidince, Padişah sembolik de olsa Calosso'yu daha Osmanlı göstermek için kendisine Rüstem Bey ismini verir. Çalışmalar yoğun ve hızlandırılmıştır. Kapalı manej olmadığından kötü havalarda çalışmalar kesilmek zorunda kalır. Sarayın rahatlığıyla yetişmiş iç oğlanların sık sık hastalanmasına rağmen, günde üç-dört at değiştirmek zorunda kalınan bir hızla çalışmalara devam eder. Çünkü Padişah, kendisinden derhal emir komuta etmeyi arzuladığı, altı bölüklü bir süvari “alayı” kurmasını emretmiştir. Azimli çalışma ve Padişahın şiddetli nezaretiyle, 1827 senesinin sonuna gelindiğinde Calosso'nun deyimiyle, *Fransız*

³³⁴ Calosso, *age.*, s. 145-147.

³³⁵ Calosso, *age.*, s. 147, 159-160 . Turan, *agm.*, s. 118.

düzenine göre altı bölükten oluşan ve oldukça iyi manevra yapan tam bir alayı [régiment] *hizaya sokar.*³³⁶

Calosso'nun yaklaşık beş ay içerisinde kurup eğittiği bu Hassa Sv. Tb., Silistre Sv. Tertibi'nin (hem tımarlı hem kapıkulu) tersine, Osmanlı hâkim süvari tipolojisinin taşralı (tımarlı) vasfı olmayan ve aynı zamanda, modern teşkilat anlamında teşkil edilmiş ilk süvari birliği idi. Daha Calosso bu birliği kurarken, yeni sistemi yaymak maksadıyla Kasım 1827 tarihinde, Sağkol Ağası Said Mirza emir-komutasında 200 süvarilik bir müfreze (üç saf) Silistre'den İstanbul'a getirilmişti. Bu üç saf da eş zamanlı olarak Calosso'nun müfredatına tabi oldular. Tabur kurulduktan sonra da derhal yeni sistemin kurumsallaştırılması işlemine başlandı. Silistre Sv. Kanunu'na zeyl çalışmaları için, Serasker ve Nazır müştereken bir takrir verdiler. Takrirlerinde Silistre Sv. Tertibi'nin mevcutları 888 olan iki taburdan teşkil edilmesiyle, aynı piyade taburlarında olduğu gibi, *ta'lîm ve kûmânda cihetleriyle suhûlet ve muhassenât* derkâr olacağını ifade ediyorlardı. Zaten Silistre Tertibi'nin üç bölümü İstanbul'da eğitim görüyordu. Gönderilen Sağkol Ağası Said Mirza da dirâyetkâr ve liyâkatli görüldüğünden taburlardan birisine bnb. olabilirdi. Diğer bnb. da Enderun ağaları arasından seçilebilirdi. Bu, Silistre Tertibi'nin o anki binbaşı Mankalya Âyan'ı Emin Ağa'nın başka bir göreve alınması anlamına geliyordu. Ama takririn asıl söylemek istediği şey bu atamalar değildi. İki tb. süvari, bnb.lar hariç 1.774 süvari demekti. Silistre'den gönderilen yoklama defterine göre, o an Sv. Tertibinin mevcudu 1.319 kişiydi. İstanbul'daki "üç saf da geri gönderilip", mevcut sv.lerden bir tb. sv. yazılırsa, geriye 436 [?] nefer fazla kalıyordu. Bu fazlalık 2. Tb.'a verilirse de geriye, bütünlenmesi gereken bir 451 nefer daha kalıyordu. Peki, bu 451 nefer nereden bulunacaktı? Sorun buydu. Serasker, bu eksiğin Vali Ahmed Paşa'nın yeni tahrir ettiği üç saftan yazması, [Hangi üç saf? Yeter mi?] gibi oldukça muğlak bir ifadeyle bitirip, eğer *Îrâde-i Seniyye* muvafık görürse "iktizasına bakılması için hemen Müşarünileyh'e yazılması" diyerek, takriri iki koca mühürle bitirdi. Sadrazamın bu takrire telhisi gene uzundu. Eski yetiştirmesi ve Kethüdasını öyle savunmasızmış gibi sanan Seraskere hattını çapraz çapraz vurdu. Mansûre süvariciliğinin gerçek banisi bu çalışkan Vali, daha yeni subaşılarından bir sv. taburu yazmıştı. Kendisini yeniden zorlamadan önce "bir fikrini alalım" diyordu. Padişah hattında, iki tb. süvari fikrini *pek mûnâsib* bulmuştu. Ama onun akli da 13 Kasım'da Davud Paşa'da denetlediği Silistre'nin üç saf süvarisindeydi. Tam hassa kıvamına gelmiş bu 200 süvariye öyle kolay salmak istemiyordu. "Daha yeni eğittik, Silistre'dekiler

³³⁶ Calosso, *age.*, s. 166-170 . Turan, *agm.*, s. 118-119.

eğitimli değil, onlara karıştırırsak bu 200 süvari *beyhûde emek çekmiş* olacaklar, ama haklısınız Valiye bir soralım” diyordu.³³⁷

Silistre Valisi Ahmed Paşa bu esaslı proje hakkında ancak 22 Receb 1243 (H) tarihinde (8 Şubat 1828) dönüş yaptı. Kaimesinde, emri alır almaz aynı Süvari Tertibi'ni oluştururken yaptığı gibi, Tatar kabilelerinin Kaymakamını, bazı ulema ve ihtiyarlarını, Kazak taifesinin de söz sahiblerini huzuruna celbettiğini belirtiyordu. Sv. Tertibi'nin iki sv. tb.na dönüştürülmesi hakkındaki emir kendilerine tebliğ edildiğinde, tahmin edileceği üzere olumlu dönüş yapan yoktu. Çünkü zaten yeni süvari birlikleri için devamlı adam sağlıyorlardı, hem de vefat ve sakat kalanlarla, telef olan hayvanlarını tamamlıyorlardı. Bir de yeni 451 nefer için kudretleri yoktu. Aflarını istirham etmişlerdi. Vali, bu konuda Kazaklara katılsa da³³⁸ *bu maslahat, Din ü Devlet-i Âliyye hidmeti olduğundan* Tatarları 120 sv. konusunda ikna etmişti. Vali sonra kendi eyaletinin durumunu özetledi. Daha yeni 200 süvariye İstanbul'a gönderdiklerini belirterek söze başladı. Demek ki Vali onlardan umudu kesmemişti. Sonra, sv. bir yana, iki tb. da piyade yazmışlardı. Sonra sırasıyla 332 sv. ve 400 nefer [sınıfları belirtilmemiş] daha yazılmıştı. Ayrıca o ana kadar yazılanlardan hayli vefat ve sakatlık olmuş ve bunlar da bütünlenmişti. Sv.lerin hayvan telefleri ise ayrı bir müşkülattı. Sonra bahsedilecek 890 kişilik Subaşı Sv. Tb. ise Valinin tek başına, bir askerlik şubesi gibi çalıştığının göstergesiydi. Çalışkan Vali, *rahmen lil-fukarâ' Eyâlet-i mezbûre* kazalarına daha fazla dokunamayacağı mesajını verdi. Sonra 451 neferin tahrir hesabını, asıl yapması gereken Seraskere, Sadrazamın yetiştirmesi olduğunu ispatlarcasına tek tek veriyordu. Tatarların taahhüt ettikleri 120 sv. tamamdı. Geri kalan 331 neferin 71 neferi gene Silistre, Hezargrad ve Şumnu kazalarından alınacaktı. “O da benden” diyordu. En son 260'luk grubun ise Silistre eyaletine “komşu” ve başka bir defterde göstereceği, nefer miktarı belirtilmiş altı kazadan alınmasını teklif ediyordu. Bu çok “net” yazılmış kaimenin, Seraskerin anlaması gereken iki “örtük” mesajı vardı: 1. Adam yetmediği ve sorumluluğunda olmayan altı yerden daha süvari yazmak istediği. 2. Ayrıca bu hesabın

³³⁷ BOA, HAT, 309/18248. Aynı sayılı iki belge vardır. İkinci belgede ise Seraskerin bahsettiği 888 kişilik bir süvari tb. ve 145 kişilik bl.nün kadro listesi yer almaktadır. İlerleyen bölümlerde sv. tb. ve bl. çizelgesi gösterileceğinden tekrar bahsedilmeyecektir. Ama son çıkacak olan Zeyl'deki 884 kişilik tb.dan farkı, fazla olan bir imam, bir kâtip, bir cerrah ve bir de baytardır. Bölük kadrosu aynıdır. Ayrıca Takrir'deki bir hesap anlaşılmamıştır. Bnb.lar hariç iki tb.dan (1.774), Silistre Tertibi'nin hazır mevcudu (1319) çıkarılırsa, nasıl 436 nefer fazla kalmaktadır? Doğrusu 455 olmalıdır. Buna göre de 887 kişilik bir taburu bütünlemek için 451 değil, 432 yeni süvariye ihtiyaç duyulur. Ama diğer yazışmalar da hep bu 451 eksik üzerinden ilerleyeceği için görülemeyen bir nokta olabilir. Ayrıca bk. Levy, *age.*, s. 259.

³³⁸ Vali, savaş hazırlıkları kapsamında daha 8 Şubat 1828'de, maiyetinde bulunmak üzere 600 Kazak süvari yazmış ve buna mukabil İstanbul'dan 600 tüfek istiyordu. Kazaklara dokunmamasının sebebi bu olabilir. BOA, HAT, 1086/44189.

ancak, İstanbul'da alıkonan 200 süvari geri gönderilirse tutacağı, aksi takdirde yedinci bir kaza daha bulunması gerektiği.³³⁹

Vali Ahmed Paşa, piyade ve süvari taburları oluşturmakta o kadar sınırlarını zorluyordu ki Seraskere Valinin dediklerini koordine etmekten başka bir şey kalmıyordu. Ahmed Paşa'nın bu cevabından sonra, Serasker ve Nazır bir takrirle durumu tekrar toparladılar. Şu ana kadar müzakere edilen hususları tekrar ettikten sonra, iki sv. tb.nun tamamlanması için gereken personelin alınacakları yerlerin yöneticilerine gerekli emr-i 'âlîlerin yazılmasına odaklandılar. Açıkçası Seraskerin Silistre Valisinin sorumluluğu dışındaki yerlerden adam alma isteğine karşı bir tepkisi yoktu. Fakat Valinin, atların nerelerden alınması gerektiğine değinmemesini dile getirme ihtiyacı hissetti. Bununla beraber kendisinin de bu konuda çözüm olarak sundukları, zaten 16 Kasım 1826 tarihli Silistre Süvari Tertibi Kanunnamesi'ne bir atıftı. Devlet, birlik ilk kurulurken, kuruculara at başına 150 kuruşluk at ve biniş takımı sübvansiyonu sağlayacaktı. Binbaşılardan seçimi ise aynı müzakere edildiği gibi yapılacaktı. "Komşu" kazalardan yazılacak 260 nefer için de ayrıca Çirmen Muhafızı Esad Paşa'ya, Rusçuk Muhafızına ve Tırnova Voyvodasına yazılmasını teklif ederek takrirlerini bitiriyorlardı. Sadrazamın telhisi Seraskerle paralel olunca, Padişah hattında durumu uzatmadı. Sadece İstanbul'daki Silistre süvarilerinin eksik olan at ve biniş takımlarının da tamamlanmasını ve emrin planlandığı gibi icrasını emretti.³⁴⁰

Bu şekilde hazırlanan ve Silistre Sv. Tertibi'ni iki sv. tb.na dönüştüren Zeyl, 29 Şaban 1243 (H) tarihinde (16 Mart 1828) yayımlandı. Taburlar zabitanıyla beraber 884 neferden oluşuyordu. İstanbul'a gelmiş süvariler de yeni bnb.larıyla beraber Silistre'ye geri gönderilecekti. Bunun dışında ki hususlar, Kasım 1826 Kanunu'nda belirtildiği üzere aynen icra edilmeye devam edecekti.³⁴¹

³³⁹ BOA, HAT, 316/18561. Aynı sayılı altı belge vardır. Valinin kaimesi üçüncü belgedir. Beşinci belgede 145 mevcutlu bir sv. bölüğü ile 888 kişilik bir sv. tb.nun kadro listesi bulunmaktadır. Altıncı belgede ise Valinin 260 neferi, nerelerden planladığını göstermektedir. Silistre eyaletinden 120 Tatar ve ilaveten gene kazalarından 21, Hezargrad'tan 30, Şumnu'dan 20 nefer alınacaktı. Bu planlamalar yapılırken haberi olmayan "komşular" ise şunlardı: Rusçuk 60, Tırnova 70, Kazanlık 40, Eski Zağra 60, Yeni Zağra 20, Karaağaç 10.

³⁴⁰ BOA, HAT, 316/18561. Dördüncü belgedir. Birinci belgede ise Davutpaşa'da bulunan 200 süvarinin eksik olan 39 at ve takım bahalarının itası emredilmektedir.

³⁴¹ BOA, KAD I, s. 71; MAD. d., 9002, s. 107.

Silistre Sv. Taburları Teşkilat Çizelgesi, 29 Şaban 1243 (H) tarihli (16 Mart 1828) Zeyl, BOA, KAD I, s. 73.

TABUR					BÖLÜK			
RÜTBE	Mev.	Mah.	Senelik	AÇIKLAMA	Rütbe	Mev.	Mah.	AÇIKLAMA
Binbaşı	1	750			Yüzbaşı	1	100	
Kolağaları	2	500		Beheri 250 kur.	Yzb. Vekili	1	85	
Kâtiban	2	300		Beheri 150 kur.	Mülazım-ı Evvel	1	70	
İmaman	2	60		Beheri 30 kur.	Mül. Evvel Vekili	1	60	
Sancaktar	3	150		Beheri 50 kur.	Mülazım-ı Sâni	1	70	
Çavuş-ı boru	1	60			Mül. Sâni Vekili	1	60	
Sakayan	3	75		Beheri 25 kur.	Çavuşan	4	200	Beheri 50 kur.
Yüzbaşı	6	600		Beheri 100 kur.	Çavuş Vekili	4	140	Beheri 35 kur.
Yüzbaşı Vekili	6	510		Beheri 85 kur.	Onbaşıyan	8	160	Beheri 20 kur.
Mül. Evvel	6	420		Beheri 70 kur.	Onb. Vekili	8	140	Beheri 17,5 kur.
Mül. Evvel Vekili	6	360		Beheri 60 kur.	Boruzen	2	60	Beheri 30 kur.
Mül. Sâni	6	420		Beheri 70 kur.	Nalbant	1	40	
Mül. Sâni Vekili	6	360		Beheri 60 kur.	Neferat	112	1.680	Beheri 15 kur.
Çavuşan	24	1.200		Beheri 50 kur.	TOPLAM	145	2.865	
Çavuş Vekili	24	840		Beheri 35 kur.				
Onbaşıyan	48	960		Beheri 20 kur.				
Onb. Vekili	48	840		Beheri 17,5 kur.				
Boruzen	12	360		Beheri 30 kur.				
Nalbant	6	240		Beheri 40 kur.				
Neferat	672	10.080		Beheri 15 kur.				
Birinci Tabur Toplamı	884	19.085						
İkinci Tabur Toplamı	884	19.085						
Taburların Toplamı	1.768	38.170						
Kazakbaşı	1	150		Kazakların olduğu taburda yeralacaklardır.				
Rahip	1	25						
Tertip (2 Tb.) Toplamı	1.770	38.345						
İki Taburun Bir Senelik Elbise Bahaları (Tahminen)			155.760					
İki Taburun Bir Senelik Maaş ve Mahiyeleri			460.140					
Takriben İki Taburun Bir Senelik Tayinat-ı Baha ve Masarif-i Müteferrikaları			382.320					
TOPLAM			998.220					

Tablo 7. Mahiyeli Sv. Tb. ve Bl.nün Kadro Çizelgesi³⁴²

³⁴² BOA, KAD I, s. 73; MAD. d., 9002, s. 107. KAD I, s. 72'deki tertip ve tabur listeleri *sehven* yazılmıştır. Doğruları s. 73'dedir. Listelerde bl. kadrosu ayrıca verilmemiştir. Tabur listesinden çıkarılmıştır. Ayrıca bk. Levy, *age.*, s. 261; Levy, "The Contribution of Zaporozhian Cossacks", s. 388-389. Bu arada Calosso, anılarında, kendi kurduğu altı bölüklük birlik hakkında *alay* (régiment) tabiri kullansa da, kanunen Mansûre sv. teşkilatında "tabur" olarak isimlendirilmiştir. Calosso, *age.*, s. 170. Kurulan birlikler aslında alaydı ama

Peki, Silistre'nin süvari teşkilatlarındaki bu taburlaşma faaliyetinin sahadaki sonuçları nelerdir? Bu taburların en yakın 4 Rebiyülevvel 1244 (H) tarihli (14 Eylül 1828) icmal defterine ulaşılmıştır. O zamanda bu taburlar Halil Rifat Paşa emir-komutasında savaşa devam etmekteydiler. Deftere göre, Enderun ağalarından seçilmiş Mehmed Ali Ağa'nın binbaşı olduğu Silistre Sv. 1. Taburu dört bölüklüdür. Hazır mevcudu ise 334'dür. Yani kadro doluluğu %37 gibi oldukça düşük bir seviyededir. Özellikle mülazım, çavuş, onb. ve vekillerinde yarı yarıya eksik bulunmaktadır. Ayrıca 672 neferi olması gerekirken sadece 222 neferi bulunmaktadır. Bu durumuyla zabitan kadro doluluğu %52,6, nefer kadro doluluğu %33'dür. İmam ve nefer kâtipleri tamdır. Üç nalbant durumu idare ediyor olsa da 12 borucu yerine 4 borucu olması, sevk-idareyi zorlaştırıyor olmalıdır. İstanbul'da yeni düzeni talim ederken, herkesin gözüne girmeyi başaran Bnb. Said Mirza'nın 2. Sv. Tb. ise daha iyi durumdadır. Altı bölüğü de tam olup, zabitan durumu gayet iyidir. Bir kere ileride düzenli süvari birliklerinin tanınmış komutanlarından olacak Cura Ağa'nın sağkol komutanı olması kendisini rahatlatıyor olmalıdır. Zabitan heyetinden sadece kazakbaşı, bir sancaktar ve bir onbaşı eksiktir. Yani zabitanın kadro doluluğu %98,4'dür. Savaşta olan bir tabur için 513 nefer mevcudu ve % 82,4 kadro doluluğu ise diğer tabura göre olumludur. Taburda birer imam ve nefer kâtibi eksik olup, sekiz borucu neferi bulunuyordu. Muhtemelen Said Mirza'nın, 1. Sv. Tb. Komutanı Mehmed Ali Ağa'yla bir araya geldiklerinde yakınlığı tek konu kendisinininki dâhil, 711 atın sık sık değiştirilmesi gereken nallarıydı. Çünkü taburunda hiç nalbant yoktu.³⁴³

Calosso'nun model mahiyetinde ve Padişaha özel bir gösteri-tatbikat taburu gibi hazırladığı ilk Hassa Sv. Tb. bir kenara konacak olursa, Mansûre ordusunun düzenli sv. çalışmaları sadece Silistre Valisi Ahmed Paşa'nın sv. tb.ları çevresinde geliyordu. Çünkü diğer düzenli sv. girişimi olan İstanbul Sv. Tertibi, Şubat 1827 Kanunu'nda belirtilen 1.582 mevcuduna ulaşmadan derhal Mora cephesine sevk edilmişti. Nisan 1827'de mevcudu 641'di. İstanbul Sv. Tertibi'nin en ayırt edici özelliği olan muharebe destek birlikleri de emrine verilememişti. Bu sebeple artık belgelerde "Altı Saf Süvari" olarak anılıyordu. Safer 1243 (H) tarihine (Ağustos-Eylül 1827) gelindiğinde hala altı saftan oluşmakta ve tertip teşkilatını uygulamaktaydı. Altı Saf Süvari Tertibi, RA. 1243

neden tabur olarak isimlendirildiği hakkında belgeler ketumdur. O an, piyadelerle başlayan taburlaşma süreciyle bir uyumsuzluk olmaması için bu yola gidildiği düşünülmektedir. Yoksa, 24 Nisan 1830 tarihinde bu yanlışlık düzeltilecek ve taburlar alay statüsünde kabul edilecektir. BOA, MAD. d., 9002, s. 42.

³⁴³ BOA, D. BŞM. d., 9544, s. 2-11. Taburların çizelge haline getirilmiş yoklamaları için bk. EK-10. İki taburun ZA. 1244 (H) tarihli (Mayıs-Haziran 1829) başka bir icmal defterine göre, 1. Sv. Tb. hala dört bölüklüdür. Bk. BOA, D. ASM. d., 37498, s. 2-11. Bu arada taburlarda Kazak süvari bulunması ihtimaline dair açılmış kazakbaşı ve rahip kadrolarının da boş olduğu görülmektedir.

(H) tarihinde (Eylül-Ekim 1827) de aynı teşkilatı uygulamakta ve Bnb. Üsküdarlı Hüseyin Ağa dâhil 575 mevcudu bulunmaktaydı.³⁴⁴ Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlamasıyla Ocak 1828'de bu tecrübeli sv. birliğinin bölgeden çekilmesi gündeme gelmiş ve keyfiyet Eğriboz Muhafızı Ömer Paşa'ya yazılmıştı. Ömer Paşa'nın geri dönüşü kayda değeri. Ömer Paşa, Altı Saf Süvari'nin zaten bölgeye dağıtıldığını, iki safının Livadya'da, bir safının İstifa'da, üç safının da Atina savunmasında yer aldıklarını bildiriyordu. Süvari birliklerinin bu mevkilerin savunmasından *lâ-büdd* [ayrılmaz] olduklarını, bırakın bu süvarileri çekmeyi, sayılarının artırılmasına ihtiyaç olduğunu söylüyordu.³⁴⁵ Rumeli Valisi de Ömer Paşa'yı destekleyen bir şukka yazınca, 13 Ocak 1828'de Sadrazam ve Padişah emirlerini geri çekmek zorunda kalacaktı.³⁴⁶

Altı Saf Süvari'nin kuruluşundan beri hep muharip durumda oluşu, düzenli süvari hikâyesine katılamamasına sebep olmuştu. Bununla beraber altı saflık yapıları, zaten bu birliği altı bölüklü süvari taburlarına yaklaştırıyordu. Mevcutları Silistre Tertibi'nden her zaman düşük olsa da çok önemli bir görevleri vardı. Çünkü daha önceden de belirtildiği üzere Yunan isyancılara karşı psikolojik bir üstünlük sağlıyorlardı. Rebiyülevvel ve Rebiyühahir 1244 (H) icmallerine (Eylül-Ekim 1828) bakıldığında hala saf tertibinde oldukları, mevcutlarının son bakılan icmalden de düşük olduğu görülmektedir. R. 1244 (H) İcmali'ne göre Altı Saf Süvari, zabitleriyle beraber 487 neferden oluşmaktaydı. 1830'da görevlerinden dönüp Hassa süvarisine katılmalarına kadar bu özel durum ve teşkilatlarını koruyacaklardı.³⁴⁷

Mansûre girişiminin düzenli süvari teorisi, Calosso'nun çizdiği taslakla Silistre taburlarında hayat bulmuştu. Ama düzenli süvarinin teorisi çok faydalı olmakla beraber pratiği (akçesi) çok ağırdı. Sadece dört bölümü bulunan Silistre 1. Sv. Tb.'nun Rebiyülevvel 1244 (H) mahiyesi toplam 8.857 kuruştur. Bnb. Said Mirza'nın 2. Sv. Tb. ise 16.200 kuruşla ortalama bir sv. tb.nun gerçek aylık maaşını yansıtır.³⁴⁸ Bu miktarlara askerin tayinatı ve atların yemi dâhil değildir. Savaş, düzenli süvari girişimini çok kötü bir zamanda yakalamıştı. Ama daha öncesinde, Navarin faciasından sonra

³⁴⁴ BOA, D. ASM. d., 37403, s. 1-8. Sekizinci sayfadan sonraki EK 7/1'de Tertibin RA. 1243 (H) yoklamasını vermektedir.

³⁴⁵ BOA, HAT, 918/39978. Aynı sayılı 23 belge vardır. Ömer Paşa'nın şukkası 10. belgedir. Diğer belgelere bakıldığında, gerçekten de Mora'da özverili ve zor bir hareket yürütüldüğü görülmektedir. Tabiri caizse, Osmanlı zaten savaştayken, ayrıca Ruslarla savaşa girmişti.

³⁴⁶ BOA, HAT, 921/40049.

³⁴⁷ Eylül-Ekim 1828 icmalleri için bk. BOA, D. ASM. d., 37481. Levy, 1827 sonbaharında, bu birliğin de tabur teşkilatına geçtiğini söylese de görüldüğü üzere tertip teşkilatını korumuştur. Levy, *The Military Policy of Sultan Mahmud*, s. 267.

³⁴⁸ BOA, D. BŞM. d., 9544, s. 3, 11. Yani iki tabura sadece bir ay için 25.057 kuruş ödenecekti. Bu miktarların sabit olmadığı da unutulmamalıdır. Sadece iki ay sonra (Cemaziyelevvel) artan mevcutlar oranında iki tabura toplam 29.532 kuruş ödenecekti. Bk. BOA, C. AS., 492/20535.

orduyu acele büyütme ihtiyacı, Osmanlı askerî düşüncesini eski usûlleri de gündemine almak zorunda bırakmıştı. İlki, tamamen yerel fakat kendine has bir uygulamaydı.³⁴⁹

Devlet, ilk devirlerde şehir muhafızları ve sonrasında daha çok yerel asayiş görevlerinde bulunan subaşılarından yararlanmak istedi.³⁵⁰ Babıali, bu konuda gene Silistre Valisi Ahmed Paşa'dan bir çalışma yapmasını istedi. Vali gene içi dolu bir kaime ile karşılık verdi. 18 CA. 1243 (H) tarihli (7 Aralık 1827) tahriratında, *vakt-i harmanda alına gelen tuzluk ve subaşılik* vergileriyle idare edilmek üzere, silah ve elbiseleri kendilerinden olmak şartıyla bir subaşı tertibi teşkil ettiğini söylemekteydi. Silistre eyaletinin 21 kazasında 50 hanelik gruplar oluşturmuş ve başlarına birer subaşı atamıştı. 10-15 hanelik köylerin ise, 2'şer-3'er hanelerini birleştirerek gene 50 hanelik gruplar oluşturup, başlarına birer subaşı atamıştı. Tertip defterine bakılacak olursa, aslında çok da eşit gruplar yaratılamadığı görülmektedir fakat Silistre genelinde bu, 890 kişilik bir süvari tertibi anlamına geliyordu. Subaşılar barış zamanında karyelerinde/kazalarında olacaklar, emir verildiğinde toplanacaklardı. Her kazanın başında da birer başsubaşı namıyla bir komutan olacaktı. Tımar sisteminin asıl sahipleri alay ve sancak beylerinin bu konudaki düşünceleri merak konusudur fakat direkt bağlı olacakları Vali, neredeyse her cümlesinde tuzluk ve subaşılik vergisi dışında, ahaliden bir *nesne* dahi talep etmeyeceklerini özellikle vurguluyordu. "Telhis" ve "Hatt-ı Hümayûn", devletin kasasından bir kuruş dahi çık(ar)mayacak bu uygulamadan oldukça memnun görünmekteydiler. Ama İrâde-i Seniyye-i Mülûkâneleri, *iktizâ ider ise tabûr silkine* geçebilir diye ekleyerek, yerelden ziyade merkezi uygulama tarafında olduğunu bir kez daha gösteriyordu.³⁵¹

İleri bir tarihte, subaşı süvarisi uygulaması yaygınlaştırılmak istendi. Aynı şekilde Vidin Muhafızı İbrahim Paşa'ya da bir irade-i âlîyye gönderildi. 28 Ramazan 1243 (H) tarihinde (13 Nisan 1828) kaimesi Babıaliye ulaşan İbrahim Paşa, Ahmed Paşa'nın 890 subaşılik tertibi kadar olmasa da 600 subaşılik bir tertip oluşturduğunu ve nerelerden ne kadar subaşı aldığını gösterir defteri gönderdiğini belirtiyordu. Paşa, Tırnova hariç, Vidin ve Niğbolu sancakları kazalarına yönelmişti. O da aynı şekilde 50 hanelik gruplara birer subaşı atamıştı. Bu subaşılar aynı Silistre Tertibi'nde olduğu gibi tuzluk

³⁴⁹ Bu arada Silistre mahiyeli sv. tb.larının kurulmasına, subaşı ve tımarlı sv. tb.larının kurulmasından sonra başlandığı unutulmamalıdır. Anlatımın düzenliden yarı düzenliye doğru olmasından Silistre sv. girişimi önce anlatılmıştır.

³⁵⁰ Subaşılar hakkında bilgi için bk. Mücteba İlgürel, "Subaşı", *DİA*, C XXXVII, İstanbul 2009, s. 447-448.

³⁵¹ Valinin kaimesi için bk. BOA, KAD I, s. 63; HAT, 1086/44188. Subaşı Tertibi'nin kuruluş defteri için bk. BOA, KAD I, s. 64-69. Levy, subaşıların aslında hat savaşı için düşünülmeliklerini, daha çok hassas Tuna cephesinde, Rusların yeraltı faaliyetlerine karşı düşünüldüğünü söylemektedir. Levy, *age.*, s. 344. Ayrıca bk. Yıldız, *age.*, s. 198-200.

ve subaşılik vergileri ile geçineceklerdi. Subaşıların elbise ve silahları gene kendileri tarafından karşılanacak ve seçimlerinde âyan ve muhtarların kefaleti aranacaktı. Kaimeye Sadrazamın telhisi uzundu, belli ki ekleyecekleri vardı. Sadrazamın dediklerine göre uygulama, Rumeli geneline yayılmak isteniyordu. Çünkü bu subaşılar, harman vakti tuzluk vergisi almalarına rağmen bir işe yaramadıklarından, *bunları bir taht-ı râbıtaya bend ile başı bağılu* bir çeşit asker haline getirmek gerekiyordu. Anlaşılan subaşı süvarisi yazması için Çirmen Mutasarrıfına da yazılmıştı. Sonrasında İbrahim Paşa'nın icraatlerini anlatmaya koyuluyordu.³⁵²

Çirmen Mutasarrıfının da bir subaşı tertibi yaptığına dair bir belgeye ulaşılammıştır. Görünen o ki sadece Silistre ve Vidin merkezli iki tabur yapılabiliyordu. Onların da muharebe etkinliği Kazaklarınki gibi şüphelidir. Yıldız, Silistre Valisinin bir mektubundan aktardığına göre, Maçın tarafına sevk edilmiş bir tabur süvari ile beraber subaşıların da firara başladığını haber veriyordu.³⁵³ Nicel bir etkilerinin olmadığı gibi niteliksel katkılarının olduğu söylemezdi. Savaşa katılacak başka bir süvari sınıfı da bir kuvvet çarpanı sayılmazdı ama gerek Silistre sv. tb.ları olsun, gerek subaşı tb.ları olsun daha fazla sv. sağlayacaktı. Hakkındaki kötü hatıralar hala akıllardaydı fakat Rumeli ve Anadolu sipahilerinin, harp tarihi sahnesine bir kez daha çıkarılması gerekti. Ama oldukça sıkıntılı bir denklemi de tekrar hayata geçirmek gerekiyordu.

“Tımar” ve çıktısı “sipahi” kavramları, aslında Osmanlı tarihini en geniş açıyla, üç yerden yakalıyordu. Siyasiydi, çünkü taşırayı yönetme biçimiydi. Ekonomikti, çünkü taşıraya rant ruhsatı vererek artı değer üretme imkanı sağlıyordu. Askerîydi, çünkü bu artı değerle doğru orantılı olarak asker üretme mekanizması kuruyordu. Osmanlı siyasi-askerî aklı, senelerce bu işlevsel denklemi kullanarak, muharebe meydanına hasımlarından daha fazla asker getirme imkânı bulmuştu.³⁵⁴ Bununla beraber bu denklem, merkezi kararlara katılma gibi siyasi, kârı maksimize etme, sermaye birikimi-aktarımları ve özel girişimcilik gibi kapitalist, tam zamanlılık ve düzenlilik gibi askerî boyutlardan uzak olup, Lütfi Efendi'nin deyişiyle, *fi'l-asl farîza-i gazâ ve cihâd içün* tesis edilmişti.³⁵⁵ Yani mümkünse, seyf-i cihad kınına hiç girmese yeriye. Devlet,

³⁵² BOA, KAD I, s. 70; HAT, 736/34942. Son belgeyle aynı sayılı bir belge daha vardır. O da Vidin subaşılarının nerelerden alındığını gösterir defterdir. Yalnız gerek Silistre, gerek Vidin subaşı tertiplerinin yazışmalarında hangi teşkilata tabi oldukları belirtilmemiştir.

³⁵³ Yıldız, *age.*, s. 200.

³⁵⁴ İlgili toprak rejimine dair bilgi için bk. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C I, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 145-225; Halil İnalçık, “Tımar”, *DİA*, C XLI, İstanbul 2012, s. 168-173; İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, 3. Baskı, Ankara 2010, s. 124-133; Fatma Acun, “Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulaması”, *Türkler Ansiklopedisi*, C IX, Ankara 2002, s. 899-908.

³⁵⁵ Ahmed Lütfî Efendi, *age.*, s. 190.

savaşları ve vasıtasıyla ordusunu çoğaltmak için bu denklemleri o kadar çok kullandı ki, hasımlar Anadolu ve Rumeli sipahilerinin oluşturduğu bu kalabalığı, askerî devrimin sağladığı taktik disiplinle³⁵⁶ eritmenin bir yolunu buldular. Uzayan savaşlar sipahileri, eriyen sipahiler ise tımar sistemini bitme noktasına getirdi.³⁵⁷ Taşrada bu şekilde oluşan kan kaybını, Yıldız'ın ifade ettiği *toprağın tasarrufu ve mülkiyetindeki* değişim olgusu daha da hızlandırdı. Aynıyyla idare edilen tımarlar, nakdiyatla işlemesi beklenen mukataa ve malikânelere dönüştüler. Boşluk, merkezden atanan [liyakatli/siz] kapıkullarından sipahi mülazımları, Yeniçeriler, çavuşlar ve müteferrikalarla doldurulmaya çalışıldı.³⁵⁸ Ama zeki, fırsatçı ve yetenekli âyanların elinde biriken tımarlar, devlet içinde devletçiklerin kurulmasını beraberinde getirdi. Öyle ki 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde Yeşil'in deyişiyle, *Osmanlı merkezî idaresinin imparatorluk taşrasındaki iktidarının, kurduğu ve yürütebildiği koalisyonlar kadar güçlü olduğu* görülmekteydi.³⁵⁹

İşte Selimlerin üçüncüsü Hünkâr, bu kadim nizamı, cedidiyle değiştirmek için doğdu. Tımarlarla ordu arasındaki kopmuş ya da yozlaşmış siyasi, ekonomik ve askerî bağlantıları tekrar kurmak için yazdırdığı layihalar ve mesnet oldukları kanunlar, 1791'de Maçin Havzası'nda kınına girmiş kılıçları tekrar çekmek içindi. Esaslı ıslahat, bizzat tımar sisteminin kendisine yapıldı. Çalışmamızda Nizam-ı Cedid'in daha çok topçu-arabacı gibi askerî kanunlarına odaklanılsa da külliyyatın ağırlık merkezi, 21 M. 1207 (H) tarihli (8 Eylül 1792) Tımar ve Zeamet Kanunnamesi'ydı.³⁶⁰ Aslında İstanbul'da kurulacak Sarayın yeni ordusu için varolan sistemin araçsallaştırılmasıydı.³⁶¹ Tehditkâr bir tonla, tımar sistemini merkezden ve taşradan istismar edenleri ayırmadan hedef tahtasına koymuştu. Tımar sistemini, gerçek sahibi alaybeylerine tekrar emanet ediyor ama görev emrini verir vermez, ellerine bir de Defterhaneden çıkmış, bölgesinin durumunu gösterir bir cebe defteri veriyordu. Artık

³⁵⁶ Taktik disiplinle kastedilen, muharebe düzenleri, manevraları ve ateşleri, muharebeleri kazanacak şekilde düzenleyen askerî disiplindir. "Askerî Devrim" kavramıyla ilgili bk. Geoffrey Parker, *Askerî Devrim: Batı'nın Yükselişinde Askerî Yenilikler 1500-1800*, Küre Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2014, s. 33-99.

³⁵⁷ Destekleyici bir okuma için bk. Bünyamin Pınar, *Askerî Dönüşüm Çağında Osmanlı Tımar Sistemi (1645-1739)*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2024, s. 1-7. Yeşil bu noktada, Aksan'ın sekbanların Yeniçerilerin yerine geçtiği savına karşı çıkarak, sekbanların bilakis tımarlı sipahilerin yerini aldığını öne sürer. Bu savını, *padişahın taşra aristokrasisine karşı kullandığı pretoryen bir güç olarak ön plana çık[artıl]an ve daha sonra tımarlı sipahilerin gücünü dengelemek için kullanılan yeniçeriler[in], hiçbir zaman Osmanlı savaş organizasyonunda merkezi bir yere sahip olmadığıyla genişletir*. Oldukça asimetrik bir önermede bulunan Yeşil'e göre asıl mesele, Yeniçerilere ne olduğu değil, tımarlı sipahilerin nasıl kaybolduğuyla alakalıdır. Yeşil, *age.*, s. 14.

³⁵⁸ Yıldız, *age.*, s. 148-149. Malikane sistemi için bk. Genç, *age.*, s. 95-143.

³⁵⁹ Yeşil, *age.*, s. 40.

³⁶⁰ Koç-Yeşil, *age.*, s. 2-16.

³⁶¹ Yeşil, *age.*, s. 16.

tımarlar alaybeyi arzıyla dağıtılacak, merkezden müdahale olmayacaktı. Sipahisinin yerinde yurdunda çiftlikleriyle ilgilendiğinden emin olacak, hasılat defteri vasıtasıyla gelir ve cebelü durumunu İstanbul'a bildirecekti. Kanundan sonra bir sene sonra da gönderilecek yoklamacılar vasıtasıyla denetleneceklerdi. Hasılat defteriyle alaybeyinin defteri uyuşmazsa alaybeyi cezalandırılacaktı.³⁶² Böylece mehteran kösü vurduğunda, alaybeylerinin açtıkları bayraklar altında gene eskisi gibi binlerce sipahi toplanacaktı.

Peki, beklenen oldu mu? Cevap olumsuzdur. Taşranın merkezi unsurlarla (Yeniçeri, vüzera, ulema) bir bütün olarak senelerce yavaş yavaş tesis ettikleri yerleşik menfaatleri hedef alan Nizam-ı Cedid'in bir tehdit olarak algılanması uzun sürmeyecekti. Düşmana karşı çekilmesi beklenen kılıçlar merkeze karşı çekildi. Bir iç savaşla merkez, bir kez daha taşrayla uyumlu hale getirildi. Tımar düzenlemeleri ise IV. Mustafa'nın çıkardığı kanunnameler ile son bulacak ve *artık tımarlı sipahiler, merkezde kurulan orduya mali kaynak ve siyasi kudret sağlamanın dışında kendi hallerine bırakılacaktı*.³⁶³ Sadece 23 Kasım 1826'da, 53 adet eyalet ve sancağın tımarlı sipahilerinden humbaracı ve lağımçı yazmak gibi münferit bir uygulama kararı alındı fakat ileride görüleceği üzere bu proje de yarım kalacaktı.³⁶⁴

1828 yılına gelindiğinde, Osmanlı-Rus Savaşı'na süvari yazmak için düşünülen tımar ve sipahilerin son durumu işte buydu. Tımarlılardan süvari yazmak fikri, aslında yaklaşık bir sene önce Mansûre projesinin hızlı paşalarından Erzurum Valisi Galib Paşa'nın aklına gelmişti. Paşa, sipahilerin humbaracı-lağımçı yazılmasıyla ilgili olarak, doğudaki son vilayetlerin Amasya ve Sivas olduğunu görünce, bu uygulamanın kendi vilayetine genişlemesinden çekinmiş olacak ki, halefi Sadrazama bir kaime gönderdi. Kaimesinde *Sivas'tan aşağı elviye sipâhîleri Humbaracı ve Lağımçı Ocaklarına ilhâk ile bundan sonrası hudut diyordu*. Sivas son nokta olmalıydı. Ayrıca Mansûre anlayışının ilkelerinin biri de piyade ve süvarinin *lâ-büdd* olmaları ise neden Erzurum, Çıldır, Kars ve Van'da ikamet eden *vâfir* sayıdaki sipahilerden tımarlı süvari yazmasını ki? 27 RA. 1242 (H) tarihli (29 Ekim 1826) belgede Sadrazamın konuyla ilgili bir telhisi görünmemektedir.³⁶⁵ Ama 1242 (H) senesinin sonlarına doğru yazıldığı düşünülen başka bir belgede Yanya ve Avlonya sancaklarının eyaletlilerinin Mansûre süvarisine

³⁶² Yücel Özkaya, "18. Yüzyılın Sonlarında Tımar ve Zeametlerin Düzeni Konusunda Alınan Tedbirler ve Sonuçları", *Tarih Dergisi*, S. 32, 1979, s. 225-231.

³⁶³ *Zira İstanbul tımarlılardan ümidini çoktan kesmişti*. Yeşil, *age.*, s. 21.

³⁶⁴ Aslında daha öncesinden 1241 (H) (1825-1826) yılında, tımar ve zeamet sahiplerinin humbaracı ve lağımçı yazılması işlemine başlanmış ve Yeniçerilerin ilgasından hemen önce yazılan Arnavut sipahilerinden fayda da sağlanmıştı. Bundan memnun kalan devlet, bu uygulamayı genişletti ve Rumeli ve Anadolu'da birçok sancaktan sipahilerin İstanbul'a gelmelerini emretmişti. Özkaya, *agm.*, s. 243.

³⁶⁵ BOA, HAT, 299/17706.

yazılmaları Kanun'a zeyledilirken, Erzurum vilayetlilerinin de eklenmesi emrediliyordu.³⁶⁶ Demek ki Galib Paşa, tımarlı süvari yazarken bir müddet, merkezden haber beklemek zorunda kalmıştı.

6 Temmuz 1827'de imzalanan Londra Antlaşması'yla, Birleşik Krallık, Fransa ve Rusya'nın Yunan meselesini gerekirse güç kullanarak çözme kararı, Mora'nın birleşik bir donanmayla ablukasına, o da 20 Ekim'de Navarin faciasına yol açmıştı. Büyükelçilerin de İstanbul'dan çekilmesi, istikametini diplomasiden silahlı güç kullanımına doğru kaydığının bir işaretiydi.³⁶⁷ Gerginlik tırmanırken, devlet bir yandan itidalli bir şekilde düzenli ordusunu kurmaya devam etti, ama bir yandan da taşra ordusunu harekete geçirdi. Yaklaşık bir ay sonra CA. 1243 (H) tarihinde, zaten İstanbul'a humbaracı ve lağımçı olmak için gelmekte olan sipahilerden faydalanmak istedi. CA. 1243 (H) tarihinde (Kasım-Aralık 1827) tarihinde çıkardığı bir Kanun'la *bundan akdem Humbarahane-i Âmiriye idhâl olunan Rûmili ve Anadolu'da kâ'in 53 'aded elviye zu'âma ve erbâb-ı tîmârî gayr ez-mûtekâ'idîn ve sabîyat ber-vech-i takrîb 5.200 şukadar neferi* artık Mansûre süvarisi olarak yazacağını bildiriyordu. Bundan önce gelenler gene yazıldığı sınıflarda istihdam edilecekti. Ama Kanun'dan sonra gelenler *ikişer üçer, yüz terâküm ittikçe hemân mümkün mertebe nizâma rabt* ve mümkünse hızlandırılmış bir eğitim verilerek, Tuna boyuna sevk edilmelerini emrediyordu. Tevcihatları gene Humbarahaneden yapılacaktı. Humbaracı ve lağımıcılardan birer kâtip seçilerek yoklamaları alınacak, eşkâl ve isimleri defter olunduktan sonra içlerinden uygun ve muktedir olanların yüz neferine bir yzb., on neferine bir onb. vesair zabitan tayin edilip bir bölük kurulacaktı. Altı bölük birleştirilip, tabur yapıldıktan sonra başlarına uygun bnb.lar atanacaktı. Eslihaları ve binecekleri atların *semîz ve işe yarar* olmaları kendilerine özellikle tenbih edilecekti. Atamaları Humbarahane'den yapılacağından, tevcihat ve mahlulatlara kaydı, takibi ve ikmal ve yaşeleri için Humbaracı ve Lağımçı Ocaklarının sorumluluğundaydı.³⁶⁸

Gerekli Kanun yayımlanmasına rağmen, sipahilerin parça parça İstanbul'a gelmeleri, tımarlı süvari taburlarının oluşmasını yavaşlatıyordu. Hatta İstanbul'a gelmeyenlerin tımarları ellerinden alınacağı uyarısı yapılmasına rağmen gelmeyenler de bulunuyordu. Devlet hem işi hızlandırmak ve kapsamı genişletmek, hem de bir düzene sokmak için 8 Şaban 1243 (H) tarihinde (24 Şubat 1828), daha kapsamlı bir Tımarlı Süvari

³⁶⁶ BOA, HAT, 1216/47622.

³⁶⁷ Dönemin gergin günlerini Canning'in kaleminden okumak için bk. Stanley, *age.*, s. 447-457.

³⁶⁸ BOA, MAD. d., 9002, s. 47; KAD II, s. 96b. Kanun'un taslak bir çalışması için bk. BOA, HAT, 300/17871. Aynı sayılı üç belge vardır. İki ve üçüncü belgelerde de 8 Ş. 1243 (H) tarihli (24 Şubat 1828) Tımarlı Süvari Kanunu'nun taslak çalışmaları yer almaktadır. Üzerlerinde düzeltmeler görülmektedir.

Kanunnamesi yayımladı.³⁶⁹ Kanun ilk önce kapsamını açıklıyordu. Anadolu ve Rumeli'ndeki hudutlar boyunca olan tımarlar, daha önce bahsedilmiş Humbarahaneye tahsis edilmiş 53 elviyedeki müstahfızların tımarları [diğerleri gene süvariye tahsisli], Şahinci sınıfı tımarlarından hudut kalelerinde bulunanların tımarları, gene bu kalelerde bulunan dizdar, topçu, bevvab [kapıcı] gibi müstahfızların tımarları kapsam dışıydı. Gene İnebahtı, Eğriboz, Karlıeli sancakları gibi *mensûhât aklâmına* [idaresi devlete devrolmuş] geçmiş tımarlar ve mahlûl olmalarıyla Tersane, Tophane ve Hassa hasekilerine tahsis edilmiş tımar ve zeametler *mâ'adâ* [hariç], Bab-ı Seraskeriye *nakl ü idhâl* olunan [tüm?] zeamet ve tımarları kapsıyordu.³⁷⁰

Bab-ı Seraskeriye geçen tımarlarda bulunanlardan, münasip ve muktedir olanlar zabıt ve nefer seçilip tabur teşkilatına sokulacaklardı. Sefer ve münavebe görevlerinde kendileri için ekmek ve hayvanları için arpa ve saman temin edilecekti. Bu istihkakları Mukataat Hazinesinden karşılanacaktı. Bunun dışındaki elbiseleri, biniş takımları, silahları vesair leazımatı (mirî fiyattan) kendi tımar hasılatlarından karşılayacaklardı.

³⁶⁹ BOA, MAD. d., 9002, s. 48-50; HAT, 297/17661; KAD II, s. 95a-96b. II numaralı Kanunname-i Askerî defterindeki (KAD II) Kanun'un sonuna, bir önceki paragrafta anlatılan CA. 1243 (Kasım-Aralık 1827) tarihli, Humbaracılar tahsis edilmiş 53 adet elviyedeki sipahileri, tımarlı süvari yapan Kanun'u da eklenmiş, sanki tek bir kanun gibi gösterilmiştir. İkisinin de farklı zamanlarda yayımlandığına dikkat edilmelidir.

³⁷⁰ Kanun, ilk bentte belirtilen tımar ve zeametler dışında, yedi ve sekizinci bentlerde de birçok sancaktaki kalelerde elzem görevlileri tek tek sayıp hariç tutar. Sekizinci bentte gene saydığı yerler ve görevliler "dışında" *eyâlet-i Anadolu'da "kâffe" ze'âmet ve timâr gediklûsü*[nün] süvari yazılacağını belirtse de aynı netliği Rumeli için göstermediğinden, İmparatorluk genelinde belirtilenler hariç, "tüm" zeamet ve tımarların Bab-ı Seraskeriye geçtiği iddiası daha ayrıntılı çalışmalara muhtaçtır. BOA, KAD II, s. 95b. Ayrıca padişaha has sınıflar da artık süvariye ilhak olunacaktı. Mesela Şahincilerin tımar yenilemeleri yapılmayacak, belirtilenler hariç Bab-ı Seraskeriye devrolunacaktı.

Tımarlı Süvari Tabur Teşkilat Çizelgesi, 8 Şaban 1243 (H) (24 Şubat 1828), BOA, KAD II, s. 95a-96b.

TABUR			BÖLÜK	
RÜTBE	Mev.	Tım. Senelik Hasılatı	RÜTBE	Mev.
Binbaşı	1		Yüzbaşı	1
Bnb. Kaymakamı	1	3.500	Yzb. Vekili	1
Kolağaları	2	3.000	Mül.Evvel	1
Tabur Hazinesdarı	1	3.000	Mül.Evvel Vekili	1
Esvap Emmini	1	3.000	Mül.Sâni	1
Yüzbaşı	6	1.500	Mül. Sâni Vekili	1
Yüzbaşı Vekili	6	1.500	Çavuş	4
Mülazım-ı Evvel	6	1.200	Çavuş Vekili	4
Mülazım-ı Evvel Vekili	6	1.200	Onbaşı	8
Mülazım-ı Sâni	6	1.200	Onb. Vekili	8
Mülazım-ı Sâni Vekili	6	1.200	Boruzen	2
Çavuş	24	1.000	Nalbant	1
Çavuş Vekili	24	1.000	Neferat	112
Onbaşıyan	48	900	TOPLAM	145
Onbaşıyan Vekili	48	900		
Neferat	672	750		
Sancaktar	3	1.200		
İmam	3	1.000		
Kâtip	3	1.000		
Boruzen Çavuşu	1	1.000		
Boruzen	12	750		
Saka	3	750		
Nalbant	6	1.000		
Cerrah	1			
TOPLAM	890	31.550		

Tablo 8. Tımarlı Sv. Tb. ve Bl. Kadro Çizelgesi³⁷¹

Teşkil edecekleri bir süvari taburu, bir bnb., bir bnb. kaymakamı, iki kol ağası, bir tb. hazinedarı, bir esvap emini, altı yzb., altışar mülazım-ı evvel ve sâni, 24 çvş., 48 onb., bl. zabitanının birer vekilleri [yani altı yzb., 12 mülazım, 24 çvş., 48 onb. ilave], her bölüğe ikişer boruzen, altı bölüğe toplam 672 nefer, üç sancaktar, üç imam, üç katip, üç saka, bir cerrah [hekim?] ve bir boruzen çavuşu olmak üzere “889” kişiden

³⁷¹ BOA, MAD. d., 9002, s. 48-50; HAT, 297/17661; KAD II, s. 95a-96b. Bnb. Saray emriyle atanır. 750 kuruş mahiyelidir. İmam imtihanla seçilecek, ehliyetlisi bulunamazsa dışarıdan istihdam edilecektir. Nalbant bulunamazsa, münasip mahiyeyle dışarıdan istihdam edilebilecektir. Cerrah, hekimbaşı tarafından Tıphaneden atanacaktır. Gerekirse dışarıdan da istihdam edilebilecektir. Mahiyelidir. Taburun ayrıca noksanları bütünlemek için oluşturulmuş 50 kişilik de bir mülazım takımı vardır. Tımarların senelik hasılatı kuruş cinsindendir.

oluşacaktı.³⁷² Ayrıca gayri mevcutları (vefat, emekli vs.) bütünlemek maksadıyla *mülâzım nâmıyla* 50 tımarlı da yedek takımını oluşturacaktı.

Kanun'a göre teşkil edilen tabur tımarlı da olsa, binbaşısı tam zamanlı ve 750 kuruş mahiyeliydi. Tımar tevcihatı ve hasılat işlerine kesinlikle katılmayacak, sadece eğitim ve disiplinle ilgilenecekti. Onun dışındaki bnb. kaymakamı, tb. hazinedarı, kol ağaları ve esvap emini³⁷³ ise alaybeylerinden seçilecekti. Yani komutan merkezden, karargâhı taşradan atanacaktı. Bnb. kaymakamının tımar hasılatı senelik 3.500, kol ağaları, esvap emini, tb. hazinedarının 3.000, yzb.lar ve vekillerinin 1.500, sancaktarlar, mülazımlar ve vekillerinin 1.200, imam, katipler, nalbantlar, çavuşlar ve vekilleri ile boruzen çvş.nun 1.000, onbaşı ve vekillerinin 900 kuruş olacaktı. Taburun en alt kademesinde yer alan neferat, boruzenler ve sakaların ise tımar hasılatlarının 750 kuruş olması beklenmekteydi. Yani bir tımarlı süvari taburu, bnb. ve cerrah hariç, toplamı 31.550 kuruş hasılat üreten yerleşim birimleri ve üzerinde yaşayan insanları temsil ediyordu.

Kanun tarihi, yani Şaban 1243 (H)'den itibaren emekli tımar sahibi veya babası vefat ettikten sonra tımarı miras olarak almış, 15 yaşından küçük sabilerin tımar hasılatının hums-u şeri [1/5] ya da *yüzde yirmi kuruş* cebelü bedelleri Mukataat Hazinesi tarafından kesilecekti. Eğer savaşta yaralanarak emekli olduysa ve tımar hasılatı az, hizmeti çoksa hiçbir bedel vermeyecek, tımarına ekleme yapılacak ya da Mukataat

³⁷² Kanun'un üçüncü bendinde belirtilen bu kadro sayımına göre toplam 889 değil, 884 çıkmaktadır. Fakat beşinci bendinde, ilaveten taburda, aynı Silistre sv. tb.larındaki gibi altı nalbant olduğu anlaşıyor. Bu sefer nalbantlarla beraber toplam mevcut, *ma'a binbaşı* 890 çıkmaktadır. Levy dipnotunda, Kanun'un cerrahların "gerekli" (necessary) olduklarında istihdam edileceklerini belirttiğinden toplamın 889 çıktığını ifade etmektedir. Levy, *age.*, s. 326. Yalnız beşinci bentten böyle bir anlam çıkmadığı değerlendirilmektedir. Bendin ifadesi şu şekildedir: *Kezâlik "hekim" ve cerrâhlar dahi "iktizâ ittikçe" edviye ve levâzımât-ı sâ'iresi ile Seretibbâ-i Hâssa Efendi ma'rifetiyle Tıbhâne-i Âmire'den ta'yin ve tanzim oluna...* Ama ehliyetlisi bulunmazsa hariçten de istihdam edilebileceğini belirtir. Bu şekilde değerlendirilecek olursa nalbantlar da yekûndan düşülebilir. Çünkü onlarda da "iktiza etme" durumu vardır. İktiza etme meselesinin tabur toplamından düşülebileceği anlamına gelmediği düşünülmektedir. Basit bir toplama hatası da olabilir. Hatta beşinci bentte, üçüncü bentte saymadığı bir de hekim vardır. Bu sebeple, tabur toplamı 890 kabul edilmiştir. Levy'nin iddiasına asıl benzeyen bir durum, ileride anlatılacak Evlad-ı Fatihan tabur teşkilatında yaşanacaktır.

³⁷³ Tımarlı sv. tb.unda, Silistre'nin mahiyeli tb.larından farklı olarak bir tb. kaymakamı, bir tb. hazinedarı, bir de esvap emini bulunmaktadır. Levy, bu subayların taburun *feodal* karakterinden kaynaklandığını söylemektedir. Bizzat alaybeylerinden seçilen bu üç zabitten kaymakam ve hazinedar, Levy'e göre tımar işlerini idare etmek için tb. karargâhına girmişlerdi. Esvap emini ise tb.un usûlüne göre bindirilip, teçhiz edilmesiyle görevliydi. Levy, *age.*, s. 326,328. Çalışmamız, görevleri konusunda Levy'nin yorumlarına esnek yaklaşırsa da bu üç subayın tımarlı sv. tb.una özgü zabitler olduğu konusunda Levy ile aynı fikirde değildir. Bilindiği üzere sv. tb.ları kısmen alay teşkilatı uyguladığı halde tabur olarak isimlendirilmişlerdi. Bu üç zabit, bizzat alay karargâhlarında olan personellerdir ve piyade alaylarında da mevcutturlar. Hatta kökeni olan Fransız süvari alaylarındaki (Mansûre'de tabur) karşılıkları, lieutenant-colonel (miralay kaymakamı), trésorier (hazinedar), capitaine d'habillement (esvap emini) vazifeleridir. Bunlar hakkında ikinci bölümde bilgi verilecektir. Ayrıca bilgi için bk. Lieutenant Général Préval, *Mémoires sur l'Organisation de la Cavalerie et sur l'Administration des Corps*, Paris 1816, s. 24-25. Asıl mesele, bu zabitlerin 16 Mart 1828'de Kanun'u çıkarılan mahiyeli Silistre sv. tb.larında neden yer almadıklarıdır.

Hazinesinden maaş bağlanabilecekti. Tımar sahibi vefat ettiğinde, eğer tımarı evlatlarına taksim edilebilecek kadar büyükse dağıtılacak, değilse tek bir oğluna tevarüs edecekti. Müteveffa tımar sahibinin oğlu tüvana (güçlü, kuvvetli) ve gönüllü ise babasının taburuna mülazım (50 kişilik yedek takım) yazılacaktı. 15 yaşından küçükse, yukarıdan belirtilen hums-u şeri bedelini ödemek kaydıyla, 15 yaşına kadar bekleyecekti. 15 yaşından sonra bedel kaldırılacak ve mülazım kaydolunacaktı. Eğer müteveffanın evladı yoksa tımarı mahlûle düşüp, 750 kuruşluk kaç parçaya ayrılabiliriyorsa o kadar nefere dağıtılacaktı. Eğer 750 kuruştan düşükse başka mahlûl tımarlarla birleştirilip ondan sonra tevcih edilecekti. Bu değişimler dikkatle tahkik edilecek, tımarların bir kişi elinde birikmesine veya zabitanın kanunda belirtilen hasılat miktarından daha fazla hasılatlı tımar sahibi olması engellenecekti.³⁷⁴

Tımarlı süvari uygulaması, başladığı andan itibaren her ne kadar hudut ve kaleler sistemine ve bazı özel bölgelere dokunmamaya çalışsa da, yaklaşan savaşa beraber asker ve nakit ihtiyacı, bu uygulamanın Bab-ı Seraskeri lehine genişlemesine sebep oluyordu. Belirtilen kalelerdeki tımarlı müstahfızları asgariye indirip, bu kaleminden de bir fayda sağlamak isteyen Bab-ı Seraskeri, Saraya ait Şahinci sınıfını tamamen ilga edip, tüm tımarlarının tımarlı süvariye geçmesini sağlamıştı.³⁷⁵ Tımar sahiplerinin sefere eşemediklerinde verdikleri cebelü bedeliyelerini de güncelleyen Devlet, tımarlı eyaletlilerinin kafasında savaşa gitmemeyi tekrar düşünmelerini sağlayacak bedeller belirledi. Bir tımar, devren oğul/oğullara geçerken veya emeklilik karşılığı olarak sahibine bırakıldığında, tımarın değerinin her 5.000 akçesi için bir, 10.000 akçesi için

³⁷⁴ Tımarlı süvari taburu yapabilmek, yıllardır ihmal edilmiş tımar sistemini tekrar inşa etmek anlamına geliyordu. Bu sebeple arşivde, taburların kendilerinden ziyade, tımar devirleri ile ilgili belgeler bulunmaktadır. Mesela 15 B. 1243 (H) (1 Şubat 1828) tarihli bir belgeye göre, Mansûre ordusuna ilhak olunan Kütahya sancağı, Şeyhli nahiyesi, Sarular köyünde 6.719 akçe tımara mutasarrıf Mehmed oğlu Halil vefat etmiş ve tımarı mahlûle düşmüştü. Müteveffanın bir tüvana oğlu Ali ve tahminen 10 yaşında Mehmed Emin adında, toplam iki oğlu bulunduğu Kütahya Kadısı tarafından bildirilmişti. Hasılatının da 750 kuruş olduğu *erbâb-ı vukûfa* tahkik ettirilmişti. Kanun'a göre tımar, tüvana Ali'ye tevarüs ile babası gibi 1. Tb. 2. Bl. 8. Onb.'nın 14. neferi olarak kaydolmasına ve beratının verilmesine karar verilmişti. BOA, Âlî Emiri (AE.) Mahmud II (SMHD. II.), 73/5440. Aynı tarihli bir başka belgeye göre de, Üsküp sancağının Kalkandelen nahiyesi, Bulanlıca köyünde 3.436 akçe tımara mutasarrıf Ahmed oğlu Ömer vefat etmiş ve tımarı mahlûle geçmişti. Kalkandelen Naibi ilamında tek oğlu olduğunu bildirmişti. 500 kuruş hasılatlı tımarı aslında 750 kuruş altı tımar statüsündeydi ama oğlu Abdülhalim daha üç yaşındaydı. Bu sebeple 15 yaşına kadar tımar hasılatının 1/5'ni bedel olarak verecek, 15 yaşına gelince de babasının taburuna katılacaktı. BOA, C. AS., 408/16852. 24 M. 1244 (H) tarihinde ise Ohrili Ali oğlu Ahmed Muhtar'ın, ardından yas tutacak bir oğlu yoktu. Muhtemelen tımarı da kendisine ancak yetiyordu. 375 kuruş hasılatlı mütavazı tımarı, gene kendisi gibi bir türlü 750 kuruşa ulaşamamış 4. Tb. 1. Bl. 3. Onb.'nın 13. neferi Mehmed'in tımarına ilhak edilmişti. BOA, C. Tımar (TZ.), 21/1029. Niğdeli Abdurrahman ise 10 RA. 1244 (H) tarihinde (20 Eylül 1828) bile İstanbul'daki sipahi toplama/yoklama işlemlerinin devam ettiğini gösteriyor. Kendisi tımarlı sv. bl.ne mülazım-i evvel kaydolunmuş, mahlul iki tımar birleştirilerek 1.200 kuruşluk bir tımar oluşturulmuştu. BOA, C. TZ., 14/667. Değişik tımar devri örnekleri için bk. BOA, C. TZ., 74/3689; 53/2628; C. AS., 498/20793; AE. SMHD. II., 73/5444.

³⁷⁵ Mülga Şahinci ve Çakırcı Ocaklarının 62 neferinin Mansûre süvarisine geçen arazileri için bk. BOA, D. BŞM. Mukataat Hazinesi (MKH.) d., 42779. Seratmacacıyan'ın vefat etmesi üzerine hassının Mukataat Hazinesine, neferlerinin de Mansûre süvarilerine nakilleri için bk. BOA, HAT, 1575/37.

iki, 15.000 akçesi için üç nefer cebelü bedeliyesi talep ediliyordu. Cebelü bedeliyesi o zaman Anadolu için 40, Rumeli için 50 kuruştı ve yeterli değildi. Bu sebeple devlet, sefere gel(e)memenin bedelini 120 kuruşa çıkarttı.³⁷⁶

Asıl başka bir hamle, Erzurum Valisi Galip Paşa'nın tedirginliğini haklı çıkaracak mahiyetteydi. Devlet, tımarlı süvari uygulamasını Halep, Maraş, Şam eyaletleriyle Malatya sancağına kadar genişletmek istiyordu. Sadrazam, aynı Silistre Valisi Ahmed Paşa'ya yazdığı gibi Halep Valisi Rauf Paşa'ya³⁷⁷ da, bir çalışma yapması için bir mektup gönderdi. Bölgenin Defterhaneden araştırıldığını, belirtilen bölgelerde 1.840 nefer tımarlı ve özellikle Bağdat vilayetinin Şehrizar eyaletlisi ve kale müstahfızlarının 7.000 nefer potansiyeli olduğunu gördüklerini, bunlardan kaç tb. yapabileceğini soruyordu. Rauf Paşa'nın kaimesi, iş bitirici Ahmed Paşa'nın kaimelerine hiç benzemiyordu.³⁷⁸ *'Akl-i 'âcizânem erdiği kadar tefekkür ve mülâhaza olunursa* diyordu Rauf Paşa, ama cevaplar hiç tatmin edici değildi. Ona göre evvela 1.840 rakamından emekli ve sabileri düşmek gerekiyordu. Malatya kalesi harap olduğundan birkaç müstahfız dışında kalanın *eşkinciliğe* alınmasında bir sakınca yoktu. Ama Halep'ten 150 eyaletli ancak çıkardı; Şam'dan emin değildi; Maraş'ın tımar ve zeametlerinin de kimin üzerinde olduğunu bilmiyordu. Rauf Paşa ayrıca bölge insanının Kürtler ve Araplardan oluştuğunu bunların birbirlerine *muhalif* olduğundan asla bir araya gelmeyeceklerini söylüyordu. Ayrıca içlerinde 100-150 kuruşluk tımarlıları vardı Rauf Paşa'nın, *fukarâm* diyordu Paşa onlara, eğer levazımatlarını tedarik edemezlerse *ne yaparım* diyordu. Paşa, kaimesini işi daha da ağırdan alan bir sonla bitirdi. Maraş ve Şam eyaletlilerini Halep'te toplamak gerektiğini, bunları içtima edip, yoklayıp, ayırıp, teçhiz ve tertip etmek gerektiği aşikârdı. Bunları İstanbul'a mı göndersin yoksa Halep'te mi kalsınlardı? Ama Halep'te kalırlarsa bir de kışla ihtiyacı hâsıl olacaktı. Çünkü Galip Paşa'ya danıştığını, bu fikri onun verdiğini söylüyordu.

Ruslar, Tuna'yı geçiş için Tulca, İsakçı veya İbrail Kalesi istikametlerini keşfediyorken, böyle bir kaime karşısında Sadrazamın ne tepki verdiği merak konusudur. Ama yetiştirmesi Ahmed Paşa gibi korumadığı kesindir. Zeki Sadrazam, işi ağırdan alan Rauf Paşa'nın kaimesini Hüsrev Paşa'ya gönderdi. Hüsrev Paşa'nın da acemilik

³⁷⁶ BOA, KAD II, s. 97a.

³⁷⁷ Hatırlanacağı üzere kendisi Anadolu ordusu için seçilmiş dört vezirden biriydi.

³⁷⁸ Bölgenin tımarlı süvarilere tahsisi hakkındaki yazışmalar için bk. BOA, HAT, 804/37133. Aynı sayılı dört adet belge vardır. Rauf Paşa'nın kaimesi birinci belgedir.

günlerinin geçtiği anlaşıyor. Çünkü Hüsrev Paşa, yazdığı tezkireyle Rauf Paşa'ya durumun vehametini sert bir biçimde açıklıyor ve çözüm yollarını sıralıyordu.³⁷⁹

Serasker, kendileri üç-beş müstahfızı düzenli süvari yapmak için kılı kırk yararken, Rauf Paşa'nın 1.840 süvari bile çıkaramamasına belli ki kızmıştı. Başmuhasebeden hesaplattığına göre sadece Halep, Maraş ve Diyarbekir tımarlılarının 16.223,5 kuruş mirîleri vardı.³⁸⁰ Bunların *emr-i cihâd* yolunda harcanmaması, *Devlet-i Âlîyye'ye gadirdir* diyordu. Rauf Paşa derhal tüm tımarlıları Halep'te toplamalı ve tertiplerine başlamalıydı. Bnb., kaymakam, kol ağaları Enderun'dan gönderilebilirdi. Nizam eğeri, kılıç, palaska, mızrak konusunda bütünlük mutlaka sağlanmalıydı. Eğitim için İstanbul'a göndermesi uygundu, ama teşkil ve teçhiz işlemleri bittikten sonra. Kışla konusunu da çok sıkıntı yapmasına gerek yoktu Rauf Paşa'nın, şehir civarındaki "mağaralar" ve Şeyhbaran Tekkesi'ni kullanabilirdi. Sadrazam, tezkire ve kaimeyi Padişaha çıkardığında, Padişah doğru kişiyi Serasker yapmanın huzuruyla, Seraskerin tezkiresinin aynen Rauf Paşa'ya yazılmasını emredecekti. Rauf Paşa, Sadrazamın yazdığı mektubu tam anlamasa da sonrasında gönderilen Ferman'daki Seraskerin cümlelerini gayet iyi anlayacaktı. Seraskerin gene aynı sene içerisinde yazılmış bir tezkiresine göre Fuad Paşa, bölge tımarlılarını Halep'e toplamaya ve teçhiz etmeye başlamıştı. Tek sorun, gönderilen ecnebi muallimin tercümanla eğitim yaptırıyor oluşuydu.³⁸¹ 25 S. 1244 (H) tarihli (6 Eylül 1828) bir belgeye göre ise Fuad Paşa 500 süvariye İstanbul'a sevk ediyordu.³⁸² İki ay sonra yapılan yazışmalarda ise Rauf Paşa 100 süvari daha yazmış, 400 de piyade yazmaya çalışıyordu.³⁸³

Bu şekilde süvarilerini artırmaya devam eden Mansûre ordusu, zaman ilerledikçe gereksinimler üzerine tımarlı teşkilatını güncellemekten de geri kalmadı. 15 L. 1243 (H) tarihinde (30 Nisan 1828) 50 kişilik mülazım (yedek) takımını kaldırıp, her 14 süvarili onbaşılının sorumluluğuna, dörder süvari daha (4 neferx8 onb.x6 bl.=192 süvari) ekleyerek taburun mevcudunu 1.082'ye çıkardı.³⁸⁴ Calosso'nun Hassa Sv. Tb.'unda her bölüğün bir sancaktarı vardı. 1 Ş. 1244 (H) tarihinde (6 Şubat 1829) tımarlı sv. tb.unda üç kişi olan sancaktarlara, üç nefer daha eklenip altı sancaktara tamamlandı. Böylece taburun mevcudu 1.082'den 1.085'e çıktı.³⁸⁵ Üç ay sonra da (1 ZA. 1244 (H)) taburun

³⁷⁹ Seraskerin tezkiresi, BOA, HAT, 804/37133 sayılı belgelerin ikincisidir. Ayrıca bk. BOA, KAD II, s. 97b.

³⁸⁰ Seraskerin Başmuhasebeden aldığı pusula BOA, HAT, 804/37133 sayılı belgelerin dördüncüsüdür.

³⁸¹ BOA, HAT, 301/17910.

³⁸² BOA, C. AS., 426/17693.

³⁸³ BOA, C. AS., 600/25302.

³⁸⁴ BOA, KAD II, s. 99a; MAD. d., 9002, s. 48; HAT, 1575/34. Levy'nin hesaplamasına göre 1.081'dir. Levy, *age.*, s. 333-334.

³⁸⁵ BOA, KAD II, s. 98a; HAT, 298/17693.

su ikmalinde yetersizlikler ortaya çıkmış olacak ki mevcut üç sakaya, üç saka daha eklendi ve tb. mevcudu 1.088'e çıktı.³⁸⁶

1250 (H) senesi (1834) itibariyle, Mansûre ordusunun 11 süvari alayı olduğu tespit edilmiştir.³⁸⁷ Fakat ilk kuruldukları 1828 yılında, kaç adet tımarlı süvari taburunun kurulduğu konusunda net bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bununla beraber Levy'nin aktardığı üzere, 1828'in sonuna gelindiğinde "sadece" iki adet taburun kurulmadığı ve bir dördüncüsünün de kurulma aşamasında olmadığı açıktır.³⁸⁸ Çünkü, Mayıs 1828'de Ağa Hüseyin Paşa Ordu Seraskeri seçilip, İstanbul'da o an yazılmakta olan sipahileri de alıp, derhal Rumeli'ye geçmesi emredildiğinde, bir ilk olarak, Mansûre kuvvetlerini sevk-idare etmek üzere, Halil Rifat Paşa Ordu Serasker Kaymakamı seçilmişti. O da Şumnu'ya intikal etmek üzere, emrine aldığı Mansûre piyade ve süvari tb.larıyla 13 ZA. 1243 (H) tarihinde (27 Mayıs 1828) Edirne'ye geçmişti.³⁸⁹ 15 M. 1244 (H) tarihli (28 Temmuz 1828) icmal defterine göre, emrinde üç tımarlı süvari tb. bulunmaktaydı.³⁹⁰ Hemen arkalarından 10 Ağustos 1828 tarihinde Edirne'ye üç tımarlı sv. taburu daha ulaşacaktı.³⁹¹ Tam tarihi belli olmasa da 1243 (H) senesine ait bir başka belgede³⁹² de 4. ve 7. Tb.lara atanan kol ağalarına nişan verilmesi istendiğine göre, yedi tb.dan az olmamaları gerekir.³⁹³

Aynı tımarlı süvari gibi gücünü yerelden alan ve yaklaşan savaşa yetiştirilmeye çalışılan birliklerden bir diğeri de Evlad-ı Fatihan'dı. Hatırlanacağı üzere Rumeli'ye göç ettirilmiş yörükler savaflara tekrar katılmaları için geniş çaplı bir eğitim seferberliğine tabi tutulmuşlardı. Tertipleşme safası hakkında çok bir bilgi edinilemeyen Evlad-ı Fatihan birliği, EK-2'de oluşturulmuş çizelgenin en dikkat çekici, aynı zamanda anlamlandırmakta en zorlanılan birliği olmuştur. Bir kere 3.334 kişilik genel mevcudu ile tertip kavramına uymayan birlik, görece yüksek gayri mevcutlarıyla da bazı problemlerin yaşandığı intibası uyandırmaktadır. Ayrıca defterin, birliklerin Muharrem

³⁸⁶ BOA, KAD II, s. 98b; MAD. d., 9002, s. 50. Levy bu eklemelerden sonra tb. mevcudunu 1.087 bulur. Levy, *age.*, s. 334.

³⁸⁷ BOA, HAT, 312/18450. Aslında 11'dir ama Said Mirza, ileride alayıyla beraber ilk sv. livasını kuracağından sv. alay mevcudu 10'a düşecektir. Alaylaşma evresinde değinilecektir.

³⁸⁸ Levy, *age.*, s. 335. 17 CA. 1244 (H) tarihli (25 Kasım 1828) bir Zeyl, kurulmasına başlanacak bir 4. Tb.'dan bahsetse de Levy, gene bu belgeden aktardığı iki taburu, Sivas eyaletinde kurulmaya çalışılan bir tımarlı sv. tb.unun tamamlanmış 1, 2, 3. bölükleriyle karıştırmıştır. Zeyl'de 4. Bl.'ün ise tamamlanmaya yakın olduğu belirtilmektedir. BOA, KAD II, s. 97b; MAD. d., 9002, s. 48.

³⁸⁹ Ahmed Lûtfî Efendi, *age.*, s. 214-217.

³⁹⁰ BOA, D. BŞM. d., 9528. s. 118. Mahiyeleri gösterir defter olduğundan tımarlı tb.ların yoklamaları mevcut değildir. Sadece birlik komutanlarının isim ve maaşları bulunmaktadır.

³⁹¹ BOA, C. AS., 431/17940.

³⁹² BOA, HAT, 301/17884.

³⁹³ Tımarlı sv.ler hakkında ayrıca bk. Levy, *age.*, s. 323-335; Yıldız, *age.*, s. 343-346; Yaramış, *age.*, s. 120-123.

1243 (H) Kanunu'na kadar olan mevcutlarını verdiğini söyleyip, neden Osmanlı-Rus Savaşı'na ait gayri mevcut bilgisini paylaştığı merak konusudur. Ama tertipleşmeden hemen sonra başlayan taburlaşma safhası meseleyi kısmen anlaşılabilir kılmaktadır.

Gökbilgin'in ortaya koyduğu üzere Evlad-ı Fatihan'ın en kıdemli subayı olan Kapıcıbaşılarından Ahmed Tevfik Bey, daha 8 RA. 1243 (H) tarihinde (29 Eylül 1827) Evlad-ı Fatihan'ın dört tabur halinde teşkilatlanması için Babıaliyle yazışlıyordu.³⁹⁴ Tahriratının oldukça ayrıntılı olduğu görülen Tevfik Bey, aynı Silistre Valisi Ahmed Paşa gibi meseleyi her yönüyle ele almış, vergilendirme, tb. teşkilatı, görevlendirmeler ve askere alımları bent bent açıklamıştı. Bu yazışmalar Evlad-ı Fatihan Kanunu'nun temelini teşkil etti ve ilgili Kanun, Evail-i Ramazan 1243 (H) tarihinde (17-26 Mart 1828) yayımlandı.³⁹⁵

Eski nizamları, altı kişiden birini eşkinci olarak göndermeleri karşılığında *avâriz, bedel-i nüzûl ve celebkeşân ağnâmı* gibi birçok vergiden muaf olmalarıydı. Ama zaman içerisinde nizamları bozulmuş, senelik vergi muafiyetleri 13.3018,5 kuruş olması gerekirken 1 M. 1225 (H) (6 Şubat 1810) tarihinden itibaren vergi muafiyeti bir kenara, Evlad-ı Fatihan toprakları, senelik 41.981,5 kuruş faiz ödemeli mukataaya dönüştürülmüştü. Hissedarlar ise şaşırtıcıdır. Bedelin yarısı Sirozi Yusuf Paşa'ya, bir çeyreği Selim Sırrı Paşa'ya [Sadrazam, o zamanlar Bosna Valisiydi.], diğer çeyreği ise Evlad-ı Fatihan sisteminin en kıdemlisi Ahmed Tevfik Bey'e *malikâne* olarak tevcih edilmişti. Bu uygulama, sistemin özgünlüğünü *bütün bütün* bozmuş, genel geçer toprak mülkiyetine indirgemişti.

Kanun, öncelikle Evlad-ı Fatihan'ın imtiyazlı savaşıçılarını sadece vergi mükellefi haline dönüştürmüş bu üç malikâneyi yıktı. Sadece Ahmed Tevfik Bey'e senelik 40.000 kuruş maaş bağladı. *Mu'âfiyyet-i kâdimelerini kemâ-kân* tekrar teslim etti ama sahip oldukları koyunlarından alınan *'âdet-i ağnâm, 'âdet-i gulamiye, resm-i ağıl* tahsil edilmeye devam edecekti. Bu husus aslında yeni bir vergi sayılmazdı. Vergi olarak aslen, toplamda 2.400 kese akçeyi, senede iki taksit bölünmüş olarak Mukataat Hazinesine ödeyeceklerdi. İlk taksit Muharrem 1244 (H), diğeri ise Receb ayında tahsil olunacaktı. Bu vergi geliri, gene Fatihan birlikleri için kullanılacaktı. Altıda bir eşkinci usûlü kaldırılacak, Mansûre'nin askere-alım nizamına geçilecekti. Beklenti, dört piyade

³⁹⁴ Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*, s. 336-338.

³⁹⁵ BOA, KAD II, s. 46a-48b; MAD. d., 9002, s. 75-78.

taburuydu. Taburlar 814 kişiden oluşacaktı. Bu da 3.256 kişilik bir kuvvet demekti.³⁹⁶ Bnb.lar çeribaşılardan seçilecek, bunlar ise aynı Mansûre bnb.ları gibi maaşa bağlanacaktı. Ama barış zamanında maaşların 2/3'ü ödenecekti. Toplamda 24 mahalde meskûn olan Evlad-ı Fatihan'ın kolluk vazifeleri olan kır serdarlığı uygulamasına ise devam edilecekti. Bunun dışında Kanun, aynı Mansûre Kanunnamesi'nde olduğu gibi eğitim, emeklilik, emir-komuta silsilesi, elbise-teçhizat vs. konuları ele alıyor ve Evlad-ı Fatihan'ın dört tb.nu Mansûre ordusuna katıyordu.

Evlad-ı Fatihan Tabur ve Bölüğü Kadro Çizelgesi, Evail-i N. 1243 (H) (17-26 Mart 1828), BOA, KAD II. s. 48b.

TABUR				BÖLÜK			
Rütbe	Mev.	Mahiye	AÇIKLAMA	Rütbe	Mev.	Mahiye	AÇIKLAMA
Binbaşı	1	750		Yüzbaşı	1	50	
Sağkol Ağası	1	300		Yzb. Mülazımı	2	60	Beheri 30 kur.
Solkol Ağası	1	300		Çavuş	4	100	Beheri 25 kur.
İmam	4	160	Beheri 40 kur.	Onbaşı	8	160	Beheri 20 kur.
Kâtip	2	80	Beheri 40 kur.	Nefer	80	1.200	Beheri 15 kur.
Sancaktar	1	40		Mehter Neferi	3	45	Beheri 15 kur.
Trampet Çvş.	1	25		Saka	1	20	
Trampet Onb.	1	20		TOPLAM	99	1.635	
Mehteran Neferi	30	450	Beheri 15 kur.				
Yüzbaşı	8	400	Beheri 50 kur.				
Yzb. Mülazımı	16	480	Beheri 30 kur.				
Çavuş	32	800	Beheri 25 kur.				
Onbaşı	64	1.280	Beheri 20 kur.				
Nefer	640	9.600	Beheri 15 kur.				
Baltacı	4	60	Beheri 15 kur.				
Saka	8	160	Beheri 20 kur.				
TOPLAM	814	14.905					

Tablo 9. Evlad-ı Fatihan Tb. ve Bl. Kadro Çizelgesi³⁹⁷

Kurulan dört tabura, Tikveş Çeribaşısı Kanturzade Mustafa Bey, Toyran Çeribaşısı Hacı Latif Ağa, Karadağ Çeribaşısı Ömer Ağa ve Avrethisar Çeribaşısı Mehmet Ağa

³⁹⁶ Her ne kadar Kanun, 17-26 Mart 1828 tarihli olsa da Evlad-ı Fatihan taburlarının daha önce kurulmaya başlandığı anlaşıyor. Bir kere EK-2'deki çizelgede, birliklerin son hallerini söylediği 1 Muharrem 1243 (H) (25 Temmuz 1827) tarihinde, genel mevcudun 3.334 (ideal mevcut 814x4=3.256) olması, dört tabur kurulmasıyla alakalı olmalıdır. Ayrıca tb.ların (en son karar) 810 değil de (ilk karar gereği) 814 mevcudlu olmaları ise bu taburların en geç 15 Kasım 1827'den önce kurulmaya başlandığını akla getiriyor.

³⁹⁷ BOA, KAD II, s. 48b; MAD. d., 9002, s. 75. MAD. d., 9002'de Kanun tarihi, 21 Ramazan 1243 (H)'tür. Kanun'da ayrıca bir bl. listesi verilmemiş olup, tb. listesinden çıkarılmıştır. 810 kişilik tb. kadrosundan farkı, hekim ve cerrahın olmayışı ve fazladan olan altı mehteran neferidir. Ama sekiz bölüğe nasıl dağıtıldığından emin olunamadığından, bl. kadrosu aynı 810 kişilik tb.da olduğu gibi gösterilmiştir. Ayrıca bk. Levy, *age.*, s. 341. Levy'nin tımarlı süvarilerde iddia ettiği cerrahın iktiza ederse kadroya dahil olma durumu, mesela Evlad-ı Fatihan Kanunu'nda açıkça belirtilmiştir. KAD II, s. 46b'nin ikinci paragrafında *lede'l-iktizâ ta'yîn kılınacak tabîb ve cerrâh* demekte ve teşkilat listesine dâhil etmemektedir.

bnb. nasbolundular. Son ikisi ilk etapta Ordu Seraskeri Hüseyin Paşa emrine girdiler.³⁹⁸ Ama mezkûr savaşın Fatihanlardan talebi iki taburla kalmayacaktı. Selanik'teki iki tabur da sonrasında Ordu'ya katılacaklardır. Bu dört tb.un 1828 yılına ait yoklamaları bulunamamıştır. Fakat ileride 13. Alay'ı oluşturacakları düşünüldüğünde, Alay'ın ileriki tarihlerdeki yoklamalarına bakmak faydalı olabilir. 13. Alay'ın 3. ve 4. Tabur yoklamalarına bakıldığında, 17-26 Mart 1828 tarihli Kanun'da belirtilen tabur teşkilatını uyguladıkları görülmektedir. Demek ki taburlaşma Evlad-ı Fatihan için de geçerliydi.³⁹⁹ Ama savaş, hep kâğıt üstünde planlanandan ötesini isterdi.

Vidin Muhafızı İbrahim Paşa, 1828 yılının sonlarında yazdığı düşünülen tahriratında (dört tb. dışında) aylıklı 3.000 Evlad-ı Fatihan'la beraber top, mühimmat, zahire ve para gönderilmesini arz ediyordu.⁴⁰⁰ Durum Ahmed Tevfik Bey'e sorulduğunda 2.000 nefer gönderebileceğini yazdı.⁴⁰¹ Yalnız, niceliği yükseltmek, niteliği düşürmekle mümkün olmuştu. Yeni yazılmış 2.000 asker, iki eşit birliğe/tabura bölündü. İlk birlik 1.001 kişilikti ama *çürükler* çıkarılınca 959'a düştü. Başına bnb. olarak, gene Tikveş'in Kanturzadelerinden İsmail Bey getirildi. 10 bl., her bl. de 10 onbaşı sorumluluğuna onar nefer verilmiş "onb. takımlarından" oluşuyordu [Henüz manga olarak isimlendirme yoktur.]. Tb. veya bl. kh.ları mevcut değildi. Diğer birlik ise bnb. ile beraber 1.001 kişiydi ve Tikveşli Elhac Mahmud Bey'in emir-komutasına verilmişti.⁴⁰² Bu birlikler aynı dört tb. gibi ordunun seraskerleri emrine verildiler. Görüldüğü üzere aciliyet, düzenli ordu kurmanın önündeki önemli engellerden biriydi. Ayrıca kurulan her taburun düzenli olmadığı hatta "tabur" derken bile çok dikkatli olunması gerektiği aşikârdı.

Evlad-ı Fatihan'ın adeta bir asker yatağı gibi görülmesi sonucu gerçekleşen yoğun askere alımlar, zabitan eksikliği de eklenince, taburlaşma evresini bu taife için travmatik bir hale sokmuş görünüyor. Ama tertiplerden taburlara daha sessiz ve organize geçen sınıflar da yok değildi. Mesela cebehaneciler tertipleşme evresinde, 1241 (H) Mansûre Kanunamesi'nin gölgesinde fakat kendine özgün ve nispeten daha küçük bir tertip

³⁹⁸ Gökbilgin, *age.*, s. 339; BOA, C. AS., 627/26489. Tikveş binbaşısı Mustafa Bey'in ismi Gökbilgin'inin aktardığı belgede belli değildir. BOA, HAT, 305/18046 sayılı belgeden elde edilmiştir.

³⁹⁹ 13. Alay 3. Tb. teşkilat ve yoklaması için bk. BOA, C. AS., 512/21373. 4. Tb. için bk. BOA, D. ASM. d., 37735.

⁴⁰⁰ BOA, HAT, 423/21784.

⁴⁰¹ BOA, HAT, 1032/42876.

⁴⁰² BOA, D. BŞM. d., 9533. Birliklerin ayrıntılı isim listeleri için bk. s. 2-23. Son dört sayfada ise tayinat ve yazışmaları gösterir ekler bulunmaktadır. Belgelere bakılırsa, Ahmed Bey'den Evlad-ı Fatihan talebi bitmeyecektir. 18 Mayıs 1829'da Eğriboz'daki tertiplerinin İstanbul'a celbiyle, yerine 2.000 Evlad-ı Fatihan askerinin tedariki için bk. BOA, HAT, 1075/43940. 1829 yılına ait başka bir belgeye göre de Ahmed Bey, Mansûre Seraskeri Halil Rifat Paşa'nın emriyle, bir yandan firar edenlerin yerine nefer bütünlümekte ve mükellef oldukları tekâlif ödeyebilmek için mal tahsil etmektedir. BOA, HAT, 1059/43553. Bu noktada artan firar vakalarının, Ahmed Bey'in bu yoğun mesaisinin bir yansıması olduğu düşünülebilir.

kurmuştu. Cebehaneciler Kanunu'nun Mansûre Kanunu'nu örnek aldığı tayinatlar bölümüne bakıldığında, 23 M. 1242 (H) tarihinde (27 Ağustos 1826) 1.106 cebehaneci için nohut, soğan ve tuz istihkakı planlanıyordu.⁴⁰³ Tertip nispeten küçüktü. Hatırlanacağı üzere çalışmamızın cebehanecileri tertipleşme evresinde bıraktığı 31 Ocak 1827 tarihinde de durum farklı değildi. İlgili belgeye bakıldığında Cebehane-i Amirede 10 bölüklü, bu sefer 1.085 kişilik bir tertip bulunmaktaydı. Buna bağlı olarak da bu kadar az cebehanecinin, hem Mansûre ordusunu hem de ordu donatımını nasıl destekleyebileceği sorunsalıyla karşılaşmıştı.

Mansûre birliklerine sıkı sıkı bağlı bu sınıfın da taburlaşma faaliyetlerine katılması gerektiği faraziyesinden hareketle, cebehane taburlarının izini sürerken karşılaşılan zeyiller bu soruyu aydınlatmaktadır. Gurre-i C. 1243 (H) tarihli (20 Aralık 1827) bir Zeyl,⁴⁰⁴ tam da bu sorunsaldan dolayı bir cebehane taburu kurmaktaydı. Zeyl, ilginç bir bilgiyle başlıyordu. Cebehane-i Amiredeki “sekiz bölüğün” zabitanına, aynı Mansûre bölüklerine dağıtıldığı gibi altın ve sim nişanlar dağıtıldığını bildiriyordu. Ama Cebehane Tertibi 10 bölüklü değil miydi? Bu sekiz bölük dışında iki kol mülazımı, dört imam, iki yüzbaşı, iki sancaktar ve 152 nefer artmıştı [Neden?]. Ancak, *Cebelhâne hudûdunda olan karakolhâneler*, her gün 400 neferle nöbet sistemini yürütüyordu. Üç cebehanedeki silahlar ve çeşitli hizmetler için 100 nefer ayrılıyordu. Kale vesair mahallere *mühimmât irsâli* için bir zabıt ve yeteri kadar nefer gönderiliyordu. *İstanbul Baruthânesi* ise münavebeyle bir yzb. emir-komutasındaki bir bölükle hizmet ediyordu. Ayrıca çok değerli olan siyah barutun sevk ve muhafazası, gene personele ihtiyaç gösterdiğinden cebehanecilerin sayısının artırılmasına ihtiyaç vardı.

Verdikleri hizmetlere dair çok açık olan bu görevlere ilave olarak, cebehaneciler bir grup Yahudi tebayı da işlerinden edeceklerdi. O zamana kadar fişek imalinde *Yehûd tâ'ifesi istihdâm* olunmaktaydı. Senelik 100.000 kuruş da ücret almaktaydılar. Hem bu maaş yükünden kurtulmak hem de böylesine stratejik bir iş kolunda *millet-i âharın* tekel olmasını engellemek maksadıyla bu görev artık cebehanecilere devrolacaktı. Önce talim fişeği, ardından da kurşunlu fişek yapmayı pekâlâ öğrenebilirlerdi.⁴⁰⁵ Anlatılan tüm bu görevlerden sonra, arta kalan zabıt ve neferlerle *müceddeden* bir tabur kurulmasına ruhsat verilmesi için Cebehane Nazırının bir takrir yazdığı belirtilmekteydi. Takririn öncelikle Serasker ve Mansûre Nazırına havale olması ve bu konudaki ilamlarından

⁴⁰³ BOA, KAD I, s. 85. BOA, MAD., 9002 numaralı defterin 12. sayfasında, tayinat hesaplaması yapılırken 12 kişilik mehteran tk. dâhil edilmediğinden Tertip mevcudu 1.094 olarak hesaplanmıştır.

⁴⁰⁴ BOA, KAD I, s. 86-87; MAD., 9002, s. 16.

⁴⁰⁵ Olaya “devletleştirme” merceğinden bakan bir yorum için bk. Yıldız, *age.*, s. 441.

sonra Sadrazam ve Padişahın kararına esas teşkil etmesi ise dikkat çekiciydi. Cebehaneciler her evrede daha Mansûre oluyorlardı.

Demek ki Zeyl tarihine gelindiğinde, Cebehane-i Amirede çoktan bir tabur kurulmuş, ikincisi için izin isteniyordu. İlk Taburun, 31 Ocak 1827 tarihinde hala tertip olduğu düşünülürse bu tarihten sonra, Zeyl tarihinin 20 Aralık 1827 olduğu düşünülürse de bu tarihten önce kurulmuş olmalıdır. Taburun aynı Mansûre taburları gibi olması emredildiğinden ilk tb. sekiz bölüklü kurulmuş, geriye de belirtilen personel kalmıştı. Tb. sisteminde kol mülazımlığı ilga olduğundan *Tabûr-ı Evvel'den* artan iki kol mülazımı yeni tabura sağ ve solkol ağaları olacaklardı. Geri kalan personel ise bütünlenecekti. Böylece cebehaneci kuvveti, Mansûre teşkilatı uygulayan sekizer bölüklü iki tabura ulaşacaktı.

İki taburun C. 1243 (H) tarihli (Aralık-Ocak 1827-1828) maaş icmalî bulunduğuna göre 2. Tb. hızlı bir şekilde faaliyete geçmişe benziyor. 1. Tb. K. Bnb. Es-seyyid Mehmed Salih'in taburu sekiz bölüklüydü ve baltacıları olmamasına rağmen 806 nefere ulaşmıştı. Yeni kurulan 2. Tb.'a ise Bnb. Seyid Ahmed Zekerîya atanmıştı ama 478 mevcuduyla kuruluşunu daha tamamlamadığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber, daha önce Vidin'in 22. Tb.'nın Zilkaade 1243 (H) tarihli (Mayıs-Haziran 1828) icmalinde karşılaşılan heyecan verici bir gelişme, daha erken bir tarihte, cebehaneci taburlarında da yaşanmıştır. Bu iki taburun 1. Bl.leri mümtaz, 8. Bl.leri ise avcıdır. Mansûre taburlarını yansıttıkları düşünülürse bu önemli bir gelişmedir. 1827 yılının sonlarında, tüfek-endazlık (fusilleur), avcılık (chasseur) ve mümtazlık (grenadier), yani muharebenin farklı boyutlarına göre piyadenin de kendi içinde ihtisaslaşması mümkün müdür? İhtiyatlı yaklaşmak gerekir, keza Vidin'in 22. Tb. dışında yaygınlaştığını gözlemlenememişti.⁴⁰⁶

İki cebehane taburunun ileriki bir tarihteki maaş icmalî, ihtiyatlılığı haklı çıkarmaktadır. Z. 1243 (H) tarihli (Haziran-Temmuz 1828) maaş icmalinde iki tabur gene sekiz bölüklüdür. Tb. K.ları aynıdır. 1. Tb. 739, 2. Tb. 607 mevcuttur. Ama 1 ve 8. Bl.ler avcı veya mümtaz olarak isimlendirilmemişlerdir. Demek ki bu önemli bilgi, Osmanlı askerî düşüncesinde mevcuttu ama uygulamaya konulup bir teamül halini almamıştı.⁴⁰⁷

Cebehanecilerin taburlaşma evresi burada bitmeyecektir. Cebehanecilerin bir bölümü Rusları karşılamak için çıkan ilk kola, yani Ağa Hüseyin Paşa'nın birliklerine katılmıştır.

⁴⁰⁶ BOA, D. BŞM. d., 9440, s. 1-15. Son sayfada iki tb.un bir dökümünü görmek mümkündür. 1. Tb.'da sadece dört baltacı eksik olduğuna göre 810 kişilik teşkilatı uyguluyorlardı.

⁴⁰⁷ BOA, D. BŞM. d., 9489, s. 1-14. Son sayfada tb.ların toplu yoklamaları tek listede verilmiştir.

Evasıt-ı RA. 1243 (H) tarihli (1-11 Ekim 1827) bir Zeyl, bu bölüğün piyadeyle beraber nasıl hareket edeceğini anlatmakta ve cebahanecilerin piyadeyi nasıl destekleyeceğine dair güzel bir örnek teşkil etmekteydi.⁴⁰⁸ Ama savaşın genel seyri içerisinde bir bölük cebahaneci yetmeyecek ve yeni kurulan Ceb. 2. Tb. peyperpey Ordu-yı Hümayun'a katılacaktır. Ayrıca bu Tabur, bir müddet sonra cebahaneciliği bırakacak ve tamamen '*Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye tabûrları silkine* idhâl olacaktır. Bu sefer 2. Tb.'un kurulmasına etken zorluklar tekrar baş göstereceğinden Cebahane-i Amirede tekrar bir 2. Tb. kurulması için Cebahane Nazırı bir takrir daha yazıp, Seraskere havale edecektir.⁴⁰⁹ Yeni kurulacak 2. Tb.'a, gene savaşta görevli ve ehil bir cebahaneci olan Mehmed Galib Ağa bnb. olarak atanacaktır.⁴¹⁰ Yani toplamda üç cebahane taburu kurulmuştu fakat sadece iki tanesi cebahane taburu olarak bir sonraki evreye geçebilecektir.⁴¹¹

Kadim cebecilerin, Mansûre ilkeleri tekrar hayata geçirildikten sonra cebahanecilere dönüşerek Mansûreleştiği görülmektedir. Aynı dönüşüm, Saraya sıkı sıkı eklenilerek gelmiş başka bir sınıfta daha yaşanacaktı. Bostancılarla beraber kapıkulu anlayışının en kendine özgü ocaklarından olan bu sınıf daha küçük ölçekteydi fakat aynı cebahanecilerde görüldüğü gibi Mansûreleşecekti. Sık sık günümüzün askerî boru-bando-trampet takımlarına dönüşecek mehteran takımlarıyla (Mehterân-ı Tabl-ı Âlem) karıştırılırsalar da gerçekte onlar, Osmanlı siyaset düşüncesini çadır mecazıyla anlatan ve gerektiğinde çadırı (hayme), yani Sarayı, yani iktidarı tüm ihtişamıyla sahraya kuran bir sınıftı.⁴¹²

Kuruluşu Fatih Sultan Mehmed'e dayanan Mehteran-ı Hayme Cemaati, sefer ve göçlerde devlet ricalinin çadırlarını kurmakla görevliydi.⁴¹³ 1826 senesine gelindiğinde, dört oda ve her odada üç bölük şeklinde teşkilatlanmışlardı. Kayıtlarda 911 kişi oldukları görülmekteydi. Ama neferat akçesi beş akçeden ibaret olduğundan, aynı Yeniçerilerde görüldüğü gibi esamiler üçer dörder, sekizer onar birleştirilerek *birer âdeme* tevcih olunmuş, gene aynı Yeniçerilerde olduğu gibi esami mevcudu fazlayken iş yapacak adam mevcudu düşmüştü. Mansûre ordusu kurulunca bu sınıf da bir

⁴⁰⁸ BOA, KAD I, s. 88-89.

⁴⁰⁹ 25 CA. 1244 (H) tarihli (3 Aralık 1828) Zeyl için bk. BOA, KAD I, s. 89; MAD., 9002, s. 16.

⁴¹⁰ 5 C. 1244 (H) tarihli (13 Aralık 1828) Zeyl için bk. BOA, KAD I, s. 89.

⁴¹¹ Cebahaneciler için ayrıca bk. Levy, *age.*, s. 298-309; Yıldız, *age.*, s. 270-272.

⁴¹² Çadırın Türk yaşam geleneğindeki yeri, en edebi şekilde Şeyhoğlu mısralarında can bulur. *Misâl; Pâdişâhlığın misâli hayme bigidür ve ol haymenün direği bir re'îsi ve firaâset ehli ve hikmet bilici vezîrdür ve anun tanâbları iri ve uşuk begler ve subaşlardur...* Devamı için bk. Şeyhoğlu'ndan aktaran Fırat Boztaş, *Mehteran-ı Hayme-i Hassa: Osmanlıda Sabit Olmayan Yaşam Alanlarının Tasarlanması*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2022, s. 1.

⁴¹³ Kuruluş için bk. Cenap Çürük, "Çadır Mehterleri", *DİA*, C VIII, İstanbul 1993, s. 165-166.

düzenlemeye tabi tutuldu ve Mehteran-ı Amire, Mansûre ilkeleriyle tekrar kuruldu. Kuruluş Kanunnamesi Evasıt-ı RA. 1242 tarihinde (12-22 Ekim 1826) yayımlandı.⁴¹⁴

Kanun aynı Mansûre tertiplerinde olduğu gibi birer yzb., yzb. mülazımı, imam, sancaktar, çavuş, 10 onb. ve her onbaşıya 9 nefer (toplamda 270) olacak şekilde üç saf kuruyordu. Bu üç safın başına ise birer kol bölükbaşısı ve kol bölükbaşısı mülazımı atamıştı. Karargâhta ayrıca birer saka, tabip, cerrah, nefer kâtibiyle ikişer trampetçi, tablzen ve surnazen bulunmaktaydı. Kadro listesinde, çadır imalatında görevli birer ruznamçeci, yamağı, ambar emini, ambarcı ve mutemed bulunuyordu. Tüm bu personeli yönetmek için başına da, bir nazır ve bir sermehter-i hayme-i hassa ağası atıyordu.⁴¹⁵

Mansûre teşkilatına benzemesine rağmen, birlik görevlendirmesine bakıldığında hala Saraydan kopamamışa benziyor. Padişah çadırları kol bölükbaşısına, sadrazam çadırları birinci yzb.ya, harem-i hümayun çadırları ikinci yüzbaşıya, sadrazam kethüdalarının çadırları da birinci yzb. mülazımına tevcih edilmişti. Ordunun geri kalanına da üçüncü bölüğün bakıp bakmadığından emin olunamamakla beraber, tulumbacılar sayılmazsa, yeniden kurulan en küçük sınıf, Mehteran-ı Hayme-i Hassaydı. Çadırcıların Kanunu teşkilat, maaşlar, askere alımlar, silsileler ve emeklilik konularında, Mansûre Kanunnamesi'ni örnek almasına rağmen, Mansûre düşüncesini tek bir yerden yakalıyordu. Çadırcılar bu kadar önemli bir mühimmatın üretimi ve kurulmasıyla görevli iken, *ol mühimmâtın mazarrat-ı a'dâdan muhâfazası zımında, cümlesi sînâyî-i harbiyyeyi 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye misüllü ta'lîm u ta'allüm itmek* zorundaydılar. O yüzden Pazartesi ve Perşembe günleri Sultan Ahmed Meydanı'nda ateşli talim edeceklerdi.

Mehteran-ı Hayme bu şekilde kurulduktan sonra, taburlaşma evresine gelindiğinde gene Mansûre taburları gibi tabur statüsüne sokulmaya çalışıldı. Mehterane-i Amire Nazırı, aynı Cebehane Nazırı gibi bir takrir inha etti. Nazır o an için üç safın 340 kişi olduğunu söylüyor ve Mansûre tb.ları gibi tanzim etmek istiyordu. Sebebi ilginçtir ki

⁴¹⁴ İÜNEK 5824, s. 107b-120b; BOA, KAD I, s. 121-129; ANND VI, s. 81a-87b; MAD., 9002, s. 33-77; HAT, 1569/24. Son belgede Kanun tarihi 27 RA. 1242 (H) olarak geçmektedir.

⁴¹⁵ Yaramış, Kanun'da belirtilmiş kadro listesini bir çizelge haline getirmiştir. Esas aldığı İÜNEK 5824 sayılı belgede nazır, ağa ve "kol bölükbaşısı" kadroları boştur. Yaramış, *Askeri Kanunnameler (1826-1827)*, s. 149. Ama BOA, KAD I, ANND VI, MAD. 9002 ve HAT, 1569/24 sayılı belgelerde kol bölükbaşısı kadrosunda bir nefer bulunmaktadır. Belgelerde farklılık da olsa, tüm kadrolar doluyken 336 kişi olmaları gerekir. Her biri 105'er kişiden oluşan saflar ise kol bölükbaşısı ve karargâhıyla beraber 329 kişidir. Yaramış başka bir makalesinde, RA. 1242 (H) Kanunu'nu ayrıca ele almış ve Kanun'un bir özetini sunmuştur. Yalnız kadro çizelgesinde onbaşı mevcudunu 30 değil de sehven 3 kabul ettiğinden toplam mevcud, 336 değil, 309 çıkmıştır. Ahmet Yaramış, "Mehterhâne-i Âmire Ocağı'nın Islahı (1826)", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C XV, S. 1, 2013, s. 38.

mevcutlarının az olması, dolayısıyla çadır üretimi veya kurumuna yetmemesi değildi. Nazır, üç safla tabur talimi yapamadıklarını, en azından dört bölüğe tamamlanırsa yarım [nısf] tabur kabul edip, devam edebileceklerini bildiriyordu. Durum Seraskere sorulduktan sonra onay alınınca kabul edildi ve Zeyl haline getirilip, Mehteran-ı Hayme Kanunnamesi'ne eklendi.⁴¹⁶ Ş. 1243 (H) tarihli (Şubat-Mart 1828) maaş icmaline bakıldığında Mehteran-ı Hayme-i Hassa'nın her ne kadar bölük yerine saf ismi kullanıp, sancaktar, tabip, cerrah, baltacıları eksik olsa da dört bölüklü bir tabur görünümüne kavuştuğu gözlenmektedir. Kol bölükbaşısı Beykozlu Abdi Ağa ve bir nefer kâtibi, karargâhı oluşturmaktaydılar. Birinci Saf, bir yzb., bir imam, iki mülazım, dört çvş. (ilki başçvş. olarak isimlendirilmiş), sekiz onb., 76 nefer ve bir saka ile toplam 93 kişiden oluşmaktaydı. 2. Saf 80, 3. Saf 81 ve 4. Saf 80, ayrıca tabur eğitimlerinde emir-komutayı sağlamak maksadıyla 13 kişilik mehteran-ı tabl takımı da olmak üzere 347 mevcuttuydu.⁴¹⁷

Mehteran-ı Hayme-i Hassa, yavaş da olsa genişlemesine devam etti. Belli ki cebahanecilerin geçtiği yollardan geçeceklerdi. Bir belgeye göre Mühimmat-ı Hıyamiye Nazırının bir maruzatı vardı. "Yarım tabur yapıldı, ama ekserisi Ordu-yı Hümayun'da görevlendirildi; Dersaadet'te üç bölük kaldı; onların da çoğu noksan, hem de *ekserîsi çolûk çocûk makûlesinden*" diyordu. Nazırın kaygısı savaşa değil, mevkib-i hümayunlara yetişememesiydi. İki bölük daha istiyordu. Padişah, "Seraskerin de onayıyla" iki bölüğü onayladı ve böylece çadırcılar toplam altı bölüklü bir tb. oldular.⁴¹⁸

Haymecilerin ikişer ikişer artışları, Nazırın mevkib-i hümayunlardaki üstün vazife bilinci sayesinde devam etti. Nazır, "Ahmed Efendi Ordu-yı Hümayun'a çadırcı gönderildi, bu sefer Serdar-ı Ekreme de çadırcı gönderildi [Savaşın durumu iyiye gitmemektedir, artık Sadrazam da bir orduyla savaşa katılmıştır.], mevkib-i hümayunlar gene aksıyor iki bl. daha yazıp, tam bir tb. olalım" diyordu. Kol bölükbaşısı Abdi Ağa bnb. olabilirdi. Durum gene Seraskerle müzakere edildikten sonra kabul edildi ve 15 CA. 1244 (H) tarihli (23 Kasım 1828) bir Zeyl'le çadırcılar bir tabur haline getirildiler.⁴¹⁹ Böylece yaklaşık iki senelik bir süreçte taburlaşma evresi tamamlanmış oluyordu.⁴²⁰

⁴¹⁶ 7 B. 1243 (H) tarihli (24 Ocak 1828) Zeyl için bk. BOA, KAD I, s. 129-130. Bunun dışında, nısf taburun tanzim olunduğuna dair bk. BOA, MAD., 9002, s. 33. RA. 1242 (H) Kanunu'na derkenar haldedir.

⁴¹⁷ BOA, C. AS., 512/21370.

⁴¹⁸ BOA, HAT, 310/18318.

⁴¹⁹ BOA, KAD I, s. 130.

⁴²⁰ Mezkûr Taburun RA. 1245 tarihli (H) (Ağustos-Eylül 1829) maaş icmalinde bölük yerleri karışık verildiğinden mevcudu hesaplanamamıştır. Ama tb. teşkilatı uygulamaktadır. Abdi Ağa gene bnb.dır. İki kola ayrılmış sekiz bölüğü ve muzika takımı bulunmaktadır. BOA, D. BŞM. d., 9681. Mehteran-ı Hayme için ayrıca bk. Levy, *age.*, s. 309-321.

Görüldüğü üzere Osmanlı ordusu, Mansûre ordusunun öncülüğünde bir bütün olarak taburlaşmaya başlamıştı. Çünkü tertip sevk-idare edilebilir bir birlik çeşidi değildi. Mora'ya sevk edilen tertipler üzerinde açıkça görülmüştü. Daha yönetilebilir, küçük ve esnek birlik ihtiyacı taburlaşmayı beraberinde getirmişti. Ama daha Muharrem 1244'te (H) tam 40 Mansûre piyade taburundan bahsediliyordu.⁴²¹ Birbirine eşit 40 adet tabur ki sayılarının 40'ta kalmayacağı kesindi. Bu taburlar ne olacaktı? Osmanlı ordusu bu sefer de taburlar yığını haline mi gelecekti? Bir plan var mıydı?

Bu durumda, çalışmamız soru sormayı bırakıp, derhal Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Serasker Kaymakamı Halil Rifat Paşa'ya yetişmelidir. Çünkü bu sorulara ancak Mansûre ordusu komutanı cevap verebilir. Çalışmamız, Rusları durdurmak üzere 20-24 Mayıs 1828'de Davudpaşa sahrasında nasb-ı hıyam etmiş, Ordu Seraskeri Ağa Hüseyin Paşa'nın emir komuta ettiği Ordu-yı Hümayun'un ilk kolunu kaçırmıştır. Ancak, Halil Rifat Paşa emir-komutasında hareket eden ikinci kolunu 25 Z. 1243 (H) (8 Temmuz 1828) tarihinde İstanbul'un çıkışında, *Çekmece-i Kebir*'de yakalamayı ummaktadır.⁴²²

1.2.3. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Teşkilat Üzerine Etkileri

Müttefikler, Mora isyanını Yunanlar lehine sonlandırmak maksadıyla Mora'yı denizden ablukaya almışlar ve bu tehlikeli yakınlaşma 20 Ekim 1827'de Navarin'de Osmanlı donanmasının yakılmasıyla sonuçlanmıştı. Bunun sonucunda Osmanlı ordusu denizlerde inisiyatifini kaybetmişti. Ama karada, hala istediği yer ve zamanda harekât düzenleyebiliyor ve son stratejik nokta Atina'yı muhasara altında tutuyordu. Bununla beraber İngiltere, Fransa ve Rusya daha 6 Temmuz 1827'de Londra'da Yunanistan'ın bağımsızlığı prensibini kabul etmiş ve ortaklaşa çalışacaklarını taahhüde bağlamışlardı. Buna göre, gerekirse kara harekâtı bile düzenlenebilecekti.⁴²³ Çar I. Nikola bu fırsatı kaçırmamış, Rusya hamiliğinde bir Yunan Devleti kurmak maksadıyla⁴²⁴ Osmanlı Devleti üzerinde baskısını sürdürmüş ve 8 Ocak 1828'de Osmanlı Devleti'ne bir nota vermişti. İran'la 1826'dan beri sürmekte olan savaşını, 22 Şubat 1828'de imzaladığı

⁴²¹ BOA, KAD II, s. 31b.

⁴²² BOA, AE. SMHD. II, 80/6252.

⁴²³ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı-Rus Harbi (1828-1829) Etüt*, C III 5. Kısım Eki, Gnkur. ATASE Yayınları, Ankara 1978, s. 5-6.

⁴²⁴ Bunun yanında Levy'nin, Rusya'nın Paris Büyükelçisi Kont Carlo Andrea Pozzo di Borgo'dan (1764-1842) aktardığına göre, Çarın asıl kaygısı Yunanlar değildi. Güçlü Rusya-zayıf Osmanlı denklemini reformlarıyla bozmak üzere olan II. Mahmud'du. Levy, *age.*, s. 447-449. Levy'nin aktardığı bu bilgiden aslında Osmanlı Devleti de haberdardı. Eflak Voyvodası'nın Yeniçeri isyanından sonra gönderdiği bir yazısında Çarın, mezkûr isyanın Akkerman görüşmelerinde Rusya'nın elini güçlendireceği ve Padişahın yeni ordusunu, Avrupa tarzı tanzim ve eğitmeden geçirmeden önce davranmak gerektiği fikrinde olduğunu bildiriyordu. BOA, HAT, 956/40977.

Türkmençayı antlaşmasıyla sona erdirince gözlerini İstanbul'a dikmişti. Nitekim 26 Nisan 1828'de de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişti.⁴²⁵

Zaman kaybetmeyen Rusya yaklaşık 75.000 kişilik ordusuyla,⁴²⁶ 8 Mayıs'ta Prut Nehri'ni üç yerden aşarak, 12 Mayıs'ta İbrail Kalesi'ni kuşatmaya başladı. Kale kendi imkânlarıyla yaklaşık bir buçuk ay dayandıktan sonra 23 Haziran'da teslim oldu.⁴²⁷ Sebebi, Osmanlı Devleti'nin geç seferber olmasıydı. Ancak 20 Mayıs'ta savaş kararı alabilen devlet, Ordu Seraskeri olarak Sabık Serasker Ağa Hüseyin Paşa'yı atamış, o da alalecele *dâiresi halkını ve Dersa'âdet'teki süvâri sipâhilerini* toplayarak, 28 Mayıs'ta İstanbul'dan Şumnu'ya intikal etmişti.⁴²⁸ Temmuz ayının başlarında da Halil Rifat Paşa, Mansûre piyade ve süvari taburlarını emrine alarak kendisini takip etmişti.⁴²⁹

Osmanlı ordusunun ağırlık merkezi Şumnu olarak belirlendiğinden stratejik yığınak da bu bölgeye yapılıyordu. Ruslar ise, Albay Berg ve Albay Rüdiger'in hazırladığı harekât planına göre önce İbrail, Silistre, Varna'yı aldıktan sonra Şumnu'yu düşürüp (olmazsa tespit edip) doğrudan İstanbul'a inmeyi düşünüyorlardı.⁴³⁰ İbrail Kalesi alınınca, Ruslar ordunun büyük kısmıyla Şumnu'yu (27 Temmuz), General Rot kuvvetleriyle Silistre'yi (21 Temmuz), Prens Mençikof kuvvetleriyle de (13 Temmuz) Varna'yı kuşattı. Rusların kazandığı inisiyatif geri almak maksadıyla, 9 Eylül'de Sadrazam komutasında ikinci bir ordu Edirne'den hareket ettiyse de emir-komuta birliği sağlanamadı ve Varna 13 Ekim'de teslim oldu.⁴³¹ Varna, Rusların kış gelmeden en büyük kazanımı olmuştu. Bu kazanım, Sadrazam Selim Sırrı Paşa için ise azil anlamına geliyordu ve yerine, Varna'yı iç kaleye kadar savunmuş Kapudan-ı Derya Topal İzzet Mehmed Paşa atandı. II. Mahmud, yeni Sadrazama Varna'nın geri alınması emrini verdi. İzzet Mehmed Paşa bunu başarmak için önce Varna'nın muharebe ileri karakolu konumundaki Pravadi'deki

⁴²⁵ *Osmanlı-Rus Harbi (1828-1829)*, s. 10-11. Tarafların savaş öncesi hazırlıkları için bk. Alexandr Bitis, *The Russian Army and the Eastern Question, 1821-34*, The London School of Economics and the Political Science, Yayınlanmamış Doktora Tezi, London 2000, s. 151-157.

⁴²⁶ Rusya'nın Rumeli harekâtı için görevlendirdiği 2. Ordu'nun harp nizamı için bk. Ahmed Muhtar, *1828-1829 Türkiye-Rusya Seferi*, C I, Büyük Erkân-ı Harbiye Reisliği Matbası, İstanbul 1928, s. 44-45. Bu ordu 4-5 ay sonra, takviyelerle 100.000 mevcuduna ulaşacaktır. *Osmanlı-Rus Harbi (1828-1829)*, s. 60. Moltke (1800-1891), Rusların üç kolordusunun tahminen 120.000 mevcutlu olduğunu söylemektedir. Baron von Moltke, *The Russians in Bulgaria and Rumelia in 1828 and 1829*, London 1854, s. 26.

⁴²⁷ İbrail Kalesi'nin müdafaası için bk. Ahmed Muhtar, *age.*, s. 74-78; *Osmanlı-Rus Harbi (1828-1829)*, s. 77, 81-86.

⁴²⁸ Ahmed Lütfi Efendi, *age.*, s. 214-215; Ahmed Muhtar, *age.*, s. 36.

⁴²⁹ Lütfi Efendi, Paşanın emrinde *10 piyâde taburu ve beş süvâri "alayı"* olduğunu söylese de ihtiyatlı yaklaşmak gerekir. Ahmed Lütfi Efendi, *age.*, s. 215. Önceden belirtildiği üzere BOA, D. BŞM. d., 9528 sayılı deftere göre 15 M. 1244 (H) tarihinde (28 Temmuz 1828) emrinde sekiz piyade ve üç süvari taburu bulunmaktaydı.

⁴³⁰ Colonel Chesney, *The Russo-Turkish Campaigns of 1828 and 1829*, Third Edition, London 1854, s. 63-64; Moltke, *age.*, s. 54-56; Levy, *age.*, s. 410.

⁴³¹ Şumnu kuşatması için bk. *Osmanlı-Rus Harbi (1828-1829)*, s. 92-96. Varna Kalesi'nin kuşatılması için bk. *Osmanlı-Rus Harbi (1828-1829)*, s. 96-114. Silistre Kalesi'nin kuşatılması için bk. *Osmanlı-Rus Harbi (1828-1829)*, s. 120-121. Ayrıca bk. Bitis, *age.*, s. 158-159.

Rusları atmak gerektiğini anlamıştı. Bunun için Aliş ve İbrahim Paşaları görevlendirse de başlayan şiddetli yağmur ve kardan arazinin balçık deryası haline gelmesiyle, taarruz daha başlamadan bitmişti.⁴³² Ruslar Karadeniz’de, İstanbul’a yakın bir kıyı başı tuttukları için mutluydular fakat aynı başarı, aktif savunmalar nedeniyle Silistre ve Şumnu’da elde edilemedi. Şumnu kuşatması Ekim ortalarında, Silistre kuşatması ise 8 Kasım’da kaldırılıp, taraflar kışlık mevzilerine çekildiler.

İzzet Mehmed Paşa, Pravadi’yi alamadan orduyu Şumnu’ya getirmiş ve sadrazamlığı da 5 Haziran 1828’de Atina Akropolis’ine Osmanlı sancağı dikerek⁴³³ Yarımada’nın kara harekâtını tamamlamış Reşid Mehmed Paşa’ya teslim etmişti. Serdar-ı Ekrem değişmişti ama savaşın ikinci safhasında Osmanlı ordusunun amacı, gene Varna’ya geri almak olacaktı. Şumnu’ya çekilen Osmanlı ordusu, Sadrazam emir-komutasında yaklaşık 55.000’ni buluyordu. Sadrazam Reşid Mehmed Paşa, 10 Mayıs 1829’da Pravadi’yi almak için harekete geçtiyse de gene başarısız oldu.⁴³⁴ Sadrazam Varna’ya ulaşmanın o an için imkân dâhilinde olmadığını anlayınca, ikinci kez kuşatma altına alınmış Silistre Kalesi’ne yardım etmek istedi. Yardım için Rusçuk’taki Ağa Hüseyin Paşa ile koordineli bir harekât yapmak isterken, tekrar Pravadi’yi tespit etmek zorunda kalan Sadrazam, Şumnu’dan tehlikeli bir şekilde uzaklaşmıştı. Bu hatayı baskına çevirmek isteyen Diebitsch (1785-1831), birliklerini 10 Haziran 1829’da Külefçe Boğazı’nda toplayarak, Sadrazamın Şumnu’yla irtibatını kesmişti. Dönüş yolunda baskına uğrayan Sadrazam, kuvvetleri dağılmış ve düzensiz bir şekilde Şumnu’ya geri çekilmişti.⁴³⁵

Külefçe muharebesinden sonra Rusları tehdit edecek bir kuvvet kalmamıştı. Muharebeden kısa bir süre sonra, 30 Haziran’da Silistre de düştü. Jomini’nin ne kadar etkili olduğu bilinmemekle beraber, savaşın ikinci safhasında Ruslar daha Napolyonvari bir harekât yürütüyorlardı.⁴³⁶ Kazandıkları her noktanın emniyetini almak istedikleri aşırı ihtiyatlı birinci safhanın tersine, bu sefer yeteri kadar kuvvetle Şumnu’yu tespit ettikten sonra, Diebitsch derhal İstanbul’a yürüdü. Sadrazamla beraber Şumnu’da kısıtlanan Osmanlı kuvvetleri muharebe dışı kalmıştı. Halil Rifat Paşa Edirne’de ümitsiz bir takım savunma tedbirleri aldırdıysa da sonuç değişmeyecekti. Ruslar 21 Ağustos’ta Edirne’ye

⁴³² *Osmanlı-Rus Harbi (1828-1829)*, s. 123.

⁴³³ W. Alison Phillips, *The War of Greek Independence 1821 to 1833*, New York 1897, s. 221.

⁴³⁴ *Osmanlı-Rus Harbi (1828-1829)*, s. 127-129.

⁴³⁵ Külefçe muharebesi için bk. Moltke, *age.*, s. 325-363. Savaşın ikinci evresi için ayrıca bk. Bitis, *age.*, s. 175-178.

⁴³⁶ İhtilal savaşlarından sonra 1823’te Rus ordusuna katılan Jomini (1179-1869), bu savaşta aktif görevdedir. Varna Kuşatması’nda hizmetlerinden ötürü Alexandr Büyük Kordonu’yla taltif edilmişti. Antoine Henri Jomini, *Savaş Sanatı Prensipleri/Ana Hatlar*, çev. A. Tunçer Büyükonat, Doruk Yayınları, İstanbul 2013, s. 10.

girince, 1 Eylül 1829'da barış görüşmeleri başlayacak, 14 Eylül'de de Edirne Antlaşması imzalanacaktı.⁴³⁷

Turan, Edirne Antlaşması'nı detaylı bir şekilde değerlendirdikten sonra, bu antlaşmayla artık Osmanlı Devleti'nin Rusya'nın her türlü müdahalesine açık hale geldiğini belirtmekteydi. Ayrıca Metternich'ten (1773-1856) aktardığına göre, Osmanlı Devleti bu antlaşmayla artık bir *müstakil devlet* olma vasfını yitirmişti.⁴³⁸ Enver Ziya Karal (1906-1982) da buna paralel bir şekilde, Edirne Barış Antlaşması'nın, Kaynarca'dan (1774) sonra Osmanlı'nın imzaladığı en ağır antlaşma olduğunu ifade etmektedir. Her ne kadar Rumeli'de kazandığı toprakları geri verse de Tuna ağzındaki birkaç ada ve Doğu'da Poti, Ahıska ve Anapa, Rus kontrolüne geçecekti. Bunun gibi diğer fiziki kazanımları göreceli olsa da asıl Osmanlı'yı 4 Nisan 1826 tarihli Sen Petersburg Protokolü'nü kabul etmeye zorlamasıyla, kurulacak Bağımsız Yunan Devleti'nin önündeki tüm engelleri kaldırıyordu. Karal'a göre bu, Osmanlı'nın dağılması anlamında Avrupa'nın başardığı büyük bir icraattı.⁴³⁹

Savaşın askerî bir değerlendirmesi ise aslında malumun ilanı gibidir. Osmanlı tarihinde hangi savaşa bu kadar uygunsuz bir vakitte ve istemeye istemeye girilmiştir? Tartışılabilir ama 1828-1829 Harbi ilk sıraya adaydır. Keçecizade İzzet Molla, Ruslarla bir harp için en uygunsuz zamanın 1828 yılı olduğunu yazma cesaretini bizzat Padişaha gösterdiği zaman, kendisini siyaset çeşmesi yerine Sivas sürgününde bulmasının muhtemel en büyük sebebi, Hünkârın da kendisiyle aynı fikirde olmasıydı.⁴⁴⁰ Sadrazam görüşmeler esnasında, her halde *ceng etmeli* diyen ulemaya *ah efendiler, bizim hep maksûdumuz düşmen ile muhârebe etmektir, lâkin vakitsiz oldu* diyecekti.⁴⁴¹ Meclisin en şahini ve İstanbul'daki Tatar diasporasının önde gelenlerinden Reîsülküttap Pertev Paşa'nın (1785-1837) savaştaki ısrarı bile, askerî sebeplerden ziyade, daha öngörülü bir siyasi okumadan kaynaklanıyordu. Kalem erbabı Paşa konu hakkında, *eğerçi Moskoflu'ya galebe ümit olunmaz. Lakin bilâmuharebe Mora Kırallığı kabul olunur ise yol olur ve pek çok mahallere sirayet eder* diyordu.⁴⁴²

Ama vakitsiz savaş, düzenli ordusunu daha tabur seviyesine taşıyabilmiş devletin eski reflekslerini tekrar uyarmıştı. Bosna'dan Bağdat'a her mahalden nefir-i âmm, sekban,

⁴³⁷ *Osmanlı-Rus Harbi (1828-1829)*, s. 139-150. Savaşın doğu harekâtına değinilmeyecektir.

⁴³⁸ Şerafettin Turan, "1829 Edirne Antlaşması", *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C 9, S. 1-2, s. 143.

⁴³⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C V, TTK Yayınları, 8. Baskı, Ankara 2007, s. 120-121.

⁴⁴⁰ İzzet Molla'nın Padişaha sunduğu Layiha için bk. Ahmed Lûtfî Efendi, *age.*, s. 281-289.

⁴⁴¹ Ahmed Lûtfî Efendi, *age.*, s. 215.

⁴⁴² Karal, *age.*, s. 119. Pertev Paşa'nın Akif Paşa ile yazdığı, İzzet Molla'nın Layihası'na ret niteliğindeki Layiha için bk. Ahmed Lûtfî Efendi, *age.*, s. 289-294.

delil gibi aylıklı başıbozuk asker toplandı ve cepheye sevk edildi. Belgelere bakıldığında başıbozuk asker hakkında olumsuz yorum yapıldığı görülmektedir. Fakat söz Mansûre askerine geldiğinde yorumlar olumlu ve imtiyazlıdır.⁴⁴³ Hatta Serasker Kaymakamlığına atandığında Halil Rifat Paşa, Mansûre askerini sakınarak kullanması konusunda Silahdar Ağadan oldukça tafsilatlı bir emir alacaktı.⁴⁴⁴ Ama gerek başıbozuk asker olsun gerek Mansûre, savaştaki asker kalitesi hakkında hiçbir yorum, Ordu Kethüdası Tahir Efendi'nin değerlendirmesinin gerçekçiliğinin önüne geçemeyecekti. Bu değerlendirme, aslında bir yönüyle, Araştırmanın neden 1834 yılında durması gerektiğinin de işaret fişeğini yakacaktı. Sadarete içtenlikle, her sınıf askerde fenalık olduğunu, Asâkir-i Mansûre zabitanının kavga görmemiş olduklarından, *mevdân-ı muhârebede nefsinı muhâfazaya düşüb, neferâtı kumanda edemediklerinden bu makûle ile sûret-i muhârebe nevechele olmalı, buna dahi vâkıf olmadıklarından perişanlığa* sebep olduklarını söylüyordu. Ardından Mansûre ordusunun belki de en net tanımını yapıyordu: **Meğer ise 'Asâkir-i Mansûre demek zâbitân demek imiş.**⁴⁴⁵

Evet, Tahir Efendi'nin berrak bir şekilde ifade ettiği dersin bedeli ağır olmuştu ama fenn-i harb kaidelerinin evrenselliği, kendisini kanla ve terle test eden bir harp tarihi olduğu sürece göreceliydi ve aslında Osmanlı askerî düşüncesi tam da bunu tecrübe ediyordu. Ama Mansûre Serasker Kaymakamının daha Şumnu'ya intikal esnasında tecrübe ettiği başka bir zorluk, kan ve ter safhasına geçmeden çözüme kavuşturulmaya çalışılacaktı.

Şumnu'ya ilk intikal eden Ordu Seraskeri, beraberinde kapı halkı ve sipahiler hariç yedi Mansûre piyade taburu götürmüştü.⁴⁴⁶ Ardından yola çıkan Mansûre Serasker Kaymakamı Halil Rifat Paşa, önceden belirtildiği üzere sekiz p. tb. ve üç sv. tb. na emir

⁴⁴³ Hatırlanacağı üzere, Eğriboz Muhafızı Ömer Paşa'dan daha öncesinde elindeki Mansûre askerini İstanbul'a gönderip yerine aylıklı asker yazması istendiğinde, Mansûre askeri dışındaki bir askerle, kale ve mevzileri koruyamayacağını söylemişti. BOA, HAT, 840/37843. Ağa Hüseyin Paşa ve Halil Rifat Paşa, Şumnu önüne gelen Rusların tabyalarına, Mansûre askerinin *merdane* bir şekilde hücum ettiğini gururla anlatıyor, sonrasında da bu askerle *nice nice fütûhât-ı celile* yaşamaları için dua ediyorlardı. BOA, HAT, 1013/42473. Halil Rifat Paşa, Yanbolu Muharebesi'nde düşmanın iki top atmasından sonra önce nefir-i âmm sonra da süvari askerinin firar ettiklerini, yalnız Mansûre askeriyle sebat etmeye çalışsalar da bu sefer, Mansûre askerinin *yine bizi gâvura esir ettirecekler* deyip morallerinin bozulduğunu anlatıyordu. Balkanlar Defterdarı Necib Efendi de yalnız Mansûre askerinin sebat ettiğini, diğerlerinin firar ettiğini doğruluyordu. BOA, HAT, 1015/42492. Balkanlar Seraskeri Seyid Mehmed Paşa, Halil Rifat Paşa ve İbrahim Paşa'nın beraber yazdıkları arzılarında, İslimye'de başıbozuk askerin hiç harp etmediğini, eldeki Mansûre askeriyle de ancak bir buçuk saat dayanabildiklerini anlatıyorlardı. BOA, HAT, 1027/42791.

⁴⁴⁴ Silahdar Ağa taktirinde, Mansûre askerinin muharebe tecrübesi olmadığını, diğer sınıfların Mansûre askerine yardım etmeyeceklerini, bir ateş muharebesine girmeleri veya diğer sınıflardan evvel muharebeye girmelerinin uygun olmayacağını, bu sebeple askeri sakınarak kullanması konusunda uyarıyordu. BOA, HAT, 1236/48100. Ayrıca bk. Ahmed Lûtfî Efendi, *age.*, s. 217.

⁴⁴⁵ Tahir Efendi, Moskof askerinin de çok abartılmaması gerektiğini ima ederken, ama asker ve zabitanının artık bir tertip, düzen ve nizam (*râbîta*) seviyesini yakaladığını belirtiyordu. Diğer değerlendirmeleri için bk. BOA, HAT, 1054/43424. Ayrıca bk. Ahmed Lûtfî Efendi, *age.*, C II-III, s. 381-382.

⁴⁴⁶ Levy, *age.*, s. 419.

komuta ediyordu. Bu iki kolun Şumnu'ya varmalarıyla, Halil Rifat Paşa'nın emrinde 15 Mansûre piyade taburu toplanacaktı. Nasıl dört tertip Mora'ya intikal ederken tertip büyüklükleri soruna sebep olduysa, bu sefer de sayıları fazlalaşmaya başlayan taburların sevk-idaresinde sorunlar yaşanmaya başladı. 15 taburun tek bir komutanın emir-komutasıyla sevk-idaresinin imkânsızlığı, ara bir kademe ihtiyacına sebep oldu.

Cephedeki Halil Rifat Paşa'nın yönlendirmesiyle, Serasker ve Nazırın müşterek verdikleri takririn tarihi belli olmamakla beraber, artık taburların bir üst birlik çatısında birleştirmelerini teklif ediyordu. Takrir, ilk etapta her biri beşer taburdan altı alay kuruyordu. Yeni rütbeleri kapıcıbaşılık üstünde kabul edilecek altı zabıt, liyakatleriyle miralaylığı hakediyorlardı. 1. Alay, Seraskerin hazinedarı olan Mehmed Bey'e tevcih edilecekti.⁴⁴⁷ 2, 3, 4 ve 5. Alaylar Halil Rifat Paşa emrindeki Sadullah, Hayreddin, İskender ve Ali Beyler emir-komutasında kurulacaktı. 6. Alay ise gene İstanbul'da olacaktı ve sevk-idaresi Miralay Nebil Bey'e tevcih edilecekti. Takrir, bu zabitandan boşalacak yerlere silsile yürüterek sonlanıyordu.⁴⁴⁸

1 ve 6. Alaylar İstanbul'da kurulmuştu ama alaylaşmanın kalbi Şumnu'da atıyordu. *İktizâ-yı nizam* gereği Şumnu'daki piyade taburlarının miralaylar altında birleştirilmesi uygun görüldü ve bu konuda 15 R. 1244 (H) tarihinde (25 Ekim 1828) bir Zeyl yazıldı.⁴⁴⁹ Zeyl'de Şumnu'da bulunan taburlardan ilk etapta dört piyade alayı kurulması planlanıyordu. Bu dört alaya miralay olarak gene taburlarda görev yapan binbaşılardan İskender, Sadullah, Hayreddin ve Ali Ağaların miralay olmaları düşünülmüştü. Gene tabur personellerinden ehil olanlar arasından, bu alaylara miralay kaymakamı ve alay eminleri seçilecekti. Serasker ve Nazır Efendinin beraber hazırladıkları istizana göre miralayların maaşı 1.200, kaymakamların 900, alay eminlerinin 800 kuruş olmaları teklif edilip kabul olunmuştu.

⁴⁴⁷ Düzenli ordunun ilk piyade alayı kabul edilebilecek 1. Alay, Serasker Hüsrev Paşa'nın himayesindeydi ve Mısır Savaşı'na kadar da Bab-ı Seraskeriden ayrılmayacaktı. Düzenli ordunun ilk alayıydı ama tertipleşme evresinde ordunun çoğunluğunda görüldüğü üzere, merkezi ödemeye dâhil olmadı. Hüsrev Paşa bu alayı kendi şahsi alayymış gibi kendi tahsisatından ikmal ve iâşe etti. 1. A., ileride anlatılacağı üzere, ancak Mukataat ve Masarifat Nazırlığının birbirinden ayrılmasından sonra, M. 1246 (H) tarihinden (Haziran-Temmuz 1830) itibaren merkezi ödemeye dâhil olacaktı. BOA, KAD II, s. 36a. 1. A. Komutanı Miralay Mehmed Bey ileride gene bir ilke imza atacak ve ilk Mansûre Feriki olacaktır.

⁴⁴⁸ BOA, HAT, 296/17607. Padişah, takririn gereğini emrederken, Seraskerin bu teklifinden, Hassa ordusunun da haberdar edilmesini istemişti. Nebil Bey'in 6. A. K. olarak atanması için ayrıca bk. BOA, HAT, 308/18204.

⁴⁴⁹ BOA, KAD II, s. 31a-31b. Her ne kadar Zeyl, 15 R. 1244 (H) tarihli olsa da kurulacak alayların 1 Muharrem 1244 (H) tarihi (14 Temmuz 1828) itibarıyla geçerli olduğunu söylüyordu. Ama mesela 6, 9 ve 10. Tb.lar 11 M. 1244 (H) tarihi (24 Temmuz 1828) itibarıyla hala İslimye'de intikal halindeydi ve Şumnu'ya yetişmeye çalışıyordu. BOA, AE. SMHD. II., 80/6248. Yani sadece Şumnu'da toplanmakta olan taburların değil, intikalde olan taburların sevk-idare güçlükleri de alaylaşma ihtiyacını beraberinde getirmiş olabilir.

Düzenli ordunun ilk altı alayından dördünü kuran bu Zeyl, aslında dört alay ve komutanları dışında başka bir ayrıntıya yer vermiyordu. Halil Rifat Paşa iki hafta sonra 29 R. 1244 (H) tarihinde (8 Kasım 1828) Sadarete, işi detaylandırmak için başka bir kaime yazdı.⁴⁵⁰ Kaime Mansûre taburlarının artmaya devam ettiğini dört miralayın bu kadar tabura yetmeyeceğini, ayrıca kaymakam ve alay eminleriyle beraber oldukça fazla büyük zabitanın ihtiyaç duyulduğunu belirtiyordu. Bu kadar zabitanın sadece Mansûre taburlarından seçilmesi imkânsız olduğundan, hazır Serdar-ı Ekrem olmuş yeni Sadrazamın da elini taşın altına koyması gerektiğini ima ediyordu. Halil Rifat Paşa, Sadrazam, Serasker ve Nazıra, *ber-muktezâ-yı usûl, üç tabura bir miralay nasbı lâzım* geldiğini hatırlatmaktan da geri durmuyordu.⁴⁵¹ Buna karşın, 13 Ekim'de Varna Kalesi'nin elden çıkmasının şoku daha devam ederken, Sadaret Kaymakamı ve Padişahın fikirleri aynı istikameti gösteriyordu. "Muktezâ-yı usûlü biz de biliyoruz, ama kaymakam ve alay eminleriyle hayli yekûn tutacak, yetişmiş zabitan yok, *şimdilik beşer ve yâhûd altışar tabura bir miralay atansın*" diyorlardı.

Bunun üzerine Halil Rifat Paşa derhal çalışmalara başladı. Seraskere gönderdiği 22 C. 1244 (H) tarihli (30 Aralık 1828) kaimesinden anlaşıldığına göre, Halil Rifat Paşa elindeki 15 taburdan, her biri beşer taburlu üç alay kurmuştu. Fakat bu hesaba göre, başta belirtilen dört miralaydan biri açıkta kalmış, gene Ordu-yı Hümayun'da bulunan Cebahane Tb., Tersane Tb. ve Sadr-ı Sabık Selim Sırrı Paşa'nın Tb.'unu birleştirerek 4. Alayı kurmuştu.⁴⁵²

⁴⁵⁰ BOA, HAT, 298/17666.

⁴⁵¹ Anlaşılan Halil Rifat Paşa, 1791 Düzenlemesi'nin üç taburlu bir alayın eğitimini anlatan ilk basımını esas alıyordu.

⁴⁵² BOA, HAT, 310/18311. Aynı sayılı dört belge vardır. 1. ve 2. belgeler aynı olup Halil Rifat Paşa'nın kaimesidir. Ş. 1244 (H) tarihli Zeyl'e göre 4. Alay'ı oluşturan Cebahane Tb., Tersane Tb. ve Sadrazam Tb.'u, Mansûre tb.larına dönüşürken sırasıyla 38, 39 ve 40. Tb.lar olarak numaralandırılmışlardır. BOA, KAD II, s. 31b. Yani o an için toplam 40 Mansûre piyade taburundan bahsedilebilir. Ayrıca bk. BOA, HAT, 298/17667.

Ordu-yı Hümayun'da Bulunan 18 Tabur, CA. 1244 (H), (Kasım-Aralık 1828), BOA., C. AS., 665/27941

Rütbe	Mev.	1. Tb.	2	3	5	6	7	9	8	10	11	12	13	14	17	18	38	39	40	TOP.
Binbaşı	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	18
SKA.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	18
SoKA.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	18
İmam	4	4	4	4	4	4	4	4	3	3	4	4	1	4	3	2	4	2	2	60
Kâtip	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	34
Sancaktar	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	18
Hekim	1																			
Cerrah	1	1	1	1	1		1	1	1				1	1		1			1	11
Tçvş.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		1	1	1	1	1	17
Tonb.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	18
Meh. Nef.	24	29	28	29	29	29	29	28	29	29	28	30	26	29	22	22	29	30	29	504
Yüzbaşı	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	144
Yzb. Mül.	16	16	16	14	16	16	16	16	16	16	16	16	16	16	16	16	16	16	16	286
Çavuş	32	32	32	32	34	30	32	32	30	32	32	32	32	32	32	29	32	32	32	571
Onbaşı	64	64	64	64	64	64	64	64	62	64	64	64	64	63	60	60	64	64	64	1.141
Nefer	640	616	634	633	626	603	581	584	597	585	567	571	546	604	507	484	616	587	586	10.527
Baltacı	4	4	4	3	4	4	4	3	4	4	4	4	4	4	3		4	3	4	64
Saka	8	7	8	8	8	8	7	7	8	7	7	8	7	8	8	8	8		8	130
TOP.	810	789	807	804	802	774	754	755	768	756	738	745	713	776	667	638	790	750	757	13.583
Belgede					809													751		

Tablo 10. İlk Dört Alayı Oluşturan Taburların Yoklamaları⁴⁵³

İşte, önce Osmanlı sonra da Türk Silahlı Kuvvetleri'nin temel birliklerinden olacak alayların ilk altısı, 14 Temmuz 1828'den itibaren İstanbul ve Şumnu'da kurulmaya başlanacaktı. Şumnu'daki alayları kuran taburlara bakıldığında hekim ve cerrah dışında önemli bir eksikliklerinin olmadığı görülmektedir. Diğer sınıf taburlarının, gene Mansûre teşkilatını uygulamaları, Cebehane (38), Tersane (39) ve Sadrazam (40) taburlarının Mansûre alaylarına katılışlarını kolaylaştırmış olmalıdır.

⁴⁵³ BOA, C. AS., 665/27941. Belgede 9. Tb.'un sekiz yzb. listede görünmemekle toplama dahildir. 8. Tb.'da mehteran neferatı toplu olarak gösterilmemiştir. Bütünlük açısından 29 kişi toplanarak çizelgeye yansıtılmıştır. Bu Tb.'da, onbaşılardan altında görevleri anlaşılmamış iki nefer daha bulunmakla beraber, çizelgeye dâhil edilmemiş ama 768 toplamına eklenmiştir. 38. Tb.'da, en son gösterilmiş bir neferin görevi anlaşılamamıştır. Gene çizelgeye eklenmemekle beraber 790 toplamına eklenmiştir. Aynı şekilde sağındaki 39. Tb.'da, sonda gösterilen bir tüfekçi çizelgeye eklenmeyip 750 toplamına eklenmiştir. Rütbeliler ve neferat yukarıdan aşağıya toplandığında mevcut 13.579 çıkmaktadır. Çizelgeye eklenmeyen dört nefer de eklendiğinde yatay ve dikey toplam eşitlenmektedir.

Şumnu'da Kurulan Dört Alayın Büyük Zabitanı, BOA, HAT, 310/18311.

Rütbe	2. Alay	3. Alay	4. Alay	5. Alay
Alay K.	Miralay Sadullah Bey	Miralay Hayreddin Bey	Miralay İskender Bey	Miralay Ali Bey
Kaymakam	Arif Ağa (5. Tb. Bnb.)	Ahmed Ağa (3. Tb. Bnb.)	Emin Ağa (40. Tb. Bnb.)	Bekir Ağa (8. Tb. Bnb.)
Alay Emni	Reşid Ağa (11. Tb. Bnb.)	Necib Ağa (2. Tb. Bnb.)	Sıdkı Efendi (Müh. Halifesi)	Yahya Bey (12. Tb. Bnb.)
1. Tb. K.	Hacı Arif Ağa	Hacı Mehmed Ağa	Üsküdarlı İbrahim Ağa	Bekir Ağa
2. Tb. K.	Bursalı Arif Ağa	Ahmed Ağa	Yahya Bey	Küçük Ahmed Bey
3. Tb. K.	İzzet Ağa	Büyük Ahmed Bey	Emin Ağa	Selanikli İbrahim Ağa
4. Tb. K.	Reşid Ağa	Necib Ağa	Seyid Ağa	
5. Tb. K.	İsmail Ağa	Fazlı Ağa	Derviş Ali Ağa	

Tablo 11. Şumnu Alaylarının Üstsubayları⁴⁵⁴

1 C. 1244 (H) tarihinde (9 Aralık 1828) İstanbul'da kurulan 6. Alay ise, Mansûre binbaşlarından Nebil Bey emir-komutasında birleştirilecekti. Nebil Bey'den boşalan Tb. K.lığına gene başka bir taburda görev yapan Ferhad Ağa tayin olacaktı. Ondan boşalan yere ise Bnb. Dilaver Ağa'nın Hassa Taburu'nda Sağkol Ağası Hasan Bey atanacaktı. 6. Alay'ın 1. Tb. Ferhad Bey, 2. Tb. Hacı Şakir Ağa, 3. Tb. Hasan Bey, 4. Tb. Sipahi Ahmed Bey, 5. Tb. da Rodosîzade Bnb. Ahmed Bey'in emir-komutasındaki taburlar olacaktı.⁴⁵⁵

Artan tabur sayısı ister istemez sevk-idare zorluğu doğurmuş ve bu da, daha üst bir teşkilat yapısı gerektirmişti. Sevk-idare bir yana, basit idari işler için bile bir üst birliğin planlama, koordine ve icrasına ihtiyaç vardı. Savaşın ikinci evresinde 22 Z. 1244 (H) tarihinde (25 Haziran 1829), Ordu-yı Hümayun'da alay silkine girmiş ya da girmemiş, toplam 30 Mansûre taburu için 50'şerden 1.500 yedek süngü, 60'şardan 1.800 yedek tüfek isteniyordu.⁴⁵⁶ Mesela alaylar kurulmadan önce tb. bnb.larının bir üst subayı olan Halil Rifat Paşa'nın 30 taburun tek tek ihtiyaçlarını belirlemesi veya gelen tüfek ve süngüleri dağıtması ne kadar sürerdi?

İşte 1828-1834 yılları arasında, teşkilatın işlevselliğini bir üst kademeye taşıması için, numaralandırılmış 20 alay tespit edilmiştir.⁴⁵⁷ Bu alayların devamlı değişik bölgelere

⁴⁵⁴ BOA, HAT, 310/18311. Aynı sayılı dört belgenin üçüncüsünde üstsubayların isim listesi bulunmaktadır. Bu belge Şumnu'da kurulan alayları 1, 2, 3, 4. Alaylar olarak sıralasa da gerçekte 1. A., Mehmed Bey emir komutasında İstanbul'da olduğundan Şumnu'da kurulan alayları 2, 3, 4, 5. Alaylar olarak sıralamak gerekir. Ayrıca belgede 3. A. Emni Necib Ağa'nın ikiz görevi 2. Tb. K. yazsa da bu eski görevi olmalıdır. Yeni alayında ayrıca 4. Tb. K.lığına da vekâlet etmektedir.

⁴⁵⁵ BOA, KAD II, s. 32a; HAT, 296/17607; 296/17637.

⁴⁵⁶ BOA, C. AS., 484/20196.

⁴⁵⁷ 1'den 20'ye kadar olan alayların varolduklarına dair yazışmaları tek tek tespit edilmiştir. Bununla beraber tek tek göstermek uzun süreceğinden bir defterde gösterilmiş durumları için bk. BOA, D. ASM. d., 38201. 1248 (H) tarihli defter, aslında titiz tutulmuş ve alaylar hakkında ayrıntılı bilgiler içeren bir defter değildir. Alaylar için büyük boşluklar bırakılmış ama doldurulmamıştır. Açıklamasında "1-21 arası alayları

sevk edilmesi, yerlerini ve numara değişimlerini tespit etmeyi zorlaştırmaktadır. Bununla beraber kuruldukları yerlerle özdeşleşen alaylar da bulunmaktaydı. Mesela 9. A. Vidin'de kurulmuştu ve hep 9. A. olarak isimlendirilecekti. 13. A. Evlad-ı Fatihan askerinden kurulmuştu ve Selanik merkezliydi. 12. A. Cebehane-i Amireye aitti ama safahatı bir Mansûre livasında son bulacaktı. 18. Alay İzmir'de kurulmuştu. 16. Alay Erzurum'daydı ve hiç kıpırdamayacaktı. Numaralandırılmış alaylar dışında kuruldukları yerlerin isimlerini alan alaylar da mevcuttu. Mesela Belgrad, Manastır Alayları gibi...⁴⁵⁸

Halil Rifat Paşa muhtemeldir ki büyük alaylar kurduğunun farkındaydı. Fakat bu çok uzun sürmedi ve Haziran 1829 itibariyle bir irade-i seniyyeyle beşer taburlu alaylar dörder taburlu hale dönüşmeye başladılar.⁴⁵⁹ Peki, toplamda 20 adede ulaşan Mansûre piyade alaylarının teşkilatı nasıldı? Bu konuda Ahmed Cevad Paşa, Levy ve Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi çeşitli bilgiler paylaşmıştır. Ahmed Cevad Paşa, 43 [1827-1828] senesinde *beher taburun 821'er neferden tertibi ve "üç" taburdan bir alay teşkil edildiğini* bildirmektedir. Ayrıca 1247 (H) (1831-32) senesinde her bir alayın dört tabura çıkarıldığı ve ma'a zabitan 3.300 kişiye ulaştığını eklemektedir.⁴⁶⁰ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, alayların ilk olarak 805'er mevcutlu üç taburdan müteşekkil olduğunu söylemekte ve alayın genel mevcudunu 2.535 olarak vermektedir. Sonrasında da Ahmed Cevad Paşa'yı tekrar etmektedir.⁴⁶¹ Levy ise daha kapsamlı bir kaynak grubundan faydalanmakta ve alayların önce beş, sonra dörde düşürüldüğünü, alayların

gösterir defter" dese de 21. A. yoktur. Son 14-23. sayfalarda sv. alayları ve açıkta kalan zabitan bilgileri vardır. Sonrasında defter bitmektedir.

⁴⁵⁸ Vidin 9. A. için bk. BOA, D. ASM. d., 37547. Evlad-ı Fatihan 13. A. için bk. BOA, HAT, 308/18234. Cebehane 12. A. için bk. BOA, D. ASM. d., 37615. İzmir 18. A. için bk. BOA, D. ASM. d., 38500. Erzurum 16. A. için bk. BOA, D. ASM. d., 37855. Belgrad Alayı için bk. BOA, HAT, 308/18209; 308/18210. Bu alay, 1244 (H) senesinde, İmparatorluğun batı serhaddinde kurulmuş bir alaydı. Belgrad Alayı'nın araştırma döneminde kurulup, sonra dönem içinde tekrar dağıtıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü 19 L. 1251 (H) tarihinde (7 Şubat 1836) *müceddeden* (yeniden) kurulacaktır. Bk. BOA, C. AS., 679/28501. Manastır Alayı'na livalaşma evresinde değinilecektir. Aynı şekilde Trablusgarp'a, Mansûre alaylarının görevlendirildiği bilirse de bu bölgeye has bir alayın kurulup kurulmadığı bilinmemektedir.

⁴⁵⁹ BOA, HAT, 301/17899. Alayları dört taburlu hale getiren irade-i seniyye bulunamamıştır. Ama diğer belgelerden fikir edinilebilmektedir. Alay ve taburların muzika tk.larını düzenleyen 27 N. 1244 (H) tarihli (2 Nisan 1829) Zeyl, alayların *şimdilik* beşer taburlu olduğunu söylemektedir. BOA, KAD II, s. 33a. Bununla birlikte, Vidin'deki 9. Alay'ın Haziran-Temmuz 1829 maaş icmaline bakıldığında dört taburlu olduğu görülmektedir. Demek ki bu arada bir zamanda alayları dörder taburlu hale getiren emir yayımlanmıştır.

⁴⁶⁰ Karşılaştırmak için bk. Ahmed Cevad Paşa, *age.*, s. 156-158. Paşanın bu bilgileri, Takvim-i Vekayi'den aldığı anlaşılıyor. Fakat ilgili sayıda dört taburlu bir alayın mevcudu 3.300 değil, 3.328 kişi olduğu yazmakta fakat taburun teşkilatı hakkında bir bilgi vermemektedir. *Takvim-i Vekayi*, No. 1, (25 CA. 1247/1 Kasım 1831).

⁴⁶¹ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, C III 5. Kısım, s. 192-193. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi müellifinin, alayların ilk kurulmasıyla ilgili temel aldığı kaynak KK. 7029 sayılı defterdir. Bu defter, muhtelif taburların değişik tarihlerdeki mevcut ve ikmallerini gösteren 113 sayfalık bir defterdir. Bahsettiği üç taburlu 2.535 kişilik alay, 16-29. sayfalar arasında yoklaması verilen alay olmalıdır. Numarası belli olmayan bu Alay, Miralay Mehmed Bey (1. Alay?) emir-komutasıdır ve kaymakamı dışında başka bir karargâh personeli yoktur. Alayın 1.Tb.'u 807, 2. Tb.'u 804, 3. Tb.'u 806 mevcuttur. Alay toplamı da 2.535 değil, 2.537'dir. Ayrıca bu Alayın hangi tarihli yoklaması olduğu belli değildir. Defterin ileriki sayfalarında 1249, 1254 (H) seneli tarihlere rastlanılmakta olduğundan 1828-1829'lardan ileriki bir tarihin yoklaması olduğu izlenimi vermektedir. BOA, KK., 7029, s. 16-29.

822 kişilik dört tabur ve 9 kişilik alay karargâhıyla toplamda 3.328 kişi olduğunu söylemekteydi.⁴⁶²

Görüldüğü üzere Mansûre araştırmacıları alay mevcudu hakkında, net bir arşiv belgesine ulaşamadıklarından Takvim-i Vekayi'nin ilk sayısında paylaşılan 3.328 rakamı üzerine bilgilerini inşa etmişlerdir. Çalışmamız da bir piyade alayını tek bir sayfada gösteren bir kadro listesine ulaşamamıştır fakat çok sayıda belgelerdeki bilgi ve güncellemeler üzerinden ilerlemeyi daha sağlıklı bulmaktadır. Bir kere Tablo 10'da bir değişiklik göze çarpmaktadır. Taburlarda, kadroda olması gerekenden daha fazla mehteran neferi bulunmaktadır. Gerçekten de alaylara bir muzika tk. tahsis eden Zeyl incelediğinde, taburdaki 26 kişilik mehteran takımlarının mevcutlarının 31'e çıktığı görülmektedir. Demek ki Zeyl tarihi olan 27 N. 1244 (H) tarihinden (2 Nisan 1829) önce tabur mehteran takım mevcutları artırılmıştır. O zaman, 810 olan tabur mevcutları 815 olmuştur. Ama Zeyl devam etmektedir. Alaylara tahsis edilecek muzika tk.ları 1 tanbur majör, 1 muzika çavuşu, 1 klarnet onb., 7 klarnetçi, 4 muzikacı, 4 muzika borucusu, 2 tromboncu, 2 kornocu, 2 muzika trampetçisi, 2 zilci, 1 tablcı olmak üzere 27 kişiden oluşacaktı. Bu sebeple, 1 trampet çvş., 1 trampet onb., 14 trampetçi, 2 avcı borucusu, 8 düdükçü, 2 klarnetçi, 2 zilci, 1 tablcı olmak üzere, toplam 31 kişi olan tabur mehteran tk.larından 1 trampet çvş.u, 2 klarnetçi, 2 zilci, 1 tablcı çıkarılabilirdi. Karışık gibi görünen bu güncelleme, aslında alaylara müstakil muzika takımları verildiğinden tabur mehteran takımlarını seyreltme işlemiydi. Yani 31 olan tb. mehter tk.ları, 25'e düşüyordu. Dolayısıyla 815'e çıkmış Mansûre tb.ları, bu sefer 809'a düşüyordu.⁴⁶³

Bu durumda bilinmeyen sadece alay karargâhı kalmaktadır. Ahmed Cevad Paşa, alay karargâhında bir miralay, bir kaymakam, bir alay emini, "bir alay imamı", bir alay kâtibi, bir sancaktar, bir esvap emini, bir tabip ve bir eczacı olmak üzere, dokuz personelden oluştuğunu belirtmektedir.⁴⁶⁴ Levy ise farklı olarak, karargâhta alay imamı olmadığını ama "bir hazinedarın" olduğunu belirtmekteydi.⁴⁶⁵ Bu durumda çalışmamız kendi incelediği alaylar üzerinden ilerlemek zorundadır. Çünkü belirtilen dokuz personelden

⁴⁶² Levy, *age.*, s. 537-539. Levy, taburların 822 kişi olduğunu ispatlamak için C. AS., 2/44 sayılı belgeden de yararlanmıştı. Bu belge, Evlad-ı Fatihan Alayı'nın 15 CA. 1252 (H) tarihli (28 Ağustos 1836) elbise ihtiyacını gösterir bir belgedir. Levy 822 mevcudunu, tabur başına istenen fes sayısından çıkarmış olmalıdır. Ama başka bir açıdan bakıldığında taburların yelek ihtiyacı tabur başına 793, gömlek ihtiyacı ise 1.586'dır. BOA, C. AS., 2/44.

⁴⁶³ BOA, KAD II, s. 33a; Zeyl, alay muzikacılarını başta sıralarken bir tablcı sayarken, mahiyelerini belirtirken iki tablcı olarak saymıştır. Sonuçta bir tablcı olduğu değerlendirilmiştir. Karşılaştırmak için ayrıca bk. HAT, 296/17622.

⁴⁶⁴ Ahmed Cevad Paşa, *age.*, s. 157. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi de aynıdır. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, s. 193. Yapılan incelemede 1250 (H) yılına kadar alay kh.nda imama rastlanılmamıştır.

⁴⁶⁵ Levy, *age.*, s. 538-539. İkinci bölümde bahsedileceği üzere İç Hizmet Kanunu'nda da bir alay imamı geçmekteyse de kadrolu değildi. Tb. imamlarının en kıdemlisi alay imamı sayılıyordu.

daha fazlasıyla karşılaşmıştır. Vidin 9. A. yoklaması, o fazla personeli barındırmamakla beraber, en erken tarihli yoklamalardan olması sebebiyle iyi bir başlangıç olabilir.

**Vidin 9. Alay'ın Yoklaması, Z. 1244 (H) (Haziran-Temmuz 1829),
BOA, C. AS. 800/33920**

Rütbe	1. Tb.	2. Tb.	3. Tb.	4. Tb.	TOPLAM
Miralay	1				1
Kaymakam		1			1
Alay Emini			1		1
Binbaşılar	1	1	1	1	4
Kolağaları	2	2	2	2	8
İmamlar	4	4	4	4	16
Sancaktarlar	1	1	1	1	4
Cerrahlar	1	1			2
Katipler	2	2	2	2	8
Yüzbaşılar	8	8	8	8	32
Mülazımlar	16	16	16	16	64
Çavuşlar	32	32	32	32	128
Onbaşılar	64	64	64	64	256
Neferat	620	593	610	546	2.369
Sakalar	11	7	8	8	34
Baltacılar	4	4	4	4	16
Tramper Çavuşları		1	1	1	3
Tramper Onbaşılar		1	1	1	3
Tramper Neferatı	14	15	12	16	57
TOPLAM	781	753	767	706	3.007

Tablo 12. 9. A. Haziran-Temmuz 1829 Yoklaması⁴⁶⁶

Alayların ilk senesini doldurduğu 1829 Temmuz'unda bile Vidin'de, miralay, kaymakam ve alay emini dışında bir karargâh personeline rastlanmamıştır. Ayrıca alaylara tahsis edilmiş 27 kişilik alay muzika takımının bulunmaması ve tb. mehteran tk.larının hala 810 kişilik teşkilata göre olması, 9. A.'ın daha yolun başında olduğunu göstermektedir.

⁴⁶⁶ BOA, C. AS. 800/33920. Defterde, 1. Tb.'un hazır mevcuduna eklenmiş bir müdür bulunmaktadır. Teşkilatta olmadığından çizelgeye yansıtılmamıştır.

Miralay Ahmed Bey'in Komutanı Olduğu Cebahane 12. Alay'ın C. 1245 (H) tarihli (Kasım-Aralık 1829) Yoklaması, BOA, D. ASM. d., 37615

Rütbe	Mahiye (kur.)	1. Tb.	2. Tb.	3. Tb.	4. Tb.	TOPLAM
Miralay	1.200	1				1
Kaymakam	900	1				1
Alay Emini	800	1				1
Binbaşılar	750	1	1	1	1	4
Kolağaları	400	2	2	2	2	8
İmamlar	60	1	3	4	4	12
Sancaktarlar	100	1	1	1	1	4
Kâtipler	150	2	2	2	2	8
Yüzbaşılar	180	8	8	8	8	32
Mülazımlar	120	16	16	16	16	64
Çavuşlar	40	28	30	32	39	129
Onbaşılar	30	47	59	64	64	234
Neferat	20	238	393	465	501	1.597
Sakalar	20	5	7	6		18
Baltacılar	20			3		3
Tanbur Majör	120	1				1
Alay Muzika Çvş.	40	1				1
Glarnata Onb.	30	1				1
A. Muzika Neferatı	20	24				24
Tb. Muzika Onb.	30	2	2	2		6
Tb. Muzika Neferatı	20	20	21	17		58
Alay Hekimi	600	1				1
TOPLAM		402	545	623	638	2.208

Tablo 13. 12. A. Kasım-Aralık 1829 Yoklaması⁴⁶⁷

Cebahane'de kurulan 12. Alay'a bakıldığında 27 kişilik muzika takımının kurulduğu görülmektedir. Ayrıca tabur mehteran tk. da 809 kişilik tabur teşkilatına göre güncellenmiştir. Alay Kh.nda Ahmed Cevad Paşa ve Levy'nin belirttiği personeller bulunmasa da farklı olarak bir "alay hekiminin" bulunduğu görülmektedir.

Alaylar bu şekilde kurulmaya başladıktan yaklaşık bir sene sonra, tabur ve alay mevcutlarını etkileyecek bir gelişme daha yaşandı. İkinci bölümünün de temel kaynağı olan ve alayların iç hizmetini detaylıca açıklayan Kanun yayımlandı. 30 ZA. 1244 (H) tarihli (3 Haziran 1829) Kanun'dan anlaşıldığına göre, bölüklere iki önemli personel eklenmişti. Bunlar, bl. idaresinin temel taşları olacak, başçavuş ve bölük eminiydi. Bu

⁴⁶⁷ BOA, D. ASM. d., 37615. 1. bl.ler mümtaz, 8. bl.ler avcıdır. Mahiyeler kişi başıdır.

da taburlara 16 yeni personelin eklenmesi, yani taburların bu sefer 825 mevcuduna ulaşması demektir.⁴⁶⁸

Bir Alayın Yoklaması, 10 N. 1245 (H) (5 Mart 1830), BOA, D. ASM. d., 37644

Rütbe	2. Tb.	3. Tb.	4. Tb.	5. Tb.	TOPLAM
Miralay	1				1
Kaymakam	1				1
Alay Emini	1				1
Binbaşılar	1	1	1	1	4
Kolağaları	2	2	2	2	8
İmamlar	3	4	3	1	11
Sancaktarlar	1	1	1	1	4
Cerrahlar	1	1	1		3
Kâtipler	2	2	2	2	8
Yüzbaşılar	8	8	8	8	32
Mülazımlar	16	16	16	16	64
Başçavuşlar	8	8	8	8	32
Çavuşlar	32	32	30	32	126
Bl. Eminleri	8	8	8	8	32
Onbaşılar	66	66	65	64	261
Neferat	376	224	261	256	1.117
Tanbur Majör	1				1
Alay Muzika Çvş.	1				1
Glamata Onb.	1				1
Muzika?	1				1
A. Muzika Neferatı	20				20
TOPLAM	551	373	406	399	1.729

Tablo 14. Bir Alayın 5 Mart 1830 Yoklaması⁴⁶⁹

Numarası belli olmayan bu Alayın yoklaması, beş taburdan dört tabura düştüğü yakın zamanlara ait olmalıdır. Görece düşük hazır mevcudu yanında, Alay Karargâhının hala temel personeller dışında gelişmediği görülmektedir. Tabur mehter takımlarının eksikliği ise Alay Muzika Takımı'na oldukça yük bindiriyor olmalıdır. Ama başçavuş ve bl. eminlerinin tam kadro yeralmalarının lojistik faaliyetlere etkisini göstermesi kuvvetle muhtemeldir.

⁴⁶⁸ İkinci bölümde, ilgili Kanun ve belirtilen personele detaylı olarak değinilecektir.

⁴⁶⁹ BOA, D. ASM. d. 37644. Defter eksiktir. Tüm taburları göstermemektedir. S. 11'deki toplu yoklama, çizelge haline getirilmiştir. 1 ve 8. Bl.ler mümtaz ve avcıdır. Belgede baltacı ve sakalar neferatın içinde gösterilmiştir. Tabur hazır mevcutlarının altındaki gayri mevcutlar dâhil edilmemiştir.

11. Alay Yoklaması, ZA. 1246 (H) (Nisan-Mayıs 1831), BOA, D. ASM. d., 37800

Rütbe	1. Tb.	2. Tb.	3. Tb.	4. Tb.	TOPLAM
Miralay	1				1
Kaymakam	1				1
Alay Emni	1				1
Binbaşılar	1	1	1	1	4
Kolağaları	1	2	2	2	7
İmamlar	2	2	1	2	7
Sancaktarlar	1				1
Hekimler	1				1
Cerrahlar	1		1		2
Kâtipler	2	2	2	2	8
Yüzbaşılar	8	8	8	7	31
Mülazımlar	15	16	16	15	62
Başavuşlar	8	8	8	8	32
Çavuşlar	31	32	31	28	122
Bl. Eminleri	8	8	8	8	32
Onbaşılar	57	59	60	53	229
Neferat	324	371	351	257	1.303
Baltacılar	4	3	3	1	11
Muzikacılar				5	5
Onbaşılar				9	9
Muzika Neferatı				107	107
TOPLAM	467	512	492	505	1.976

Tablo 15. 11. A.'ın Nisan-Mayıs 1831 Yoklaması⁴⁷⁰

11. Alay'ın 1831 ortalarındaki yoklamasına bakıldığında Alay Karargâhına Ahmed Cevad Paşa ve Levy'nin belirttiği personellerden herhangi birinin hala eklenmediği görülmektedir. Demek ki yetişmiş personel konusunda, taburun üzerine çıkılmakta hala zorlanılıyordu. Ayrıca görece düşük nefer sayılarına bakıldığında askere alımların da yetersiz olduğu söylenebilir. Şu ana kadar yoklamaları verilen alaylar göz önünde tutulursa, kadro dolulukları sadece bölük zabitanında tam ya da tama yakındır. Üstsubay ve nefer sayıları hala yetersizdir. Fakat teşkilat tutarlılığı ve tektipliği konusunda ödün verilmediği gözden kaçırılmamalıdır. Mesela mevcutları bölükten alay seviyesine kadar detaylı olarak çizelgelendirilmiş Miralay Ali Bey'in 5. Alayı, Nebil Bey'in kurduğu beş taburlu ilk haline göre oldukça detaylandırılmış ve mevcut teşkilata daha sağlam oturtulmuştu.⁴⁷¹

⁴⁷⁰ BOA, D. ASM. d. 37800. Defterde başçavuşlar, çavuş-ı evvel olarak geçmektedir. S. 31-32'de, Alayın ve taburların muzika takımları ayrı ayrı listelenmiştir.

⁴⁷¹ 5. A.'ın S. 1247 (H) tarihli (Temmuz-Ağustos 1831) yoklaması için bk. BOA, C. AS., 718/30097. Çizelgesi için bk. EK-11. Mevcutlara sıra, hastahane, görev değişimleri gibi gayri mevcutlar dâhil

Görüldüğü üzere alay karargâh personeli şu ana kadar yoklamaları paylaşılmış alaylara bakıldığında pek de çoğalmışa benzemiyor. Fakat ilerleyen zaman içerisinde başka alayların yoklamalarına bakıldığında geniş çaplı bir farklılaşma göze çarpmaktadır. Mesela, C. 1246 (H) tarihinde (Kasım-Aralık 1830) Şumnu'da bulunan 10. A. Kh.nda farklı olarak bir hekimbaşı, bir cerrahbaşı, bir de eczacı bulunuyordu.⁴⁷² 15 L. 1246 (H) tarihinde (29 Mart 1831) 1. Alay'ın Kh.nda miralay, kaymakam ve alay emini dışında bir hazinedar, bir esvap emini, bir sancaktar, bir tabib, bir de cerrah bulunmaktaydı.⁴⁷³ Zilhicce 1245 (H) tarihinde (Mayıs-Haziran 1830) Ordu-yı Hümayun'da bulunan 2, 3, 4, 7 ve 11. Alayların topluca gösterildikleri maaş icmaline göre mezkûr alayların karargâhlarında miralay, kaymakam ve alay emini dışında mühendis halifesi, yoklama kâtibi, kundakçı, çakmakçı, süngücü, hekim ve eczacı bulunmaktaydı.⁴⁷⁴ 25 CA. 1248 (H) tarihinde (20 Ekim 1832) 11. A. Kh.nda miralay, kaymakam, alay emini, yoklamacı, hazinedar, esvap emini ve sancaktar görev yapmaktaydı.⁴⁷⁵ 2. A.'da, B. 1248 (H) tarihinde (Kasım-Aralık 1832) kh. personeli olarak miralay, kaymakam, alay emini, yoklama katibi, esvap emini, sancaktar, eczacı, cerrah ve hekim mesai yapmaktaydılar.⁴⁷⁶ Aynı tarihte 10. A. ise daha değişik bir karargâha sahipti. Başka bir mahale mi görevlendirildi bilinmiyor ama miralay yoktu. Kaymakam, alay emini, alay hazinedarı, esvap emini, sancaktar, mühendis halifesi ve mühendis mülazımı bulunmaktaydı.⁴⁷⁷ Ş. 1249 (H) tarihinde İstanbul'da olan 20. A. Kh. miralay, kaymakam, alay emini, başkâtip, alay kâtibi, hazinedar, sancaktar, hekim, cerrah, eczacı ve talimciden oluşmaktaydı.⁴⁷⁸ N. 1250 (H) tarihine (Ocak 1835) ait, muhtelif livaların alaylarını gösteren yoklama defterine göre Halil Paşa Livası'nın 1. A. Kh.nda miralay, kaymakam, sancaktar, serhekim, alay cerrahı, eczacı, mühendis, yoklamacı, 4 talimci ve 11 aşçı bulunmaktaydı. 2. A. Kh.nda ise miralay, kaymakam, alay emini, serkatip, hazinedar, esvap emini, sancaktar, yoklama kâtibi vardı. İskender Paşa Livası'nın 1. A. Kh. miralay, kaymakam, alay emini, yoklamacı, serkatip, hazinedar, sancaktar, esvap emini, serhekim ve eczacı olmak üzere 10 kişiydi. 2. A. ise miralay, kaymakam, alay

edilmemiştir. Ayrıca Alayda bir talimci ve bir de tercümanı bulunmaktadır. Alay toplamına dâhil edilmiştir. 5. A. Kh.nda en dikkat çekici husus, Alay muzikacılarının Temmuz-Ağustos 1831 tarihine gelindiğinde, tb. muzikacı tk.larıyla beraber bölükleştikleridir. Tanbur Majör artık yzb.dır ve aynı piyade bl.leri gibi emrine bir bçvş. ve bir bl. emini verilmiştir. 27 olan mevcutları da 32'ye yükselmiştir. Bu da 25 kişilik tb. muzika tk.larıyla beraber, 132 kişilik bir bölük demektir. Yeni belgelerle güncellenebilir fakat ileride gösterilecek alay kadrosu çizelgesinde bu yapı esas alınmıştır.

⁴⁷² BOA, D. ASM. d., 37768.

⁴⁷³ BOA, D. ASM. d., 37759.

⁴⁷⁴ BOA, D. ASM. d., 37696. Defter eksiktir. Süngücünün solundaki bir personel anlaşılamamıştır.

⁴⁷⁵ BOA, D. ASM. d., 38044.

⁴⁷⁶ BOA, D. ASM. d., 38080.

⁴⁷⁷ BOA, D. ASM. d., 38078. Alayın başında Miriliva Necib Paşa bulunmaktadır. Bu tarihlerde alaylar livalar altında toplanmaya başlamıştır.

⁴⁷⁸ BOA, D. ASM. d., 38346. Alay, liva teşkilatına alınmayan alaylardandır.

emini, serkatip, hazinedar, esvap emini ve sancaktardan oluşan bir karargâha sahipti. Halid Paşa Livası'nın 1. A. Kh.nda miralay, kaymakam, alay emini, hazinedar, esvap emini, sancaktar, hekim ve eczacı bulunurken, 2. A. Kh.nda miralay, kaymakam, alay emini, hazinedar, esvap emini, sancaktar ve hekim bulunuyordu.⁴⁷⁹ Bu noktaya kadar incelenen alaylar ışığında, alay kadro çizelgesi aşağıdaki gibi güncellenebilir.

Piyade Alayı Kadro Çizelgesi

ALAY KARARGÂHI			TABUR KH. x 4			BÖLÜK x 8		
Rütbe	Mev.	Mahiye	Rütbe	Mev.	Mahiye	Rütbe	Mev.	Mahiye
Miralay	1	1.200	Binbaşı	1	750	Yüzbaşı	1	180
Kaymakam	1	900	Sağkol Ağası	1	400	Yzb. Mül.	2	240
A. Emni	1	800	Solkol Ağası	1	400	Başçvş.	1	50
Yoklamacı	1	750	İmam	4	240	Çavuş	4	160
A. Kâtibi	1	500	Kâtip	2	400	Bl. Emni	1	35
Hazinedar	1	180	Hekim	1	150	Onbaşı	8	240
Esvap Emni	1	180	Cerrah	1	200	Nefer	80	1.600
Sancaktar	1	180	Tonb.	1	30	Saka	1	20
Hekim	1	600	Trampetçi	14	280	TOPLAM	98	2.525
Cerrah	3	900	Avcı Borucusu	2	40			
Eczacı	1	300	Düdükcü Onb.	1	30			
Müh. Hal.	1	300	Düdükcü	7	140			
Müh. Mül.	1	200	TOPLAM	36	3.060			
Talimci/Muallim	1	800						
Yzb. (Tanbur Majör)	1	180						
Mülazım	1	120						
Başçvş.	1	50						
Çvş.	1	40						
Bl. Emni	1	35						
Onb.	1	30						
Muzika Neferi	26	520						
TOPLAM	48	8.765						

Bir Tb. Toplamı : 820

Bir A. Toplamı : 3.328

Tablo 16. 11. N. 1250 (H) Tarihi (Ocak 1835) İtibariyle Dört Taburlu Bir Alayın Teşkilat Çizelgesi⁴⁸⁰

⁴⁷⁹ BOA, C. AS., 933/40424. Hayreddin Paşa Livası'na ait alayları gösteren bölüm yırtıktır. Alaylar dört taburdan müteşekkildir.

⁴⁸⁰ Cerrahların üç kişi oldukları (bir cerrah ve iki halifesi), Lağımçı Alayı'nın kuruluş Kanunu'nda geçen, Alayın büyük zabitanının, aynı piyâde alayları misüllü bir mîralay, bir kâ'imakâm, ... bir cerrâhbâşı ve iki nefer halîfelerinden 'ibâret cümlesinden anlaşılmıştır. BOA, KAD II, s. 16a. Mahiyeleri için Halid Paşa Livası'nın 1. A. Kh.nda görev yapan üç cerrah (alay cerrahı 500 ve iki cerrah toplam 400 kuruş) örnek alınmıştır. Bk. BOA, C. AS., 933/40424. Talimci mahiyesi için 20. A. talimcisi örnek alınmıştır. Bk. BOA, D. ASM. d., 38346. Mühendislerin kıdemlerine göre mahiyeleri farklı olabiliyordu. Mesela Halid Paşa Livası'nın 1. A. Kh.nda görev yapan mühendis 1.200 kur. mahiye alıyordu. Aynı durum tüm hekim ve cerrahlar için de geçerlidir. Aynı Livanın 1 ve 2. A. Kh.larında görev yapan serhekimler 1.200 kur. mahiye alıyorlardı. Halid Paşa Livası'nın 1. A. Kh.ndaki hekim ve cerrah ise toplam 700 kur. mahiye alıyorlardı. Tabur hekim cerrahları için de durum aynıdır. Bu sebeple, Halid Paşa Livası'nın 2. A. 4. Tb.'nun hekim ve

Alay karargâhı bu şekilde güncellendikten sonra, tabur ve bölüklerin son durumlarında da değişiklikler göze çarpmaktadır. Tabur kh.ndaki en büyük değişiklik, sancaktarın taburdan çıkıp alay seviyesine yükselmesi ve tb. muzika tk. mevcudunun 26'dan 31'e çıkıp, sonra tekrar 25'e düşüp, alay muzika personeliyle bir bölük oluşturmalarıdır. Dört baltacının tabur teşkilatından çıkması ise yeni oluşturulacak Lağımcı Alaylarına alakalı olmalıdır. Ayrıca Ahmed Cevad Paşa'nın bahsettiği bir konuya, burada değinilmelidir. Paşa, 45'ten [1829-1830] sonra taburların sekizinci bölükleri avcı olmak üzere tertîb olunmuş iken 47'de [1831-1832] her alayın dördüncü taburlarının avcı taburu olması[nın] tensîb edildiğini belirtmektedir.⁴⁸¹ Ama bahsedildiği üzere daha taburlaşma evresinde, ZA. 1243 (H) tarihinde Vidin'de bulunan 22. Tb.'un, Avcı Bölüğü vardı. Hatta altı ay öncesinde, Cebehane'de bulunan iki taburun da mümtaz ve avcı bölükleri bulunuyordu.⁴⁸² Belli ki avcılık en geç, C. 1243 (H) tarihinde (Aralık-Ocak 1827-1828) Mansûre ordusunda başlamıştı. Hemen yaygınlaşmayacaktı ama alaylaşma evresine geçildiği Temmuz 1828 tarihinden itibaren hızla Mansûre taburlarında yerlerini almaya başlayacaklardı. Bununla beraber avcılığın 1247 (H) senesinde, bölük seviyesinden tabur seviyesine çıktığı savı iddialıdır. Araştırma döneminde, avcı taburuna dönüşmüş herhangi bir 4. taburun bilgisine ulaşılamamıştır. Hatta N. 1250 (H) tarihinde (Ocak 1835) bile, Halil, İskender ve Halid Paşaların livalarında bulunan altı alayın avcı taburları yoktu. Dördüncü taburları bulunmaktaydı.

Avcı taburlarına ulaşılamamış olma ihtimali hala bulunmakla beraber, başka bir bilgi, Paşanın avcı taburları iddiasını daha da zayıflatmaktadır. Calosso'nun yardımcısı Namık Bey'in Hassa 3. Alayı'na, A. K.'nı atanmasını teklif eden ve tarihi belli olmayan bir takrire göre, Mansûre alaylarının üç taburdan oluşması irade-i seniyye gereği idi.⁴⁸³ Namık Beyin Hassa 3. A.'na 29 R. 1246 (H) tarihinde (17 Ekim 1830) miralay olduğu düşünülürse⁴⁸⁴, Halil Rifat Paşa'nın en geç bu tarihlerde, Mansûre alaylarını dört

cerrahının mahiyeleri esas alınmıştır. BOA, C. AS., 933/40424. Ama EK-11'de detaylı yoklaması verilen 5. A. 1. Tb.'nun hekimi 400, cerrahı 300 kur. mahiye alıyordu. BOA, C. AS., 718/30097. Alay muzika tk. için de gene 5. A. yoklaması esas alınmıştır. Ayrıca alay teşkilatına geçilirken, tb.lardaki sancaktar ve baltacıların teşkilattan çıkarıldıkları gözden kaçırılmamalıdır. Sancaktarın artık sadece alay kh.nda temsil edilmesi için bk. BOA, KAD II, s. 38b. Çizelge, birçok alayın maaş icmalleri incelenerek oluşturulmuştur. Ama son hallerine N. 1250 (H) tarihli Halil, İskender ve Halid Paşa Livalarındaki altı alayın teşkilatlarına bakılarak karar verilmiştir. BOA, C. AS., 933/40424. Karşılaştırmak için ayrıca bk. BOA, C. AS., 1207/54085; C. AS., 485/20232. Belirtilen alay teşkilatı, yeni belgelerle güncellenebilir. Özellikle zaman zaman alayların emrine giren esnafların teşkilata dâhil olup olmadıkları ve mevcutları meselesi emin olunamayan bir konudur. Bu sebeple teşkilata dâhil edilmemişlerdir.

⁴⁸¹ Ahmed Cevad Paşa, *age.*, s. 158.

⁴⁸² BOA, D. BŞM. d., 9440. Gene Nebil Bey'in 6. Miralay olmadan önce görev yaptığı 4. Tb.'un da 1. Bölüğü mümtaz, 8. Bölüğü avcıydı. BOA, D. ASM. d., 37515. 5. Alay'ın 4. Tb.'nun gene mümtaz ve avcı bölükleri bulunmaktaydı. BOA, D. ASM. d., 37518.

⁴⁸³ BOA, HAT, 307/18156.

⁴⁸⁴ BOA, C. AS., 9/370.

taburdan üç tabura düşürmeyi başardığı kabul edilebilir. Ama icrası en yavaş kararlardan biri olduğuna şüphe yoktur.⁴⁸⁵

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'na, taburlar altında toplanarak giren Mansûre ordusu, savaştan alaylar altında toplanarak çıkmıştı. Elbette alaylaşma piyade ile sınırlı kalmayacaktı. Süvariler her ne kadar savaşı tabur teşkilatı ile tamamlasalar da alaylaşma sürecine en kolay intibak edecek olan sınıftı. Çünkü teşkilat yapıları zaten alay kuruluşundaydı. Sadece malumun ilanı gerekiyordu ki o da bir irade-i seniyyeyle sağlandı.

İrade-i Seniyye'ye göre, 1 ZA. 1245 (H) tarihinden (24 Nisan 1830) itibaren süvari taburları alay, binbaşılı da miralay mertebesine yükseltiliyordu. Ayrıca binbaşılıların 750 kur. olan mahiyeleri, aynı piyade miralayları gibi 1.200 kuruşa çıkarılıyordu. Mahiyeleri Mukataat Hazinesinden verilecekti. Tımarlı süvari taburları ise hatırlanacağı üzere bnb.ları hariç, mahiye almıyorlardı. Tımar gelirleri tahsis edilmişti. Tım. sv. bnb.larını merkez atadığından 750 kur. mahiyeliydiler ama anlaşılan onlar da zamanla tımarlı sisteme geçmişlerdi. Tımarlı sv. bnb.ları miralay olduklarında, aylık 1.200 kur. nema sağlayan tımarlar tahsis edilecekti.⁴⁸⁶

Peki, kaç alay kurulmuştu? Hepsini tek bir listede gösteren bir belgeye ulaşılamasa da yazışmalar alay alay takip edildiğinde, alayların yapılarıyla ilgili bilgiler elde edilebilmektedir. Araştırma dönemi boyunca, 11 Mansûre süvari alayının bilgilerine ulaşılmıştır. Ama tımarlı (rant geliri) veya mahiyeli (merkezi ödeme) yapılarıyla birbirlerinden ayrılmaktadırlar. 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9 ve 10. Sv. A.ları tımarlıydılar.⁴⁸⁷ Bununla beraber, Silistre'den Calosso'nun verdiği ilk süvari eğitimini almak üzere İstanbul'a gelen Sağkol Ağası Said Mirza'nın ileride Tım. Sv. 5. Tb. K.'nı olduğu görülmektedir. 24 Nisan 1830'dan itibaren taburu alay olacak, sonrasında da alayı tımarlı statüsünden çıkıp Mahiyeli Süvari 5. A. haline gelecekti.⁴⁸⁸ Silistre'den arkadaşı, 1. Sv. Tb. K.'nı Mehmed Ali Bey'in ise Mahiyeli Sv. 6. A. K.'lığına atanması tesadüf

⁴⁸⁵ ZA. 1248 (H) tarihine (Mart-Nisan 1833) mahsuben kesilen mahiyelere bakılacak olursa 1, 3, 5, 6, 7, 10, 11, 20. Alaylar ve Halid Paşa Livası'nın 1 ve 2. Alayları arasında üç taburlu tek alay 5. Alay'dı. Ayrıca hiçbirinin avcı taburu yoktu. BOA, C. AS., 1207/54085. Hatırlanacağı üzere Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi müellifinin örnek gösterdiği alay da üç taburluydu.

⁴⁸⁶ BOA, MAD. d., 9002, s. 42.

⁴⁸⁷ Bu alaylarla ilgili çok fazla yazışma olmakla beraber, var olduklarına dair Tım. Sv. 1. A. için bk. BOA, HAT, 319/18741; C. AS., 981/42793. Tım. Sv. 2. A. için bk. BOA, D. BŞM. MKH. d., 42846; 42849. Tım. Sv. 3. A. için bk. BOA, C. AS. 659/27696; HAT, 307/18152. Tım. Sv. 4. A. için bk. BOA, HAT, 309/18254; Tım. Sv. 7. A. için bk. BOA, D. BŞM. MKH. d., 42853. Tım. Sv. 8. A. için bk. BOA, HAT, 306/18089. Tım. Sv. 9. A. için bk. BOA, HAT, 308/18238. Tım. Sv. 10. A. için bk. BOA, HAT, 308/18233; C. AS., 46/2113. Teşkilatları ise miralay da eklenirse tabur teşkilatlarının aynıydı. Tım. Sv. 3 ve 4. A.ların 29 S. 1248 (H) yoklamaları için bk. BOA, D. ASM. d., 38014.

⁴⁸⁸ BOA, MAD. d., 9002, s. 39.

olmasa gerekir.⁴⁸⁹ Böylece Calosso'nun Saraya ektiği düzenli süvari tohumu, Silistre'de de tutmuş, Said Mirza ve Mehmed Ali Beyler vasıtasıyla Osmanlı ordusunun ilk düzenli sv. alayları olan 5 ve 6. Sv. Alaylarına aktarılmıştı.⁴⁹⁰

Mahiyeli Süvari 5 ve 6. Alayların Yoklamaları, 1 M. 1246 (H) (22 Haziran 1830), BOA, D. ASM. d., 37710

Rütbe	Mahiye (Kur.)	5. Alay	Mahiye	6. Alay	Mahiye
Miralay	1.200	1	1.200	1	1.200
Kolağaları	400	2	800	2	800
Kâtipler	200	2	400	2	400
İmamlar	75	3	225	3	225
Cerrah		1	200	1	200
Sancaktarlar	90	6	540	6	540
Yüzbaşılar	200	6	1.200	6	1.200
Yzb. Vekili	150	6	900	6	900
Mülazımlar	120	12	1.440	12	1.440
Mül. Vekili	100	12	1.200	12	1.200
Çavuşlar	50	24	1.200	24	1.200
Çvş. Vekili	40	24	960	18	720
Onbaşılar	36	48	1.728	41	1.476
Onb. Vekili	30	48	1440	45	1.350
Neferat	24	662	15.888	611	14.664
Boru Çavuşu	60	1	60	1	60
Borucu	30	11	330	11	330
Nalbant	60	6	360	5	300
Saka	25	6	150	5	125
TOPLAM		881	30.221	812	28.330

Tablo 17. 11. Mahiyeli Süvari 5 ve 6. Alaylar⁴⁹¹

Mansûre ordusunun mahiyeli süvari alayları Silistre ruhu taşıyordu ve bu ruh, iki alayla yetinmeyecekti. Sadrazam, bu sefer Akka'da çıkan Kavalalı yangınının Çukurova rüzgârlarıyla kuzeye yayılacağını anlamış olacak ki maiyetinde bir süvari alayı kurmak istemişti. Yazışmalara bakılacak olursa, sorun alayın nasıl kurulacağı değil, kimin

⁴⁸⁹ Mahiyeli Sv. 5 ve 6. Alayların yoklamalarının beraber verildiği bir defter için bk. BOA, D. ASM. d., 37710, s. 14, 28.

⁴⁹⁰ Burada, tımarlı süvari alayları düzenli süvari sayılmıyormuş gibi görünebilir. Bu durum, Osmanlı askerî düşüncesinin tımarlı süvari üzerine yaptığı bir değerlendirmeden kaynaklanmaktadır. Gerçi değerlendirme, Dar-ı Şura-yı Askerî'de yapılmış (1837 sonrası) olsa da "mahiyeli" sv. tertip, tb. ve alaylarının, ilk "düzenli" süvari girişimlerine esas sayılmasının sebebi olmuştur. Tımarlı süvarinin durumunu görüşmek üzere toplanan Meclis, o tarihte de tımar, sipahi ve gelirleri hakkında hala büyük sorunlar olduğunu gözler önüne seriyordu. Meclis, devletin aslında mahiyeli süvari yazmak istediğini ama maliyeti karşılanamadığından tımarlı uygulamasına gidildiğini söylüyordu. Bununla birlikte gene mahlûl tımarlar, gelirlerinin azlığı ve toplama sorunları yüzünden süvarinin istenen seviyeye gelemediğini tartışmıştı. Demek ki mali problemler olmasa, devlet tımarlı sv. uygulamasına hiç gitmeyecekti. Tımarların sancak sancak gruplanması gibi çözümler üretilse de tımar sisteminin son demlerini yaşadığı belli olmaktaydı. BOA, KAD II, s. 102b-103b.

⁴⁹¹ BOA, D. ASM. d., 37710, s. 14, 28. Listelerde cerrahın alması gereken mahiye bölümü boş bırakıldığından, çizelgede de boş bırakılmıştır. Hatırlanacağı üzere mahiyeli sv. tb.nda cerrah yoktu.

miralay olacağıydı. Sonunda, Said Mirza'nın sağkolu, Kolağası Cura Bey münasip görüldü ve miralay tayin edildi. 1. ZA. 1247 (H) tarihinde (2 Nisan 1832) son numara Tımarlı Sv. 10. A.'nda kaldığından kendisinin alayı Mahiyeli Sv. 11. A. oldu.⁴⁹²

Tablo 17'deki mahiyeli süvari 5 ve 6. Alayların yoklamalarına bakıldığında, artan mahiyeler ve cerrah eklenmesi dışında önemli bir değişikliğin olmadığı görülmektedir. 5. A.'ın Z. 1246 (H) tarihli (Mayıs-Haziran 1831) yoklamasındaki en önemli değişiklik ise cerrahın yanına bir de hekim eklenmesidir. Altı bölüklü yapı hala korunmaktadır.⁴⁹³ 6. Sv. A.'ın RA. 1247 (H) (Ağustos-Eylül 1831) tarihli yoklamasında ise farklı gene bir cerrah bulunurken, iki olması gereken imam mevcudunun üçe çıktığı görülmektedir. Ama altı bölüklü yapı devam etmektedir.⁴⁹⁴ Aynı Alayın bir ay önceki (Safer) yoklamasında üç imamın olması, imam sayılarının artırıldığına dair bir işaret olabilir.⁴⁹⁵ Ama asıl anlamlı değişiklik 5. Sv. A.'ın C. 1248 (H) tarihli (Ekim-Kasım 1832) maaş icmalinde ortaya çıkmaktadır. Alay Kh.nda miralay, kaymakam, "binbaşı-yı evvel ve sâni", iki kolağası, iki kâtip, bir cerrah ve bir hekim bulunmaktadır. Ama bir alayda iki bnb., yeni bir teşkilata geçildiği anlamına gelmektedir. Alayın altında iki ayrı sv. tb. mu kurulmuştur?

Maaş icmalinin diğer sayfaları incelendiğinde 5. A.'ın hala altı sv. bölüğünün olduğu görülmektedir.⁴⁹⁶ Peki, bu iki yeni bnb. ne maksatla teşkilata eklenmiştir? Mahiyeli süvarilerdeki bu değişikliği anlamlandırabilecek bir belge bulunamamakla beraber, kardeşleri tımarlı sv.lerdeki yapısal bir değişiklik, bu soruya ışık tutabilir. Devlet, 21 Z. 1249 (H) tarihine (1 Mayıs 1834) yılına geldiğinde, 1826'dan beri hız kesmeden yazdığı ek kanunların birinde, tımarlı sipahiden bir verim alamadığını bir kez daha kendi kendine itiraf etmişti. Zeyl'de tımar sisteminin beyni alaybeylerinin *kurnazlaşmış*, süvari zabitanı içine girmiş veya diğer zabitanları da kendilerine tabi kılmış olduklarından sefere vakti zamanında gelmedikleri anlatılıyordu. Ayrıca bir tımarlı alayın 895 neferli ve altı bölük olmaları sebebiyle *kumadasında 'usret ve su'ûbet bed'idâr* olduğu ortaya çıkmıştı. Bunun için irade-i seniyye gereği tımarlılar tekrar bir mahale toplanacaklar ve yoklamaları yapılacaktı. İçlerinden gene ihtiyar ve hastalar ayrılacak, kalanlardan ise tekrar bölükler kurulacaktı. Ama bu sefer "altı" değil, "dört" bölük bir alayı oluşturacaktı. Bölükler bir yzb., bir mülazım-ı evvel, bir mülazım-ı sani, dört çvş., sekiz onb., bunların birer vekilleri [yani artı 15], her onbaşıya 14'er neferden, bir bölüğe 112 nefer, iki

⁴⁹² BOA, HAT, 309/18256. Aynı sayılı iki belge bulunmaktadır.

⁴⁹³ BOA, D. ASM. d., 37818.

⁴⁹⁴ BOA, D. ASM. d., 37865.

⁴⁹⁵ BOA, C. AS., 718/30099.

⁴⁹⁶ BOA, D. ASM. d., 38055.

boruzen, bir nalbant, bir sakayla beraber toplamda 146 kişi olacaktı. Alay kh.nda ise bir miralay, bir kaymakam, 1 ve 2. Bl.leri sevk idare etmek üzere “birinci”, 3 ve 4. Bl.leri sevk idare etmek için de “ikinci” bir binbaşı bulunacaktı. Gene birer sağkol ve solkol ağası, bir sancaktar, iki nefer kâtibi, iki imam ve bir boruzen çvş. olmak üzere, tüm alay 596 kişiden oluşacaktı. Aynı zamanda, tım. sv. tb.larında olduğu gibi, yedek olması maksadıyla 20 de mülazım nefer yazılacaktı.⁴⁹⁷

Tımarlı ve Mahiyeli Süvari Alayları							
Tımarlı				Mahiyeli			
ALAY KH.		BÖLÜK X 4		ALAY KH.		BÖLÜK X 6	
Rütbe	Mev.	Rütbe	Mev.	Rütbe	Mev.	Rütbe	Mev.
Miralay	1	Yüzbaşı	1	Miralay	1	Yüzbaşı	1
Kaymakam	1	Yzb. Vekili	1	Kaymakam	1	Yzb. Vekili	1
Binbaşılar	2	Mül. Evvel	1	Binbaşılar	2	Mül. Evvel	1
Kolağaları	2	Mül. Evvel Vekili	1	Hekim	1	Mül. Evvel Vekili	1
Sancaktar	1	Mül. Sâni	1	Cerrah	1	Mül. Sâni	1
Nefer Kâtibi	2	Mül. Sâni Vekili	1	Kolağaları	2	Mül. Sâni Vekili	1
İmam	2	Çavuşan	4	Sancaktar	1	Çavuşan	4
Boruzen Çvş.	1	Çavuş Vekili	4	Yoklama Kâtibi	1	Çavuş Vekili	4
TOPLAM	12	Onbaşıyan	8	Nefer Katibi	2	Onbaşıyan	8
		Onb. Vekili	8	İmam	3	Onb. Vekili	8
		Neferat	112	Tüfekçi	1	Neferat	112
		Boruzen	2	Boruzen Yzb.	1	Nalbant	1
ALAY TOP. :596		Nalbant	1	Boruzen Mül.	1	Saka	1
		Saka	1	Boruzen Çvş.	3	TOPLAM	144
		TOPLAM	146	Bl. Emini	1		
				Boruzen Onb.	4	ALAY TOP. :930	
				Boruzen Nef.	40		
				TOPLAM	66		

Tablo 18. 11. Tımarlı ve Mahiyeli Sv. A. Teşkilatları⁴⁹⁸

Zeyl, tım. sv. alayını 895’ten 596’ya düşürdüğüne göre, tım. sv. tb. evresinde anlatılan, her onb. sorumluluğuna verilen 14 süvarinin 18’e çıkarılması kararı ilga edilmiştir. Ayrıca tabur seviyesine 890 mevcutla başlayan tım. sv.lerin alaylaşma evresinde fazladan beş kişi arttıkları görülmektedir. Ama görüldüğü üzere, 1834 yılına

⁴⁹⁷ BOA, KAD II, s. 101a-101b; MAD. d., 9002, s. 117.

⁴⁹⁸ Tabur seviyesindeki personelin senelik tımar gelir miktarları için bk. Tablo 8. Alay personelinin 1253 (H) senesinde senelik tımar geliri miktarları için bk. Levy, *age.*, s. 551. Mahiyeli sv. alay teşkilatı, araştırma dönemi içerisinde çeşitli sv. alaylarının maaş icmalleri incelenerek oluşturulmuştur. Sv. 2. Liva 1. A. için bk. BOA, D. ASM. d., 38468. Cura Paşa Livası 1. A. için bk. BOA, D. ASM. d., 38400. Sv. 6. A. için bk. BOA, D. ASM. d., 38202. Sv. 1. A. (Hangi livaya ait olduğu belli değil.) için bk. BOA, D. ASM. d., 38118. Aynı Alayın B. 1248 (H) icmalı için bk. BOA, D. ASM. d., 38095 ve Miralay Said Mirza’nın 5. A. için tekrar bk. BOA, D. ASM. d., 38055.

gelindiğinde, emir-komutanın kolaylaştırılması için teşkilatlarında %33,5 seyreltmeye gidilmişti. Ama iki süvari bölüğünü bir bnb.nın yönetme ihtiyacı hasıl olduğuna göre, demek ki sevk-idarede iki sv. bl., sekiz piyade bölüğüne eşdeğer zorlukta idi.

Mahiyeli Sv. 5. A.'nın Ekim-Kasım 1832 tarihinde kh.nda bulunan iki bnb.ya dönülecek olursa, muhtemelen tım. sv.lerle aynı sebepler yüzünden karargâha girmişlerdi. Fakat dört bölüğe düşme işlemi mahiyeli sv. alaylarında uygulanmadığı anlaşılmaktadır. Hatta araştırma dönemi dışında bakılan sv. alayları bile altı bölüklüydü.⁴⁹⁹ Ayrıca aynı piyade alaylarında da görüldüğü gibi, alay boruzen tk., boruzen bölüğüne dönüşmüştü. Bu sebeple tım. sv. bl.lerinde görülen iki boruzen neferleri, mahiyeli sv. bl.lerinden düşülüp alay boruzen bl.ne eklenmişti. Bunun dışında bölük yapıları tımarlı sv. bölükleriyle aynıydı.

Mansûre piyade ve süvarileri, teşkilatlarını tertipten tabura, taburdan alaya yükseltirlerken, diğer sınıflar da aynı yolu izlemeye devam etmişlerdi. Mesela Sarayın alternatif ordusu da aynı yolu izlemiş görünmektedir. Muallem Bostaniyan-ı Hassa, Sarayın gölgesinde kendi kadrolarını tabur ve alay teşkilatına çevirmekle meşguldü. M. 1247 (H) tarihine (Haziran-Temmuz 1831) gelindiğinde Padişahın has askerleri, üç piyade alayı, üç süvari alayı, bir topçu alayı, Rikab-ı Hümayun birliği ve Soğukçeşme Talimhanesi'nde görevli zabitan ve neferatıyla, Mansûre teşkilatını uygulayan fakat Mansûre'den bağımsız bir "kolorduya" dönüşmüştü. Bu birliklerden Hassa Sv. 2. A. Rumeli'ye görevlendirilmişti. Demek ki Hassa askeri artık sadece İstanbul'da tutulmuyor, taşrada da görev yapıyordu. Muharrem 1247'ye (H) mahsuben 363.294 kuruşun (Sv. 2. A. hariç), Mukataat Hazinesinden kesilmesi ise Hassa ordusu da olsa merkezi ordunun bir parçası sayılmasının en güzel örneklerinden birini teşkil edecekti.⁵⁰⁰ Belli ki Mansûre ordusuyla kurduğu yatay bağ, mali ve teşkilat olarak her geçen sene daha kuvvetleniyordu. Artık bağımsızlığı, sadece Padişahın iktidarını temsil etmesi ve direkt emir-komutasında olmasıyla kâindi.

⁴⁹⁹ Mesela Mahiyeli Süvari 2. Liva 1. A. ZA. 1250 (H) tarihinde altı bölüklüydü. Bk. BOA, D. ASM. d., 38620.

⁵⁰⁰ BOA, C. ML. 2/64.

Hassa P., Sv. ve Top. Alaylarıyla Bağlı Birliklerin Yoklaması, S. 1247 (H)
(Temmuz-Ağustos 1831), BOA, C. AS. 984/42911

Birlik	A.Kh.	1.Tb.	2.Tb.	3.Tb.	4.Tb.	Muzika	TOPLAM
Piyade 1. A.	6	700	704	767	735	171	3.083
Piyade 2. A.	3	708	769	715	743	172	3.110
Piyade 3. A.	3	778	772	682	490	163	2.888
Süvari 1. A.							810
Süvari 3. A.							497
Sv. Talimci vesaire							42
Topçu "Alayı"		230	138	327			695
Rikab-ı Hümayun							469
Soğukçeşme Talimhanesi							170
TOPLAM							11.764

Tablo 19. Hassa Ordusu⁵⁰¹

Gelinen noktada başka bir durum belirmektedir. Hassa piyade ve süvarilerinin alaylaşma süreci takip edilirken, başka bir hikâye ortaya çıkmıştır. Hatırlanacağı üzere piyade topçuları 60, arabacılar 30 bölük, süvari topçu ve arabacıları da yedişer bölükte bırakılmıştı. Piyade topçu ve arabacıları sağ ve solkol olmak üzere (30'ar p. top. bl.- 15'er ar. bl.) ayrılmış, süvari topçularının kolları ise bir kademe üste çıkarılarak iki tabur haline getirilmişlerdi. Ama Hassa kadrolarında, biri sv. olmak üzere üç taburlu bir topçu alayı bulunmaktadır. Yani Hassa topçuları alaylaşma sürecine tabi tutulmuşlardı.⁵⁰² Calosso'nun tedrisatından geçmiş ve hızla yükseldiği gözlerden kaçmayan Padişahın eski kayıkçısı, fakat şimdi Hassa Feriki Ahmed Paşa, Dergâh-ı Âlî topçularının yatağı Tophane-i Amireden önce mi topçu alayı kurmuştu?

Topçubaşı Tahir Paşa'nın yazışmaları incelenirken, beklenen belge beklenmeyen bir yerden çıkmıştır. Topçupaşa dışında başka biri, topçular hakkında Sadrazama *inhâ vechiyle* bir arz kaleme almıştı. Topçubaşı Paşa ile koordine edilip edilmediği merak edilen ve 1244 (H) senesinde (1828-1829) yazıldığı anlaşılan bu belgede, geçmiş bir irade-i seniyeden bahsediliyordu. Bu belgenin yazıldığı tarihten daha önce, iki topçu bölüğünün bir topçu taburu, iki topçu taburunun da bir topçu alayı olması yönünde emir verilmişti. Bu sebeple önceden teşkilatları incelenmiş 60 piyade top. bl., 25 tam top.

⁵⁰¹ BOA, C. AS. 984/42911. P. 1. A. Kh. na Hassa Feriki de dâhildir. Belgede P. 2. A. toplamı sehven 2.341 hesaplanmıştır. Topçularda 3. Tb. olarak gösterilen, aslında Sv. Top. Tb.'dur. Calosso'nun ekibi, *Talimciler vesaire* grubunda olabilir. Belgede tüm birliklerin toplamı P. 2. A.'da yapılan hata sebebiyle 10.995 olarak belirtilmiştir. Bu hesaplama, Rumeli'ye görevlendirilmiş Sv. 2. A. dâhil değildir. Bu birliğin mevcudu bir ay sonra, yani RA. 1247 (H) yılında 969 olduğuna göre, Hassa ordusunun toplam mevcudunun yaklaşık 11764+969=12.733 olduğu kabul edilebilir. Hassa Sv. 2. A., RA. 1247 (H) yoklaması için bk. BOA, C. AS., 307/12667.

⁵⁰² Hassa Feriki (Firari) Ahmed Paşa, 1246 (H) senesinde yazmış olduğu düşünülen arzında, emrinde dört bölük piyade topçusu olduğunu belirtmekteydi. *Nizam* gereği, bunların iki bölüğünden bir tb., iki taburdan da bir alay yapmak, başlarına da Mustafa Ağa'yı miralay nasbetmek istiyordu. BOA, HAT, 308/18220.

bl.ne dönüştürülmüştü. Bu durumda 25 tam bölüğün, 24 bölüğünden altı top. alayı oluşturulabilecekti. Ama aynı p. ve sv.lerde görüldüğü üzere, yzb. üstü zabitan bulmak çok zordu. Alayların ikinci bnb.ları için bölük yzb.ları imtihan edilecek ve liyakatlılarından, alayların ikinci tb.ları için bnb. nasbedilecekti. Birinci bnb.lar ise özellikle talim için önemli olduklarından bu kadrolara, o an için uygun görünen ve Tophanede sancaktar olan Emin Ağa, 1. Bölüğün 1. Yzb. Hasan Ağa, 2. Bölüğün 1. Yzb. Veli Ağa, Birinci Bölüğün İkinci Yzb. Mustafa Ağa, Kolağası Ahmed Ağa'nın damadı Mehmed Ağa ve Sv. Bnb. İbrahim Ağa'nın damadı Ali Ağa'nın atanmasını teklif ediyordu. Teklif eden ise Serasker Hüsrev Paşa'ydı. Padişah da ilginçtir ki Tophane Nazırı veya Topçubaşı ile müzakere edin demiyordu. Belirtilen isimlerin liyakatli olmadıklarını bildiğini ama topçu nizamını yeni baştan yaptıkları için bnb.ların elzem olduğunu ve yazıldığı gibi icra olunmasını emrediyordu.⁵⁰³

Demek ki topçular da piyade ve süvariler hemen hemen aynı tarihlerde tabur ve alay teşkilatına geçmişlerdi. Yani Hassa Feriki hızlı davranmamıştı. Peki, topçu bölükleri kol teşkilatında bırakıldığı gibi mi tabur teşkilatlarına geçmişlerdi? Topçu alay ve tabur kadrolarını tek elden anlatan bir belgeye ulaşılmasa da farklı belge ve birlik icmallerinden fikir edinilebilmektedir. Bu konuda en yardımcı belge, gene aynı zamanlarda çıktığı düşünülen, Humbaracı bölüklerini yeni nizamı uyarlayan kanundur. 1244 (H) senesinde (1828-1829) yayımlanan Kanun'da, humbaracı bölüklerinin de aynı topçu bölükleri gibi teşkilatlanması emrediliyordu. Öncelikle bir bölükte bulunan top sayısı 10'dan altıya düşürülmüştü. Bir topçu bölüğü altı kıta toptan ya da 4 kıta (çarha) top ve 2 obüsten oluşabiliyordu. Benzer şekilde bir top bölüğü ikişer toptan üç takıma bölünebildiği gibi, üçer toptan iki yarım (nısf) bölüğe de ayrılabilirdi. Eğer "üç takıma" bölünürse, altı topu sevk ve idare etmek üzere, bir yzb., her takıma birerden üç mülazım, altı çvş., altı onb., her top kısmında 10'ar neferden 60 nefer, bir saka ve iki trampetçi bulunacaktı. Bu noktada arabacıların artık iyice topçu bl.lerine entegre oldukları görülmektedir. Toplar, mühimmat ve levazımatı taşıyan arabaları (kapaklı) idare için süvari olarak atlarla beraber, bir (ikinci) yzb., üç çavuş, iki klavuz onb., 36 nefer ve bir borucu, topçu bölüğünün ikinci kısmını oluşturacaktı. Bölüğün üçüncü kısmında ise ihtiyat tk. yeralıyordu. İhtiyat tk.na, kullanılamaz hale gelmiş araba ve aletleri değiştirmek ve mühimmat ikmali yapmak için bir mülazım ve bir başçavuş emir-komuta edecekti. Bunların dışında bir çvş, bir bl. emini, iki onb., 19 nefer de

⁵⁰³ BOA, HAT, 312/18422. Seraskerin topçular hakkında tek elden yaptığı bu yazışma önemlidir. Serasker komutanı olmadığı bir sınıf hakkında nasıl atama (inha) teklif edebiliyordu? Yoksa Serasker, yavaş yavaş tüm sınıfların komutanı haline mi geliyordu? Bürokratik gelişmelerde tekrar ele alınacaktır.

bulunacaktı. Bu neferler arasında demirci, marangoz, saraç ve nalbant bulunması isteniyordu. İhtiyat takımıyla beraber bir topçu bölüğü toplam, 122+25=147 personelden oluşmaktaydı. İki bölük bir taburu oluşturacak ve başına bir bnb. ve bir sağkol ağası verilecekti. İki tabur da bir alayı teşkil edecek ve gene başına bir miralay ve bir sancaktar nasbedilecekti.⁵⁰⁴

Piyade Topçu Alayı Kadro Çizelgesi

ALAY KH.			TABUR KH. x 2			BÖLÜK x 2		
Rütbe	Mev.	Mahiye	Rütbe	Mev.	Mahiye	Rütbe	Mev.	Mahiye
Miralay	1	1200	Binbaşı	1	750	Top Kısım		
Kaymakam	1	900	Sağkol Ağası	1	400	Yüzbaşı	1	180
A. Emini	1	300	İmam	1	60	Mülazım	3	360
Yoklamacı	1	400	Kâtip	1	150	Çavuş	6	240
A. Kâtibi	1	400	Hekim	1	500	Onbaşı	6	180
Esvap Emini	1	400	Cerrah	1	200	Nefer	60	1200
Sancaktar	1	180	TOPLAM	6	2.060	Saka	1	20
Hekim	2	1850				Trampetçi	2	40
Cerrah	2	600				Kapaklı Kısım		
Eczacı	1	300				Yüzbaşı	1	180
TOPLAM	12	6.530				Çavuş	3	120
Bir Tb. Toplamı: 300						Onbaşı	2	60
Bir A. Toplamı: 612						Nefer	36	720
						Borucu	1	20
						İhtiyat Takımı		
						Mülazım	1	120
						Bçvş.	1	50
						Çavuş	1	40
						Bl. Emini	1	35
						Onbaşı	2	60
						Nefer	19	380
						TOPLAM	147	4.005

Tablo 20. Piyade Topçu Alayı⁵⁰⁵

⁵⁰⁴ BOA, KAD II, s. 15a-15b. Ayrıca bk. BOA, HAT, 312/18450.

⁵⁰⁵ A. ve Tb. Kh., ilgili belgelerdeki topçu alay ve taburlarından derlenerek oluşturulmuştur. BOA, D. ASM. d., 38282; D. PYM. d., 35950; KK. d., 4674. Hekim ve cerrah mahiyeleri farklılık arz ettiğinden son defterdeki Top. 3. Tb.'da görev yapan hekim-cerrah mahiyeleri esas alınmıştır. Esvap emini ve kolağası mahiyeleri için bk. BOA, D. ASM. d., 38607. Alay emini için bk. BOA, D. ASM. d., 38925. Sancaktar için bk. BOA, D. ASM. d., 38473. Kaymakam için bk. BOA, D. PYM. d., 35968. Bununla beraber, alay ve tabur kh.nın daha fazla personelden oluşması gerektiğine dair şüphe hala vardır. Bu sebeple araştırma dönemi dışında, 1250-1255 (H) tarihleri (1834-1840) arasındaki topçu alayları da incelenmiştir. Alay kâtibi için bk. BOA, KK. d., 6753. 1254 (H) senesinde (1838-1839) Konya'da olan Top. 3. A.'nda biri 750, diğeri 1100 kur. mahiye alan iki hekim bulunmaktaydı. Bu iki hekim esas alınmıştır. BOA, Maliye Nezareti (ML.) Masarifat Defteri (MSF), 471. İspenciyar (eczacı) için bk. BOA, ML. MSF. d., 66. 1255 (H) senesinde Harput'ta olan Top. 1. A. Kh.nda alay cerrahı 400, kıdemsiz cerrah ise 200 kur. mahiye alıyordu. Bu iki cerrah esas alınmıştır. Ayrıca bu Alayda, Alayın her türlü faaliyetlerini denetleyen 400 kur. mahiyeli bir yoklamacı bulunuyordu. BOA, ML. MSF.d., 949. Tüm bunlarla beraber, top. tabur ve alay kh. personelinin daha fazla olması gerektiğine dair şüphe hala devam etmektedir. Mesela elbise, teçhizat ve silah gibi levazımatı ikmal edecek bir esvap emini vardı da topçu alay sandığını idare edecek bir hazinekar yok muydu? Diğer sınıflara nazaran en fazla desteğine ihtiyaç duyulan mühendisler, piyadelere tahsis edilip, topçu alaylarına tahsis edilmemişler miydi? Tüm bu şüphelere rağmen, gerek araştırma dönemi, gerekse ondan sonraki beş sene olsun, topçu alay ve tabur kh.nda belirtilen personelden daha fazlasına rastlanılmamıştır. Muhtemelen topçular, üstsubay ve ihtisas kollarında sıkıntı çekiyorlardı. Bu sebeple topçu alay teşkilatı, aynı piyade alayı gibi yeni belge ve defterlerle güncellenebilir.

Süvari Topçu Alayı Kadro Çizelgesi, L. 1251 (H) (Ocak-Şubat 1836), BOA, KK. d., 4672

ALAY KH.			TABUR KH. x 2			BÖLÜK x 4		
Rütbe	Mev.	Mahiye	Rütbe	Mev.	Mahiye	Rütbe	Mev.	Mahiye
Miralay	1	1.200	Binbaşı	1	750	Top Kısım		
Kaymakam	1	900	Sağkol Ağası	1	400	Yüzbaşı	1	180
A. Emini	1	300	<i>Solkol Ağası</i>	1	400	Mülazım	3	360
Yoklamacı	1	400	<i>İmam</i>	2	120	Çavuş	6	240
A. Kâtibi	1	400	<i>Kâtip</i>	2	500	Onbaşı	6	180
Esvap Emini	1	400	Hekim	1	500	<i>Nefer</i>	60	1.440
<i>Sancaktar</i>	1	200	Cerrah	1	200	Saka	1	20
Hekim	2	1.850	TOPLAM	9	2.870	Trampetçi	2	40
<i>Cerrah</i>	2	400				Kapaklı Kısım		
Eczacı	1	300				Yüzbaşı	1	180
TOPLAM	12	6.350				Çavuş	3	120
						Onbaşı	2	60
						<i>Nefer</i>	36	864
						Borucu	1	20
						İhtiyat Takımı		
						Mülazım	1	120
						Bçvş.	1	50
						Çavuş	1	40
						Bl. Emini	1	35
						Onbaşı	2	60
						<i>Nefer</i>	19	456
						TOPLAM	147	4.465

Bir Tb. Toplamı: 597

Bir A. Toplamı: 1.206

Tablo 21. Süvari Topçu Alayı⁵⁰⁶

İlk etapta altı piyade topçu alayı kurulduğu anlaşılıyor.⁵⁰⁷ Ama altı alayla yetinilmeyecekti. ZA. 1247 (H) tarihi itibarıyla (Nisan-Mayıs 1832) Tophane-i Amirede 10 piyade topçu taburu bulunmaktaydı.⁵⁰⁸ Yalnız Tophanede bulunan taburların diğer topçu taburlarından bir farkı vardı. Bu taburlar dörder bölüklüydüler ve araştırma dönemi boyunca da hiç iki bölüklü olmayacaklardı. İncelenen tüm topçu taburları iki bölüklüken, sadece Tophanede bulunan taburların dörder bölüklü olması, iki ayrı teşkilat uygulandığı anlamına gelmemektedir. Çünkü bu taburlar alay çatısı altında toplanmamıştır. Muhtemelen üst subay sıkıntısı sebebiyle dörder dörder bir tabur

⁵⁰⁶ BOA, KK. d., 4672, s. 3-18. L. 1251 (H) tarihlidir (Ocak-Şubat 1836). Piyade topçu alayından farklılıkları italik harflerle yazılmıştır. En önemli farklılık, sv. top.da ayrıca bir solkol ağası da yer almaktaydı. Nefer mahiyesi 24 kur. olduğundan toplamlar piyade top. alayından farklıdır. Bu Sv. Top. A., Tophanede olduğundan taburları dört bölüklüdür. Bu sebeple tb. toplamı 597, alay toplamı 1206'dır. İki bölüklü bir sv. top. tb. ise 303 ve iki bl.lü iki tb.dan oluşan bir alay da 618 mevcutlu olması gerekir. Her iki bölüğe bir imam ve bir kâtip anlayışından, taburlarda iki imam ve iki kâtip yer almaktadır. Diğer personel, piyade top alayı ile aynı varsayıldığından aynıdır. Piyade topçu alay teşkilatında belirtildiği üzere, yeni belgelerle güncellenebilir.

⁵⁰⁷ BOA, KAD II, s. 38b.

⁵⁰⁸ BOA, KK. d., 4674.

altında toplanmışlardır. Bunun dışında personel kadroları aynıdır.⁵⁰⁹ Gene de dört bölüklü on tabur topçunun, gerçekte 10 topçu alayı oluşturabileceği gözden kaçırılmamalıdır. Yani o an için Osmanlı düzenli topçuları (kale topçuları ve taşraya görevlendirilenler hariç), 10 top. alayı kabul edilebilir.

Süvari top. alayları hakkında ise sınırlı kaynaklar bulunmaktadır. Tek farklılıkları yzb., mülazım, çavuş ve onbaşlıların birer de vekilleri bulunmaktaydı. Fakat bu farklılık muhtemelen 1248 (H) yılından (1832-1833) itibaren yavaş yavaş kaldırıldı ve bu seneden itibaren piyade top. alayları gibi teşkilatlandırıldılar. P. top.larından olan farklılıkları Tablo 21’de italik harflerle ifade edilmiştir.⁵¹⁰ P. top.larını esas aldıkları düşünüldüğünde ikişer bl.lü, iki tb.lu teşkilatı uyguladıkları düşünülebilir. Fakat esas alınan Tophane Sv. Top. A.’nın taburları dörder bölüklü olduğundan, düzenli iki alaylık sv. top. kuvvetinden bahsedilebilir. Ayrıca Hassa ordusunun da bir sv. top. tb. olduğu unutulmamalıdır.⁵¹¹

Topçuların alaylaşma sürecine Levy de değinmiştir. KAD II ve Takvim-i Vekayi’den derlediği bilgileri sunan Levy, topçu bl.nü top, kapaklı ve ihtiyat kısmına ayırmış, fakat top kısmını (combat team) 72, kapaklı kısmını (wagon team) 36 ve geri kalanlarında

⁵⁰⁹ Tophanedeki topçuların Z. 1246 (H) tarihli (Mayıs-Haziran 1831) icmalini veren bir defterde, 10 p. top. “alayı” olduğu görülse de muhtemelen kâtip, sehven taburları alay olarak isimlendirmiştir, çünkü gösterilen birlikler taburdur. Bnb. üstü bir subay veya memur yoktur. BOA, KK. d., 4665. Tophanedeki taburların dört bölüklü olmasıyla, arşivde karşılaşılan başka bir belge ile bağ kurulabilir. Tarihi belli olmasa da “Sadrazam” Rauf Paşa’nın Mabeyn Başkitabeti’ne yazdığına göre, 1833 yılından sonra yazıldığı düşünülen bir tezkirede, Paşa top. teşkilat ve kadroları hakkında mülâhazatta bulunuyordu. Mısırlılarla yapılan Konya Muharebesi’nde (1832) top. zabitanının eğitimsizliği hakkında yorum yapan Paşa, top.ların artık piyadelerle beraber hareket etmesi gerektiğinden bahsediyordu. Bunun için bir talimname hazırlandığını da belirten Sadrazam, top. teşkilatı hakkında, dört bölükten bir tb., dört tb.dan bir alay, iki alaydan da bir liva kurulabileceğini vurguluyordu. BOA, TS. MA. e., 712/23. Bahsettiği Talimname, Hüsrev Paşa Kütüphanesi’nde yer alan 1835 basımlı *Ta’lîm-i Asâkir-i Piyadegân ma’a Topçuyân* olmalıdır. Talimnamede top. teşkilatından bahsedilmezken, iki top. bl.nün, emrine verildiği sekiz bl.lü bir piyade tb.nu ateşleriyle nasıl destekleyeceğinin usûlleri anlatılmaktadır. Bk. *Ta’lîm-i Asâkir-i Piyadegân ma’a Topçuyân*, İstanbul 1250 (H). Mısır Savaşı’na bizzat katılmış bir Osmanlı Paşası, artık piyade ve topçunun beraber hareket etmesi gerektiğinden bahsettiğine göre, karma sınıf bilincinin 19. yüzyılın ilk yarısında ağırlığını iyiden iyiye hissettirdiğini göstermektedir. Ama Paşanın bahsettiği dört top. bl. X dört top. tb. X iki top. alayı = bir liva denklemiyle hiç karşılaşılmamıştır. Bunun dışında topçuların ana talimnamesi olan ve gene Hüsrev Paşa Kütüphanesi’nde kayıtlı Topçu Alay Talimi net bilgiler sunmaktadır. İlgili talimnamede topçu alaylarının dört bl.ten oluştuğu ve saff-ı harp düzeninde, her iki bölüğün bir fırkayı oluşturarak başlarına *fırkabaşı* tabiriyle birer bnb. verildiğini ifade etmektedir. *Topçu Alayı Ta’lîmi*, SK, Hüsrev Paşa, No. 790M İstanbul 1250 (H). s. 1-2.

⁵¹⁰ M. 1246 (H) itibarıyla sv. top. alay teşkilatı için bk. BOA, KK. d., 4663. Yoklama, top be top verildiğinden defter uzun ve karışıktır fakat vekiller seçilebilmektedir. Başka bir defterdeki Sv. Top. 2. Tb. incelendiğinde ise vekiller görülmemektedir. Defter, 1248 (H) senesini gösterdiğine göre en geç bu senede, sv. top.ları piyade top.ları gibi teşkilatlandırılmaya başlanmış kabul edilebilir. BOA, KK. d., 3270. Tablo 21’ye esas L. 1251 (H) tarihli icmal, ulaşabilen en net teşkilatı vermektedir. Sv. Top. A., Tophanede bulunduğu dörder bölüklü iki taburdan oluşmaktadır. Defterin 23. sayfasından itibaren P. Top. 1. A. yoklaması yeralmaktadır. BOA, KK. d., 4672.

⁵¹¹ Hassa p. top. alayı ve sv. top. tb.nun yoklamalarının verildiği RA. 1250 (H) tarihli (Temmuz-Ağustos 1834) icmale göre, Hassa ordusunun her iki taburu ikişer bölüklü bir p. top. alayı ve iki bölüklü bir sv. top. tb. bulunmaktaydı fakat yzb., mülazım, çvş. ve onb. vekilleri hala mevcuttur. Bk. BOA, D. ASM. d., 38473. s. 8-9.

ihtiyat tk.da (reserve and service team) olduğunu belirterek bl. mevcudunu 148 bulmuştur. Top. bl. kısımlarını oldukça farklı mevcutlarla bölen Levy, toplama da muhtemelen, bölük iki eşit takıma ayrıldığı (nısf) zaman ayrıca verilen bir klavuz çavuşunu da eklemiştir. Ama esas alınan top. bl., ikişer toplu üç takımdan oluşmaktadır. Kanun'da muğlak yazılmış bu bölümü farklı yorumlamış olabilir. Taburun iki bölükten, alayın da iki taburdan oluştuğunu belirten Levy, alayın toplamını da 613 olarak hesaplamıştır. Fakat tb. ve alay karargahlarını hesaplamadan bu mevcudu nasıl bulduğu anlaşılamamıştır. Çünkü buraya kadar belirttiği bilgilerle ilgili atıfta bulunduğu KAD II, s. 38b'de top. bl., tb. ve alay teşkilatı ile ilgili bir malumat bulunmamaktadır. Sadece altı topçu alayı kurulduğu ve bunlara da aynı p. alayları gibi sancaktar atandığı yazmaktadır. Diğer bir atıf olan Takvim-i Vakayi'nin 20. nüshasında da, önceden belirtilen, Hassa Ferikinin dört top. bölüğünden iki taburluk bir alay teşkil ettiği ve başına da Mustafa Ağa'nın miralay nasbedildiği yazmaktadır. Muhtemelen Levy, nüshada geçen, o an için kaymakam ve alay emini atanmadan sadece miralay atanacağı cümlesini esas almış olabilir ama gene de 613 mevcuduna nasıl ulaştığı net değildir. Süvari topçularının da aynı p. top.ları gibi teşkilatlandığıyla devam eden Levy, 24 namlulu bir alayın uzun süreler ana birlik olma vasfını koruduğunu belirtmektedir.⁵¹²

Gelinen noktada, destekleyecekleri piyade ve süvarilerin teşkilatlarına uyum sağlayan topçular, nasıl Hassa ordusunun referansıya araştırmanın önüne çıktıysa, bir başka sınıf da topçuların referansıya dikkat çekmektedir. Sınıflar arasında bu geçişlilik, bir tercih olmasa gerekir. Şartların dayatması daha belirgindir. Teşkilatları ortaya koyacak her türlü iz takip edilirken, sınıflar arasında bürokratik, mali veya karma sınıf bağlarına rastlanılmaktadır. Demek ki sadece Mansûre (piyade ve süvari) değil, ordunun tüm sınıfları, yatay bir iletişim halinde ve birbirlerini etkilemekteydiler. İşte topçuların teşkilatını ortaya koymaya çalışırken yararlanılan bu sınıf, yani humbaracılar, kendisinden ayrılamaz diğer kardeşleri lağımcı ve mühendislerle beraber, tekrar ele alındıkları 18 yy. boyunca kuvvet çarpanı olabilecek bir hacme bir türlü ulaşamamaları da özgül ağırlıklarıyla, Osmanlı askerî yenileşmesinin her zaman tam ortasında olmuşlardı.

Humbaracı ve lağımcılar birlikteliklerini, tarih boyunca icra edilen sayısız kale muhasaralarına borçluydular. Kale kuşatması zor ve uzun süren bir harekâttı. İstihkâmcılık ve topçuluğun yakın ve sistematik desteğine ihtiyaç duyuyordu. İki sınıfın

⁵¹² Levy, *age.*, s. 554-559. Levy'nin top. bl. teşkilatına dair belirttikleri, KAD II, s. 38b'de değil, önceden belirtildiği üzere KAD II, s. 15a-15b'dedir. Fakat orada da tabur ve alay teşkilatına kısmen değinilmiştir. Ayrıca, bir sv. top. alayının 27 L. 1253 (H) tarihli bir teşkilat çizelgesi için bk. Levy *age.*, s. 562.

taktik boyutta yaratacağı ya da yaratamayacağı sinerjik karma etki, kuşatmaların sonucunu direkt belirliyordu. Lağımcılar (istihkâm) kaleye örtülü yaklaşmayı sağlayan sıçan ve irtibat yollarını kazıyor, tabya ve metrisler kazarak ateş destek elemanlarının gireceği mevzileri inşa ediyor, hafriyat, imlâ ya da tesviye faaliyetleriyle hücum kollarının hareketini destekliyordu. Humbaracılar ise lağımcıların hazırladıkları tabyalardan, havan/obüslerle yaptıkları dik mermi yollu atışlarla (aşırma) kuşatma harekâtını ateşleriyle destekliyor, ayrıca karşı lağım ya da kale müstahfızlarının icra ettikleri huruç harekâtını defederek kuşatmayı koruyorlardı.⁵¹³

İki sınıfı birbirine yaklaştıran diğer boyut ise teknikti. İki sınıf da askerî boyutta kontrollü tahribi uygulayan ilk sınıflardı. Humbara aslen Farsça *humpare* (kumbara) kelimesinden gelmekte olup *küçük küp*, *küpçeğiz* anlamındaydı. Toprak, cam, demir veya tunçtan yapılmış güllerin içlerine barut, demir, kurşun parçaları koyarak el yapımı patlayıcı haline getirilmiş aslen bir mühimmattı. Bu mühimmatı atan silahlar ise obüs veya havandı. Elle atılan çeşitlerine *humbara-i dest* deniyordu.⁵¹⁴ Lağımcılar ise kale temellerine yaptıkları kazılarla ulaşıyor ve haznelere yerleştirdikleri el yapımı patlayıcılarla surlarda gedik açıyorlardı.⁵¹⁵ Bu faaliyetler ciddi bir kimya, fizik ve geometri altyapısı gerektiriyordu ki iki sınıf da aynı bilimlerden besleniyorlardı. Bu da iki sınıfı mühendislerle yaklaştırıyordu.

Humbaracılar Osmanlı ordusunun ilk zamanlarından beri hizmet vermekteydiler. Başlarda bir kısmı topçu, bir kısmı da cebecilere bağlıydılar. Her ne kadar ulufeleri Topçu Ocağından verilse de esas kısmı “tımardı”. Tımarlı humbaracılar kalelerde hizmet verdiğinden tımarları da kalelere yakın olurdu. Ama 17. yüzyılın başlarından itibaren önemlerini yitirip ihmal edilmişlerdi. Esaslı ilk düzenleme 1733 yılında, Osmanlıya sığınan Fransız Kont Bonneval, namıdiğer Humbaracı Ahmed Paşa tarafından gerçekleştirilmişti. 300 tımarlı humbaracı haricinde, Bosna taraflarından 300 de ulufeli humbaracı yazarak, bunları modern humbaracı eğitimiyle yetiştirmişti. Sonrasında iç çekişmeler bu projeyi akamete uğratacak, Halil Hamid Paşa’nın (1736-1785) sadaretine kadar gene ihmal edilecekti.⁵¹⁶

⁵¹³ İki sınıfın kale kuşatmalarındaki icra ettikleri karma sınıf harekâtını anlamak için bk. Vauban, *Fenn-i Muhasara*, İstanbul 1206 (H), s. 15, 25.

⁵¹⁴ Mustafa İbn İbrahim, *Fenn-i Humbara ve Sanâyi’-i Ateşbâzi*, haz. Salim Ayduz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 65, İstanbul 2015, s. 17, 81-102; Ahmet Halaçoğlu, “Humbaracı”, *DİA*, C XVIII, İstanbul 1998, s. 349-350.

⁵¹⁵ Lağımcılık için bk. Vauban, *Terceme-i Risâle-i Fenn-i Lağım*, İstanbul 1207 (H); Mustafa İbn İbrahim, *age.*, s. 159-188.

⁵¹⁶ Uzunçarşılı, *age.*, s. 117-127; Mustafa İbn İbrahim, *age.*, s. 17-25.

Lağımcılar ise başlarda cebecilere bağlı faaliyet gösteriyorlardı. Bunların, humbaracılar gibi bir kısmı ulufeli ve bir kısmı da “tımarlıydı”. Osmanlının ilk zamanlarında oldukça ilerlemiş olan bu sınıf, mühendisliğin yaygın kullanıldığı önemli bir sınıftı. Ama aynı humbaracılar gibi 17 yüzyılın ortalarından itibaren bozulmaya yüz tutmuş, sınıf kültüründen anlamayanların arpılığı haline gelmişti. Sadrazam Halil Hamid Paşa, humbaracılar gibi bu sınıfı da düzenlemeye tabi tutmuş ama kendisinin katli, ıslahat girişimlerini yarım bırakmıştı.⁵¹⁷

III. Selim devrine gelindiğinde diğer tüm sınıflar gibi bu sınıflar da tekrar düzenlemeye tabi tutuldu. Nizam-ı Cedid’le beraber, aslen bu sınıflar yeniden doğdular. Çünkü Nizam-ı Cedid, askerî sınıfların tekniğinden ziyade bağlı oldukları sosyo-iktisadi temellerini tekrar düzenliyordu ki asıl bu temellerdeki bozulmalar askerî sınıfları zamanla kullanılamaz hale getirmişti. Zaten humbaracıları düzenleyen Kanun ve eklerine bakıldığında, düzenlemelerin aslen tımar sistemini hedef aldığı gözlerden kaçmıyordu. Kanun, tımarların zamanla ehliyesiz ve liyakatsiz kişilerin eline geçtini, bu sebepten humbara atabilen adam kalmadığından dem vuruyordu. Islahat, üç ana başlıkta toplanmıştı. Birincisi, humbaracıbaşların gereksiz yere azil ya da nasbolunmamalarıydı. İkincisi, tüm humbaracıların İstanbul’da olması ve talimle meşgul olmalarıydı. Üçüncüsü ise tımar tevcihatlarının rica ve şefaate dayalı değil, müstehakkına yapılmasıydı. 1207 (H) Ruz-ı Hızır’ından itibaren tüm yevmiyeli ve tımarlı humbaracılar İstanbul’a gelecek ve yoklanacaklardı. Gelmeyenlerin ise tımarları ellerinden alınacaktı. Gelenler imtihan olacaklar ve uygunları zabıt seçilecekti. O zaman itibarıyla 50 humbaraya 500 nefer humbaracı, 250 de mülazım yazılacaktı. Bir humbaraya bir halife ve dokuz yamak olmak üzere 10 humbaracı ve bunları destekleyen beş mülazım tertip olunacaktı. Her beş humbaraya bir serhalife komutan olarak atanacak, Ocağa da bir kethüda, bir çvş, bir alemdar nasbolunacaktı. Humbaraları intikal ettirmek için humbara başına iki arabacı da unutulmamıştı. Gene humbara başına iki attan, beş humbaralık bir odaya (bölük anlamında) 10 at tahsis edilecekti. Ocak ağası, nazır ve kâtip mahiyeli, kethüda, çvş., alemdar, serhalife ve halifeler tımarlı olacaktı. Yamak ve mülazımlar ise yevmiyeli öngörülmüştü. Mahlûle düşen tımarlar direkt evlada verilmeyecek, ağa ve nazır yönetiminde olacaktı. Bundan böyle tımarlılar süvari (sipahi), maaşa bağlananlar ise piyade kabul edilecekti. Ayrıca

⁵¹⁷ Uzunçarşılı, *age.*, s. 131-133; Abdülkadir Özcan, “Lağımcı Ocağı”, *DİA*, C XXVII, Ankara 2003, s. 49-50.

humbaracılar sadece humbara atmaktan değil, havan ve obüslerin imalinden de sorumluydular.⁵¹⁸

Nizam-ı Cedid, Lağımçı Ocağını düzenlerken gene aynı tespitle işe başlıyordu. Lağımçı zeamet ve tımarları zamanla mahlûle düştükçe, rica ve şefaitle *na-ehle* tevcih olunmuş, sonunda ortada *lağım bağlayacak* erbap kalmamıştı. Lağımçıları da 1207 (H) Ruz-ı Hızır'ından itibaren İstanbul'da yoklanacaklar, tımarları tekrar düzenlenecekti. Bu işlem iki senede bir tekrar edilecekti. Lağımçıları, Humbaracı kışlasının yanına inşa edilecek iki ayrı kışlada, her birinde 125'er nefer olacak şekilde ikiye ayrılacaktı. İlk grup *lağım bağlamak fennine*, diğer grup ise köprü, tabya, kale yapmak ve metris almak gibi *sanâyi'-i mi'mâriyye ve fenn-i hendese*yi tahsil edecekti. Kışlaların ayrılması, sınıfın ikiye ayrılması anlamına gelmiyordu. Gene bir ocak itibar olunacaklardı. Ocağa bir nazır ve ağa tayininden sonra, gene bir ocak kethüdası, bir çvş., bir alemdar ve bir kâtip nasbolunacaktı. Halife ve yamaklar dışında nazır ve ağa tarafından seçilecek 50 mülazım, 25'şer olarak iki ayrı grubu destekleyeceklerdi. Mühendisler lağımçılara eğitim vereceği için, Lağımçı kışlalarının yanında bir de Mühendishane inşa edilecek ve bundan sonra bu iki sınıf daha koordineli çalışacaklardı.⁵¹⁹

Nizam-ı Cedid'in bahsedilen altın dokunuşlarından sonra, topçularla beraber bu iki sınıf, 1826'ya kadar *talim adı altında yeni askerî iş rejiminin yerleştirilmesi ve personel politikasındaki değişikliklerle organizasyonel bürokratikleşmenin laboratuvarı olmaya devam etti*.⁵²⁰ Bununla beraber devam eden başka bir şey daha vardı: Yoklamalar. 30 B. 1241 (H) tarihli (10 Mart 1826) bir Hatt-ı Hümayun'a göre, Humbara ve Lağımçı Ocaklarına mensup tımar ve zeamet sahipleri tekrar Dersaadet'e çağrılıyordu. Tımarlılar tekrar sayılıp yoklanıp, bölüklerin noksanları tamamlanacaktı fakat Ocaklarda yeteri miktarda hum. ve lağ. vardı. Hatta kısa bir süre önce, 10 hum. ve dört lağ. bl.ne bir bl. lağ. daha eklenerek, toplam 15 bölüğe ulaşmışlardı. Bu sefer, muharebelerde bu bl.lerin yakın korumasını alacak müstahfız bölüklerinin oluşturulmasına karar verildi. Bu bölükler, Cemaat Bl.leri olarak adlandırılırlardı. Aynı hum. ve lağ. teşkilatlarında olduğu gibi, bl.lerine serhalifeler ve halifeler emir-komuta edecekti. Barışta Cemaat

⁵¹⁸ Kanun'daki diğer düzenlemeler için bk. Koç-Yeşil, *age.*, s. 17-27. Humbaracı Ocağının 1792 ve 1806'da düzenlenen ayrıntılı teşkilat çizelgeleri için bk. Yeşil, *age.*, s. 76-77.

⁵¹⁹ Bk. Koç-Yeşil, *age.*, s. 27-33. Lağımçı Ocağı, 1814 yılında Humbaracı Ocağından tekrar ayrılacak fakat nizamında maaş artışları dışında büyük değişiklikler olmayacaktır. Zamanla da Mühendishaneye entegre olacaktır. Terfi tablosu için bk. Yeşil, *age.*, s. 77.

⁵²⁰ Yıldız, *age.*, s. 356-357. Paralel bir değerlendirme için bk. Yeşil, *age.*, s. 58.

müstahfızlarının 2/3'ü memleketlerinde, 1/3'ü Dersaadet'te olacak fakat bir seferberlikte "herkes" serhalifesinin emrine girecekti.⁵²¹

Dergâh-ı Âlî Humbaracı ve Lağımçı Ocaklarının 1243 (H) Senesi İtibariyle Mevcutları, BOA, HAT, 849/38085

Ocalarda (İstanbul) Mevcut Bulunan

Rütbe	Mev.
Humbaracı Bl. Serhalifesi	9
Humbaracı Cemaat Serhalifesi	6
Hum. Orta Halifesi	72
Hum. Sipahi	318
Hum. Mülazım	607
Lağımçı Bl. Serhalifesi	4
Lağımçı Cemaat Serhalifesi	3
Orta Halifesi	33
Lağ. Sipahi	134
Lağ. Mülazım	335
TOPLAM	1.521

Ağa Hüseyin ve Esad Paşalar Emrinde Bulunan

Hum. Bl. Serhalifesi (Hüseyin Paşa)	1
Hum. Orta Halifesi (Hüseyin Paşa)	7
Hum. Sipahi (Hüseyin Paşa)	63
Hum. Mülazım (Hüseyin Paşa)	63
Hum. Orta Halifesi (Esad Paşa)	2
Hum. Sipahi (Esad Paşa)	18
Hum. Mülazım (Esad Paşa)	18
Lağ. Serhalifesi (Hüseyin Paşa)	1
Lağ. Orta Halifesi (Hüseyin Paşa)	5
Lağ. Sipahi (Hüseyin Paşa)	45
Lağ. Mülazım (Hüseyin Paşa)	45
TOPLAM	268

Taşra ve Kalelerde Mevcut Bulunan

Rütbe	Mev.
Humbaracı Cemaat Serhalifesi	3
Hum. Orta Halifesi	19
Hum. Sipahi	84
Hum. Mülazım	186
Lağımçı Orta Halifesi	12
Lağ. Sipahi	16
Lağ. Mülazım	55
TOPLAM	375

Humbaracı ve Lağımçı Mütেকaid ve Sabileri

Hum. Mütেকaid	61
Hum. Sıbyan	134
Lağ. Mütেকaid	25
Lağ. Sıbyan	96
TOPLAM	316

Emre Rağmen Taşradan Gelmeyen Sipahi

Hum. Sipahi (1/3'lük Kesim)	14
Hum. Sipahi (2/3'lük Kesim)	282
Lağ. Sipahi (1/3'lük Kesim)	8
Lağ. Sipahi (2/3'lük Kesim)	204
TOPLAM	508

HUMBARACI ve LAĞIMCI OCAK TOP. 2.988

Tablo 22. 1828 Senesinde Hum. ve Lağ. Ocakları⁵²²

Tımarlı sv.ler anlatılırken bahsedildiği üzere devlet, Humbaracı ve Lağımçı Ocaklarına 53 adet liva ve sancak tahsis etmesine rağmen⁵²³ tımarlı süvari ihtiyacı daha ağır basmış, hum. ve lağ. tımarlarının büyük bir kısmı Seraskerlik kontrolüne geçmişti. Zaten daha öncesinde, bu ocaklara tevcih edilen tımar ve zeametlerle bile sistem çok zor yürüyordu. Mesela hasılatına göre tek tımar, bir veya daha çok sipahi alınması devri artık çoktan bitmişti. İki-üç, bazen beş-altı, hatta sekiz tımar birleştirilerek ancak

⁵²¹ BOA, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (TK. GM.) Fermanlar (FRM.), 1/37.

⁵²² BOA, HAT, 849/38085. Humbaracı ve lağımçı 268 kişiyle savaşa girdiklerine göre, 1828 senesi olması gerekir.

⁵²³ Tahsis edilen sancaklar için bk. Özkaya, *agm.*, s. 243.

sipahi yazılabiliyordu. Bu durum, yani tımarların artık asker üretecek imkân ve kabiliyetten uzaklaşması, tımarların bir kişi uhdesinde birleşmesine sebep oluyor, bu sefer alt kesim, değil asker vermek geçinemezken, bazı rütbeliler kanunun belirlediği sınırın da üstünde gelirler elde ediyorlardı. Mesela mülazımlara 500, halifelere 1.000, serhalifelere 2.000, sancaktarlara 3.000, serçvş.lara 3.500, kethüdalara 5.000 kur. senelik tımar geliri belirlenmişken, sırf tımarların birleşmesi sebebiyle *bayağı bir halife*, kethüda hatta daha üst makamların gelirlerini elde edebiliyordu.⁵²⁴ Demek ki tımarların görece zayıflaması tımar birleştirmelerine, rantın tek bir kişi elinde toplanması ise asker üretiminden ziyade, aslen bir servet transferine sebep olmaktaydı.

Tablo 22’de görüldüğü üzere, devletin yaklaşık iki sene önceki mevcut 15 bl.lük hum. ve lağ. kuvvetine, bir bl. dahi ekleyememesi ve sadece 12 Cemaat Bl. ile yetinmesinin bir sebebi bu olabilir. Ama yaklaşık 3.000 kişilik hum. ve lağ. mevcudu, 1792 yılında 750 hum. ve 250 lağ.dan bahsedildiğine göre, 36 senede sadece üç katlık bir artışa tekabül eder ki Osmanlı ordusunda yeterli humbaracı ve lağımcı olmadığının en açık göstergesidir. Bunun da ötesinde, hem Ruslarla harpte olduğu, hem de (rejimin kılıcı) Ağa Hüseyin Paşa’nın Ordu-yı Hümayun Komutanı, (rejimin gölgesi) Hüsrev Paşa’nın Serasker olduğu bir dönemde, Ocaklara kayıtlı 508 tımarlı hum. ve lağ.nın (toplam kuvvetin yaklaşık 1/6’sı) gelememesi ya da gelmeme cesareti göstermesi, mevcut tımar disiplini ve işleyişine dair iyi bir örnektir. Bu (firari) 508 tımarlı hum. ve lağ.nın yokluğuna, bir de 316 emekli ve sıbyan hum. ve lağ.nın eklenmesi, durumu vehamete taşıyor olmalıdır. Demek ki devletin hum. ve lağ.ları sık sık yoklamaya tabi tutmak istemesi ve bunun için sık sık ferman yollaması, tımar sistemindeki aksaklıklar kadar, alay beyleri ve tımar sahiplerinin şahsi disiplin eksikliklerinden de kaynaklanıyordu. Görüldüğü üzere, Nizam-ı Cedid’le yeniden doğan bu önemli iki sınıf, Mansûre devrine gelinmesine rağmen, tımar sistemindeki kronik hastalıklar yüzünden, bir türlü belini doğrultamamıştı. Fakat Osmanlı-Rus Savaşı istasyonundan alaylaşarak çıkan ordunun, hızla giden ıslahat lokomotifinden inmeye hiç niyeti yoktu ve istasyondan bu sefer Humbaracı ve Lağımcılar geçecekti.

Bir paragrafında, o an için 1244 (H) (1828-1829) cebelü bedeliyelerini ifa etmekte olan hum. ve lağ. emekli ve sabilerinden bahsettiğine göre, o sene yayımlandığı düşünülen bir Hatt-ı Hümayun, Hum. ve Lağ. Ocaklarını detaylı bir şekilde tekrar nizama

⁵²⁴ BOA, TS. MA. e., 533/4. Rapor, her ne kadar hum. ve lağ. teşkilat ve mevcutları hakkında olsa da, asıl tımar sisteminde tespit edilen aksaklıklara değinmesiyle önem kazanmaktadır.

sokacaktı.⁵²⁵ Kanun'a göre tımarlı olan sipahiler münavebeten kışlalarda kalacaklar, yaz mevsiminde talim mahallerinde havan ve kolonborna, kış günlerinde kışla önlerinde obüs talimi yapacaklardı. Mahiyeli mülazımlar ise tam zamanlı kışlalarda olacaklar ve eğitim görecektlerdi. Ayrıca *eczâ' sahki* (dövme/ezme), *irtifâ' keyfiyyeti öğrenmek* (namluya yükseliş bağlama), araba koşmak ve sürmek, top indirmek ve *sürütmek*, koşum bağlamak ve araba yürütmek, dane ve tapa doldurmak, yağlı paçavrayla beş delikli mahtab ve fitil imal etmek, lağım kazmak ve mühimmat doldurma usûllerini öğreneceklerdi. Amaç, muharebede havan ve topların süratle kullanılmasını meleke haline getirmektir. Amaç buydu, ama bu amacın önünde büyük bir engel vardı. Kanun burada isabetli bir tespitte bulunuyordu. Sipahilerin nanpareleri, mülazımların da aylık ve tayinatları az olduğundan kimse zihnini eğitime veremiyordu. Çoğunluk geçimini sağlamak için ya *kayıkçılık* yapıyor ya da farklı bir işle uğraşıyordu. Bu sebeple bu sınıfın da Mansûre sistemine, yani merkezi maaş sistemine geçmesi gerekiyordu. Kanun hum. ve lağ.ları Mansûre'ye yaklaştıırken, aynı zamanda topçuların menziline sokmaktan da geri durmuyordu. Her ne kadar topçular ve humbaracılar ayrı sınıflar olsa da aynı cins ateşli silahları kullandıkları için artık topçuların humbara, humbaracıların da top atması gerektiğini ve buna göre eğitim yapmalarını emrediyordu.

Kanun'un yazıldığı tarihlerde serhalife, halife ve nefer olmak üzere 933 tımarlı sipahi vardı ve sv. humbaracısı sayılıyorlardı. Mülazımlar ise mahiyeliydi ve mevcutları 965'i buluyordu. Mülazımlar ise p. humbaracısı sayılıyorlardı. Tertip olunacak bl., tb. ve alaylar bu mevcutlar üzerinden hesaplanacaktı.

Kanun'un üçüncü bendinde, p. top. bl. teşkilatında anlatılanlar yazıyordu. Topçu ve humbaracıların taktik ve teknik yakınlıkları, iki sınıfın bölük teşkilatlarının da aynı olmasını gerektiriyordu. Bu yüzden bir piyade veya süvari humbaracı bölüğüyle piyade topçu bölüğünün teşkilatları aynıydı. Aynı top. bl.nde olduğu üzere, "altı kıta" obüsten teşkil edilecekti. Topçuyla, farklı kombinasyonlar da denenebilirdi. Mesela bir mahale bir top. bl. sevk edileceğinde, dört top, top. bl.den, iki obüs ise hum. bl.den gönderilebilirdi. Hum. bl., üçer obüslü iki eşit (nısf) takıma ya da ikişer obüslü üç takıma ayrılabilirdi. İşlev olarak da üç ana kısma ayrılıyordu: Top kısmı (altı obüs burada), kapaklı kısmı ve ihtiyat kısmı. Bu kısımlarda toplamda 147 personel yeralacaktı.⁵²⁶ 147

⁵²⁵ BOA, KAD II, s. 15a-19a. Hatırlanacağı üzere, Kanun'un hum. bl.nün teşkilatını anlattığı üçüncü bendi, p. top. bl. teşkilatının aynısı olduğundan, p. top. bl. açıklanırken kullanılmıştı. Müteakip paragraflarda Kanun'un diğer bentleri açıklanacaktır.

⁵²⁶ Daha önce de bahsedildiği üzere, Kanun'da toparla bulunacak bir klavuz çvş.ıla ilgili, *bir bölük "iki nısf bölüğe münkasım oldukda" bir nısf bölükde zikrolunduğu üzere toparla kulağuzluk hidmetini idecek çavuş...* ibaresi bulunduğundan, ama belgelerdeki bölükler üçer mülazımlı (yani üçer takımlı) olduklarından

humbaracıdan oluşan ikişer hum. bl., bir hum. taburunu teşkil edecekti. Tb.da bir bnb., bir sağkol ağası, bir katip ve bir de imam yeralacaklardı. Alay kh.da ise bir miralay ve bir sancaktar bulunacaktı.

Sonrasında 933 (tımarlı) sv. hum.sının tımar gelirleri tekrar düzenlemeye tabi tutuldu. Neferler 500 kur., hasılatı olan tımarlardan alınacaktı. Miralay zeamaet ve tımarları için 7.500, bnb.lar 6.000, kolağaları 3.000, yzb.lar 2.000, mül. ve katipler 1.500, sancaktarlar 1.250, başçvş.lar 1.100, imam ve çvş.lar 1.000, bl. eminleri 950, onb.lar 900, trampet ve borucular için de 750 kur. hasılatlı tımarlar öngörölmüştü.

Piyade humbaracısı olarak o an için 965 mahiyeli mülazım bulunmaktaydı. Bunların maaşları da Mansûre ile uyumlu hale getirildi. Miralaylar 1.200, bnb.lar 750, kolağaları 400, sancaktarlar 100, katipler 150, imamlar 60, yzb.lar 180, mül.lar 120, çvş.lar 40, bl. eminleri 35, onb.lar 30, neferat, trampetçi ve borucular için de 20 kur. mahiye belirlendi. İhtiyat tk.da yeralan başçvş. ise diğer çvş.lardan farklı olarak 50 kur. mahiye alacaktı. *İşbu ma'âş ve mâhiyeler yalnız "tımârsız" mâhiyelü humbaracı zâbitân ve neferâtına mahsûs olmak üzere, beher mâh, Masârifât Nâzırı tarafından hazineден alınıp yoklama yapılarak tevzi ve taksim edilecekti.*

Humbaracıların bahsedilen görevleri dışında, lağımıcılıkla ilgili görevleri de vardı. Lağım kazmak, köprü yapmak, yol düzeltmek gibi fenleri de bilmeleri gerekiyordu. Ama bu sefer kendi görevlerini layıkıyla yapamayacaklarından baltacı, yol düzeltici, köprü yapıcı isimleriyle yeni bölükler açmak gerekiyordu. O an için serhalife ve halifeleriyle beraber 434 sipahi ve 458 mülazım lağımıcı bulunmaktaydı. Toplam 892 lağımıcıdan birkaç lağımıcı ve baltacı bölükleri açılabilirdi. Fakat bu bölüklerin tertibi yeni nizam üzere olacaktı. Bu bl.ler, kale hücumu ve muhafazasıyla beraber, meydan muharebelerinde çok gerekiydiler. Ayrıca bir bölgede görevli birlikleri muhafaza etmek, nehir üzerine köprü kurmak, metris ve tabya inşa etmek ve lağım hafretmek görevleri de bulunuyordu. Bir mahale birlik sevk edildiğinde bunlar daima öncü olurlardı. Ayrıca geri çekilmelerde büyük grubun arkasına geçip yol tesviye ederek, geri çekilmeyi hızlandırıyorlardı. Bahsedilen işler fiziki kuvvet gerektirdiğinden, bu bl.ler bünyeye güçlü kimselerden oluşmalıydı.

bu çavuş, 147 top./humbaracısına eklenmemiştir. Bk. BOA, KAD II, s. 15a. P. top. alay teşkilatında gösterildiğinden çizelgesi oluşturulmamıştır.

Şimdilik [yaklaşık] 100'er kişiden üç bl. oluşturulabilirdi. Mevcutlar buna izin veriyordu. Üç bl. bir taburu teşkil edecekti. Tb. kh.nda bir bnb., iki kolağası bulunacaktı.⁵²⁷ Her bl.te iki yzb., bunlar birinci ve ikinci olarak numaralandırılacaktı. İki mülazım gene birinci ve ikinci olarak adlandırılmıştı. Bl. kh.da yzb. ve mülazımlar dışında bir başçvş., sekiz çvş., bir bl. emini, 12 onb., bulunacak, lağımcılar dışında her bl.te iki trampetçi yeralacaktı. İleride bl.ler artırıldığında altı bl., iki tb. [bir değil], iki tb. da bir lağımçı alayını teşkil edecekti. Bu altı bölüğün birinci bl., aynı piyadelerdeki mümtaz bl. gibi sayılacak ve lağımçı bl. olacaktı. Diğer beş bl. ise taburların baltacı bl.lerini teşkil edecekti.⁵²⁸ Lağımçı alayının büyük zabitanı, *piyâde alayı misüllü* bir miralay, bir kaymakam, bir alay emini, bir cerrahbaşı ve iki halifesinden oluşacaktı.⁵²⁹ Lağımcılar aynı piyadeler gibi tüfekli vesair eğitimleri yapmaktan mesuldüler ve gene aynı piyadeler gibi palaska ve tüfek taşıyacaktı. Bunun dışında balta, kazma ve testere bulunduracaklardı.

Bu sınıfın fenni, aslen mühendislerin fenniydi. Dolayısıyla '*ulûm-i ri'yâziyyeye* [matematik] vakıf olmaları gerekiyordu. Çünkü mesaha bilmek, tesviye etmek ve tabya inşa etmek bunu gerektiriyordu. Bu sebeple bu bl.lerin yzb.larından çvş.larına kadar olan rütbeliler "*mühendislerden*" seçilecekti. Lağımcılar bir mahale görevlendirdiklerinde kıta istihkamcılığı faaliyetlerinde yetersiz kalırlarsa, kaza ahalisinden amele görevlendirilecekti. Lağımcılar yaz aylarında daima, kış aylarında ise hava müsaade ettiği günlerde, Kağıthane ve Karaağaç'ta köprü kurmak, lağım hafretmek, yol düzeltmek, tabya inşa etmek talimlerini bizzat uygulamalı icra edeceklerdi. Sv. lağımcılarının [sipahi] tımar gelirleri aynı sv. humbaracılarıyla, piyade lağımcıların [mülazım] maaş ve mahiyeleri ise aynı p. hum.ların maaş ve mahiyeleriyle eşit olacaktı. Gelirler artık tekrar düzenlendiğinden, artık mahiyeli veya tımarlı personel ticari faaliyetleri bırakıp, kendilerini askerî eğitime vereceklerdi.

⁵²⁷ 10 ZA. 1247 (H) tarihli (11 Nisan 1832) bir Zeyl'de, lağ. tb.larına başta iki kâtip tayin edildiği fakat toplam 384 kişilik 3 bl.te zaten bl. emini olduğu, bir lağ. tb.na iki kâtinin fazla olduğu ve bire düşürüldüğü yazmaktadır. BOA, KAD II, s. 22b; HAT, 296/17624.

⁵²⁸ Olağanüstü durumlar (savaş veya yetersiz mevcutlar) hariç, aynı veya eşidi birliklerin gene birbirleriyle aynı veya eşidi birliklerle bir üst birliği oluşturmaları fenn-i harbin bir gereğidir. Ayrıca birliklerin üssü katlarda (1, 3, 9 veya 1, 2, 4 gibi) genişlemeleri de muharebede daha esnek birlikler oluşturmalarına imkân verir. Şu ana kadar Mansûre felsefesinin de buna riayet ettiği gözlemlendiğinden, Kanun'un bu bölümü tutarsız görünmektedir. Mantiken bl.ler artırıldığında, her tb. üçer bl.lü ve taburların birinci bl.leri mümtaz statüsünde lağımçı, diğer iki bölüğünün de baltacı olması gerekir. Ama ifade şu şekildedir: *İşbu bölükler artırıldıkda, altı bölükden 'ibâret "iki" tabur, bir alay tertib olunub, 'Asâkir-i Muhammediyye taburlarının mümtâz bölüğü makâmında birinci bölüğü lağımçı, diğer beş bölüğü baltacı tesmiye olunmak...* Bu durumda ilk taburun bir lağımçı, iki baltacı bl.nden, ikinci taburun ise sadece üç baltacı bl.den oluşması anlamına gelir ki birbirinden farklı iki lağ. tb. oluşturulmuş olur.

⁵²⁹ Hatırlanacağı üzere piyade alay kh.daki bir cerrahbaşı ve yardımcı iki cerrahın varlığı bu ifadedden çıkarılmıştı.

Hum. ve Lağ. Alayları, ZA. 1248 (H) (Mart-Nisan 1833), BOA, D. ASM. d., 38181

Rütbe	Mahiye	Hum. A.				Lağ. 2. A.					Lağ. A. Muz. Bl.	Sv. Hum. A.	Lağ. 1. A.
Miralay	1.200	1				1						1	1
Kaymakam	900	1				1							1
Alay Emini	800	1				1							1
Sancaktar	100	1										1	
TABUR		1. Tb.		2. Tb.		1. Tb.			2. Tb.				
Bnb.	750	1		1		1		1		1		2	1
Kolağası	400	1		1		2		2		2		1	2
Kâtip	150	1		1		1		1		1		1	
İmam	60	1		1		1		1		1		1	
BÖLÜK		1. Bl.	2. Bl.	1. Bl.	2. Bl.	1. Bl.	2. Bl.	3. Bl.	1. Bl.	2. Bl.			
Yzb.	180	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	6	6
Mülazım	120	4	4	4	4	2	1	2	2	2	1	13	3
Bçvş.	50	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	3	
Çvş.	40	11	11	11	11	8	8	8	8	8	2	15	2
Bl. Emini	35	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		
Onb.	30	10	10	10	10	12	12	12	12	12	8	6	3
Nefer	20	80	80	75	60	61	5	16	67	56	67	23	31
Saka	20	1	1	1	1	1			1	1			
BL. TOP.		110	110	105	90	88	30	42	94	83	81		
TB. TOP.		224		199		165			182				
A. TOP.		427				350						73	49

Tablo 23. 1833 Senesine Kadar Kurulmuş Hum. ve Lağ. Alayları⁵³⁰

Humbaracı ve Lağımcı Ocakları 1244 (H) nizamından hemen sonra süratle taburlaşmaya başladılar. Esaslı ilk hamle ise gene beklenmeyen yerden gelecekti. Hazır Kanun, lağımcıları mühendislere bir adım daha yaklaştırmışken fırsatı kaçırmayan Serasker, inha vechiyle bir arz kaleme aldı. Kurulan ilk Lağ. Alayı'na emrindeki Mansûre Başmühendisi Mehmed Efendi'yi miralay, Mühendis Osman Efendi'yi kaymakam, Mühendis Emin Efendi'yi ise alay emini olarak atamak istiyordu. Üç mühendis eğer atanırlarsa, Bab-ı Seraskerideki yerlerine aşağıdan yukarıya silsile yürütülecekti. Serasker, yeni başmühendisin Nuri Efendi olmasını ise ayrıca teklif ediyordu. Padişah, Seraskerin teşkil edilen her yeni birliği bir istihdam kapısı gibi

⁵³⁰ BOA, D. ASM. d., 38181. Çizelge, defterdeki sıraya göre oluşturulmuştur. Piyade Hum. A. K.'nı Miralay Halil Bey'dir. Lağ. 2. A. K.'nı Miralay Hafız Ahmed Bey'dir. Sv. Hum. A. K.'nı Miralay İbrahim Bey'dir. Defterde sv. humbaracılarının tımarlı neferatı gösterilmemiştir. Lağ. 1. A. K.'nı Miralay Mehmed Bey'dir. Defterde tb. kh.larında gösterilen sancaktarlar, çizelgede alay karargahında gösterilmiştir. Çünkü yerleri alay kh. olmalıdır. Gayri mevcutlar dikkate alınmamıştır. Defterde, Lağ. A.larındaki tüm solkol ağaları (mahiyeleri 80 kur.) ve Lağ. 1. A. ve 2. Tb.'daki sağkol ağası (mahiyesi 160 kur.) 1. Bl.ler içerisinde gösterilmiştir. Çizelgede ise Tb. Kh.na eklenmiştir, çünkü teşkilattaki yerleri tb. kh.dır. Sv. 1. A. mahiyelilerinde kâtip 250, neferler 24 kur. mahiye almaktadırlar.

gördüğünü muhtemelen hissediyordu. Ama hem Padişah hem de Serasker ne kadar farkındaydı bilinmez, bu atama Osmanlı ordusu için belki sembolik, fakat Türk askerî tarihi için anlamı büyük bir adımdı. Padişah arza kısa bir hatt-ı hümayun düştü. Şöyle yazıyordu: *Ser-’asker Pâşânın işbu ‘arzında inhâ olduğu üzere muma-ileyhimin ol vechele nasb u ta’yîn olmalarıçün iktizâ eden me’mûriyyet evâmiri ısdâr olunmak üzere icrâ’sına ibtidâr olunsun.*⁵³¹ Bu icazetle ilk defa bir mühendis, miralay rütbesiyle Osmanlı ordusunun düzenli en büyük birliğine komutan atanıyordu. Karar, bnb. rütbesine mühendislerin de nasbedilmesi hayali olan Başhoca İshak Efendi’yi bile şaşırtmış olmalıdır.⁵³²

Artık bünyesinde mühendis komutanlar barındırmaya başlayan lağımcılar, yapısal bir değişiklik de geçireceklerdi. Kanun’un hum. ve lağ.ları Mansûre silkine soktuğu zamanlarda tımarlı hum. ve lağ. sayıları, anlatılan nizam için yeterli olduğu değerlendirilmişti. Bu sebeple tımarlı lağ.lara aynı tımarlı hum.lar gibi süvari ismi verilmişti. Lağ. 1. A. kurulduktan hemen sonra Tophane Nazırı Vekili Arif Bey, Topçubaşı Tahir Paşa ile müzakere ederek⁵³³ inha vechiyle bir takrir kaleme aldı. Takirde humbaracıların havan dışında, muharebede aynı sv. top.ları gibi hızla yer değiştirerek obüs kullanmak zorunda olduklarını, bu sebeple sv. kabiliyetlerinin olması gerektiği değerlendirmesini yapıyordu. Ama lağımcıların Mansûre askerine öncü olarak

⁵³¹ BOA, HAT, 316/18591.

⁵³² Başhoca İshak Efendi’nin Layihası anlatılırken de bahsedildiği üzere, buna benzer bir durum yaşanmıştı. III. Selim zamanında, Levent Çiftliği’nde görev yapmış ve hala Mühendishane Başhalifesi olan Seyid Ömer Efendi, silahşörlükle taltif edilmişti. “Başmühendis” (herhangi bir mühendis değil) Mehmed Efendi’nin Lağ. A.’na alay komutanı olarak atanması ise bir ilktir. Bir kere, mühendislerin muvazzaf birlik komutanı olarak kabul edilmesinin ilk örneği idi. Mühendislik her ne kadar kurmay subaylığın temeli kabul edilebilirse de Miralay Mehmed asıl, günümüzde teğmenlerin “Kara Harp Okulundan” “mühendis” diplomasıyla mezun olmalarına kadar uzatılabilecek bir sürecin başlangıç noktasıydı. Ayrıca Osmanlı askerî düşüncesinin artık, subaylarını dil bilen, matematik, fizik ve kimya tahsili olanlardan seçme arzusunun cisimleşmiş haliydi. Miralay Mehmed Bey’in sonraki safahatı, bu hali destekler niteliktedir. Miralay olduktan sonra faaliyetleri sadece Lağ. 1. A. ile sınırlı kalmayacaktı. C. 1247 (H) tarihinde (Kasım-Aralık 1831) Miralay Mehmed Bey’in, Lağ. 2. A. K. Miralay Hafız Bey ile birlikte Çanakkale Boğazı müstahkem mevkillerini denetlediği anlaşılmaktadır. Bu görev sonrası İstanbul’a dönmeyi hayal etseler de, devlet liyakatlerini fazla mesaiyle taçlandıracaktı. Bir süredir Pravişte ve Samakovcuk dökümhanelerinde imal edilen yuvarlak danelerin mizanına uyun dökülmediği tespit edilmişti. Boğaz’daki görevleri biter bitmez, ilgili Karhânelere gitmeleri ve personele danelerin saf cevherden katışıksız ve homojen nasıl döküldüğünü öğretmeleri emredilmişti. *Takvim-i Vakayî*, No. 4, (21 C. 1247/27 Kasım 1831). Canning, Yunan meselesi çözülüp İstanbul’a tekrar İngiltere Büyükelçisi atandığı zaman, Çanakkale Boğazı’na vardığında, kendisine İstanbul’a kadar mihimdarlık etmesi için, en az kendisi kadar zeki Lağ. Mira. Mehmed Bey seçilmişti. *Takvim-i Vakayî*, No. 14, (3 N. 1247/5 Şubat 1832). RA. 1249 (H) tarihinde (Temmuz-Ağustos 1833), Çanakkale Boğazı Muhafızı Salih Paşa Dersaadet’e çekildiği zaman, Miralay Mehmed Bey yerini alacak kişiydi. Görevine uygun olarak terfi eden rütbesi ve makamı ise Osmanlı tarihinde bir mühendisin ulaştığı en yüksek askerî mertebeyi gösteriyordu: Bahr-ı Sefid Muhafızı ve Biga Sancağı Mutasarrıfı Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye “*Feriklerinden*” Mehmed Raif Paşa. *Takvim-i Vakayî*, No. 63, (8 RA. 1249/26 Temmuz 1833). O tarihte, “düzenli ordu” kapsamında Mansûre Feriki Mehmed Paşa ve Hassa Feriki Rodosizade Ahmed Paşa (Fevzi Ahmed Paşa selh-i M. 1248 (H) tarihinde (29 Haziran 1832) müşir olmuştur.) dışında ferik rütbesinde birlik komutanı yoktur. P. ve sv.ler daha mirliva seviyesindedir.

⁵³³ Hum. ve lağ.larla ilgili bir meseleyi neden Tophane Nazırının Vekilinin ele aldığı, bürokratik gelişim anlatılırken açıklanacaktır.

yol açmak, tabya, metris ve köprü hazırlamak gibi, nispeten topoğrafyaya dayalı görevleri bulunmaktaydı. Fakat gene de ani gelişen durumlarda, düşmanı tespit etmek veya baskı altına almak maksadıyla bir mahale acele tabya yapmak gerekebilirdi. Bu durumda hemen ileriye *ılgar etmek* için 130 kişilik bindirilmiş bir lağımcı bölüğü kurulmalıydı. Bunun dışındakiler ise piyade lağımcısı olabilirlerdi. Bu sebeple tımarları iptal edilip, mahiyeliye döneceklerdi. Yani Sv. Lağ. A., P. Lağ. A.'na dönüştürülüyordu. Bu durumda iki piyade lağımcı alayı olacaktı. O an için Humbarahanede Miralay Mehmed Bey'in emir komuta ettiği Sv. Lağ. A., P. Lağ. 1. A., Miralay Hafız Ahmed Bey'in alayı ise P. Lağ. 2. A. olacaktı. Mahiye ve tayinatları ise bir piyade alayında olduğu gibi tanzim olunacaktı. Tophane Nazırı Vekilinin takriri, bu haliyle kabul edildi ve 3 C. 1247 (H) tarihinde (9 Kasım 1831) Hum. ve Lağ. Ocakları Kanunnamesi'ne eklendi.⁵³⁴

Lağımcılar bu şekilde alaylaşırken, humbaracılar hala tabur ve bnb. rütbesiyle temsil ediliyordu. Humbaracıları da alay statüsüne çıkarmak maksadıyla Hüsrev Paşa gene bir arz kaleme aldı. Arzında lağımcıların alay olduğunu ama humbaracıların p. hum. tb., ve sv. hum. tb.nda kaldıklarını belirtiyordu. Oluşturulacak p. hum. alayına, P. Hum. 1. Tb. K. Bnb. Halil Ağa, sv. hum. alayına da Sv. Hum. 1. Tb. K. Bnb. Osman Efendi atanabilirlerdi. Bu şekliyle Padişahın da onayından geçtikten sonra, ilgili komutanlar alay komutanlığına yükseltildiler. İlk iki humbaracı alayı bu şekilde kurulmuş oldu.⁵³⁵

Tablo 23'e bakıldığında, ilk hum. ve lağ. alaylarının belirtilen teşkilata uyumlu oldukları görülmektedir. Bununla beraber Lağ. 2. A.'daki iki lağ. tb.nun toplam altı bl. olması gerekirken beş bölükte kaldıkları anlaşılmaktadır. R. 1250 (H) tarihli (Ağustos-Eylül 1834) yoklamalarında bile beş bölüğün altıya çıkmadığı görülmektedir. Lağ. ve baltacı bl.leri aynı teşkilatları uyguladığından, Lağ. 1. Tb. 1. Bl.'ün lağımcı, diğer dört bölüğün baltacı olduğu değerlendirilmiştir. Böylece piyade taburlarından ayrılan baltacıların nerede toplandıkları belli olmaktadır. Ayrıca önceden sv. olan P. Lağ. 1. A.'nda mahiyeli personelin azlığı (toplam 49 personel), tımarlı sv.lerin mahiyeli piyadeye dönüştürülme işleminin hala devam ettiğini akla getirmektedir. R. 1250 (H) tarihli yoklamasına bakıldığında, Miralay Mehmed Bey 1833 yılında ferik olmasıyla yerine Mira. Ebubekir Bey'in atandığı görülmekle beraber, 58 kişilik mahiyeli mevcuduyla, ne 130 kişilik bir sv. lağ. bl., ne de 384 kişilik bir tb. hedefine (3 bölüklü) yaklaşmadığı

⁵³⁴ BOA, KAD II, s. 22b; HAT, 296/17642.

⁵³⁵ BOA, HAT, 308/18212. Belgenin tarihi yoktur. Lağımcı alaylarından sonra kurulduklarına göre, Kasım 1831'den sonra olmalıdır.

gözlenmiştir. Anlaşılan Lağ. 1. A.'ın safahatı, ilk komutanı Miralay Mehmed Bey'in safahatı kadar verimli geçmemiştir.⁵³⁶

P. hum.larına bakıldığında teşkilat, Kanun'da anlatıldığı gibidir. Seraskerin atadığı Mira. Halil Bey'in alayı, görünen o ki mezkûr Ocakların en büyük birliğiydi. Bu durum, R. 1250 (H) yoklamasında da devam etmektedir. Ama Sv. Hum. A., piyadeye dönüştürülmüş sv. lağımçıların kaderini paylaşmaktadır. Sv. Hum. A.'na yeni atanan Kaymakam Ahmed Bey, Mira. İbrahim Bey'i rahatlatıyor olmalıdır. Kolağası ve kâtip mevcudunu da birer artıran alay, toplam 90 mahiyeli zabitan ve neferatıyla, ZA. 1248'de (H) 73 olan mevcuduna ancak 17 kişi ekleyebilmişti.⁵³⁷ Hum ve Lağ. Ocakları mevcutlarının Nizam-ı Cedid'den Mansûre'ye olan yavaş artış eğiliminin, araştırma döneminin sonuna gelindiğinde de değişmediğini görmek şaşırtıcıdır. Aksayan kısmın süvari, yani sipahi, yani tımarlı cenahında olması ise hiç şaşırtıcı değildir. Keza buraya kadar anlatılan tımar sistemindeki aksaklıkların, Mansûre'nin ayaklarına yetersiz maliye ile beraber en büyük pranga olduğu, Humbaracı ve Lağımçı Ocakları incelenirken bir kez daha ortaya çıkmıştır.

Düzenli ordu projesi, aksayan yönleri olmasına ve bir de savaş geçirmesine rağmen, 1828-1834 yılları arasında, Mansûre ordusu altında yaklaşık 20 piyade (12. Ceb. A. dahil), 11 süvari alayı ve Mansûre ordusunu destekleyen 10 p. top. tb. (Dört bölüklü olduklarından 10 alay sayılabilirler.), bir sv. top. tb. (Dört bölüklü olduğundan bir alay sayılabilir.), iki hum. ve iki lağ. alayı ile bir mühimmat tb. kurmayı başarmıştı. Hassa ordusu ise bir topçu alayıyla destekli üçer piyade ve süvari alaylarına birer daha ekleyerek, dörder p. ve sv. alayı mevcuduna ulaşmıştı.⁵³⁸ Görüldüğü üzere birbirine eşit birlik sayısı arttıkça, sevk ve idare zorluğu beliriyor, birliklerin bir üst grup altında toplanması ihtiyacı doğuyordu. Sayıları fazlaca artmış "taburları" İstanbul'dan Şumnu'ya intikal ettirirken ihtiyacını hissettiği üzere, sayıları 55'e ulaşmış "alaylarını" tekrar intikal ettirmek istediği zaman, gene aynı ihtiyacı hissedecekti. Tek farkı bu sefer, ihtiyaç Şumnu değil, Konya istikametinde belirecekti. Sebebi Yunan gailinden doğan kayıplarını Beyrut-Şam-Halep Levantı'yla tazmin etmek isteyen ihtiraslı bir firavundu.

⁵³⁶ Humbaracı ve lağımçıların Tablo 23'e esas ZA. 1248 (H) yoklamaları için bk. BOA, D. ASM. d., 38181. R. 1250 (H) yoklamalarıyla karşılaştırmak için bk. BOA, D. ASM. d. 38475.

⁵³⁷ BOA, D. ASM. d. 38475.

⁵³⁸ Hassa ordusunun p. ve sv. kuvvetlerinin dörder alaya ulaştığıyla ilgili bk. *Takvim-i Vakayi*, No. 31, (30 M. 1248/29 Haziran 1832); No: 61, (8 S. 1249/27 Haziran 1833)

1.3. MISIR MESELESİ VE TEŞKİLAT ÜZERİNE ETKİLERİ

Yeniçerilerin ilgasıyla yeni bir çağa giren Osmanlı Devleti, tam da bu çağa ayak uydurmak için varını yoğunu ortaya koyarken, 14 Eylül 1829 tarihinde Ruslarla imzalanan Edirne Barış Antlaşması'yla başka bir çağa uyanacaktı. Devletin bu antlaşmayla, St. Petersburg Protokolü ve Londra Antlaşması'nı (1827) kabul etmesiyle, Dersaadet'in en yakın komşusu artık Habsburglar değil, Yunanlardı. Mora'da verilen sekiz senelik maddi ve manevi mücadele başarısız olmuş, Osmanlı ilk defa kendi tebasının devlet haline gelişini izlemek zorunda kalmıştı. Fakat Edirne'de Diebitsch Karargâhında, Baş Delege Sadık Efendi'yle İkinci Delege Abdülkadir Bey'in imzaladığı Antlaşma⁵³⁹, sadece Yarımada'nın Küçük Asya'dan kopuşu anlamına gelmiyordu. Aynı zamanda Osmanlı haritasını bir yüzyıl boyunca, her fırsatta ya batı ya da doğudan makaslayacak olayların teşvik belgesiydi. Sayılabilecek birçok sonuca yol açsa da biri direkt, diğer ikisi dolaylı olmak üzere üç önemli etkiyle, Osmanlının son yüzyılına damgasını vurdu.

Birincisi, Osmanlı siyasi ve askerî tarihini direkt etkileyecekti. Öncelikle, Osmanlı Bahr-ı Sefidi'nin tam ortasında bir Yunan Devleti'nin kurulmasının önündeki Osmanlı engelini kaldırıyordu. Bundan sonra kurulacak Yunan Devleti, Avrupa desteğinin bilincinde olarak Mora ile yetinmeyecek, bir yüzyıl boyunca Osmanlının Avrupa'yla yaşadığı her krizi, kuzeye doğru genişlemek için kullanacaktı. Bu ihtirasını, 1897 yılında Osmanlıyla bir savaşa tutuşup, yenilse bile dizginleyemecekti. Hatta 1921'de, umudunu Sakarya önlerine kadar taşısa da, Mustafa Kemal Paşa İstiklal Harbi'yle bu umuda son verecek, kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'yle de umudun önüne daimi bir set çekecekti.

İkincisi, dolaylı fakat uzun vadede daha zararlı bir etkiydi. Reisülküttab Pertev Paşa'nın savaş öncesi korkularını yansıtıyordu. Yunan isyanının bir Yunan Devleti'yle sonuçlanması, Memalik-i Mahruse'de gevşek bağlarla bağlı tebanın cesaretlenmeleri ve çözümlerini de beraberinde getirecekti. Ayrıca Antlaşma'ya dâhil edilmiş Eflak-Boğdan ve Sırp ahalisini koruyan hükümler, gelecekteki isyanların habercisi gibiydi.⁵⁴⁰ Gene de bu ikinci etkinin tepkisi diğerleri kadar gecikmeyecekti. Zaten Yeniçeriliğin ilgasından beri kontrollü bir isyan durumunda olan Bosna ve Arnavutluk, Yunan isyanıyla daha kararlı bir hale geleceklerdi. Bu sebepten, savaştan sonra yaralarını sarmaya çalışan devletin ilk mesaisi, bir benzerinin daha yaşanmaması için Arnavutluk

⁵³⁹ *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C V, s. 2912.

⁵⁴⁰ *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C V, s. 2913.

ayaklanması bastırılması üzerineydi. İşin ciddiyeti ise bizzat Sadrazam Reşid Mehmed Paşa'nın görevlendirilmesinden belli oluyordu.

Osmanlı-Rus Savaşı sürerken, Mehmed Selim Paşa sadrazamlıktan azledilerek Rumeli Valiliğine atanmıştı. II. Mahmud'un Arnavut sosyolojisini göz önünde bulundurmadan yaptığı atamalar, durumu daha ciddi bir hale sokmuştu. Sonrasında Arnavutluk tarafının *nizamât-ı mülkiyesi ve 'askeriyyesini tanzîm ve icrâ* etmek maksadıyla tam yetkiyle görevlendirilen yeni Sadrazam⁵⁴¹, mülki idareleri tekrar düzenlerken, İşkodralı Mustafa Paşa (1797-1860) tasarrufunda bulunan Ohri, Elbasan ve Dukakin sancaklarını da kendi üzerine alınca, Mustafa Paşa bu durumdan oldukça rahatsızlık duymuştu. Edirne'den Manastır'a yola çıkan Sadrazamın yolda, aynı Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Kölemen Beylerini ortadan kaldırışına benzer biçimde, önce Arnavut beylerini huzuruna davet edip ardından toplantıda bir suikast tertiplemesi, Padişahın *hüsni-i tedbîr ve suhûlet ile meselenin halli* prensibine tezat teşkil edecekti. Sonrasında boşalan yerlere sadık adamların atanması, İşkodralı Mustafa Paşa'nın sıranın kendisine geleceği zannıyla 1831 Martı'nda isyanına yol açacaktı. İsyanın Bosna'ya sıçraması ise durumu daha da ağırlaştıracaktı.⁵⁴²

Arnavutlar, Boşnaklar, Kosovalılar, Yunanistan'ın ilk Başbakanı Kapodistrias (1776-1831) hatta Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın⁵⁴³ bile desteğini alan Mustafa Paşa, on bin kadar düzensiz askerle, Pirlape'de Sadrazam kuvvetlerine karşı Mayıs 1831'de iki ayrı muharebeye girdi. Sadrazam emrindeki Güney Arnavutluk'tan topladığı Toskalık düzensiz askerleriyle destekli üç piyade ve iki süvari alayından oluşan Mansûre ve Hassa kuvvetleri, iki muharebede de Mustafa Paşa birliklerini yenip, Paşayı İşkodra Kalesi'ne kapanmaya mecbur ettiler. Hassa Feriki Ahmed Paşa'nın asi Paşa'yla görüşmesi sonucu Mustafa Paşa teslim oldu ve İstanbul'a gönderildi.⁵⁴⁴

İşkodra gailisinin bitirilmesi ve yakın bir zamanda (Eylül 1831) Bağdat'ta bastırılan Davud Paşa isyanında alınan galibiyetler, devletin savaş sonrası kaybettiği özgüvenini tekrar tazeledi. Devlet bu başarılarından çıkan iki sonucun altını özellikle çizdi: Birincisi, talimli zabitan ve rabitalı asker hangi tarafa gönderilirse gönderilsin, Padişahın emrini

⁵⁴¹ Ahmed Lûtfî Efendi, *age.*, C II-III, s. 669.

⁵⁴² Buşatlı Mustafa Paşa hakkında bilgi için bk. Mustafa L. Bilge, "Mustafa Paşa, Buşatlı", *DİA*, C XXXI, Ankara 2020, s. 344-345. İşkodra isyanına giden süreç hakkında bilgi için bk. Ali Erbaş, *II. Mahmud Döneminde İşkodralı Mustafa Paşa İsyanı*, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2022, s. 82-89.

⁵⁴³ Erbaş, *agt.*, s. 92-93. Ayrıca bk. Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı: Mısır Meselesi 1831-1841*, TTK Yayınları No: 7, Ankara 1945, s. 60.

⁵⁴⁴ Ahmed Lûtfî Efendi, *age.*, C II-III, s. 679-680; Erbaş, *agt.*, s. 89-101; *Takvim-i Vekayi*, No. 3, (14 C. 1247/20 Kasım 1831).

yerine getirmeye muktedirdir. İkincisi, Padişahın kuvvet ve saltanatı yerinde olsa da 'afv *û safh* sahibidir.⁵⁴⁵ İlk sonuç, ileride sıkı bir teste tabi olacakken, ikinci sonuç ilginçtir ki doğrudur. Mustafa ve Davud Paşalar isyanlarından sonra hem affedilmişler hem de bir süre sonra farklı görevlere atanmışlardı.

Yunan isyanının Yunan Devleti'yle sonuçlanmasının üçüncü dolaylı etkisi ise ikinci etkiye atıfta bulunsa da özgün karakteriyle, en az Yunanistan kadar ağır bir sonucu beraberinde getirecekti. Mısır Valisi olduğundan beri devletin bastıramadığı isyanları bastırmakla görevlendirilen Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Mora isyanı sonrası kendisine Girit Valiliği tevcih edildiği halde çabalarının yeterince ödüllendirilmediğini düşünüyordu. Osmanlı Arabistanı'nın kuzeybatı parçasını istiyordu. Öncesinde, Vahabi isyanını bastırırken Şam'ı, Mora isyanını bastırırken de Levant'taki dört önemli paşalığı [Şam, Trablus, Sayda ve Filistin] uhdesine istemekten çekinmemişti. Paşanın Navarin sonrası, donanması için keresteye ve barut içinse kömüre ihtiyacı vardı. Bu da gözlerini günümüz Suriye'sinden alamamasına sebep oluyordu. Ayrıca tarih boyunca Mısır'a yönelen en önemli yaklaşma istikametlerinin batıdan değil, Levant sahilinden geldiğini iyi bilen Paşa, Osmanlı ile arasında bir tampon bölge yaratmak istiyordu. Bu hayalin Padişahın hüsn-i rızasıyla olmayacağını anlayan Mehmed Ali Paşa, fırsat kollamaya başladı. Bu fırsat, ağır vergi ve angaryalar sebebiyle Mısır'dan Akka Valisi Abdullah Paşa'ya sığınmış 6.000 fellahın iade edilmemesiyle ortaya çıkacaktı.⁵⁴⁶

Görünüşte Abdullah Paşa'dan köylülerini geri almak, gerçekte ise Suriye dörtgenini elde etmek maksadıyla, 2 Kasım 1831 tarihinde 40 ve daha fazla muhasara topu, 23 harp ve 17 nakliye gemisiyle destekli altı piyade ve dört süvari alayı, Hayfa istikametinde intikale başladı. Donanmanın 8 Kasım'da Yafa'ya varmasıyla şehir mukavemetsiz teslim oldu. Sonrasında donanma ve kara birlikleri, 13 Kasım'da Hayfa'da birleştiler. Şehir, Mısır ordusunun harekât üssü oldu. Orduyu gene İbrahim Paşa sevk-idare ediyordu ve vakit kaybetmeden Kudüs, Nablus ve Taberiye gibi şehirleri muharebesiz bir şekilde işgal edip, 27 Kasım'da Abdullah Paşa'yı Akka Kalesi'nde kuşattı. Ama Abdullah Paşa diğer şehirler gibi hemen sancak indirmeyecekti. Oğul İbrahim Paşa muhasaraya devam ederken, Baba Mehmed Ali Paşa da ileri harekât ortamını şekillendirmek maksadıyla, eski dost Emir Beşir'i yanına çekmek için mektuplar gönderiyor, Şam'da eski Sadrazam Selim Mehmed Paşa'ya

⁵⁴⁵ *Takvim-i Vekayi*, No. 3, (14 C. 1247/20 Kasım 1831).

⁵⁴⁶ Osmanlı-Mısır Savaşı'na giden süreç hakkında bilgi için bk. Khaled Fahmy, *All the Pasha's Men: Mehmed Ali, his Army and the Making of Modern Egypt*, Cairo Press, Cairo 2002, s. 38-41; Altundağ, age., s. 28-41; Gilbert Sinoué, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa: Son Firavun*, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitapçılık, İstanbul 1999, s. 285-288.

karşı halkı isyana teşvik için komplolar tertip ediyordu. Nihayetinde geç de olsa bölgenin en nüfuzlu kişilerinden Emir Beşir Kavalalılar tarafına geçecek, Şam'da ayaklanan halk, yeni rejimin mimarlarından Mehmed Selim Paşa'yı katledeceklerdi.⁵⁴⁷

II. Mahmud, meseleyi diplomatik yollarla çözebileceğini umarak, Mustafa Nazif Efendi'yi İskenderiye'ye gönderse de durum değişmeyecekti. Ardından devlet, bu oldu-bittiye müdahale etmesi için Halep Valisi Mehmed Paşa'yı Arabistan Seraskeri olarak atadı. O zamanlar Çirmen Mutasarrıfı olan [Ağa] Hüseyin Paşa'yı ise Anadolu Serdar-ı Ekremi nasbederek derhal ikinci bir ordu hazırlayıp, intikalle Mehmed Paşa ordusu ile birleşip, İbrahim Paşa ordusunu defetme görevi verdi.⁵⁴⁸ Atamalar ve seferberlik, aynı Osmanlı-Rus Savaşı'nda olduğu gibi gene gecikmişti. 14 Nisan 1832'de El-Zerraa mevkisinde meydana gelen çarpışmada Osmanlı kuvvetlerinin geri püskürtülmesi ise bölge halkının tamamen İbrahim Paşa'ya dönmesine sebep oldu. Geciken seferberlik ve bölge ahalisinin kaybedilmesi inisiyatifin tamamen kaybolması anlamına geliyordu. Hal böyle olunca 27 Mayıs 1832'de Akka düştü. Mısır harekâtının ana hedefi düşmesine rağmen İbrahim Paşa durmadı ve derhal kuzeye yönelip teslim hazır hale gelmiş Şam'ı 15 Haziran 1832'de işgal etti.⁵⁴⁹

Şam'da yaklaşık bir ay kalan İbrahim Paşa, 8 Temmuz'da Hums önlerine geldi. Planlanan, Serdar-ı Ekrem ve Seraskerin müşterek bir harekâtla İbrahim Paşa'yı karşılamalarıydı ama Serdar-ı Ekrem yetişemeyince, Serasker Mehmed Paşa tek başına İbrahim Paşa'nın Hums'a girmesini engellemeye çalıştı ama başarılı olamadı. Hüseyin Paşa, Osmanlı birliklerinin bozulduğunu intikalde öğrendi ve İbrahim Paşa'dan evvel Halep'te konuşlanmak istedi. Şehir ahalisinin Paşaya kapılarını kapaması ve Osmanlı ordusunu kabul etmeyişiyle, Paşa burada vakit kaybetmemek ve Çukurova'ya girişi engellemek maksadıyla, Beylan [Belen] Geçidi'ni tutmak istedi. Arkasından Halep'e giren İbrahim Paşa, ordusunu burada dinlendirdi ve egemenliğini ilan edercesine şehrin idari faaliyetlerini düzenlemeye başladı. Hatta bir adım daha ileri giderek, şehirde Yeniçeri Ocağını tekrar kurdu. Halep'ten 29 Temmuz'da ayrılan Mısır kuvvetleri, Beylan Geçidi'nde kritik arazi ağrızalarına mevzilenmeyen, hatta ricat hattını

⁵⁴⁷ Altundağ, *age.*, s. 53-55. Ayrıca bk. Fahmy, *age.*, s. 61-62.

⁵⁴⁸ Devlet, asıl ordunun başına ilk olarak gene Ağa Hüseyin Paşa'yı atıyordu. Kendisine olan güven o kadar yüksekti ki, savaşa katıldıkları takdirde sadece sadrazamlara verilen serdar-ı ekremlik payesiyle onurlandırılıyordu. Ayrıca Mansûre Feriki Mehmed Paşa da emrinde olacaktı. *Takvim-i Vekayi*, No. 18, (14 L. 1247/17 Mart 1832).

⁵⁴⁹ Altundağ, *age.*, s. 56-61. Ayrıca bk. Fahmy, *age.*, s. 62-63.

bile tutmayan Serdar-ı Ekrem'in ordusunu kolayca yendi ve kuzeye ilerleyişini sürdürdü. Dağılan Osmanlı ordusu dağınık biçimde Konya istikametine çekildi.⁵⁵⁰

İbrahim Paşa, devletin alelacele hazırladığı iki orduyu da yenince, Adana'ya kadar ilerledi. Harekâtını emniyete almak ve karşı taarruza imkân verecek yaklaşma istikametlerini kapamak maksadıyla Urfa ve Maraş'ı ele geçirmeyi de ihmal etmedi. İbrahim Paşa gelinen bu noktada, hızlı ilerleyişin beraberinde getirdiği büyük alanı kontrol altına almak ve Kahire'den gelen emirleri almak maksadıyla bir süre bekledi. II. Mahmud ise muhtemel bir İngiliz desteği sağlamak için Namık Paşa'yı İngiltere'ye gönderdi. Ayrıca Hüseyin Paşa'yı görevden alıp, Rumeli isyanlarını bastırmış Sadrazam Reşid Mehmed Paşa'ya derhal İstanbul'a celp ile bir ordu kurup, Konya'ya intikal etmesini emretti. Kendisi Ordu-yı Hümayun'a katılıncaya kadar yerine Rauf Paşa vekâlet edecekti.⁵⁵¹

İbrahim Paşa'ya Anadolu'nun kapısını açan ise stratejik önemi haiz Gülek Boğazı'nın alınması olur.⁵⁵² Yeni [gerçek] Serdar-ı Ekrem, kendisi yeni orduyla gelene kadar, Rauf Paşa'dan ne yapıp edip Gülek Boğazı'nı almasını emretse de Osmanlı kuvvetlerinde genel bir bozgun havası hâkimdir. Konya Ereğlisi ve Ulukışla'da da tutunamayan birlikler Konya'yı da aşip önce Akhisar, nihayetinde Karahisar'a kadar çekilirler. İbrahim Paşa, 18 Kasım 1832 tarihinde Konya'ya girmiş ve ordusunu bir meydan muharebesine hazırlamaya başlamıştır. Osmanlı ordusu ise savaş başlamadan çok önce yapması gereken seferberliğe yeniden başlamıştır. Özellikle Rumeli'den yeni birlikler [Arnavut] getirerek, "parça parça" Konya istikametine sevk eden Serdar-ı Ekrem, bir yandan da menzillere zahire depolattırmaktadır. Sadrazamın, bu cüretkâr harekâtı cezalandırmak ve Mora'dan yarım kalan bir hesabı kapatmak maksadıyla⁵⁵³ bütün kuvvetiyle taarruz edeceğini anlayan İbrahim Paşa, savunmasını Asım bataklığına dayanacak şekilde Araplar Mahallesi'ne kuracaktır. Savunma mevzilerini özenle hazırlayacak ve tatbikat yapacak zamanı da bulacaktır. Bu sırada yaklaşık 65.000 mevcuduna ulaşan Osmanlı ordusu, Karahisar'dan Akhisar'a yavaşmaya başlar ve 7 Aralık'ta Akşehir'e ulaşır.⁵⁵⁴

⁵⁵⁰ Altundağ, *age.*, s. 61-62; Ayrıca bk. Fahmy, *age.*, s. 63-65; Salih Kış, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa Hadisesinde Konya Muharebesi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2004, s. 35-39.

⁵⁵¹ Altundağ, *age.*, s. 63; Ayrıca bk. Fahmy, *age.*, s. 66; *Takvim-i Vekayi*, No. 36, (21 RA. 1248/18 Ağustos 1832)

⁵⁵² Kış, *age.*, s. 35-39; Ahmed Lûtfî Efendi, *age.*, C IV-V, s. 735.

⁵⁵³ Navarin faciasından sonra Mehmed Ali Paşa, Avrupalılarla oğlunun güvenliği garantisi karşılığında Mora'dan çekilme antlaşması yapmıştı. Padişahın kesin emrine rağmen Ağustos 1828'de çekilen İbrahim Paşa, Reşid Mehmed Paşa'yı Yarımada'ya çıkan Fransız ordusuyla bir anda başbaşa bırakmıştı. Fahmy, *age.*, s. 60; Ahmed Lûtfî Efendi, *age.*, C II-III, s. 316-317.

⁵⁵⁴ Kış, *age.*, s. 40-52.

Reşid Mehmed Paşa ilkbahara kadar bekleyip, harekât üssünden oldukça uzaklaşmış Mısır ordusunun yıprandıktan sonra kuşatmak niyetindedir. Bu sırada, eğitimsiz ve hazırlıksız ordusunu eğitime ve hazırlama imkânı bulacaktır. Fakat Padişah, sayıca Mısır ordusunun iki katından daha büyük Osmanlı ordusunun daha fazla beklemesine razı olmamış ve derhal taarruz emri vermiştir. Bunun üzerine ilerleyen ordu, 20 Aralık'ta Konya kuzeybatısında ordugâh kurmuş, ertesi gün, yani 21 Aralık 1832 tarihinde taarruza geçmiştir. Sabah yoğun bir sis içinde başlayan taarruz, topçu desteğinden yoksun olarak öğleye kadar sürer ve öğlen sisin biraz dağılmasıyla Sadrazam taarruzlarını şiddetlendirir. Ara ara Mısır ordusunda çekilmeler olsa da yerinde müdahalelerle durum düzeltilir. Fakat Mısır hatlarının bir ara bozulup Araplar Mahallesi'ne kadar çekilmeleriyle Sadrazam hücumlarını şiddetlendirir. Fakat muharebe alanını tekrar kaplayan sisle, Sadrazamın bulunduğu sağ kanattaki hatlar arasında kopukluklar meydana gelir. Cesur fakat ihtiyatsız Sadrazam, farkında olmadan Mısır kuvvetleri arasına girer ve esir düşer. Sis ve kopuk emir-komuta yapısı, Osmanlı ordusunda herkesin koordinesiz bir şekilde kendi muharebesini vermesine yol açar ve Sadrazamın esir düştüğü bile anlaşılamaz. Fakat iki saatin sonunda, kontrolsüz hücumlar son bulur ve Sadrazamın esir düştüğü haberi ordu geneline yayılınca, Arnavut askeri silah bırakıp teslim olurlar. Mısır ordusunun başlayan karşı taarruzları ise Osmanlı ordusunun bozulup, Akşehir'e çekilmesiyle sonuçlanır. Sis ve karanlık, bu sefer Mısır ordusunu engelleyerek takip yapmalarına imkân vermez ve muharebe sona erer.⁵⁵⁵ Konya Muharebesi sonucu, 14 Mayıs 1833 tarihinde imzalanan Kütahya Barış Konvansiyonu ise kısa vadede görece bir barış vadetse de, Mısır'ın Osmanlı'dan kopuş sürecini başlatacaktır.

Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti, düzenli ordusunu böylesine ağır siyasi ve askerî gündem altında kuruyordu. Mora isyanı sırasında tertipler ve hemen akabinde taburlar haline gelen düzenli ordu, Osmanlı-Rus Savaşı'nda alay teşkilatına geçmişti. Peki, Osmanlı-Mısır Savaşı'nın etkileri nelerdi? Düzenli ordu ile Savaş arasında nasıl bir ilişki vardı? Bir kere, düzenli ordunun İşkodra meselesinde olduğu gibi sonucu değiştirici bir etkisi olduğundan söz etmek güçtür. Ama savaşın düzenli ordu teşkilatına olan etkisi incelenmeye değerdir.

Aynı taburlarda görüldüğü gibi, alayların sayısı artmaya başladığından beri, daha üst bir kademe ihtiyacı günden güne belirginleşiyordu.⁵⁵⁶ Alayların ilk kurulmaya başladığı

⁵⁵⁵ Kış, *age.*, s. 55-63; Altundağ, *age.*, s. 64.

⁵⁵⁶ Yıldız'ın da belirttiği üzere aslında bu ihtiyaç, daha öncesinde 1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi'nde de belirmişti. Serasker Kaymakamı Halil Rifat Paşa, miralayların kendi alaylarını sevk edebilirken, *iki alay*

14 Temmuz 1828'den yaklaşık bir sene sonra, iki alayın birlikte harekât yapmaları halinde sevk ve idare etmek maksadıyla, Birinci Miralay Mehmed Bey, rütbe-i mirmiran ve ferik-i ordu beylerbeyi makamına atandı.⁵⁵⁷ Yalnız bu rütbe ve makam, her ne kadar taktik sevk-idare ihtiyacı üzerine ihdas edilmişse de münferit bir uygulama olup, zamanla seraskerlik kaymakamlığına dönüşecek, ismi de Mansûre ferikliği şeklinde kısaltılacaktı. Gene de Hassa ferikliğiyle beraber alay üstü ilk yapılanmayı temsil ediyordu. Mısır Savaşı'nda da Serdar-ı Ekrem'e karşı, Mansûre ve Hassa birliklerinden bizzat sorumluydular. Mesela Mansûre Feriki Mehmed Paşa, Üsküdar'da İbrahim Ağa Çayırı'nda toplanmakta olan Ordu-yı Hümayun'dan Konya'ya intikal eden kola, Mahiyeli Sv. 6. A.'nı emir-komutasına alarak dahil olmuştu.⁵⁵⁸ Hatta Serdar-ı Ekrem'in esir düşmesinden sonra, bozulan birlikleri inisiyatif olarak Akşehir'e çeken bizzat Hassa Müşiri Ahmed Paşa'ydı.⁵⁵⁹

Bununla beraber bir Mansûre ve bir Hassa feriki, sayıları 40'a yaklaşmış p. ve sv. alaylarının sevk ve idarelerini kolaylaştırmıyordu. Bir alayın dörder taburlu olduğu düşünülürse (Daha üçe düşmemiştir.), sevk-idarede karşılaşılan zorluklar daha rahat kestirilebilir. Bu şekilde iki alaylı liva denemesi ilk olarak, İbrahim Paşa Akka Kalesi'ni kuşatmadan dört gün önce yapıldı. 17 C. 1247 (H) tarihinde (23 Kasım 1831) Ferik Mehmed Paşa'nın yerine geçen Birinci Alay K. Mira. Haydar Bey ile Üçüncü Alay K. Mira. Necib Bey, mirliva rütbelerine terfi ettirildi. İkisinin de alayları İstanbul'daydı ve Bab-ı Seraskeride dönüşümlü asayiş görevi yapıyorlardı. Yani Hüsrev Paşa'ya en yakın iki miralay, ilk Mansûre mirlivaları oluyorlardı. Necib Paşa, P. 10. A. ve Mühimmat-ı Harbiye 12. A. (Cebehaneci) emir-komutasına alacak ve Konya'da kışlayacaktı. Konya'ya vardıklarında Sv. 9. A. ile beraber eğitim yapacaklardı. Bu livanın emrine 24 kıta çarha ve obüsle teslihl edilmiş iki topçu tb. ve Lağ. 1. A. K. Mira.

'askerin bir tob [toplucu, bütün] olmak üzere düşman karşısına sevk ve muhârebesine yetmecekleri, yani tobunu [hepsini] birden kûmânda edemeyeceklerini belirtiyordu. İki alayın beraberce kullanılmaları halinde bir büyük zabitanaya ihtiyaç duyulacağından, Dersaadet'te bulunan 1. A. K. Mira. Mehmed Bey'in [Bab-ı Seraskeridedir.] mirmiran rütbesiyle Ordu-yı Hümayun'a gönderilmesini teklif ediyordu. Padişah, hattında teklifi uygun bulmuş, yalnız ileri görüşlülükle, Mehmed Bey'in sadece mirmiran olarak değil rütbe-i mirmirân ve ferik-i ordu beylerbeyliği olarak atanmasını istemişti. BOA, HAT, 296/17617; Yıldız, age., s. 268.

⁵⁵⁷ BOA, C. AS., 434/18038. Evasıt-ı Z. 1244 (H) tarihli (13-23 Haziran 1829) belgede, boşalan miralaylığa, Alay Emini Haydar Bey'in atandığı bildirilmekteydi. Demek ki Mehmed Bey bu tarihten önce ferik olmuştu. 1253 (H) senesine ait başka bir belgede Asakir-i Mansûre-i Şahane Ferikliği makamının *umûr-ı askeriyye ve mâliyelerini kâ'im-makâmlık vechile idâre eylemek* üzere kurulduğunu belirtmektedir. BOA, KAD II, s. 102a. Hassa ferikliği, ilk olarak Ahmed Fevzi Paşa'ya tevcih edilmesine rağmen net tarihi belli değildir. Hassa ferikliğiyle ilgili bulunan en erken tarihli belge, 25 Ş. 1246'ya (H) aittir. BOA, C. AS., 934/40443. Ahmet Cevad Paşa ise ferikliklerin 1245 (H) senesinden sonra ihdas olduklarını söylemektedir. Ahmed Cevad Paşa, age., s. 168. Bu önemli iki ferikliğin de aynı tarihlerde yani 1244 (H) senesi sonunda oluşturuldukları muhtemeldir.

⁵⁵⁸ *Takvim-i Vekayi*, No. 23, (21 ZA. 1247/22 Nisan 1832).

⁵⁵⁹ Kış, age., s. 62. Hassa Feriki Ahmed Fevzi Paşa, muharebeler devam ederken Selh-i M. 1248 (H) tarihinde (29 Haziran 1832) Hassa Müşiri olmuştur. Ahmed Cevad Paşa, age., s. 169.

Hafız Bey emrinde bir tb. da lağımcı-baltacı verilecekti.⁵⁶⁰ Haydar Paşa ise, biri kendi Alayı, diğeri sonradan belirlenecek bir Mansûre alayıyla 8 B. 1247 (H) (13 Aralık 1831) tarihinde Kütahya'ya hareket edecekti. Livanın emrinde bir de top. tb. olacaktı.⁵⁶¹

İlk iki livasını bu şekilde kuran Osmanlı ordusu, bir yandan da İşkodra galesi sebebiyle Rumeli'de toplanmış kuvvetlerini doğuya kaydırmaya başladı. 15 Mart 1832'de Hüseyin Paşa'nın Serdar-ı Ekrem olmasıyla da bu intikaller hızlandı. Daha önce Rumeli'den İstanbul'a intikal etmeleri emredilen P. 4, 6, 8 ve 11. Alaylarla, Filibe'den celbi istenen Sv. 6. A. tam da bu tarihlerde Dersaadet'e ulaştılar.⁵⁶² Birlikler Dersaadet'te toplandıkça kollar tertibiyle Konya istikametine sevk ediliyordu ve ikinci livalaşma girişimi, toplanmış sekiz alayın sevinde yaşandı. Artık iki alayın bir liva olması usûl ve nizam gereği olduğundan bu sefer sevk olunacak alayları *idâre ve kûmânda etmek* maksadı ve Seraskerin teklifiyle, P. 4. A. K. İskender Bey ve P. 11. A. K. Bekir Beyler mirliva nasbedildiler. 4 ve 15. Alaylar İskender Paşa'nın, 8 ve 11. Alaylar ise Bekir Paşa'nın emir-komutasına gireceklerdi.⁵⁶³ İskender ve Bekir Paşa Livaları oluşturulduktan sonra 1247'nin Şevval (H) ayında (Mart-Nisan 1832) ikişer taburluk kollara bölünüp deniz yoluyla İzmit ve Hersek [Yalova] iskelelerine sevk olunacaklardı.⁵⁶⁴

Bu arada livalaşma, ordu genelinde yaygınlaşmaya başladı. İskender ve Bekir Beylerin mirliva oldukları 1832'nin Mart ayına gelindiğinde, Hassa piyadeleri toplam dört alaya ulaşmışlardı. P. 1. ve 2. Alayları bir araya getirilerek ilk Hassa P. Livası kuruldu. Mirlivalığına ise Hassa Birinci Alay K. Mira. Dilaver Bey getirildi.⁵⁶⁵ Düzenli ordu sürecinin dikkat çeken komutanlarından Hassa P. 3. A. K. Mira. Namık Bey ise M. 1248 (H) tarihinde (Mayıs-Haziran 1832) mirlivalığa terfi ederek, Hassa P. 2. Livanın başına getirildi.⁵⁶⁶ Hassa gibi süvariler de liva altında toplanmaya başlayacaklardır. 1 S. 1248 (H) tarihinde (30 Haziran 1832) Mira. Şerif Bey'in Hassa Sv. 2. A. ve önceden Üsküdar'a geçirilmiş Mira. Rıza Bey'in Tım. Sv. 3. A. birleştirilerek, ilk sv. livası kuruldu. Livanın başına mirliva yapılan kişi ise ilginçti. Mabeyncilikten çıkma Said Efendi, *mûsta'id ve dirâyetkâr, sūvârî ta'lîm ve kûmândasında mahâret-i kâmile* olduğundan

⁵⁶⁰ *Takvim-i Vekayi*, No. 5, (28 C. 1247/4 Aralık 1831). Ahmed Cevad Paşa, *age.*, s. 169.

⁵⁶¹ *Takvim-i Vekayi*, No. 7, (13 B. 1247/18 Aralık 1831).

⁵⁶² *Takvim-i Vekayi*, No. 18, (14 L. 1247/17 Mart 1832).

⁵⁶³ BOA, HAT, 307/18163. *Takvim-i Vekayi*'de, bahsedilen atamaların *irsâl ve isbâl olunacak alaylara mirlivâlar nasbı lâzım* geldiğinden yapıldığı beyan edilmektedir. Ayrıca Miralay Ferhad Bey'in P. 6. A. ise Kütahya'dan Antalya'ya intikal etmiş Haydar Paşa Livası'na katılacaktı. *Takvim-i Vekayi*, No. 18, (14 L. 1247/17 Mart 1832).

⁵⁶⁴ *Takvim-i Vekayi*, No. 21, (7 ZA. 1247/8 Nisan 1832).

⁵⁶⁵ BOA, HAT, 307/18148; *Takvim-i Vekayi*, No. 18, (14 L. 1247/17 Mart 1832).

⁵⁶⁶ Ahmed Lûtfî Efendi, *age.*, C IV-V, s. 749; BOA, HAT, 471/23059.

ilk süvari mirlivası oluyordu.⁵⁶⁷ Sonrasında, gene ilk Mansûre miralaylardan, P. 2. A. K. Sadullah Bey ve P. 3. A. K. Hayreddin Bey mirlivalığa terfi ettirilecekti. Yalnız bu livaların alayları daha belli değildi. Dersaadet'e gelecek olanlardan belirlenecekti.⁵⁶⁸

Alaylar ikişer ikişer birer liva altında toplanırken cepheden gelen haberler ümit kırıcıydı. Hums Muharebesi'nde, Mirliva Bekir Paşa ve Mira. İsmet Bey emir komutasında nizam askeri bulunmasına rağmen, ordunun asıl kısmının *derme çatma nizâmsız 'askerden* oluşması ve askerin uzun intikaller sonrası dinlenmeden muharebeye sokulması sonucunda Arabistan Seraskeri geri çekilmek zorunda kalmıştı.⁵⁶⁹ Sonrasında Serdar-ı Ekrem'in de Belen Geçidi'ni tutamaması, hem azline hem de Mısır ordusunun Çukurova'ya girmesine sebep olmuştu. O andan itibaren yeni Serdar-ı Ekrem Reşid Mehmed Paşa'nın tek amacı, İbrahim Paşa'yı Konya'ya girmeden durdurmaktır. Zamana karşı yarış başlamıştı. Ama bu yarış, düzenli ordu kurulduğundan beri akıllarda olan bir kaygıyı daha da şiddetlendirecekti. Bu kaygı, geçmişte olduğu gibi, askerin geçtiği mahallerde tebaanın canına ve malına kastetmesiydi. Aksayan ikmal sistemi sonucu, ordunun nasıl *yoluna çıkan herşeyi tüketip yok eden bir çekirge sürüsüne* dönüştüğü hala hatırlardaydı.⁵⁷⁰ Hatta bu kaygı, sadece Osmanlı-Mısır Savaşı'nda değil, dört tertip ve Altı Saf Süvari'nin Mora'ya sevklerinde de gözlemlenmişti. Özellikle Padişahın cümlelerinde çok daha fazla hissediliyordu.

Mesela 1827'de tertiplerin Mora'ya intikalleri hakkındaki Hatt-ı Hümayun iyi bir örnektir. Daha öncesinde Eğriboz'a sevk olunan İkinci Tertip, Tekfurdağı istikametinde sol koldan gitmişti.⁵⁷¹ Bu sefer gidecek asker, ilk giden grubun beş katıydı. Bu sebeple bu grup Edirne istikametinde orta koldan gideceklerdi. Orta kol [yol], daha kalabalık ve refah seviyesi yüksek yerleşim yerlerinden geçtiği için fakir-fukaraya eziyet edilmemesi, odun, arpa, saman gibi ikmal maddelerinin kaza ahalisine yüklenmemesi için çok dikkatli olunmasını emrediyordu. Ekin ve hasadın çiğnenmemesi bir kenara, ahaliden su dışında hiçbir şey talep edilmeyecekti. Her türlü ihtiyaç mirîden karşılanacak, alınan her şeyin ücreti ödenecekti. Müfreze Komutanı Başbnb. Osman Ağa'ya, bu konuda tenbih olunması özellikle belirtilmişti. Padişah hattını, *mahsûs ahvâllerini tecessûs için*

⁵⁶⁷ *Takvim-i Vekayi*, No. 32, (13 S. 1248/12 Temmuz 1832). İleride Hassa Sv. 2. A.'nın, ayrılıp, yerine Sofya'dan çağırılan Miralay Reşid Bey'in Tım. Sv. 4. A.'nın geçtiği görülmektedir. Yani kurulan ilk sv. livası tımarlıydı. BOA, HAT, 307/18183; *Takvim-i Vekayi*, No. 35, (16 RA. 1248/13 Ağustos 1832).

⁵⁶⁸ *Takvim-i Vekayi*, No. 35, (16 RA. 1248/13 Ağustos 1832); BOA, HAT, 301/17903.

⁵⁶⁹ Ahmed Lûtfî Efendi, *age.*, C IV-V, s. 713.

⁵⁷⁰ Yeşil, *age.*, s. 168-171. Keza, ilgasından önce Yeniçerilerin şehir eşkiyaları gibi davranmalarına örnek için bk. Yıldız, *age.*, s. 33-35.

⁵⁷¹ Osmanlı ordusu ilk kurulduğu zamanlardan beri, seferlerde sistematik olarak belirlenmiş yaklaşma istikametlerini kullanırdı. Bu istikametler Rumeli ya da Anadolu tarafına olsa da kendi içinde üç ana yaklaşma istikametine ayrılırdı. Bunlar *sağ, orta ve sol kol* olarak adlandırılırdı. Bilgi için bk. Serhat Kuzucu, *Osmanlı Ordusu ve Sefer Lojistiği (1453-1789)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2017, s. 61.

âdemler korum, bir gûnâ hilâf-ı hareketlerini tahkîk edersem, sonrasını düşünsünler diyerek bitiriyordu.⁵⁷² Başbuğ Osman Bnb.'ya verilen harekât emrinde ise askerin kazalardan öyle bir disiplinle geçmesi isteniyordu ki nizam askerini gören ahali, Padişaha hayır duaları etmeliydi.⁵⁷³

Aç kalan askerin neler yapabileceğini çok iyi bilen Padişahın, İşkodra galesinin çözülmesi için Kaymakam Paşaya yazdığı Hatt-ı Hümayunun'da, gene aynı kaygının izlerini bulmak mümkündür. Padişah emirlerini ayrıntılı açıkladıktan sonra, zaten isyan halinde olan bir bölgeye gönderilen asker için hassasiyetini oldukça samimi bir tonda ifade ediyordu. *Hele şu 'asâkir-i nizâmiyyemizin ve sunûf-ı sa'îremizin hiçbir mahalde zahîre ve cihet-i sa'îreden dolayı sıklet çekmelerine kat'a rızâ-yı hümâyûnum olmamağla Allah aşkına şu husûsa bi'l-ittifâk gayret-i tâmm... eyleyesiz.*⁵⁷⁴

Padişahın bu hassasiyeti bilindiğinden, artık başarılı intikaller mutlaka bildiriliyordu.⁵⁷⁵ Serasker, Hums Muharebesi öncesi Padişaha arz ettiği bir takririnde, 60.000'nin üzerinde bir mevcuda ulaşmış ordunun durumunu ayrıntılı açıkladıktan sonra, Padişahın hassas olduğu mevzuları sona bırakmıştı. Ordunun silah ve teçhizatlarının gayet iyi durumda olduğunu bildiriyor, levazımat ve mühimmatın fenn-i harb gereği ordunun arkasından sevk edileceğini söylüyordu. Uğranılacak semtlerde ahaliye yük olunmayacak, uzak mesafedeki mahallerde bile nizam ve disiplin korunacaktı. Askerin tayinatı için zahire tedarik edilip, ambarlara depo edilmişti. Askerin sefere çıkmasıyla, ahalinin güven duygularının pekiştiğini özellikle vurgulayan Serasker, *ahvâl-i sâbika ve keyfiyât-ı mazî der-hâtır oldukça, 'asâkir-i nizâmiyyenin derece-i kıymeti tezâyid bulmak lâzım geldiğini* belirterek, teba-asker ilişkisini II. Mahmud ve öncesi olarak ikiye ayırıyor ve Padişahının gururuna hitap ediyordu.⁵⁷⁶

Düzenli orduyla beraber, artık halka musallat olunmadığı hakkında belirtilen bu devlet merkezli değerlendirmeler tartışmaya açıktır. Ama Padişah, devlet ricali ve

⁵⁷² Ahmed Lûtfî Efendi, *age.*, C I, s. 148.

⁵⁷³ BOA, KAD I, s. 59-60.

⁵⁷⁴ Ahmed Lûtfî Efendi, *age.*, C II-III, s. 679-680.

⁵⁷⁵ İlk Mirliva Haydar Paşa, livasıyla Kütahya'ya vardığında, personel ve ağırlıklar bakımından böyle büyük bir birliği, gerek intikalde gerekse Kütahya'nın içinden geçirirken ahaliye hiç zahmet vermemesi takdirle karşılanmıştı. Askerin disiplinini görenler, Mansûre ordusunun sanki 30 sene önce kurulduğunu söylüyor, böyle bir orduyu kendilerine nasip ettiği için Padişaha hayır duaları okuyordu. *Takvim-i Vekayi*, No. 10, (4 Ş. 1247/8 Ocak 1832). *Takvim-i Vekayi*'nin 26. sayısında, eskiden nizamsız askerin semtlerden geçerken etmedikleri kötülük kalmadığını fakat artık, o kadar Hassa ve Mansûre askerinin Anadolu'ya sevk edilmesine rağmen hiçbir vukuatın yaşanmadığı belirtilmekteydi. *Takvim-i Vekayi*, No. 26, (17 Z. 1247/18 Mayıs 1832). Serdar-ı Ekrem'in Anadolu tarafına geçirdiği Hassa ve Mansûre askerinin disiplinleri ve halka karşı tavırlarıyla Mudanya'dan Konya'ya, İstanbul'dan Karahisar'a kadar her yerde olumlu karşılandığı bildiriliyordu. Özellikle Hassa 1. Livası geçtiği, konakladığı ve gecelediği kazalarda, düzen ve intizamıyla dikkat çekiyordu. *Takvim-i Vekayi*, No. 28, (5 M. 1248/4 Haziran 1832).

⁵⁷⁶ *Takvim-i Vekayi*, No. 24, (3 Z. 1247/4 Mayıs 1832).

komutanların bu konuda tebaa lehine ciddi bir mesai harcadıkları da yazışmalara yansımaktadır. Çalışmamızın izlerini takip ettiği mevzu ise teşkilat gelişimine olan etkileridir. Geçmişte ikmalin aksaması sonucu ordunun geçtiği yerleri tüketmesi, bunun da genel bir isyan dalgasına yol açması durumu, II. Mahmud başta olmak üzere devletin sefer planlamalarında hesaba kattığı bir konuydu ve ordunun harekâtını direkt etkiliyordu.

Bu durum, Konya Muharebesi öncesi hazırlıklarda açıkça görülmekteydi. Sadrazam Reşid Mehmed Paşa'nın yapacağı harekât Rumeli'den başlayacağından, Sadrazamın, (Ağa) Hüseyin Paşa'nın yaptığı intikalin yaklaşık iki katını yapması gerekiyordu. Ayrıca mevcut olarak da ilkinden daha fazla personelin yürümesi demekti. Bu sebeple zahire tedariki önem kazanıyordu. Yığınak noktası Konya olduğundan mücavirindeki Kütahya, Karahisar, Bozok, Ankara, Çankırı sancaklarıyla, Gümüşan kazasından rayiciyle zahire tedarik edilecekti. Bu ikmali eksiksiz halletmeleri için Zahire Nazırı Arif Bey ve diğer mütesellimlere yeterli ödenek verilecek ve bu görevliler alımları peşin akçeyle gerçekleştireceklerdi. Deniz yoluyla sevkedilecek zahire ise İzmir, Antalya ve İçel iskelelerine indirilecek, nakliyesi için tebadan araba ve hayvan alınmayacak, tüm hayvan ve hizmet alımları peşin olarak ödenecekti. Bu ödeneklerin fakirin eline peşin sayılmayıp da memleketlerinin senelik salyane veya tevzilerinden sayılarak tasarruf edilmesine zinhar cesaret edilmemesi ayrıca belirtiliyordu. Yanı sıra, ordunun böyle bir sefer için çok miktarda top, mühimmat, çadır sevketmesi gerekmekteydi. Aynı şekilde süratle intikalin yanında, tüm bu işleri tebaya rahatsızlık vermeden yapmaları önemliydi. Bunun için tüm hizmet ve mal alımları gene peşin alımlara tabiydi. Hilafında büyük cezalar verilecekti.⁵⁷⁷

Diğer önemli husus ise askerin intikalleriydi. Böylesine büyük bir ordunun *bir târîkden sevkolunmalarının* sıkıntıya sebep olacağı aşîkârdı. Bu sebeple Mansûre alaylarının tamamı ve bir kısım asker, Edirne-İstanbul-İznik istikametinde intikal edecekti. Diğer kollar ise Edirne-Gelibolu-Çardak [Lâpseki] istikametinden Bursa'ya sevk olunacaktı. Birliklerle beraber müdürler tayin olunacak ve bunlar, askerlerin kaldıkları yerde alınan tayinat ve levazımâtın ödemelerini bizzat yapacaklardı.

Görüldüğü üzere Osmanlı ordusu, Konya'ya Mısır ordusundan önce ulaşmak zorundaydı. Bunun için süratle intikal etmeliydi ama bunu yaparken de ahaliye eziyet

⁵⁷⁷ Mesela Bozok Mütesellimi Hacı Darbaz Ağa, uhdesindeki fukaraya zulme varan uygulamaları ve kısa zamanda zenginleştiği tahkik olunduğundan derhal azledilip Dersaaset' e çağırılmış, yerine Şakir Bey atanmıştı. *Takvim-i Vekayi*, No. 39, (18 R. 1248/14 Eylül 1832).

etmemeliydi. Çünkü bu sefer, tebaa isyan edebiliyor, hatta karşı tarafa meyledabiliyordu. İkmal, iaşe ve ibatenin ancak ayrıntılı planlama ve şiddetli bir icrasıyla önlenebilecek bu durum, intikallerde süratin yanında emniyetin de aynı anda sağlanması anlamına geliyordu. Bu da merkezi bir planlama fakat adem-i merkezi bir hareket gerektiriyordu. Diğer bir deyişle Osmanlı askerî düşüncesi, ikmalleri tam sağlanmış, sevk-idarece kolay ve esnek taktik birliklerin farklı yollardan ilerledikleri fakat kesin sonuç noktasında hızla birleştikleri bir harekâta ihtiyaç duyuyordu. Alayların çoğalmasıyla⁵⁷⁸, bu ihtiyacı karşılayabilecek taktik birlik seviyesini bir seviye daha yukarı çıkarma imkânı bulmuş ve böylece düzenli ordu seviyesini liva⁵⁷⁹ seviyesine taşımıştı.

Düzenli ordu tarihi artık livaları yazıyordu. C. 1248 (H) tarihinde (Ekim-Kasım 1832) P. 17. A. K. Mira. Halid Bey, cesaret ve yararlılıklarından dolayı bir diğer mirliva oldu ve ardından silsile yürütüldü.⁵⁸⁰ Aynı ay içerisinde süvariler de ikinci livalarına kavuşacaktı. Daha önce Said Paşa emir-komutasında Tım. Sv. 3. ve 4. Alaylar, Tım. Sv. 1. Livası'nı oluşturmuştu. Şimdi ise düzenli süvari hikâyesinin önemli komutanlarından Mah. Sv. 5. A. K. Mira. Mirza Said Bey mirlivalığa terfi ettirildi. Emrine gene kendi yetiştirmesi Mira. Cura Bey'in komutanı olduğu Sv. 11. A. Birinci Alay olurken, Mirza Said Bey'in kendi Sv. 5. A. İkinci Alay olacaktı. Mirza Said Paşa'dan boşalan miralaylığa da Kaymakam Arslan Bey atanacaktı.⁵⁸¹ Görüldüğü üzere alayların liva haline getirilmesi, savaşla beraber başlamıştı ama savaş devam ederken bile durmayacaktı. Peki, livaların mevcutları ve teşkilatları nasıldı? Araştırma döneminin sonuna gelindiğinde ne durumda olacaklardı?

Savaş bittikten sonra livaların oluşturulması hız kesmemişti. Hatta bazı livaların artık komutanlık devir-teslimleriyle, ikinci hatta üçüncü mirlivaların görevlerine başlamaları söz konusuydu. Aynı geçmişte olduğu gibi mevcutlarını artırdıkları, Rumeli ve Anadolu genelinde rotasyona tabi tutuldukları ve birlik kaydırmalarına maruz kaldıkları, zaman zaman da mevcutlarının düştüğü görülmekteydi.⁵⁸²

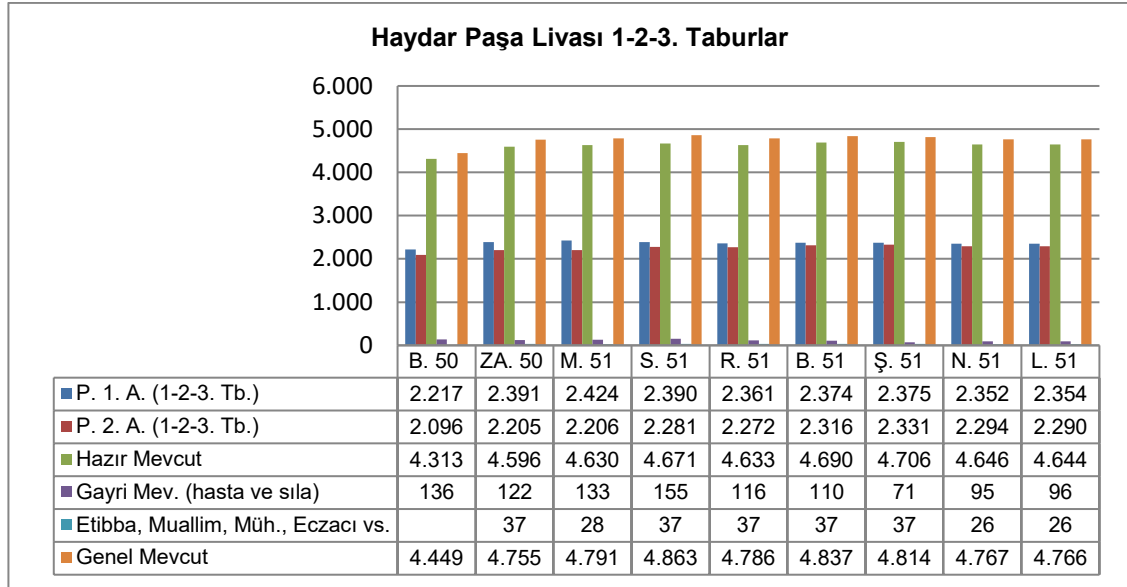
⁵⁷⁸ II. Mahmud, Hassa Feriki Ahmed Paşa'nın (Firari) müşir olmasını değerlendirirken, gün be gün artan nizam askerinin artık ferik rütbesinden de yukarı bir büyük zabite gereksinim duyduğunu söylemişti. BOA, TS. MA. e., 712/16; Ahmed Lûtfi Efendi, *age.*, C IV-V, s. 750.

⁵⁷⁹ Araştırma dönemindeki iki alaylı livaların, günümüzün tugay muadili birlikler olarak sayılmalarında bir sakınca yoktur. Bununla birlikte ileride görüleceği üzere, düşük mevcutlarıyla hala alay sayılabilecek livalar da bulunmaktadır.

⁵⁸⁰ *Takvim-i Vekayi*, No. 44, (13 C. 1248/14 Ekim-Kasım 1832); BOA, HAT, 306/18082.

⁵⁸¹ *Takvim-i Vekayi*, No. 45, (24 C. 1248/18 Kasım 1832); BOA, HAT, 307/18183. Mabeycilikten çıkma Said Paşa ve Silistre Sv. Tertibi'nden yetişme Mirza Said Paşa farklı kişilerdir.

⁵⁸² Aslında arşivde, tüm liva ve alayların ayrı ayrı icmalleri bulunmaktadır. Ama belirli bir dönemde (B. 1250-L. 1251 (H) (Kasım-Aralık 1834-Ocak-Şubat 1836)) Mansûre liva, alay ve taburlarının mevcut ve

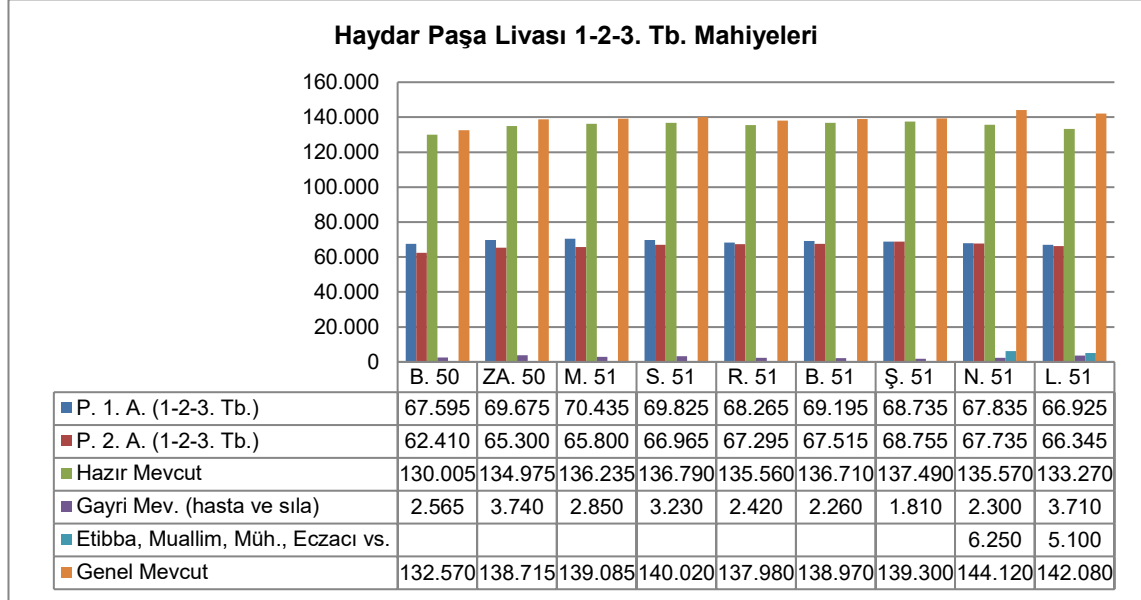
Tablo 24. Haydar Paşa Livası 1-2-3. Tb. Mevcutları⁵⁸³

Serasker Hüsrev Paşa'nın Bab-ı Seraskeride kurduğu P. 1. A.'nın, Mansûre Feriki Mehmed Paşa'dan sonraki komutanı olan Haydar Paşa, hatırlanacağı üzere Necib Bey'le beraber ilk mirliva olan miralaylardandı. Alay eminliğinden gelmesi, çalışmamızın ikinci bölümü için ayrıca önemlidir. Osmanlı-Mısır Savaşı'nda, önce Antalya'ya görevlendirildi. Savaş bittikten sonra 1250 (H) senesinde, alaylarının 1, 2 ve 3. Tb.ları Konya'ya sevk edilirken, 4. Tb.ları İstanbul'a çağrıldı. B. 1250 (H) tarihinde (Kasım-Aralık 1834) 1. A. 4. Tb. Davudpaşa Kışlası'nda konuşlanmış, 2. A. 4. Tb. ise Bab-ı Seraskeride kolluk görevi yapıyordu. ZA. 1250 (H) tarihinde (Mart 1835) Liva aynı yerlerindeyken 2. A. 4. Tb. Rumeli'ye görevlendirildi. Fakat ancak R. 1251 (H) tarihinde (Temmuz-Ağustos 1835) deniz yoluyla Rumeli'ye sevkolunabildi. 1-19 B. 1250 (H) tarihinde İşkodra'da olan Tabur, aynı ayın 23'ünde Niş'e ulaştı. Ş. 1251 (H) tarihinde (Kasım-Aralık 1835) Taburun Rumeli görevi bitti ve tekrar İstanbul'a çağrıldı. Müteakiben de Bahr-ı Sefid Boğazı'na intikal edecekti. Ayın 5'inde hareket edip, 28'inde Manastır'a vardı. N. 1251 (H) tarihinde (Aralık-Ocak 1835-1836) ise Köstendil'e varan Tabur, Şevval ayını da Köstendil'de geçirecekti. Bu arada, Ş. 1251'de (H) 1. A. 4.

mahiyelerinin karşılaştırmasına imkân veren bir toplu bir defter olması sebebiyle, bundan sonra belirtilecek ayrıntılı liva, alay ve tabur bilgileri, ilgili defterden temin edilmiştir. Bk. BOA, TS. MA. e., 67/1 (TSMA No: 119/188-196). Bütünü etkilemese de birçok yerinde küçük toplama hataları bulunduğundan düzeltilerek grafiklere aktarılmıştır. Çalışmamızın başında, 1243 Nizamı'na kadar kurulan tüm tertiplerin çizelgesini (EK-2) oluşturmakta kullandığı KK. d., 6799 sayılı defterin son tarihinin Evail-i ZA.1252 (H) (7-16 Şubat 1837) olması sebebiyle, TS. MA. e., 67/1 sayılı defterin devamı kabul edilebilir. Karşılaştırmak için bk. BOA, KK. d., 6799, s. 5-6.

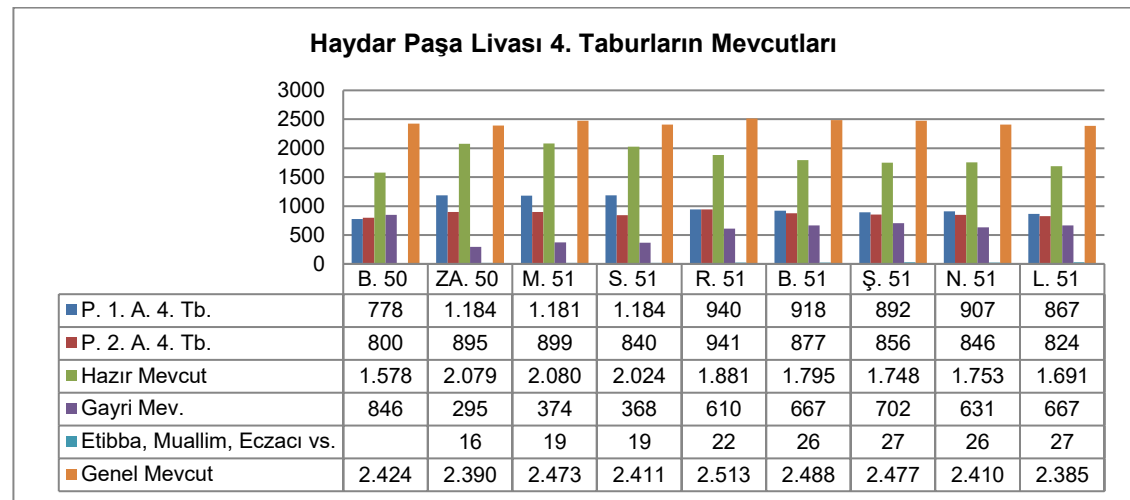
⁵⁸³ Çizelge, Receb 1250'de (H) başlayıp, Şevval 1251'de bitmektedir. Yalnız ay ay devam etmemekte fakat arada verilmeyen aylar da bulunmaktadır. Hazır mevcut, sadece birliklerin toplamıyken, genel mevcut, hazır mevcuda hasta ve sılada olanlarla (gayri mevcut), etibba, muallim, mühendis ve eczacı gibi mütehasşis personelin eklenmesiyle bulunmaktadır.

Tb. da Bahr-ı Sefid Boğazı'na görevlendirildi. Fakat L. 1251 (H) tarihinde (Ocak-Şubat 1836) dahi Davudpaşa Kışlası'ndan hareket etmeyecekti. Bu süre zarfında, alayların ilk üç taburları hep Konya'daydı.

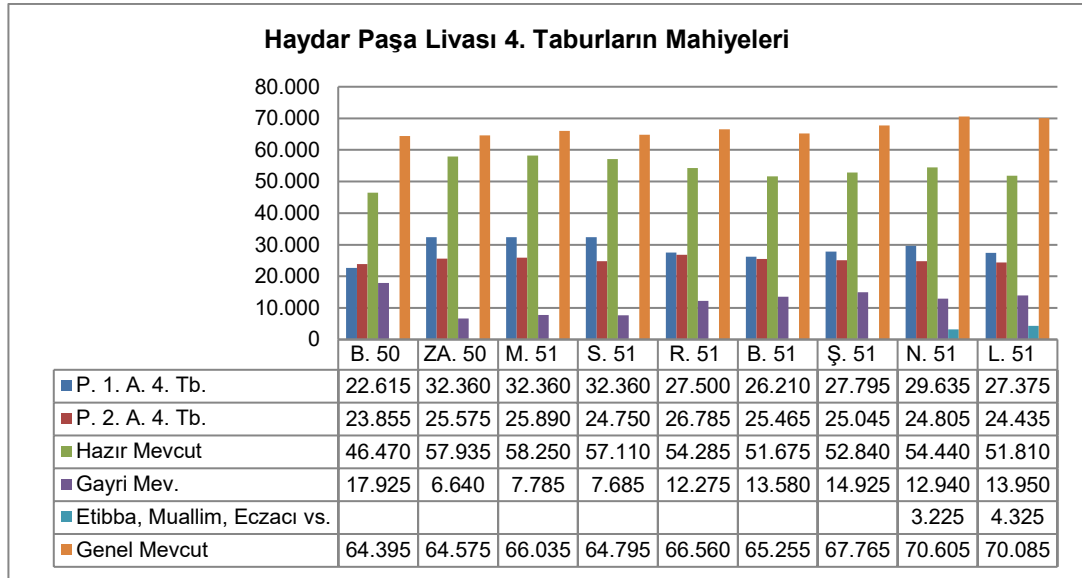
Tablo 25. Haydar Paşa Livası 1-2-3. Tb. Mahiyeleri

Tablo 24'e bakıldığında, Livanın Konya'da olan büyük kısmının mevcutları, M. 1251 (H) tarihine (Nisan-Mayıs 1835) kadar artış eğilimindeyken, bu aydan itibaren düşüşe geçmiştir. Gayri mevcudun da aynı eğilimde olması, Livada olağanüstü bir durumun yaşanmadığını göstermektedir. Hekim, cerrah, mühendis vs. mütehassıs personelin düşüklüğü ise araştırma döneminin sonunda dahi yol alınamadığının delilidir.

Tablo 26. Haydar Paşa Livası 4. Taburların Mevcutları

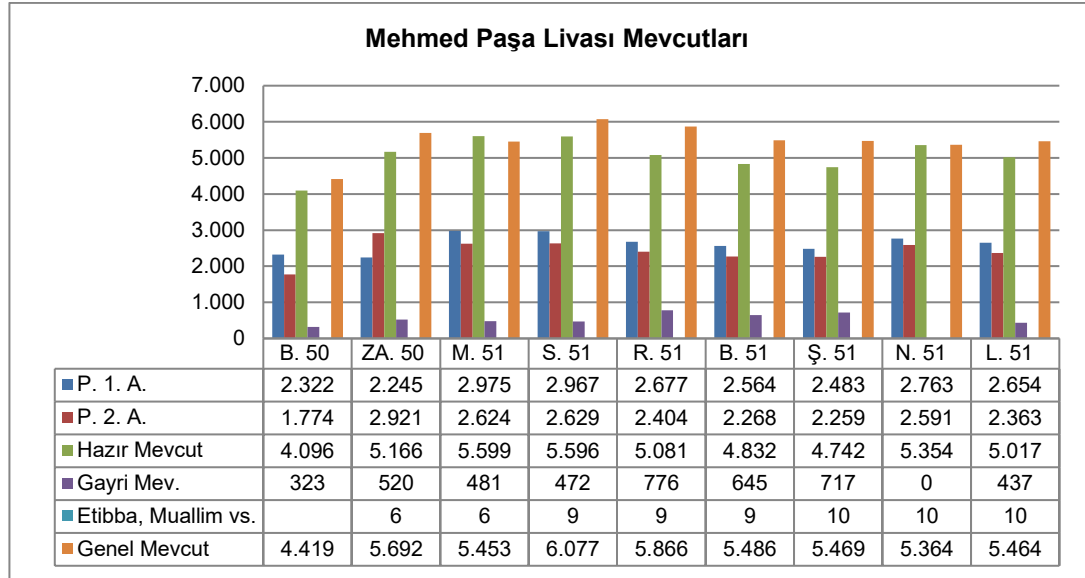
Büyük kısımdan müfrez olarak İstanbul, Rumeli ve Bahr-ı Sefid Boğazı'na görevlendirilen 4. Tb.larda genel mevcutların yaklaşık bir sene boyunca istikrarını koruduğu gözlemlenmektedir. Bununla beraber, gayri mevcutların görece yüksek olması gözden kaçmamaktadır. Hatta bağlı bulunduğu Konya'daki Livanın gayri mevcutlarının da oldukça üstünde olması, Bab-ı Seraskeride ve Davud Paşa'daki mesainin daha yoğun geçtiği anlamına gelebilir. Özellikle Dersaadet'in kolluk görevleri ve II. Mahmud sıkı gözetimindeki eğitim, Konya'daki birliklerin icra ettiklerinden daha zor olmalıdır. Hele 2. A. 4. Tb.'un R. 1251'den (H) itibaren iklimi soğuk ve nemli, topoğrafyası arızalı arazi olan Rumeli'ye görevlendirilmesi gayri mevcudun 368'den 610'na fırlamasının muhtemel bir sebebi olabilir. Buna rağmen personel bütünlemeleri başarılı, hatta 820 kişilik bir piyade taburunun oldukça üstünde olan mevcutları, kritik görevleriyle alakalı olmalıdır.

Tablo 27. Haydar Paşa Livası 4. Taburların Mahiyeleri

Müfrez görevde olan 4. Tb.ların mahiye ödemelerine bakıldığında ise mevcutların artışı ve düşüşüyle doğru orantılı oldukları gözlemlenmektedir. Ş. 1251 (H) tarihinden itibaren gözlenen artış ise hekim, cerrah gibi mütehassıs personelin 1251'in Ramazan ayından itibaren icmallere dâhil olmaları ile alakalıdır.⁵⁸⁴

⁵⁸⁴ Hatırlanacağı üzere bundan önce incelenen icmallerde, mütehassıs personelin mahiyeleri, birlik mahiye toplamına eklenerek merkezi ödemeye dâhil oluyordu. Bu defterde ise B. 1250 ve Ş. 1251 (H) tarihleri arasında neden merkezi ödemeye dâhil olmadıkları anlaşılamamıştır. 1827 yılında Bostancı Nazırının hekim ve eczacıların maaşlarının bir kısmını kendi mesarifat defterlerine kaydederek ödemesi gibi, bu süre içerisinde mahiyeleri emrinde oldukları valiler tarafından karşılanmış olabilir.

Tablo 28. Mehmed Paşa Livası Mevcutları⁵⁸⁵

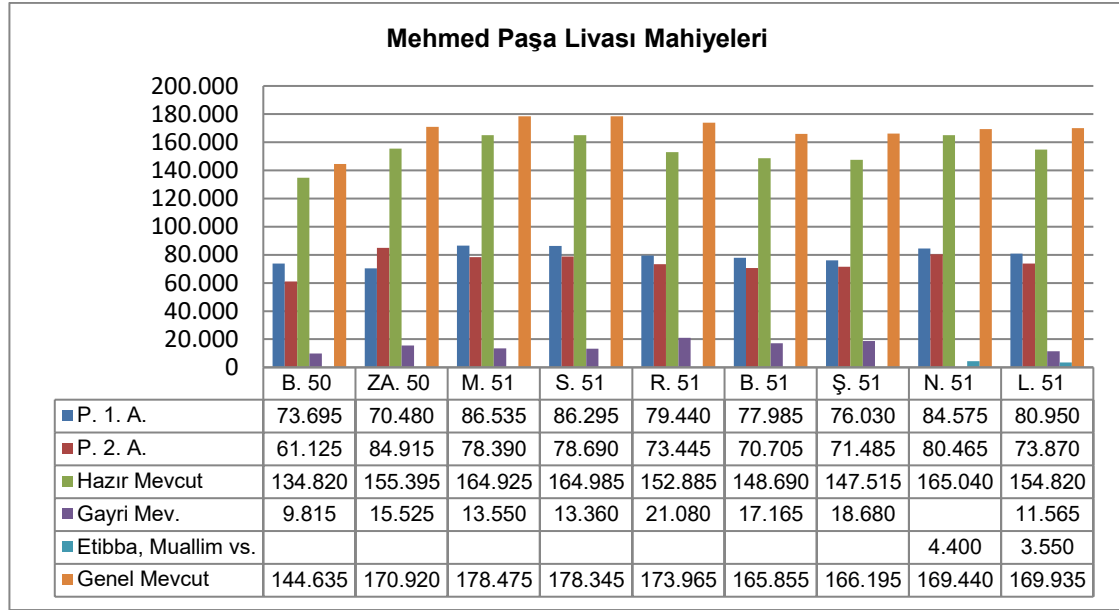
Savaşta sonra kurulduğu anlaşılan Mehmed Paşa Livası, B. 1250 (H) tarihinde, Sivas Valisi Reşid Mehmed Paşa emrinde Malatya'dadır. Sadr-ı Sabık Paşa'ya Diyarbakir ve Rakka Valiliğinin de verilmesiyle, Vali emrinde bölgenin asayiş ve ıslahında görev aldığı anlaşıyor.⁵⁸⁶ ZA. 1250 (H) tarihinde, Livanın 1. A. Diyarbakir'e hareket etmiş, 2. A. ise Harput'ta konuşlanmıştır. Bu bölgelerde devriye ve kolluk vazifeleri alan alaylar, R. 1251 (H) tarihinde Mardin'e ulaşmışlar, bu ay içerisinde 2. A., Diyarbakir'e hareket etmiştir. Ramazan ayında Bağdat'a görevlendirildiği anlaşılan 1. A.⁵⁸⁷, 1251 senesinin Şevval ayında (H) 2. A.'la beraber hala Diyarbakir'de olduğu anlaşılmaktadır.

Mevcutlarının Haydar Paşa Livası'ndan düşük olduğu anlaşılan Mehmed Paşa Livası, asker yazılmasında sıkıntı yaşanan bir bölgede görev yapmanın zorluğunu çekiyor olmalıdır. Ayrıca Şam, Halep ve Adana bölgelerinin galip İbrahim Paşa kontrolünde olması, ikmal kaynaklarını kısıtladığı düşünülebilir. Buna rağmen personel bütünlemesi başarılı olan Liva, ZA. 1250 (H) tarihinden itibaren mevcudunu 5.500'ün üzerine atabilmişti. R. 1251 (H) tarihinde gayri mevcudunun olmaması şüphe doğururken, asıl mütehassıs personelin azlığı dikkati celbetmektedir. Fakat daha az gelişmiş doğu illerinde görev yapıyor oluşu, durumu bir nebze açıklamaya yardımcı olmaktadır.

⁵⁸⁵ Defterde, 1251'in Muharrem (H) ayı genel mevcudundan, Diyarbakir'e görevlendirilen 633 kişilik müfreze düşülmüştür. Bk. BOA, TS. MA. e., 67/1.

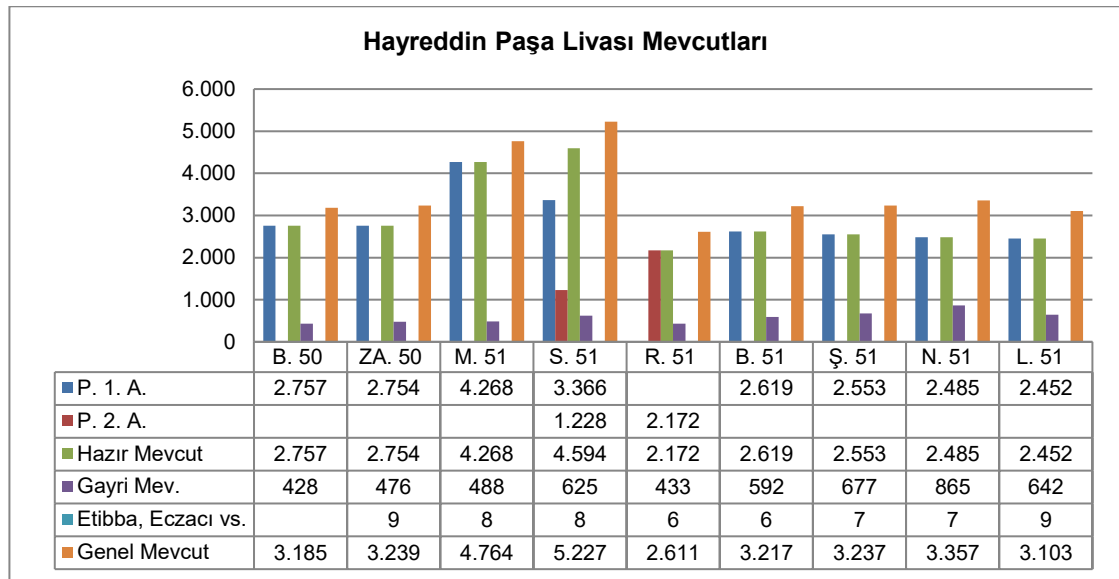
⁵⁸⁶ Savaşta yaralı olarak esir düşen Sadrazam Reşid Mehmed Paşa, esareti sonrası, 12 Mart 1833'te İstanbul'a döndü. Sorasında Sivas Valiliğine atandı. 19 Mart 1834'te Diyarbakir ve Rakka Valiliği de verildi. Bilgi için bk. Kemal Beydilli, "Reşid Mehmed Paşa", *DİA*, C XXXV, İstanbul 2008, s. 12-14.

⁵⁸⁷ BOA, HAT, 533/26254.

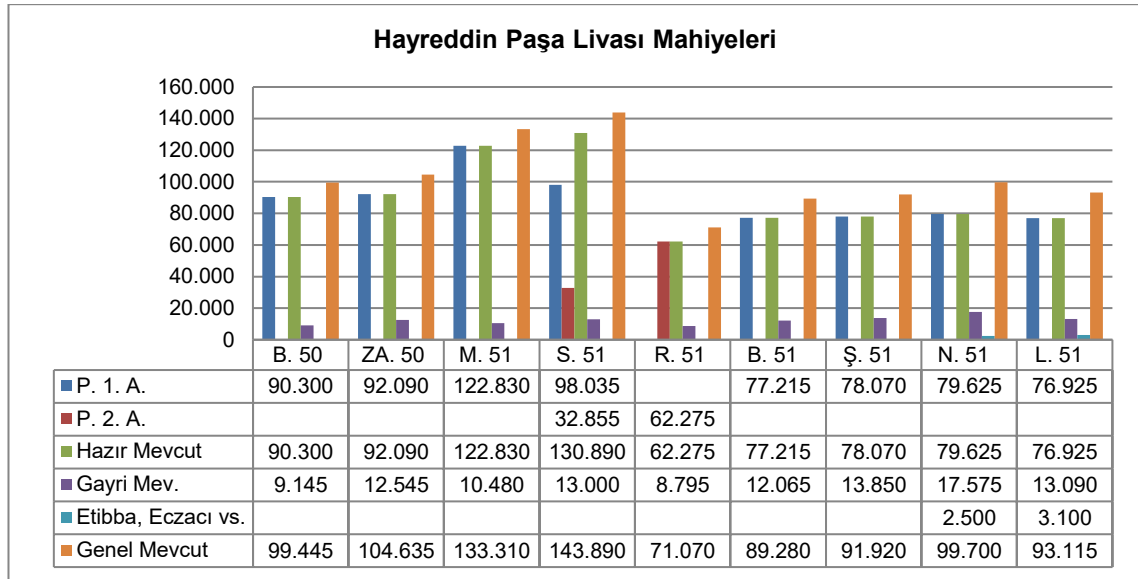
Tablo 29. Mehmed Paşa Livası Mahiyeleri

Mevcutlarına göre mahiye ödemeleri dengeli görünen Mehmed Paşa Livasında en dikkat çekici husus, Ramazan ve Şevval aylarında mütehasşıs personele ödenen mahiyelerle alakalıdır. Bu aylarda Haydar Paşa Livasının 4. Tb.larında, sırasıyla 26 ve 27 kişi bulunmaktaydı ve 3.225, sonrasında 4.325 kuruş ödenmişti. Mehmed Paşa Livası'nda ise iki ayda da toplam 10'ar kişi bulunmasına rağmen sırasıyla 4.400 ve 3.550 kuruş ödenmişti. Bu durumda hekim, cerrah ve muallimlerin maaşlarının, İstanbul'dan uzaklaştıkça arttığı düşünülebilir.

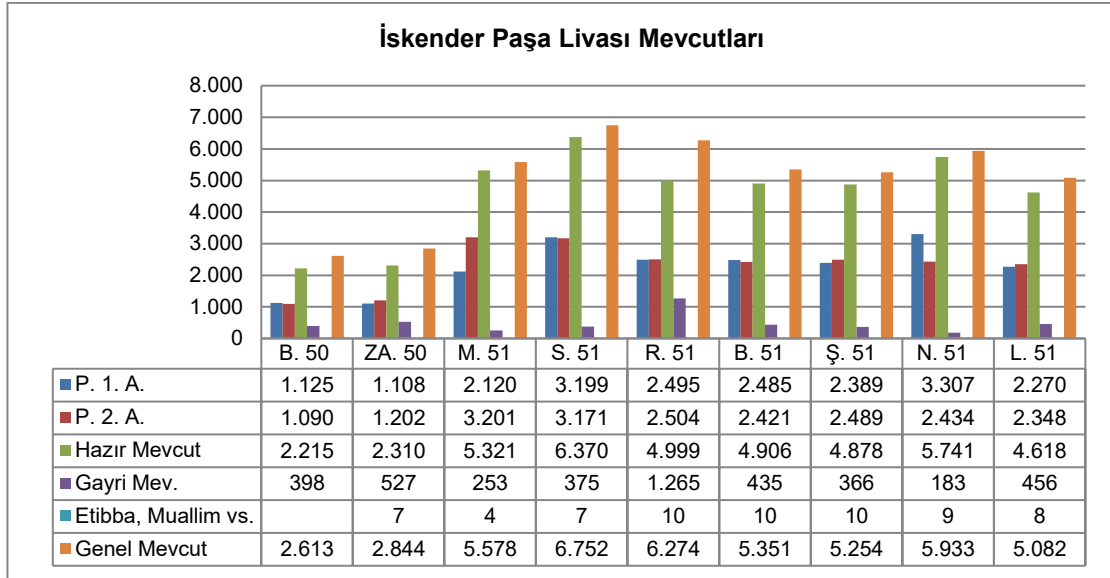
Tablo 30. Hayreddin Paşa Livası Mevcutları

Mansûre ordusunun ilk miralaylarından olan Hayreddin Paşa, Ağustos 1832'de mirliya olmuş, fakat alaylarının sonradan emre verileceği belirtilmişti. Anlaşılan B. 1250 (H) tarihine (Kasım-Aralık 1834) gelinmesine rağmen, emrine ancak bir alay girebilmiştir. ZA. 1250 (H) tarihinde, 1. A.'ın 4. Tb. İstanbul'da kalacak, diğer üç taburu Rumeli'ye görevlendirilecekti. Yalnız bu üç tabur, şimdilik İstanbul'da kalmaya devam edecekti. M. 1251 (H) tarihinde 4. Tb., Mühimmat-ı Harbiye Kışlası'na geçecekti. S. 1251 (H) tarihinde ise 2. ve 4. Tb. Bab-ı Seraskeriye geçecek, Rumeli'ye görevlendirilmiş 1. ve 3. Tb., Zeytinburnu sahrasında çadırli ordugâh kuracaktı. Bu ayın en önemli gelişmesi ise 2. A.'ın açılması olmuştu. Ayın 18'inde açılan Alay, daha tb.ları tamamlanmadan Zeytinburnu'nda bulunan Livaya katılacaktı. R. 1251 (H) tarihinde Livanın 1.A., yeni açılmış olan Ahmed Paşa Livası emrine verilecek, iki tabura ulaşmış 2. A. ise bu aydan sonra 1. A. olarak numaralandırılacaktı. Zeytinburnu'ndan çadırlarını söken Alay, doğruca Bab-ı Seraskeriye katılacaktı. Receb ayında dört tabura ulaşacak olan 1. A (eski 2. A.), Şevval ayının sonuna kadar Hüsrev Paşa'nın emir komutasında olacaktı.

Tablo 31. Hayreddin Paşa Livası Mahiyeleri

Görüldüğü üzere kuruluşundan itibaren yaklaşık dört sene içerisinde, sadece bir ay boyunca iki alay kuvvetine ulaşacaktı. Tek alaylı olmasının dışında, mevcut veya mahiyelerinde bir değişiklik göze çarpmamaktaydı.

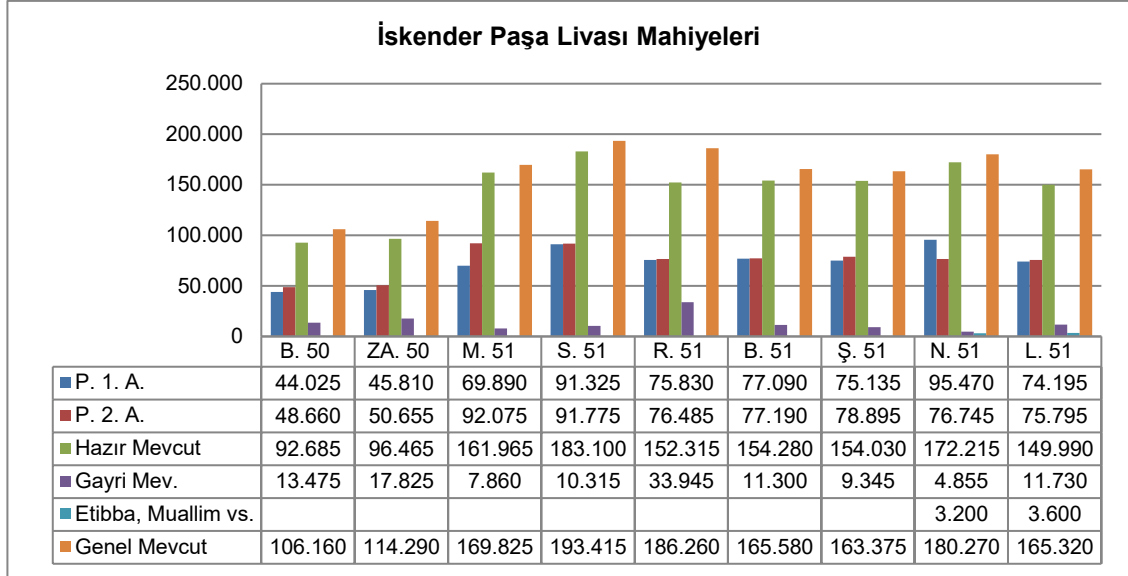

Tablo 32. İskender Paşa Livası Mevcutları⁵⁸⁸

Hayreddin Paşa ile beraber Mansûre ordusunun ilk miralaylarından olan İskender Paşa, Mart 1832'de 4 ve 15. Alayları emrine alarak, gene ilk miraliva olan alay komutanlarındandı. Savaştan sonra Tophaneden emrine verilen iki top. bölüğüyle Bahr-ı Sefid Boğazı muhafazasına görevlendirilen İskender Paşa Livası, iki alayıyla 1 M. 1250 (H) tarihinden (10 Mayıs 1834) itibaren bölgedeki tabyalara mevzilenmişti.⁵⁸⁹ B. 1250 (H) tarihinde Livanın 1. A. Edirne'ye kaydırıldı. 2. A. ise Bahr-ı Sefid'den ayrılmış, bu sefer Bahr-ı Siyah Boğazı muhafazasına görevlendirilmişti. M. 1251'e (H) gelindiğinde ise 2. A. 3. Tb. İstanbul'da bırakılmış, diğer üç tb. ve 1. A.'ın tamamı İşkodra'da tekrar zuhur eden Arnavud isyanı için Rumeli Valisinin emrine verilmişti. S. 1251 (H) tarihinde 1. A., Bahr-ı Siyah Boğazı'da muhafaza görevine kaydırılırken, 2. A.'ın 1, 2 ve 4. Tb.ları deniz yoluyla Yenişehir'e geçirildi. R. 1251 (H) tarihinde 1. A. Rumeli'ye sevk için Bahr-ı Sefid Boğazı'na geçirilirken, 2. A.'ın üç taburu da Yenişehir'de hazırlıklarına devam etti. Sadece İstanbul'a bırakılan 2. A. 3. Tb. Bahr-ı Siyah Boğazı muhafazasında kaldı. 1. A., Bahr-ı Sefid'den Rumeli görevine B. 1251 (H) tarihinde ayrılabilirdi ve Receb ayında İşkodra'daydı. 2. A.'ın Yenişehir'deki üç taburu da aynı ayın 15'inde Livanın geri kalanıyla, İşkodra'da buluştu. 3. Tb. ise o Karadeniz'e bakan tabyaları işgal etmişti ve 1251'in Şevval ayı dâhil, Livanın bu konuşlanması değişmeyecekti.

⁵⁸⁸ R. 1251 (H) ile birlikte, müfrez görevlendirilen P. 2. A. 3. Tb. mevcutları, çizelge bütünlüğü sebebiyle kendi alayının hazır mevcuduna eklenerek çizelgeye yansıtılmıştır. Bk. BOA, TS. MA. e., 67/1 (TSMA No: 119/188-196).

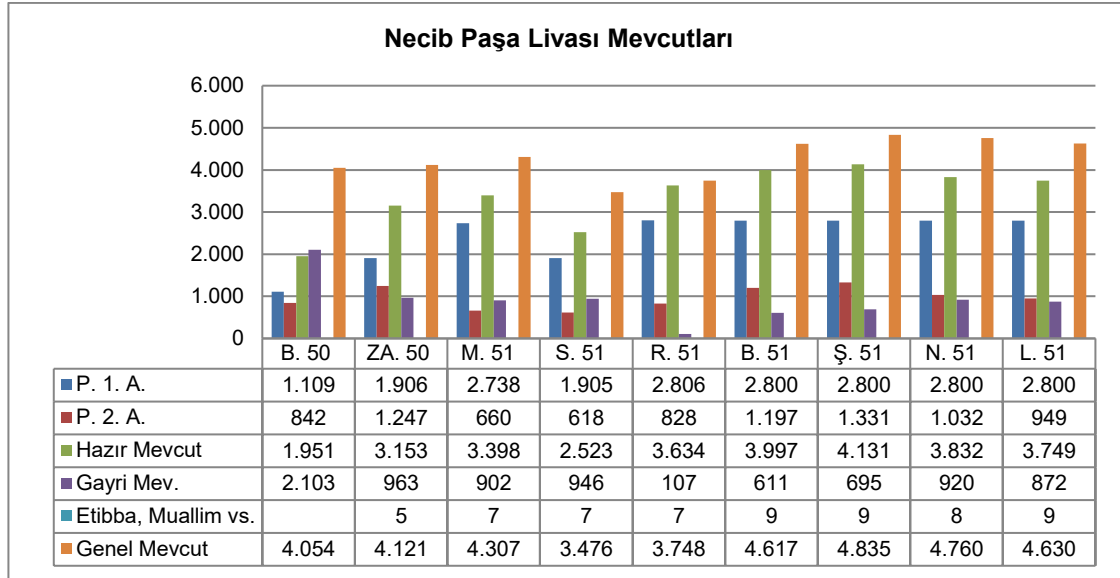
⁵⁸⁹ BOA, C. AS., 739/31025.

Tablo 33. İskender Paşa Livası Mahiyeleri⁵⁹⁰

Mevcutlarına gelince, ilk livalardan olmasına rağmen B. 1250 (H) tarihine gelindiğinde bir alaydan daha küçük bir liva olduğu görülmektedir. Fakat 1251 (H) senesine girildiğinde ise mevcudu yaklaşık iki katı artacak ve Safer ayında, kadroları en dolu halini alacaktır. Ama iki ay sonra, iki alayı da yaklaşık 700'er gayri mevcutla Livanın yaklaşık bir senelik tarihinde en yüksek gayri mevcuduna ulaşacaktır. Devamında, bu kadar yüksek olmasa da bir düşüş yaşayacak fakat Ramazan ayındaki personel bütünlemesiyle normal mevcudunu tekrar yakalayacaktır. Bunun dışında, düşük sayıdaki mütehassıs personeliyle, Mansûre ve düzenli ordu hikâyesinin normalleri arasındadır. Mahiyeleri ise mevcutlarıyla doğru orantılıdır.

⁵⁹⁰ R. 1251 ile birlikte, alayından müfrez görevlendirilen P. 2. A. 3. Tb. mahiyeleri, çizelge bütünlüğü sebebiyle, kendi alayının hazır mevcuduna eklenerek çizelgeye yansıtılmıştır. Bk. BOA, TS. MA. e., 67/1.

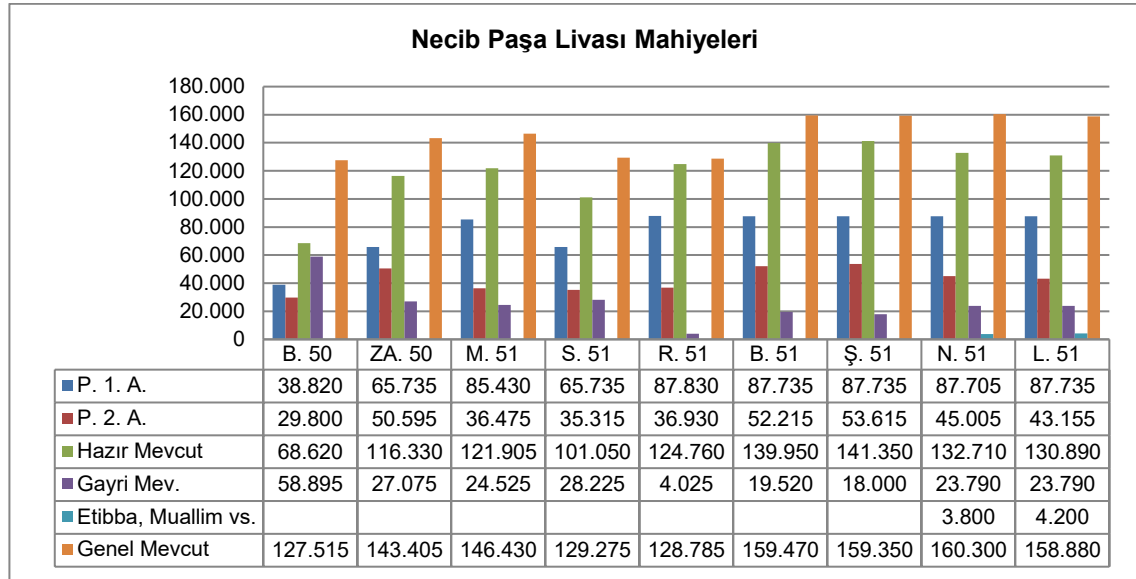
Tablo 34. Necib Paşa Livası Mevcutları

Konya Muharebesi'ni müteakiben kıslamak için İznik'e çekilen Necib Paşa Livası, Aralık soğuşunda 3.000 civarında asker için hane aradığına göre muharebeden yaklaşık bu mevcutlarla çıkmıştı.⁵⁹¹ 1250 senesinin Receb ayına (H) gelindiğinde, iki alayıyla beraber İmparatorluğun en kritik bölgelerinden Bahr-ı Sefid muhafazasına görevlendirilecekti. M. 1251 (H) tarihine gelindiğinde ise Mirliva Necib Paşa, üstün hizmetleri sebebiyle feriklik rütbesine terfi ettirilecektir. Ayrıca 1. A.'ını da alarak Trablus'a intikal emri alacaktır. Tayyar Bey emir-komutasındaki 2. A., Boğaz tabyalarında görevine devam etmektedir. Liva, L. 1251 (H) tarihi dâhil, Trablus ve Çanakkale arasında ikiye bölünmüş halde kalacaktır. İlginç olan, Ferik Necib Paşa 1. A.'ını, Trablus'ta bulunan Ferik Mehmed Raif Paşa'ya (ilk mühendis alay komutanı) teslim ettikten sonra geri dönecek ve Bahr-ı Sefid Muhafızı olacaktır. Ama Trablus'ta görevli olan 1. A., Liva emir-komutasından çıkmayacaktır.

Bölünmüş emir-komuta yapısıyla dikkat çeken Necib Paşa Livası, Osmanlı-Mısır Savaşı'nda en fazla zayıat veren livalardandı. Mevcutlarına bakıldığında da gözden kaçmamaktadır. Özellikle Bahr-ı Sefid muhafaza görevinde olan 2. A., bir taburdan biraz büyüktür ve dönem boyunca alay standartlarına erişememiştir. Ondan daha büyük olan 1. A. ise Trablus'tadır ve Necib Paşa bu sebeple, elde kalan kuvvetlerini geniş aralıklarla tabyalara mevzilendiriyor olmalıdır. B. 1251 (H) tarihinden itibaren bir artış söz konusuysa da süreklilik arz etmemektedir. Yüksek gayri mevcutlar, bölünmüş

⁵⁹¹ BOA, C. AS., 755/31801.

emir-komutasıyla beraber, Livanın kronik problemi olmaya devam etmektedir. Mahiye ödemeleri ise düşük mevcutlarını yansıtmaktadır.

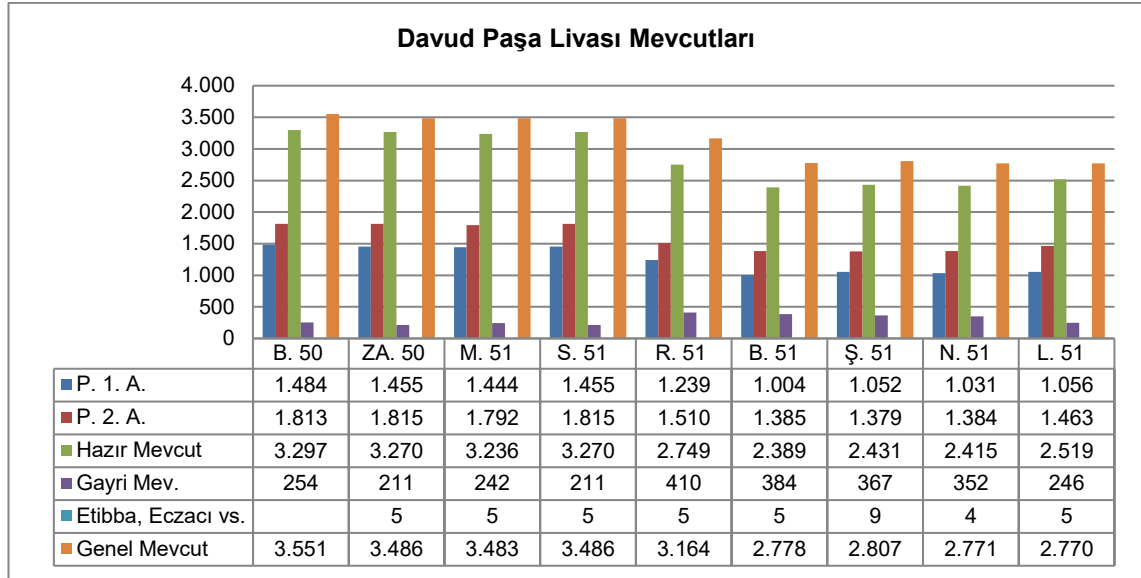

Tablo 35. Necib Paşa Livası Mahiyeleri

Bir diğer liva, liyakatiyle Mora Yarımadası'na sevk edilen Bnb. Davud Ağa'nın, mirliva olduktan sonra emir-komuta ettiği livaydı. Davud Ağa, zamanla Bekir Paşa Livası'nın 2. A. K. olmuştu. Savaş sonrasında Bekir Paşa Hassa mirlivalığına geçince, yerine Mira. Davud Bey mirlivalığa terfi edecekti.⁵⁹² Sonrasında birliğini alıp, askerî kariyerinin başladığı Edirne'ye geri dönmüştü.⁵⁹³ Edirne'den sonraki görev yeri, isyan ateşinin bir türlü sönmediği Arnavut diyarlarıydı. *Tenkîl-i eşkıyâ* maksadıyla İşkodra'ya gönderilen Liva, iki alayıyla İşkodra ve çevresinde asayiş görevi yapacaktı. Görev bitiminde Ş. 1251 (H) tarihinde, Yenişehir'e hareket edecekler ve ay sonuna doğru Yenişehir'e varacaklardır. Ramazan ve Şevval aylarında Yenişehir'de ikamet etmeye devam edeceklerdir.

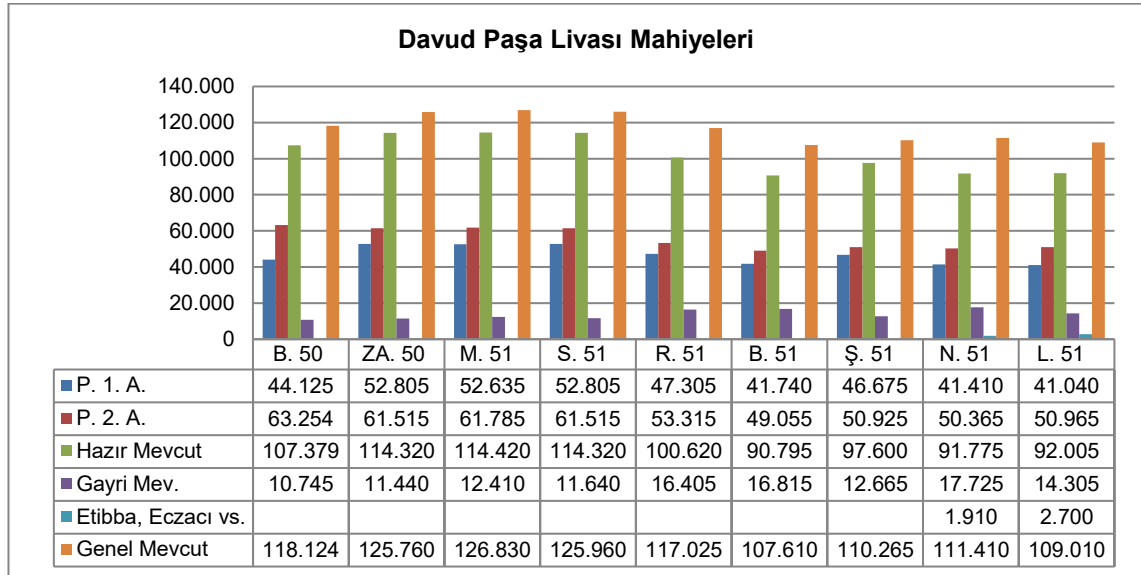
⁵⁹² BOA, HAT, 316/18573.

⁵⁹³ BOA, HAT, 319/18743.

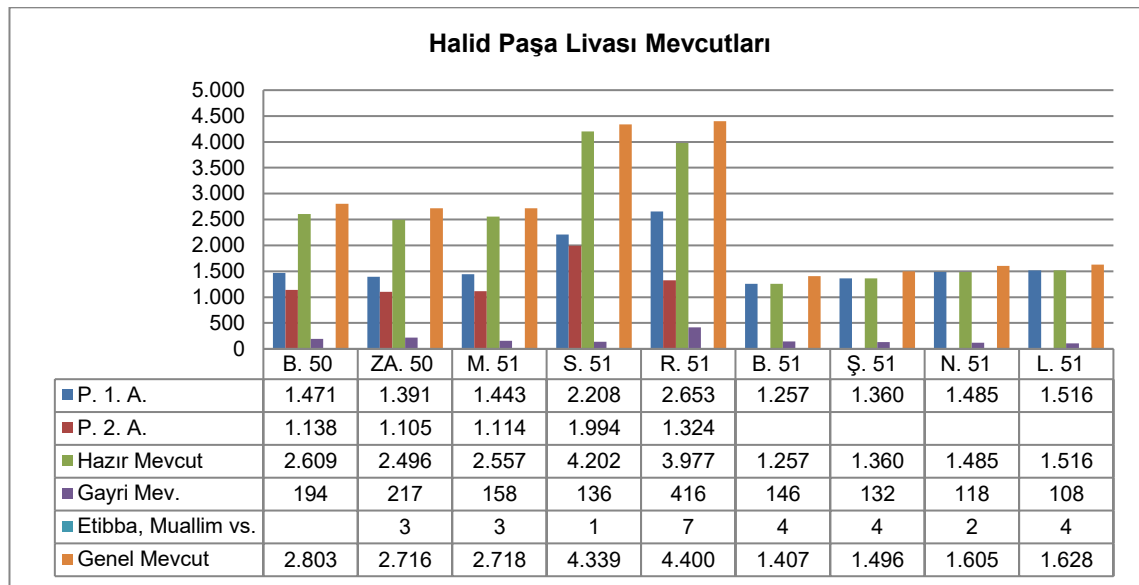
Tablo 36. Davud Paşa Livası Mevcutları

Mevcutlara bakıldığında bu ehl-i harb Mirlivanın, aslında bir alaya sahip olduğu söylenebilir. Necib Paşa Livası'ndan da düşük olan mevcutları, ilginç olarak kendisiyle aynı bölgeye görevlendirilmiş İskender Paşa Livası'nın görece yüksek gayri mevcutlarına tabi değildir. Demek ki liva mevcutlarına, sadece gidilen görevin dinamikleri etki etmiyordu. Bununla beraber S.1251 (H) tarihiyle başlayan erime, ancak Şevval ayında kontrol altına alınabilmiştir.

Tablo 37. Davud Paşa Livası Mahiyeleri

Mahiye ödemeleri mevcutları yansıtmaktadır. Bununla beraber göze çarpan küçük bir fark belirtilmelidir. B. 1250'de (H) Livanın 3.551 olan genel mevcudu, dört ay sonra 3.486'ya düşmüştür. Yani 65 personel ya şehit (ya da vefat) düşmüş, ya hastalanmış, ya sılaya gönderilmiş, ya firar etmiş, ya da ihraç edilmiştir. Fakat mahiyelere bakıldığında Receb ayı toplam ödemesi 118.124 kuruş iken, dört ay sonra Zilkaade ayında 125.760 kuruşa yükselmiştir. Sonrasında mahiye ödemeleri yatay bir koridorda S. 1251 (H) ayına kadar devam etmiş, devamında mevcutların belirgin düşüşüyle bu eğilime uymuştur. Peki, ilk başta mevcut düşerken ödenen mahiye nasıl artabilir? Akla gelen ilk önerme, Livanın asker mevcutları düşerken, yeni zabitlerin katıldığıdır. Bu farkı ancak, görece yüksek zabıt maaşları yaratabilir. Yani personel bütünlemesinin zabitan olarak, askerden daha iyi durumda olduğu söylenebilir.

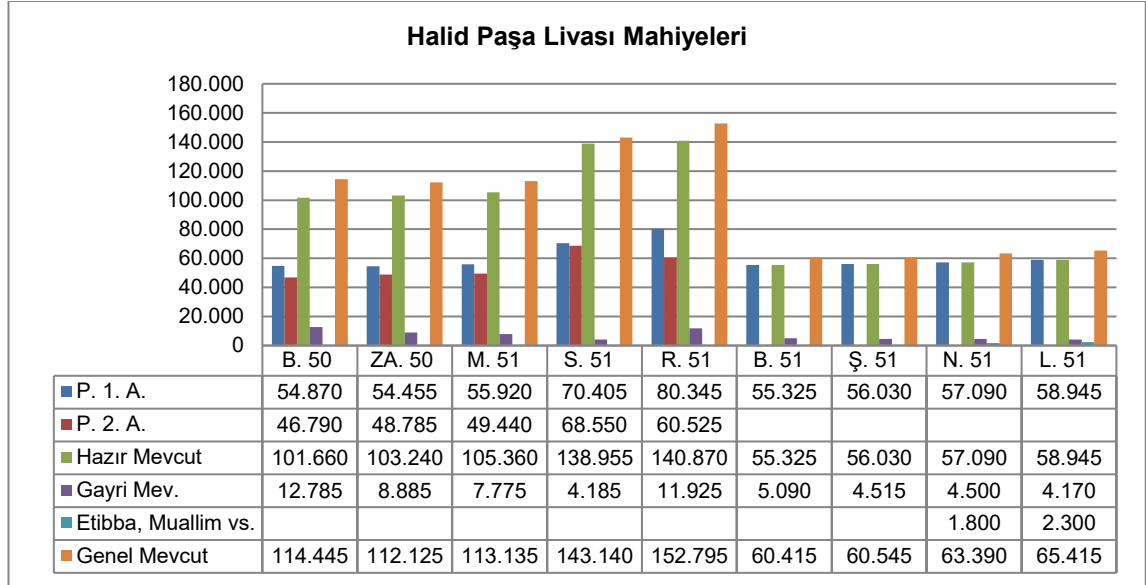
Tablo 38. Halid Paşa Livası Mevcutları

C. 1248 (H) tarihinde mirliva olan Halid Paşa, ilk başta kendi alayı olan 17. A.'ı emrine almıştı. Sonrasında 19. A.'ı da emrine alarak, tam bir liva oluşturmuştu.⁵⁹⁴ Savaş sonrasında görev yeri, İskender ve Davud Paşalar gibi Arnavutluk isyanıydı.⁵⁹⁵ B. 1250 (H) tarihinde iki alay da Rumeli Valisi emrinde Yanya'daydı. ZA. 1250 (H) tarihinde 1. A. Yanya'da kalırken, 2. A. Yenişehir'e intikal etti. M. 1251'de (H) 2. A. İstanbul'a çağrılrsa da bu ay boyunca Yenişehir'den hareket edemeyecektir. Ama S. 1251 (H) tarihinde her iki alay da İstanbul'a çağırılmış ve bu ay içerisinde hareket etmişlerdir. R. 1251 (H) tarihinde alaylar İstanbul'dadır. 1. A., irade-i seniyye gereği, Ahmed Paşa Livası'nın 2. A.'nı oluşturacaktır. Tek kalan 2. A. ise Sivas'a görevlendirilecek, fakat bu

⁵⁹⁴ BOA, D. ASM. d., 38115.

⁵⁹⁵ BOA, HAT, 434/22001.

ayı Mühimmat-ı Harbiye Kışlası'nda geçirecektir. 1251 (H) senesinin Receb ayında yola çıkan 2. A., artık 1. A. olarak numaralandırılacak ve 15 gün içinde Sivas'a varacaktır. Böylece Halid Paşa Livası'nın tek alayı olarak Şevval ayı dâhil, Sivas'ta görev yapacaktır.

Tablo 39. Halid Paşa Livası Mahiyeleri

Mevcut ve mahiyelere bakıldığında Halid Paşa Livası, şu ana kadar anlatılan tüm livalardan daha küçük bir livadır. Genel mevcutlarını Safer ve Rebiyülahir aylarında, bir alay mevcudunun üzerine atılabilmişse de bu sefer de 1. A.'nı, aynı Hayreddin Paşa Livası gibi Ahmed Paşa Livası'na göndermiştir. Sonrasında, mevcutları Sivas görevi esnasında yavaş yavaş artsa da, yaklaşık iki taburluk bir kuvvet büyüklüğünü geçememiştir. Mahiye ödemeleri ise mevcutlarla doğru orantılıdır.

Mansûre ordusunun bir diğer mirlivası, İbrahim Paşa'nın Mısır ordusunda 18. A. K. iken dört subayıyla beraber Osmanlı safına geçmiş olan İdris Bey olacaktı. 22 RA. 1248 (H) tarihinde (19 Ağustos 1832) Padişahın huzuruna çıkarılan İdris Bey, iltifatına mazhar olduktan sonra, aynı Mısır ordusunda olduğu gibi Mansûre P. 18. A. Komutanlığı'na getirilecekti.⁵⁹⁶ Bununla beraber devam eden savaşta değil, tam tersi bir cephede, Sisam Adası'nda görevlendirilecektir. İzmir tarafına geçip hazırlıklarına başlayan İdris Bey, 17 Z. 1249 (H) tarihinde (27 Nisan 1834) 1. Tb.'la beraber Sisam Adası'na çıkacaktır.⁵⁹⁷ Sonrasında emir-komutasına, Haydar ve Hayreddin Paşa Livalarından da

⁵⁹⁶ *Takvim-i Vekayi*, No. 37, (2 R. 1248/19 Ağustos 1832); BOA, HAT, 355/19949.

⁵⁹⁷ BOA, HAT, 1231/47981.

birer tabur alacak olan Mira. İdris Bey⁵⁹⁸, Yunan isyancılara karşı verdiği etkili mücadele sonucunda mirliva rütbesine terfi ettirilecektir. B. 1250 (H) tarihinde sadece 1. A. olan İdris Paşa Livası'nın, bu ay içerisinde hazır mevcudu 2.199, gayri mevcudu 44, genel mevcudu ise 2.243'tür. Hazır mevcuda verilen mahiye 65.970, gayri mevcudun gûzeşte aylıkları 1.475, toplam da verilen mahiye ise 67.445 kuruştur. Defterde bunun dışında bir bilgi yoktur. Sanki İdris Paşa Livası bu aydan sonra lağvolmuş gibi durmaktadır. Fakat arşive bakıldığında İdris Paşa Livası'na ait yazışmalar devam etmektedir.⁵⁹⁹ Bu durumda tek bir olasılık belirlemektedir: Liva, merkezi ödemeden çıkmıştır. Gerçekten de Livanın maaş ve tayinat ödemelerinin, Ş. 1250 (H) tarihinden (Aralık 1834) itibaren İzmir İhtisap Emaneti'ne geçtiği görülmektedir.⁶⁰⁰

Aynı şekilde, atanan ilk beş miralaydan biri ve P. 5. A. K.'nı olan Mira. Ali Bey, hala "Alayının" Z. 1249 (H) (Nisan-Mayıs 1834) tarihli maaş icmalini gönderdiğine göre bu tarihten sonra, "Livasının 1. A.'nın", M. 1250 (H) tarihli (Mayıs-Haziran 1834) icmalini gönderdiğine göre de bu tarihten önce mirliva olmuştur.⁶⁰¹ Yalnız Ali Paşa Livası da aynı İdris Paşa Livası gibi TS. MA. e., 67/1 sayılı defterde yer almamaktadır. Çünkü Liva, kurulduktan hemen sonra Bağdat'a görevlendirilecektir. Yolda geçen iki ayın gûzeşte mahiyeleri, Mansûre Hazinesi'nden ödendiye de görev esnasında ödemeleri Bağdat Valisi tarafından yapılacaktı. Bu sebeple defterde yer almasa da Mansûre piyade livasıydı ve sonraki defterlerde merkezi ödemeye dâhil olacaktı.⁶⁰² Aslında adem-i merkezi ve Mansûre düşüncesine aykırı olsa da, gerek İdris Paşa, gerekse Ali Paşa Livaları, düzenli ordunun gerektiğinde yerel vali veya vezirlerin emrine girebildikleri ve merkezi ödemeden geçici olsa bile, çıkabildiklerine iyi birer örnek teşkil etmekteydiler.

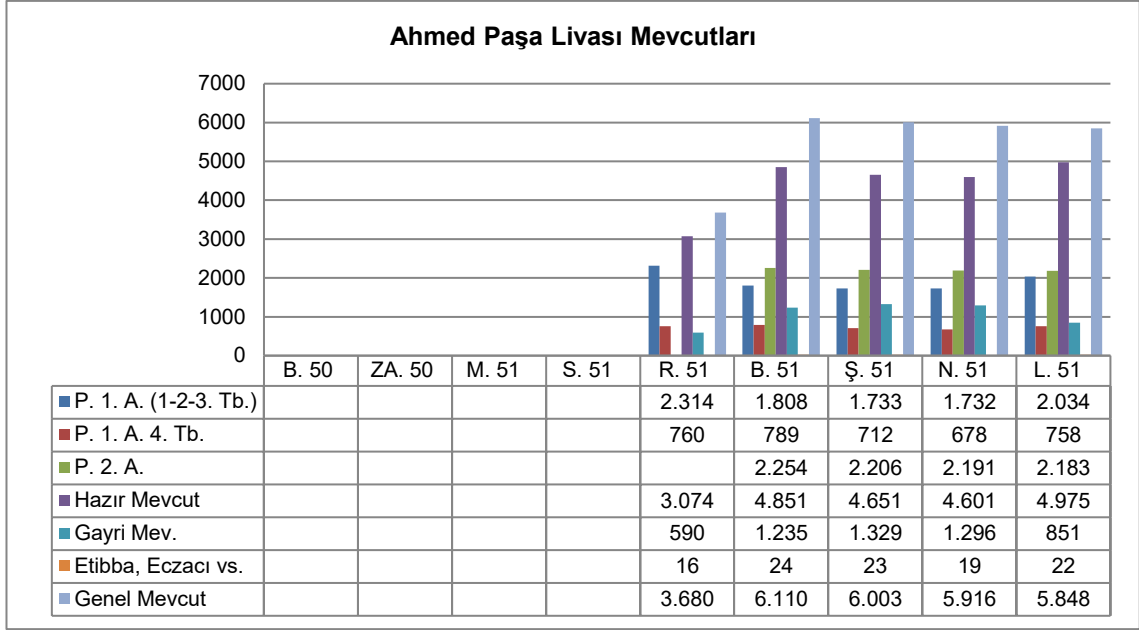
⁵⁹⁸ BOA, AE. SMHD. II., 110/9326.

⁵⁹⁹ İzmir'de bulunan Livanın N. 1250 (H) tarihine ait icmali için bk. BOA, C. AS. 711/29831. Livanın bir sene sonra da İzmir'de olduğu anlaşılmaktadır. BOA, C. AS. 744/31287. Ayrıca KK. d., 6799 sayılı defterde de mevcuttur. Bk. s. 5.

⁶⁰⁰ BOA, C. AS. 247/10367.

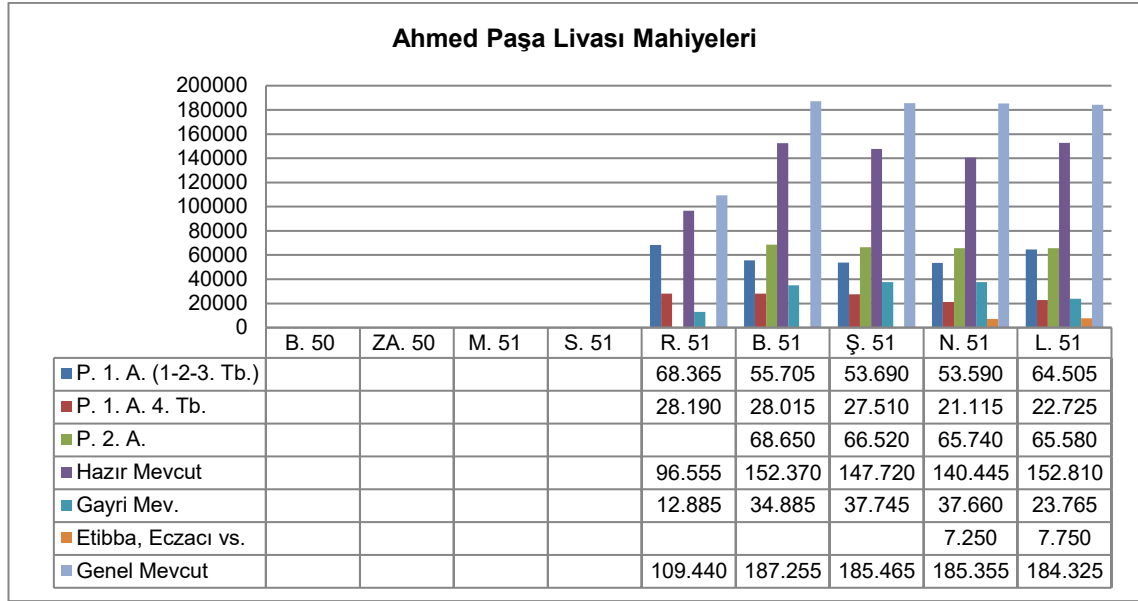
⁶⁰¹ BOA, D. ASM. d., 38403; 38414. Son deftere göre Ali Paşa Livası, tek alayla liva haline getirilmişti ve 2.822 mevcuttuydu.

⁶⁰² BOA, HAT, 287/17262; 321/18858. Merkezi ödemeye tekrar girdiğine dair bk. BOA, KK. d., 6799, s. 13.

Tablo 40. Ahmed Paşa Livası Mevcutları

Defterin (TS. MA. e., 67/1) son piyade livası, Ahmed Paşa Livası'dır. R. 1251 (H) tarihinde (Temmuz-Ağustos 1835) kurululan Liva, hatırlanacağı üzere 1. A.'ını Hayreddin Paşa Livası'ndan almıştı. Bu alayın 4. Tb., İstanbul'da bırakılmış ve diğer üç taburu isyan dolayısıyla İşkodra'ya memur edilmiş, ayın sonunda da Manastır'a ulaşmışlardı. B. 1251'de (H) İstanbul'da bırakılan 4. Tb.'un Bahr-ı Siyah Boğazı tabyalarında görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Diğer üç tabur ise Elbasan'a geçmişlerdir. Bu ayda, daha önce belirtildiği üzere, Liva emrine verilen Halid Paşa Livası'nın 1. A., İşkodra'ya gelerek Livaya katılmış ve artık 2. A. olmuştur. Ş. 1251 (H) tarihinde 1. A. 4. Tb. hala İstanbul Boğazı'nın Karadeniz çıkışını korurken, diğer üç tb. Elbasan'da konuşlanmaya devam ediyordu. Yeni katılmış 2. A. ise Ohri'ye geçecekti. Ramazan ayında 1. A. 4. Tb. yerinde iken, 1 ve 2. Alaylar Köprüce kazasında konuşlanmışlardı. Şevval ayında ise diğer birlikler yerinde kalırken, 1. A.'ın üç taburu Elbasan'a geri döneceklerdir.

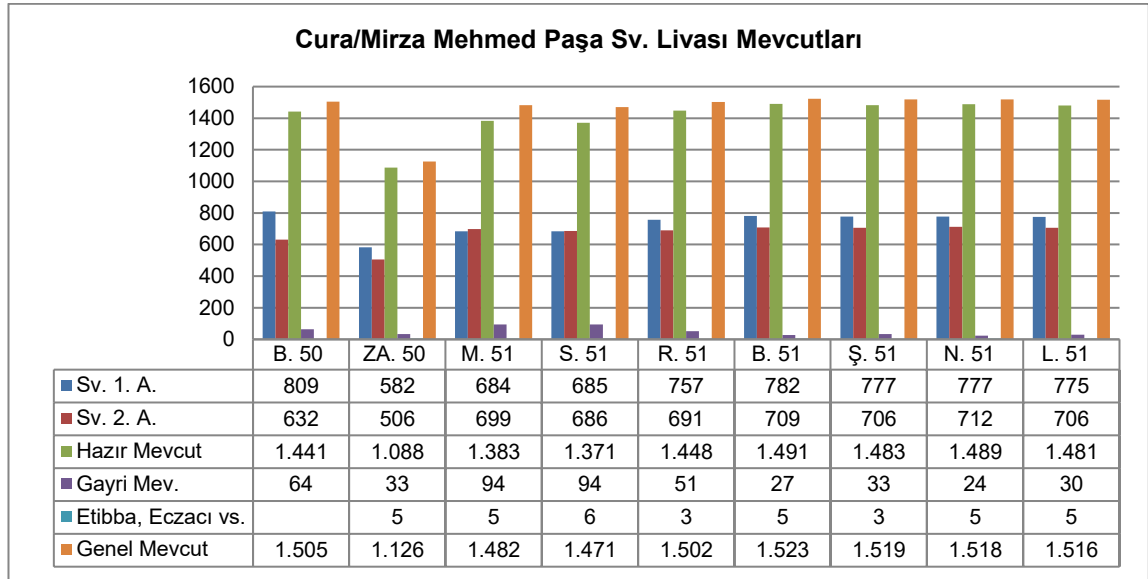
Tablo 41. Ahmed Paşa Livası Mahiyeleri

Mevcut ve mahiyelerine bakıldığında göze çarpan ilk özellik, geç bir tarihte kurulmasına rağmen, diğer livalara nazaran mevcutlarının yüksekliğidir. Bunda Hayreddin ve Halid Paşa Livalarının belirli bir seviyeye gelmiş alaylarını almasının büyük rolü vardır. Ama Elbasan, Manastır ve İşkodra istikametlerine intikaller arttıkça, gayri mevcutların da arttığı göze çarpan diğer bir özelliktir. Bunun dışında Livanın beraber görev yaptığı görülmektedir. Liva bütünlüğünü bozan sadece 1. A. 4. Tb. olmasına rağmen, aynı Haydar, Hayreddin ve İskender Paşa Livalarında görüldüğü üzere, tek taburu müfrez görevler için ayırma, oldukça yaygın bir durumdur. Mahiye ödemeleri ise mevcutlarla uyumludur.

Gelinen noktada 10 piyade livası tespit edilmiştir. Bununla beraber sadece bir mahiyeli süvari livası bulunmaktaydı. O da Mirza Said Paşa'nın kurduğu Mahiyeli Sv. Livası'ydı. Ekim-Kasım 1832'de kurulan Liva, 22. B. 1249 (H) tarihine (5 Aralık 1833) geldiğinde ilk komutanlık devir teslimini yapacaktı. Mirza Said Paşa'nın Silistre Valisi Ahmed Paşa maiyetinde kurulan ilk düzenli sv. tertibinde kolağası olarak başlayan kariyeri, doğduğu yere vali olarak geri dönerek tamamlanacaktı. İlgili tarihte Silistre Valisi ve Rusçuk Muhafızı olan Paşa⁶⁰³, Livasının emir-komutasını Silistre'den beri yanından ayırmadığı Cura Bey'e bırakacaktır. Bir sene sonra yani B. 1250 (H) tarihinde, 1. A.'ın tamamı, 2. A.'ın da üç bölüğü Rusçuk'ta olup, diğer iki bölüğü Yenişehir'dedir. Ama Liva, gene bir

⁶⁰³ BOA, HAT, 682/33219.

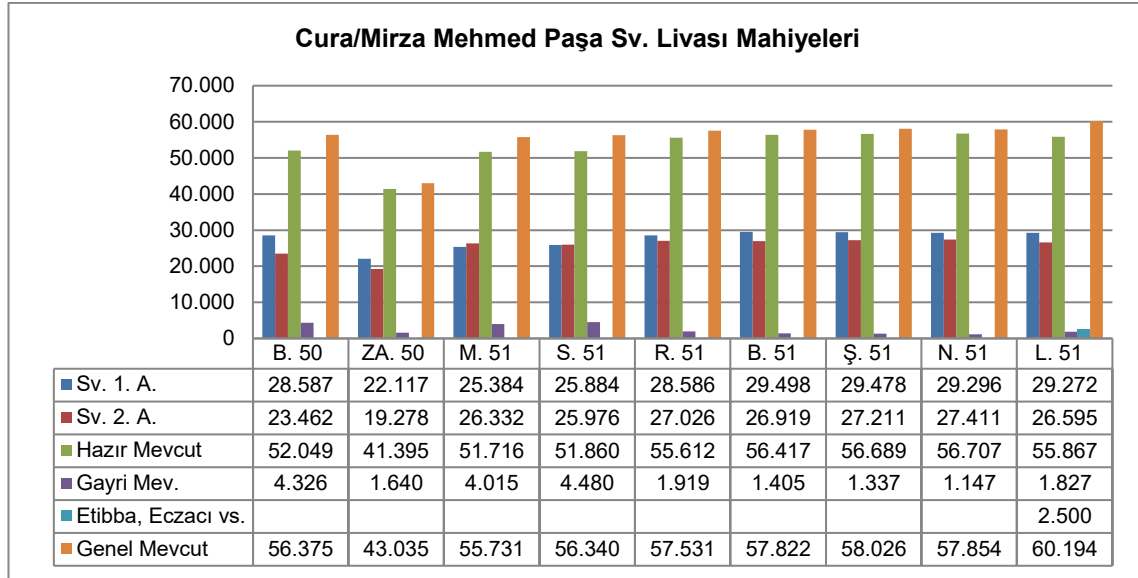
devir teslim sahne olacaktır. ZA. 1250 (H) tarihine gelindiğinde Cura Paşa emekliye ayrılacak ve yerine Sv. 1. A. K. Mira. Mirza Mehmed Bey geçecektir.⁶⁰⁴

Tablo 42. Cura/Mirza Mehmed Paşa Sv. Livası Mahiyeleri

Livanın emir-komutası Mirza Mehmed Paşa'ya geçtikten sonra, Sv. 1. A., Maâdin-i Hümayun emrine verilerek, Siverek'e intikal etmiştir. 2. A.'ın Rusçuk'ta bulunan üç bölüğü, Anadolu'ya görevlendirilse de bu ay hareket etmeyecektir. Diğer iki bölüğü de Yenişehir'de kalmaya devam edecektir. M. 1251 (H) tarihinde 1. A., Madenler bölgesinde görev yapmaya devam etmektedir. 2. A.'ın 3 ve 5. Bl.leri hala Yenişehir'deydi ve hiç hareket etmeyeceklerdi. 1, 2 ve 4. Bl.leri ise Mira. Seyyid Ali Bey emir-komutasında Rusçuk'tan Anadolu'ya hareket edecekler ve S. 1251 (H) tarihinde İstanbul'a varacaklardı. R. 1251 (H) tarihinde, 1. A. Urfa'da görevlendirilecek, 2. A.'ın 1, 2 ve 4. Bl.leri ise Konya'ya ulaşacaktı. B. 1251 (H) tarihine gelindiğinde 1. A., Mirliva Mirza Mehmed Paşa emir-komutasında, Diyarbakır ve Sivas Valisi Sadr-ı Sabık Reşid Mehmed Paşa'nın verdiği görevleri yapıyordu. 2. A.'ın 1, 2, 4 ve 6. Bl.leri [6. Bl. yeni kurulmuş olmalıdır.] Konya'da kalmaya devam ediyorlardı. 1251 senesinin Şevvali'ne gelindiğinde ise, Liva birlikleri aynı şekilde yerlerinde kalacaktı.

⁶⁰⁴ Rusçuk'tan İstanbul'a celbolunan Sv. 2. Alay'a ait Z. 1250-M. 1251 (H) arasında verilen tayinatı gösteren bir belgede, Livanın hala Cura Paşa emir-komutasında olduğunu belirtse de, TS. MA. e., 67/1 sayılı belge esas alınmıştır. Karşılaştırmak için bk. BOA, C. AS. 740/31077.

Tablo 43. Cura/Mirza Mehmed Paşa Sv. Livası Mahiyeleri

Mevcutlarına bakılacak olursa 930 kişilik mah. sv. alaylarından bahsetmek zordur. Ayrıca Livanın ZA. 1250 (H) doğduğu topraklardan Anadolu'ya sevki esnasında, ciddi bir sv. azalışına maruz kaldığı görülmektedir. Bu azalış, gayri mevcuda yansımadağına göre, Livanın gerçek sahibi Silistre Valisi Mirza Said Paşa'nın bir miktar süvari yanında alıkoyduğu düşünülebilir. Sonrasında Mehmed Mirza'nın kısa sürede Livayı tekrar bütünlediği anlaşılmaktadır. Ama yaklaşık bir senelik süreçte, İmparatorluğun tek mahiyeli sv. livası mevcutlarını asla 1.500'lerden yukarı taşıyamayacaktır. Mahiye ödemelerine gelince, hem kendi mevcutlarıyla doğru orantılı bir değişim gözlenirken, piyadelerle karşılaştırıldığında da eşit/yakın sayılabilecek ödemelerin yapıldığı anlaşılmaktadır.⁶⁰⁵

Devletin düzenli ödeme yaptığı bir sv. livasının yanında, önceden belirtildiği üzere mabeyncilikten çıkma Said Paşa'nın da bir tım. sv. livası bulunuyordu. Zamanla iki

⁶⁰⁵ B. 1250 (H) tarihinde 1.505 süvariye toplam 56.375 kur. aylık ödenmişti. Yakın mevcutlu piyadelere bakıldığında, mesela, Ş. 1251'de (H) Halid Paşa'nın toplam 1.496 piyadesine 60.545 kur. ödeme yapılmıştı. Davud Paşa'nın 1.484 kişilik 1. A.'na, B. 1250'de (H) 44.125 kur. aylık verilirken, R. 1251'de (H) 1.510 kişilik 2. A.'na 53.315 kur. maaş/mahiye ödemesi yapılmıştı. B. 1250 (H) tarihinde Haydar Paşa'nın müfrez görev yapan 1.578 kişilik 4. Tb.larına 46.470 kur. ödenmişti. Sonuçta, yaklaşık 1.500 kişilik piyade veya süvari alayı/livasının aylık maaş ödemesinin 44.000-60.000 kur. bandında dalgalandığı söylenebilir. O zaman, Osmanlı Devleti neden mahiyeli sv. alayı/livası kurmakta zorlanıyordu? Cevap, askerî tarihin gizli kahramanları atlarda olabilir. Mesela, kurulduğundan beri Erzurum'da olan P. 16. A.'nın ve miktarı bilinmeyen süvarilerin (O sırada tım. sv. alayı hala kurulmaya çalışılıyordu.) 13. ZA. 1250 (H) (13 Mart 1835)-30. M. 1251 (H) (28 Mayıs 1835) tarihleri arasında "iki ay 18 gün" için *ta'yinât bahâ* ve *mesârifât-ı sa'irelerine* ödenen meblağ, 66.348 kuruş 22 paraydı. BOA, C. AS., 379/15668. Rusçuk'tan Anadolu'ya sevkolunan Mah. Sv. Livası 2. A.'nın "üç" bölüğünün, Silivri'ye intikallerinde tayinat vesaire masraflar için 22 Z. 1250 (H)-7. M. 1251 (H) tarihleri arasında, sadece "16 gün" için ödenen meblağ ise 30.314 kuruştur. BOA, C. AS., 740/31077. Süvari birliklerinin tayinatı bir tarafa, hatırlanılacağı üzere Silistre Sv. Tertibi kurulurken bir atın mirî fiyatı 150 kuruştur. Yani mirî fiyattan bile, bir sv. alayının sadece at alım masrafı 930X150=139.000 kuruşa ulaşıyordu.

tımarlı livanın daha kurulduğu anlaşılmaktadır. Çünkü birliklerini sık sık denetleyen Seraskerlik, tımarlı süvarilerini tekrar yoklamaya tabi tutacaktı. İlk kurulan Said Paşa Livası'nın Rıza Bey emir-komutasındaki 1. A. ve Hüseyin Bey emir-komutasındaki 2. A., Sofya'da denetleneceklerdi. Sonradan kuruldukları anlaşılan Aşkar Ali Paşa Tım. Sv. Livası'nın, Hüseyin Bey emir-komutasındaki 1. A. Bolu'da, Mehmed Ali Bey emir-komutasındaki 2. A. Konya'da yoklanacaklardı. Üçüncüsü ise İsmet Paşa Livası'ydı. Salim Bey emir-komutasındaki 1. A. ve Mustafa Bey emir-komutasındaki 2. A., Manastır'a intikal edeceklerdi. Belirtilen merkezlerde iki ay süresince tüm mirliva ve miralaylar dâhil, atanacak yoklamacılar vasıtasıyla denetleneceklerdi.⁶⁰⁶

Peki, tüm Mansûre piyade alay ve taburları livalar altında toplanmışlar mıydı? Livaların gösterildiği deftere (TS. MA. e., 67/1) bakılacak olursa, liva nizamına girmeyen alay ve taburlar da bulunmaktaydı. Bu alay ve taburlar daha çok kuruldukları uzak merkezlerle özdeşleşmişler ya da görevlendirdikleri kuvvet sebebiyle, nakledilemelerinde sakınca olan birliklerdi. Bununla beraber alay veya tabur da olsalar, Mansûre ordusunun hatırı sayılır bir bölümünü teşkil ediyorlardı. Ayrıca defterde aynı livalar gibi ayrıntılı olarak gösterilmişlerdi.

⁶⁰⁶ BOA, HAT, 311/18386. İki adet belge bulunmaktadır. İkincisinde Livaların konaklayacakları yerler listelenmiştir.

Liva Teşkilatına Girmemiş Alay ve Tb.ların Genel Mevcut ve Mahiyeleri

Tarih/Birlik		6. Alay	13. Alay	16. Alay	18. Alay	20. Alay	Müh. Hıyamiye Tb.	Manastır Tb.
B. 1250	G. M.	1.694	3.383	2.849		3.507	684	837
	Mahiye	62.245	101.810	85.325		100.340	20.230	23.425
ZA. 1250	G. M.	1.639	3.363	2.822	2.347	3.186	671	831
	Mahiye	62.160	98.405	85.775	69.125	94.240	19.960	23.325
M. 1251	G. M.	1.774	3.428	2.887	2.323	3.681	674	830
	Mahiye	65.200	98.925	87.075	69.840	103.020	19.930	23.420
S. 1251	G. M.	1.787	3.388	2.948	2.347	3.871	674	831
	Mahiye	64.215	98.405	88.485	70.915	107.695	19.930	23.370
R. 1251	G. M.	2.923	3.341	3.120	2.331	3.940	948	765
	Mahiye	91.720	96.935	91.715	70.225	58.605	27.535	22.240
B. 1251	G. M.	2.344	3.448	3.140	2.330	3.947	945	811
	Mahiye	80.230	99.215	90.905	70.945	109.820	28.585	26.800
Ş. 1251	G. M.	2.284	3.460	3.142	2.328	3.881	939	781
	Mahiye	74.970	99.305	90.945	69.960	107.540	27.645	27.270
N. 1251	G. M.	2.263	3.433	2644	2.161	3.809	951	705
	Mahiye	74.590	75.425	81.390	66.375	108.005	29.170	25.721
L. 1251	G. M.	2.213	3.438	3.093	2.172	3.662	945	707
	Mahiye	73.670	82.970	90.525	67.725	106.910	28.565	26.270

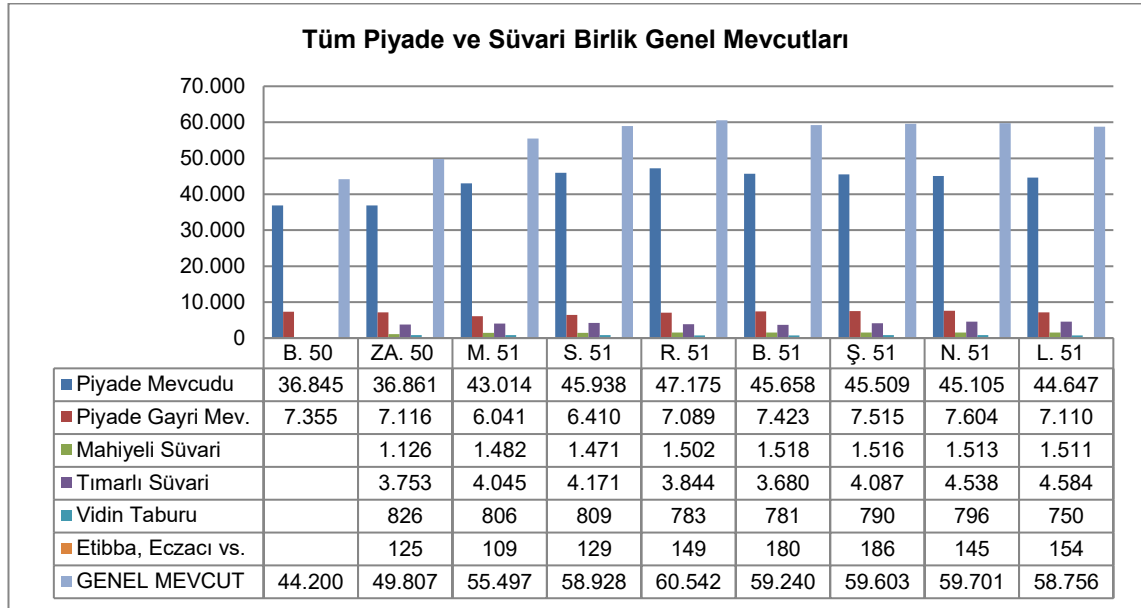
Tablo 44. Liva Teşkilatına Girmemiş Alay ve Tb.ların Genel Mevcut ve Mahiyeleri⁶⁰⁷

Altıncı Alay, Asâkir-i Bahriye emrine verilmişti ve Kasım Paşa Kışlası'nda ikamet ediyordu. Ödemelerin merkezileşmesi sebebiyle Mansûre ordusundan ayrılmamıştı. 13. A. hatırlanacağı üzere Evlad-ı Fatihan'dan kurulmuş ve Selanik merkezli bir alaydı. Komutanı hala Mira. Ahmed Bey'di. Taburları Selanik, Yanya, Elbasan ve Yenişehir'i kapsayan bölgede rotasyona tabi tutulmuştu. Sadr-ı Sabık Galib Paşa'nın temellerini attığı 16. A. hep Erzurum'daydı. 1, 2 ve 4. Tb.ları Erzurum'da tutulurken, 3. Tb. devamlı Kars'ta konuşlanmıştı. 18. Alay, Mısırlı İdris Bey'in Osmanlı saflarına geçişiyle emrine verilmişti. Miralay, Alayın bir taburunu almış ve diğer livalardan gelen iki taburla beraber, İzmir'den Sisam Adası'na geçmişti. İdris Bey, mirлива olurken çekirdek olarak bu üç taburla livasını kurmuş, İzmir'deki 18. Alay'a dokunulmamıştı. 18. A. İzmir'de ikamet etmeye devam edecek ve üç taburdan oluşacaktı. Sadece N. 1251 (H) 3. Tb.'na Donanma-yı Hümayun'la Trablus'a gitme görevi verildiyse de, Şevval ayı dâhil, Alayın üç taburu da İzmir'deydi. 20. Alay ise araştırma döneminin son Mansûre piyade alayıydı. R. 1251 (H) tarihine kadar Rami Kışlası'nda konuşlanmış Alay, bu ayda 1. Tb.'nu Ohri'ye göndermişti. Receb ayında Niş Kalesine geçecek olan 20. A. 4. Tb., Ramazan ayına kadar bu kalede ikamet edecekti. Bu ayda Derince'ye geçecek, Şevval

⁶⁰⁷ Aylık yoklamaları için bk. BOA, TS. MA. e., 67/1. G. M. genel mevcuttur.

ayı dâhil bu mahalde konuşlanacaktı. Diğer üç tb. ise Rami Kışlası'ndan ayrılmayacaktı.

Kendine özgü birliklerden Mühimmat-ı Hıyamiye Tb., Mehteran-ı Hayme-i Hassanın düzenli orduya bıraktığı asıl mirastı. Osmanlı-Rus Savaşı esnasında 23 Kasım 1828 tarihinde tabur haline gelmişti ve o günden beri merkezi İstanbul'du. Çadırcılar en fazla 951 mevcuduna ulaşmışlardı ve bu sebeple alay dahi olamayacaklardı. Fakat bir tabur vardı ki baştan beri alay olmak için kurulmuştu. Arnavut ve Yunan bölgelerine yapılacak harekâtların doğal üs bölgesi konumundaki Manastır'da kurulmuş Manastır Tb.'nun ise aslında iki defa kurulduğu anlaşıyor. İlk girişimin akibeti bilinmese de ikinci kez B. 1248 (H) tarihinde (Kasım-Aralık 1832) kurulmuştu.⁶⁰⁸ Bu andan itibaren Rumeli'nin önemli birliklerinden biri olacaktı. Öyle ki, birlik daha taburken, Tb. K. Bnb. Mehmed Ağa, R. 1251 (H) tarihinde miralay olacak ve taburuyla Arnavut isyanını bastırmak üzere Ohri'ye geçecekti. Mira. Mehmed Bey, Receb ayında ise taburuyla İşkodra'ya varacaktı. Görevin bittiği Ramazan ayında tekrar Manastır'a dönecek ve Şevval ayı dâhil, Manastır'da alay olmak için hazırlıklarına devam edecekti.

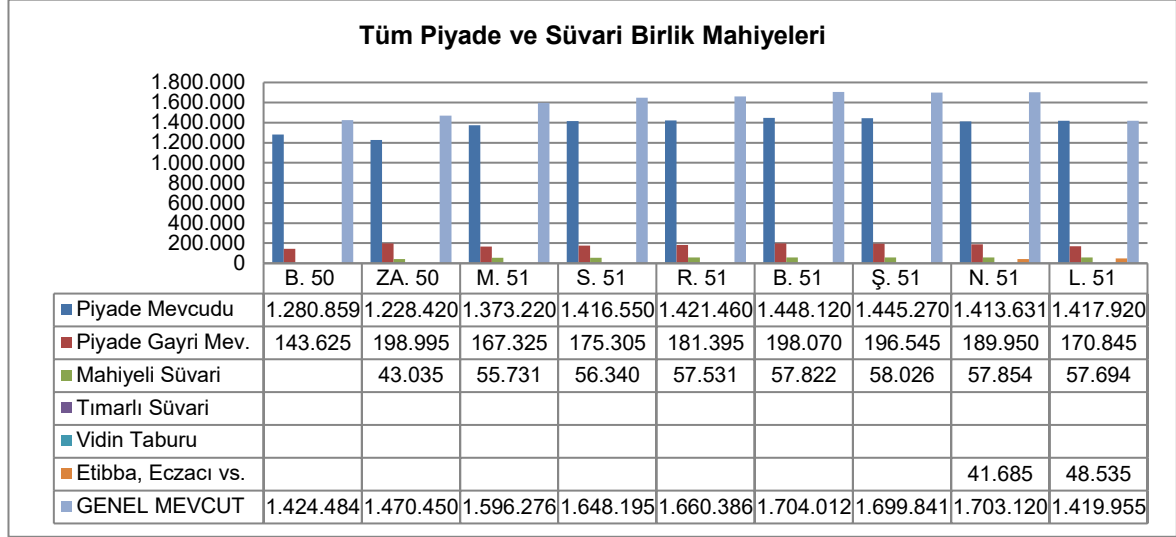
Tablo 45. Mansûre Piyade ve Süvari Birliklerinin Mevcutları⁶⁰⁹

Defterdeki Mansûre birliklerin toplu mevcutlarına bakıldığında durum daha netleşmektedir. Piyade mevcudu R. 1251 (H) tarihine kadar düzenli artarken, bu tarihten itibaren önce azalmış sonra da yatay bir seyir izlemiştir. Mahiyeli süvariler de

⁶⁰⁸ BOA, D. ASM. d., 38097.

⁶⁰⁹ Liva teşkilatına dâhil olmayan alay ve taburlar da dâhildir. TS. MA. e., 67/1 sayılı defterde sadece İdris Paşa Livası ZA. 1250 (H) tarihinden itibaren, Ali Paşa Livası ise baştan itibaren dâhil değildir.

bu eğilim içerisinde sayılabilir. Üç liva teşkilatına sokulan tımarlı sipahiler ise en fazla 4.500'lere ulaştığına göre, mahiyeli süvariler gibi onlar da liva başına ortalama 1.500'lü mevcutlarda olmalıdır. Vidin Tb.'nun neden liva altına girmemiş birlikler arasında değil de son toplama eklendiği belli olmamakla beraber, asker yatağı olan Vidin'nin devamlı birlik açması sebebiyle, defterin son toplamı yapılırken eklendiği düşünülmektedir.⁶¹⁰

Tablo 46. Tüm Mansûre Piyade ve Süvari Birliklerinin Mahiyeleri

Yaklaşık 9 senede vücuda getirilmiş, (ZA. 1250 (H) tarihi (Mart 1835) itibariyle) **54.686** mevcutlu⁶¹¹ bir Mansûre ordusu nasıl değerlendirilmelidir? Tüm imparatorluğun savunması için, oldukça küçük bir muharip kuvvet olduğu düşünülebilir. Bu mevcutta bir ordunun, senelik ortalama 6.076 kişilik bir askere alımla oluşturulduğu düşünülürse, İmparatorluğun nüfus oranı göze alınırsa, düşük bir askere alım oranı olduğu açıktır. Bununla beraber 54.686 mevcudu, KK. d., 6799 sayılı defterdeki ileri tarihli bir veriyle beraber daha isabetli değerlendirmeleri beraberinde getirebilir.

ZA. 1250 (H) tarihinde 54.686 kişilik Mansûre ordusu, ilginçtir ki iki sene sonra, ZA. 1252 (H) tarihine gelindiğinde 54.670 mevcutluydu. O tarih itibariyle, bu mevcudun 47.639'u mesaideydi. 5.478 personeli sıra iznindeydi. 1.553 personel ise hasta olarak gayri mevcuda ayrılmıştı. Yani 54.670 personelin, 47.639'u kazana dâhildi. Bunun

⁶¹⁰ Vidin'e has birlik, aslında P. 9. A.'dır. Ama taburlarını, livalardan birinin emrine vermiş olma olasılığı yüksektir. Çünkü TS. MA. e., 67/1 sayılı defterde yer almazken, KK. d., 6799 sayılı defterde yer almakta fakat sadece iki personeli bulunmaktadır. Onlar da muhtemelen alay komutanı vs. erkân olmalıdır. Vidin Tb., bu birlik dışında kurulmuş bir taburdur.

⁶¹¹ Deftere göre ZA. 1250 (H) ayında tüm Mansûre ordusu 49.807 mevcutludur. Fakat bu mevcuda İdris ve Ali Paşa Livaları dâhil değildir. Ali Paşa Livası'nın bulunabilen en yakın (B. 1250 (H)) yoklamasına göre mevcudu 2.636 kişiydi. BOA, D. ASM. d., 38419. İdris Paşa Livası'nın da aynı tarihte 2.243 kişi olduğu düşünülürse tüm Mansûre ordusunun yaklaşık 49.807+2.243+2.636= **54.686** kişi olduğu düşünülebilir.

dışında defter, başka bir takım veriler sunuyordu ki devletin ordu kurarken karşılaştığı asıl zorlukları yansıtıyordu.

Evail-i ZA. 1252 (H) Tarihine (7-16 Şubat 1837) Kadar Yapılan Tüm Askere Alımlar, BOA, KK. d., 6799

Alaylarda Görev Yapan	47.639
Sıla İzinde Bulunan Nefer	5.478
Hasta	1.553
Mansûre Ordusu Genel Mevcudu	54.670
Nizam Başlangıcından Beri Vefat Etmiş Olan	45.496
Nizam Başlangıcından Beri İhraç Olan	15.297
Firari	20.117
Emekli	1.834
Muharebelerde Kayıp, Esir, Şehit Düşen ve Vefat Edenler	23.622
TOPLAM	161.036

Tablo 47. 7-16 Şubat 1837 Tarihine Kadar Yapılan Tüm Askere Alımlar⁶¹²

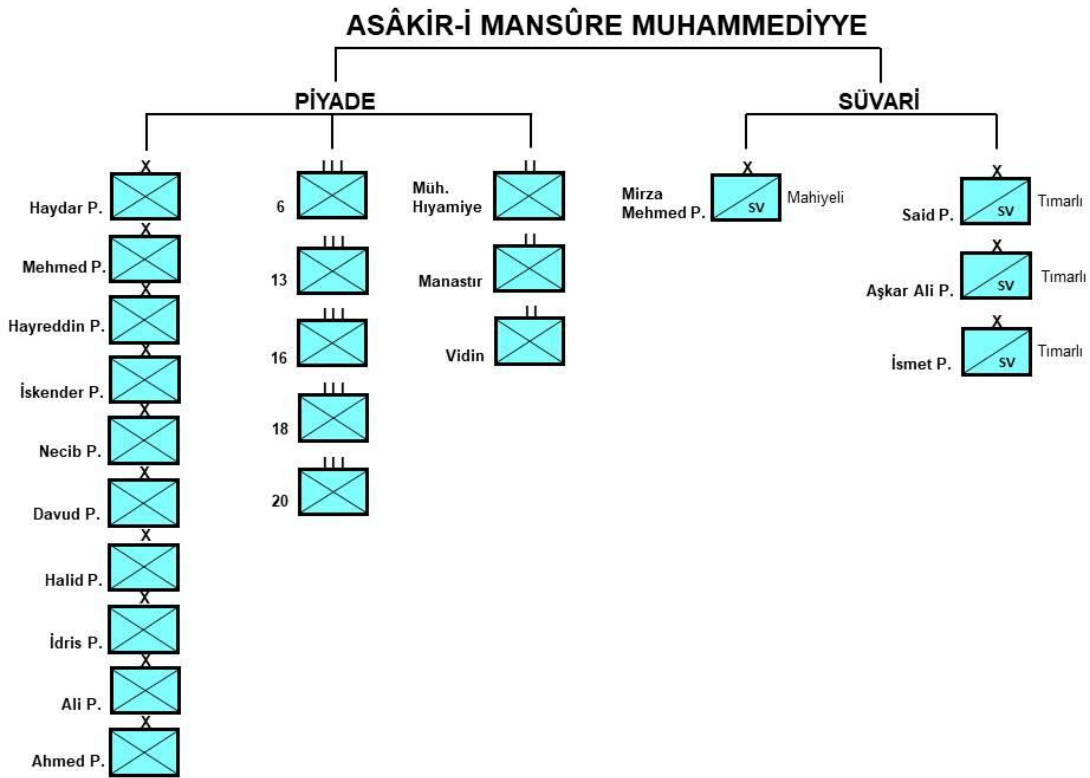
Bu Tablo, Mansûre ordusunun son mevcutlarının neden düşük kaldığını çarpıcı şekilde gözler önüne sermektedir. Yani devletin, Yeniçerileri ilga ettikten sonra Mansûre ordusu çatısı altına topladığı toplam askerin, o an itibarıyla sadece %33,9'u⁶¹³ muvazzaftı. Sıla izni ve hastalar çıkarılırsa, kışlada mesaide olan mevcut daha düşüktü, %29,5'ti. Toplam askerin %14,7'sini savaşlarda kaybetmişti. Toplanan askerin %12,5'i elbise, silah ve teçhizat alıp kazana dâhil oduktan sonra, ya kışladan ya da cepheden kaçmıştı. %9,5'ni ise devlet kendi ihraç etmişti. İlk 12 senelik askerlik süreci daha tamamlanmadığından %1,1'i emekli oranı, zorunlu olarak (yaşlı, malul vs.) emekli edilenlerden olmalıdır. Bunların da ne kadarının zabitan, ne kadarının nefer olduğu belli değildir. Ama en çarpıcı olanı, devletin topladığı askerin %28,3'nün vefat etmesiydi. Yani muharebe meydanlarında kaybettiği mevcudun yaklaşık iki katını hastalık, kaza vs. sebeple kaybetmişti.

Yani Osmanlı imparatorluğu, Yeniçerilerin ilgasından beri, düzenli ordu kurma çabalarının sonucu, **yaklaşık üç Mansûre ordusu kurmuştu, ama kabaca sadece biri, belirtilen tarihi görebilmişti**. Aslında çalışmamız, bu kayıpların nedenleriyle, şu ana kadar sunulan tabloların bazı satırlarında karşılaşmıştı. Araştırma döneminin sonunda, yani ZA. 1250 (H) tarihinde Mansûre ordusu 54.686 mevcutluydu ama **bu mevcudun sadece binde ikisi ya hekimdi, ya cerrahı, ya eczacıydı ya da mühendisti**. Düşük mühendis ve sıhhi personel oranı, ister istemez şu soruları akla

⁶¹² Sadece Mansûre birlikleri dâhildir. Kâtip, muharebelerde kayıp, esir, şehit ve vefat eden personel toplamını önce 23.990 olarak hesaplamış, ama alaylardan gelen bazı verilerle mevcudu tekrar düzeltmiş ve 23.622 bulmuştur. Bk. BOA, KK. d., 6799, s. 14.

⁶¹³ Kûsûratlar yuvarlanmıştır.

getirmektedir: Kışlalar yeterli miydi? Çadırılı ordugâhlar doğru zemin ve hava şartlarına sahip bölgelere kuruluyor muydu? Veya kurak Konya Ereğlisi'nden celbedilen nefer Hüseyin, 1.941 km. uzaklıktaki nemli/soğuk İşkodra'ya görevlendirilip, yolda hastalandığında tababet ve cerrahi hizmetlere ulaşabiliyor muydu? Salgınlarda sağlıklı askerler tecrit edilip, hastalanan askerler karantinaya alınabiliyor muydu? Sorular artırılabilir ama yüksek vefat oranları, maalesef olumlu bir cevaba imkân vermemektedir. Bu durumda, Mansûre ordusunda askerî mühendislik ve tababetin yok denecek kadar az olmasının (Tablo 44), yüksek vefat ve muharebe kayıplarının direkt, firarların da dolaylı bir sebebi (Tablo 45) olduğu düşünülebilir.

Şekil 10. ZA. 1250 (H) (Mart 1835) Tarihi İtibariyle Mansûre Ordusu⁶¹⁴

⁶¹⁴ Türk Silahlı Kuvvetli Tarihi'nde, "Osmanlı ordusunun" mevcudunun B. 1250 (H) (Kasım 1834) tarihi itibariyle sekiz piyade livası, iki bağımsız piyade alayı, iki mahiyeli süvari alayı ve bir müh. harbiye taburundan oluştuğu belirtilmiştir. Bu birliklerin bir listesi ve mevcutları da paylaşılmıştır. Yararlanılan belge, Dersaadet'te ve taşrada bulunan Asâkir-i Mansûre'den, Mirliya Haydar Paşa Livası'nın 1 ve 2. A.larının üç taburu, Hayreddin Paşa Livası'nın 1. A.'nın üç taburu, Necib, İskender, Ali, Sadullah, Halid, Davud Paşa Livalarının alayları ve liva teşkilatına girmemiş 6, 20. Alaylar, Müh. Hıyamiye Tb., Cura Paşa Livası, tım. süvarilerinin mahiyelileriyle, mütekaillerin maaş ve mahiyelerini hesaplamaktadır. Ancak belgenin tarihi B. 1250 (H) (Kasım-Aralık 1834) olsa da belirtilen birliklerin RA. 1250 (H) tarihine (Temmuz-Ağustos 1834) mahsuben yoklamalarını vermektedir. Ayrıca belgede tüm Osmanlı ordusu değil, Mansûre ordusunun bir bölümünün yoklaması verilmektedir. Mesela Hassa ve topçular dâhil değildir. İcmal ve maaş defterleri her ne kadar birliklerin yoklamalarını içerse de İdris ve Ali Paşa örneklerinde olduğu üzere, sadece merkezi ödeme yapılan birliklerini vermektedir. Bu sebeple verilen liste, Osmanlı ordusunun

Tüm bu zorluklara rağmen düzenli muharip ordusunun çekirdeğini kurabilen devlet, Hassa ve topçular hariç, bu mütevazı kuvveti on piyade livası, beş piyade alayı, üç piyade taburu ve biri mahiyeli, üçü tımarlı, toplam dört sv. livası halinde tertipleyebilmişti. Peki, iki alayı birleştiren livanın karargâhı nasıldı? Hangi yeni personeller katılacaktı? Çeşitli livaların icmallerinde yapılan incelemeler, yüksek zabitan yokluğunun livalarda da olduğunu göstermektedir. Araştırma dönemi içerisinde liva karargâhlarında 2.500 kuruş mahiye alan mirlivalar dışında herhangi bir personele rastlanılmamıştır.⁶¹⁵

Mansûre ordusu görüldüğü üzere her savaştan daha büyüyerek ve daha teşkilatlanarak çıkıyordu. Muharip kuvvet büyüdüğüce lojistik yapısı da büyümekteydi. İlk başta kurulan sekiz tertibin nazır ve nezaret anlayışıyla halledilmeye çalışılan idari ve mali işleri, birliklerin artması ve teşkilatça karmaşılaşması oranında değişime uğrayacaktı. Ama bu değişim ve gelişimi anlamak için önce Bab-ı Seraskeriden geçip, sayıları günden güne artan kâtip ve yamakların odalarına girmek gerekiyordu.

1.4. MALİ VE BÜROKRATİK DÜZENLEMELER

Şu ana kadar Mansûre ordusu (hat piyade/süvarisi), Hassa ordusu (muhafız piyade/süvarisi) ve sunuf-ı saireye ait (topçu, humbaracı-lağımçı, cebahaneci, mühimmat-ı hıyamiye) kimlik ve teşkilatları anlatılmış birlikler, düzenli ordu (asâkir-i muntazama/nizam ordusu) adı altında “ne” yapıldığına cevap vermektedir. Yani buzdağının görünen yüzüdür. Bir de Bab-ı Defteri kalemleri, Enderun-ı Hümayun koridorları ve Bab-ı Seraskeri odaları arasında, şu ana kadar anlatılmış birlikleri var kılabilmek ve yenilerini kurabilmek için mütevazı bir ketebe/kalem erbabı koşuşturuyor, mum ışığında jurnaller, icmaller, arzlar, tezkireler hazırlıyorlar, hazinedeki akçeyi

hepsinden ziyade, Mansûre ordusunun bir bölümü olarak değerlendirilebilir. Karşılaştırmak için bk. BOA, C. AS. 11/454; *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, age., s. 199-200. Aynı şekilde, Mansûre ordusunun araştırma döneminin sonuna gelindiğindeki son hali (Tablo 47), bulunacak yeni belge ve birliklerle daima güncellenebilir.

⁶¹⁵ Haydar, Sadullah, Hayreddin, İskender, Bekir ve Necib Paşa Livalarının S. 1249 (H) tarihli (Haziran-Temmuz 1833) teşkilatlarını incelemek için bk. BOA, C. AS., 485/20232. Tımarlı Sv. 1. Liva ve tim. sv. alaylarında görev yapan mirliva, miralay ve kaymakamların R. 1249 (H) tarihi itibarıyla isim ve mahiyeleri için bk. BOA, C. AS., 720/30181. Hassa P. 1. Liva personelinin CA. 1249 (H) teşkilatı için bk. BOA, D. ASM. d., 38286. Cura Paşa'nın Mah. Sv. 1. A.'nın C. 1249 (H) teşkilatı için bk. BOA, D. ASM. d., 38302. Namık Paşa'nın Hassa P. 2. Livası'nda, kendisinin hemen altında 1. A. K. Mira. Ahmed Bey bulunuyordu. BOA, D. ASM. d., 38233. Ş. 1250 (H) tarihinde (Aralık 1834) geldiğinde bile Hayreddin Paşa Livası'nda, kendisi dışında bir kh. personeli yoktu. BOA, D. ASM. d., 38547. Aynı tarihte, İskender Paşa'nın da bir karargâhı yoktu. Bk. BOA, D. ASM. d., 38597. Ş. 1250 (H) (Ocak-Şubat 1835) gibi geç bir tarihte İzmir'de bulunan İdris Paşa'nın emirlerini takip edecek müstakil bir kaymakamı bile yoktu. Hatta araştırma dönemini takip eden ilk senede bile liva karargâhının gelişimi konusunda yol alınmadığı görülebilmektedir. Bk. BOA, D. ASM. d., 38627; 38858; 38872.

artırıp, birlik ihtiyaçlarına denkleştirebilmek için insanüstü bir çaba gösteriyorlardı. Yani, II. Mahmud'un zihnindeki asıl büyük soruya, “nasıl” sorusuna cevaplar arıyorlardı.

Başta anlatıldığı üzere, 1827 senesinin ilk aylarında Mansûre ordusunun nasıl kurulacağına dair toplanan meclisler sonucunda II. Mahmud, düzenli ordunun ileride daha da büyüyeceğini bilerek, ayrı bir hazinesi olması hatta bu hazinenin de defterdarlık düzeyinde yönetilmesi prensibini kabul etmişti. O ana kadar askerî masraflar, Darphane-i Amireden ayrılarak, Hazine-i Amirenin bünyesinde ayrı olarak toplanan mukataaların oluşturduğu, gayr-i resmi bir fondan karşılanmaktaydı. Baş Defterdarın sorumluluğundaki bu fon, aslında Yeniçerilerin ilgasından hemen hemen bir sene önce kurulmuş ve daha çok mukataalardan oluştuğu için de zamanla Mukataat Hazinesi adıyla anılmaya başlanmıştı. Bu hazinenin iki temel kaynağı daha bulunmaktaydı: Cizye vergisi ve başta Padişahın vermeyi kabul ettiği bazı emlak-ı hümayun gelirleri.⁶¹⁶

Padişahın meselenin ciddiyetini fark etmesini sağlayan da bu son gelir kalemiydi. Hatırlanacağı üzere, daha başta sekiz tertip için tutulmasını istediği gelir-gider defterini arz etmesini istediğinde, Defterdarın telaffuz ettiği rakamlar durumun ağırlığını ortaya koymuştu. Sadece sekiz tertibin senelik yaklaşık gideri 33.347 kese (16.673.500 kur.) ve buna karşılık muayyen gelir, bu miktarın yaklaşık 1/3'üydü. Defterdarın reçetesi ise belirli mukataat gelirleriyle başlıyor, cizyeyle devam ediyor ve Ceyb-i Hümayuna ait bazı emlak gelirlerini de kendi sorumluluğuna istemesiyle son buluyordu. Padişah bu gelirleri kabul etmekle kalmamış, gelirlerin toplanmasında Asâkir-i Mansûre Nazırını da Defterdarın “yardımına” vermişti. Böylece işler tam oturana kadar mali yönetim gene Defterdar sorumluluğunda olacak ve Nazır zamanla bu konuda yetişecekti.⁶¹⁷

Mali yapı ilk olarak bu şekilde kurulmuştu. Özetle Hazine-i Amire bünyesinde yeni bir askerî hazine kurulmuştu. Mali yönetim ihtisas gerektiren bir iş olduğundan (gelirlerin ihalesi, toplanması, bütçe yapılması ve harcanması) hemen askerin eline bırakılmamış, Nazırın bu konuda yetişmesi planlanmıştı. Bununla beraber, Mansûre ordusu İstanbul'da sekiz tertip olarak kurulurken, eş zamanlı olarak Rumeli ve Anadolu'da da tertiplerin kurulmasına izin verilince, bir anda tertip sayıları kontrolsüz bir şekilde artmaya başlamıştı. Bu da daha fazla gelirin Mukataa Hazinesine tahsis edilmesine,

⁶¹⁶ Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (18. yüzyıldan Tanzimat'a Mali Tarih)*, s. 248-253. Bu gelirlere ihtisap resmi de eklenecektir. Esnafın alım-satımını yaptıkları zaruri ihtiyaç malzemelerinden kesilen bir vergiydi. İstanbul'da uygulanmaya başlanıp, hızla diğer şehirlerde de yaygınlaşmaya başlayacaktır. Cezar, *age.*, s. 250-251.

⁶¹⁷ Cezar, *age.*, s. 248-249.

Defterdarın Hazine-i Amire yanında, günden güne büyüyen Mukataa Hazinesini idare etmekte zorlanmasına sebep olmuştu.

Bunun sonucunda 8 B. 1242 (H) tarihinde (5 Şubat 1827), asker masraflarına tahsis edilen gelirleri toplamak ve emre uygun harcamak maksadıyla Mukataat Nezareti kuruldu. Bu nezaret, aynı Evkaf-ı Hümayun⁶¹⁸ gibi müstakil fakat teşrifatta Evkaf-ı Hümayunun altında olacaktı. Mukataat Nazırlığı, o an için hem Gümrük Emini ve hem de Matbah-ı Amire Emini olan Esad Efendi'ye tevcih edilecek ve kendisine ait memurlarla görev yapacaktı. Matbah-ı Amire vazifesi uhdesinde kalmaya devam ederken, Gümrük Eminliğine Zecriye Muhassılı Abdurrahman Nafiz Efendi geçecekti. Diğer bir değişiklik ise Mansûre Nezaretinde yaşanacaktı. Nazır Saib Efendi'yi yetiştirme girişiminden vazgeçilecek, mali konularda daha tecrübeli Şıkk-ı Evvel Defterdarı Mehmed Tahir Efendi Asâkir-i Mansûre Nazırı olacaktı.⁶¹⁹

Mukataat Nezaretinin kurulmasıyla, kendisinden önce kurulmuş ama varlığı muğlak kalmış olan Mukataat Hazinesinin mahiyet ve işlevi açıklığa kavuştu. Öncesinde, Hazine-i Amireyle iç içe geçmiş olan Mukataat Hazinesinin işletilmesinde sorunlar, hesaplama karışıklıklar yaşanabiliyordu. Mesela başka masraflara ayrılmış, aslında miri hazine içinde olması gereken kalemlere Mukataat Hazinesinde rastlanabiliyordu. Nezaretin hayata geçmesiyle, Hazine-i Amireyle Mukataat Hazinesi hesapları birbirinden ayrıldı ve yeni bir askerî maliye doğdu.⁶²⁰ Netleşen başka bir husus da Mansûre Nezaretinin konumudur. Mukataat Nazırının göreve başlamasıyla, Mansûre Nazırının “gelirlerin toplanmasına yardım etmesi” gibi aslında çok da işlevsel olmayan görevi sona erer ve nizam birliklerinin idaresi, yani ikmal ve iaşesi görevi daha belirginleşir.

Bununla beraber Mukataa ve Mansûre nazırlarını çetin bir sınav beklemektedir. Yaklaşan 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı, daha başlamadan kırılğan iaşe ekonomisini vurmuş, piyasayı alt üst etmişti. Deniz yollarının güvensizliği, odun ikmalini sekteye uğratmış, kayıkların bu alana kaydırılmasıyla da hertürlü erzak ikmalinde sıkıntılar

⁶¹⁸ II. Mahmud tarafından, sultanlara ve yakınlarına ait dağınık bir vaziyette bulunan vakıfların tek elden idaresi maksadıyla 1826'da kurulmuştur. Bilgi için bk. Nazif Öztürk, “Evkâf-ı Hümayun Nezâreti”, *DİA*, C XI, İstanbul 1995, s. 521-524.

⁶¹⁹ Cezar tarihin 6 Receb 1242 (H) olduğunu (3 Şubat 1827) belirtse de Ali Akyıldız, bu tarihin hatalı olduğunu, gerçek tarihin 9 Receb (H) (6 Şubat) olduğunu belirtir. Cezar, *age.*, s. 254; Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 93-94. Fakat bulunan başka belgelerde de farklılıklar göze çarpmaktadır. Farklılıkların, belge yazım tarihlerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. BOA, C. ML. 215/8860 sayılı belgenin tarihi 9 B. 1242 (H) iken BOA, C. AS. 813/34539 sayılı belgenin tarihi 8 B. 1242'dir (H). Sonuncusu esas alınmıştır. Ayrıca bk. BOA, HAT, 474/23223.

⁶²⁰ Cezar, *age.*, s. 254.

yaşanmaya başlamıştı. İstanbul'da odun, kömür, sabun, zeytinyağı vesair elzem malzemelerde kıtlık baş göstermişti. Memleketeyn'den ikmal edilen iç ve don yağlarının okkası 32 paraya tedarik edilirken, Rus konsolosun baskısı sonucu 40 paraya çıkarılmasıyla, bu önemli iki malzeme kara borsaya düşmüştü.⁶²¹ Hal böyle olunca enflasyon her türlü masrafı katlamış, dolayısıyla askerî birliklerin ikmal-iaşesini daha da zorlaştırmıştı. Peki, bu zor günlerde askerî maliye ve ikmal-iaşe sistemi nasıl bir sınav verecekti?

⁶²¹ Ahmed Lûtfî Efendi, *age.*, C I, s. 214.

1243-1244 (H) Senesi Varidat ve Masarifat Çizelesi, BOA, TS. MA. e., 702/32.

Tarih	Mansûre İradatı	Toplam İradat	Mansûre Masarifatı	Toplam Masarifat	Devreden
1-14 M. 1243	671.510	877.832	587.529	621.525	256.306
15-30 M.	1.609.264	2.241.435	1.811.404	2.187.269	54.166
1-14 S.	1.451.278	1.937.569	1.367.445	1.799.570	137.999
15-29 S.	3.201.083	3.642.891	3.255.926	3.559.734	83.156
1-14 RA.	1.285.764	1.400.170	1.333.652	1.364.902	35.268
15-30 RA.	1.838.061	1.906.206	1.710.188	1.743.064	163.142
1-14 CA.	1.590.568	1.958.927	1.503.775	1.812.927	146.000
15-30 CA.	1.308.806	1.564.436	1.306.570	1.416.200	148.236
1-14 C.	1.159.998	1.308.235	1.269.956	1.269.956	38.279
15-29 C.	1.133.712	1.791.056	1.131.817	1.750.882	40.174
1-14 B.	1.888.421	2.291.344	1.601.341	1.964.089	327.255
15-30 B.	1.918.911	2.322.256	2.227.875	2.303.965	18.291
1-14 Ş.	1.272.248	1.391.789	1.089.692	1.190.942	200.847
15-29 Ş.	1.171.139	1.401.874	1.280.110	1.309.998	91.875
1-14 N.	981.127	1.136.089	934.767	997.853	138.236
15-30 N.	483.717	784.454	540.407	702.907	81.547
1-14 L.	1.458.963	1.562.497	1.369.924	1.391.911	170.586
15-29 L.	1.675.104	2.623.820	1.012.458	2.384.826	238.994
1-14 ZA.	4.195.751	4.501.413	1.853.824	2.554.027	1.947.386
15-30 ZA.	1.499.493	3.475.054	2.639.165	2.750.465	724.589
1-14 Z.	140.946	865.535	388.068	832.487	33.048
15-30 Z. 1243	1.848.664	2.302.177	1.008.181	2.260.452	41.725
1-14 M. 1244	709.885	1.127.886	710.325	965.271	162.614
15-30 M.	1.409.540	1.894.741	814.033	1.036.067	858.674
1-14 S.	1.286.530	2.323.174	1.514.132	2.021.688	301.486
15-29 S.	49.392	976.333	499.317	788.014	188.319
15-30 RA.	1.061.624	2.225.781	1.877.868	2.197.623	28.158
1-14 R.	1.378.024	1.716.982	790.911	1.340.316	376.666
15-30 R.	1.050.997	1.585.909	1.162.322	1.536.197	49.711
1-14 CA.	954.393	1.394.829	695.030	1.394.437	392
15-30 CA.	595.814	1.266.849	468.536	1.135.051	131.798
1-14 C.	780.617	1.136.025	396.921	947.667	188.357
15-29 C.	2.163.511	2.645.059	1.455.188	2.127.155	517.904
1-14 B.	1.342.736	2.227.854	1.465.060	1.935.619	292.235
15-30 B.	283.331	1.206.659	477.447	1.095.071	111.588
1-14 Ş.	1.493.840	1.918.549	505.525	1.288.422	630.127
15-29 Ş.	3.485.662	4.780.029	3.514.830	4.455.675	324.354
1-14 N.	262.318	832.499	565.036	741.014	91.484
15-30 N.	1.572.039	1.796.326	1.304.573	1.789.993	6.332
1-14 ZA.	2.117.864	2.243.004	1.526.891	1.801.710	441.294
15-30 ZA. 1244	1.781.851	2.223.145	1.617.725	1.778.483	444.661

Tablo 48. 1243-1244 (H) Senesi İkişer Haftalık Varidat ve Masarifat Çizelesi⁶²²

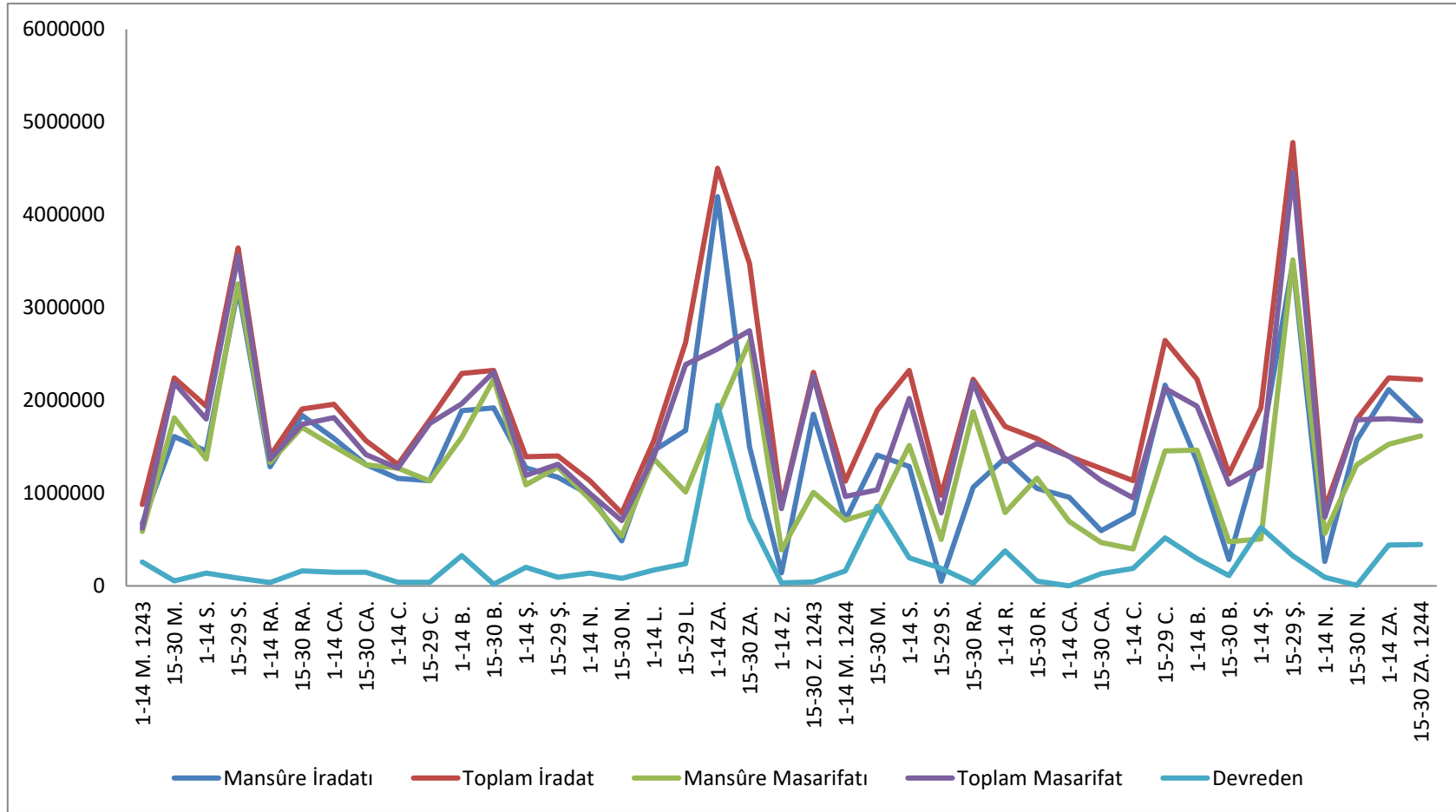
Neyse ki arşivde Mukataat Nazırı Esad Efendi'nin savaş karnesini ortaya koyan bir defter bulunmaktadır. Defter, arada bazı aylara ait eksik veriler de olsa, 1827-1829 arasında her biri ikişer haftaya ait toplam 41 adet veri gurubunu ihtiva etmektedir. Bu örneklem kümesinde toplam iradat, Mansûre iradatıyla diğer iradatın toplamıdır. Toplam masarifat, Mansûre masarifatıyla diğer masarifatın toplamıdır. Devreden

⁶²² BOA, TS. MA. e., 702/32. Defter, ikişer haftalık irat ve masrafların sergi defteridir. İki haftanın muhasebesini gösteren her bir sayfanın sağında iradat, solunda da masraflar alt alta verilmiştir. Birim kuruluş cinsindendir. Defterde aylar ve seneler karışık olarak verilmiştir. Kayıtların arasında ayrıca Redif Nizamnamesi bulunmakla beraber, sonradan karışmış olmalıdır. Defterde 1243 (H) senesinin Rebiyülahir ve Şaban ayları, 1244 (H) senesinin de 1-14 Rebiyülevvel, Şevval ve Zilhicce aylarına ait kayıtlar bulunmamaktadır. Sadece 1243 (H) senesinin Şaban ayına ait irat ve masraflar başka bir belgeden edinilmiştir. Bk. BOA, TS. MA. e., 68/5.

meblağ, toplam varidattan toplam masarifatın çıkarılmasıyla elde edilmiştir. Devreden meblağ, bir sonraki iki haftanın varidatına dâhil olmaktadır.

Mansûre iradatı, **sadece piyade ve süvari değil, tüm sınıfların gelirlerini** içermektedir. İki sene boyunca en yüksek 4.195.751 kuruşa (1-14 ZA. 1243 (H)), en düşük 49.392 (15-29 S. 1244 (H)) kuruşa ulaşmıştır. Tüm Mansûre iradatının aritmetik ortalaması, 1.404.012 kuruştur.⁶²³ Toplam iradatın büyük bir kısmını, Mansûre için ayrılmış gelirler oluşturmaktaysa da, görece düşük müteferrik gelirler de dâhildir. İki sene boyunca en yüksek 4.780.029 (15-29 Ş. 1244 (H)), en düşük 784.454 (15-30 N. 1243 (H)) kuruşa ulaşmıştır. Tüm toplam iradatlara aritmetik ortalaması, 1.922.163 kuruştur. Mansûre masarifatına gelince, en yüksek değerine 3.514.830 kuruşla gene 15-29 Ş. 1243 (H) tarihinde (20 Şubat-6 Mart 1829) ulaşmış, en düşük değerine de 396.921 kuruşla 1-14 C. 1244 (H) tarihinde (9-22 Aralık 1828) ulaşmıştır. İki senenin aritmetik ortalaması 1.282.579 kuruştur. Toplam masarifat ise en yüksek 4.455.675 kuruşla, 1244 senesinin 15-29 Ş. (H) ayında, en düşük değerine 621.525 kuruşla Muharrem 1243 Nizami'na geçildiğinde (1-14 M. 1243 (H)) ulaşmıştır. Savaş boyunca düzenli ordunun toplam masarifatın aritmetik ortalaması 1.671.840 kuruş olmuştur. Bir sonraki iki haftaya devreden miktarlara bakıldığında en yüksek devirin 1.947.386 kuruşla 1-14 ZA. 1243 (H) tarihinde (15-28 Mayıs 1828), en düşük devirin ise sadece 392 kuruşla 1-14 CA. 1244 (H) tarihinde (9-22 Kasım 1828) gerçekleştiği görülmektedir.

⁶²³ Ortalamalara, eksik "iki haftalara" ait veriler dâhil değildir. Küsûrat kuruşlar dikkate alınmamıştır.

Şekil 11. 1243-1244 (H) Senesi İkişer Haftalık Varidat ve Masarifat Çizelesi

Noktasal veriler yukarıda tespit edildiği gibi olsa da Şekil 11’de görüldüğü üzere, Mansûre iradatı çoğunlukla 1.000.000-2.000.000, toplam iradat 1.500.000-2.500.000, Mansûre masarifatı 1.000.000-2.000.000, toplam masarifat 1.000.000-2.500.000 kuruş arasında bir bantta dalgalanmaktadır. Varidat ve masarifat arasındaki fark olan devir miktarları ise çoğunlukla 50.000-300.000 kuruş bandında bir değerlemeye sahiptir. Bir kere, devreden meblağlarda negatiflik olmadığından, iki sene boyunca denk bir bütçeden bahsedilebilir. Yani masarifatın iradatı geçmesine asla izin verilmediği görülmektedir. Bununla birlikte gerek iradat olsun gerek masarifat, dalga boylarının milyon kuruşlarla ölçülmesi gelir ve gider akışlarında bir düzen ve istikrarın olmadığına bir gösterge sayılabilir.

Mesela iki sene boyunca iradat ve masarifatta yaşanan üç zirve noktası, bu konuda iyi birer örnek olabilir. İlk zirve noktası olan 15-29 S. 1243 (H) tarihinde toplam iradat 3.642.891, toplam masarifat 3.559.734 kuruşken, daha iki hafta önce (1-14 S. 1243 (H)) toplam iradat 1.937.569, toplam masarifat 1.799.570 kuruştur. Yani iki haftada gelirler ve giderler yaklaşık iki katı artmıştır. İki hafta sonra yani 1-14 RA. 1243 (H) tarihinde ise toplam iradat 1.400.170, toplam masarifat 1.364.902 kuruşa düşmüştür. Bu sefer gelir ve giderlerdeki düşüş, yaklaşık iki buçuk kata tekabül etmektedir. 1-14 S. ayında en büyük iki gelir kalemi, 524.430 kuruşla 1243 (H) senesi şeri cizye zammı taksitleri⁶²⁴ ve 398.019 kuruşla el konulan topçu ve arabacı sandıklarında birikmiş tasarruflardır.⁶²⁵ Ama 15-29 Safer ayında, sadece cebelü bedeliyelerinin eshamına karşılık ihale olunan mukataa geliri 1.263.500 kuruştur. Hüdavendigâr semeratının ikinci taksidi, ikinci en büyük gelir olurken, 504.820 kuruştur. Gene emlâk-ı hümayun gelirleriyle, Teke ve Aydın semeratlarının özgün ve yüksek gelir kalemleri olduğu gözden kaçmamaktadır.

İkinci zirve 1-14 ZA. 1243 (H) tarihlerinde yaşanmış, ayrıca bir sonraki iki haftada, yani 15-30 ZA. 1243 (H) tarihinde de görece yüksek gelir-gider değer durumu korunmuştur. Gene bu ikili zirvenin bir önceki ve bir sonraki iki haftalarda bariz düşüklükler baş göstermiş hatta 1-14 Zilhicce 1243 (H) tarihlerinde toplam iradat, 3.475.054 kuruştan

⁶²⁴ Önceden de bahsedildiği üzere düzenli ordunun finansmanı için düşünülen ilk gelir kalemlerinden biri, cizye vergisine zamdı. Âlâdan 36, evsattan 18, ednâdan 9 kuruş alınmasına dair Şeyhülislamdan fetva alınınca, 1243 (H) yılından itibaren toplanmaya başlanmıştı. Bilgi için bk. Ahmed Lûtfî Efendi, *age.*, C I, s. 145; Cezar, *age.*, s. 247. 1-14 Safer ayına ait olduğuna göre, ilk taksitlerden olmalıdır. Yalnız cizye şeri bir vergi olduğundan saf sim külçesinin dirhem fiyatına göre devamlı güncelleniyordu. Bir Hatt-ı Hümayun’da, 1245 (H) senesine gelindiğinde âlâdan 36, evsattan 24, ednâdan 12 kuruş cizye vergisi alındığı belirtiliyordu. Ayrıca bu sene, gümüş dirheminin değeri 40 para kabul edilirse, evsat ve ednâ aynı kalırken, âlâdan da 48 kuruş alınması teklif ediliyordu. Hazine bu artıştan elde edeceği 8.000-9.000 kese fazlayı Mukataat Hazinesine aktaracaktı. BOA, HAT, 540/26645.

⁶²⁵ Hatırlanacağı üzere Muharrem 1243 (H) Kanunu, topçu ve arabacı sınıflarını aynı Mansûre gibi merkezi ödemeye dâhil etmiş fakat orta sandıklarında biriken tasarruflara el koymuştu.

865.535 kuruşa (yaklaşık dört kat), masarifat ise 2.750.465 kuruştan 832.487 kuruşa (yaklaşık üç kat) düşmüştür. Peki, 1-14 Zilkade 1243 (H) tarihlerinde bu yüksek gelirin kaynağı nedir? İlk iki kalemde, Darphane-i Amireden Mukataat Hazinesine devredilmiş toplamda 3.000.000 kuruşa ulaşan 1242 ve 1243 (H) senelerine mahsup Mısır eyaleti taksitleridir. Diğer kalemler ise 200.000 kuruştan düşük Bursa ve İstanbul'un ihtisap vergileri⁶²⁶, tülbent ve ipek damga vergileri, cizye, emlâk-ı hümayun gelirleri, tımar ve zeamet sahibi sipahilerin hums-u şeri bedelleri vesair gelirlerdir. Aslında Mısır taksitleri çıkartılırsa, bu iki haftada gelir 1.001.413 kuruştur. Bir sonraki iki haftada (15-30 ZA. (H)) ise durum daha nettir. 3.475.054 kuruşluk toplam gelirin 1.399.249 kuruşu İzmir'e ait ihtisap vergisi hasılatı, 128.419 kuruşu ise cizye geliri idi. Başka bir gelir kalemi yoktu. Geri kalan 1.947.386 kuruş ise 1-14 ZA. (H) ayından devreden miktardı.

Son zirve ise iki senede, gelirden ve masraflarda ulaşılan en yüksek noktayı temsil ediyordu. 15-29 Ş. 1244 (H) tarihinde toplam iradat 4.780.029, toplam masarifat ise 4.455.675 kuruştı. Bir önceki ve bir sonraki iki haftalardaki düşüşler, bu noktada da belirgindi. Hatta bir sonraki iki haftada, yani 1-14 R. döneminde gelir 832.499 kuruşa, gider de 741.014 kuruşa düşerek, yaklaşık altı katlık bir kaybı beraberinde getiriyordu. Peki, 15-29 Ş. ayında gelirleri bu kadar yükselten kalemler neydi? Bir kere 4.780.029 kuruşun, sadece 1.093.193 kuruşu 1244 (H) senesinin cizye zammı gelirleriydi. 909.742,5 kuruşu ise çeşitli livaların semerat toplamıydı. Geri kalanı, 400.000 kuruşa yakın veya düşük, birçok geliri ihtiva ediyordu. İstanbul Duhan (tütün) Gümrüğü hasılatları, Bursa İhtisabına ait vergi hasılatları, Emtia Gümrüğü hasılatları, İstanbul zecriye zammı gelirleri, İstanbul enfiye zammı gelirleri ve Evlad-ı Fatihan muafiyet bedelleri en göze çarpanlarıydı.

Görüldüğü üzere gelir-gider akışında bir düzenden bahsetmek zordur. Bazı yüksek gelir kalemleri muhasebeye girdiği anda bütçeyi rahatlatıyor fakat yokluğu hemen

⁶²⁶ İhtisap vergisi aslında yeni bir vergi veya uygulama değildi. 1242 (H) senesinde tekrar bir düzenlemeye tabi tutulmuş ve Mansûre gelirlerine tahsis edilmişti. Pazar hayatını yakından ilgilendiren bu vergi, ticari malların alım-satımından alınan bir vergiydi. İlk uygulama alanı İstanbul'du. İstanbul'da İhtisap Nezareti kurulduktan sonra ülkenin dört bir yanında, aynı şekilde ihtisap nezaretleri kurulmaya başlandı. İzmir, Edirne, Bursa'dan sonra Kastamonu, Ankara, Maraş ve Antakya'da da uygulandı. Savaş zamanında *rûsûm-ı cihâdiyye* adıyla anılmaya başlamıştı. Özellikle esnafın tepkisine sebep olan bu vergi, İstanbul ve Şam'da olaylara sebebiyet vermişti. 1826-1833 yılları arasında uygulamasına devam edilmiş, Ağustos 1838'de kapsamı daraltılmış, Tanzimat döneminde de lağvedilmiştir. Cezar, *age.*, s. 250-252; Ahmed Lütfi Efendi, *age.*, C I, s. 177-178. Erzurum'da uygulanmasına dair bk. BOA, C. ML., 267/10927. Trabzon, Canik ve Karahisar-ı Şarki taraflarında uygulanmasına dair bk. BOA, C. ML., 494/20088. Bu arada ihtisap nazırlığının öneminin günden güne arttığı görülmektedir. İhtisap vergisinin en etkin toplayıcılarından biri, İzmir İhtisap Nazırı Ömer Lütfi Efendi'ydı. Bu gelir direkt Mansûre ordusuna harcandığından, Ömer Lütfi Efendi sadece bu geliri toplamıyor, topladığı gelirlerle bizzat kendisi Mansûre taburları kuruyordu. 15 S. 1246 (H) tarihine (5 Ağustos 1830) gelindiğinde iki tabur yazmış, fazla erlerden bir bölük daha kurmak için izin istiyordu. BOA, HAT, 312/18480.

akabindeki dönemi olumsuz etkiliyordu. Bununla beraber denk bütçe anlayışının bu dönemde hâkim olduğu söylenebilir. Ne olursa olsun giderlerin gelirleri geçmesine izin verilmemiştir. Bununla beraber devreden rakamların dalga boylarına bakıldığında, Mukataat Nazırının eline geçen geliri, hemen o iki haftada harcamadığı görülmektedir. Bazı aylar zor geçse de tasarruf edilebilen miktarların bir sonraki iki haftaya devredilmesine özellikle dikkat edildiği görülmektedir. Özellikle 1-14 M., 1-14 B., 1-14 Ş., 15-29 L., 1-14 ZA., 15-30 ZA. 1243, 15-30 M., 1-14 S., 1-14 R., 15-29 C., 1-14 B., 1-14 Ş., 15-29 Ş., 1-14 ZA. ve 15-30 ZA. 1244 (H) tarihlerinde 200.000 kuruş üstünde devirler, bir sonraki iki haftanın önemli gelir kalemleri olmuşlardır. Yani aylık bazda, denk bir bütçeyle Mukataat Nazırının başarılı olduğu söylenebilir.

Mercek, iki haftalık verilerden senelik toplamlara çevirildiğinde büyük resim daha netleşmektedir. 1243 (H) senesinde toplam iradat 43.287.059 kuruş, toplam masarifatın ise 38.169.951 kuruş olduğu görülmektedir. Buna karşın 1244 (H) senesi toplam iradatı 35.521.633 kuruş, toplam masarifatı ise 30.375.473 kuruş olmuştur.⁶²⁷ Güncellenmiş rakamlar üzerinden bir değerlendirme yapılacak olursa, göze çarpan ilk husus, Mukataat Nezaretinin dolayısıyla düzenli ordunun yönettiği menkul veya gayrimenkul, varlıklardaki muazzam artıştır. Hatırlanacağı üzere 1242 (H) senesinde sadece 19 piyade tertibi ve iki süvari tertibinin (Mora'ya gönderilen süvariler yarım tertip kabul edilebilir.) senelik masrafı 24.483.690 kuruştur. Bir sene sonra masrafın yaklaşık 41.513.631 kuruşa çıkması, düzenli ordunun da yaklaşık 1,7 kat, dolayısıyla yönettiği iktisadi evrenin de 1,7 kat büyümesi demektir. Savaş arefesinde olan bir devletin düzenli ordusunu 1,7 kat büyütmesinde olağan dışı bir durum yoktur. İlginç olan, hikâyenin 1243 (H) senesinden sonraki kısmıdır.

1244 (H) senesinde gerçekleştirilen toplam masarifat, güncellenmiş rakamlarla 38.734.673 kuruştur. Bu değer, yaklaşık %7'lik bir daralma demektir. Eksik aylarda, aritmetik ortalamaların üzerinde gelir-gider olduğu kabul edilse bile, 1244 (H) senesinde 1,7 katlık, yani %70'lik bir büyümenin dahi yakalanamadığı açıktır. Bu durumda olasılıklar şöyle sıralanabilir: 1. Düzenli ordunun büyümesi, savaşın ortasından itibaren ciddi oranda yavaşlamıştır veya düzenli ordu küçülmeye

⁶²⁷ TS. MA. e., 702/32 sayılı defterde 1243 (H) senesinin Şaban (TS. MA. e., 68/5 sayılı belgeden elde edilmiştir.) ve Rebiyülahir, 1244 (H) senesinin de 1-14 Rebiyülevvel, Şevval ve Zilhicce aylarının eksik olduğu unutulmamalıdır. İki senenin tüm iki haftalarının toplam iradatlarına ait aritmetik ortalamanın $1.922.163 \text{ kuruş}$ olduğu düşünülürse, 1243 (H) senesinin toplam iradatı, (Rebiyülahir ayı) $2 \times 1.922.163 = 3.844.326 + 43.287.059 = 47.131.385 \text{ kuruş}$ olarak güncellenebilir. İki senelik toplam masarifatların aritmetik ortamasının $1.671.840 \text{ kuruş}$ olduğu değerlendirilirse, 1243 (H) senesinin toplam masarifatı $1.671.840 \times 2 = 3.343.680 + 38.169.951 = 41.513.631 \text{ kuruş}$ kabul edilebilir. Eksik aylara ait veriler, gene aritmetik ortalamalar üzerinden 1244 (H) senesi toplam iradat ve masarifatına eklendiğinde ise toplam iradat $45.132.448 \text{ kuruş}$, toplam masarifat ise $38.734.673 \text{ kuruş}$ olarak güncellenebilir.

başlamıştır. 2. Devlet, merkezi ödeme kabiliyetinin azami genleşme sınırına ulaşmıştır. Denk bütçe uygulaması tehlikededir. 3. Devlet, merkezi ordusunu bir şekilde büyötmeye devam etmektedir fakat aynı geçmişte 53 tertip yazıp, 19+2 tertibe ödeme yapması gibi hala bazı birliklerin ödemelerini vezir, rüesa veya valilere ihale etmektedir. Her üç durumda da Mukataat Nazırı Esad Efendi'nin geliri artırması gerekmektedir, aksi takdirde fazla veren bütçe, müteakip senelerde eksi devirle ilerleyebilir.

Ahmed Lûtfî Efendi'nin de belirttiği üzere, devletin düzenli ordusunu tanzim ve teksir ederken düşündüğü en önemli husus, masraflar için gelir elde etmektir.⁶²⁸ Beliren ihtiyaca binaen önce askerî bir hazine yaratılmış, hemen sonrasında da bu hazine bir nezarete bağlanmıştı. Çünkü kaynak yaratılması ve harcanması, ister istemez mali bir bürokrasiye ihtiyaç duyuyordu. Her ne kadar Mukataat Nezaretinin kurulmasıyla, hazinesi bağımsız hale geldiyse de bu hazineyi işletecek bir bürokrasi kurulmamıştı. Bir Nizamnamesi bile yoktu.⁶²⁹ İşte Mukataat Nezaretinin zayıf karnı burasıydı. Bürokratik olarak hala Bab-ı Defterinin yardımına, dolayısıyla Baş Defterdarın gözetimine ihtiyaç duyuyordu.

Bu şekilde doğan askerî maliye bürokrasisinin, düzenli ordu üzerindeki izdüşümü ise sınıf nezaretleriydi. Yani yaratılan kaynağı (akçeyi) nefer Hüseyin'in çorba, yahni ve pilavına, başına takacağı fese, üzerine giyeceği çuhadan entari ve yeleğe, şayaktan sıkmaya, ayağına giyeceği galavrasına, elindeki çakmaklı tüfeğe, beline astığı fişek çantasına veya aylık maaşına çevirecek olan bürokrasiydi. Mansûre olsun, Hassa olsun veya Tophane-i Amire, her sınıfın kendi nezaretleri vardı. Mansûre Nezareti, Yeniçerilerin ilgasından sonra Ağa Kapısından, savunmaya daha elverişli bir nokta⁶³⁰ olan Eski Saray'a (İstanbul Üniversitesi merkez bina) taşınmış Bab-ı Seraskerideydi. Zilhicce 1241 (H) Kanunu, Mansûre Nezaretini teşrifatta Darphane-i Amire Nezareti ve Cebehane-i Amire Nezareti arasına koymuştu ama 7.500 kur. maaşlı nazır ve 1.500 kur. maaşlı kâtip dışında herhangi bir memur tayin etmemişti. Fakat zamanla Nazır İbrahim Saib Efendi, emrinde faaliyet gösteren çekirdek bir ekip yarattı. 5.400 kuruş maaşla bir vekilharç, bir ambarcı ve 19 ketebe, Bab-ı Seraskeride görev yapmaya başladılar.⁶³¹ Bab-ı Seraskeride nazır, kâtip ve 21 kişiden oluşan bu ilk çekirdek karargâhın, genel karargâh faaliyetlerinden "personel" ve ağırlıklı olarak "lojistik" yönü

⁶²⁸ Ahmed Lûtfî Efendi, *age.*, C I, s. 143.

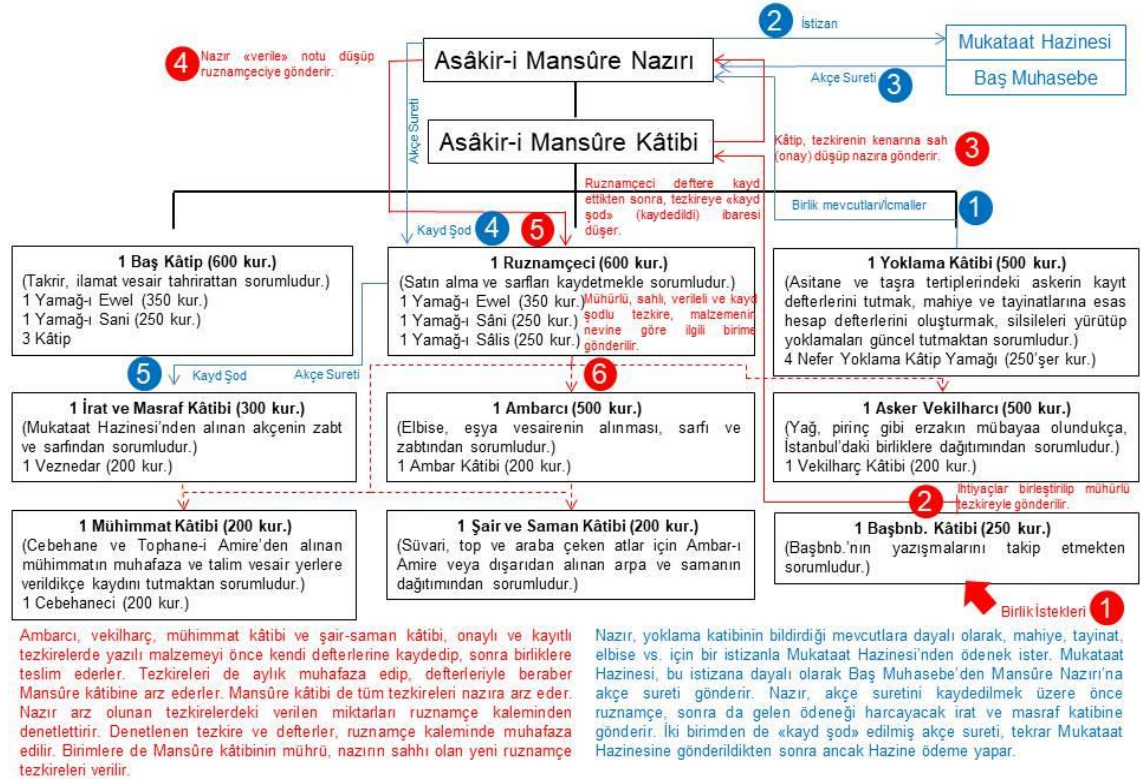
⁶²⁹ Cezar bu durumu, III. Selim devrinde kurulan hazineler ve ayrıntılı yazılmış özel kanunlarıyla karşılaştırıp *yadırgar*. Cezar, *age.*, s. 254.

⁶³⁰ Şirin, *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Ordusu ve Seraskerlik*, s. 46.

⁶³¹ BOA, KAD I, s. 53; KAD VI, s. 30b-31b; İÜNEK 5824, s. 121b-125a. Yaramış, *Askerî Kânûnnâmeler (1826-1827)*, s. 155-157.

ağır basıyordu. Sayıları oldukça düşük mühendislerin “harekât ve eğitim” adına yaptıkları fark yaratacak düzeyde değildi. “İstihbarat ve İKK'nın” ise bir karargâh faaliyeti olarak adı bile geçmiyordu.

ASÂKİR-İ MANSÛRE-İ MUHAMMEDİYYE NEZARETİ MERKEZİ TEŞKİLATI

Şekil 12. Mehmed Tahir Efendi'nin Nazırı Olduğu Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Nezaretî⁶³²

Ağa Hüseyin Paşa'dan sonra Mansûre Seraskerliğine Hüsrev Paşa geçince, Mansûre Nazırı da değişmiş, mali tecrübesi daha yüksek Mehmed Tahir Efendi atanmıştı. Nazır ilk iş olarak Nezaretin yapısını tekrar tanzim edip, memurların sayısını güncelledi. Mevcudu 21'den 25'e yükselen Nezaret personeli, herbiri Şekil 12'de gösterilmiş kalemlere yazılı görevlendirilip, önce Mansûre kâtibine sonra da nazıra bağlandı. Dokuz kalemin en önemlisi ve yoğunu ruznamçe kalemiydi. Bu kalem, Nezaretin hafızası ve yazışmanın da trafik polisi gibiydi. Mansûre nazır ve kâtibinden onaylanmış tedarik/satın alma, dağıtım tezkirelerini veya akçe suretlerini (ödenek için) kaydedip, gereği için ilgili birime göndermekle görevliydi. “Kaydedildi” (kayd şod) ibaresi

⁶³² Bürokratik yapıyla, karargâhın “ödenek alma” ve “dağıtım/sarfetme” fonksiyonları, 22 B. 1242 (H) tarihli *Tahsis-i Ketebe ve Me'mûrin-i Sâ'ire Berây-ı Tertib-i 'Asâkir-i Mansûre* isimli Zeyl'den özetlenmiştir. BOA, KAD I, s. 53-55.

düşmediği hiçbir evrakın geçerliliği yoktu. Bu yönüyle koordine makamıydı. Diğer yönüyle, aylık ve senelik denetlemelerde veya zimmet devir teslimlerinde envanter ve kayıtların kontrol edileceği arşivdi. Baş kitabet, Nezaretin iç-dış yazışmalarını hazırlayacak, yoklamacılar her türlü hesaplamaya esas birlik mevcutlarını güncel tutacaktı. İrat ve masraf kitabeti Nezaretin kasası olup, ambar kitabeti, Nezaretin melbusat ve teçhizat deposunu işletecekti. Zeytinyağı gibi yaş ve zahire gibi kuru erzakı depolayıp dağıtacak olan vekilharç ve kâtibiydi. Nezaretin cephaneliği mühimmat kitabeti, atlar için alınan arpa ve samanı depolayıp dağıtacak olan şair ve saman kitabetiydi. Son olarak başbnb. kâtibi, tüm tertiplerden gelen ihtiyaç ve iş isteklerini birleştirip, tezkire haline getirdikten sonra başbinbaşıya mühürletip, Mansûre Kitabetine gönderecek olan memurdu.⁶³³ Nazır ve kâtibin altındaki bu dokuz kalem/oda, aslında bir döngü içerisinde işleyen üç temel fonksiyonu gerçekleştirmek üzere biraraya gelmişlerdi: 1. Ödenek alma. 2. Tedarik/satın alma. 3. Dağıtım/sarfetme (tevziat).

1. Ödenek Alma: Nazır, öncelikle yoklama kâtibinin tuttuğu güncel mevcutlar üzerinden mahiye, tayinat, elbise vs. için Mukataat Hazinesinden istizanla ödenek (Şekil 12, mavi sayılar) talep edecekti. Mukataat nazırı onaylarsa, Başmuhasebeden verile[bile]cek miktarı belirtir *akçe sûretini*, geri Nezarete gönderecekti. Akçe sureti öncelikle ruznamçeye gidecek, kaydedildikten sonra *kayd şod* ibaresi vurulacak, sonrasında gelecek ödeneği asıl sarfedecek irat ve masraf kâtibine gönderilecekti.⁶³⁴ İrat ve masraf kâtibi önce miktarı kendi defterine kaydedecek, sonra kayd şod ibaresi vuracaktı. İki kalemden de kaydedilmiş akçe sureti, böylece Başmuhasebeye geri gönderilecekti. Sonrasında irat ve masraf kâtibi, gelen ödeneği muhasebeye dâhil edecek ve altındaki veznedara teslim edecekti. Veznedar teslim aldığı parayı bir sonraki fonksiyon sonucuna göre sarf edecekti.⁶³⁵

2. Tedarik/Satın Alma: Görevlendirilmiş memurlar, esnaftan satın alınan erzak ve eşyayı depolara teslim ettikten sonra, kalemlerin kâtipleri zimmete giren mal veya malzemeyi defterlerine kaydedecek ve esnafla/tedarikçiyle akdolunan makbuzları esas alarak hazırladıkları “mühürlü” tezkirelerini Mansûre kâtibine göndereceklerdi. O da eğer onay verirse “sah” (onaylandı) işareti koyup, nazıra gönderecekti. Nazır, kendisine

⁶³³ BOA, KAD I, s. 53-55. Yaramış, görevli memurların odalar şeklinde ayrıldığını ifade etmektedir. Memurların oda oda yerleştirilmiş bir tablosu için bk. Yaramış, *II. Mahmud Döneminde Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye (1826-1839)*, s. 56-57; Levy, *age.*, s. 205.

⁶³⁴ Yaramış, akçe suretinin ruznamçeden sonra Mukataat Hazinesi defterlerine kaydedildiğini ifade etmektedir. Ama Zeyl’de, akçe suretinin *ibtidâ rûznâmçeği defterlerine ve ba’dehu akçenin ahz ve sarfının zabtına me’mûr “irâd ve masraf kâtibinin” mûmâ-ileyhin defterine kayd* edileceği yazmaktadır. Karşılaştırmak için bk. Yaramış, *II. Mahmud Döneminde...*, s. 55; Yaramış, *Askerî Kânûnnâmeler*, s. 156.

⁶³⁵ BOA, KAD I, s. 54. Yaramış, *Askerî Kânûnnâmeler*, s. 156-157.

gelen tezkireyi, akdolunan (*kat' olunan*) fiyattan toplam ödeme miktarını tespit ettirmek için ruznamçeciye gönderecekti. Eğer hesaplanan miktara onay verirse, “virile” ibaresi düşecek ve ruznamçe defterlerine kaydolanması için tekrar gönderecekti. Ruznamçe kâtibi “kayd şod” ibaresi vurduktan sonra, sırasıyla mühürlü, sahlı, virileli ve kayd şodlu tezkireyi irat ve masraf kâtibine gönderecekti. İrat ve masraf kâtibi, belirtilen miktarı kendi defterine masraf kaydederek sarf edecek, gereken miktarı ödemesi için veznedara gönderecekti. Veznedar ancak bu şekilde ödeme yapacaktı.⁶³⁶

3. Dağıtım/Sarfetme: Bu fonksiyon aslında satın alınmış mal ve malzemenin veya mahiyenin birliklere dağıtımını (tevziat) gerçekleştiriyordu (Şekil 12, kırmızı sayılar). Birlikler ihtiyaçlarını binbaşılara, binbaşılar da ihtiyaçlarını başbna ya yazacaklardı. Başbna ihtiyaçları toplayacak, *kemiyyet*, *envâ'* ve *cinsini* belirtir bir tezkireyi kâtibine hazırlatıp, mühürleyip Mansûre kâtibine gönderecekti. Mansûre kâtibi onay verirse, tezkirenin kenarına “sah” işareti koyup, nazıra gönderecekti. Nazır, eğer verilmesine onay verirse “virile” ibaresi düşüp, ruznamçeciye gönderecekti. Ruznamçeci tezkireyi kaydedip, müteakiben “kayd şod” ibaresi düştükten sonra, istek elbise, eşya vs. ise ambarcıya, erzak ise vekilharca, mühimmat ise mühimmat kâtibine, saman-arpa ise şair ve saman kâtibine gönderecekti. İlgili kâtipler, kendilerine geldiğinde “mühürlü, sahlı, virileli ve kayd şodlu” tezkireyi muhafaza edip defterlerine kaydedecekler, sonra malzemeyi, erzakı, mühimmatı veya arpa-samanı zimmetinden düşüp, birliklere teslim edeceklerdi. İlgili kâtipler, verdikleri her türlü malı, ay ay kaydettikleri defterler ve muhafaza ettikleri *memhûr* ve *musahhah* tezkirelerle beraber Mansûre kâtibine arz edecekler, o da kontrol edip nazıra çıkaracaktı. Nazır, kendisine çıkmış kayıtları ruznamçeden denetletirmek üzere, ruznameçiye gönderecek, denetleme sonunda bir sorun çıkmazsa, defterler ve tezkireler *battâlda* muhafaza edilip, ilgili kâtiplere denetlemeyi geçtiklerine dair ellerine *rûznâmçe tezkireleri* verilecekti. Denetlemeyi geçemezse, eksik, ilgili memurdan tazmin edilip, yerine yeni bir memur atanacaktı. Devir işlemi yapılırken devir defteri düzenlenmesi için envanter tekrar sayılacak ve gene ruznamçe kayıtları ile sayım hesapları kontrol edilip muhasebe senetleri düzenlenecekti.⁶³⁷

Görüldüğü üzere Mansûre Nezareti 2+25 kişilik küçük bir karargâhtı ama algoritması ayrıntılı çizilmiş üç fonksiyonla, savaşın ortasında, yaklaşık 40 piyade ve üç sv.

⁶³⁶ BOA, KAD I, s. 54. Yaramış, *Askerî Kânûnnâmeler*, s. 156-157. Tedarik/satın alma fonksiyonunun farklı bir anlatımı için bk. Yaramış, *II. Mahmud Dönemi'nde Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye (1826-1839)*, s. 55.

⁶³⁷ BOA, KAD I, s. 53-54. Yaramış, *Askerî Kânûnnâmeler*, s. 156.

taburunun ikmal-iaşe çarkını çeviriyordu. Kurulan sistemde, İrad-ı Cedid'in kurumsallığının devam ettirildiğini görmek şaşırtıcı değildir. Aynı oranda irtikâp ve yolsuzluğu önlemek üzere, çoklu kontrol mekanizmalarının sistemin her yerine yerleştirildikleri de gözden kaçmamaktadır. Şüpheli/ihtiyatlı Osmanlı siyasi düşüncesinin sıkça karşılaşılan bir özelliği olarak değerlendirilebilir. Asıl şaşırtıcı olan, Mansûre projesinin başından itibaren takip edilen bir eğilimi hızlandırması ve sonuçta bürokratik bir değişime sebebiyet vermesiydi.

Sırası geldikçe anlatıldığı üzere Mansûre ordusu ve Seraskerlik, Kapıkulu ordusunun Yeniçeri sınıfı ve Ağa Kapısı yerine kurulmuşlardı ama zamanla düzenli ordunun ilk sınıf ve karargâhını oluşturmuşlar, diğer sınıfları da kendilerine çekmeye/benzetmeye başlamışlardı.⁶³⁸ Aynı zamanda dönem harplerinin (İhtilal Harpleri) ateş ve hareketi birleştiren yapısı, tüm sınıfları birbirine yaklaştırmaya başlamış hatta bazı sınıfların tek sınıf altında gruplamaya zorlamıştı. Humbaracılar, lağımıcılar ve mühendisler zaten

⁶³⁸ Osmanlı ordusunun başkomutanı padişahı. Ama sadrazamları, vekilleri olarak serdar-ı ekrem rütbesiyle ordu-yı hümayun komutanı atayabiliyorlardı. Serasker kavramı ise müfrez sefer veya harekâtlar için hazırlanmış ordulara komutan olarak atanmışlar için kullanılırdı. Bk. Şirin, *age.*, s. 39-42. Ağa Hüseyin Paşa Yeniçeri asilerinin üzerine gönderilirken "serasker" olarak atanmıştı. İsyandan sonra Yeniçerilik kaldırılıp, yerine Mansûre ordusu kurulup ve başına da Ağa Hüseyin Paşa atanınca, "serasker" rütbesi de Mansûre ordusunun komutanının yerleşik ünvanı olarak kaldı. Ağa Hüseyin Paşa'nın hem isyan öncesi harekât ortamını şekillendirici faaliyetleri hem de isyanın bastırılmasındaki yüksek aktif rolü, isyandan sonra bürokratik hiyerarşideki seviyesini değiştirmese de manevi olarak Padişahın en güvendiği kişi olmasını sağladı. Bu durum Mansûre ordusu komutanının ilk defa ulema, sadrazam ve padişahın oluşan üçlü güç dengesine katılmasına sebep oldu. Kendisinden sonra atanan Hüsrev Paşa ise çıtayı daha yukarı seviyelere taşıdı. Eğitim ve teşkilatlanmada moderniteyi kullanmayı bilmesi, hem Padişahın askerî yenileşme projelerinin yöneticisi olmasını sağladı, hem de yavaş yavaş tüm sınıfları Mansûre ordusunun yörüngesine sokmasını kolaylaştırdı. Kendisinin "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Seraskeri ve Dersaadet Muhafızı" olması, İstanbul'un asayiş sebebiyle diğer sınıflara da müdahale etmesini sağlıyordu. Ama Padişah katında her meselede danışman gibi görülmesi, eğitim ve teşkilatçılığı sayesinde oldu. Diğer sınıfların teşkilat düzenlemelerinde Padişah, kendisiyle müzakere edildikten sonra yürürlüğe koyulmasını istiyordu. Bu durum, Hüsrev Paşa ve Seraskerliğin devamlı yükselmesine sebep oldu. Hatta öyle ki Hüsrev Paşa'nın Mısır Savaşı öncesi ordunun durumu ile ilgili yazdığı bir takrir için, Padişahın yazdığı Hatt-ı Hümayun'da, *sen ki kâffe-i nizâmât-ı 'askeriyemin serasker-i zafer-i rehberi Mehmed Hüsrev Paşa'sın... İş bu nizâmat-ı 'askeriyemin kâffe-i umûr ve hüsn-i idâresini seraskerliğini 'uhde-i liyâkatına tefvîz ve me'mûr eylemiş idim diyordu. Takvim-i Vekayi*, No. 24, (3 Z. 1247/4 Mayıs 1832). Yalnız bu durum yanlış anlaşılmalıdır. Seraskerin tüm ordu üzerindeki etkisi, Padişah nezdinde yarattığı güvene dayalı bir durumdu. Buna karşın, kurumsal, yerleşik ve tutarlı Osmanlı diplomasisi, yatay koordinasyonu veya dikey hiyerarşiyi asla birbirine karıştırmıyordu. Serasker hala sadrazamın altında yer alıyor ve diğer sınıflarla yatay koordinasyon sağlıyordu. Önceki bölümlerde belirtildiği üzere topçu, humbaracı, lağımıcılar veya mühendislerle ilgili inha (atama) vechile arzlar kaleme alsa da Padişahın icazetini gene Sadrazam üzerinden istiyordu. Mesela Hassa ve Mansûre arasında zabitan geçişleri olsa da, Hüsrev Paşa asla Hassa işlerine karıştırmıyordu. Diğer sınıfların teşkilat işlerine danışman olarak atansa da, Topçubaşıya ya da Humbaracıbaşıya direkt emir veremiyordu. Tabi ki bu durum, kendi yetiştirmelerini ordunun kritik yerlerine yerleştirmesi için engel değildi ama mesela yıldızının en parlak olduğu Mısır Savaşı öncesi bile, Konya'ya sevk edilecek piyade alaylarının emrine verilecek topçuların yanında, bir tabur da sv. topçusu istiyor, artık İstanbul ya da Edirne'deki taburlardan hangisi uygunsa, Topçubaşı ve Nazır Vekili'ne "sorulup", uygun olduğu takdirde, seri ve acele bir şekilde gönderilmesine dair takririni Sadrazama gönderiyordu. BOA, HAT, 308/18233. Aynı şekilde Topçubaşı Tahir Paşa ve Nazır Vekili Arif Bey'in Tophane-i Amirede imal olunan 25 topun deneme atışlarını yapmak için Padişahın izin istedikleri pusulayı Seraskerliğe değil, gene Sadarete göndermişlerdi. BOA, HAT, 584/28682. Hassa, Mansûre, Tophane ve Mühimmat-ı Harbiye arasında bu yatay ilişki, tüm sınıfların Seraskerlik altında birleştirildiği 1843 yılına kadar sürecektir.

Mansûre başlangıç noktasından tek bir sınıf altında geçmişlerdi. Sonrasında Muharrem 1243 (H) nizamıyla, topçu ve arabacılar birleşmişler ve teşkilat olarak Mansûre'yle uyumlu hale getirilmişlerdi. Bir sonraki sene, Humbaracılar ateş desteği konusundaki benzerlikleri sebebiyle Tophane-i Amire çatısı altına gireceklerdi. Bu birleşme, humbaracı ve lağımcıbaşılığın lağvedilmesine, topçu ve humbaracı nezaretlerinin de birleşmesine sebebiyet verecekti.⁶³⁹ Cebehane-i Amire Tertibi'nin ise zamanla Piyade 12. Alayı'na dönüşmesi, sonra da Mansûre ordusunun ilk livalarından Necib Paşa Livası'na katılması, bir yönüyle Hüsrev Paşa'nın kıvrak/fırsatçı zekâsıyla açıklanabilirdi. Ama Cebehaneci Kanunu'da cebehanecileri piyade sınıfına yaklaştıran cümleler⁶⁴⁰, bu transferin asıl sebebiydi.

Yalnız, bahsedilen yakınlaşma ve birleşmeler taktiksel idi. Artık muharebeler bunu gerektiriyordu. Ama artık bazı mali-bürokratik yetersizlikler de sınıfların aynı çatı altında toplanmasını gerektirecekti. Özellikle Osmanlı-Rus Savaşı, yeni mali-bürokratik yapının test edildiği önemli bir sınav olmuştu. Bürokratik olarak ilk zorlanma ve hata sinyali, ikmal-iaşe sisteminin ikinci fonksiyonunda belirdi. Sebeb-i adem-i merkezi ikmal-iaşe sistemi idi. Şöyle ki, Mansûre gibi Hassa ordusunun, Tophane-i Amirenin, Cebehane-i Amirenin, hatta bir tabur olmasına rağmen Mühimmat-ı Hıyamiyenin (Mehteran-ı Amire) bile ikmal-iaşelerini sağlayan kendi nezaret ve nazırları vardı. Tüm bu sınıflar Mukataat Hazinesinden ödeneklerini kendileri alıyor, mal, malzeme ve hizmetleri kendileri tedarik/satın alıyor ve gene kendileri sarf ediyordu. Hal böyle olunca, *her bir nâzırın masârif ve hesâbı başka başka görölüb, masârifatta tasarruf ve fi'atta i'tidâl* sağlanamıyordu.⁶⁴¹ Yani Mansûre ekmekleri için alınan buğdayla, Hassa ekmekleri için alınan buğday farklı tedarikçi ve fiyattan, Tophane-i Amire kazanlarına giren etle, Cebehane-i Amire kazanlarına giren et, farklı tedarikçi ve fiyattan satın alınıyordu. Mali (nakdî) yetersizlik ise zaten önceden değinildiği üzere, düzenli kuvvetlerin hem mevcut hem masraf olarak devamlı büyümesinden kaynaklanıyordu. Aynı zamanda Esad

⁶³⁹ 1244 (H) senesinde yayımlanan Humbaracı-Lağımcı Kanunu için bk. BOA, KAD II, s. 16b. Bu birleşmeyle, Tophane-i Amire topçu, humbaracı, lağımcı ve mühendislerin bir üst makamı haline geliyordu. Hiçbir yerde bahsedilmiyordu ama Tophane-i Amire, yavaş yavaş bir muharebe destek komutanlığı haline geliyordu. Mesela Tıphane-i Amire kurulduktan (14 Mart 1827) kısa bir süre sonra sonra, cerrah adayları tabip adaylarından ayrılacak ve Tophane-i Amire bünyesine dâhil olacaktı. 7 Z. 1243 (H) tarihine (20 Haziran 1828) gelindiğinde 20 öğrenci, Asakir-i Mansûre taburlarına 75 kuruş maaşla cerrah atanmak için Tophanede bir senedir *cerrâhiyyenin 'ameliiyesi ve çıkıkcılık* eğitimi alıyorlardı. BOA, KAD II, s. 30a-b.

⁶⁴⁰ Cebehaneciler muharebelerde piyadeye yakın destek veren bir sınıftı. İmalatın yanında gerek barut ve fişek ikmal ederek muharebenin devamına, gerekse kazma, kürek, torba, çuval, kalasları metris ve tabyalara ulaştırarak piyadenin örtü gerisine girmelerini sağlıyorlardı. Bu yakın desteği sağlayabilmek için Kanun, cebehanecilerin aynı Asâkir-i Mansûre piyadeleri gibi eğitim yapmalarını emrediyordu. BOA, KAD I, s. 77; İÜNEK 5824, s. 94-b.

⁶⁴¹ Mukataat ve Masarifat Nazırlarının beraber sunduğu Layiha için bk. BOA, TS. MA. e., 431/36; KAD II, s. 36a; C. AS. 508/21231.

Efendi'nin denk bütçe başarısına rağmen, özel hayatıyla Padişahın, Osmanlı-Rus Savaşı hakkındaki olumsuz görüşleri ve asker aylıklarına yeterince önem vermemesi gibi sebeplerden Serasker Hüsrev Paşa'nın tepkisini çekmişti.⁶⁴² Tüm bu durumlar, mali-bürokratik gelişimde ikinci perdeyi açacak, ihtisaslaşma ve merkezileşmeyi de beraberinde getirecekti.

Mukataat nazırının artık hem gelirleri hem de masrafları (ödenekleri) idare edemeyeceği anlaşılnca, yeni bir Masarifat Nazırlığının ihdasına karar verildi. Bu nazır, tüm nizam askerinin ihtiyaçları için gerekli alımları (tedarik) tekelden yapacak ve nazırlara teslim edecekti. Böylece hem fiyat istikrarı sağlanmış olacak ve malzemenin telefi önlenecekti. Mukataat nazırı CA. 1245 (H) tarihine (Ekim-Kasım 1829) kadar gene gerekli ödenekleri tahsis edecekti ama C. 1245 (H) tarihinden (Kasım-Aralık 1829) itibaren, harcamaları bizzat masarifat nazırı yapacaktı. Böylece mukataat nazırı gelirlerin idaresine, masarifat nazırı ise giderlerin idaresine memur oluyordu.⁶⁴³ Mukataat Nazırlığı, zevcesiyle beraber Karahisar-ı Sahib'e sürülen Esad Efendi'den alındı ve Nafiz Efendi'ye tevcih edildi. Masarifat Nazırlığına ise Said Efendi atanacaktı.⁶⁴⁴

Mukataat Hazinesi iki ana işleve bölünmüştü ama hala bir nizamnamesi yoktu. Nizamnameye esas bir Layiha (dipnot 619), iki Nazır tarafından hazırlandı ve Padişaha sunuldu. Padişahın onayıyla askerî maliye, aynı İrad-ı Cedid Kanunu gibi bir kanuna dayanmış oluyordu. Nizamname, mukataat nazırını Osmanlı maliyesinde daha güçlü hale getirirken, masarifat nazırını da askerî bürokrasinin üstüne yerleştiriyordu. Masarifat nazırı, kendisinden önce sınıf nezaretlerinin yaptığı tedarik/satın alma fonksiyonunu üzerine alacaktı. Artık Hassa, Mansûre, Tophane ve Cebehanenin tayinat, melbusat, teçhizat tedariki ve maaş-mahiye ödemeleri, masarifat nazırının göreviydi. Askerî sınıflar arasında fiyat istikrarının korunması yanında, Tersane-i Amire ve Matbah-ı Amireyle haberleşip, bu iki kurumun da koordine edilen tek fiyat üzerinden alım yapmasını sağlayacaktı. Tüm sınıfların ihtiyaçlarının tekelden alımı, nicelikce yüksek miktarda olacağından, depolamadan sorumlu ambar emininin önemi artıyordu.

⁶⁴² Ahmed Lûtfî Efendi, *age.*, C II-III, s. 439-440.

⁶⁴³ BOA, KAD II, s. 38a.

⁶⁴⁴ Cezar, Masarifat Nazırlığına HAT 479/23436 sayılı belgeye dayanarak Hacı Sai(b) Efendi'nin atandığını belirtse de Hacı Sai(d) Efendi olmalıdır. Cezar, *age.*, s. 256. Fakat Said Efendi de bu makamda uzun süreli kalamayacaktı. Zaten savaşın kaybedilmesi ve Yunanlara bağımsızlık verilmesiyle moralsiz geçen 1829'un soğuk kış günlerinde, İstanbul'a gelmekte olan Rus Elçisi'nin Edirne'den geçerken gördüğü, elbiseleri perişan iki Mansûre alayını İstanbul çevrelerinde anlatması, Padişahın hiddetini celbedecekti. Hesap, elbiselerin tedarikinde geciken Masarifat Nazırına kesilecek, yaşlılığına hürmeten Said Efendi affedilecek ama azlolunup yerine Çavuşbaşı Sai(b) Efendi atanacaktı. BOA, HAT 475/23272.

Tekelden alınan ve depolanan mal ve malzeme, gene sınıf nezaretleri tarafından birliklere dağıtılacaktı.⁶⁴⁵

Yeni Nizamname'yle mali merkezileşmenin askerî bürokrasi üzerindeki yansıması eş zamanlı oldu. Lojistiğin Masarifat Nazırlığına geçmesiyle, Hassa ve Asâkir-i Mansûre Nezaretleri ilga olundu. Mansûre Nazırlığı lağvedilince, seraskerin Mansûre ordusu üzerinde emir-komuta yetkisi mutlak hale geldi. Mansûre Kitabetine dokunulmadı ve Kâtip Mehmed Yekta Efendi, bu andan itibaren Mansûre ordusunun ikinci adamı oldu. Aynı şekilde Hassa Nazırlığı da ilga edilecek, fakat Hassa başkâtibi Sâdî Efendi gene görevine devam edip, dağıtım ve yazışmaları takip edecekti. Tophane-i Amire Nezareti kalacaktı ama görevleri mühimmat imaline yönelik olacaktı. Tophane-i Amire Baş Kitabeti ise ilga olunarak, tedarik görevleri masarifat nazırına geçecekti. Mühimmat-ı Hıyamiye Nezareti de ilga olunacak, görevleri Cebehane-i Amire Nezaretine devredilip, artık bu iki sınıf Mühimmat-ı Harbiye Nezareti adı altında birleştirilecekti. Özetle, ödenekle harcama yapabilen nazırlar kaldırılmış, sadece askere alım, yazışma ve malzemenin birliklere dağıtılmasından sorumlu kâtipler kalmıştı. Mühimmat ve askerî malzeme üreten Tophane ve Mühimmat-ı Harbiyede ise nezaretler devam edecek ama sadece imalat ve tedarikiyle sorumlu olacaktı.⁶⁴⁶

Masarifat nazırı, düzenli tüm sınıfların ana tedarikçisi konumuna gelince, Mehmed Tahir Efendi'nin kurduğu temel bürokrasiyi de güncellemek gerekiyordu. Zaman kaybetmek istemeyen Said Efendi, Nizamname yayımlanır yayımlanmaz kendi kurduğu çekirdek bir ekiple C. 1245 (H) tarihinden itibaren tedarik ve satın almalara başlamıştı ama daha detaylı bir bürokrasi teşkilatı için de bir defter hazırladı. Yeni teşkilat, Seraskerliği yakından ilgilendirdiğinden Hüsrev Paşa ve Kâtip Yekta Efendi'yle koordine edildikten sonra yürürlüğe konulacaktı. Aslında yeni mali sistem, bürokrasiyi ikiye bölüyordu. Üç fonksiyondan “ödenek” ve “tedarik” masarifat nazırına, “dağıtım” Seraskerliğe geçiyordu. Doğal olarak bürokrasi de ikiye bölünecekti.⁶⁴⁷

⁶⁴⁵ BOA, TS. MA. e., 431/36; KAD II, s. 36a-38a; C. AS. 508/21231. Nizamname maddelerinin bir özeti için bk. Cezar, *age.*, s. 257-258.

⁶⁴⁶ BOA, TS. MA. e., 431/36; KAD II, s. 37a-38a; C. AS. 508/21231. Mühimmat-ı Hıyamiye ile Cebehane-i Amirenin birleşmesiyle ilgili ayrıca bk. BOA, C. AS. 987/43105.

⁶⁴⁷ BOA, KAD II, s. 34a.

C. 1245 (H) Tarihinden Sonra Osmanlı Ordusu Merkezi Bürokrasi Teşkilat Çizelgesi, BOA, KAD II, s. 35b.

Bab-ı Seraskeride Görevli Ketebe ve Memurların Çizelgesi

Tahrirat Kâtipleri			
Görevli	Mahiye	Ekmek	Et
Baş Kâtip	550	10	4
Baş Yamak	350	6	3
2. Yamak	250	5	2
3. Yamak	100		
Baş Yoklamacı ve Kâtipleri			
Baş Yoklamacı	700	13	5
Baş Yamak	300	6	3
2. Yamak	275	5	2
3. Yamak	200	4	1,5
4. Yamak	200	3	1
5. Yamak	150		
6. Yamak	150		
Cebehane Kâtibi			
Cebahane Kâtibi	200	6	3
Cebahaneci	150		
Şair ve Saman Kâtibi			
Şair ve Saman Kâtibi	200	5	2
Bab-ı Seraskeri İmamı			
İmam	20		
Davud Paşa Cami İmamı			
İmam	40		
Glarnata Muallimi			
Muallim	250		

Rami Çiftliği ve Davudpaşa Kışlası Kasr-ı Hümayun Vekilharçları			
Görevli	Mahiye	Ekmek	Et
Rami Çiftliği Vekilharcı	80		
Davudpaşa Vekilharcı	80		
Suyolcu			
Suyolcu	50		
Su Dolapçıları			
Dolapçıbaşı	40		
2. Dolapçı	30		
Hizmetli (iki kişi)	60		
?	15		
Maltepe ve Üsküdar Hastane Ağaları			
Maltepe Hastanesi	150		
Üsküdar Hastanesi	100		
Merdivenci			
Merdivenci	20		
Aşçı			
Aşçı	50		
Odacı			
Odacı	60		
Çöpcü?			
Çöpcü	40		
TOPLAM (31 kişi)	4.860	63	26,5

Tablo 49. Bab-ı Seraskeri Mansûre Kitabeti⁶⁴⁸

Görüldüğü üzere Yekta Efendi'nin karargâhından ruznamçe, irat ve masarifat, ambar ve vekilharç kalemleri çıkmıştı. Ama yerlerine, yeni açılan kışla ve hastaneler dâhil olmuştu. Ayrıca bu kışlalara su getirmekle görevli hizmetliler, imamlar, muzika takımına yeni girmiş glarnatayı öğretecek bir müzisyen ve bina müstahdemleri de teşkilata dâhil edilmişlerdi.

⁶⁴⁸ BOA, KAD II, s. 35b. Su dolapçılarının sonundaki personel anlaşılmalıdır. Mahiyeler kuruş cinsindendir. Ekmek istihkakı çift, et istihkakı ise kıyye cinsindendir.

Masarifat Nazırının Maiyetinde İstihdam Edilecek Personel Çizelgesi, BOA, KAD II, s. 35b-36a.

Tahrirat Kâtipleri				Elbise Ambar Emini			
Görevli	Mahiye	Ekmek	Et	Görevli	Mahiye	Ekmek	Et
Bab-ı Seraskeriden Celbolunan	550	10	4	Ambar Emini	500		
Yeniden Tayin Olunan	550	10	4	Belirtilen Mahallerin Vekilharçları			
Asâkir-i Hassa Ruznamçecisi				Üsküdar Vekilharcı	200		
Mehmed Efendi	500	10	4	Davudpaşa Vekilharcı	200		
Yeniden Tayin Olunan Yamak	150			Kavak Vekilharcı	250		
Masraf Ruznamçecisi				Tophane Vekilharcı	250		
Mustafa İzzet Efendi	600			Tophane Vekilharç Kâtibi	80		
Zam Olunan Miktar	150	13	5	Bab-ı Seraskeri Vekilharcı	120		
Baş Yamak Osman Efendi	350	6	3	Zahire Ambarı, Tophane, Üsküdar ve Davudpaşa Vekilharç Yardımcıları			
2. Yamak İbrahim Efendi	250	5	2	Zahire Ambarı (3 kişi)	90		
3. Yamak Raşid Bey	250	4	1,5	Tophane (3 kişi)	90		
Sergi Kâtibi				Üsküdar (2 kişi)	60		
Said Efendi	400			Davudpaşa (1 kişi)	40		
Zam Olunan Miktar	50	13	5	Odun (hatab) Memuru			
Elbise Ambar Kâtibi				Memur	100		
Aziz Efendi	300	6	3	Yardımcı (2 kişi)	120		
Zahire Ambar Kâtibi				Defatir Sandık Hamalı			
Kâtip	300	5	2	Hamal	25		
Zahire Ambar Emini				TOPLAM (32 kişi)	7.325	82	33,5
Ambar Emini	800						

Tablo 50. Masarifat Nazırı Emrinde Olan Memurlar⁶⁴⁹

Böylece Said Efendi ruznamçecileri, vekilharç ve ambarcıları kendi emrine çekmiş oluyordu. Emrindeki 32 personelle alımları yapacak ve depolarını her daim dolu tutacaktı. Depolara gelmiş erzak ve malzemenin dağıtımı ise Seraskerlikte görev yapan Mansûre Kitabeti personelinin göreviydi.

Mukataat Nazırlığı ise daha mütehassıs personele ihtiyaç duyuyordu. Bu sebeple Baş Muhasebeden iki personel aldı fakat genel olarak Masarifat Nazırının yaptığı güncelleme sonucunda açıkta kalan personelle yetinmek zorunda kaldı.⁶⁵⁰ Bununla beraber Osmanlı maliyesindeki ağırlığı gün geçtikçe arttı. Bir kere, iltizama verdiği

⁶⁴⁹ BOA, KAD II, s. 35b-36a. Tophane-i Amire ve Mühimmat-ı Harbiye birleşip, tahriratın artmasıyla, masraf ruznamçecisinin yükü artmış, bu sebeple mahiye ve tayinatına 150 kur. zam yapılmıştır. Yalnız bu birleşme nezaretlerin birleşmesi anlamına gelmiyordu. Mühimmat-ı Harbiye ihtiyaçlarının Tophane-i Amire üzerinden görülmesi için masarifat işlemleri birleştirilmişti. Defterde Kavak mahallinde asker bulundurmak gerekmediği ve bu görevin iptal edilmesi gerektiği yazsa da kaldırılıp kaldırılmadığı anlaşılamadığından çizelgeden çıkarılmamıştır. Defterde toplam mahiye 7.475 kur., toplam ekmek istihkakı 90 çift, et istihkakı ise 37,5 kıyye hesaplanmışsa da doğrusu 7.325 kur., 82 çift, 33,5 kıyye olmalıdır. Gerek Seraskerlik gerekse masarifat nazırının maiyetinde görev yapacak aynı personelin bir listesini gösteren başka bir belge için bk. BOA, HAT, 541/26731.

⁶⁵⁰ Cezar, *age.*, s. 259.

mukataaların sayısı gün geçtikçe artıyordu. Osmanlı ekonomisinde sayısız ticari faaliyet ve gelirin ihalesinin kime verileceğine karar vermek, o dönem için büyük bir ayrıcalık olmalıdır. En azından mültezimlerin listesine bir göz atınca bile Mukataat Nazırı Nafiz Efendi'nin nasıl önemli, fakat riskli bir görev yürüttüğü anlaşılabilir. Mesela 1246 (H) senesinde, elinde en fazla mukataa taahhütnamesi olan kişi Rumeli Valisi Mehmed Reşid Paşa'ydı. Yani Sadrazam'dı. Paşa'nın İşkodralı Mustafa Paşa'yı bastırmaya gitmeden önce elinde, gelirlerini toplama karşılığında, devlete senelik 4.356.776 kuruş ödemeyi taahhüt ettiği tam 50 mukataası vardı. Çirmen Muhafızı (Ağa) Hüseyin Paşa ise Filibe Nezaretindeki mukataalarla beraber, 1.541.847,5 kuruş iltizam bedelli toplam 37 mukataaya sahipti. Tırhala Sancağı Mutasarrıfı Mahmud Hamdi Paşa, Silistre Valisi Mehmed Paşa, Selanik Valisi Vecihi Paşa, Bahr-ı Sefid Muhafızı ve Biga Sancağı Mutasarrıfı Salih Paşa, Vidin Muhafızı ve Niğbolu Sancağı Mutasarrıfı Namık Paşa, Karaman Valisi Ali Paşa mukataa gelirleri karşılığında, düzenli orduya nakit gelir sağlıyorlardı. Hatta Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa dâhil, kamu yönetiminin birçok önemli vali, mutasarrıf, mütesellim ve voyvodaları bu listeyi hatırı sayılır bir şekilde uzatıyordu.⁶⁵¹

Görüldüğü üzere düzenli orduyu destekleyen mukataat sisteminde kapitalist bir özelleştirmeden bahsetmek zordu. Mukataat Nazırı Nafiz Efendi, devletin yönettiği geliri devletten alıp, gene devletin düzenli ordusuna aktarmak üzere biriktiriyordu. Yani Sadrazam'dan geliri alıyor, Masarifat Nazırı Said Efendi'ye aktarıyordu. Masarifat Nazırı da geliri alıp, ikmal maddeleri/maaşa çevirip Mansûre Kâtibi Mehmed Yekta Efendi'ye aktarıyordu. Dolayısıyla Hüsrev Paşa son noktaydı.⁶⁵² Mukataat nazırı, masarifat nazırı ve Seraskerlik arasındaki bu döngü, araştırma döneminin sonuna kadar aynı şekilde devam ettirilecekti. Döngünün taşıdığı akçe yükü, mukataat nazırının Nizamname'de açıkça belirtilmiş, iltizam sistemi üzerinde tam yetki, *gelirlerin*

⁶⁵¹ 1246 (H) senesinde gelirleri düzenli orduya aktarılacak ve 1247 (H) senesinde de ibka olunacak mukataaların iltizam bedelleri ve mültezimleri için bk. BOA, D. BŞM. d., 9832. s. 2-11. Sadrazamın 1.500 kuruş iltizamlı bir köy tımarından, 1.247.582 kuruşluk Yenişehir (Larissa) gümrük ve emlak mukataasına kadar değişen yelpazede 50 tımarı bulunuyordu. (Ağa) Hüseyin Paşa'nın ise en düşük, 80 kuruşluk mütevazı Edirne Mehteranesi mukataasıyla, en yüksek, Filibe şehrindeki çeşitli kira gelirlerinin oluşturduğu 1.043.497,5 kuruşluk mukataası arasında değişen 37 mukataası bulunmaktaydı.

⁶⁵² Dönemin en kudretli devlet adam ve komutanlarının, gene kendileri yönetecekleri düzenli orduya gelir aktarımında bulunurken, Serasker Hüsrev Paşa'nın 1246-1247 (H) senelerinde, geliri Mukataat Hazinesine aktarılacak ve şahsına ihale edilmiş bir tane dahi mukataası olmaması ilginçtir. Bununla beraber Serasker Paşa'nın kapı halkından emekdar Behram Ağa'nın 38.300 iltizam bedelli iki mukataası, Hurşid Ağa'nın da 51.050 kuruşluk üç mukataası bulunmaktaydı. Ama Sadrazam ve Ağa Hüseyin Paşa'nın elde ettikleri yüklü gelir düşünüldüğünde, Seraskerin bu iki kölesi üzerinden gelir elde ettiği söylenemez. Ayrıca (Ağa) Hüseyin Paşa'nın 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Mansûre taburlarını, Sadrazamın da İşkodralı Mustafa Paşa'yı bastırmak ve Mısır Savaşı'nda Mansûre ve Hassa alaylarını emir-komuta ettiği düşünüldüğünde, "düzenli orduyu yönetenlerin askerî maliyeye yaklaştırılmamaları gerektiği" prensibinin varlığından da söz etmek mümkün değildir.

bakaya kalmaması, Hazine gelirlerinin zayi olmaması için taşra vezirlerine nezaret ve taşrada ihtisap sistemini kontrol ve denetim⁶⁵³ gibi isabetli görevleri sayesinde devamlı büyüyecekti. Buna mukabil, masarifat nazırı da boş durmayacaktı. Devamlı büyüyen Mansûre ve düzenli ordu sayesinde, yaratılan her bir akçe gelire, bir akçe masraf yaratarak durumu dengeleyecekti. Peki, Mansûre/düzenli ordunun gelir ve giderleri arasındaki bu diyalektik hikâye nasıl sonlanacaktı?

Mukataat Hazinesi 1248 (H) Senesi Gelir ve Gider Defteri, BOA, C. ML. 70/3235

A. Asâkir-i Muntazama-i Şahenenin İlk Beş Ay İçin Maaş, Mahiye, Elbise ve Tayinat Masraflarıyla, İltizama Verilen Mukataatın Faiz ve Esham Ödemeleri

Düzenli Ordunun Tüm Maaş, Tayinat, Elbise vs. Ödemeleri			İltizam Karşılığı Verilen Faiz ve Esham Giderleri		
Aylar	Miktar (kur.)	Küsür (kur.)	Aylar	Miktar (kur.)	Küsür (kur.)
Muharrem	10.862.934	0,5	Muharrem	854.621	
Safer	13.946.443	0,5	Safer	1.293.801	0,5
Rebiyülevvel	6.967.478	0,5	Rebiyülevvel	630.679	
Rebiyülahir	6.378.828		Rebiyülahir	1.340.503	0,5
Cemaziyelevvel	8.022.508	0,5	Cemaziyelevvel	2.602.261	
Toplam (kur.)	46.178.193		Toplam (kur.)	6.721.866	

TOPLAM (kese)	92.356	193			
Henüz İstizan Tanzim Edilmemiş Masraf	21.635	471			
TOPLAM (kese)	113.992	164	+	TOPLAM (kese)	13.443 366
İlk Beş Ayın Gider Toplamı: 127.436 kese 30 kuruş (63.718.030 kur.)					
İlk Beş Aya Göre Ortalama Aylık Gider: 25.487 kese 100 kur. (12.743.600 kur.)					

Tablo 51. 1248 (H) Senesi İlk Beş Ayında Düzenli Ordu Masrafları⁶⁵⁴

Neyse ki durumu çok net ortaya koyan bir gelir-gider defteri mevcuttur. Defterin, C. 1248 (H) tarihinde (Eylül/Ekim 1832) düzenlendiği anlaşılmaktadır. Defterin ilk grup verilerinde en çarpıcı husus, sadece beş ay için Mukataat Hazinesinden Masarifat Nazırlığına aktarılan gelirin büyüklüğüdür. Hatırlanacağı üzere 1244 (H) senesi düzenli ordu masarifatı yaklaşık 38.734.673 kuruştur. 1248 (H) senesinin sadece ilk beş ayında harcanan miktar ise 63.718.030 kuruştur. Masraflardaki bu baş döndürücü artışa, tayinat-mahiye ödemelerindeki düzensizlik de eklendiğinde, defterin cari verileri aktaran “A. Bölümü”, dört senede Mukataat Hazinesi, masraflar ve düzenli ordunun ne kadar büyüdüğüne açık bir ispatı gibidir. Ayrıca mukataa sahiplerine beş aylık ödenen faiz/eshamın, neredeyse tek bir Rebiyülevvel ayı giderlerine eşit olması, Mukataat Hazinesinin önceden belirtilen devlet görevlilerine, hatırı sayılı bir faiz geliri sağladığını göstermektedir.

⁶⁵³ Cezar, *age.*, s. 257.

⁶⁵⁴ Mukataat Nazırı tarafından hazırlanan Mukataat Hazinesi Varidat ve Masarifat Hülâsa Defteri için bk. BOA, C. ML. 70/3235. Kûsür kuruşlar 500'e ulaştığında, bir keseye tahvil olunmuştur. *Henüz İstizan Tanzim Edilmemiş Masraf*, birliklerin CA. 1248 (H) itibarıyla hala icmallerini yapmadıkları maaş, tayinat vs. giderleridir.

B. Geçmiş Harcamalara Nazaran Müteakip Yedi Ayda Harcanması Muhtemel Aylık Giderler

Düzenli Ordu ve Büyük Vezirlerin Maaş ve Mahiyeleri		Düzenli Ordu Tayinat, Elbise vs. Masrafları	
Birlik	Miktar (kur.)	Zaman	Miktar (kur.)
Asitane ve Taşrada Bulunan Asâkir-i Mansûre Birliklerin Maaş ve Mahiyeleri	1.250.000	Haftalık	400.000
Topçu ve Arabacı Neferatın Mahiyeleri	231.278	Aylık Toplam (kur.)	1.600.000
Asitane'de Bulunan Hassa Kuvvetlerinin Maaş ve Mahiyeleri	223.568	Aylık Toplam (kese)	3.200
Taşrada Bulunan Hassa Kuvvetlerinin Maaş ve Mahiyeleri	152.790		
Mühimmat-ı Harbiye Memurlarının Mahiyeleri	14.040		
Humbaracı ve Lağımcı Neferatı Mahiyeleri	65.000		
Tophane Takımı Mahiyeleri	6.075		
Bevvaban-ı Hümayun (Kapıcı) Mahiyeleri	6.440		
Bazı Büyük Vezirlerin Maaşları	181659,5		
Toplam (kur.)	2130850,5		
TOPLAM (kese)	4.261,5 kese 100,5 kur.		
İltizam Karşılığı Verilen Faiz ve Esham Giderleri		Düzenli Ordu Galavra Masrafları	
Zaman	Miktar	Zaman	Miktar (kur.)
Aylık Toplam (kese)	2.688,5 kese 123 kur.	Haftalık	50.000
		Aylık Toplam (kur.)	200.000
		Aylık Toplam (kese)	400
Padişah ve Sadrazam Emrinde Bulunan Ordu-yı Hümayun Masrafları		Düzenli Ordunun Ekmek Tayinatı İçin Zahire, Pişirme ve Taşıma vs. Ücretleri	
Zaman	Miktar	Zaman	Miktar
Aylık Toplam (kese)	2.400	Aylık Toplam (kese)	3.000
Fes vs. Masraflar		Düzenli Ordunun Ekmek Tayinatı İçin Zahire, Pişirme ve Taşıma vs. Ücretleri	
Zaman	Miktar	Zaman	Miktar
Aylık Toplam (kese)	2.400	Aylık Toplam (kese)	500
Müteakip Yedi Ay İçin Tahmin Edilen Aylık Gider: 16.450 kese 223,5 kuruş (8.225.223,5 kur.)			
İlk Beş Aya Göre Ortalama Aylık Giderle Arasındaki Fark: 9.036 kese 376,5 kuruş (4.518.876,5 kur.)			
Müteakip Yedi Ay İçin Tahmin Edilen Toplam Gider: 178.410 kese 200 kur. (89.205.200 kur.)			
1248 Senesi Cemaziyelahir Başından Zilhicce Ayına Kadar Tahsil Edilmesi Planlanan Mukataat Hazinesi'ne Bağlı Mukataat, İltizam ve İhtisap Vergisi Gelirleri: 41.000 kese (20.500.000 kur.)			
Müteakip Yedi Ay İçin Planlanan Gider: 178.410 kese 200 kur.			
Müteakip Yedi Ay İçin Planlanan Gelir: 41.000 kese			
Mukataat Hazinesinin Açığı: 137.410 kese 200 kur. (68500200 kur.)			

Tablo 52. 1248 (H) Senesi Müteakip Yedi Aylık Gider Tahminine İstinaden Toplam

Gider ve Gelir Durumu⁶⁵⁵

⁶⁵⁵ BOA, C. ML. 70/3235. *İlk Beş Aya Göre Ortalama Aylık Giderle Arasındaki Fark, İlk Beş Aya Göre Ortalama Aylık Giderden (25.487 kese 100 kur.) Müteakip Yedi Ay İçin Tahmin Edilen Aylık Giderin (16.450 kese 223 kur.) çıkarılmasıyla bulunmuştur. Defterde sehven 9.037 kese 376,5 kur. olarak hesaplandıysa da farkın 9.036 kese 376,5 kuruş olması gerekir. Çizelgeye düzeltilerek yansıtılmıştır. Müteakip Yedi Ay İçin Tahmin Edilen Toplam Gider (178.410 kese 200 kur.), İlk Beş Aya Göre Ortalama Aylık Giderin (25.487 kese 100 kur.) 7 (ay) ile çarpılmasıyla bulunmuştur. 1248 (H) senesi Cemaziyellevvel ayından Zilhicce ayının sonuna kadar tahsil edilmesi planlanan 41.000 kesenin 36.072 kesesi iltizam hasılatı, 4.928 kesesi, Padişah ve Sadrazamın akçe geldikçe vermeyi taahhüt ettikleri gelirdir. Defterin sonunda, o an için Mukataat Hazinesine katılması menedilmiş (memnû), Sayda, Trablusşam, Lazkiye, Gazze sancaklarıyla, Diyarbekir, Rakka, Halep, Şam eyaletlerinde olan iltizam ve bazı gümrüklere ait, toplamda 40.958 kese gelir daha hesaplanmıştır. Ama masrafları karşılayacak iradata dâhil etmediğinden çizelgeye de eklenmemiştir. Son durumda, 1248 (H) senesi sonunda (20 Mayıs 1833) tüm düzenli ordunun devlete olan masrafı (bahriye hariç), İlk Beş Ayın Gider Toplamı 127.436 kese 30 kuruş (63.718.030 kur.) + Müteakip Yedi Ay İçin Planlanan Gider 178.410 kese 200 kur (89.205.200 kur.) = **305.846 kese 230 kur. (152.923.230 kur.)** olduğu düşünülebilir.*

Defterin ikinci veri grubu, aslında geleceğe dönük bir planlamadır. Yani “B. Bölümü” aslında geçmiş verilerden yararlanarak müteakip yedi ayın izdüşümünü oluşturmaktadır. Gelecek aylar için masraf kalemlerini sıraladığında, en yüksek kalemin 4.261,5 keseyle maaş ve mahiyelerin oluşturduğu görülmektedir. İkinci sırada 3.200 keseyle tayinat, elbise vs. teçhizatın bulunması da şaşırtıcı değildir. Yalnız, müteakip yedi ay giderlerine istinaden hesapladığı ortalama aylık gider, A. Bölümü’nde cari (reel) olarak hesapladığı ortalama aylık giderden 9.036 kese 376,5 kuruş düşük çıkmıştır. Böyle olunca Nazır, daha yüksek ortalama aylık gideri yani ilk beş aya göre ortalama aylık gideri esas almış, 25.487 kese 100 kuruşu yedi ile çarparak, yedi aylık toplam gideri 178.410 kese 200 kur. (89.205.200 kur.) hesaplamıştır. Sonrasında, gelirleri hesapladığında ise 1248 (H) senesinin mali gerçeği ortaya çıkmıştır. Müteakip yedi ay için planlanan gelir sadece 41.000 kesedir. Yani böyle giderse, Hazine sadece yedi ay için 137.410 kese 200 kur. (68.500.200 kur.) açık verecektir. 1244 (H) senesinden 1248 (H) senesine gelindiğinde bütçede denklik bir kenara, yedi aylık 137.410 kese küsur kuruşluk açık söz konusudur.⁶⁵⁶

Peki, bu yüklü açık 1248 (H) senesine özgü müdür? Cezar’ın net bir şekilde ortaya koyduğu üzere, araştırma döneminin ilerisinde, 1254 (H) senesinde bile durum vehametini korumaktadır. Bu sene için giderler 198.750.249,5 kuruşa çıkmış, mukabili gelirler ise ancak 160.833.768 kuruşa artırılabilmişti. Net açık, Tersane-i Amireye ödenen borçla beraber 45.416.481,5 [yaklaşık 90.832 kese] kuruştı. Hatta bu açığın büyümesi, gelecek seneye ait bazı gelirlerin eklenmesiyle önlenebilmişti. Ama hesaplar arz edilirken bunun bir çıkar yolu olmadığı, ancak *tasarruf* yapılırsa açığın önlenebileceği vurgulanıyordu.⁶⁵⁷ Demek ki, düzenli ordu büyüdükçe açık da büyümüş ve artık idare edilemez bir hale gelmişti.

Mukataat Hazinesinin yönettiği mali büyüklüğün dört senede yüz milyon kuruşlara çıkmasıyla işlerin arttığı ve düzenli ordu artmaya devam ederse, daha da artacağı belli olmuştu. Bu sebeple 25 RA. 1250 (H) tarihinde (1 Ağustos 1834) Mukataat Nezareti defterdarlığına dönüştürüldü. Artık ismi Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Defterdarlığıydı. Nazır Nafiz Efendi ise artık defterdardı. Rütbesi birinci sınıf devlet memuru statüsüne yükseltildi. Yani düzenli ordu hazinesi, Mansûre hazinesine dönüşmüş ve daha önemlisi, Hazine-i Amireyle eşit statüye kavuşmuştu. Aslen Hazine-

⁶⁵⁶ 630. Dipnotta belirtildiği üzere Mukataa Nazırının neden iradata katmadığı anlaşılamayan bir 40.958 kese gelir (Sayda, Trablusşam vs. iltizamı) daha vardı. Ama o bile dâhil olsa, açık miktarı hala yarıdan fazla olmaktadır.

⁶⁵⁷ Cezar, *age.*, s. 272.

i Amireden doğan bir hazine, kısa sürede devletin en önemli hazinesi haline gelmişti. Masarifat nazırı ise yerinde kaldı. Ama mukataat nazırı yükseldiğinden onun astı durumuna düştü.⁶⁵⁸

1248 (H) senesi bütçesinde beliren bu yüksek açık, Tablo 44'de gösterilen tüm Mansûre birliklerinin mevcutlarındaki yükselişin 1251 (H) Saferi'nden itibaren önce yatay, ondan sonra da hafif düşüş eğilimine girmesini daha anlaşılabilir kılmaktadır. Buna paralel olarak, Tablo 46'daki 7-16 Şubat 1837 tarihine kadar yapılan tüm askere alımlarda görüleceği üzere, yüksek asker vefatları, iki büyük savaşın getirdiği şehit, firariler ve uygunsuz personelin ihracı, kıt kaynaklarla meydana getirilen üç ordudan ancak birinin ayakta kalabildiğini gösteriyordu.

İki savaşa rağmen devlet, teşkilat gelişiminde hatırı sayılır bir yol almıştı. Dergâh ve kazan yoldaşlığı üzerinden varolan askerî geleneğini, iktidarını kaybetme pahasına yıkmış, yerine Napolyon'un aynı Marengo, Austerlitz, Jena, Wagram veya Borodino'ya götördüklerine benzer, hatlar savaşına uygun taburlar, alaylar ve livalar (tugaylar) kurmuştu. Ama sıra, La Grande Armée'nin asıl yıkıcı birlikleri olan tümen ve kolorduları kurmaya gelince, Osmanlı askerî düşüncesi üç temel gerçekle yüzleşti. **Birincisi**, düzenli ordu teşkilatı büyüdükçe maliye açık veriyordu. İlk başta planlanan Rumeli, İstanbul ve Anadolu'da konuşlu toplam 60.000 kişilik üç Mansûre ordusu hedefi, sekiz senenin sonunda bile gerçekleşememişti. **İkincisi**, Osmanlı İmparatorluğu genelinde, devletin aklındaki tam zamanlı merkezi bir orduyu destekleyecek ne ulusal bir bilinç, ne toplumsal bir hayat, ne de sosyo-iktisadi bir yapı vardı. Köy ve tarlalarından zorla koparılan, hava değişimi ve kışla hayatına alışık olmayan köylüler, zorlu iklim ve tabiatlarda ya hastalanıp vefat ediyorlar, ya kendileri kaçıyorlar ya da devletin kendisi ihraç ediyordu. **Üçüncüsü**, Rus ve Mısır Savaşlarının açıkça gösterdiği üzere, Mansûre ordusunu sahiplenerek ona ruh katacak eğitimli bir zabitan heyeti yoktu. Hal böyle olunca herkes kendi savaşını veriyor, Serdar-ı Ekrem Şumnu'da kuşatılmış haldeyken Ruslar Edirne'yi düşürüyor, ya da orduyu sevk-idare etmesi gereken aynı Serdar-ı Ekrem, bu sefer elinde kılıç Mısır hatlarının içine dalıp esir düşüyordu.

Osmanlı pragmatizmi bir ve ikinci gerçekler için çözümü, “merkezi”, “düzenli” ve “tam zamanlı” ordunun, üç temel esasından tam zamanlılık esasını esneterek buldu. Tüm orduyu Mansûre gibi yüksek maliyetle ve muvazzaf olarak kışlada tutmaktansa, teşkilatı aynı ama esnek zamanlı alternatif bir ordu kurulur; bu ordu, mevcut kamu

⁶⁵⁸ Cezar, *age.*, s. 259-260.

idaresine göre merkezlerinde “çekirdek” halde tutulur; sadece belirli zamanlarda eğitime alınarak hem sefere hazır hale getirilir, hem de içtimai-iktisadi hayat sarsılmaz. Seferberlikte bir araya getirilme süresi göz önünde tutularak ikinci planda yeralır; Mansûre ordusu düşmanla teması sağladıktan sonra, en kısa zamanda cepheye sürülürdü. Moltke “İstanbul’a gelmeden yaklaşık bir sene önce” (1834) düşünüp planladığı ordusuna, Osmanlı askerî düşüncesi, çok isabetli bir isim de bulacaktı: Redif-i Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusu, yani Mansûre ordusunu “arkadan takip eden” ordu (ihtiyat değil).⁶⁵⁹ İkinci gerçek için, Maçka Kışlası’nda bulunduğu çözüm ise orduya ruh katacak bir kalp naklinden farksızdı: Mekteb-i Harbiye-i Şahane.⁶⁶⁰

Görüldüğü üzere Mansûre ordusu projesi sekiz sene içerisinde bir bütün olarak düzenli ordu projesinin kendisine dönüşmüştü. Fakat aynı dinamiklerle bir sekiz sene daha gidilemeyeceği anlaşılmıştı. Osmanlı askerî düşüncesi 1834 yılına gelindiğinde, Mansûre projesinin ikinci perdesini açan iki önemli ıslahatla sürece müdahale etti. Bu tarihten sonra Mansûre ordusu artık, bu iki ıslahatın getirdikleriyle bir bütün olarak yoluna devam edecekti.

⁶⁵⁹ Redif ordusu için bk. Mübahat S. Kütükoğlu, “Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu: Redif-i Asakir-i Mansûre”, *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 12, 1982, s. 127-158; Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Askerlik*, İmge Kitabevi, Ankara 2008, s. 41-47, 57, 100-103; Ahmed Cevad Paşa, *age.*, s. 223-239; Cahide Bolat, *Redif Askeri Teşkilatı (1834-1876)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2000, s. 13-54. Ferman’da Redif ordusunun amacı, ordunun zirai hayata olan olumsuz etkilerini önlemek gibi görünse de asıl kaygının düzenli ordunun istenen miktarda artırılabilmesi ve düzensiz askerinin *akçeleri beyhûde mahv ü heder* etmesi olduğu anlaşılmaktadır. Ferman için bk. *Takvim-i Vekayi*, No. 87, (29 RA. 1250/5 Ağustos 1834). Ayrıca Osmanlı Devleti, redif kavramına düşünüldüğü kadar uzak değildi. Osmanlı askerî düşüncesinde “tashîh be dergâh” kavramı, redif kavramını tam karşılama da Yeniçeri ortalarına sefer zamanı alınacak adayları ifade etmek için kullanılıyordu. Başlarda Anadolu ve Rumeli’de yerli kulu statüsündeki askerlerin sayısı belli iken 16. yüzyılın sonlarından itibaren Yeniçeri Ocağı kontrolsüz büyümeye başlamıştı. Bunun bir sonucu olarak Yeniçeri Ocağına hariçten *bilâ-ulûfe* yeniçeri yazılmaya başlandı. Bunlar gene mansup oldukları ortaların nişanlarını kollarına dövme yaptırılardı fakat muvazzaf değillerdi. Turnacıbaşılar sefer için bayrak açtığında bunlar çağrılıp, grup grup ordu-yı hümayuna yetiştirilir, burada yoklamaları yapıldıktan sonra ulufeli asker olurlardı. Bu işleme de *tashîh be dergâh* denilirdi. Mustafa Nuri Paşa’ya göre bir nevi *asâkir-i redifeydi*. Etkinlikleri, tartışmalı hatta olumsuz sayılabilirdi. Bk. Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül Vukuat, Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, C I-II, TTK Yayınları, Ankara 1979, s. 299; Ahmed Cevad Paşa, *age.*, C I, 142-143.

⁶⁶⁰ Mekteb-i Harbiye için bk. Kolağası Mehmed Esad, *Mir’ât-ı Mekteb-i Harbiye*, Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul, 1310 (H), s. 1-6; Hayrullah Gök, *Arşiv Belgeleri Işığında Kara Harp Okulu Tarihi (1834-1883)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005, s. 162-167; Fatih Gürses, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminde Harbiye’de Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri (1894-1914)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2021, s. 232-234.

2. BÖLÜM

MANSÛRE ORDUSUNUN İÇ HİZMET DÜZENLEMELERİ

2.1. GİRİŞ

Mansûre ordusunu kuran Zilhicce 1241 (H) Kanunu, devletin bu orduyu ne için kurduğunu ve ilk teşkilatlanma esaslarını belirlemiştir. Bu taslak yapılanmayı emir olarak kabul eden devlet ricali, İmparatorluğun genelinde tertipler, onun altında kollar, onun altında da saflar tertip ederek düzenli ordunun ilk birliklerini kurmaya başlamışlardır. Fakat buraya kadar anlatıldığı üzere, değişen koşullar ve savaşlar teşkilatı devamlı güncellenmiş, devlet de bu koşullara ayak uydurmak için birçok ek kanun yayımlayarak birlik teşkilatlarını önce tabura, sonra alaya ve en son liva seviyesine yükseltmiştir.

Buraya kadar çizilmiş her teşkilat, aynı zamanda emir-komuta silsilesini belirliyor, nefer veya zabıt, kim olursa olsun birlik teşkilatında nerede olduğunu açıkça ortaya koyuyordu. Kim kimin üstü, kim kimin astı olduğu ve görevinin devlet katındaki ücreti ve tayinatı net bir şekilde belirlenmişti. Bununla beraber, nefer ve zabıtın sorumluluk ve görev tanımları hakkında bir kanun yayımlanmamıştı. Ek kanunlarda da zaman zaman rütbelilerin vazife ve sorumluluklarına atıflar vardı ama bir bütünlük içerisinde değildi. Zilhicce 1241 (H) Kanunu, belirli vazife ve sorumluluklara dokunuyordu fakat o da ayrıntılı açıklamalar içermiyordu. Mesela sekiz tertibin üçü Boğaz'ın Anadolu, üçü Rumeli tarafında konuşlanacaktı. Bu üçlü grupların biri eğitimde iken diğer ikisi sahil boyunca uzanan karakol ve tabyalarda kolluk vazifesi icra edecekti. Kalan iki tertip ise Dersaadet'te (Suriçi), Bab-ı Seraskeride olacak, keza aynı şekilde kolluk ve asayiş görevi icra edeceklerdi. Kolluk görevine tahsis edilen birlikler, görevin yeri ve nevine göre yzb. veya onb.ların emir-komuta edeceği büyüklükte olacaktı. Bunun dışında görevlendirme ve görev esasları anlatılmıyordu. Gene aynı şekilde talim, tayinat dağıtımı, imamları verecekleri eğitim, izinler, askerlik süresi, emeklilik ve maaşlar gibi konulara değiniyor fakat detaylandırmıyordu.⁶⁶¹

Zilhicce 1241 (H) Kanunu, konuları daha fazla detaylandırmayacağını ve tekessür ettikçe iktizasına bakılacağını zaten açıkça söylemişti. Fakat bir teşkilata oturtulduktan sonra sayıları hızla artan birliklerin nasıl bir mesai yapacaklarına dair başka bir kanun ihtiyacı günden güne belirginleşiyordu. Bu ihtiyaca binaen II. Mahmud, **nizâmât-ı lâzime ve hidemât-ı dâhiliyyeye mahsûs** bir kanun yazılması konusunda bizzat emir

⁶⁶¹ Bk. Zilhicce 1241 (H) Kanunu, Yaramış, *Askerî Kânûnnâmeler*, s. 45-51.

verdi. 1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi daha sürerken yazılan yeni Kanun, Padişah tarafından onaylandıktan sonra, Ahir-i Zilkaade 1244 (H) tarihinde (3 Haziran 1829) Mansûre ordusunun ilk nazırı İbrahim Saib Efendi tarafından 1.000 adet bastırılarak birliklere dağıtıldı. İlk etapta Mansûre ve Hassa subaylarına verilmesi kararlaştırılan Kanunnamelerin her bir nüshası 18 kuruşa mal olmuş, toplamda 18.000 kuruşun, 6.000 kuruşu Hazine-i Amireden, 12.000 kuruşu ise diğer devlet gelirlerinden karşılanmıştı.⁶⁶²

Kanunname **191 sayfadan ve 457 maddeden** oluşmaktaydı.⁶⁶³ Sonunda iki adet, bir bölüğün içtima ve saff-ı harp düzenini gösterir şema bulunmaktaydı. 457 maddede, bir piyade alayının itaat ve disiplininin temelleri, emir-komuta yapısı, rütbelilerin vazife ve sorumlulukları, kışla, konak ve nüzulgâh faaliyetleri, nöbet ve kolluk vazifeleri, günlük mesaiyi oluşturan personel, eğitim ve lojistikle ilgili faaliyetler, tedibat ve ceza işlemleri, intikal ve konaklama faaliyetlerini anlatmaktaydı. Kanunname, konuları dağınık işlemiş görüntüsü vermekle beraber, öncelikle rütbelilerin tüm vazife ve sorumluluklarına değinmekte, sıra günlük faaliyetleri açıklamaya geldiğinde, rütbelilerin bu faaliyetlerdeki görev ve sorumluluklarını daha ayrıntılı açıklamaya özen göstermekteydi.⁶⁶⁴

Peki, “Kanunname-i Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye (1829)”, özgün bir kanun muydu? Yani devlet, böylesine ayrıntılı bir kanunu kendi askerî düşünce dinamikleriyle mi yazmıştı? Kanunu bastıran Nazır İbrahim Saib dışında, bir eser veya müellif ismi Kanun’da geçmemektedir. Bununla beraber, teşkilat gelişiminde Avrupa/Fransız askerî

⁶⁶² Necdet Öz, *agt.*, s. 76-77. Ayrıca bk. Necdet Öz, *Tabhane ile Takvimhane’nin Birleşmesi ve Basılan Eserler (1824-1840)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012, s. 57-58. Eşkinin girişiminin önemli sınımlarından olan İbrahim Saib Efendi, Mansûre ordusunun nasıl kurulacağına yönelik meclislerde de söz almış bir devlet adamıydı. Düzenli ordunun ilk iç hizmet kanunun yazımı aşamasında nasıl bir görev aldığı bilinmeyen bu kalem erbabı nazırın, basım görevini üstlendiğine göre Kanun’a bir katkısının olduğu düşünülebilir. İbrahim Saib Efendi’nin bastırıldığı Kanunname’nin altı nüshasına ulaşılmıştır. Bk. *Kânunnâme-i ‘Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, Süleymaniye Kütüphanesi (SK), Sami Benli, No. 955; *Agk.*, SK, Hüsrev Paşa, No. 815M11; No. 815M12; *Agk.*, SK, Pertev Paşa, No. 378; *Agk.*, SK, Esad Efendi, No. 2360; *Agk.*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesi (İBBK), M. Cevdet, No. 183. Bu altı Kanunname de 3 Haziran 1829 tarihli İbrahim Saib basımıdır. Bir de aynı Kanunname’nin farklı tarihli basımları mevcuttur. *Mirliva[lar]nın Ferik Paşaya* (Mansûre Feriki Mehmed Paşa, Evasıt-ı Zilhicce 1244 (H) tarihinden (13-23 Haziran 1829) hemen önce ferik olmuştur.) bağlı olduğunu belirttiğine göre, bu tarihten sonra yazılmış olduğu düşünülen bir nüshası için bk. *Agk.* İÜNEK, No. 6874, s. 4. Bu nüsha, yazım kalitesi ve renklendirilmiş haliyle diğer nüshalardan ayrılır. İbrahim Saib basımı olup olmadığı belli değildir. Tabhâne-i Amire Nazırı Mehmed Esad Efendi tarafından Ahir-i Rebiyülahir 1253 (H) tarihinde (2 Ağustos 1837) bastırılmış bir nüshası için bk. *Agk.*, İBBK, M. Cevdet, No. 415. İbrahim Saib nüshalarıyla aynı olduğuna göre, Kanunname o tarihe kadar geçerliliğini korumaktaydı. Çalışmamız, iç hizmete dair konuları bölüm boyunca **Agk.**, **İBBK**, **M. Cevdet**, **No. 183** künyeli Kanunname’den anlatacaktır. Yeri geldikçe diğer Kanunnamelerle olan farkları vurgulanacaktır.

⁶⁶³ Sadece *Agk.* İÜ, No. 6874 künyeli nüsha, aynı başlıkları içerse de toplam 166 sayfa ve 467 maddeden oluşmaktadır.

⁶⁶⁴ Kanunname birçok konuyu alt başlıklara bölmüştür. Bu sebeple uzunca bir fihriste sahiptir. Çalışmamız anlaşılabilirlik adına, her alt başlığın ismini vermektense maddeleri sırayı bozmadan, fakat Kanunname’de gösterilen tematik ana başlıklar altında toplamıştır. Maddelerin hangi alt başlık altında verildiğini takip edebilmek için Kanunname’nin fihristini EK-12’de göstermiştir. Kanunname’nin konuları işleyiş sırasına sadık kalınmakla beraber yeri geldikçe diğer maddelerle ilişkilerine değinilecektir

teşkilatını (bölük, tabur, alay, liva) model olarak seçtiği düşünülürse Osmanlıya has Kanunname olması pek ihtimal dâhilinde görünmemektedir. Zaten Mansûre projesine gelindiğinde, Osmanlı askerî düşüncesinin Yeniçeriliğin ilgası ötesine geçirebildiği en ileri teşkilat teorisi, “orta-tertip” teşkilatıydı ki içinden kopup geldiği Levend Çiftliği Nizamnamesi bile, gene Avrupa askerî düşüncesinin bir türeviydi.

Fransız askerî literatüründe yapılan bir araştırma, ihtimali daha da zayıflatmaktadır. Bulunan bazı kanunlarla, Mansûre Kanunu’nun içerik ve muhtevalarının aynı olduğu görülmektedir. Özellikle Ordonnance du Roi, Portant Règlement sur le Service Intérieur, la Police et la Discipline des Troupes de Infanterie Kanunnamesi’nin⁶⁶⁵ içerik analizi yapıldığında, içerdiği kavramsal askerî düşüncenin büyük bir kısmının Osmanlı askerî düşüncesine tahvil edildiği anlaşılmaktadır. Fransız Kanunnamesi, aynı Mansûre Kanunnamesi gibi önce disiplin, itaat, emir-komuta gibi temel konularda Kralın niyet ve maksadını ortaya koyuyor, sonrasında miralaydan (colonel) başlamak üzere, kaymakam (lieutenant-colonel) ve sırasıyla diğer zabıtların görev sorumluluklarını tek tek açıklıyordu. Sonrasında aynı Mansûre Kanunnamesi gibi önemli faaliyetleri tematik başlıklar altında inceliyordu. Rütbelilerin ve faaliyetlerin çoğu altbaşlıkları birebir aynıydı.

Fransız Kanunnamesi, başlığında da belirttiği üzere, aslen bir piyade alayının iç hizmetini (*le service intérieur*) işliyordu. Mansûre Kanunnamesi de bir piyade alayının *hidemât-ı dâhiliyyesini* belirlemek için yazılmıştı. Bu kapsamda, Fransız askerî düşüncesinden *service de demain*, Mansûre ordusu iç hizmetine *hafta nöbeti* olarak geçti. *Rapport inha* [teknil], *distribution tevzi* [eşya, elbise, silah, teçhizat ve tayinat dağıtımı], *instruction tâlim* olarak karşılık bulan kavramlardandı. Aynı şekilde *ecoles mektebler*, *permissions izin ve ruhsat*, *punitions te’dibat*, *réclamation iştikâ* [şikâyet], *dettes düyûn* [borçlar], *routes dans l’intérieur Memalik-i Mahruse derûnunda yol* [intikal ve konaklar], *detachments müfrez olan kıtalar* ve *escortes neferat-ı cebelûyan*, Osmanlı askerî düşüncesine tahvil olunan kavramlardan sadece birkaçıydı.⁶⁶⁶ Düzenli

⁶⁶⁵ Fihristi için bk. *Ordonnance du Roi, Portant Règlement sur le Service Intérieur, la Police et la Discipline des Troupes d’Infanterie*, De l’imprimerie de F. G. Levrault, Strasbourg 1818, s. 211-232. 1818 Fransız Kanunnamesi 479 madde ve ekler hariç 240 sayfa iken, 1829 Kanunnamesi 457 madde ve 191 sayfadan oluşmaktadır. 1818 Fransız Kanunnamesi’nin 1822 ve 1832 basımları da mevcuttur. 1822 Basımı için bk. *Ordonnance du Roi (1818)*, Chez Anselin et Pochard, Paris 1822. 1832 Basımı için bk. *Ordonnance du Roi (1818)*, Chez Anselin et Pochard, Paris 1832. Bu Kanunnameler piyade ve emrine verilen top. ve sv. bl.lerini de kapsıyordu. Sadece süvari iç hizmetini düzenleyen Kanunname için bk. *Ordonnance du Roi, Portant Règlement sur le Service Intérieur, la Police et la Discipline des Troupes de Cavalerie*, De l’imprimerie Royale, Paris 1818.

⁶⁶⁶ Kanunnamelerin simetrikliği miralay (colonel), kaymakam (lieutenant-colonel), tabur komutanı (chefs de bataillon), meclis-i muhasebe ve alay emini (conseil d’administration et major) konularından sonra bozulmaktadır. Devamında 1829 Kanunnamesi kolağalarına (adjudans-majors) geçerken 1818 Fransız

ordu teşkilatını Fransız askerî teşkilatına göre kuran Osmanlı askerî düşüncesi, bu teşkilatla üreteceği iç hizmetini, gene Fransız askerî düşüncesinden tahvil ettiği, açıklanacak konuların üzerine inşa edecekti.

2.2. KÂNUNNÂME-İ ASÂKİR-İ MANSÛRE-İ MUHAMMEDİYE (1829)

2.2.1. Mansûre Ordusunda Mutlak İtaatın Temelleri ve Müteferrik Hususlar⁶⁶⁷

Kanunname, ilk olarak Masure ordusunda görmek istediği mutlak itaat anlayışının temellerini açıklayarak işe başlamaktadır. Fransız Kanunnamesi'ndeki "krala itaat", Mansûre Kanunnamesi'nde "padişaha itaata" dönüşecektir. Fakat Osmanlı askerî düşüncesi farklı olarak, itaatın teolojik temellerini vurgulamakta ısrarcıdır. 1. bölümde değinildiği üzere Z. 1241 (H) Kanunu, artık düzenli ordusunda görmek istediği asker tipinin muallem ve mütefennin olması gerektiğini daha başta belirlemiştir. İşte bu maddede "muallem", yani Allah'ın ilmini bilen askerin nasıl yaratılacağına şifrelerini veriyordu. Anahtar kelime ise "itikattı". Her asker ve zabıt "inançlı" olmak zorundaydı çünkü bu İslam'ın gereği idi. Asker, eğer Allah'a ve yarattığı düzene inanırsa, o düzeni peygamberlerden sonra yürütmeye görevli halife/padişahlarına da inanırdı. O zaman her asker ve zabıt, *îtikâdat-ı diniyye ve 'ibâdat-ı şer'iyyeye* dair meseleleri öğrenmeliydi. İşte bu yüzden askerî birliklerde din eğitimi verecek bir sistem kurulmuştu. Bu sistemi yürütecek görevliler imamlardı. Her ne kadar başta, her safta bir imam istihdamı zamanla her taburda dört imama kadar gerilese de, şu ana kadar incelenen yoklamalarda tespit edilen imam mevcutlarının tam ya da tama yakın seviyede tutulmaya çalışılmasının sebebi bu olsa gerekir.

Kanun, imamların verecekleri dinî eğitimin metodoloji ve me hazları da açıklıyordu. İmamlar dinî müfredatı, Birgivî Risalesi'nde ihtiva ettiği biçimde işleyeceklerdi. Bu

Kanunnamesi hazine dâre (trésorier) geçmektedir. Asimetriklik olsa da konular çoğunlukla aynı ana başlık ve alt başlıkta incelenmektedir. Kaymakama kadar başlıkların birebir aynılığı için bk. EK-13. Mezûr Fransız ve Osmanlı Kanunnameleri farklı senelerde basılmaları sebebiyle içerik farklılıkları olması pek tabiydi. Asıl şaşırtıcı olan, Osmanlı askerî düşüncesinin, Fransız askerî düşüncesine ait birçok kavram ve görev tanımını neredeyse hiç anlam kaybı olmadan tercüme edip, birebir karşılık üreterek kendi mesaisine adapte etmesiydi. Etkinliği, içerik analizlerine dayalı, farklı çalışmalara muhtaç olsa da maddeler işlenirken görüleceği üzere, Osmanlı askerî düşüncesi hiçbir detayı kaçırmıyor ve uymayan bölümleri ya atlıyor ya da tadil ediyordu. Ayrıca Fransız askerî düşüncesinde, "iç hizmet" kavramının bu Kanunname'yle başlamadığı, uzun bir süre önce bu kavramın oluştuğu ve zamanla güncellendiği anlaşılıyor. Benzer konuların işlendiği daha erken tarihli bir düzenleme için bk. *Règlement Provisoire Concernant le Service Intérieur, la Police et la Discipline des Troupes d'Infanterie*, De l'Imprimerie Royale, Paris 1788.

⁶⁶⁷ *Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, İBBK, M. Cevdet, No. 183, 1829, 1-10. Maddeler, s. 3-8. Anlatım akıcılığına istinaden Kanun'un 457 maddesi, sıraları bozulmadan fakat belirlenen tematik başlıklar altında toplanarak açıklanacaktır. Kanun'un kendi belirlediği ayrıntılı başlıklar EK-12'den takip edilebilir.

durum, aslında Mansûre ordusu ile başlayan bir süreç değildi. Nizam-ı Cedid'in kurduğu Levend Çiftliği nizamının bir mirasıydı.⁶⁶⁸ Peki, neden Birgivî Risalesi? Birgivî Mehmed Efendi'nin (1523-1573) 59 eserinden sadece biri olan bu eser, aslında onun vasiyetnamesidir. Zamanla Birgivî Risalesi olarak anılacak meşhur eser *itikada, ibadete ve ahlaka dair herkes için lüzumlu meseleleri, güvenilir kaynaklara dayanarak özetleyen bir ilmihâl kitabı* niteliğindedir. Onu asıl müteber ve meşhur yapan ise "Türkçe" ve anlaşılır bir şekilde yazılmış olması ve halkın günlük dinî ihtiyaçlarına cevap vermesiydi.⁶⁶⁹ Ayrıca kolay ezberlenmesi için nesir halden manzum hale getirilmesi de kendisini geçmişten beri din hakkında temel bir mehaz haline getiriyordu.⁶⁷⁰

Tabur imamlarının askerî sistemdeki rolleri, bir yönüyle zorunlu askerliğin halk nezdinde kabul edilebilirlik ve meşruiyet problemlerini çözmekti. Bu sebeple halk nezdinde kabul edilmiş mehazlar üzerinden ilerlemek uygun bir metottu. Birgivî Risalesi'nin yanında, iktidar tarafından onaylanmış bir diğer mehaz, İmamzade Esad Efendi tarafından şerh edilen Musahhah Dürr-i Yekta adlı ilmihâldi. Eser, aynı Birgivî Risalesi gibi husule gelmesi istenen imanın temel esaslarını sıralıyor ve bunların gereklerini ve ibadetin usûllerini tek tek alt başlıklar altında açıklıyordu. Yer yer Arapça örneklendirmelere yer verse de anlaşılır bir "Türkçeyle" yazılmıştı. Özellikle *Bâbü's-Şehîd* bölümü askerlere vecizeler mahiyetindeydi. Şehitlik mertebesini, İmam Suyuti'ye dayanarak 30 mertebeye ayırıyor, şehitlerin dünyâ-ı hassaya tabi olmadıklarını, derhal *sevâb-ı cezîl-i uhrevî imtiyâz ve rütbe-i ulyâya pervâz* olacaklarını belirterek, bir müslümanın ulaşabileceği en yüksek mertebeyi, askerlere bahşedilmiş bir lütuf hükmüne sokuyordu.⁶⁷¹

Belirtilen kaynaklar, tabur imamlarının Kur'an ile beraber işleyecekleri mehazlardı. İlk göze çarpan özellikleri, öğrenimde "basitlik" ve halk nazarında "meşhurluk ve

⁶⁶⁸ Nizam-ı Cedid de yaratmaya çalıştığı inançlı ve muti askere, Birgivî Risalesi'ni okutmayı şart koşmuştu. Bk. Kemal Beydilli, *Osmanlı'da İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2013, s.23-24. Yeşil, *İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu (1793-1826)*, s. 106, 331.

⁶⁶⁹ Risale için bk. Birgili Muhammed b. Pir Ali, *Birgivî Risalesi*, SK, Atıf Efendi, Tasnif No. 297.5. Ahmet Turan Arslan, *İmam Birgivî, Hayatı Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*, Seha Yayınları, İstanbul 1992, s.77-78.

⁶⁷⁰ Birgivî Risalesi'nin filolojik bir değerlendirmesi için bk. Sezer Ö. Şakar, *Birgivî Muhammed Efendi'nin Manzum Vasiyyet-nâmesi (Eleştirili Metin-Dil İncelemesi-Sözlük)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2005, s. 12-13. Birgivî Risalesi'nin bu durumu, Birinci'nin deyimiyle onu ilk *askere din dersleri* kitabı yapıyordu. Ali Birinci, "Birgivî Risâlesi: İlk Dinî Kitab Niçin Nasıl Basıldı?", 220. *Yılında Üsküdar Matbaası*, ed. Bahtiyar İstekli, Üsküdar Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2023, s. 64.

⁶⁷¹ İmamzâde Mehmed Es'ad Efendi, *Musahhah Dürr-i Yekta*, İBBK, 297.411 1309 H [1892 M] k.1 1, İstanbul 1892, s. 60-61. Latinize edilmiş hali için bk. Nur İ. Cerrah, *Son Dönem Osmanlı İlmihallerinden Vesiletü'n-Necât, Musahhah Dürr-i Yektâ ve İlmihâl'in Değerlendirme ve Latinizesi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2010, s. 126-180.

yaygınlıklarıydı". Bu yönüyle devlet, tebasını Mansûre ordusuna yazmakla aslında ilahiyat okulunun ilk sınıfına yazdırıyordu. Beş vakit namazın imamların önderliğinde toplu halde kılınması ise askere yüklenen ilmî dogmanın, asker gözünde bir ritüele dönüştürülmesi sürecinin fiili bir karşılığıydı. Sadece beş vakit namaz değil, oruç, kurban, zekât ve hac ibadetlerinin de asker mesaisinde bir yeri vardı ve "hac" hariç, uygulanması gönüllülük esasına göre değildi. Tüm bunlar Beşikçi'nin işaret ettiği üzere, *iyi asker iyi müslüman, iyi müslüman iyi asker olur*⁶⁷² eşitliğinin gerçekleşmesi için mümin bir müslümanın gündelik hayatının, muti bir askerin günlük mesaisine mezcetme işlemiydi.

Devlet yeni, düzenli ve modern bir ordu kurmaya çalışarak, istikbale ve Avrupa'ya yönelmişti ama ordusunun kalbine yerleştireceği mutlak itaati kurgularken ayakları geçmişe ve köklerine doğru gitmek istiyordu. İlginçtir, iki yönde de mütereddit değildi. 1. madde, askerin Allah'a, Resulü'ne, dolayısıyla ulu'l-emre (padişah ve yöneticileri) itaatini sağlarken köklerini tekrar kucaklıyordu. Ama son cümlesiyle, modern ve düzenli bir ordunun gereklerini yapmaktan geri de durmuyordu. Emsalleri arasından liyakatleriyle seçilmiş tabur imamları, bu önemli göreve İstanbul kadısı tarafından imtihan edilerek, bizzat Padişah tarafından tayin edilmişlerdi. Bununla beraber asıl sorumluluk onlarda değildi. Bu teolojik sürecin işletilmesi ve başarıya ulaşması, "*miralay*" olan *zâtın akdem me'mûriyyet-i mahsûsasından* olacaktı.

Tüm bunlarla beraber, Kanun'un özünü anlamaya çalışırken, dönemin siyasi atmosferi gözden kaçırılmamalıdır.⁶⁷³ 1789 Fransız İhtilali'nin neden olduğu cumhuriyet rejimi, yarattığı "vatan" ve "vatandaş" kavramları arasında yeni bir tür itaat anlayışının doğmasına sebep olmuştu.⁶⁷⁴ Bununla beraber mutlakiyet rejimleri, bu itaat türünün ne getireceğini anlamış ve tüm Avrupa'ya egemen olmasına 1815 senesinde Waterloo'da engel olmuştu. Bu sebeple, Osmanlı askerî düşüncesinin iç hizmet anlayışına mesnet olacak, 1818 basımlı Kraliyet Kanunnamesi'nin itaati anlattığı ilk bölümünde, vatan (patrie), ulus (nation) veya vatandaş (compatrie, citoyen) kelimelerine yer yoktu. Krala göre tüm orduların temel güçleri disiplinleriydi. Disiplin ise tek ve değişmez bir kurala tabiydi: Mutlak itaat. *Kral, tüm üstlerin, astlarının içindeki "mutlak itaati"* [la obéissance

⁶⁷² Beşikçi, *agm.*, s. 18. Ayrıca bk. Beydilli, *age.*, s.24-26.

⁶⁷³ Çalışmamız, bu önemli hususu hatırlattığı için Prof. Dr. Ahmet Özcan'a teşekkür eder.

⁶⁷⁴ Destekleyici okumalar için bk. Thomas Hobbes, *Leviathan*, çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 127-131. Ulrich Bröckling, *Disiplin, Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2008, s. 119-156; Ahmet Arslan, "Aydınlanma", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C I, S. 2, 1992, s. 28-29; Nedim Yıldız, "A Short History of Conscience, Authority and Obedience", *Felsefe Arkivi*, S. 49, 2018, s. 3-4; Friedrich Meinecke, *Devlet Akli, Modern Çağda Devlet Akli Düşüncesi*, çev. M. Sami Türk, Albaraka Yayınları, İstanbul 2001, s. 367-372; Ömer M. Alper, "İtaat", *DİA*, C XXIII, İstanbul 2021, s. 444-445.

absolute] *bulmasını ve buna bağlı olarak tüm emirlerin tereddüt etmeden veya mırıldanmadan tam anlamıyla yerine getirilmesini* istiyordu.⁶⁷⁵

1789 İhtilali'nin yarattığı yeni itaat anlayışından Osmanlı da çekiniyordu. Mansûre Kanunnamesi'nin bastırıldığı tarihten (3 Haziran 1829) yaklaşık üç buçuk ay sonra Yunanlara bağımsızlık veren Edirne Antlaşmasını imzalayacaktı. Aslında sorun, bir bakıma ne Yunanlar ne de Bektaşilerdi. Sorun, devletin, düzenli ordusunun Asr-ı Saadet'e yönelik itaat anlayışının homojen yapısını bozacak, ne batılı ne de bâtinî bir düşünceye tahammülünün olmamasıydı. Buna binaen, Mansûre ordusu hikâyesi, yaklaşık bir asır sonra ulusal bir devlet ve ulusal bir orduyla noktalansa da, Osmanlı siyaset düşüncesi, Türkiye Cumhuriyeti'ne yol vermek zorunda kaldığı son ana kadar teolojik temelli itaat anlayışında ısrarcı olacaktı.

Kanun, en geniş çerçevede çizilmiş itaatin alay seviyesinde uygulanışını da açıklıyordu. Orduların yekvücut halde kuvvetlerini gösterebilmesi kendisini oluşturan askerin bir düzen ve disiplin içerisinde olmasına bağlıydı. Bu da her rütbede olan askerin üstlerine tabi olmasını gerektiriyordu. Her seviyede verilen emirler, astlar tarafından *bilâ-tereddüd* icra edilmeliydi. Bununla beraber astların verilen emri şikâyet etme [*iştikâ*] yolu açıktı. Üstler, hizmete mütalik görevlerinde astlarını, *tâ'zîr* ve *tekdîr* [azarlama ve kınama] edebilirlerdi. Ama ekliyordu Kanun, üstler bu kanun doğrultusunda astlarını ***hoş tutarak ve onlara hakkâniyet üzere mu'âmele ve târîk-i mürüvvette rehberlik idüb, meyânlarında şecâ'at ve cesâretlerini ortaya çıkararak*** emir-komuta etmeliydiler. Yani kısaca herkes kendi *hukûk ve hidmetini* bilmeliydi. Buna binaen *nefer onbaşıya, onbaşı çavuşa, çavuş başçavuşa, başçavuş mülâzım-ı sâniye, mülâzım-ı sâni mülâzım-ı evvele, mülâzım-ı evvel yüzbaşıya, yüzbaşı solkol ağasına, solkol ağası sağkol ağasına, sağkol ağası alay emini ve binbaşıya, alay emini ve binbaşı miralay kaymakamına, miralay kaymakamı miralaya, miralay mirlivaya, mirliva mîrimîrana, mîrimîran vüzerâ'ya ve vüzerâ' ise seraskere itâ'at ve hürmet etmek* zorundaydı.⁶⁷⁶

⁶⁷⁵ *Ordonnance du Roi, Portant Règlement sur le Service Intérieur*, 1818, s. 1-2.

⁶⁷⁶ Kanunname'nin İÜNEK 6874 sayılı nüshasında, emir-komuta silsilesi sayılırken kolağaları unutulmuştur. Yüzbaşı direkt binbaşıya itaat etmektedir. Gene bu nüshaya göre bnb. da alay emini ve miralay kaymakamına, mirliva ferik paşaya ve ferik paşa ise müşire itaat ve hürmet etmek zorundaydı. Bu ifade, muhtemelen bu nüshanın, P. 1. A. K.'nı Mehmed Bey'in ilk Mansûre Feriki olmasından sonra yazılmasından kaynaklanıyordu. 183 numaralı nüshanın, bnb. ve alay emininin arasındaki astlık-üstlük durumunu vermeden, her ikisini miralaya bağlaması okuyucuyu şaşırtabilmektedir. Karşılaştırmak için bk. Agk. İÜNEK, No. 6874, s. 4. Ayrıca Mehmed Esad Efendi tarafından Ahir-i Rebiyülahir 1253 (H) tarihinde (2 Ağustos 1837) bastırılmış nüshasında ise sağkol ağasının binbaşı ve miralay eminine ve mirlivayı da ferik paşaya bağlamadan mirimirana bağlamıştır. Bk. Agk., İBBK, M. Cevdet, No. 415, s. 5. İleride anlatılacağı üzere, sağkol ağasının idari görevleri olsa da aslen binbaşıya bağlıydı. Görüldüğü üzere, Kanunnameler emir-komuta silsilesinde farklılaşabilmektedirler. Bunun sebebi, yazıldıkları zamanların, konuya bakış açısının netleşmediği zamanlar olması olabilir. Yoksa araştırma dönemi için emir-komuta hiyerarşisini şu

Ayrıca bu silsile tüm alaylar arasında geçerliydi. Birbirine eşit rütbeler arasında kıdem durumunu ise o rütbede geçirilen hizmet süresi belirleyecekti. Yani üç senedir yüzbaşı olan bir bölük komutanı, bir senedir yüzbaşı olan bir bl. k.nından kıdemliydi. Rütbeliler oluşan bu kıdem durumuna göre, üstlerini gördükleri yerde *ta'zîm* ve *ihtirâm* ederek selamlamalıydılar.

Bir alay veya tabur, bir yere *nakil* ve *sevk* olunduğunda, göreve mevcudu tam olarak gitmesi esastı. Bu sebeple alay komutanının *ihbârıyla*, seferber olmayan diğer alay ve taburlardan zabitan ve neferat alıp noksanlarını tamamlayacaklardı. Bu durum özellikle muharebe düzenlerini birebir olarak uygulayabilmesi için elzemdi. Bir mahalle sevk ve nakil olunan alayın alay komutanı, eğer taburlarından bir zabitin rütbesinin *hidemâtını ifâ ve tâlîmat-ı lâzimesini* icra edemeyeceğini *ifâde ve inhâ* edip, bu zabitin değiştirilmesini arz ettiğinde, öncelikle alay komutanının bu isteği araştırılacaktı. Eğer uygun görülürse, gene kendi alayından uygun bir zabıt, *bi'l-imtihân* o göreve atanacaktı. Uygun olmayan zabıt ise kendi rütbesinin gerektirdiği liyakate ulaşana kadar bir rütbe aşağı düşürülecekti.

Miralay ve diğer zabitan, emrindeki askeri sadece askerî hizmetlerde istihdam edecekti. Herhangi bir askerin, *uşak* gibi kullanılması kesinlikle yasaktı. Eğer miralay ve zabitanın kendilerine ait *itbâ'ları* varsa (kapı halkı vs.), bunların giydikleri elbiselerin renkleri asker elbisesinden farklı olmak zorundaydı.

Padişahın Cuma, bayram namazı veya mevlid-i şerif için bir camiye gitmesi durumunda, yeteri kadar resmi kıyafetli Mansûre askeriyle, cami girişinde *merâsim âdâb ve nizâmına* göre tören icra edilecek, asker, padişahın selamına mazhar olacaktı.

Asker, bayramlarda ve Cuma günlerinde istirahat ettirilecekti. Ramazan Bayramı'nda üç, Kurban Bayramı'nda dört gün tatil ilan edilecek, bu günlerde eğitim yapılmayacaktı.⁶⁷⁷

şekilde çizmek yanlış olmayacaktır: Nefer, onbaşı, çavuş, başçavuş, mülazım-ı sâni, mülazım-ı evvel, yüzbaşı, solkol ağası, sağkol ağası, binbaşı, alay emini, kaymakam, miralay, mirliva, ferik-mirimiran, müşir-vüzera, serasker. Ayrıca bölük karargâhında olan bl. emini ve alay karargâhında olan veznedar, hazinedar, esvap emini, alay emini ve yoklamacı vs. birer rütbe değil, görevdirler. Mesela hazinedar, yzb. ya da mülazım olabilirdi. Aynı şekilde veznedar da yzb. veya mülazımlardan seçilirdi. Alay emini (quartier master/maitre), menşei olan Fransız askerî düşüncesinde aslında muhasebe meclisinin [conseil d'administration] müdürüdür ve bnb. muadilidir. Bk. *Ordonnance du Roi*, 1818, s. 19.

⁶⁷⁷ Devlet bu günlerin, dinen diğer günlerden ayrı tutulmasına özellikle dikkat ediyordu. Z. 1241 (H) Kanunu'na 18 Şubat 1827'de ek olarak yayımladığı bir Zeyl'le, iftar yemeği istihkak ve çeşidini artırmıştı. Bk. BOA, KAD I, s. 52. Yazlık olarak diktirilen beyaz elbiselerin dikimi tamamlandığından, askerin moralini artırmak maksadıyla, Kurban Bayramı'ndan itibaren giydirilmesinin uygun olacağına dair Seraskerin verdiği bir tezkire için bk. BOA, HAT, 566/27801.

Yabancı sefirlerin İstanbul'a gelmeleri durumunda ve Divan-ı Hümayun tertip olduğunda, *sefirin rütbe-i i'tibârına göre* tören icra edilecekti. Bu tören kâfi miktarda resmi elbiseli Mansûre askeriyle gerçekleştirilecekti.

Bir alayda mevcut zabitan ve neferler arasındaki ilişkiler, *derece-i uhuvvet* [kardeşlik] çizgisinde olmalıydı. Bununla beraber, barışta veya savaşta bir zabıt ve astı arasında nifak ve husumet meydana gelirse ve bu diğer zabitan vasıtasıyla da çözülemezse, alay komutanı teklif ederek sorunlu personelin diğer bir alaya gönderilmesini arz edebilirdi. Yalnız bu personel, bulunduğu rütbeden bir aşağı rütbeye düşürülecekti.

2.2.2. Miralayın Görev ve Sorumlulukları⁶⁷⁸

Bir miralay, alayında olan tüm hizmetlere nezaret ve nüfuz etmeliydi. Emir-komutasına verilmiş alayın nizam ve intizamından, eğitiminden mesuldü. Alayın her türlü idari ve mali işlerini gören muhasebe meclisine nezaret etse de meclisin *tahkîkâtıyla meşgûl* olmayacaktı. Özellikle eğitimin verimli geçmesi ve personelin birbiriyle yarışarcasına eğitim yapması için gerekli tedbirleri alacaktı. Miralayın *nüfûz ve liyâkati* öyle bir seviyede olmalıydı ki emrindeki tüm zabitan ve neferat için örnek teşkil etmeli ve astlarının tüm davranış ve hareketlerine sirayet etmeliydi. Kanun'da yazan tüm hükümlerle, emrine girdiği vezirlerin emirlerini yerine getirmeye ve diğer personel tarafından getirilmesine azami gayret göstermeliydi. Emirlerin değiştirilmesi yasak olsa da gereken durumlarda mirlivaya, mirliva serasker kaymakamına [ferik paşaya], o da seraskere sorarak inisiyatif kullanabilirdi. Bununla beraber bu durumlar istisnaydı, inisiyatif kullanılan durum bitince geçerliliği kalmayacaktı.

Kanunname, miralayların üst komutanlıklarla olan ilişkisini detaylıca belirliyordu. Miralaylar eğer bir livaya bağlılarsa kendi mirlivalarının emir-komutasında görev yapacaklardı. Sevk olundukları bölgede vazifesini ifa ederken, üst komutanlıkla yoklamacılar vasıtasıyla irtibat kurulacaktı. Miralay, *yoklamacı* [*l'inspecteur*] adı verilen bu görevliye, alayının *nizâm ve idâresini, ta'lîm ve muhâsebesini ve mevadd-ı sâ'iresini takrîr ve inhâ* etmek zorundaydı. Yoklamacı bu takrirleri, eğer bizzat alayda ise hergün, başka bir mahalde ise haftada bir isteyebilirdi. Eğitim, idare ve muhasebeye dair takrirler de ayda bir verilecekti. Bununla beraber bu denetlemeler, askere dair olan hizmetlerin *güzel görülmesiçün* olduğundan sıkça verilmesinde bir sakınca yoktu. Yoklamacıların ellerinde görevlerini belirtir bir emirname olmasa dahi, miralaylar nizam,

⁶⁷⁸ *Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, İBBK, M. Cevdet, No. 183, 1829, 11-20. maddeler, s. 8-13.

hizmet ve harekâtını özetleyen malumatı yoklamacıya vermek zorundaydı. Yoklamacının olağanüstü yetkileri de vardı. Eğer kanun ve emirlerin uygulanmadığını tespit ederse veya bir *şikâyet* mevzu bahis olup da miralaydan *inhâ* [takrir] isterse, miralay ayrıntılı inha etmek zorundaydı.⁶⁷⁹ Ayrıca miralay, bulunduğu eyaletin valisine ve kale muhafızına alayının mevcutlarını bildirmek zorundaydı. Alayını bir *konağa kondurmak* veya bulunduğu mahalde görev taksimi yaptırmak istediğinde ise alay erkânını, eyalet ve kale erkânıyla koordine etmek üzere görevlendirecekti.⁶⁸⁰

Bir alay, şehir veya sınırda bulunan kalelere görevlendirilebilirdi. Bu durumda miralaylar, valiler veya kale muhafızlarının emrine giriyorlardı. Bu gerçekleştiğinde miralay, kalenin *hidmet-i dâhiliyyesine* dâhil olabilmek için kale muhafızıyla koordine bulunacaktı. Koordine edilecek en önemli husus, alayın o bölge veya kale muhafazası için işgal edecekleri *karakolhânelerde veya gece kolunda* [devriye] bulunacak kuvvetin miktarı ve ne surette görev yapacaklarıydı. Bu sebeple miralayın vereceği vukuat tekmili, mevcutlar ve gayri mevcutlar [hastanede olan hastalar ve mahpuslar vs.] çok önemliydi. Alay bağlı bulunduğu kaleyi, kale muhafızının izini olmadıkça terketmeyecekti. Alayın silahlanması ve kale dışına eğitime çıkması, gene kale muhafızının vereceği izine tabiydi. Alay ya da bağlıları, eğer izin alarak başka bir mahalle veya kaleye görevlendirilirse, gittikleri yerdeki muhafıza/üste izinnamelerini göstermek zorundaydılar.

Miralayın alay karargâhında iki önemli yardımcısı bulunmaktaydı. Bunlar miralay kaymakamı ve alay eminiydi. Kanunname'ye göre miralay, *mümkün mertebe hidemâta ve nizâma dâ'ir olan evâmiri miralay kâ'im-makâmı marifetiyle, emr-i muhâsebe ve idâreye dâ'ir olan evâmiri alay emini vâsıtasıyla îsâl* [ulaştırma] etmeliydi. Onlar da

⁶⁷⁹ Teşkilat bölümünde alay teşkilatı anlatılırken yoklamacıya değinilmişti. Araştırma dönemi içerisinde pek rastlanılmamakla beraber 20 Ekim 1832'de P. 11. A. Kh.nda (dipnot 456), Ocak 1835'de Halil Paşa Livası'nın 1. A. Kh.nda (dipnot460) ve İskender Paşa Livası'nın 1. A. Kh.nda (dipnot 460) 750 kuruşar mahiye alan birer yoklamacı, bu alayların bilgilerini bir üst liva veya serasker kaymakamlığına iletiyorlardı. Alayların karargâh mevcutlarına dâhil oldukları ve alayların maaş icmallerine girdiklerine göre, alay personelinden sayılıyorlardı. 12. maddede anlatıldığına göre bu yoklamacılar, günümüzde denetleme-değerlendirme ve idari tahkikat heyetlerinin görevlerine benzer görevler yapıyordu. Ama asıl görevleri alayın bir üst makamla olan irtibatını sağlamaktı. Daha doğrusu livanın nüfuzunu alay üzerinde hissettirmektir. İleri tarihte basılmış piyade iç hizmet kanunnamelerin "miralayların büyük zabıtana karşı vazifeleri" bölümlerine bakıldığında, bu durum daha açıklığa kavuşmaktadır. Bu Kanunnamelerde miralayların alaylarının vukuat tekmili, mevcutlar, eğitim, muhasebe, disiplin ve diğer konulara dair yoklamacıya vermek zorunda oldukları jurnal ve takrirleri, yoklamacı olmadan bir üst liva ya da ordu merkezlerine gönderdikleri görülmektedir. Buradan, zaman ilerledikçe alayın raporlaması için görevli yoklamacıların aradan çekildiği ve alayların ve bir üst karargâhla yazışma ve bilgi paylaşımlarının mutlak hale geldiği anlaşıyor. Bk. *Kanûn-ı Piyâde-i Dâhiliyye*, İBBK, No. 1680, s. 5-6; *Piyâde-i Dâhiliyye Kânunnâme-i Hümâyûnu*, SK, Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, No. 10952, s. 8-10. Ayrıca bu Kanunnamelerin fihrist ve içeriklerine bakıldığında, 1829 Kanunnamesi'yle başlayan iç hizmet anlatımının bir kalıba oturduğu ve zamanla içeriği değişse de biçim ve formun korunduğu anlaşılmaktadır.

⁶⁸⁰ Fransız 1818 Kanunnamesi'ndeki karşılığı 2. maddedir. Bk. *Ordonnance du Roi*, 1818, s. 4-5.

miralaya verdikleri *takrîr ve îlâmları* Kanunname’de yazıldığı usulde vermeliydiler. Miralay olmadığı zaman, alaya kaymakam ve [veya] alay emini vekâlet edecekti ve miralaya verilen tekmiller ve takrirler aynen miralay vekiline de verilecekti.

Miralay kaymakamı, alayda bulunan zabitanın *kusûr ve kabâhatları* karşılığında olan *tekdîr ve ta’zirlerini ve meslek-i ‘askeriyyelerini* gösterir bir defteri tutmaktan sorumluydu. Bu defteri normal şartlarda *ayda bir* ama gerekirse *sıkça* miralaya sunmak zorundaydı.

Kanunname, miralayın alay muhasebesine, yani muhasebe meclisine⁶⁸¹ dair vazife ve sorumluluklarını üzerine basarak açıklıyordu. Bir yönüyle Kanunname’nin en önemli ve hassas konularından biriydi. Miralayın, alayının tüm faaliyetlerinden bizzat sorumlu olduğu başta belirtilmişti. Doğal olarak miralay, *meclis-i muhâsebenin* [de] *re’isi* konumundaydı. Bununla beraber, geçmiş tecrübelerine binaen, komutanların mali meselelere karışmaması teamüldendi. Bu sebeple Kanun’a göre miralay, meclis erkânının *ruhsat-ı mahsûsa ve mahdûdesinden ziyâde* emir vermekten *ihtirâz* etmeliydi. Yani Kanun, miralayı kibarca haddini aşmaması konusunda uyarıyordu. Bununla beraber Osmanlı şüpheciliği, beklenildiği üzere miralayı tamamen boşa çıkarmıyordu. Eğer muhasebe meclisi, Kanunname veya alayın menfaatına muhalif veya görev yetkilerinin haricinde bir karar [satın alma, tedarik vs.] alıp miralaya çıkarırsa, ya da oldu ki, muhasebe meclisinin bu *maslahatı*, askerin şikâyetine bais olursa, miralay bu karara sadece *mütereddîd* kalacaktı. Yani alay eminini ilk etapta pasifize edecekti. Sonrasında da yoklamacıyı devreye sokacaktı. O mevcut değilse, *bi’t-tercîh* mirlivaya durumu bildirecekti. Fakat durum, *muhâsebeye dâ’ir* bir istismarsa, derhal serasker paşaya bildirecek ve gelen emre göre hareket edecekti. Kanun, miralayın elini başka bir bağ kurarak daha da kuvvetlendirmişti. Alay emini onun karargâh personeliydi ve tuttuğu muhasebeyi *sıkça sıkça* denetlemesinde bir sakınca yoktu. Tüm bunlarla beraber, iş yoklamacının denetlemesine geldiğinde miralay da alay emini de aynı saftaydılar. Miralay, yoklamacı kendisine muhasebe ile ilgili sorular sorduğunda “benim yetkim değil” diyemeyecekti. Alayının muhasebesini *sahîhen* bilmek zorundaydı. Ayrıca Kanun, miralayların mali ve idari konulara vâkıf olabilmesi için *sene de iki def’a* melbûsat, edavat, çamaşır, yataklar ve mağazaları denetlemesini emrediyordu.

⁶⁸¹ Muhasebe meclisi, alay emininin sorumluluğunda, alayın mali ve lojistik meselelerinin karara bağlandığı alt bir karargâhtır. Alay eminiyle beraber anlatılacaktır.

Görüldüğü üzere, aynı Bab-ı Seraskeride nazır, ruznamçe ve diğer kalemler arasında kurulan üçlü emniyet sistemine benzer bir sistem, alay içerisinde miralay, alay emini ve yoklamacı arasında kurulmuştu. Kanun, meclisi, alacağı kararlara miralayla yaklaştırmayarak koruyordu. Eğer meclis kanundan çıkarsa da, miralay devreye sokuyordu. Fakat nihayetle alay yoklamacısı, her ikisini de, başta ilgi sonrasında etki alanında tutup, denetleyebiliyordu.

Miralay, üst komutan ve serasker paşaya, alayının personeli hakkında ihtiyaç duyulan her türlü bilgiyi vermek zorundaydı. Zaten yoklamacı görevini iyi yaparsa, üst komutanlığın alay hakkında bilemeyeceği bir husus olamazdı. Eğer miralay yoksa, vekili olan zabıt bu bilgileri verecekti. Hatta bu konuda miralaydan izin almasına da gerek yoktu. Fakat *mühim ve müsta'cil* hususlar, miralaya arz edilerek üst komutanlığa gönderilecekti. Hazar [barış] zamanı, onbaşı ve küçük zabitan [çvş.lar] ancak miralayın *re'y ve nasbıyla* atanabilecekti. Sefer zamanı miralay mevcut değilse, vekili, gerekli küçük zabitanı aynı şekilde *intihâb idüb nasb* eyleyecekti. Alay hazar veya seferde birkaç bölgeye dağılmış şekilde konuşlanmışsa, miralay emrinde olduğu *vezirin* emrettiği kısımda olacaktı.

Miralay ve kaymakamın aynı bölgede olmaları usûldendi. Eğer ayrılmaları gerekiyorsa, *münâvebe ile* ayrılmaları esastı. Miralay mevcut değilse veya *pek ağır hasta* ise kaymakamı onun yerine vekâlet edecekti. Kaymakam da yoksa en kıdemli büyük zabıt emir komutayı devralacaktı.⁶⁸²

Zabitanın Cuma günleri miralayla ziyaret etmesi *teşrifât-ı 'askeriyyeden* sayılıyordu. Miralay yoksa vekâlet eden ziyaret ediliyordu. Eğer hizmetlerin yoğunluğu bu ziyarete engelse, miralay ziyaretleri mevcutca ve sayıca seyreltebilirdi. Bu ziyaretler, vali ya da üst komutanlara da yapılabiliyordu. Ziyaret edilen muvazzaf bir üst ricalse, ziyarete katılan zabitan resmi kıyafetlerini giyiyordu. Eğer muvazzaf değilse *'âdetâ* [günlük] elbiseleriyle de katılabilirlerdi.

⁶⁸² Miralayın bulunmadığı zamanlarda yerine vekâlet edecek zabıt, her zaman alaydan seçilmeyebiliyordu. Alayın bulunduğu sancaktan seçilecek bir büyük zabıt de yerine vekâlet edebiliyordu. Bk. *Hizmet-i Dahiliyye ve Nizâm ve İntizâm-ı Askeriyye*, SK, Hüsrev Paşa, No. 817M15. Bu kitapçık, Hüsrev Paşa ve Bab-ı Seraskeride görev yapan P. 1. A. (Sonradan Mansûre Feriki olan Mira. Mehmet Bey'in kurduğu ilk Mansûre Alayı) için hazırlanmış, 1829 Kanunnamesi'nin özetini içeren bir nizamnamedir. Kitapçığın kapak ve giriş bölümü eksik olduğundan bu isimle tasnif edilmiştir. Fakat gerçek ismi Müzekkere-i Zabitan'dır. Tüm rütbelilerin görev ve sorumluluklarıyla, Alaya ait özel uygulamaları içermektedir. *Usûl-i İtâ'at ü İnkiyâd* bölümü biraz daha uzun tutulmuş ve yer yer farklılaşan bölümler olsa da çoğu başlık ve içerikleri aynıdır. Sonunda P. 2. Tb. 5. Bl.'ne ait bir *inhâ tezkiresi* ve P. 1. Tb.'na ait, *Hâl ve Keyfiyyet ve 'Umûmî İnhâ Cedveli* bulunmaktadır. 1829 Kanunnamesi'nin bir özeti olması ve uygulamaya yönelik pratik bilgiler içermesi bakımından önemlidir. Karşılaştırmak için bk. *Müzekkere-i Zâbitân*, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege, K.10352; Age., SK, Hüsrev Paşa, No. 822.

2.2.3. Miralay Kaymakamının Görev ve Sorumlulukları⁶⁸³

Miralay kaymakamı alayın sevk-idaresinde miralaydan sonra ikinci büyük zabitti. Alay emininin kararları hakkında bile fikir sunma hakkına sahipti. Kaymakam, miralayın *hidemât, nizâmât, esvâb ve ta'lîmata dâ'ir* emir ve tenbihlerini alıp zabitanaya *tebliğ* edecekti. Eğer miralay *fevka'l-âde* bir emir verirse, bu emri hafta nöbetçisi⁶⁸⁴ olan sağkol ağasında haber verip, icrasını takip edecekti. Miralayın emirleri, diğer bir iş sebebiyle zaman alacaksa bile, kaymakam öncelikle bu emrin yerine getirilmesini sağlayacaktı.

Kanunname kaymakamın miralaya karşı vazifeleri ayrıntılı olarak belirlenmişti. Hafta nöbetçi binbaşısından *rûz-merre inhâsını* [günlük vukuat tekmili] yazılı alıp, üzerine kendi değerlendirmelerini de ekledikten sonra, hafta nöbetçi sağkol ağasını da alıp, öğle vaktinden üç saat önce, miralaya çıkıp alay vukuat tekmilini verecekti. Eğer önemli bir görevi varsa, miralaydan izin alarak yerine hafta nöbetçi binbaşısını da gönderebilirdi. Alayda *ta'lîm, angarya ve sâ'ir hidmete* ve eğer görev bölgesinde vali veya muhafız yoksa, bölgesindeki *nizâm ve âsâyîşe* dair miralaya birer takrir yazacaktı. Bu konularla ilgili, miralay acil bir emir verirse, kaymakam hafta nöbetçi sağkol ağasını, emri tebliğ etmek üzere, *ihrac-ı karakol resmi* [günlük karakol nöbet değişimi] vaktinde toplanmış olan zabitan ve hafta nöbetçi binbaşısına gönderecekti. Emrin önemine binaen, karakol değişim içtiması için toplanan nöbetçi ve diğer zabitanın yanına gidip, bizzat kendisi de tebliğ edebilirdi. Gün içerisinde, zabitanadan *ta'yînât tevzî'i, hastahâne, hapishâne yoklamalarıyla*, akşam yoklamasına dair tezkirelerini toplayacaktı. Kendisine ulaşan raporlarda fevkalade bir durum yoksa, bunları arz etmek için ertesi günü bekleyebilirdi. Miralay yoksa ruzmerre inhalarının bir özeti, alayın hizmet ve düzenini ihtiva eden bir *takrîr-i umûmi* ve alay emininin idâre ve muhâsebeye dair kendisine verdiği *defter ve takrîrler* doğrultusunda hazırladığı bir *hulâsayı*, aldığı tertip ve tedbirleri de ekleyerek, *haftada bir* miralaya göndercekti. Fakat acil bir durum olduğunda, haftanın dolmasını beklemeyecek, süratle miralayını bilgilendirip, emirlerini alıp, uygulamaya koyulacaktı. Bu emrin uygulanmasına büyük bir engel varsa, miralay durumu üstlerine bildirecekti. Ayrıca miralay olmadığında tüm alay kendisine, miralaya gösterilen *ri'âyet ve hürmeti* aynen gösterecekti.

⁶⁸³ *Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, İBBK, M. Cevdet, No. 183, 1829, 21-29. maddeler, s. 14-19.

⁶⁸⁴ Hafta nöbeti, günümüzde bir birlikte yürütülen günlük nöbete benzer bir uygulamadır fakat o dönemde nöbetçi heyeti bir hafta boyunca nöbetçidir. Bu heyet, topluca yapılan faaliyetlerde alayı sevk ve idare ederdi. Yoklamalar, içtimalar, yemekler, tevziat, eğitim, karakol, nöbet ve devriyelerin sevk-idaresi, angaryalar gibi birçok hizmet, bu nöbet sistemiyle icra edilirdi. Hafta nöbet sisteminin başında kaymakam bulunurdu. Yeri geldikçe hangi rütbelinin hangi faaliyetleri icra ettiği anlatılacaktır.

Kaymakam Cuma günlerinde, eğer yoklama yoksa *cerrahlar, sancaktarlar* vesair zabitanı önce kendi hanesinde toplayacaktı. Sonra emredilen saatte beraberce miralayı ziyaret edeceklerdi.

Bir alayın içtması kaymakam emir-komutasında icra edilecekti. Alay *silahlanacağı vakitte, hafta nöbetçi binbaşısı* alayı toplayıp tertip edecekti. Miralay gelene kadar alayı kaymakam emir-komuta edecekti. Miralay gelip, yoklamasını yapıp, sancaklar yerine alındıktan sonra, kaymakam birlikleri kendi mahallerine götürüp, *paydos* ettirip, kışlarına alacaktı. Miralay olmadığında, eğer kaymakam yoklama almak isterse, gene hafta nöbetçi binbaşısı alayı içtima ve tertip ettirecek, sonra kıdemce en yüksek bnb. alaya emir-komuta edecekti. Eğer miralay bizzat kendisi emir komuta etmek isterse, kaymakam kendince en uygun yerde bulunacaktı. Fakat miralay, askerin yürüyüş ve hareketlerini düzelttirmek isterse kaymakamı farklı mahallere de gönderebilecekti.

Kaymakam, üst komutanlar tarafından yazılı olarak gönderilmiş emirleri *mahsûs bir mazbataya* kaydedip, bu emirleri bölüklere tebliğ edecek ve zabitanı *imzâ' ve tasdîk* ettirecekti. Görev sebebiyle alaydan uzak mahallerde bulunan zabitanı da güncel emir ve olaylardan haberdar edecekti. Bunun dışında üç önemli defter tutacaktı. Birisi, zabitanın *tekdîr ve ta'zîrleri, meslek-i 'askeriyye ve meslek-i mahsûsalarını* havi bir defterdi. Diğeri yüzbaşı, muallim ve binbaşılardan görüşleri doğrultusunda oluşturulmuş, *onbaşılık ve çavuşluk rütbelerine müsta'idd kimseleri* havi bir çizelgeydi. Sonuncusu ise alay personelinin *şân ve şöhretlerini* gösterir genel bir defterdi.⁶⁸⁵

Valisi olmayan bir kalenin muhafazası, eğer varsa mirlivanın, yoksa o kaleye görevlendirilen alayın sorumluluğundaydı. Miralay, kalenin *yalnız nizâm-ı 'askeriyye ve âsâyiş-i belde* konularında yetkiliydi ve kendi kaymakamını bu görevle ilgili konuları *her gün inhâ ve ta'krîr* etmek üzere görevlendirecekti. Alaya kaymakam vekâlet ediyorsa, bu görevi en kıdemli binbaşı yürütecekti. Valisi olmayan bir kaleye birden fazla alay görevlendirilmişse, hangi sınıftan olursa olsun en kıdemli olan *miralay kaymakamı*, inha

⁶⁸⁵ Görüldüğü üzere düzenli ordu anlayışı geliştikçe, personele dair işler de artmaktaydı. Personelin bilgisi devamlı güncellenmek zorundaydı çünkü komutan kararına esas bilgi ihtiyacı günden güne artmaktaydı. Bu ihtiyaç, bürokratik gelişimin ana motivasyonunu oluşturmaktaydı. Düzenli ordu kurulurken devamlı yeni birlikler açıldığından sürekli yeni asker ve zabıt, duhul ve nasb ediliyordu. Personelin silsile içerisindeki bu hızlı hareketleri, onların mevcut durumlarının kaydını gerektiriyordu. Bu da her yeni faaliyette yeni bir çizelge, üst komutanlıktan istenen her bilgi için ayrı bir defter tutulması anlamına geliyordu. Bu ihtiyaca binaen oluşturulmuş farklı iki belgeyi sunan bir araştırma için bk. Mustafa M. Özekmekçi, "II. Mahmud Dönemi'nde Standart Sağlama Çabalarına Bir Örnek: Orduya Dair İki Vesikayı Anlamlandırmak", *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, C 31, S. 1, s. 65-71.

ve takrirlerini mirlivaya o da yoksa kıdemli miralaya arz edecekti. Kıdemli olan miralay kaymakamı alaya vekâlet ediyorsa, altındaki kıdemli binbaşı bu görevi icra edecekti.⁶⁸⁶

Miralay kaymakamı hastalık veya başka sebeplerle *sekiz günden* daha fazla görevinden ayrılmak zorunda kalırsa, yerine en kıdemli binbaşı hafta nöbetinden çıkarak vekâlet edecekti. Sekiz günden daha az ayrı kalırsa, bu sürede hafta nöbetçi binbaşısı vekâlet edecekti.

19. maddede anlatıldığı üzere, kaymakamın miralayla beraber görev yapması teamüldendi. Fakat barış zamanında *hidmet icâb ederse* miralayı bulunmadığı taburlarda da olabilirdi. Seferde, alay yaklaşık iki kısma bölünürse, miralayı olmadığı kısmına sevk ve idare etmesi daha uygundu.

Kaymakam, alayın emrine girmiş topçu bölüklerinin *hidemât-ı dâhiliyyelerini* bu Kanunname'ye bağlı olarak idare ve nezaret edecekti. Alayın *ilerüde tecessüs-i etrâf karakolluğu* hizmeti için emrine verilmiş süvari birliklerini ise bu Kanunname ve *süvârî âskerî hidemât-ı dâhiliyyesine mübeyyin ta'lîm-nâme*⁶⁸⁷ uygun şekilde idare ve nezaret edecekti. Bu birlikler alayın tüm düzen ve tertiplerine uyacaklardı. Verilen emirler bu birliklere sağkol ağası ve hafta nöbetçi solkol ağası marifetiyle iletilecekti. Fakat kaymakam adına takiplerini hafta nöbetçi binbaşısı yapacaktı.

2.2.4. Binbaşının Görev ve Sorumlulukları⁶⁸⁸

Binbaşılar taburlarının nizam ve intizamından ve hizmetlerinin layıkıyla icra edilmesinden sorumluydular. Emirlerindeki askerin yaşam kalitesiyle bizzat ilgileneceklerdi. Elbise ve eşyanın tamirine, asker yemeklerinin temiz ve iyi pişmelerine ve bu konuda israf olunmamasına dikkat edeceklerdi. Bu konuya istinaden *vekilharc olan* bl. eminlerinin tahrirat ve defterlerini kontrol edecekti. Bununla beraber aynı

⁶⁸⁶ Kanunname, valisi veya muhafızı olmayan bir kaleye, birden fazla alayın memur olması durumunu muğlak anlatmıştır. Farzımuhal iki alay atanmış olsun. Kanuna göre bu iki alay komutanının kıdemine bakılmadan, iki alaydaki en kıdemli kaymakam kale güvenliğini takip edip raporlayacaktı. Ama kendi alay komutanı diğer alay komutanından kıdemsiz ise *her gün* kıdemli olan diğer alay komutanının yanına gidip, tekmil mi verecekti? Ya da o kıdemli olan miralay, aldığı tekmile binaen bir emir vermek istese, diğer alayın kıdemli kaymakamına mı emir verecekti? Bu çaprazlama hareket, askerî teamüllere pek uymamaktadır.

⁶⁸⁷ Demek ki aynı tarihlerde, süvarinin de iç hizmetine mahsus bir talimname mevcuttu. Bu talimnameye ulaşılamasa da geç tarihli bir süvari iç hizmet kanunu için bk. *Süvariânın Hidmet-i Dâhiliye Kanunnâmesi*, Seyfettin Özege, No. 12635/SÖ 1286 [1869] k.1, Mekteb-i Fünûn-u Harbiye-i Matbaası, İstanbul 1869. İçeriği ve anlatımı 1829 Piyade Kanunnamesi'yle aynıdır. İtaat ve disiplin konusundan sonra miralaydan başlayarak sıralı persolenin görev ve sorumluluklarını anlatmaktadır.

⁶⁸⁸ *Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, İBBK, M. Cevdet, No. 183, 1829, 30-40. maddeler, s. 19-22.

miralayda vurgulandığı üzere, *meclis-i muhâsebeye me'mûr olmadıkça* muhasebe işlerine karışmayacaktı.

Bir binbaşı 27. maddede anlatıldığı üzere, kaymakama vekâlet edebilirdi. Talim bölümünde anlatılacağı üzere alay eğitim subayı olarak da görevlendirilebilirdi. Ayrıca hazarda veya seferde taburu kısımlara ayrılırsa, en büyük kıtasıyla bulunması uygundu. Binbaşı mevcut olmadığı durumlarda *taburun kumanda ve hidemât-ı lâzime-i sâ'iresini rû'yet ve idâre etmek için sağkol ağası* vekâlet edecekti. Fakat miralay, binbaşının yerine alay emini de tayin edebilirdi.⁶⁸⁹

Binbaşı Cuma sabahları, tabur zabitanını toplayıp, *mu'âyene* edip, miralaya Cuma ziyaretine katılacaktı.

Hafta nöbetini binbaşılar sırayla tutacaklardı. Fakat alayda bir binbaşı varsa, 53. madde gereği, o binbaşı hep hafta nöbetçisi olacaktı.⁶⁹⁰ Hafta nöbetçi binbaşısı, diğer nöbetçi sağkol ağaları ve başçavuşlar, *zevâl vaktinden* [öğle saat 12:00] *üç buçuk saat evvel* kışlada tahsis edilen mahalde toplanacaklardı. Bu toplantıda alaya dair tüm nöbet vukuatları vesair hususlar görüşülecek, yukarıya bildirilecek hususlar *tahrîr ve temhîr* olunacaktı. Bnb., yazılı ve mühürlü vukuat tekmilini alıp, solkol ağasıyla kaymakama çıkacaktı. Sonrasında bu inhaya dair kaymakamın *tenbîhini* alacak ve ayrılacaktı.⁶⁹¹ Alay kışlada değilse veya toplantı için münasip bir mahal yoksa binbaşının olduğu yerde toplanacaklardı.

Hafta nöbetçi binbaşısı, eğer başka önemli bir vazifesi yoksa *zevâlden iki sâât mukaddem* yapılacak olan yoklamaya katılacaktı. Sonrasında *karakola yâhûd bir mahallin muhâfazasına* memur kılınan müfrezeyi sevk etmek üzere kontrole gidecekti. Bu askerin edevatının tamlik ve temizliğini kontrol etmek son derece önemliydi. Ayrıca hafta nöbetçi binbaşısı, sağkol komutanı vasıtasıyla kendisine kaymakamdan iletilen miralay ve üst komutanlık emirlerini karakol veya müfrezeye bildirecekti. İltimada, eğer

⁶⁸⁹ Kanunname'nin bu bölümünde, kaymakam ve alay emini arasındaki fark belirginleşmektedir. Kaymakam ve alay emini, miralayın iki önemli karargâh subaylarıydılar. Kaymakam, alay komutan yardımcısı gibi görev yaparken, alay emini daha çok G-4 (lojistik şube müdürü) gibi görev yapıyordu. Kaymakam alaya vekâlet ederken, alay emini ancak tabura vekâlet edebiliyordu. Bununla beraber direkt miralay nasbedilen alay emini de bulunmaktaydı. P. 1. A. K. Mira. Mehmed Bey Mansûre Feriki olduğunda, yerine kaymakam değil, alay emini Haydar Bey atanmıştı. Bk. Dipnot 538. Ayrıca, Mira. Haydar Bey'in 1831 sonunda, kendisi gibi alay eminliğinden gelme Necib Bey'le beraber ilk iki miralivadan biri olması da önemlidir. Bk. Dipnot 454. Her ne kadar Hüsrev Paşa'nın yetiştirmesi olması önemli bir faktör olsa da lojistik temelli zabıtlara de paşalık yolunun açık olduğuna iyi bir örnektir.

⁶⁹⁰ Eğer alayda herhangi bir bnb. mevcut değilse, miralayın emriyle alay emini hafta nöbetçisi olarak görevlendirilecekti. Bk., *Hizmet-i Dâhiliyye ve Nizâm ve İntizâm-ı Askeriyye*, s. 7a.

⁶⁹¹ Anlaşılan, Bab-ı Seraskerideki P. 1. A.'nda hafta nöbetçi binbaşısı, günlük vukuat tekmili için diğer nöbetçi kolağalarını da alıp direkt miralaya çıkabiliyordu. Bk. *Hizmet-i Dâhiliyye ve Nizâm ve İntizâm-ı Askeriyye*, s. 9b.

karakola sevk edilecek birlik yüzbaşı komutasında ise kendisi, mülazım komutasında ise sağkol ağası, küçük zabitan seviyesinde [çvş.] ise solkol ağası emir-komuta edecekti. Kontrolden sonra *merâsim* töreni yapılmazsa ve kaymakam da oradaysa, onun izniyle birlikler sevk edilecekti. Fakat bnb. bulunamazsa, karakol birliği, o taburun sağkol ağası tarafından sevk edilecekti. Müfreze eğer *merâsim-i 'askeriyye* ile sevk edilecekse, hafta nöbetçi binbaşısı içtima alanında bulunacaktı. Sevk edilen birlik, ister karakol birliği olsun ister bir yerin muhafazasına görevlendirilmiş bir müfreze, *48 sââtten ziyâde taşrada kaldıkları sûretde*, hafta nöbetçi binbaşısı dönen birlikleri tekrar yoklamaya tabi tutacaktı.

Burada bir husus belirtilmelidir. Karakollar ve bir mahallin muhafazası için müfrez birlik görevlendirmesi, aslen iç güvenlik konusunun bir alt başlığıydı ve Mansûre ordusuyla başlamış bir faaliyet değildi. 1829 İç Hizmet Kanunu'ndan önce de planlanıyor ve uygulanıyordu. Düzenli ordu kapsamında Mansûre ordusu kurulurken, Osmanlı askerî düşüncesinin belki en tecrübeli olduğu konu iç güvenlikti. Hatırlanacağı üzere Serasker, aynı zamanda Dersaadet Muhafızıydı ve yeni rejimi bu ünvana dayanarak koruyordu. Bu sebeple iç güvenlik ve asayişin temini öncelikliydi ve Mansûre ordusunu kuran Z. 1241 (H) Kanunu'nun direkt atıfta bulunduğu bir konuydu. Hatta ilk etapta kurulan sekiz tertibin dış güvenlikten ziyade, iç güvenlik için kurulduğu intibasını veriyordu. Çünkü tertiplere verilen en açık görev, nerelerde karakol ve nöbet sistemini işletecekleriydi. Dış güvenlik, sanki fenn-i harb ve askerî talim meselesine mezc edilmiş kapalı bir görev gibiydi.

İç güvenlik konusu, Z. 1241 (H) Kanunu'ndan sonra yayımlanan eklerle hemen detaylandırıldı. Mesela, 1 Numaralı Kanunname-i Askerî Defteri (KAD I), Dersaadet'te asayiş görevinin usul ve kaidelerini anlatan bir zeyille başlıyordu.⁶⁹² Mansûre ordusunun kurulduğu günlerde, İstanbul'un [Dersaadet-Suriçi] kolluk mahallerinin muhafazası için [yaklaşık] 800 nefere ihtiyaç duyuluyordu. 800 nefer sekiz ayrı yüzbaşı emir komutasında oluşturulacak nöbet kolluklarına ayrılmıştı. Bu kolluk kuvvetleri 24 saat esasıyla ve münavebeyle belirtilen yerlerde nöbet tutacaklardı.⁶⁹³ Ertesi gün nöbete

⁶⁹² Anlatılacak konular 1829 İç Hizmet Kanunu'ndan önceki asayiş uygulamalarıdır. Bk. BOA, KAD I, s. 1a.

⁶⁹³ Bab-ı Seraskeriye ait 14 Z. 1241 (H) tarihli (20 Temmuz 1826) karakol nöbet çizelgesi EK-14'te sunulmuştur. Bk. BOA, TS. MA. e., 544/2; KAD I, s. 1b. Çizelgeye göre Bab-ı Seraskeri, çoğu Suriçi'nde bulunan sadece 64 mahalde, 126 zabıt ve 850 neferle asayiş sağlayabiliyordu. Fakat bu planlama uzun sürmeyecektir. Çünkü hatırlanacağı üzere o ana kadar kurulabilmiş yedi tertipten Bahr-ı Sefid'e bir ve Eğriboz'a üç tertip kaydırılması, İstanbul'da sadece üç tertip kalmasına sebep olacaktı. Üsküdar'da bir ve Asitane'de iki tertip olarak konuşlandırılan bu üç tertip, değil Boğaz'ın güvenliğini, sadece EK-14'te belirtilen mahallerin emniyetini almak için bile yeterli değildi. Bu sebeple Bab-ı Seraskeri, mevcut kolluklardaki personel sayısını 500'e düşürecektir. Ayrıca Anadolu tertiplerinden Kütahya ve Konya tertiplerini de İstanbul'a çağıracaktı (Dipnot 125). Nöbet 24 saat esasına göre icra edildiğine göre, demek

gidecek yzb., bulunduğu günde, *ahşâm ta'âminı neferâtıyla berâber, vakt-i asrda* [ikinci vakti] yiyecekti. Ertesi gün sabah çorbasına [kahvaltıya] katılmayacak, *nân-ı 'azîzlerini* [ekmek] aldıktan sonra, trampet eşliğinde Bab-ı Seraskeriden yürüyüşle nöbet yerlerine intikal edeceklerdi. Bab-ı Seraskeriden çıktıktan sonra intikal esnasında trampet susacaktı. Nöbet mahalline *üç-beş adım kaldıkda*, trampet *bir-iki* çalacak ve nöbetçi onbaşı neferatıyla nöbete geçip, bir gündür nöbette olan nefarat nöbetten çıkıp, kendi koluna geçecekti. Bu şekilde nöbette giren ve çıkan kollar, nöbet devir-teslimlerini yapacaktı. Nöbetten çıkan kol, kendi yüzbaşısı emir-komutasında intikalle Bab-ı Seraskeriye dönecekti. Dönüş yolunda trampet çalınmayacaktı.⁶⁹⁴

Nö. yzb.lar, kendilerine verilen talimat ve vazife dışında başka bir işe karışmayacaklardı. Neferatını da bu yönde sevk ve idare edeceklerdi. Nöbet bölgesinde olan bulunan mahalle ve çarşıları *güzelce bekleyeceklerdi*. Sorumlu oldukları çarşı, pazar veya mahallelerde kavga çıkarsa, kolluk kuvveti derhal müdahale edecek ve tarafları ayıracaktı. Yzb. tarafları dinleyip, eğer büyük bir olay değilse *barışdırmağa* çalışacaktı. Eğer büyük bir olaya tarafları salmayıp, derecesine göre önce binbaşıya, sonra serasker paşaya sevk edecekti. Fakat olay, *adam öldürmek, silâh ile urmak, hırsızlık itmek, ehl-i 'ırza takılmak* veya emsali suçlar ise fail derhal alıkonacaktı. Alıkonurken itaat etmeyip, *silâha davranur, nacak çeker, kaçmak isterse, iyilik ile teslim olması bir kere söylenüb*, gene itaat etmezse o zaman asker, silah kullanma yetkisine göre müdahale edecekti. Silah kullanılması, derecesine göre önce *tüfenk süngüsüyle*, derdest etmek mümkün olmazsa *kurşun atmak* suretiyle etkisiz hale getirilecekti. Kaşması halinde kovalanıp yakalanacaktı. Fail yakalandıktan sonra hemen serasker paşaya götürülecekti.⁶⁹⁵

Bir mahalde *fâhişe avrat* bulunduğu haber alınırsa, hanesinde adam olduğu tespit edildikten sonra, *mahallenin imamı ma'rifetiyle ol hane basılıb*, kişiler derhal Bab-ı Seraskeriye gönderilecekti. Tüm bu kolluk vazifeleri için yzb., zabitan veya neferat, bir kimseden *kolluk harcı* adı altında bir akçe dahi talep edemeyecekti. Tespit edilirse, ilgili

ki bir tertip Bab-ı Seraskerideyken diğeri kolluklarda nöbetçiydi. Bu döngünün personeli çok yorduğu anlaşıyor. Bu sebeple Anadolu'dan gelecek iki tertip varıncaya kadar, Bab-ı Seraskeri 24 saat esasını kaldıracak ve nöbet değişimini haftada iki defa, Salı ve Perşembe günleri olacak şekilde değiştirecekti. Bu durumda sıcak yemek yetiştirilemeyeceğinden, nöbete girecek kolluklara sadece ekmekleri ve *ta'yînât bahâsı* olarak kişi başı günlük 14 para verilmesi kararı alınmıştı. Serasker ve Nazırın müşterek verdikleri bu karar 29 R. 1242 (H) tarihli (30 Kasım 1826) olduğuna göre, EK-14'teki nöbet çizelgesi yaklaşık dört ay sonra epeyce değişikliğe uğrayacaktır. BOA, KAD I, s. 2a.

⁶⁹⁴ BOA, KAD I, s. 1a.

⁶⁹⁵ BOA, KAD I, s. 1a. Günümüzde yürürlükte olan 211 sayılı TSK İç Hizmet Kanunu'nun "J. Askerlikte Nöbet Hizmetleri (76-82. maddeler)" bölümü ve "M. Askerin Silah Kullanma Yetkilerini" anlatan 87. maddesinin köklerinin Mansûre ordusunda dek uzandığı görülmektedir. Bk. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.4.211.pdf>

personel *te'dibata* maruz kalacaktı. Ayrıca bu koluğa vazifelendirilmiş birliği, binbaşılar *50-60 mikdârı neferat ile* gece-gündüz *kol dolaşub* kontrol edecek, görevlerini layıkıyla yapıp yapmadıklarına dikkat edecekti.⁶⁹⁶

Tüm bu anlatılanlarla asayiş ve nöbet hizmetinin esas sorumlusu olduğu anlaşılan bnb., mümkün mertebe tüm yoklamalarda bulunmalıydı. Eğer ihtiyaç varsa, akşam yoklamasından sonra tekrar yoklama alabilirdi. Yalnız, alay içtima edip *silahlanacağı* zaman, haf. nö. bnb. 24. maddede anlatıldığı üzere hareket edecekti.

Bnb., miralay kaymakamı *sekiz gün kadar* bulunamaz veya görevini yapamayacak kadar *ağır hasta* olursa yerine vekâlet edecekti. Son olarak bnb., kaymakamın emrinde olarak, alay emrine verilmiş top. ve sv. birliklerini 29. maddede anlatıldığı üzere, *haf. nöbetinde olan sağ ve solkol ağaları* vasıtasıyla kontrol edecekti.

2.2.5. Muhasebe Meclisi ve Alay Emininin Görev ve Sorumlulukları⁶⁹⁷

1829 Kanunnamesi, bu noktadan itibaren alayın lojistik ve mali yapısının esaslarına giriş yapmaktadır. Alay emini ve idaresindeki muhasebe meclisi, bu yapının kalbiydi ve performanslarıyla alayın etkinliğini en az “harekât ve eğitim” kadar etkiliyordu. Lojistik ve maliye, yani dönem tabiriyle “idare” (administration), günümüzde “karargâhın ana faaliyet sahalarından” sadece birisidir.⁶⁹⁸ Yalnız dönem için, daha da ötesinde Osmanlı askerî kültürü için hassas bir konuydu. Aynı kuvvetler ayrılığı gibi, müstakil, müdahaleden masun ve şeffaf (denetime açık) bir şekilde yönetilmesi ve icra edilmesi gerekiyordu. Aksi takdirde aynı Yeniçeri orta ve sandıklarında olduğu gibi, her bir alayın anonimleşme ve askerliği bırakıp “kâr” peşinde koşma tehlikesi bulunuyordu. Nazır İbrahim Saib, Eşkinici Layihası'nda Yeniçeri esamelerinin alım-satımının yasaklanmasının neye sebebiyet verdiğini muhakkak hatırlıyordu. Eski ve yenin tam ortasında bulunan bu tecrübeli Nazır, muhtemelen tab edilmiş nüshaları 41. maddeden itibaren daha dikkatli kontrol edecekti.

Önceden bahsedildiği üzere Kanunname'nin 16. maddesi nasıl miralayla muhasebe meclisi arasına bir mesafe koyuyorsa, aynı şekilde 41. maddesi de muhasebe

⁶⁹⁶ BOA, KAD I, s. 1-2.

⁶⁹⁷ *Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, İBBK, M. Cevdet, No. 183, 1829, 41-55. maddeler, s. 22-27.

⁶⁹⁸ Günümüzde karargâh faaliyetleri genel ilgi alanları esas alınarak başlıca sekiz ana faaliyet sahasına bölünür. Bunlar: Personel, istihbarat, istihbarata karşı koyma (İKK) ve güvenlik, harekât ve eğitim, lojistik, plan ve prensipler, muhabere elektronik ve bilgi sistemleri (MEBS), maliye ve bütçe, konsept ve doktrin geliştirme gibi muhtelif alanları kapsar. Yalnız dönem şartları, bu çeşitlenmenin daha başındadır. Araştırma döneminde komutanın sevk ve idare erki, sadece iki önemli karargâh subayıyla desteklenir. Sevk erki kaymakamın, idare erki alay emininin nezaretine maruzdur.

meclisiyle *alayın hidemât ve nizâmât ve usûl-i dâhiliyyesi ve askerin kat'ı merâtibleri* arasına bir mesafe koyuyordu. Muhasebe meclisi, alayın sadece *melbûsatı ve ta'ayyüşlerini* [geçimlerini] idare edecekti. Başka işlere karışmayacaktı. Fakat söz konusu bir askerin yaralanma sebebiyle ilişkisinin kesilmesiyle, nişan ve mükâfat işlemleri için kendisine sevk edilen evrakı *imzâ'* ve *tasdîk* edecekti.

Alay emini, bl. personelinden alay hazinedarına, bir alayda lojistik veya mali işlerle uğraşan tüm personelin tuttuğu muhasebeye ve idarenin her alanına nezaret edecekti. Meclis-i idarenin *müdüürü* olması sebebiyle, *muhâsebe ve idâre* defterlerinin tutulmasını sağlamak onun göreviydi. Meclis reisinin kararlarına esas hareket tarzları belirleyecek, kendisine idare ve muhasebeye dair verilmiş tekmillere binaen işlerin icrasını takip edecekti. Bu konuda görev yapan zabıtana emir ve talimat vermekten çekinmeyecekti. Mecliste alınan kararlar, mektuplar, ayrıntılı raporlar, hizmet cetvelleri, muhasebe defterleri gibi mecliste imza olunması gereken tüm yazışmaları *tashîh ve tenkîh* edecekti. Muhasebe meclisinin istişâre etmesi gereken konuları önce meclis reisine [miralay ya da vekili] çıkarıp, *onun karârgîr olan mütâla'asını* yazdıktan sonra konuşulması gereken konuları yazıp mecliste okuyacaktı. Eğer meclis toplantı halindeyken bir yazı gelirse, onu da araya ekleyip okuyacaktı. Mecliste bahsedilen konular ve alınan kararları, mutlaka mecliste veya sonrasında kayıt altına alıracaktı.

Alay emini *her sabah* alayda olan yzb.ların, bl. eminleri vasıtasıyla ya da müfrez kıtaların direkt gönderdiği, *düñkü günün zuhûrât* [olağandışı olaylar] ve *harekâtlarının cedvellerini* toplayacaktı. Aynı şekilde yzb.ların silah ve eşya isteklerine dair gönderdikleri takrirler alay emininin *kabulüne* maruzdu. Bu raporlara binaen alayın tüm *tebeddülâtını* [değişikliklerini], eğer ordu nazırı kendi bölgesindeyse *her gün*, farklı bir mahaldeyse *beş günde bir* kendisine yazıp gönderecekti.

Alay emini zahire isteklerinin doğruluğundan emin olacaktı. Ayrıca hafta nö.nde olan yzb.nın *me'kûlât tevzî'âtı* [yiyecek dağıtımı] ve *hastahâne* kontrollerine dair kendisine verdiği takrire binaen eksiklikleri kaleme alıp, ilgilenecekti.

Alay emini, idare ve muhasebenin *şîrâze-i usûlünü* korumak için *masârifât ve akçeye dair*, hazinedarın masarifat defterlerini, esvap emininin muhasebeye dair defterlerini, *'askerin mağaza ve kârhânelerini* ve bölüklerin iç idarelerini denetleyip, nezaret edecekti. Bu kayıt ve defterleri *tashîh ve tenkîh* edip, *üç ayda bir* olmak üzere, muhasebe meclisine takdim edecekti. Bölükten alaya, birçok muhasebe defteri olduğu düşünülürse, alay emininin birçok gelir-gider hesabını, hazinedarın muhasebesiyle

denkleştirmek zorunda olduğu anlaşılmaktadır. Bu görevi bir yana, alay emini, alayının çamaşır ve ayakkabı durumunu da bilmek zorundaydı. Bu sebeple kontrollerde, yüzbaşılardan, istihkak olarak aldıkları [ama daha sarfetmedikleri] çamaşır ve ayakkabı mevcutlarını gösterir imzalı senetleri toplayıp kontrol edecekti. Buna istinaden, çamaşır ve ayakkabı için verilmiş akçeyi ve askere verilen malzemenin gene askerin elindeki *defter ve mecmû'alarına* kaydedilip edilmediğini kontrol edecekti. Görüldüğü üzere bu görevler, alay emininin karargâhtan ziyade askere yakın olması gerektiğini ortaya koyuyordu.

Alay emini her üç ayın sonunda, alayda muhasebe adına tutulmuş tüm defterleri sorumlularıyla beraber toplayacak, masraflarını *cem' ve yekûn* ettirip, konuyu mütaala ettikten sonra imzalayacaktı. İmzadan sonra, tüm defterlerin *sehv ve hatalarından* alay emini sorumlu olacaktı.

Yukarıda anlatılan maddelerde görüldüğü üzere, alay emininin nezaretinde gerçekleşen tüm muhasebenin amacı, alayın üç ayın sonunda ihtiyacı olan ayakkabı, çamaşır, çanta, edevat, eşya vs. malzeme ihtiyacını ortaya koymaktır. Bu belli olduktan sonra, alay emini [alay] *sandığın*[ın] irat ve masraf durumu ile mağazaların eşya ve elbise durumlarını da göz önünde bulundurarak, her bölüğün masrafını, hangi taraftan *te'diye* [ödeneyeceği] edileceğini belirleyecekti.

Ödemeler konusunda asıl karar verici makam olduğu anlaşılan alay emini miralay veya muhasebe meclisi değiştiğinde, alay sandığının ve eşya mağazalarının mevcut durum ve muhasebelerini komutan veya meclise arza hazır olacaktı.

Alay emini, acemi asker alım ve yazışmalarına, *firârîlerin ordudan ta'kîb ve taharrî olunmasına*, hastanelerde *altı aydan mütecâviz* süredir yatan neferatın takibine dikkat edecekti.

Alay emini, kışlanın edevatından sorumlu olan zabiti, ileride bahsedilecek olan 380. maddeye göre idare edecekti. Aynı şekilde, askerî eğitim bölümünde açıklanacağı üzere, alaydaki mekteplere nezaret edecek ve 317. madde gereğince hareket edecekti.

Alay eminleri, görevleri gereği askerî talime *muvaakkaten* davet ediliyorlardı. Bu sebeple nazariyata hâkim olmaları yeterliydi. Kanun gereği, taburlara vekâlet etme durumları olsa bile, *me'mûriyyet-i mahsûsasında kusûr itmek içün* alay komutanının onu talime çağırmaya yetkisi "yoktu".

Alay emini, *Salı* ve *Cuma* günleri davet edildiği takdirde, miralayın yanına gidip, idare ve muhasebe durumunu özetleyecekti. Eğer miralay bir konu hakkında ayrıntılı bilgi isterse, hemen ifade ve inha etmeye hazır olacaktı. Aynı bilgiyi, eğer miralay yoksa kaymakama, o da yoksa vekâlet eden bnb.ya vermekten kaçınmayacaktı. Miralay görevinde olsa bile, kaymakamın da idare ve muhasebeye nezaret etme görevi bulunması sebebiyle kendisini bilgilendirecekti. Alay personelinin yoklama veya idareye mahsus bir hizmet için toplanmaları gerekiyorsa, bu durumu kaymakama iletecek, o da miralayın emrini aldıktan sonra ona göre hareket edecekti. Ayrıca alay emini, emrindeki zabitanla beraber miralayı Cuma ziyaretinde bulunacaktı.

Alay emininin olmadığı durumlarda veya alay emininin bir tabura *15 günden ziyâde* vekâlet etmesi durumunda, yerine, muhasebe meclisinde bulunan yzb.lar hariç, liyakatli bir yzb. vekâlet edecekti.

Görüldüğü üzere alay emininin kısmen idaresinde, kısmen de nezaretinde olan geniş bir alay lojistik ve maliyesi bulunmaktaydı. Karışık görünmekle beraber, aslında sade bir yapısı vardı. Aynı Mansûre ordusunda olduğu üzere, nazırlık mukabilinde, alayda da bir muhasebe meclisi mevcuttu. Kanun bunu örtük bir şekilde beyan etse de bu meclisin asıl idarecisi alay eminiydi. Geniş bir nüfuzu olduğu ve alayın nabzını tutan bir subay olduğu çok belliydi. Diğer bir nokta, 1829 Kanunnamesi'nin alay eminini ilgilendiren 41-55. maddelerinin hepsinin birebir karşılığını Fransız Kanunnamesi'nin *Conseil d'Administration et Major* bölümünün 31-45. maddelerinde bulmak mümkündür.⁶⁹⁹ İki Kanunname de bu bölümlerde, özetle şunu söylemek istiyorlardı: Alay emini, alay genelinde idareye memur tüm görevlilere nezaretle, alayın üç aylık yiyecek, silah, teçhizat, melbusat ihtiyacını tespit edip, muhasebe meclisine sunacaktı. Mecliste durum mütalaa edilip, ihtiyaç doğru belirlendikten sonra, alayın sandığında bulunan “net” akçeyle [*la situation de l'actif et du pasif de la caisse*] ve alay mağazalarında bulunan “mevcut” malzemeyi [*celle des magasins*] karşılaştırıp, nasıl karşılanacağını belirleyecekti.⁷⁰⁰

Basitçe “ihtiyacını detaylı belirle ama kasa ve depona göre harca” şeklinde özetlenebilecek Fransız ve Osmanlı askerî düşüncesi, 1829 Haziran'ında, lojistik ve maliye konusunda teorik olarak aynı noktada duruyordu. Bununla beraber pratikte ciddi farklılıklar vardı. Bir kere, Kanunname'nin basıldığı 1829 Haziran'ında, sayıları

⁶⁹⁹ Bk. *Ordonnance du Roi*, 1818, s. 19-24.

⁷⁰⁰ Karşılaştırmak için bk. *Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, 1829, 48. madde, s. 35 ve *Ordonnance du Roi*, 1818, 38. madde, s. 22.

muhtemelen 6-10 olan Osmanlı alayları hala Ruslarla savaştaydılar. P. 2. A. Alay Emmini Reşid Ağa, P. 3. A. Alay Emmini Necib Ağa, P. 4. A. Alay Emmini Sıdkı Efendi ve P. 5. A. Alay Emmini Yahya Bey,⁷⁰¹ muhtemelen yeni basılmış Kanunname'yi okuduklarında şaşırılmış olmalılar. Çünkü daha bir senesini bile doldurmamış bir Mansûre alayının, varsa sadece bir alay emini vardı. Onun dışında ne muhasebe meclisi oluşturacak fazladan zabitanı, ne içindeki akçeyi harcıyabileceği bir alay sandığı, ne bu sandığın muhasebesini yapacak bir hazinedarı, ne onun yardımcısı bir veznedarı, ne gelen malzemeyi depolayabileceği bir mağazası, ne de levazımatı depodan dağıtacak bir esvap emini vardı.

Savaş, zaten bitmek üzereyken yayımlanmış 1829 Kanunnamesi'nin uygulanması için fırsat vermemişti. Maliye ve bürokrasi bölümünde de belirtildiği üzere hazine ile ordu arasındaki mali ve bürokratik bağlar, deneme yanılma yoluyla daha yeni yeni kuruluyordu. 1829 Kanunnamesi Haziran ayında yazılırken, daha Mukataat ve Masarifat Nezaretleri bile ayrılmamıştı (Ekim-Kasım 1829'da ayrılacaktır.). İlaveten, üç fonksiyonlu askerî bürokrasinin ikinci fonksiyonunda yani "tedarik ve satın almada" ciddi zorlanma ve aksaklıklar yaşanmaktaydı. Yani devlet bir yandan savaşıyor, bir yandan da ordusuyla kendi arasında ikmal-iaşeyi oturtmaya alışıyor. Bu sebepten, orduyla birlikleri arasındaki ikmal-iaşeyi düzenlemeye, bir türlü sıra gelmiyordu. Ayrıca alayların daha yeni kuruluyor olmaları da yeni sistemin uygulanmasını imkânsız kılıyordu. Çünkü alaylar hem yerleşik değillerdi hem de oldukça detaylı çizilmiş bir iç hizmet sistemini yürütecek yeterli zabitanları yoktu.

İşte devlet, ancak savaş yaralarını sardıktan ve asayişini tekrar sağlandıktan sonra, Kanunname'deki alay lojistik ve mali yapısını kurmaya karar verebildi. Alay sandığı-hazinedarlık ve alay mağazaları-esvap emini hakkında iki ayrı layiha kaleme alınıp, Padişaha sunuldu. Padişah iki ayrı layihayı da kabul edip, münasip alaylardan başlanılmasını emretti. 1829 Kanunnamesi'nin alay lojistik ve mali yapısını yürürlüğe sokan Zeyl, 22 Receb 1246 (H) tarihinde (6 Ocak 1831) bu şekilde yayımlandı.⁷⁰²

2.2.6. Alay Sandığı Usûlü ve Hazinedarlık (Kanunname'ye Ek)⁷⁰³

1. Her alaya bir hazinedar tayin olunacaktı. Alay sandığını *idâre* edecek olan bu zabî, okuma yazma ve hesap bilen, yetenekli, namuslu yüzbaşı veya mülazımlardan

⁷⁰¹ Bk. Tablo 10.

⁷⁰² BOA, HAT, 1581/64; 317/18674 (Aynı konuyu belirten aynı sayılı iki ayrı belge vardır.). 1829 Kanunnamesi'ne zeylonulan layihalar için bk. BOA, KAD II, s. 38b-39b. Ayrıca bk. Yaramış, *age.*, s. 133-135.

⁷⁰³ BOA, KAD II, s. 38b-39a. Bu bölüm 1829 Kanunnamesi'nde yer almamaktadır.

seçilecekti. Hazinesdar, alay eminin maiyetinde bulunacaktı. Alay sandığına giren ya da çıkan akçenin defterini tutacaktı. Bunun dışında, muhasebe meclisinin doğal bir üyesi ve aynı zamanda alınan kararları kaleme alacak kâtipi.

2. Alay sandığının üç kilidi ve üç anahtarı olacaktı. Anahtarların biri miralayda, biri alay emininde ve diğeri hazinedarda bulunacaktı. Açılması, muhasebe meclisinin *re'yi* ve üçünün de hazır olmasına bağlıydı. Hesabı hazinedar tutacaktı ama içindeki miktardan üçü de sorumluydu.⁷⁰⁴

3. Hazinadarlar binbaşılığa nasbedilebileceklerinden, askerî eğitimlerinden geri durmayacaklar, fırsat buldukça tahsillerine devam edeceklerdi.

4. Her alayda Kanunname'yle tesis edilmiş, idareye memur bir *meclis-i muhâsebe* teşkil edilecekti. *Re'îsü'l-meclis* miralaydı. Maiyetinde alay emini, *en eski* bnb.lardan biri, iki yzb. ve meclisin kâtibi makamında bir hazinedar bulunacaktı. 304. maddede anlatılacak arabacıbaşıyla beraber, biri reis, altısı üye, toplam yedi personelden oluşmaktaydı.

5. Eğer alayın bir kısmı, bir bölgeye görevli olarak gönderilirse, görevli olan müfreze hemen bir *meclis-i muhâsebe-i muvakkate* [geçici] kuracaktı. Bu meclis bir bnb. ve iki yzb.dan oluşacaktı.

6. Alay hazinedarına yardımcı olmak üzere, maiyetine bir rütbeli *alay veznedârı* tayin edilecekti. Alay ayrı bölgelere görevlendirildiğinde, hazinedar büyük kısımla, veznedar diğer kısımla bulunacaktı.

7. Sandığın geliri, mahiye kesintilerinden oluşuyordu. Her neferin mahiyesi olan 20 kuruşun beş kuruşu, sandık tarafından *alikonulacaktı*. Biriken kesintiler, askerin *levâzımâtına ve yedinde olan eşyâ'-yı mîrîyenin zâyî'âtının tazmîninde* kullanılacaktı. *Üç ayda bir*, askerin sandıkta biriken mevduat ve sarf edilen miktarının muhasebesi tutulacak, eğer 100 kuruşu geçerse, fazla miktar askere verilecekti. Fakat bu para da *noksan olan eşyâ'nın* tamamlanması için harcanacaktı. Ne olursa olsun bir askerin sandıkta 100 kuruş birikimi olmasına dikkat edilecekti.

⁷⁰⁴ Muhasebe meclisleri ve alay sandıkları hakkındaki bu sıkı tutum, sadece Osmanlı ihtiyatlılığından kaynaklanmıyordu. Mesela 28 Nisan 1800 tarihinde, Fransız alay muhasebe meclisi uygulaması düzenlemeye tabi tutulmuştu. Yeni düzene göre meclis *yedi* [sekiz] kişiden oluşacaktı: *Alay komutanı, üç yzb., bir mül. evvel, bir mül. sâni, bir asteğmen, bir astsubay*. Alay emini ise meclisin sekreteri olacaktı. Meclisin kontrol ettiği alay sandığı ise *üç kilitli* olacaktı. Anahtarlar miralay, kıdemli yzb. ve alay emininde bulunacaktı. Alay muhasebe meclisi *her on günde bir* olmak üzere toplanacak, alay eminini ihtiyaçlar hakkında bilgilendirilip, 10 günün ödemesi için vazifelendirecekti. Alay sandığı ise ayın sadece 1, 6, 11, 16, 21 ve 26'sında ödeme yapabilecekti. George F. Nafziger, *The French Army, Royal, Republican & Imperial (1788-1815), The Infantry Part I*, Raider Books, Leeds 1987, s. 47.

8. Nefer hasta olsa veya sıra izinine gitse bile, mahiyesinden beş kuruş sandık kesintisi düşecekti.

9. Bir asker, [üst üste] üç yoklamada bulunmazsa firari sayılıyordu. Firari askerin alay sandığında birikmiş mevduatı o andan itibaren dondurulacaktı. Eğer *bir sene içerisinde* kendi rızasıyla döner veya yakalanıp getirilirse, kesinti ve birikimlerine devam edilecekti. Fakat *töhmety* ordudan tardına sebep olursa, birikmiş mevduatı sandığa kalacaktı.

10. Ordudan sebepsiz yere çıkarılan askerin sandıkta birikmiş akçesi kendisine verilecekti.

11. Alay sandığı uygulamasına onbaşılar, bl. eminleri, çvş. ve başçvş.lar da dahildi. Onların da mahiyelerinden beşer kuruş kesilecekti ama birikim üst tavanı *120 kuruş* olacaktı. Bunun dışında 7. madde esasları, aynen bu rütbeliler için de geçerli olacaktı.

12. *İşbu usûl*, başçvş.luğa kadar cariydi. Eğer başçvş. mülazımlığa nasbedilirse sistemden çıkacak, sandıkta birikmiş akçesi kendisine ödenecekti.

Artık alayların ikmal iaşesini güçlendirecek “alay sandığı usûlü” işte buydu. Bununla beraber tenkite açık üç yanı, alay sandığı usulünü çalışmamızın en ilginç konularından biri yapıyordu. Birincisi, Mansûre ordusu bünyesinde farkında olmadan bir Ordu Yardımlaşma Kurumu mu (OYAK) kuruluyordu? Gerçi sistemin genişliği başçvş.lara kadardı ama işletim sistemi günümüzdeki OYAK’nun sistemine çok benziyordu. Her ay maaşlardan belirli bir kesinti yapması, bunu bir fona aktarması ve belirli bir birikimden sonra personele ödeme yapması dikkat çekici benzerlikleriydi. Bununla beraber iki uygulamayı birbirinden ayıran iki önemli özellik bulunmaktaydı. İlki kurulma amaçları, diğeri kapsamlarıydı. OYAK, tüm rütbeli personelin emeklilikte şahsi bir birikim elde etmesi için kurulmuştu. Fakat alay sandığı sadece neferat ve küçük zabitanı kapsıyor ve biriken meblağ, sadece eksilen/bozulan “mirî malzemenin tamamlanması” için harcanabiliyordu. Bununla beraber alay sandığı usûlü, bir sandıkta fon biriktirip bunu kamusal ihtiyaçlar için harcama teamülünün Osmanlı askerî düşüncesinde hep var olduğuna güzel bir örnek teşkil etmekteydi.

İkincisi, madem alay sandığı usulüne tekrar dönülecekti, Yeniçeri orta sandıkları neden kaldırılmıştı? Devlet Eşkinici Layihası’nda bile, Yeniçeri esamesine dokunmaya cüret edebilmiş ama orta sandığı usûlüne dokun(a)mamıştı. Fakat aynı devlet, Muharrem 1243 Nizamı’nı ilan ederken, orta sandıklarını kaldırdığını, biriken akçelerin hazine-

mânde olduğunu ve askerini artık tamamen kendi merkezi imkânlarıyla ikmal edeceğini söylüyordu. Bununla beraber, yaklaşık iki sene sonra, zaten beş asırdır bildiği/uyguladığı kadim bir askerî teamülü, bu sefer modernite altında, Fransız uygulamasına benzeterek tekrar bünyesine katıyordu. Hatta 1829'da, Savaş sebebiyle uygulayamıyor ama ısrar edip, ikinci bir ek kanunla tekrar yürürlüğe koyuyordu. Osmanlı, sandıklarından neden bir türlü kurtulamıyordu?

İkinci soru, Osmanlı askerî düşüncesine ciddi bir eleştiri olabilir. Fakat meseleye Nazır İbrahim Saib tarafından bakıldığında, aslında durumun sanıldığı kadar bulanık, Osmanlı askerî düşüncesinin de sanıldığı kadar ikircikli olmadığı görülebilir. Hatta Nazır İbrahim Saib, çalışmamıza, bir bölüm boyunca Hazinesin düzenli ordu kurmak için nasıl devasa açıklar verdiğini ispatlamaya çalıştıktan sonra, nasıl böyle bir soruyu sorabildiğine dair karşıt bir soru sorabilir. Demek ki, **merkezi ödeme = merkezi ordu** eşitliği bir türlü sağlanamıyordu. Eşitliği sağlayabilmek için devlet, terazinin merkezi ödeme kefesine ufak bir “alay sandığı” desteği atıyordu ama Osmanlı gururuna göre bu, “kesinlikle” bir “Yeniçeri” uygulaması değildi, bütün Avrupayı hizaya getiren “Fransız” ordusunda bile bu usul uygulanıyordu.

Diğer bir taraftan Nazır İbrahim'in savunmasını güçlendiren diğer bir husus, alay sandığı usulünü daha şeffaf ve uygulanabilir hale sokuyordu. Bir kere Yeniçeri orta sandıkları denetime açık değildi. Her orta kendi sandığında sadece akçe biriktirmiyor, denetim olmadığı için tasarrufu bir işletme sermayesine çevirip, ticari faaliyetle kârını maksimize etmeye çalışıyordu. Yani ortalar, iştirakleri olan anonim şirketlere dönüşüyordu. Orta sayısı kadar çoğalmış ticari girişimler, ortalar arasında ister-istemez bir pazar çatışmasını beraberinde getirdiğinden, bu sefer iktisadi evren ipso facto düzenlenip, her orta kendi tekeli yaratıyordu. Yeşil'in bahsettiği (dipnot 262), şişeci, pastırmacı, hamal, boyacı, tütüncü, kasap, külahçı, doğramacı, demirci, kantarcı, çizmecici, tacir, yemenici, yorgancı, kebabçı, fesçi, sabuncu, kahveci, pazarcı ortalar aslında denetimsiz orta sandığı anomalileriydi. Çünkü orta sandığı artık basit bir kumbara değildi, Gül'ün de belirttiği üzere, özerk bütçesi olan bir vakıftı. Hatta sandığı işleten mütevelli odabaşı (17. yüzyıldan sonra ihtiyar yoldaş) ve onun muhasebesini *tasdik* eden ağa ve kulkethüdası bile aynı saftaydılar.⁷⁰⁵ Amaçları, kârı hep maksimize etmektir.

⁷⁰⁵ Gül, *age.*, C II, s. 367-372.

Bununla beraber alay sandığı usulünde amaç, tasarrufu biriktirip, mevduatı askerin “eksisine” harcamaktır. Ayrıca tasarrufun işletme sermayesine dönüşmesine kesinlikle izin yoktu. Mesela, P. 3. A. Alay Emni Necib Ağa, üç ayın sonunda beşer beşer birikmiş 7.000 kuruşu, miralay ve hazinedarla anlaşıp, 1. Tb. yorgancı, 2. Tb. pastırmacı, 3. Tb. tütüncü, 4. Tb. da kalyoncu yapacak şekilde bölüştürerek sermaye yapabilir miydi? Bir kere bu subaylar anlaşsa bile ikna etmeleri gereken bir muhasebe meclisi, dört tabur komutanı ve bir de yoklamacı bulunmaktaydı.

Üçüncü olarak, “alay sandığı usulü”, askere belirli bir süre sonunda toplu bir birikim sağlaması açısından faydalı görünmektedir. Acaba gerçekten de askere faydalı mıydı? Bu sefer Nazır İbrahim Saib’in tarafına geçmeye gerek yoktur çünkü Zeyl maddeleri açıktır. Eğer bir neferin hiçbir malzemesi zayi olmazsa, yani sandıktan kendisine hiçbir ödeme yapılmazsa, biriken beşer kuruşlar ancak 20 ay sonra 100 kuruşa ulaşacaktı. Eğer ödeme yapılırsa bu süre daha da uzayacaktı. Nefer Hüseyin disiplinli ve ayakkabı, çamaşır, fişek çantası vs. tüm malzemelerine çok iyi bakan bir asker olsa bile, 21. ayda, birikmiş 100 kuruşu geçen ilk beş kuruşunu da Tokat-Turhal-Ulutepe Köyü’ndeki anasına gönderemeyecekti. Çünkü 7. Madde, 100 kuruşu geçen fazlanın da ancak askerin eksisine harcanmasına izin veriyordu. Ayrıca alay sandığında biriken mevduat, sürekli asker eksisine harcanacağından, başladığı andan itibaren, hiçbir zaman mutlak “beş kuruş x ay x başçvş-nefer genel mevcudu” değerine ulaşamayacaktı. Özetle devlet, yetiştiremediği merkezi ödemesini nefer ve küçük zabitanın beşer kuruşlarıyla ikame ediyordu. Bununla beraber mevduatın hizmet dışı harcandığı söylenemez, biriken ve fazla bakiyelerin muhasebesinin titizlikle yapıldığı anlaşılmaktadır.⁷⁰⁶

2.2.7. Alay Mağazaları ve Esvap Eminliği (Kanunname’ye Ek)⁷⁰⁷

1. Esvap emini, alay emini nezaret ve idaresinde olarak eşya ve silahın *i’âmâl, itmâm, muhâfaza ve tevzî’ine* memurdu.
2. Esvap emini, kendisine yardımcı olmak üzere, alay emininin *ifâdesi*, miralayın *rey’i* ve muhasebe meclisinin *kabûlîleriyle*, kendi rütbesinden bir derece düşük iki mülazım seçecekti. İki mülazım da esvap emini yardımcılıklarını, bölüklerindeki asli görevleri uhdelerinde yerine getireceklerdi. Esvap emini bu iki subaydan birini *i’âmâl olunmuş esyâ’* için, diğerini de *esliha* ile ilgilenmek üzere görevlendirecekti. Fakat bu iki konuda

⁷⁰⁶ 18 L. 1247 (H) tarihinde (21 Mart 1832) P. 1. A. 4. Tb. neferatının alay sandığında birikmiş toplam 1.900 kuruşunun ayrıntılı defteri tutulmuş, dört nefere de fazla bakiyeleri ödenmişti. BOA, C. AS., 959/41694. Alay sandığı uygulamasını gösterir defterler için ayrıca bk. BOA, C. AS., 967/42082; 966/42035

⁷⁰⁷ BOA, KAD II, s. 39a-39b. Bu bölüm 1829 Kanunnamesi’nde yer almamaktadır.

da meclis-i muhasebeye karşı esvap emini sorumluydu. Esvap emini bu iki yardımcı dışında, gene meclis-i muhasebenin *rey'iyle*, *pek tûvânâ olmayan* fakat *yavuz ve hesap bilen* iki yardımcı daha seçecekti. Bunların birisi kâtiplik yapacak, diğeri de mağaza muhafızlığını yerine getirecekti.

3. Esvap emininin kendi inisiyatifiyle eşya veya silah vermeye yetkisi yoktu. Ancak yüzbaşının takrirı ve miralay-alay emininin kabulleriyle verebilirdi.

4. Bl.teki mülazımlar tamire muhtaç eşyanın bir defterini hazırlayacak ve yzb. da buna mukabil bir imzalı takrir yazacaktı. Sonra bir çvş. ya da onb., defter ve takrirle beraber arızalı eşyayı esvap eminine teslim edecekti. Esvap emini eşyayı tamir ettirip, aynı takirde yazdığı şekilde tamir olduğuna kanaat getirirse, takriri imzalayıp alay eminine gösterip, onun da onayını alırsa miralaya bildirecekti. Tamir olunan eşya ancak bundan sonra birliğine teslim edilecekti.

5. Esvap mağazası, her gün zevaliden *dört saat* önce [sabah 08.00], eşya tamir takrirlerini toplamak, silah ve kayış takımına ilişkin tamir için açılacaktı. Pazartesi günleri eşya tamirine, Cumartesi günleri imal olunmuş malzemenin konulmasına, Pazar günleri ise mağazanın yoklamasına tahsis edilmişti.

6. Vefat veya firar edenler, ihraç olunanlar ve hastanede yatanların silah ve eşyaları esvap mağazasında muhafaza edilecekti. Esvap emininin diğer görevleri, aynı 1829 Kanunnamesi'nde belirtildiği gibi icra edilecekti.

2.2.8. Sağkol Ağasının Görev ve Sorumlulukları⁷⁰⁸

Sağkol ağaları kendi bölüklerinin iç hizmet ve genel nizamlarına nezaret edeceklerdi. Bununla beraber bölüklerinin iç muhasebelerine karışmayacaklardı. Hafta nöbetini münavebeyle tutacaklar, nö. olmadıklarında hizmet ve özellikle talimle uğraşacaklardı. Alay, memleket dâhilinde *geşt û güzâr* [intikal] ettiğinde, 393. madde gereği nüzulgahın [toplanma bölgesi] tertip ve tanzimi için haf. nö.nde olmayan sağkol ağalarından biri *konakçı* olarak görevlendirilecekti. Alay, seferde düşman derinliklerinde intikal ederse de nüzulgah tayini için görevlendirilmiş büyük zabitanaya eşlik etmek üzere gene haf. nö.nde olmayan bir sağkol ağası görevlendirilecekti.

Sağkol ağaları törenlerde büyük zabitanın arkalarında duracaklardı. Cuma ziyaretlerinde ise belirtilen zamanlarda binbaşısının yanına gidecekti.

⁷⁰⁸ Bu noktadan sonra 1829 Kanunnamesi'nden devam edilecektir. *Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, İBBK, M. Cevdet, No. 183, 1829, 56-70. maddeler, s. 27-34.

Alay, valisi olmayan bir bölgeyi muhafaza etmek üzere görevlendirildiğinde, kaymakamın nezaretinde ve solkol ağasının yardımıyla o bölgenin emniyet ve asayişinden mesul olacaktı. Sağkol ağası olmadığında, miralay, yzb. veya mülazım-ı evvellerden, fenn-i harp ve idarede mahir bir zabiti yerine nasbedecekti.

Haf. nö. sağkol ağası, bnb. yoksa kaymakamın nezaretinde olacaktı. Haf. nö.nde olan solkol ağası, mülazım, başçvş.ların hizmetlerine nezaret edecek, çvş. ve neferatın kışla nöbetindeki vazifelerini takip edecekti. Kışla hapishanesinin nizamına ve verilen tenbihatlara uygun işletildiğinden emin olacaktı. Kışla mesaisinin başlangıç ve bitiş zamanlarını belirleyen trampetlerin zamanında *urulmasına* dikkat edecekti. Kışla içi ve dışının daima temiz ve tertipli tutulması kendisinin göreviydi. Sağkol ağası, bir bölgenin muhafazasına görevlendirilmiş kıtayı, bir bölgeye eşya ve mühimmat sevkine görevlendirilmiş kıtanın korumasına verilmiş *cebelü* muhafızlarını, karakollara sevk edilmiş müfrezeleri, her gün değiştirilmeleri gereken kale muhafızlarını ve seferde büyük zabitanın kapılarında nöbet tutan askeri kontrol etmekle mükellefti. Farklı görevler için emredilmiş her türlü *angarya* sağkol ağası tarafından takip edilecekti. Bulunduğu kale muhasara altında alınırsa, istihkamatı kontrol etmek ve bunun için eşya imal eden amelenin yardımına verilecek zabitan ve neferin kontrolü ve münavebeyle değiştirilmesi onun sorumluluğundaydı. Kendi nöbetinden önce sevk edilmiş müfrezelerin görevlerine dair verilmiş emir, tenbihat, mecmua veya cerideleri bir önceki haf. nö. sağkol ağasından alıp, kendi nöbetinde ona göre hareket edecekti.

Haf. nö. sağkol ağası, 35. maddede anlatıldığı üzere, her gün *zevâlden üç buçuk saat önce* [08.30] toplanan *inhâ-yı umûmî cemiyetinde* [vukuat tekmili] hazır bulunacaktı. Nöbetçi heyetiyle görüştüktan sonra [bnb. ve solkol ağasıyla beraber] *zevâlden üç saat önce* [09.00] kaymakama tekmil vermek üzere yanına gidecekti. 24 saatlik vukuat tekmilini verdikten sonra ayrılmayacak [Bnb. ayrılıyor.], kaymakam ya da vekilinin miralaya verdiği vukuat tekmilinde yanında olacaktı. Fakat miralayın verdiği bir münferit emir dolayısıyla veya fevkalade bir vukuat olursa, haf. nö. bnb. veya kaymakama tekmil vermek için sabah vukuat tekmili toplantısını beklemeyecekti.

Vukuat tekmilinden sonra verilen emirleri alıp, *zevâlden bir buçuk saat önce* [10.30] yapılan alay yoklama içtimasına katılacaktı. Bölüklerin toplanması için *üç tranpete saçması* vurduracaktı. Bölükler *saf bağladıktan* sonra, haf. nö. sağkol ağası işaretlerle trampetçilere *bir darb-ı işâret* daha vurdurup, tüm bölüklerde yoklama işlemini başlatacaktı. Yoklamalar bittikten sonra haf. nö. mülazımları, sağkol ağasının etrafında *halkabend* olacaklardı. Sağkol ağası *bir darb-ı işâret* vurdurduğunda ise mülazımlar

yoklama kâğıtlarını sağkol ağasına vereceklerdi. Haf. nö. mülazımları eğer bölüklerinde noksan varsa, yoklamalarını yazılı olarak vereceklerdi. Gayri mevcutları yoksa şifahen bildireceklerdi. Yoklama bittikten sonra, gene trampet işaretiyle saff-ı harpte bekleyen bölükler, kendi yerlerine alınacaktı. Akşam yoklamaları ise koğuşlarda alınıyordu. Bitiminde nö. mül.lar, belirtilen yerde içtima edecekler, gene yoklamalarını nö. sağkol ağasına (ska.) yazılı ya da şifahen vereceklerdi. Eğer gayri mevcutları varsa, bl. başçvş.ları yazılı yoklamalarını 180 ve 201. maddeler gereğince, solkol ağasına (soka.) verecekler ve böylece alayın yoklama defterini oluşturacaklardı. Nö. ska. yoklama defterini imzalayacak, soka. marifetiyle bir suretini miralaya ve bir suretini de kaymakama gönderecekti. Nö. ska. eğer gerekirse bir daha yoklama alabilirdi.⁷⁰⁹

Nö. ska. karakol içtimasında bulunacak ve bnb. gelmeden önce karakol müfrezesinin edevatını kontrol edecekti. Sabah vukuat tekmilinde verilmiş emirleri, eğer alay yoklama içtimasında iletemediyse, hemen orada ifade edip, emir-komutayı birlik komutanlarına bırakacak ve 36. madde gereğince birlikleri sevk edecekti. Eğer birkaç alayın karakol askeri beraber içtima ederse ve nö. bnb. yoksa, askeri ska. emir-komuta ederek götürecekti. Miralay, karakol gittikten sonra bir emir verirse, bu emri mutlaka giden müfrezeye ulaştıracak ve iletildiğinden miralaya ve kaymakama haber verecekti. Bundan sonra küçük zabitanı çağırmak için bir trampet çaldıracaktı. Toplandıktan sonra her birine solkol ağası marifetiyle hizmetleri hakkında bilgi verdirecekti. Ska. içtimaların, angarya hizmetlerinin, sınıf eğitimlerinin ve diğer faaliyetlerin birbirine mani olmaması için başlama ve bitiş zamanlarına dikkat edip, kışlayı uyaracaktı. Nö. mül.lardan birkaçını tayinat tevziini kayda almak için nö. bnb.nın maiyetine gönderecek ve dağıtım esnasında miralayın verdiği bir emir varsa, bu emri diğer zabitanaya iletenecekti. Büyük zabitan ve ordu erkânına ise nö. olmayan başka bir sağkol ağası vasıtasıyla iletenecekti. Yeni emirler ska. vasıtasıyla trampet çaldırılıp başçvş.lara veya nö. çvşların kendilerine

⁷⁰⁹ Günümüzde yoklamalar, mesai saatlerinde kendi birlik komutanları tarafından alınır. Sadece günsonu akşam ve yat yoklamalarıyla haftasonu yoklamaları, nöbetçi heyeti tarafından alınır. Araştırma döneminde ise yoklamalar, alay hafta nöbetçi heyeti vasıtasıyla alınmaktaydı. Hafta nöbetçi heyeti, aslında sadece yoklamalar için değil, alayın nizam ve intizamı için gereken tüm günlük işleri halletmekle görevliydi. İç hizmetin icrası, fiili olarak bu heyet vasıtasıyla yürütülürdü. Nö. bnb. emir komutasında, bir taburda olması gereken tüm rütbelilerden bir zabıt, alay genelinden karma bir şekilde yazılıyordu. Bir bakıma, alayın organik teşkilatına yatay eklenmiş bir tb. komuta-kontrol merkezi gibiydiler. Özellikle alay katından gelen emirlerin birliklere zamanında iletilmesi çok önemliydi. Yoklamaların alınması, karakol ve müfrezelerin sevk, nöbet sisteminin işletilmesi, erzak dağıtımı, eşya ve mühimmat sevk, mıntika ve kışla temizliği, hapisane ve terbiyehananın kontrolü gibi faaliyetleri sevk ve idare ediyorlardı. Miralay adına kaymakam ve alay emini, haf. nö. heyeti ve faaliyetlerine nezaret etmekle görevliydi. 1829 Kanunnamesi, konuyu her rütbelinin görevleri altında ayrı ayrı işlediğinden, hafta nöbetinin bir bütün olarak kavranması zorlaşmaktadır. Bununla beraber Kanunname'nin en önemli konusudur çünkü iç hizmetin büyük bir çoğunluğu hafta nö. heyeti marifetiyle icra edilmektedir. Hafta nöbetçilerinin vazifelerinin toplu bir özeti için bk. *Hizmet-i Dahiliyye ve Nizâm ve İntizâm-ı Askeriyye*, SK, Hüsrev Paşa, No. 817M15, s. 7a-8a.

verilecekti. Yazılı verilmesi gereken emirler ise öğleden sonra, ska. tarafından nö. soka.na ve bl. eminlerine verilecekti.

Ska., müfrez kıta ve karakol müfrezelerinin haf. nö. soka. tarafından toplanıp, nö. mül. ve küçük zabitan tarafından kontrol edildiklerinden emin olacaktı. Bu yoklamadan sonra bizzat kendisi müfrezeleri muayene edecekti. Muayene ve kontrol sonrası, birlikleri kim götürecekse emir-komutayı ona bırakacaktı. Nö. ska., mesaiyi düzenleyen subaydı. Talim, tayinat tevzi veya nöbet faaliyetleri, onun çaldırdığı trampetlerle başlayacaktı.

Ska., *cem'iyet* [içtima] işareti verildiğinde, tb. ve bl.leri toplamak ve eğer gerekirse, *sancak almak resmini* icra etmek maksadıyla nö. bnb.dan izin isteyecekti. Sancak kıtası görevini, usulen mümtaz ve avcı bl.leri sırayla ifa ediyorlardı. Fakat iki bl. de yoksa o zaman *bir bl. tüfenkçi neferâtı* töreni icra edebilirdi. Ska., alay veya taburu *tathîr-i beden için suda yıkandırmak* veya farklı bir angarya hizmeti için içtima ettirdiğinde, eğer birlikte büyük zabitan yoksa, emir-komutayı nö. yzb.ya bırakacaktı. Nö. mül.lar ve nö. küçük zabitan, bu içtimalarda mutlaka bulunmak zorundaydılar.

Ska., kışladaki karakolhaneyi sıkça kontrol edecekti. Hatta soka.nı, karakol hizmetlerini takip etmesi için uyaracaktı. Karakolhaneden sonra terbiyehane ve hapishaneyi kontrol edecek, gene soka.nı da kontrol etmesi için görevlendirecekti. Özellikle *mahbûsların* talim yapmaları ve angarya hizmetinde kullanılmalarına dikkat edecekti. Ayrıca tayinatlarının verildiğinden emin olacak, istekleri varsa dinleyip hakkaniyetle davranılmasını sağlayacaktı.

Sağkol ağası tüm bu görevlere ilaveten miralay, kaymakam veya başka bir büyük zabitan kışlaya gelirse, kendilerine refakat edecekti. Ska.nın kışla mesaisi için mühim görevleri bulunduğundan kışladan ayrılmaması gerekiyordu. Ayrılmaya mecbur olursa, işlerini soka. takip edecekti. Özellikle emirlerin aksamadan yerine getirilmesi için soka.nı *tahkîk* edecekti.

Nö. ska., nö. bnb. nezaretinde olduğundan alay emrine verilmiş top. ve sv. bl.lerine de nezaret edecekti. Topçuları “piyade” iç hizmetine, keşif için görevlendirilmiş sv.leri ise “süvari” iç hizmetine göre takip ve kontrol edecekti.⁷¹⁰

⁷¹⁰ Kanunname bu maddede, topçuların *piyâde 'askerinden 'addolunduğu* için, piyade nizamına göre iç hizmetlerini sürdüreceklerini belirtmiştir. Dönem itibarıyla, sınıflar arasındaki en net ayrım, bindirilmiş ya da yaya olmasıydı. Bunun dışına ihtisasları ne olursa olsun, tüm sınıfların temelde piyade olduğu, sonrasında ihtisaslaşmanın geldiği anlaşılmaktadır. Günümüzde TSK'nde de varolan “piyadenin temel sınıf olduğu” teamülü, o zamandan şekillenmeye başlamıştır.

Nö. ska.nın görevleri görüldüğü üzere yoğun ve önemliydi. Eğer işlerin yoğunluğuna bir de alayın bulunduğu bölge ve görevinin ağırlığı eklenirse, miralay, kendisine yardımcı olması için nö. olmayan bir zabiti desteğine verebilirdi.

2.2.9. Solkol Ağasının Görev ve Sorumlulukları⁷¹¹

Solkol ağası (soka.), nizam ve hizmete müteallik tüm hususlarda öncelikle küçük zabitan ve onbaşıları takip ve kontrol etmekle mükellefti. Küçük zabitanın davranış, mesleki yeterlilik ve tahsillerine nezaret etmek onun sorumluluğundaydı. Bunun dışında sağkol ağasının yardımcısıydı. Onun görevlerini yapmasına engel olacak şeyleri kendisine bildirecekti.

Soka., muhafazasında oldukları kalenin muhafızı yoksa, kalenin iç hizmeti ve ska.nın tüm faaliyetlerinde ona yardım edecekti. Ayrıca alay yoklamalarında tespit ettiği vukuat halinde olan askerleri araştırıp, muhtemelen gittikleri mahallerde *kol gezdirecekti*. Aynı şekilde kışlaya giren *ecnebîleri tahkîk* edecekti. Bir iş maksadıyla değilse, girmelerine izin vermeyecekti.

Alay solkol ağalarından en kıdemlisi, bazı görevleri soka.ları arasında taksim edecekti. Kendisi mesela, zahire takriri vesair evrakı tertip edip imzalayacaktı. Diğer bir soka., trampetçi, *mûsîkâr* ve yzb.larının talim ve hizmetlerini kontrol edecek, her alay içtiması öncesi muzika bl.nü kontrol ve muayene edecekti. Soka.ları, haf. nö.ne münavebeyle girecekler fakat nö. olmayan soka.larından biri, nö. soka.na yardım için tayin edilecekti. Ayrıca görevlendirilen bu soka., sınıf talimleri için aldığı içtimalarda, angarya hizmetlerinde, tayinat tevziinde, emirlerin nö. olmayan zabitanaya ulaştırılmasında, vesair hizmetlerde ska.na yardım edecekti. Bununla beraber işbu emirleri alay eminine, haf. nö. olan soka. iletecekti. Soka.larından biri mevcut değilse, miralay onun yerine *başkasını* geçici olarak atayabilirdi veya görevlerini başka bir soka.na devredebilirdi.

Haf. nö. soka, haf. nö. ska. maiyetinde görev yapacaktı. Ska. kışlada olmadığı zamanlarda onun görevini takip edecek, emirlerin icrası ve olağanüstü vukuatı nö. ska.na bildirecekti. Bununla beraber olağanüstü durumları derhal kaymakam ve haf. nö. bnb.na da bildirmeyi ihmal etmeyecekti.

Nö. soka., nöbete girerken, küçük zabitan ve onb.ların 60. maddede belirtildiği üzere⁷¹², nöbet ve hizmetlerini belirtir defteri, kendisiye beraber nöbete girecek küçük zabitan ve

⁷¹¹ *Kâunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, 1829, 71-93. maddeler, s. 34-43.

onb.ların cetvellerini ve emir, tenbihat ve talimat mecmualarını selefi olan nö. soka.dan alacaktı.

Nö. soka., nö. ska. kendisini muaf tutmadıkça, yoklama, karakol cemiyeti, müfrez kıtaların sevki ve alay içtimalarının hepsinde bulunacaktı. İlâveten, kale erkânıyla irtibatı kuracak olan subaydı. Onlarla bulunduğu zamanlar, koordine edilmesi gereken hususları not alacaktı. Eğer acil bir durum olursa derhal kışlaya dönecek, *emir tranpetesini urdurup*, nö. bnb., nö. ska.na ve ilgilendiriyorsa nö. yzb.ya durumu bildirecekti.

Nö. soka., akşam yoklamasından muaf olanlar için tutulan izin tezkirelerini bizzat görüp, imzalayacaktı. Bu gayri mevcut hakkında, karakol çvş.nun kışlaya dönenler için verdiği tekmili takip edecek hatta kendisi de bir liste tutacaktı. Yani soka.ları ve özellikle de nö. soka., nö. çvş.lara, nizam karakollarına, karakol trampetçilerine, hususen başlarında müstakil bir zabıt olmayan tüm karakollara nezaret edecekti.

'Âdetâ ve fevka'l-'âde hizmetlerin başlaması için çaldırılacak trampetlerin zamanlarını takip edecek ilk sorumlu zabıt, nö. soka.ydı. Bu konuda karakol çvş.nu görevlendirse de sorumluluk kendisindeydi.

⁷¹² Kanunname'nin İÜNEK, 6874 no.lu nüshası, farklı olarak 209 ve 210. maddelere atıfta bulunmuştur. Agk., İÜNEK, No. 6874, s. 30.

Hidemât-ı Yevmiye için Trampet İşâretlerine Tâyin Olunan Vakitler [Mesai Çizelgesi]

Vakit	3 Haziran 1829'da Saat	Faaliyet/Hizmet
Gün Doğumundan Bir Saat Önce	04:33	Uyanma, Sabah Namazı ve Hazırlık
Gün Doğumu (<i>Tulû'-i Şems</i>)	05:33	Birlikler münavebeyle kışlayı temizlerler.
Gün Doğumundan Bir Saat Sonra	06:33	Küçük zabitan (çvş.lar) bl.lerinin vukuat tekmilini büyük zabitanaya vermek üzere toplanırlar.
Gün Doğumundan Bir Buçuk Saat Sonra	07:03	Trampetçiler toplanacaktır.
Gün Doğumundan İki Saat Sonra	07:33	İçtima
Gün Doğumundan Üç Saat Sonra	08:33	Haf. nö. çvş.ları koğuş kontrolü yapacaktır.
Zevalden Bir Buçuk Saat Önce	10:30	Çorba
Zevalden Bir Saat Önce	11:00	Yoklama (alay içtması)
Zevalden Yarım Saat Önce	11:30	Karakola gönderilecek asker içtima edecektir.
Vaktinde		Öğle Namazı
Vaktinde		İkindi Namazı
Gün Batımından (<i>Gurûb-i Şems</i>) Bir Saat Önce	19:31	Akşam Çorbası
Yatsıdan Çeyrek Saat Önce		Trampetçiler toplanacaktır.
Vaktinde		Yatsı Namazı
Yatsı Namazı Sonrası		Yat Yoklaması
Yatsı Yoklaması Sonrası		Ateş ve mumlar söndürülecektir.

Tablo 53. 3 Haziran 1829 Tarihli Mesai Çizelgesine Göre Trampet Çalış Vakitleri⁷¹³

Kanunname, trampetlerin zamanında çaldırılması hizmetini solkol ağasına tevdi ettikten sonra, mesainin ana bölümlerinde trampet çalış vakitlerini ayarlıyordu. Buna binaen asker, belirlenen mesai çizelgesine göre sabah namazı ve güne hazırlık maksadıyla **gün doğumundan bir saat önce** uyandırılacaktı. Sonrasında Tablo 53'te belirtildiği üzere iç hizmetleri icra edecekti. Belirtilen çizelge, alay kışlasında trampetle belirlenen ana mesaiyi açıklıyordu. Bununla beraber, bir de boruyla belirlenen, müfrez avcı neferatı ve keşifle görevlendirilmiş süvari için bir mesai vardı. Bunlar, süvari askerine mahsus *boru işâretlerine* tabiydi. Bu durumda, süvari ve avcı neferatıyla, talim, karakol görevleri, nöbetler, tayinat tevzii veya münferit emirleri icra eden alay personelinin, hep birden aynı mesaiyi uygulayamadığı anlaşılmaktadır.

Muhafızı olmayan bir kalenin muhafazasında olan alayın haf. nö. soka., *zevâlden dört saat evvel* [08:00] görevli tüm karakolhanelerin zabitanından tekmil ve takrirlerini alacaktı. Sonra, *kışlakda nizâma me'mûr karakol* zabitanından da tekmil ve takrirlerini alıp birleştirecekti. Nö. soka., *karakol rûzmerre cerîdesini* de alıp, *zevâlden üç buçuk saat evvel* [08:30] *inhâ-i umûmî* [vukuat tekmili] için nöbetçi heyetinin toplandığı mahale varacaktı. Burada diğer bölüklerin vukuat tekmillerini de alıp, kendi ceridesiyle birleştirip, alayın genel vukuat tekmil raporunu kaleme alacaktı. Bu raporu *vezîrine*

⁷¹³ 3 Haziran 1829'da güneşin doğuş (tulû'-i şems/sunrise) ve güneşin batış saatleri (gurûb-i şems/sunset), tarih, enlem ve boylama göre gündeğümü ve günbatımını hesaplayan "Data Services" isimli programa hesaplatılmıştır. İstanbul'un enlemi (latitude) 41° 0' 54" kuzey (north positive), boylamı (longitute) 28° 58' 46" doğu (east positive) kabul edilmiştir. (Kaynak: <https://www.latlong.net/place/istanbul-turkey-2242.html>). Zaman dilimi, Greenwich'e göre +3 saat (doğu) girilmiştir. Tarih olarak da Kanunname'nin basıldığı 3 Haziran 1829 girilmiştir. Buna göre ilgili tarihte gündeğümü saat 05:33, günbatımı saat 20:31'de gerçekleşmiştir. Bk. <https://aa.usno.navy.mil/data/index>. Zeval saati ise öğle saat 12:00 kabul edilmiştir. Çizelgede belirtilen vakitler trampetlerin çalış vakitleridir. Kanunname'de belirtilen rütbelilerin işe başlama vakitleriyle uyumlayabilir.

[varsa kale muhafızı] imzalatırıp, sonrasında haf. nö. bnb. veya kaymakamın yanına gitmekte olan nö. heyetine yetiştirilecekti. Nö. soka. yukarıda anlatılan tüm hususlara dair verilen vukuat tekmilinin bir suretini, karakol merasim töreninde alay eminine de verecek, bu hususlara dair verilen emirleri kendisine iletilecekti.

Karakol müfrezeleri sevk olunacağı vakit, nö. soka., müfrezeleri merasim töreni yapmak üzere toplayacaktı. Sonrasında nö. başçvşları en önde, nö. çvş.lar ikinci sırada ve nö. onb.lar üçüncü sırada olacak şekilde içtima ettirecekti. Soka., karakol ve nö. heyeti küçük zabitanından bir tören bölüğü teşkil edecek ve küçük zabitanından en kıdemli başçavuşu, rütbelilerin önünde yürütecekti. Bunun dışındaki hususlar 36 ve 79. maddelerde olduğu üzere icra edilecekti.⁷¹⁴ Nö. soka., merasim törenini müteakip, günlük emirleri bl. eminlerine iletilecekti. İletilecek bir emir yoksa mecmualarını imzalayacaktı.

Nö. soka., akşam yoklamasını başçvş.lardan aldıktan sonra birleştirip, nö. ska.na imzalatacaktı. Sonrasında bir suretini miralaya, bir suretini kaymakama, *bir hülâsasını da memleketin vâlisine* götürecekti.

Nö. soka., yatsı namazından *bir saat sonra* da neferatın silah ve takımlarını koyduğu silahlıkları kontrol edecekti. Sonrasında *nizâm karakolu tenbîhnâmesinde* yazdığı üzere, tüm kışlada sönmesi gereken *ışığın* söndüğünden emin olacaktı. Bu saatten sonra kışlanın emniyet ve asayişinden sorumluydu. Nö. ska. tekrar bir yoklama isterse veya mahsusen bir bölüğü, bir takımı ya da bir koğuşu saymak isterse ona refakat edecekti. Yat yoklamasında bir hata olduğunu tespit ederse veya yatsı namazından sonra kışlaya bir *ecnebî* veya bir neferin girmiş veya çıkmış olduğunu veya bulunmaması gereken bir şahsın olduğunu sezinlerse, derhal şahsı yakalamaya çalışacaktı. Bunlar dışında gece boyunca şüpheli gördüğü her durumu çözecekti. Ertesi gün ise durumu nö. ska.na bildirip emirlerini alacaktı.

Nö. soka., her gün nö. onb.lar ve karakol çvş.larının kışlanın mıntika temizliğini yaptırdıklarını kontrol edecekti. Bunun yanında kışla demirbaş sorumlularına da nezaret edecekti.

⁷¹⁴ 36. madde, nö. bnb.nın karakol sevindeki görevlerini anlatsa da 79. maddenin karakol yoklaması veya karakol merasim töreniyle ilgili bir alakası yoktur. Ne amaçla atfedildiği anlaşılamamıştır.

Nö. soka., terbiyehanede hapis veya tomruk⁷¹⁵ cezalarını çeken mahpusların yiyecek ve içecek istihkaklarını tam aldıklarına dikkat edecekti. Cezalarını kanuna göre çektiklerini kontrol edecek, *haftada bir kere* tıraş olmalarına dikkat edecekti. Tevkif olunmuş mahpuslardan biri hastalık sebebiyle veya miralayın iziniyle ihraç olunursa başçvş.lara bilgi verecekti.

Nö. soka., nö. çvş. ve onb.ları kontrol etmek için emir trampetini çaldırabilirdi. Ayrıca tevkif olunanları sık sık yoklayacak ve yoklama defterini nizam karakoluna iade edecekti.

Miralay ve kaymakam gibi büyük zabitan kışlayı denetlemek maksadıyla geldiklerinde, eğer nö. ska. yoksa, nö. soka. kendilerine refakat edecekti. Tüm bunlarla beraber, 29. madde gereği, alayın emrine girmiş top. ve sv. bl.lerini kontrolde, nö. ska.na yardım edecekti.⁷¹⁶

2.2.10. Alay Hazinedar ve Veznedarının Görev ve Sorumlulukları⁷¹⁷

Alay hazinedarı kendisine emanet edilen *meblağ ve tuttuğu defâtir* hakkında muhasebe meclisine karşı sorumluydu. Meclisin reisi ve alay emini bu hususta uygun gördükleri vakit tahkikat yapabilirlerdi. Hazinedar, meclisin *ser-kâtibi* olarak alay emininin nezaretinde çalışacaktı. Mecliste imza olunacak mektup ve senetleri yazacaktı.

Hazinedar, her gün *zevâl vaktinden dört-beş saat mukaddem* bl. eminlerinden *vukû'ât ve zuhûrâta*⁷¹⁸ dair gönderilen takrirlerden malumatı toplayıp 215. madde gereği, emrindeki serkâtiplerden biriyle alay eminine gönderecekti. Ayrıca her sabah hastane tezkirelerini imzalayıp, deftere kaydedecekti.

⁷¹⁵ Bir tür ceza çeşididir. Eskiden beri Osmanlı ceza sisteminde bir yeri vardı. 4-5 m uzunluğunda, 40-50 cm eninde bir ağaç kütüğe, sekiz-on mahkûmun ayaklarını mevcut yuvalara kilitlemek suretiyle uygulanırdı. Aslında bir sorgulama aletiydi ama ileride değinileceği üzere, Osmanlı askerî ceza sisteminde en yaygın cezalardan biriydi. Bilgi için bk. Emel Demir, *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Reformu: Çanakkale Hapishanesi Örneği*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2013, s. 26-27.

⁷¹⁶ Kanunname'nin İÜNEK, 6874 no.lu nüshası, bu maddede farklı olarak 29. maddeyle beraber, 69. maddeye de atıfta bulunmuştur. Agk., İÜNEK, No. 6874, s. 35.

⁷¹⁷ *Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, 1829, 94-100. maddeler, s. 43-44.

⁷¹⁸ Günümüzde bir rütbelinin görev, faaliyet veya özellikle nöbet sonrası zararlar sonuclanan birtakım olayları bir üstüne bildirirken kullandığı "vukuat" kelimesi, genellikle olumsuz bir anlam taşır. Araştırma döneminde ise "vukuat" kelimesi olması gerektiği gibi kullanılıp, *meydana gelen olaylar, vak'alar* anlamındadır. *Hesapta olmayan, gerçekleşeceği düşünülmeyen, umulmayan durum ve olaylar, olağan dışı şeyler* anlamında daha çok "zuhurat" kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Bk. Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı*, s. 1320, 1393.

Hazinedarın, zahire muhasebesinde aynı alay emini gibi sorumluluğu bulunmaktaydı. Bu sebeple, *zehâ'ir defterini* toplayacak, yekûnu hesaplayıp imzalayacaktı.⁷¹⁹ Ayrıca müfrez kıtaların maaş icmal ve çizelgelerini hazırlayacak, bu konuda kendisinden bir bilgi veya evrak istendiğinde bunu vermeye hazır olacaktı.

Hazinedar Cuma ziyaretlerine alay emini maiyetinde katılacaktı. Kendi maiyetinde olan personeli de getirmeyi unutmayacaktı. Alay Hazinedarlığı ve alay sandığı uygulamasına yönelik 6 Ocak 1831 tarihli Ek'in 6. maddesinde de belirtildiği üzere, hazinedarın maiyetinde bir veznedar tayin olunacaktı. Görevi her ne kadar hazinedar yardımcılığı gibi görünse de veznedarın, daha çok müfrez kıtalarda alay eminliği vazifesi için ihdas edildiği anlaşılmaktadır. Görevini *muhasebe* [meclisi] ve kendisine tenbih olunan emirlere istinaden yürütecekti. Veznedarlar aynı hazinedarlar gibi yzb. ve mülazımlardan seçileceğinden, hazinedarla *hemrûtbe* olsa da hazinedarın maiyetinde görev yapacaktı.⁷²⁰

2.2.11. Esvap Emininin Görev ve Sorumlulukları⁷²¹

Kanunname, esvap eminin görevlerini açıklamaya, 6 Ocak 1831 tarihli “alay mağazaları ve esvap eminliği” konulu Ek'in 1 ve 2 maddesini (2.2.7. bölüm) tekrar ederek başlamaktadır. Sonrasında esvap emininin, yzb. takriri ve alay emininin kabulü olmadan silah ve eşya veremeyeceğini söylüyordu. Fakat hatırlanacağı üzere, “alay mağazaları ve esvap eminliği” konulu Ek'in 3. maddesiyle, miralayın da kabulünün gerektiği eklenmişti.

Devamında mezkûr Ek'in 4, 5 ve 6. maddelerini tekrar ediyordu. Yalnız Ek'te olup 104. maddede olmayan husus, esvap emini eşyayı tamir ettirdikten sonra birliğine iade etmek için sadece alay emininin değil, miralayın da onayını alması gerektiği idi. 104. maddede olup da Ek'te olmayan husus ise *her bir 'amele ve ehl-i san'atın* kendi iş

⁷¹⁹ Kanunname'nin bu bölümünde vurgulanmıyordu ama hazinedarın en az alay sandığını işletmek kadar önemli bir görevi daha bulunuyordu: Tayinat tevzi. Bu görevin asıl sorumlusu hazinedardı. Sadece zahire değil, tüm erzak dağıtımlarına katılmalı ve ilgili defter ve çizelgeleri tutmalıydı. Eğer alayda bir hazinedar yoksa bu göreve uygun bir sağ veya solkol ağası atanmalıydı. *Hizmet-i Dahiliyye ve Nizâm ve İntizâm-ı Askeriyye*, s. 17b.

⁷²⁰ Veznedarlık, yapısı ve ifa edecek rütbelinin seçilmesi bağlamında ilginç bir görevdir. Kanun'da veya Ek'inde veznedarın asli görevi uhdesinde mi yoksa ayrı bir görevlendirmeye mi vazife yapacağı açık değildir. Tablo 16'ya esas piyade alay kadrosu araştırılırken de rastlanılmamıştır. Ayrı bir maaş tahsis edilmediğine göre, ikiz görevli bir bl. ya da tk. komutanı olma ihtimali yüksektir. Bu konudaki muğlaklığın Osmanlı askerî düşüncesinden kaynaklanmadığı anlaşılmaktadır. 1829 Kanunnamesi'nin alay hazinedarlığı bölümü (94-100. maddeler), menşei olan Fransız Kanunnamesi'nin alay hazinedarlığı (*trésorier*) bölümüne (46-52. maddeler) tekabül etmektedir ve içerikleri aynıdır. Hatta 52. madde, veznedarı (*officier-payeur*) anlatmaktadır ve içeriği 1829 Kanunnamesi'nin 100. maddesiyle aynıdır. Bk. *Ordonnance du Roi*, s. 25-26.

⁷²¹ *Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, 1829, 101-109. maddeler, s. 44-47.

günlerinde kârhanelerde tamir hizmetlerini yapacağı ve eğer bir eşya layıkıyla tamir edilmezse ustabaşının hesabından kesilerek tekrar tamir ettirileceğiydi. Amele ustalar, esvap emini ve onun maiyetindeki zabıtların nezaretleri altında görev yapacaklardı. Ustaların takdim ettikleri defterlerin, esvap emini ve eşya/silaha memur edilmiş subayların [mal saymanlarının] imzası olmadıkça bir hükmü yoktu. Ustalar, zimmete girecek yeni veya tamir olunmuş bir malzemeyi, kendi inisiyatifleriyle sahibine teslim edemeyeceklerdi. Eşyalar, [alay emini ve miralayın onayıyla] esvap emininin *tashîh ve ma'rifetiyle* dağıtılacaktı. Esvap emini, amele ustalardan kötü niyetleri açıkça belli olanları alay eminine bildirerek değiştirebilecekti. Ayrıca, *hidmetinde kusûr ve ihmal edenleri* hapis cezasıyla cezalandırabilecek, amelelerin tedibi gerektiğinde ise *yevmiyelerini kat'* edebilecekti.⁷²²

İş ocakları ve buralarda görev yapan usta ve ameleler üzerinde yetkisinin tam olduğu anlaşılan esvap emini, eşya ve silah muhafaza/dağıtım/bakım dışındaki hizmetlerden muaftı. Fakat alay k.nı münasip görürse, eğitimlerin nazari bölümlerine veya eğitime katılabilecekti. Ayrıca mağazaların muhafazasına görevlendirilmiş kıtaları eksik tertip ederse, alay emininin bunu düzeltmek için vereceği hizmeti yapmaya hazır olacaktı.

Esvap emini, alay emininin maiyyetinde olarak, miralaya Cuma ziyaretinde bulunacak heyete katılacaktı. Eğer alay emini bir göreve gönderirse, katılamama sebebini miralaya bildirecekti. Son olarak esvap emini, mülazım ve başçvş.lar, kendi bl.leri hakkında bir hususta kendisine müracaat ettiklerinde, imtina etmeyecek ve problemlerini giderecekti.

2.2.12. Cerrahbaşı ve Halifelerinin Görev ve Sorumlulukları⁷²³

Cerrahbaşı ve yardımcı halifeleri olağanüstü durumlarda yapılan *zabîân cem'iyetlerine* [topantı/içtima] katılacaktı. Cuma günleri miralay ziyareti için halifelerini toplayıp, önce kaymakamı görecekti, sonra da miralay ziyaretine katılacaktı.

⁷²² Hatırlanacağı üzere tertiplerin teşkilatlarına tüfekçi, kundakçı, demirci, saraç, nalbant ve marangoz gibi esnaflar dâhil edilmişti. Tertiplerin organik kuruluşunda kesin olarak bulundukları tespit edilebilen bu esnafların, sonrasında alayın teşkilatına mı girdikleri, yoksa harici olarak mı istihdam edildikleri meselesi ihtilaflı kalmıştı. Bk. Dipnot 462. Kanunname'nin belirttiği üzere, esvap emininin üzerlerindeki nüfuzunun tam ve kesin olması, esnaf ve amele ustalarını alay teşkilatına biraz daha yaklaştırsa da bir başka bilgi, ihtilaflı gene olduğu yere geri getirmektedir. P. 1. A. K.'nın Nizamnamesi'nin 32. maddesinde, amele ustaların [aslında] kışlada kalmaları gerektiğini belirttikten sonra, mevzuatın izin vermemesi sebebiyle en azından kışlaya yakın mahallerde ikamet etmelerinin uygun olacağını yazmaktaydı. *Hizmet-i Dahiliyye ve Nizâm ve İntizâm-ı Askeriyye*, s. 4b.

⁷²³ *Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, 1829, 110-121. maddeler, s. 47-51.

Cerrahbaşı her gün, *tulû'-ı şemsden bir saat sonra* kışlaya gelecek, tıbbi müdahaleye muhtaç olan personeli muayene etmek üzere başçvş.ların nizam karakoluna bıraktıkları hastaları gösterir pusulaları toplayacaktı.⁷²⁴ Sonra koğuşlara gidecek, askerleri, yiyecek ve içeceklerini kontrol edip, koğuşların havası *mûte'affin* [kokmuş] ise *ceyyid* [iyi, hoş] olması için zabitanı uyaracaktı. Kışla karakolundaki zabitan, terbiyehane, hapishane veya tomrukta, hasta veya yaralı olduğunu bildirirse, buralara varıp hasta/yaralıları muayene edip, gerekirse hastaneye sevk edecekti. Kaymakamın iziniyle, bu işlemi yapmak ve hastane tezkirelerini vermek üzere halifelerini gönderebilirdi. Bu hastane tezkirelerinin başka mahallerden geciktirilmesine izin verilmeyecekti. Cerrahbaşı her sabah vukuat tekmili için toplanmış [zevalden üç buçuk saat önce, saat 08:30'da yapılan] nö. heyetine katılacak, ve muayene ettiği personel hakkında nö. bnb.ya şifahen bilgi verecekti. Ayrıca, eğer hapishanede, hastaneye gitmesine gerek olmadığı halde, *inhirâf-ı mizâc* [hastalık belirtileri gösteren] sebebiyle daha fazla durmaya muktedir olmayan mahpus tespit ederse, ihraç olunması gerektiğini bnb.ya bildirecekti.

Cerrahbaşı, alay personelinden *emrâz-ı hafife ve cildiyyeye mübtelâ* olanları illetlerinden kurtarmak üzere *tedbîr ve mu'âlece* [basit tıbbi müdahale ve ilaç verme] getirmek/yapmak zorundaydı. Bîmarhânenin nizamına göre işletilmesi ve eksik edevatının tamamlanması için kaymakamla koordine kuracaktı. Bl.lerden bir onbaşı, cerrahbaşının hizmetlerinde yardımcı olması için emrine verilecekti.

Bir onb. veya neferin hastalığı veya *ârizası* cerrahbaşı tarafından tasdik edilmedikçe, o nefer veya onb.nın hizmetten muafiyeti geçerli olmayacaktı. Cerrahbaşının bu konuda yazdığı tasdikname ise kaymakamın onayına maruzdu. Bu tasdiknameler hastaneden yeni taburcu olmuş askerler için de geçerliydi.

Cerrahbaşı en az *haftada iki def'a*, alayının asker gönderdiği hastaneleri kontrol edecek, personelin durumları ve ne gibi tedaviler uygulandığı konusunda miralayına yazılı rapor verecekti. Büyük zabitler hastaneye geldiklerinde de onlara refakat edecekti. Cerrahbaşı veya halifeleri, büyük zabitan tarafından askerî ya da başka *ahâlî* hastanelerine görevlendirilebilirlerdi. Bu durumda bile bağlı bulundukları alayın personelini muayene ve tedavi etme sorumlulukları devam edecekti.⁷²⁵

⁷²⁴ Her sabah içtimasında çvş.lar, *keyifsiz* [hasta] olan askerin isim, koğuş ve takımlarını belirtir pusulaları nizam karakoluna bırakırlardı. Ayrıca fevkaledede durumlarda kışlaya hemen çağırabilmek için, başçvş.lar ve solkol ağaları cerrahbaşının ikametgahını bilmek zorundaydılar. Cerrahbaşılardan vazifelerinin bir özeti için bk. *Hizmet-i Dahiliyye ve Nizâm ve İntizâm-ı Askeriyye*, s. 14a.

⁷²⁵ Mansûre ordusunun gerek teşkilat, gerekse iç hizmet gelişim süreci incelenirken, modern Türk tıbbının doğuşu da gözden kaçmamaktadır. 14 Mart 1827'de Şehzadebaşı'nda, Tulumbacılar Konağı'nda açılan

Cerrahbaşı hasta mevcut ve durumlarını, hastaneye sevk edilecek personel sayısını her gün *zevâlden bir saat önce* [11:00] kaymakama bildirecekti. Ayrıca *15 günde bir* kışlayı genel olarak denetleyecekti. Denetleme sonrası *sıhhat-i insâna muzırr ve münâfi* birşey tespit ederse, derhal durumu kaymakama bildirecekti. Kışlanın ve mevsimin, kışla havasına olan etkilerini takip edecek, eğer münasip görürse, *'askeri suda yıkandırmayı* teklif edip, halifelerine bu faaliyeti takip ettirecekti.

Cerrahbaşı halifeleriyle beraber *üç ayda bir* küçük zabitan ve neferatı muayene edecekti. Eğer cilt hastalığı tespit ederse kaymakam ve alay eminiyle durumu müzakere edip, gerekli tedbiri aldıracaktı. Bu konuda acemileri daha sık kontrol edecekti. Sılaya izin verilenleri, gitmeden önce kontrol edecek, *emrâz-ı redî'e* [azgın hastalık] yakalananlar varsa izinleri iptal olunacak, ancak iyileştikten sonra izine gitmelerine ruhsat verilecekti. Alaya yeni giren acemiler ve ihraç olunan neferatın toplu kontrolleri önemliydi.

Alay talime gittiğinde veya bir mahale gitmek için intikal ettiğinde cerrahbaşı da birliğiyle hareket edecekti. Yanına bağ, astar, hemen sürülebilecek merhem ve ilaçlarını alacaktı. Miralay izniyle bazı talimlere katılmayabilirdi ama halifesini mutlaka gönderecekti.

Tıphane-i Amireyle başlayan bu iptidai fakat önemli hikâye, ilk mezunlarını vermeye başlamıştır. 2 Ocak 1829'da Tıphaneden Mansûre tb.larına imtihanla atanan dört cerrahın yerine iki, üç ve dördüncü sınıflarda yürütülen silsile için bk. BOA, C. SH., 25/1242. Bu tarihe gelindiğinde, Türk askerî tababet ve cerrahiye hikayesi sadece cerrah mezun etmeyecek, artık askerî hastaneler kurma ve alaylarda görev yapmaya başlayan cerrahbaşı ve halifelerinin iç hizmetini düzenleme safhasına geçecektir. Mansûre ordusu kurulmaya, Rumeli ve Anadolu'da ilk kışlalar yapılmaya başlandığında eş zamanlı olarak, bizzat Padişah tarafından kışlaların yakınlarına birer askerî hastane ve değirmen kurulması için emir verilmişti. BOA, HAT, 597/29296. Bununla beraber tüm bu tıbbi girişimlerin, önemiyle ters orantılı olarak yetersizliği de gözden kaçmamaktadır. Kanunname, her alayda bir cerrahbaşı iki halife cerrah varmış gibi bir iç hizmet planlaması yapıyordu ama Kanunname yazılmadan beş ay önce, Serdar-ı Ekrem emir-komutasındaki "tüm" Ordu-yı Hümayun için, bir Cerrahbaşı Şakir Ağa ve emrinde sadece birkaç cerrah bulunmaktaydı. Yetmediği aşikâr ki derhal Edirne'den aylıkla, hariçten beş cerrah istihdam edilip gönderilmesi isteniyordu. BOA, C. AS., 609/25700. Ayrıca düşük sayıda istihdam edilen cerrahların eğitim seviyeleri de yetersizdi. Bu sebeple livadan bahsettiğine göre 1831 sonrası verildiği düşünülen bir takirde, Seraskerlik, her taburda olan 200 kuruş mahiyeli bir cerrahın, artık iki taburda bir tane olması ve iki alayda toplam dört cerrahın başına, liva seviyesinde bir Avrupalı cerrahın tayin edilmesini teklif etmişti. Mirivanın taht-ı nezaretinde olacak bu Avrupalı cerrah, altındaki diğer dört cerraha ameli eğitim verecekti. BOA, HAT, 295/17585. Dönem tıbbının altyapı ve yetişmiş personel eksikliğine dair arşivde birçok belge göze çarpmakta olup, hatırlanacağı üzere yüksek oranda nefer vefatları, birinci bölümün sonuçlarına da etki etmişti. Buna binaen meselenin, en az Mansûre ve düzenli ordu hikâyesi kadar önemli olduğu görülmektedir. Ayrıca sunulan ufak ve ayrıntı bilgilerin, Türk askerî tıbbına dair araştırmalara destek vermesi de umulmaktadır. Çünkü günümüzde, askerî hastanelerin kapatılması ve askerî tababet ve cerrahiye, sivil dâhiliye ve genel cerrahiye ile ikame edilmeye çalışılması, yani düzenli ordu hikâyesiyle eş zamanlı doğmuş, neredeyse iki asırlık modern askerî tıp kazanımlarının yok edilmesi, "ancak" bu konudaki yetersiz tarihi araştırma sayısıyla açıklanabilir.

Cerrahbaşı alay personeline verdiği sağlık hizmeti için ücret almayacaktı. Sadece, miralayın izniyle hanelerinde tedavi gören zabıtanın gene muayene ücreti almayacaktı fakat kullandığı ilaçların ücretini zabıtanın tahsil edecekti.

Cerrahbaşı ve halifeler, bulundukları mahal ve hanelerinde oldukları saatleri belirtir bir *yâftayı* nizam karakoluna yapıştırıracaklardı. Böylece acil bir durumda derhal çağrılabilirler.

Cerrahbaşı intikal veya seferde bir *şâkirdiyle*⁷²⁶ beraber, alay ordu erkânıyla beraber olacaktı. Halifeleri ise taburlarla beraber hareket edeceklerdi. Halife ve şâkirdler cerrahbaşı nasıl hizmet veriyorsa aynı hizmeti vermekle mükellefeler.

2.2.13. Yüzbaşının Görev ve Sorumlulukları⁷²⁷

Yüzbaşınar, neferâtlarını dîn ü devlete hidmet itmek üzere teşvîk ve tarîk-i cihâd ü gazâyâ sevk ve tergîb [isteklendirme] edeceklerdi. Neferâtının görevlerini yapmalarında onlara yol göstererek yardımcı olacaklardı. İyi durumda olmalarına gayret edecek, taleplerini dikkate alacak, tabiat ve yeteneklerini anlayıp ona göre muamele edeceklerdi.

Yzb., bölüğünün nizam, intizam ve elbiselerinden sorumluydu. Koğuşlarda iç hizmetlerini, Ceza Kanunnamesi'ni ve özellikle firara dair maddeyi öğretmeye özen gösterecekti. Küçük zabitan, onb. ve neferâtın kalelerde, karakolda ve sahrada olan görev ve hizmetleriyle, silah ve teçhizatlarına dikkat edecekti. Bölüğünün ikmal ve iaşesini idare edecek, muhasebe meclisine sunduğu muhasebe defterlerinin doğru ve titiz bir şekilde tutulmasına gayret edecekti.

⁷²⁶ Burada şâkirdin, cerrahbaşının usta-çırak usûlüyle eğittiği bir talebe mi yoksa kendisine yardımcı olacak bir asistan mı olduğu anlaşılamamıştır.

⁷²⁷ *Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, 1829, 122-152. maddeler, s. 51-63.

1818 Fransız Kanunnamesi'ne Göre Bir Piyade Bölüğünün İdari Bölümleri, (*Compagnie Divisée en Section, Subdivisions et Escouades*), Tableau 1, (Art 95.)

Capitaine [Yüzbaşı]								
Première Section, Sous-Lieutenant [1. Takım, Asteğmen]				Deuxième Section, Lieutenant [2. Takım, Mülazım/Teğmen]				
1.re Subdivision, 1.er Sergent, [1. Çvş. Tk. 1. Çvş.]		2.e Subdivision, 4.e Sergent, [2. Çvş. Tk. 4. Çvş.]		3.e Subdivision, 3.e Sergent, [3. Çvş. Tk. 3. Çvş.]		4.e Subdivision, 2.e Sergent, [4. Çvş. Tk. 2. Çvş.]		
1.re Escouade [1. Onb. Tk.]	2.e Escouade [2. Onb. Tk.]	3.e Escouade [3. Onb. Tk.]	4.e Escouade [4. Onb. Tk.]	5.e Escouade [5. Onb. Tk.]	6.e Escouade [6. Onb. Tk.]	7.e Escouade [7. Onb. Tk.]	8.e Escouade [8. Onb. Tk.]	
1	1	1	1	1	1	1	1	Caporoux Onb.lar
6	7	6	7	6	7	6	7	Soldats Neferat
1				1				Tambours ou Cornets Trampet ve Düdük
8	8	7	8	8	8	7	8	TOPLAM

Tablo 55. Fransız Piyade Bölüğünün İdari Bölümleri⁷²⁹

Fransız Kanunnamesi'ndeki bölük idari yapılanmasına bakıldığında, 1829 Kanunnamesi'yle hemen hemen aynı olduğu görülmektedir. Bl. mevcutları ve alt bölümlenme aynıdır. Sadece Fransız p. bl.nde 1. tk. soldayken, Mansûre p. bl.nde sağdadır. Fransız p. bl.nde 1. tk.a asteğmen emir-komuta ederken, Mansûre p. bl.nde mül. sâni emir-komuta etmektedir. Bunlarla beraber, Fransız p. bl.ndeki her mangada (escouade) altı veya yedi nefer olması, Mansûre onb. tk.da (manga) on nefer olması durumuna uymamasına rağmen, hiçbir değişikliğe uğramadan Osmanlı askerî düşüncesine girmiştir. Bu durum, mütercimnin bölümü birebir çevirdiği anlamına gelmemektedir. Çünkü Fransız Kanunnamesi, alt açıklamalarında, mangalardaki neferat sayısının bl. mevcutlarına göre değişebileceğini belirtmiş, 1829 Kanunnamesi de bu esnekliği aynı şekilde kendi yapılanmasına yansıtmıştır. Demek ki Fransız ve Osmanlı bölüklerinin (compaigne), tk. (section), çvş. tk. (subdivision), onb. tk. (escouade) şeklindeki kuruluşu değişmiyor fakat bl. mevcutlarında değişiklik olabiliyordu. Bu durum belgelerde farklı mevcutlarla görülebilen birçok piyade bölüğünün sebebini açıklamaktadır. Peki, bu bölükler, içtima ve yoklamalara hangi düzende çıkıyorlardı?

⁷²⁹ *Ordonnance du Roi*, 1818, s. 242. Çizelgenin sol alt ve sağında açıklamalar bulunmaktadır. Sol altta çizelgenin toplamı (*total des caporoux, soldats et tambours*) verilmiştir. Onb., nefer, trampetçi ve düdükcü toplamı 62, bir sergent-major [başçvş.], dört sergents [çvş.lar], bir caporal-fourrier [bl. emini] olmak üzere, bir bölüğün mevcudu, zabitan hariç 68 personelden oluşmaktadır. Bu durumda bir p. bl., yzb. ve mülazımlarla beraber 71 personelden oluşmaktadır. Çizelgenin sağ tarafında ise *la force de chaque escouade est toujours proportionnée à l'effectif de la compag. [her onbaşı takımının mikdârı bölük mikdârına kıyâs ile tertîb olunur]* ibaresi yer almaktadır.

1829 Kanunnamesi'ne Göre 20 Diziden İbaret Saff-ı Harp Üzere Olan Bölük, Cedvel-i Sâni, s. 191

ONB.	16	15	14	13	12	11	10	9	ONB.	ONB.	8	7	6	5	4	3	2	1	ONB.	YZB.																													
52	51	50	49	48	47	46	45	44	43	42	41	40	39	38	37	36	35	34	33																														
ONB.	32	31	30	29	28	27	26	25	ONB.	ONB.	24	23	22	21	20	19	18	17	ONB.	1. ÇVŞ.																													
2. ÇVŞ.										3. ÇVŞ.										4. ÇVŞ.										MÜL. SÂNÎ										BAŞÇVŞ.									
2. TAKIM										1. TAKIM																																							

Şekil 13. Piyade Müfrezesi Saff-ı Harp Düzeni⁷³⁰

Şekil 13. Piyade Müfrezesi Saff-ı Harp Düzeni⁷³⁰

Bu düzen, idari alt bölümlenimin, muharebe düzenine çevirilmiş haliydi. Bölük içtima ettiğinde, üç sıralı saff-ı harp düzenine geçiyordu. Fakat “bölük (compagnie)”, saff-ı harp düzenine geçtiği anda, muharebe için yeniden teşkilatlanıp yeni bir tertibe girdiğinden ismi de değişiyor ve “müfreze (peleton)” olarak isimlendiriliyordu. Yani bölük nasıl muharebeye giriyorsa o şekilde içtima ediyordu. Dönem muharebelerinde, cepheye azami ateş sağlamak için böyle ince bir düzen (*l'ordre mince*)⁷³¹ kabul edilse de dönem muharebelerinin sonucunu hala tüfekli göğüs göğüse muharebe (süngü) belirliyordu. Bu sebeple neferatın dizilişi de önemli bir etkendi. Müfrezenin fiziki darbe etkisini artırabilmek için neferler *kadd û kâmetlerine*, yani boy ve poslarına göre dizileceklerdi. Müfrezenin sağından soluna doğru, en uzun boylular birinci sırada, en kısa boylular ikinci sırada, orta boylular ise üçüncü sırada olacak şekilde tertip olacaklardı. Onbaşılar üç sıralı safın, kenar ve orta bağlarını kuvvetlendireceklerdi. Orta sırada onb. yoktu, çünkü müfreze, düşmanla temas edecek ön ve gerisini kuvvetlendirip, zayıf tarafını içinde saklamaya çalışıyordu.

Saff-ı harp düzeninde birinci takım sağda, ikinci takım soldaydı. Dikkat edildiği üzere, mül. evvel birinci tk.da olması gerektiği halde solda, kıdemsiz tk.da yer alıyordu. Sebebi diğer müfrezeyle (bölük) oluşturacakları düzendi. Müfrezelerin birleşim noktaları,

⁷³⁰ Şekilin hemen altında bl. eminleri ile ilgili bir açıklama mevcuttur. Bl. eminleri aynı zamanda sancak muhafızı olduklarından saff-ı harp düzeninde yerleri yoktu. Fakat bölük müfrez olarak görevlendirildiğinde yerleri 1. tk. gerisinde, mülazım-ı sâni ile 4. çvş. arasında olacaktı. Mümtaz ve avcı bl.lerinin bl. eminleri sancak muhafazasında yer almadıkları halde, bl.te olmadıkları zaman yerlerine kendi veya başka bir bölüğün çvş.larından biri geçecekti. Ayrıca her taburun son bölüğünün sol arkasında yer alan 2. çvş., birinci sıradaki onb. ile yer değiştirecekti. *Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, 1829, s. 190. Başlıktaki “bölük” tabiri, bu düzen için hatalı bir kullanım olsa da Kanunname'ye sadık kalmak maksadıyla değiştirilmemiştir. Bu arada, “müfrezeye” dönüşen bölük kavramıyla, birliğinden farklı bir bölgeye veya görev maksadıyla gönderilen kıta anlamındaki “müfreze” kavramı birbirinden farklıdır.

⁷³¹ Bk. Jacques de Guibert, *Essai Général de Tactique Précédé d'un Discours sur l'État Actuel de la Politique et de la Science Militaire en Europe*, Tome Premier, Chez C. Plomteux, Liege 1773, s. 30-33. Türkçeye çevirisi için bk. Jacques de Guibert, *Askeri Yazılar 1772-1790*, çev. Ahmet Şensilay, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2005, s. 112-114.

kıdemli zabitanla pekiştirilmek isteniyordu. Yzb. birliğinin ön-sağında yer alsa da bölüğün emir-komutası arkada bulunan zabitan heyetiyle sağlanıyordu.

1818 Fransız Kanunnamesi'ne Göre 20 Diziden İbaret Saff-ı Harb Üzere Olan Bölük (Peleton de 20 Files en Ordre de Bataille), Tableau 2, (Art 95)

CAPOR. [Onb.]	16	15	14	13	12	11	10	9	CAPOR. [Onb.]	CAPOR. [Onb.]	8	7	6	5	4	3	2	1	CAPOR. [Onb.]	CAPIT. [Yzb.]
52	51	50	49	48	47	46	45	44	43	42	41	40	39	38	37	36	35	34	33	
CAPOR. [Onb.]	32	31	30	29	28	27	26	25	CAPOR. [Onb.]	CAPOR. [Onb.]	24	23	22	21	20	19	18	17	CAPOR. [Onb.]	1.er SERG. [Çvş.]
2.e SERG. [Çvş.]		LIEUTENANT [Mülazım/Teğmen]				3.e SERG. [Çvş.]				4.e SERG. [Çvş.]		SOUS- LIEUTENANT [Asteğmen]			SERGENT-MAJOR [Başçvş.]					
Dèuxieme Section [2. Tk.]										Première Section [1. Tk.]										

Şekil 14. Fransız Piyade Müfrezesi Saff-ı Harp Düzeni⁷³²

Fransız saff-ı harp düzeninde de görüleceği üzere, Mansûre müfrezelerinin uyguladığı saff-ı harp düzeniyle arasında bir fark yoktu. Yalnız Mansûre bl.lerinde ideal mevcut, hatırlanacağı üzere 98 personeldi. Muhtemelen EK-11'de sunulmuş, bölük mevcutları 52-86 personel arasında değişen Mira. Hasan Bey'in P. 5. A., içtimalarda bu düzeni daha kolay alabiliyordu. Yalnız, neredeyse her onb.sının dokuz veya on neferi olan P. 9. A. ait bölükler, cephesi daha geniş müfrezeler tertip etmek zorunda kalıyordu.⁷³³

Bölük müfrezeye dönüştüğünde, idari yapı bozulduğundan, her onb. kendi neferatına denk gelmiyordu. Fakat temel muharebe düzeninin, bölük hafızasına yerleşmesi için 124. madde, *bölüğün umûmî defterine* bu şekilde kayıt yapılmasını emrediyordu. Koşuş planlaması bile bu düzene göre yapılacak, bl. intikal sonrası gene bu düzende toplanacaktı. Zabitan, eğitim ve içtimalarda emir-komuta kolaylığı sağlamak maksadıyla *'alâ-kaderi'l-imkân* neferatın yerlerini değiştirmeyecekti. Müfrezenin saff-ı harp düzeninde bir teşkilatını içeren bl. umumi defteri, silahlı/silahsız içtima ve yoklamalarda kullanılacaktı. Bununla beraber üst komutan denetlemeleri veya kale muhafazası vs. maksadıyla başka tertip ve düzenler gerekirse, buna uygun başka defterler de düzenlenebilirdi. Mümkün mertebe bu defterler değiştirilmeyecekti fakat neferatın altı aylık sıra iznine gitmesi veya terfi etme gibi durumlarda tekrar güncellenebilirdi. Seferde, miralay uygun gördükçe tertibatta değişiklik yapabilecek, özellikle acemilerin düzen içerisine dengeli yerleştirilmesine tüm zabitan dikkat edecekti.

⁷³² 1829 Kanunnamesi'nin *Cedvel-i Sâni* altında bulunan bl. eminleriyle ilgili açıklamaların aynısı Tableau 2'nin altında da bulunmaktadır. Bk. *Ordonnance du Roi*, 1818, s. 243.

⁷³³ P. 9. A.'ın 16 ZA. 1246 (H) yoklamalarını içeren maaş icmalî için bk. BOA, KK. d., 6826.

Kanunname piyade bölüğünün teşkilatını açıkladıktan sonra yzb.nın görevlerine devam ediyordu. Yzb. hastaneye gönderdiği askerin hastane tezkiresini mutlaka imzalayacaktı. Beraberinde götürdüğü eşyayı tezkiresine işleyecek, bıraktığı eşyanın listesini ise muhafaza edecekti. Hastaneye giden, firar eden veya ihraç olunan askerin eşyaları, 180. madde gereği esvap mağazasına gönderilecekti. Bu şekilde kazan dışı gayri mevcuda düşen personeli, derhal maaş ve eşya listelerinden çıkartıp, alay eminine tekmil verilecekti. Ayrıca zabitan ve neferatından biri vefat ederse, eşyalarının iki listesini hazırlayıp imzaladıktan sonra, bir suretini esvap eminine, diğer suretini de alay eminine gönderecekti.

Yzb. bölümünün elbise ve muhasebesinden *müstakillen* sorumlu olup, başçvş.un muhasebesini takip etmeyecekti. Başçvş. değiştiğinde, hesabını tahkik ettirecek ve neferatın elindeki *mecmû'alarıyla* [istihkak defteri] karşılaştıracaktı. Bunu yaptıktan sonra, halef başçvş.tan selef başçvş.un hesabını sormayacaktı. Bunun dışında, yzb. bizzat kendisi bir zahire çizelgesi tutacak, alınan tüm erzakı başçvş. aracılığıyla bu çizelgeye işlettirecekti. Muhasebeye dair hiçbir evrakı, *tahkik ve tashih* etmedikçe imzalamayacak, imzaladığı evrakın da takibi için bir *mecmû'a* tutacaktı. Gene kendi tutacağı tayinat defteri, takrirleri, evrak mecmuası ve neferatın mecmualarını, *üç ayda bir* yapacağı kontrollerde, başçvş.un defterleriyle tutup tutmadığını kontrol edecekti. Bölüğe sıra izininden, hastaneden vs. dönen askerin mecmualarını mülazımı vasıtasıyla kontrol ettirip, alması gereken eşyalarını almasını sağlayacaktı.

Yzb., yılın belirli zamanlarında askerlerinin çamaşır ve ayakkabı istihkaklarını almaları için, başçavuşa icmal defterini hazırlattıracaktı. Yzb. bu defteri, mülazımlar eşyaya dair takrirleri kontrol ve tashih etmeden imzalamayacaktı. Ayrıca mülazımların, *ayda bir kere* askerlerinin ayakkabı ve çamaşır durumlarını kontrol edip, mecmualarıyla uyumlu olup olmadığına dikkat ettiklerini denetleyecekti. Ara sıra kendisi de askerin eşyasını münferit olarak kontrol edecek ama üç ayda bir yapılacak mutat kontrollerde, detaylı olarak denetleyecekti.

Yüzbaşı bölümünün eşya yenilemesi veya tamiri gerektiğinde, bunu askerin şahsi parasıyla yapmaktan kaçınacaktı. Çünkü eskimiş, kazayla yırtılmış veya tamir edilemez duruma gelmiş eşyanın, alay tarafından yenilenmesi gerekiyordu.⁷³⁴ Tamire muhtaç malzemeler içinse, önce mülazımlar tarafından hazırlanacak tamirat takrirleri kendisine imzalatılacak, sonra arızalı eşyalar esvap eminine sevk edilecekti. Eğer arızalar küçük

⁷³⁴ Alay sandığı sistemi bu tür eksikler için kurulmuştu.

çapta ise, mülazımlar neferlere bizzat kendileri tamir etmeleri için emir verecekti. Ayrıca yzb., bölüğe mahsus harf ile her neferatın rakamını, eşya ve silahına damgalattırmak üzere esvap eminiyle koordine kuracaktı.

Yzb., tamir günü gelmediği halde, cüzi tamire ihtiyacı olan eşyaları bl. personelinden birine, angaryadan muaf tutarak tamir ettirebilirdi. Aynı şekilde berberliğe kabiliyetli birine, gene angaryadan muaf tutarak, bölük personelini tıraş ettirebilirdi. Bl. berberi, tıraş ettiği her personel için *ayda 15 para* alacak, bu hizmeti ve berberi başçvş. takip edecekti. Yzb. hergün bu şekilde bölümünü kontrol edecekti. Perşembe günleri ise mülazımlara, kendi takımlarının elbise ve silahlarını kontrol etmeleri için emir verecekti.

Yzb., *zevâlden dört saat önce* başçvş.tan *inhâ* [tekmil] kağıdını alıp, kendi değerlendirme ve tekliflerini ilave edip, imzalayacaktı. Başçvş.un kendisine verdiği *vukû'ât ve zuhûrat cedvelini* kontrol edip imzaladıktan sonra, bl. emini vasıtasıyla alay eminine göndermek maksadıyla başçavuşa geri verecekti. 166. madde gereği, *zevâlden bir buçuk saat önce olan* yoklamada mülazımların *lisânen* verdikleri *takrîrlerini* dinleyecek⁷³⁵, Perşembe günleri ise kendisi bnb.ya şifahen takrir verecekti.

Yzb. Cuma ziyaretlerine mülazımlarıyla beraber katılacaktı. Öncesinde tb. k.na vardıklarında, haftayı özetleyen ve isteklerini içeren bir takriri kendisine takdim edecekti. Bunun dışında herhangi bir görev veya vazife için kendisinden malumat talep eden astına, ihtiyacı olan bilgiyi verecekti. Bu konuda genel bir ihtiyaç varsa, alay eminiyle koordine edebilecekti. Kendisine gelen talep ve arzları ise mülazımlar vasıtasıyla alacaktı. Bl. personelinin izin, askerlikten ayrılma, merâtip durdurması ve mükafatla ilgili tüm istek ve teklifleri, yüzbaşıya mülazımlar marifetiyle bildirilecekti.

Bölük iki kısma ayrıldığında, yzb. 1. tk. veya büyük kısımla beraber olacaktı. Başçvş. ve bl. emini de kendisiyle beraber intikal edecekti.

Kanunname buradan sonra, yüzbaşının hafta nöbetindeki vazifelerine geçiyordu. Yzb., hafta nöbeti listesinin başına kaydedilecekti. Haf. nö. yzb.lığı, Cuma namazıyla başlayacak ve bir hafta sonra Cuma namazında bitecekti. Yzb.lar haf. nöbetçiliğini sırayla tutacaklardı. Tabur ya da birkaç bölükten oluşan müfrez bir kıta bir göreve gönderildiğinde, yzb. tayinat dağıtımıyla ilgileneceğinden, yerine, bir mülazım haf. nöbetçiliğini tutacaktı. Haf. nö. yüzbaşı, karakol sevki ve merasimlerine katılacaktı

⁷³⁵ Takrir sadece yazılı bir rapor değildi. Astların üstlerine bilgi amaçlı verdikleri sözlü tekmiller de takrir sayılabiliyordu.

ama yokluğunda onun yerine bl. başçvş. katılabilirdi. O da yoksa, bl. emini haf. nö. yzb.nı temsilen karakol yoklama ve törenine katılacaktı.

Haf. nö. yzb., nö. bnb. emrinde koğuşları kontrol edecekti. Koğuşların, merdivenlerin, dolapların nizam, intizam ve temizliğinden, elbise ve silahların tertip ve düzenli bir şekilde konulduğundan emin olacaktı. Koğuşlarda yenen öğünlerin vaktiyle ve düzenli bir şekilde yenilmesinden sorumluydu. Koğuşların temizliğini sıkça kontrol edecek, özellikle *şorba* [çorba] zamanlarında koğuşta olacaktı. Tertip ve düzende bir hata tespit ederse, *mülâzımları tekdîr ve ta'zîr* etmekten çekinmeyecekti.

Nö. yzb. her sabah tayinat dağıtımından sonra, hastahane ve alay bimarhanesindeki hasta personeli ziyaret edecekti. Hastaların durumlarını, tedavilerini, öğünlerini tam alıp almadıklarını ve bu konudaki görevli personelin görevlerini layıkıyla yapıp yapmadıklarını kontrol edecekti. Hastaların talep ve şikayetlerini dinleyecek ve sorumlulara ileticekti. Aynı şekilde, muhafaza görevinde oldukları kalenin hapishanesinde bulunan alay personelini de ziyaret edecek, mahpusların öğün ve ceza infaz koşullarını kontrol edecekti. Eğer kale muhafazasına birden fazla alay görevlendirilmişse, hastane ve hapishane kontrolünü nö. yzb.lar sırayla icra edeceklerdi. Münavebenin sırasına kale muhafızı karar verecekti.

Nö. yzb., *suda yıkandırmak* [banyo] veya genel bir *angarya* hizmetini gördürmek için tb. personelini topladığında, eğer katılırsa nö. bnb.nın emir komutasında, eğer bulunmazsa bizzat kendisi emir-komuta ederek hizmeti icra ettirecekti.

Nö. yzb., sahrada, kışlada veya intikallerde *tevzi'-i ta'yînât* [erzak dağıtımı] konusunda alay emininin *emr û idâresinde* olacaktı. 149. maddede⁷³⁶ anlatılan kale hizmetleriyle alay erzak dağıtımı çakışırsa, nö. yzb. dışında başka bir yzb. erzak dağıtımına nezaret edecekti. Bununla beraber, bu yzb. hafta nöbeti tutmuş sayılmayacaktı. Nö. yzb.nın bu önemli görevine, nö. ska. tarafından vazifelendirilmiş nö. mülâzımlar, her bölüğün bl. emini, nö. çvş. veya onb.ları da katılacaktı. Nö. yzb., dağıtımdan önce alay hazinedarının erzak dağıtımına dair tuttuğu çizelge ve defterleri alacaktı. Kendi nöbetinde dağıttığı erzak miktarlarını bu defterlere işleyecekti. Sonrasında alay emini ve hazinedara götürüp imzalatacaktı. Nö. yzb., erzak dağıtımına mümkün mertebe katılacaktı. Bulunmadığı durumlarda ise nö. mül.lara defter ve çizelgeleri bırakabilecekti. Fakat ekmek dağıtımları önemliydi ve dağıtımlara mutlaka katılmalıydı.

⁷³⁶ İÜNEK, 6874 no.lu Kanunname'de 143. maddeye atıfta bulunulmuştur. Agk. İÜNEK, No. 6874, s. 50.

Kanunname tayinat/erzak tevziatı/dağıtımının nasıl yapılacağını yüzbaşının görev ve sorumlulukları bölümünde anlatıyordu. Şöyle ki tevziat saatinde nö. trampetçi tevziat işaretini çalacaktı. Bunu duyan küçük zabıtlar, bl. emini ve onb. lar resmi elbiselerini giyecek ve kılıçlarını kuşanacaklardı. Dağıtıma götürülecek neferat ise ya kaputlarını giyecekler ya da günlük elbiselerini ters giyerek, nö. onb. ve çvş. larının emrine gireceklerdi. Nö. heyeti, neferatı koğuşlarından çıkarıp emredilen yere götürecekti. Bl. ler dağıtım noktasında toplanıp yoklamaları alındıktan sonra, nö. yzb. ve nö. soka. kontrol edecekti. Kontrol sonrasında herkesin tam olduğu anlaşılınca, nö. soka. ve yzb., nö. mülazım ve görevli neferatı dağıtımın çeşit ve miktarına göre gruplara ayırıp görevlendirecekti. Mülazımlar kendi dağıtım istasyonlarına giderken, nö. yzb., nö. mülazımlardan birini yanına alıp, ekmek dağıtımına nezaret etmek için vakit kaybetmeden dağıtım noktasına gidecekti. Dağıtımın emniyetini sağlamak için zabitan, neferleri asla yanlarından ayırmayacaktı. Hatta gerekiyorsa silahlı bir takım, emniyet için görevlendirilebilirdi. Erzak çeşitlerine göre ayrılmış mülazım ve neferler kendi ambarlarına vardıklarında, malzemenin kalite ve miktarını kontrol ederken, bir yandan da bl. ler ambar dışında içtima edeceklerdi. Görevli mülazım bl. leri sırasıyla çağırarak, bl. çvş., emini ve onb. ları neferatlarıyla beraber gelip istihkaklarını kontrol ederek alıp çıkacaklardı.⁷³⁷

Haf. nö. yzb., hububatın dağıtımından önce, *keyfiyyet ve keylini* [kalite ve ölçü] tahkik edecekti. Eğer şüphe duyar veya şikâyet olursa, hububatı tekrar ölçüp tartabilecekti. Denetlemesi sonucunda erzak hala kötü veya istenen vezinde değilse, değiştirilmesini isteyebilirdi. Bu konuda gerekli makamlara başvurabilir hatta *nâzır efendiye* bile iletebilirdi.⁷³⁸ Birkaç erzağın dağıtımı aynı vakte tesadüf etse bile, ancak nö. yzb. nın

⁷³⁷ Bab-ı Seraskerideki P. 1. A. için hazırlanmış *Hizmet-i Dahiliyye ve Nizâm ve İntizâm-ı Askeriyye* adlı özet kitapçıkta, ekmek dağıtımına dair Alay'a özgü uygulamalar da yer almaktadır. Mesela P. 1. A.'nda, karakol nö. trampetçisi ekmek dağıtımını işareti vurduğunda, her bl. ün nö. çvş., bl. emini ve her mutfaktan bir nefer, elbiselerini ters ve eski feslerini giyerek dağıtım noktasına gideceklerdi. Hazinesdar, dağıtıma gelen tüm nö. ve görevli zabitan ve neferattan üç sıralı bir yürüyüş kolu teşkil edecekti. Yürüyüş kolunun iki yanında küçük zabitan olacaktı. Hazinesdar, kolu yürüyüşle dağıtım noktasına getirdikten sonra, çavuşları alıp ekmekleri kontrol etmek üzere binaya girecekti. Ekmeklerin kalite ve dirhemini kontrol ettikten sonra, çvş. lar dışarı çıkıp, kendi bl. lerinin başına geçecekti. Sonra hazinesdar 1. tk. dan başlamak üzere birlikleri, ekmek istihkaklarını almaları için çağıracaktı. Bl. ler ekmeklerini almak üzere içeri girerken, bl. emini, yzb. nın kendisine verdiği, bl. ekmek istihkakını gösterir pusulayı hazinedara verecekti. Sonrasında istihkaklarını alan bl. ler kendi koğuşlarına geri döneceklerdi. Dağıtım sonrası hazinesdar, dağıtımda verdiği ekmek miktarını deftere işleyip bir pusulayla beraber, miralaya iletmesi için solkol ağasına verecekti. Diğer erzaklar da aynı ekmek dağıtımında olduğu gibi dağıtılacaktı. *Hizmet-i Dahiliyye ve Nizâm ve İntizâm-ı Askeriyye*, s. 17b-18a. Görüldüğü üzere, dağıtımın mantığı Kanunname'ye uymakla beraber, alaylara özgü pratik uygulamalar da olabiliyordu.

⁷³⁸ Nö. yzb. nın, mübayası yapılmış ve depoya girmiş erzakı, dağıtımdan önce kontrol etmesi hatta satın alınmış dahi olsa, erzağa "ret" verebilmesi, kendisini, günümüzde aynı işlevi yerine getiren "muayene ve kabul komisyonuna" yaklaştırmaktadır. Yalnız, nö. bir yzb. nın, kendisinden kıdemli kol ağaları, nö. bnb., hazinesdar, alay emini, kaymakam, miralay ve mirliva varken, mesela küflenmiş veya hazinesdarın

denetimi sonrasında dağıtımlar başlayacaktı. Bl. eminlerinden biri dağıtımda olmadığı durumlarda, nö. yzb.nın emriyle bölüğünden bir çvş. veya onb. onun yerine tayin olunabilirdi. Gerek bl. emini gerek ona vekâlet eden kişi, zahirenin belirlenen miktarda alınmasından ve deftere işlenmesinden sorumluydu. Erzak dağıtımında, erzak yerine bedelinin verilmesi kesinlikle yasaktı. Nö. yzb. erzak dağıtımında istihkakını almayıp bedelini isteyenlere dikkat edecekti.

Nö. yzb. hastane ve erzak dağıtımına dair tekmilini alay eminine verdiği gibi, tüm nöbetine dair hususları kaymakama da iletenecekti.

Mülazımlar, yzb.larının emir komutasında ve bölüğün sevk ve idaresinde en büyük yardımcılardı. Bunun dışında aynı yzb.lar gibi münavebeli olarak haf. nöbeti tutacaklardı.⁷³⁹ Yzb. olmadığında, yerine bl. k. olarak mül. evvel, o da olmadığında mül. sâî vekâlet edecekti. Bunun dışında alay komutanı, bölüğe başka bir bölükten zabıt atayabilir hatta önemine binaen mirlivaya, diğer alaydan bir zabıt vekâlet etmesi için teklifte bulunabilirdi. Bölük iki kısma ayrıldığındaysa, mül. evvel yzb.nın olmadığı kısımda, mül. sâî ise yzb.yla beraber olacaktı. Bir mülazım hastalandığında yzb.ya, eğer haf. nöbetçisiyse yzb.yla beraber sağkol ağasına da haber vermeliydi. Bu durumda yerine başka bir mülazım tayin edilecekti.

Mülazımlar alay törenlerinde hazır bulunacaklar fakat karakol ihracı merasimlerine sadece haf. nö. mülazımları katılacaktı. Mülazımlar ayrıca yzb.larının emir-komutasında Cuma ziyaretlerine de katılacaklardı.

2.2.14. Takım Mülazımlarının Görev ve Sorumlulukları⁷⁴⁰

Tk. mülazımları kendi bl. k.larının maiyetinde olarak takımlarının elbise, silah, büyük-küçük edevat ve eşyasının temiz, tertipli ve bakımlı olmasına, mahiyelerinin düzgünce idare edilmesine dikkat edecekti. Ayrıca takımında mevcut olan iki çvş. takımının verilen görevleri layıkıyla yapmalarına nezaret edecekti. Takımındaki çvş. ve onb.ların uyumlu çalışmaları ve askere uygun şekilde davranmalarını sağlayacaktı. Bunu yaparken nizamın devamını tehlikeye sokacak adaletsiz davranışlardan kaçınacaktı.

Tk. mül.ları kendi sorumluluğuna verilmiş görevlerini yaparken, muhasebeye ilişkin bilgileri bl. başçvş.ndan alacaklardı. Kendisinin sorumluluğuna verilmiş *nûfûs ve*

defterinde 100 kantar görünüp, gerçekte 93 kantar ölçtüğü tahıl hakkında, "nazır efendiyle" görüşebilmesi pek gerçekçi bir hal tarzı olarak görünmemektedir.

⁷³⁹ 148-152. maddeler mülazımlar hakkında olsa da aslında yzb.yla ilişkilerini anlatmaktadır. Ayrıca Kanunname de bu maddeleri, bir sonraki "tk. mülazımları" bölümüne katmamıştır.

⁷⁴⁰ *Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, 1829, 153-172. maddeler, s. 64-71.

eşyânın beka ve gelişimlerine vâkıf olabilmek için, ayrıca iki adet çizelgeye ihtiyaçları vardı. Biri takımında görevli amele [*zanaatkâr*] bilgilerini içerecek, diğeri ise takımın zimmetindeki eşya, elbise, silah ve parayı gösterir bir çizelge olacaktı. Bu iki çizelge her üç ayda bir bl. emini tarafından başçvş.tan alınıp, mülazımlara verilecekti.

Tk. mül. takımının eşyasına sahip çıkacaktı. Bunun için her Perşembe günü, tk.ın tüm elbise, silah ve eşyasını kontrol ve muayene edecekti. Kullanılamaz durumda olan eşyanın yerine yenisini koyacak ya da tamiri için bl. k.na çıkaracaktı. Tamire muhtaç olan malzemenin pusulalarını başçvş.a hazırlattırıp, kontrol ettikten sonra da kendi imzalayacaktı. Eğer *bölüğün 'amele yahud* [*zanaatkâr*] *neferi* varsa bl. imkânlarıyla tamir ettirecekti. Eğitim dönüşünde zayi olan veya zarar gören malzeme varsa, çvş.larından öğrenip gene bl. k.na tekmil verecekti. Askerin eşyaya kötü muamelesini engellemek için sık sık kontroller yapacaktı.

Tk. mül. takımının çamaşır ve ayakkabı çizelgelerini tutup, bl. k.na tasdik ettirecekti. Her ayın sonunda çamaşır ve ayakkabı mevcudunu kontrol edip, neferatın elindeki pusulalarla ve başçvş.un çizelgeleriyle uyumlu olup olmadığına dikkat edecekti. *Üç ayda bir* de bu konuda ihtiyaç listesi hazırlayıp, bl. k.na takdim edecekti.

Tk. mül., *her yevm mümkün ise icrâ-yı resmden evvel* [alay içtması veya karakol merasim töreni?] mümkün olmadığı halde *ahşam şorbası vaktinde*, tk. çvş.ları ve koğuş onb.larıyla beraber koğuşlarını kontrol edecek, tertip ve düzenin ve demirbaş eşyanın korunmasına dair tedbirler alacaktı. Tk. mül. aynı zamanda askerinin beden temizliğine de dikkat edecekti. Her Cuma günü personel bakımı kapsamında, askerinin çamaşır değiştirdiği, traş olabildiği ve yıkanabildiğinden emin olacaktı. Özellikle çamaşırlarını yıkayabilmeleri veya eksiklerini tamamlayabilmeleri konusunda yardımcı olacaktı.

Tk. mül. koğuş onb.larının acemilere iç hizmet eğitimi yaptırdıklarını kontrol edecekti. Bununla beraber tk. mül., her Salı ve Cuma günleri, bl. k.na *koğuşlar, nizâm ve hidmetlerine* dair tekmil verecekti. Eğer bu konularda acil bir durum olur ise tekmil için bu günleri beklemeyecekti.

Tk. mül. 15 günden daha fazla takımından ayrılırsa, yerine kıdemli olan tk. çvş. vekâlet edecekti. Ayrıca tk. mül., bl. k.lığına vekâlet etse bile hafta nöbetine dahil olacaktı. Muhasebe, yani mali mevzulara karışmayacaktı. Nö. çvş. ve onb.ların nöbetlerini layıkıyla tuttuklarını kontrol edecekti. İzinler, cezaların infazı, hastaneye giden personelin takibi ve erzak dağıtımına nezaret edecek, bu konuda başçvş. ve nö. çvş.ların tekmillerini alacaktı. Tk. mül.ları, bölük seferber olup, sahraya veya kale

muhafazasına görevlendirildiklerinde, belirtilen iç hizmet maddelerini yapamayacak olsalar da harp halinin getirdiği zorluklara karşı hazır olacaklardı. Miralay, bir mülazımı bu konuda yetersiz görürse değiştirebilecekti.

Bölük farklı yerlere görevlendirilip, nö. mül. büyük kısımdan ayrı düştüğünde, kendi kısmının yoklama ve görevlerini icra edecekti. Bununla beraber bl. k., bütünü ilgilendiren içtimalara çağırabilirdi. Buna istinaden, kaymakam ayrı düşen müfrezelerin veya büyük kısmın iç hizmetlerini tekrar düzenleyip, o bölgedeki zabıtana tevdi etmek üzere miralaya teklifte bulunabilirdi.

Nö. mül., *zevâlden bir buçuk saat önce* ve *ahşâm yoklamasında*, bir önceki yoklamada olmayan personel, koşuşların durumu ve süren iç hizmetler hakkında başçvş. ve çvş.lardan tekmil alacaktı. Öğleden önceki alay yoklamasında, birlikleri Şekil 13'teki üç sıralı *takım nizâmı* üzere içtima ettirecekti. Yoklama trampeti vurduğunda, eğer gayri mevcut varsa yazılı, yoksa şifahen yoklamayı nö. ska.na verecekti. Yoklama bitiminde görevli neferatı yerlerine sevk edecekti. Nö. mül., nö. çvş.lar vasıtasıyla bölükte görev yapan neferat hakkında bilgi alacak, eğitimlerdeki durumlarını takip edecekti. Eğer emredilen düzen alınmadıysa, ihmali olanları tedip edecekti. Yoklama sonrasında da nö. bnb.ya durum ve görevler hakkında tekmil verecekti.

Nö. mül., öğleden önceki yoklama bitiminde ceza, tedibat, şikâyet, izin, vukuat, eşyanın zarar görmesi vs. akşamdan beri vâki olan tüm hususlarla ilgili yzb.ya tekmil verecekti. Eğer eğitime yetişmesi gerekiyorsa, tören öncesi veya sonrasında da verebilirdi. Fevkalade durumlarda ise derhal yzb.na tekmil verecek, gidemediği durumlarda yerine başçvş, nö. çvş. veya onb.ları gönderebilecekti. Bununla beraber nö. mül., karakol ihraç töreninde veya diğer merasimlerde bulunacaktı. Olmadığı durumlarda, çvş. veya bl. emini tarafından çağırıldığında derhal dönecekti.

Nö. mül., emir, tenbihat veya yazılı bir emrin personele tebliği esnasında, personelin dikkatlice dinlediğinden ve anladığından emin olacaktı. Bu sebeple, önemli yerlerini okutmadan önce nö. ska. ve nö. bnb.yla istişare edecekti. Akşam yoklamasında ise nö. mül., başçvş.un hazırladığı yoklama tezkiresini imzalayıp nö. ska.ya iletcekti. Akşam yoklamasını dikkatlice alıp, başçvş.la beraber odaları kontrol edecekti.

Nö. mül., gerek talim, gerekse bir hizmet maksadıyla 20'den fazla mevcutla toplanan her içtimaya nezaret edecekti. Bölük toplandığında, bölüğü yokladıktan sonra, takımların kendi mülazımları da takımlarını yoklayacaklardı. Sonrasında bl.k.nı

geldiğinde, yzb.ya mevcut ve gayri mevcudu belirtir tekmilini verecekti. Eğer bölüğün yzb. yoksa, vekâlet eden zabıt bölüğü toplayıp yoklamaya götürecekti.

Nö. mül. Perşembe günleri, [sabah] *şorbasından sonra* kışladaki genel temizliğe nezaret edecekti. Özellikle örtülerin silinmesi, odalar, sofalar ve merdivenlerin süpürülüp temizlenmesine dikkat edecekti. Yaz günlerinde bu temizlik mira. emriyle *ahşâm şorbasından sonra* da yapılabilirdi. *Her ayın evvelki Perşembe günü* ise tüm neferata kendisi veya başka biri tarafından, Ceza Kanunnamesi⁷⁴¹ ve [İç Hizmet] Kanunname-i Hümayun'un koğuş onb.sının görevleri bölümünün tebliğ edilmesini sağlayacaktı.

2.2.15. Başçavuşun Görev ve Sorumlulukları⁷⁴²

Başçvş., bölümünde olan çvş.lar, bl. emini ve onb.lara nezaret edecekti. Düzen, talim, diktirilen elbiselerin usulüne uygun giyinilmesi vs. konularda onlara tenbihatta bulunacaktı. İdâre ve muhâsebe konularında yzb.ya karşı mesul olup, mülazımları töhmet altında bırakacak hiçbir işte bulunmayacaktı. Bl. emini, onun yazıcısı konumunda olacaktı. Tüm bunların dışında, günümüzün bl. astsubaylarını andıran örtük bir vazifesi de vardı. Başçvş., küçük zabitan, onb. ve neferatı çok iyi tanıyacaktı. Herkesin yetenek, ahlak ve mesleklerini iyi bilecek ve yüzbaşısının bu konuda danışmanı olacaktı. Herkesin tabiyet ve mizacına göre davranacak, hakedene mülâyim, haketmeyene şedit yüzünü göstermekten çekinmeyecekti. Bölüğe tayin olunduğu vakit, bölümündeki her cins eşyayı sayıp, defterler ve neferatın mecmualarına tatbik ettikten [zimmet sayımı] sonra sorumlu sayılacaktı.

⁷⁴¹ 1829 Kanunnamesi, personele öğretilcek bir ceza kanunnamesinden bahsettiğine göre, İç Hizmet Kanunu'nun basıldığı Haziran 1829'dan önce basılmış bir ceza kanunu olması gerekir. Bu konuda Öz'ün yaptığı araştırmaya göre, Mansûre ordusu için Evâhir-i Zilhicce 1245 (H) tarihinde (11-21 Haziran 1830), her nüshası sekiz buçuk kuruşa mal olan toplam 500 adet Ceza Kanunnamesi basılmıştı. Öz, *Tab'hane ile Takvimhane'nin Birleşmesi*, s. 61; *Osmanlı Askerî Bilgi Üretiminde Dönüşüm*, s. 77. İlgili Kanunname için bk. *Kânunnâme-i Cezâ-i Askerî*, SK, Hüsrev Paşa, No. 815M10. Toplamda 153 sayfa olan Kanunname, ilgili hükümlerden bahsederek başlıyor, itaatın bozulmasını temellendiriyor, divan-ı harp usûllerine değiniyor, ceza çeşitlerini açıklıyor ve askerî yargı bürokrasisini kuruyordu. Kanunnamenin başka bir nüshası için bk. *Kânunnâme-i Cezâ-i Askerî*, SK, Yazma Bağışlar, No. 01453. Yalnız 1829 İç Hizmet Kanunnamesi Zilkade 1244 (H) (Haziran 1829) tarihinde basıldığından, daha basılmasına bir sene olan bir kanunnameye atıfta bulunması gibi uyumsuz bir durum ortaya çıkmaktadır. Kaynağı olan 1818 Fransız Kanunnamesi'ne bakıldığında, 172. maddenin muadili 146. maddenin de aynı şeylerden bahsettiği görülmektedir. 1818 Kanunnamesi'ne göre Fransız mülazımlar, *her ayın ilk Cumartesi günü* personele ceza kanunnamesinden (*lecture du code penal*) bölümler okuyacaklardı. *Ordonnance du Roi*, 1818, s. 65. Bu durumda iki ihtimal ortaya çıkmaktadır. Osmanlı Askerî Ceza Kanunnamesi ya 1829 Haziran'ından önce basılmıştır ve eldeki nüshalar ileri tarihli istinsahlardır, ya da bu madde Fransız İç Hizmet Kanunu'ndan tercüme edilirken, nasıl olsa ileride bir ceza kanunnamesi yazılacağından, sadece günler değiştirilip 1829 tarihli İç Hizmet Kanunu'na aynen eklenmiştir.

⁷⁴² *Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, 1829, 173-188. maddeler, s. 71-77.

Başçvş., bl.te olan vukuatı, hastaneye giren ve çıkan personeli, vefat edenleri, acemileri, teslim alınan harp esirlerini, müfrez kıtalara görevlendirilenleri, askerden ihraç olunanları, hastalıktan yeni kurtulmuş personeli, alınan erzakları, elbiseleri, silah ve teçhizatı, çamaşır ve ayakkabı vesair edevatı bölük defterine adet/kişi bazında kaydedecek ya da bl. eminine kaydettirecekti. Ayrıca tamire verilen eşyayı, tedip edilen personeli, izin ve ruhsat verilenleri, amele yevmiyelerini kayıt altında tutacaktı. Yani bölüğün başçavuşu, bölüğe ait her türlü varlığın kaydını tutmakla, bir nevi bölüğün hafızasıydı.

175. maddede görüldüğü üzere başçvş., neredeyse her şeyin kaydını tutuyordu. Bununla beraber kayıtları güncellemesi ve raporlaması da önemliydi. Mesela her üç ayda bir yoklama çizelgesini güncelleyecekti. Personelin ismi, rütbe ve rakamlarını güncelleyip bl. k.na teslim edecekti. Her sabah vukuat tekmilinde bahsedilen hususları, bl. k.nın yanına gidip çizelgesine işleyecekti. Yoklama kâğıtlarını her ayda bir kere toplayıp birleştirecekti. Her üç ayda bir kere de elbise, çamaşır, ayakkabı vesair edevatın mevcutlarını güncelleyecekti.

Bölüğünün fiziki varlığının asıl sahibi olan başçvş., tamire gönderilecek malzemenin takririni hazırlayıp, deftere kaydedip, mülazımlara onaylattıktan sonra imzalamak üzere bl. k.na gönderecekti. Sonrasında malzemeyi koğuş onbaşısıyla esvap eminine gönderecekti.⁷⁴³

Başçvş. askere bir eşya veya malzeme dağıttığında, kendi defterine kaydedip, aynı anda neferin mecmuasına da kaydettirecekti. Dağıtımlar yüz yüze olacak, malzemeyi gizleme veya sonradan verme olmayacaktı. *Her üç ayda bir*, mevcut eşya ve malzeme mevcudunu toplayıp bl. k.na imzalattıracaktı. Başçvş. eğer bölüğe acemi asker katılırsa, kendilerine askerî elbiselerini verecek ve eski elbiselerini toplayacaktı. Eğer o anda elbise dağıtamaz ise elbise dağıtımına kadar, acemiler sivil elbiselerini giyebilirdi. Fakat askerî elbiseleri dağıtıldıktan sonra, toplanan eski elbiseler bir küçük zabıt tarafından *fürûht* edilecekti [satılacaktı].

Başçvş., hastaneye yatan veya *bir aydan ziyâde* sılaya giden neferatın eşyalarını *boğçalayub*, her bir bohçanın üzerine bl. ve neferin ismini gösterir bir *yâfta* astıktan sonra esvap mağzasına gönderecekti. Karşılığında esvap emini imzalı bir senet almayı

⁷⁴³ Bu maddede, tamir olacak eşyanın takibi sadece başçvş.un sorumluluğunda gibi görünse de alay mağazaları ve esvap eminliğiyle ilgili Ek Kanun'un dördüncü maddesi ve 156. maddede açıklandığı üzere, malzemeyi tespit eden, kaydını tutturan, bl. k.na imzalayıp esvap eminine gönderen aslen tk. mülazımlarıdır.

unutmayacaktı. Kendisi de esvap mağazasında olan malzemenin bir kaydını tutacaktı. Emeklilik, idam, firar veya vefat sebebiyle kayıttan düşen askerlerin mecmualarını bl. k.na takdim edecek, eşya ve mecmuasını kontrol ettikten sonra, *48 saat zarfında* esvap mağazasına teslim edecekti.

Başçvş. bölüğüne ait odaların kapılarına bilgi *yâftaları* [tabela/kağıt] astıracaktı. Tabur ve bölüğünün numarasını içeren tabelalarla beraber, her kapının üstüne, odada kalan kimselerin isim ve rütbelerini belirtir tabelaları ayrıca astıracaktı. Bu tabelaları bl. eminine yazdırtacaktı. Çavuşların kapıları üzerlerine de ayrı tabelalar astırdıktan sonra, bl. zabitanın isim ve kaldıkları odaları belirtir başka bir tabelayı da kendi oda kapısının üzerine astıracaktı. İsim ve rütbe tabelaları dışında bilgilendirici tabelalar da hazırlayacaktı. Mesela koğuş onbaşısının görev ve vazifeleriyle, her koğuşta bulunan eşyaları içeren tabelalar hazırlatıp, onb. ve bl. eminine imzalatıp, her koğuşun kapısına astıracaktı. Başçvş. koğuşlardaki hastaları aynı şekilde onb.lardan öğrenecekti. Sabah yoklamasından sonra, hasta neferatın isim ve koğuşlarını belirtir bir pusula hazırlayıp, kışla karakoluna bırakacaktı. Eğer acil bir durum varsa, cerrahbaşıya hemen bildirecekti.

Başçavuşlar aslında bölüğün nefer-küçük zabitan arasındaki günlük iletişiminin başıydı. Çvş.lar, bl. eminleri, onb.lar ve nefarat, sabah tekmilinde dile getirmek istedikleri şeyler için başçavuşa, daha büyük ve kapsamlı istekleri için mülazımlara müracat edeceklerdi.

Başçvş., *zevâlden dört saat evvel* yüzbaşıya gidip, tekmil verip, inha çizelgesini dolduracaktı. Bl. emininin daha öncesinde hazinedara çıkardığı 24 saatlik zuhuratı belirtir kağıtları da yzb.ya iletcekti. Yzb., bu kağıtlara kendi değerlendirmelerini ekleyip, imzalayacaktı. Sonra 35, 132, 215. maddeler gereği alay eminine iletilmesi gereken vukuat ve zuhuratı yazıp, imzaladıktan sonra iletmesi için bl. eminine teslim edecekti. Belirtilen tekmil ve raporlarını verdikten sonra, *zevâlden üç buçuk saat evvel* toplanan *inhâ-i 'umûmîye* [nöbet toplantısı] yetişecekti.

Başçvş., alay emini, hazinedar ve solkol ağasının kendisinden istedikleri malumatı, yazılı veya şifahen vermek zorundaydı. Ayrıca bölükte hizmet ve nizama dair vukuat ve zuhurat hakkında nö. mülazımlara tekmil vermek de vazifelerinin arasındaydı. Fakat mülazımlar kendisinden muhasebeye dair bilgi isterlerse, başçvş. ancak hesaba karıştırmamak kaydıyla verebilirdi.

Başçvş., öğleden bir buçuk saat önce olan alay yoklamasında kendi bölüğünü bizzat yoklayacaktı. Nö. ska. gerekli trampet işaretini vurdurduğunda, bölüğünü dağıtıp, bu ve

sabah yoklamasını birlikte soka.na verecekti. Akşam yoklamasını koğuşlarda yüz yüze alacak, nö. zabitanın imzalı yoklamalarını toplayıp, gene soka.na verecekti. Eğer nö. mül. bulunmazsa, yoklamada onun yerine vekâlet edecekti.

Yoklamalar yanında, başçvş. karakol ihraç töreninde de bulunacaktı. Rütbeliler halka şeklinde toplandıklarında, soka.dan aldığı emirleri bl. k.na ve bölüğünün diğer küçük zabitanına bildirecekti. Öğleden önceki alay yoklamasında da günlük emirleri okuyacak, sonra 124. maddede bahsedilmiş olan bölük defterindeki idari teşkilata göre görevleri dağıtacak ve gerekli hususları tenbih edecekti.

Başçvş. muhasebe işleri veya farklı bir sebepten bulunamazsa, haf. nö. çvş. onun yerine bakacaktı. Fakat başçvş. daha önceside, yerine bakacak nö. çavuşa, yoklama çizelgelerini ve görevlere dair gerekli tenbihatı verdiğini nö. mülazıma ifade edecekti. Uzun süreli yokluğunda ise yerine en kıdemli çavuş vekâlet edecekti. Eğer yzb. uygun görmezse, kendisinin teklifi ve miralayın onayıyla, diğer bir çvş. vekâlet edebilecekti.

2.2.16. Çavuşların Görev ve Sorumlulukları⁷⁴⁴

Çavuşlar, mülazım ve başçavuşun maiyetlerinde, onb.lar ve neferatı sevk ve idare etmekten sorumluydular. Neferatı *ta'lim* ve *ta'allüm* ettirecek, bölüğe *kumanda* edecek, kale ve sahra hizmetlerini yerine getirecek, Kanunname'de belirtilen alay iç hizmetine dair tüm konularda ustalaşacak ve tekmillerini yazılı ifade edebilecek kadar okuma yazma bileceklerdi. Mühim görevlere ayrılan çvş.lar hariç diğerleri, takım çavuşluğu ve hafta nöbetçiliği çerçevesinde görevlerini icra edecekti. Karakol ve müfrezelere görevlendirilecekler, angaryaları ise münavebeyle icra edeceklerdi.

Nö. mül.lar *tecessüs* etmeden önce, çvş.lar silahlı görevlere ayrılacak neferatın, koğuşlarda uygun elbise, silah ve teçhizat almalarına nezaret edecekti. Eğer talim veya angarya icra edilecekse, neferatı talim meydanında içtima ettirip, kontrol edeceklerdi. Takım çavuşu gene mülazımın maiyetinde olarak, koğuşların iç işlerini idare edecek, eşyanın temizlik ve muhafazasına nezaret edecekti. Onbaşlılarına yardım edecek ve neferatını metanetle idare edecekti.

Çavuş, takımında olan personel, silah, eşya ve teçhizatı gösterir bir çizelge tutacaktı. Koğuş kapıları ve eşya üzerindeki *yâftaların* muhafazası, güncellenmesi ve değiştirilmesi gereken eşyanın usulüne uygun değiştirilmesi işlerini takip edecekti.

⁷⁴⁴ *Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, 1829, 189-211. maddeler, s. 77-82.

Tk. çvş. *esliha ve kayış takımlarının* temizlik ve bakımına azami dikkat edecek, her *Perşembe günü*, neferatın *esvâb ve [örtü?] takımlarını*, *esvâb çubuğuyla çubuklayub*, mülazımın kontrolü için yataklarının üzerine serdirecekti.

Tk. çvş., *her Cuma günü*, onb. ve neferatın çamaşırlarını değiştirdiğinden emin olacaktı. Tamire muhtaç olan eşyayı tamir ettirecekti. İhtiyacı olanları tıraş ettirecek ve ihtiyacı olmayanları *ayda bir kere perçemleri feslerinden çıkmayacak şekilde* kestirecekti. Hatta bölük berberinin hastanede yatanları *haftada bir kere* tıraş edip etmediğini dahi takip edecekti.

Tk. çvş. içtima emri verildiğinde, erkenden kendi koğuşlarına gidip, neferatın hazırlanması ve zamanında içtimaya çıkmasına dikkat edecekti. Onbaşılara, özellikle neferlerin elbise, gömlek ve ayakkabılarını temiz ve tertipli giyinmeleri konusunda tenbihte bulunacaktı.

Tk. çvş. kışlaya dair hususları, mül. ve başçavuşa *şifâhen* ifade edecekti. Günlük vukuat tekmilinde, kullanılamayacak duruma gelmiş veya tamire ihtiyacı olan malzemeyi ise önce mülazıma bildirecekti. Sonrasında, tamire göndermek maksadıyla gereken takrirleri başçvş.tan isteyecekti.

Takımda iki çvş.tan biri olmazsa, diğeri, iki çvş. tk.na da nezaret edecekti. Bl. k.nı gerektiğinde, olmayan çavuşun yerine takım onbaşılarının *en eskisini* de tayin edebilirdi. Bölük toplu olarak bir yerde görev yaptığında, tüm çvş.lar hafta nöbetini münavebeyle tutacaklardı. Bl. iki kısım olarak ayrıldığında ise her kısımda bir çvş., hafta nöbetçisi olacaktı.

Haf. nö. çvş., nö. mülazımın maiyetinde nöbetini tutacak olup, görevlerinde mülazıma yardım edecekti. Günlük hizmetleri takip etmeleri maksadıyla nö. mül. ve başçavuşa tekmil verecekti. Ayrıca gerekirse başçavuşa görevlerinde yardım edecek ve bulunmadığında yerine vekâlet edecekti. Bununla beraber, çvş. bütün yoklamalarda mevcut bulunmalıydı. Başçvş. yoklamada bulunmaz ise yoklamayı kendisi icra edecekti.

Çvş. çeşitli sınıf eğitimleri için toplanacak neferatı, onb. vasıtasıyla toplayacaktı. Neferat sınıf sınıf ayrıldığında, bir sınıfı onb. ilgili istasyona götürürken, diğer grubu da kendisi götürecekti. Aynı şekilde neferatın angarya için *ictimâ'ına* yardım edecekti. Çvş., bir hizmet veya müfrezeye tayin olunmuş neferatı, nö. mül. kontrol etmeden önce kendisi bizzat koğuşlarda kontrol edecek, elbiselerini düzgün giyinmelerine ve belirtilen

saatte hazır olmalarına dikkat edecekti. Ayrıca asker hazırlanırken, koğuş onb.nın da onlara görevlerini anlatmasına nezaret edecekti. Ayrıca karakol ihracında veya merasiminde hazır olacak, orada veya 24 saat içinde, bu konuda şifahen verilen tüm emirleri mülazımına iletecekti.

Çvş., her gün kışladaki *raf*, *dolab*, *merdiven* vesair yerlerin onbaşılar tarafından temizletildiğine dikkat edecekti. Ayrıca işlek yollar üzerinde çöp ve döküntü görürse, sorumluları *tekdîr* etmekten çekinmeyecekti. Aynı şekilde *Perşembe tahâretinde*, kışlanın sorumlu olunan bölümlerinin silinip süpürülmesine nezaret edecek, yatakların tertip, düzen ve temizliğine dikkat edecekti.

Çvş., nö. mül. izin vermediği sürece kışladan veya görevinin başından asla ayrılmayacaktı. Ayrılmak zorunda kalırsa, nö. soka. ve onb.ya haber verecekti. Bununla beraber, akşam yoklamasından sonra mutlaka kışlada ve neferatının başında olacaktı.

Îsâl-i emr görevi [emir gönderme/postacılık] verilen çvş., giyim ve kuşamına dikkat edecekti. Emir veya evrakı, süratle verilmesi gereken rütbeliye teslim edecek, döndüğünde teslim ettiğine dair belgeyi, kendisini gönderene ibraz edecekti. Bu görev esnasında başka mahallerde bulunmayacaktı. Görev esnasında karşılaştığı tüm üstlerini saygıyla selamlayacaktı.

Çvş. askerî hastaneye görevlendirildiğinde, hastane ve terbiyehanelerin iç hizmetlerine ve ekmek istihkaklarının tam dağıtıldığına nezaret edecekti. Bu konularda aksayan hususlar varsa, hastane yoklamasını alan zabıt ve cerrahbaşıya durumu bildirecekti. Hastaneyi denetlemeye gelen büyük zabitan, zabitan veya cerrahbaşıya refakat edecek, *nizâmât ve perhîze* [yemeklere] dair sorularına cevap vermeye hazır olacaktı.

2.2.17. Bölük Emîni Olan Onbaşılardan Görev ve Sorumlulukları⁷⁴⁵

Bl. emîni başçvş.un emir-komutasında vazife yapacaktı. Onun sorumluluğunda olan tüm defter ve çizelgelerin hazırlanmasından sorumluydu. Bu yönüyle başçvş.un yazıcısıydı. Bununla beraber başçvş. yokken alınan ve dağıtılması gereken tüm silah, elbise ve eşyayla kendisi ilgileneneğinden, bu yönüyle de başçavuşa vekâlet eden zabıt oluyordu.

Bl. emîni, genel bir hizmet veya tayinat tevzi için gereken nefer mevcudunu nö. onb.ya söyleyecekti. Bu neferatın toplanmasında da nö. onb.ya yardım edecekti. Tayinatı

⁷⁴⁵ *Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, 1829, 212-218. maddeler, s. 82-84.

teslim aldıktan sonra miktarı ve kalitesi konusunda sorumluluk ona aitti. Kışlaya döndükten sonra tayinatı teslim edecek ve görevli neferatı dağıtacaktı.

Bl. emini, *mecmû'a-i emr* [emir takip defteri] tutacak ve her yeni emiri bl. zabitanına tebliğ edecek, onlar da imza karşılığı tebellüğ edeceklerdi. Başçvş. olmadığında törenleri fırsat bilip, günlük veya acil emirleri personele topluca tebliğ edecekti.

**Birinci Alay
İkinci Tabur'un Beşinci Bölüğünün İnhâ Tezkiresi**

Mütâla'at	Harekâtın Envâ'i	Rütbeleri	Neferâtın İsimleri	Neferâtın Alay Defterinde Mukayyid Olan Rakamları
		<i>Ru'yet şod Falan Yzb.</i>	<i>Tasdîk şod Falan Başçvş.</i>	

311. Yüzbaşı'nın İstid'â-yı Mahsûsası

Mülâzım-ı Sâni Mustafa Ağa, bugünkü karakol resminden 'afv olunmasını ricâ' ider. Beşinci Onbaşı Kütahyalı Ahmed kullarının pederi merhûm olub, bazı hanesi emvâllerinin tanzîm ve tesviyesicün memleketine gitmesi lâzım olmağla, 15 güne kadar varub gelmek üzere, izn ü ruhsatını ricâ' ü niyâz işlemiştir. Altıncı Onbaşı'nın Sekizinci Neferi Denizlili Hüseyin nâm tüfenkçi neferi nizâma muhâlif hatasıcün habse vaz' olunmuş olub, bugün müddet-i te'dibi tekmil olmağla 'afv-ı ihrâcî bâbında emr ü 'âlîleri manzûr-ı âlîdir.

İMZA
Bende
Falan Yzb.

Tablo 56. P. 1. A. 2. Tb. 5. Bl.'ne Ait Bir İnhâ Tezkiresi⁷⁴⁶

Bölük emini, 24 saatlik vukuat tekmilini içeren *rûz-merre tezkîresini* her sabah yazıp, *vakt-i zevâlden beş saat mukaddem*, alay hazinedarına gidip tasdik ettirecekti. Hazinedar tezkirelerin bir suretini alacak, diğer suretini bl. eminine verecekti. Bl. emini onaylı *inhâ* [ruzmerre] *tezkîresini* alıp, diğer vukuat kağıtlarıyla beraber başçavuşa getirecekti. Başçvş. bunları yzb.ya çıkarıp imzalatacağı⁷⁴⁷ Bl. emini daha sonra bu onaylı ve imzalı inha tezkiresini alay eminine götürecekti.⁷⁴⁸

⁷⁴⁶ Tezkire belirli bir güne ait değildir. Örnek olarak eserin sonuna konmuştur. *Hizmet-i Dahiliyye ve Nizâm ve İntizâm-ı Askeriyye*, s. 25a.

⁷⁴⁷ Tablo 56'da görüldüğü üzere, bl. k.nı teklif ve mütalaasını bu aşamada eklemektedir.

⁷⁴⁸ İnhâ tezkiresinin [yazılı vukuat tekmili] bl. eminiyle alay emini arasındaki yolculuğu için ayrıca bk. *Hizmet-i Dahiliyye ve Nizâm ve İntizâm-ı Askeriyye*, s. 9a-9b. Yalnız hatırlanacağı üzere, inha tezkiresinin son noktası alay emini değildi. Başçvş., nö. soka., nö. ska., nö. bnb. ve kaymakam vasıtasıyla alay komutanına da çıkıyordu.

Birinci Alay
Birinci Taburun Hâl ve Keyfiyeti ve 'Umûmî İnhâ Cedveli

Hafta Nöbetinde Olan Zâbitânın İsimleri	Namevcûd Olan Neferât				Mevcûd Olan Neferât								Bölüklerin Noksânı	Bölüklerin Mikdar-ı Neferâtı	Bölüklerin İsimleri
	Cem'an Yekûn-ı Namevcûd Olanlar	Hastahâne	Me'zûnen Sılada	Kıt'a-i Müfrezede	Cem'an Yekûn-ı Mevcûd olanlar	Acemî	Za'îf [Zayıf]	Odada Hasta	Karakolda	Angaryada	Mahbûsda	Bölüklerde Mevcûd Bulunan Neferât			
	3	1	2		77	6	2	1	12	1	4	48	2	80	1. Mümtaz Bl.
	5	5			75	8	3	4	14		1	45		80	2. Bl.
	4	3	1		76	7	2	1	13	1		49	3	80	3. Bl.
	2	2			78	6	4		13			50	5	80	4. Bl.
	1	1			79	4			14			61		80	5. Bl.
	7	5	2		73	2			14		1	56		80	6. Bl.
					80	5	1	2	14		2	56		80	7. Bl.
	2	2			78				14			64		80	8. Avcı Bl.
	24	19	5		616	38	12	8	108	3	8	429	10	640	TOPLAM

Hidmetde Olan Küçük Zâbitân ve Neferât

Hidmetde Olan Zâbitânın İsimleri

Emr Çvş. 3	Karakol Çvş.ları	5	İkinci Yzb. Mehmed Ağa, nizâm karakoluna me'mûr.
Emr Onb. 3	Karakol Onb.ları	10	Dördüncü Yzb. Hüseyin Ağa, kışlağa me'mûr.
Toplam: 6	Krk.da Olan Mümtâz Nef.	12	Yedinci Yzb. Mustafa Ağa, hastahâne ve habshâneye nezârete me'mûr.
	Krk.da Olan Tüfenkçi Nef.	96	Üçüncü Bölüğün Mülâzım-ı Evveli Ali Ağa, nizâm karakoluna me'mûr.
	Krk.da Olan Dûdük ve Tram.	3	Altıncı Bölüğün Mülâzım-ı Sânisî İsmail Ağa, kışlağa me'mûr.
	Toplam:	126	

Tablo 57. P. 1. A. 1. Tb.'na Ait Bir İnhâ Çizelgesi⁷⁴⁹

Bl. emini yoklamalarda bulunacaktı. Ayrıca yzb.nın kendisine münasip gördüğü sınıf eğitlimlerine devam etme mecburiyeti vardı. Bunun dışında kışlanın harici ve dahilinde olan *tecemmülâtın* [demirbaş eşya] tertibiyle ilgilenecekti. Yatak takımları vesair eşya için bir adet takip defteri tutacak, değiştirilmesi gereken veya tamir olunması gereken eşyayı, devamlı bu deftere not alacaktı. *Her aybaşı*nda, bu defteri kışla tecemmülatıyla ilgilenmek üzere görevlendirilmiş yzb. ve zabıtana gösterip tasdik ettirecekti.

Son olarak, bl. emini olmadığı zaman yerine başçvş. bakacaktı. Yazıları yazmak maksadıyla onb.lardan birini seçebilirdi. Mümkün olmazsa yzb., neferlerin kabiliyetlilerinden birini bl. emini tayin edebilirdi. Bu durumda önemli defter ve çizelgeleri başçvş.un tutması gerekiyordu. Eğer tevziat için de ayrı bir nefer görevlendirmek gerekirse, yzb.nın tayin edeceği neferi alay eminiyle koordine etmesi gerekiyordu.

⁷⁴⁹ Çizelge belirli bir güne ait değildir. Örnek olarak eserin sonuna konmuştur. Tablo 56'daki örnek bölük vukuat tezkireleri, nö. solkol ağası tarafından birleştirilip, tabur inha çizelgesi oluşturuluyordu. *Hizmet-i Dahiliyye ve Nizâm ve İntizâm-ı Askeriyye*, s. 26. Çizelgenin sadece formatı gösterilmek istendiğinden hesap hataları düzeltilmemiş, olduğu gibi aktarılmıştır.

2.2.18. Onbaşların Görev ve Sorumlulukları⁷⁵⁰

219. Madde (s. 84-85): Onbaşlar iç hizmetlere ilk elden nezaret ve emir-komuta eden zabıtanı ayrıca neferata en yakın rütbelilerdi. Bu sebeple tavır ve hareketlerinin askere yakışır seviyede olması önemliydi. Onb., neferatın her zaman *âsâyiş, râhat ve edîbâne* tavır ve hareket etmelerine nezaret edecekti. Kendi takımının nizam, hizmet, eğitim ve kılık-kıyafetinden sorumluydu. Nefer taliminin komutlarıyla, bölük talimini *hûd-be-hûd* [kendi başına] yapmaya ve karakol hizmetinde üzerine düşen vazifeleri bilmeye mecburdu. Takımındaki acemilerin kılık ve kıyafetlerini, silah ve teçhizatlarını temiz ve bakımlı tutmalarını, tüfeklerini söküp takabilmelerini ve koğuş hizmetlerine dair konuları öğretmekten sorumluydu. Bunun dışında, neferatın üstlerine hürmet ve saygı göstermelerini öğretecek ilk rütbeliydi. Onbaşı, neferata kışla dışında, sokak veya mesire yerlerinde üstleriyle karşılaştıklarında ayağa kalkmalarını ve *temennâ*⁷⁵¹ ederek selamlamalarını ayrıca öğretecekti.

Çvş.ların yerlerine vekâlet eden onb.lar hariç hepsi, haf. nöbetini münavebeyle tutacaklardı. Çvş.un yerine vekâlet etseler de koğuş hizmetinden muaf değillerdi. Aynı şekilde onb.lar karakol ve müfrez kıta görevlerini münavebeyle icra edeceklerdi.

Onbaşlar *şorba angaryası* hariç tüm angaryalara katılacaklardı. Peki, onbaşı çorba angaryasından neden muaftı? Aslında, daha önemli bir soru hala cevaplanmamış olduğundan bu soru arka planda kalmaktadır. Alayda yemekler (şorba) nasıl pişiriliyordu ve yediriliyordu? 1829 Kanunnamesi, 221. maddeye gelmesine rağmen günde sabah ve akşam olmak üzere, muayyen iki yemek vakti olması ve yemeğe konacak erzağın nasıl dağıtılacağı dışında bu konuya açıklık getirmemiştir.

Muharebenin nasıl kazanılacağı, bir komutanın sorması gereken en önemli soruysa, muhtemelen ardından gelecek ikinci soru, askerin nasıl doyurulacağıdır. Hatta Yeniçerilerin tarihi seyirlerinin son safhalarında görüleceği üzere ikinci soru, birinci sorunun önüne bile geçebilir. Nerede yatırılacakları da ikinci sıraya aday olabilir ama hiçbir yer bulunamazsa asker, ateşe maruz kalmadan ve donmadan basabildiği her yerde yatabilir. Özensiz bölge seçimi uzun vadede baskın, atalet, hastalık ve disiplinsizliği beraberinde getirmesine rağmen, açlığın getireceği ne kısa ne de uzun vade menfi sonuçlarla karşılaştırılamayacağı aşîkârdır.

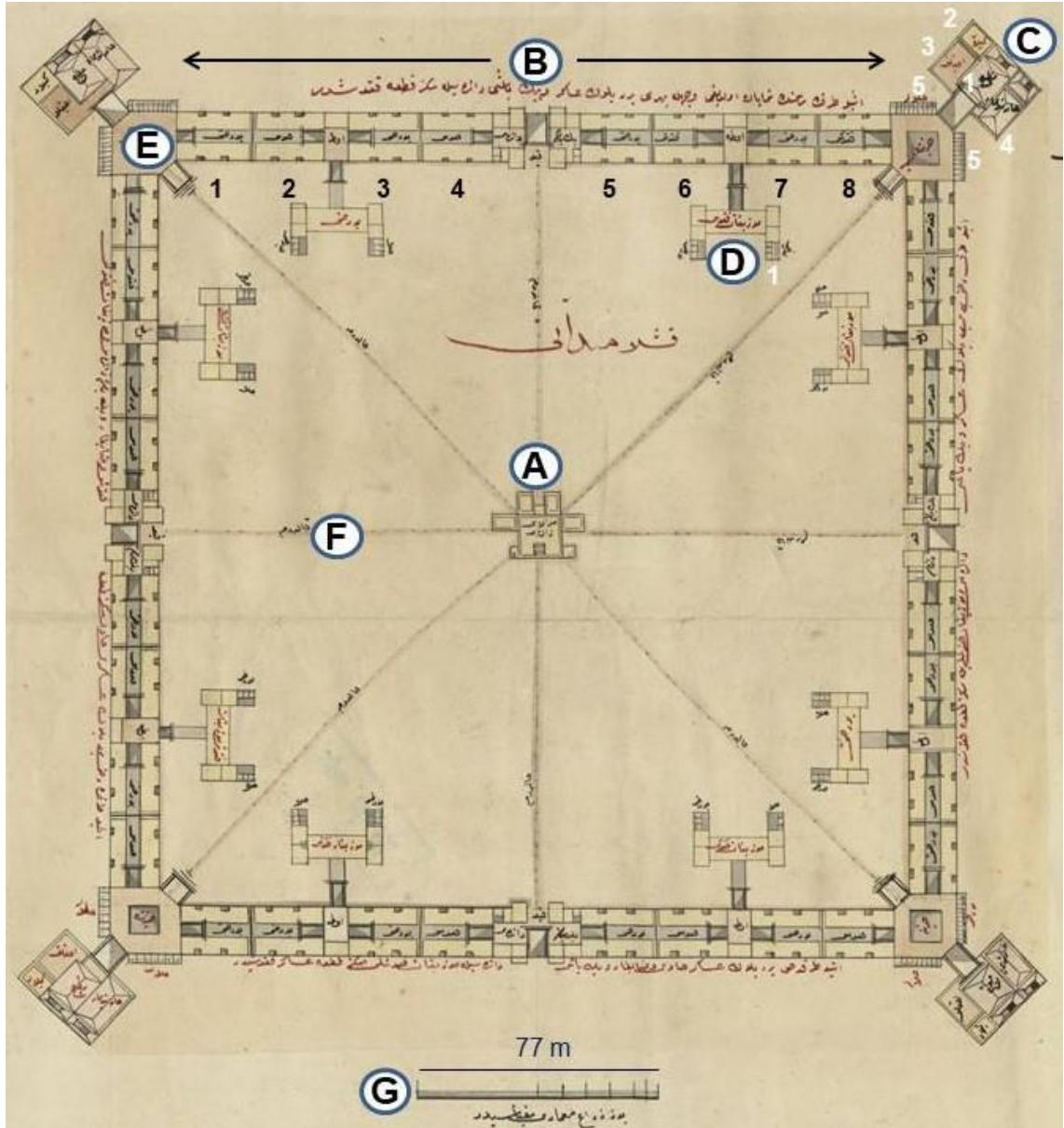
⁷⁵⁰ *Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, 1829, 219-259. maddeler, s. 84-94.

⁷⁵¹ *Temennâ, hürmet ve âşinâlık göstermek veya teşekkür bildirmek için sağ eli dizden aşağıya indirip sonra yukarı doğru kaldırarak ağıza ve başa götürmek sûretiyle verilen bir selâm çeşididir. Ayverdi, Kubbealtı Lugatı*, s. 1232.

Günümüzde askerler tümen, tugay ve alay mutfaklarında günde üç öğün, mümkünse tek kışla-tek mutfak prensibiyle pişirilen taze ve sıcak yemeklerle beslenmektedirler. Ayrıca kısa süreli ve müfrez görevlerde, askerin soğuk ve bozulmaya karşı dayanıklı hazır/konserve gıda maddeleriyle oluşturulmuş kumanyalarla (en fazla üç günlük) beslenmesi kabul edilebilir ya da genelde jandarma sınıfında görüldüğü şekliyle, öğün mukabili, bedeli nakit ödenmek şartıyla iâşe edilebilir. Bununla beraber son iki usul kalıcı olamaz, en kısa sürede askerin belirlenen kaloride, sıcak ve düzenli yemeğe kavuşturulması komutan sorumluluğundadır.

Dönem şartları göz önünde bulundurulduğunda alay, tugay veya tümen büyüklüğündeki (yaklaşık 3.000-10.000 kişi) birliklerin, tek merkezden yemek pişirmeye ve pişen yemeği de sıcak olarak dağıtmaya imkân ve kabiliyetleri olmadığı açıktır. Bu sebeple yemek pişirme ve askerin beslenmesi konuları, daha ast birlikler seviyesinde icra ediliyordu. 1829 Kanunnamesi'nin bu konuda net bir usul koyamamasının sebeplerinden biri buysa, diğer sebebi de muadili 1818 Fransız Kanunnamesi'nin de koyamayışındır. Demek ki ordular, birlikleri ikmal ve iâşe etmeyi komutan sorumluluğu saymalarına rağmen, döneme has ikmal ve altyapı yetersizliği sebebiyle icrasını birlik inisiyatifine bırakmışlardı.

Peki, Mansûre ordusunun nerede ve nasıl yemek pişirdiği nasıl ortaya çıkarılabilir? Hatırlanacağı üzere, Mansûre ordusunu ortaya koyan askerî düşünce, tertipleri kurmaya başladığı andan itibaren imkân dâhilinde gerek İstanbul'da gerekse taşrada askerî kışlalar yapmaya başlamıştı. Askerî kışla içinde bulunan kolaylık tesislerinin ayrılmaz bir parçası olan “mutfak”, konuyu araştırmaya başlamak için isabetli bir başlangıç noktası olabilir.

Şekil 15. 1246 (H) Senesinde Sofya'da Yapılması Planlanan Piyade Alay Kışlası⁷⁵²

⁷⁵² BOA, C. AS. 560/23513. Belgede tek ve çift alaylı süvari kışlaları da mevcuttur. Kışlanın her cephesinde bir tabur kalmaktadır. B harfinin altında yazan kırmızı yazıda, *işbu taraf resminin nümâyân olduğu vechile, beheri bir bölük 'asker ve binbaşı dâ'iresiyle, sekiz kıtâ' koğuşdur* ibaresi yer almaktadır. Diğer cephelerde yazan kırmızı yazılarda farklı olarak, muzikacı koğuşlarının da yer aldığı yazmaktadır. B cephesinin altında, siyah yazıyla birden sekize kadar numaralandırılmış koğuşların her birinde, taburun bir bölüğü kalmaktadır. Muhtemelen bir ve sekizinci bölükler mümtaz ve avcı bölükleridir. Bina içinde yazan siyah yazılarda *koğuş* ve *bu dahi* yazmaktadır. İki ve üç, altı ve yedinci bl.lerin arasında birer oda yer almaktadır. Dört ve beşinci bl.lerin arasındaki orta bölüm, bnb. dairesidir. Demek ki tb. k., bölüklerin tam ortasında yer alan çıkış kapısında kalmaktaydı. Diğer üç cephenin de bölümlenmesi aynıdır. Dört bölümün tam ortasındaki odalardan kışlanın içine doğru çıkan binalar (D) taburların emrine verilmiş muzika takımlarının koğuşlarıdır. Demek ki alay muzika bölüğü, sekiz ayrı binada kalıyordu. Muzikacı koğuşlarının uç taraflarında (Beyaz D1) helalar bulunmaktadır. Kışlanın ortasındaki bina, (A) miralay hanesidir. Kışla meydanının her köşegenini izleyen kaldırımlar (F), alay k.nın binasına bağlanmıştır. Kışlanın dört köşesinden de dışarı taşmış bina komplekslerinin (C) ortasında (Beyaz C1) "mutfak" yer almaktadır. Aynı binada kiler (C2), açıklık (C3) ve bir de çamaşır odası (C4) bulunmaktadır. Kışlanın gene her köşesinde (E) su hazinesi (depo) bulunmakta ve dış kenarlarında (E5) helalar yer almaktadır. Açıklanan kolaylık tesislerinin planı, kışlanın dört köşesi için de aynıdır. Attaki ölçeklendirme (G) 100 mimari ziraya (77 m)

Askerî kışlalar, gerek işlevleri gerekse mimarileriyle, ayrı araştırmaların konusu olacak kadar geniş bir konudur. Hele hele Yeniçeriler kaldırıldıktan sonra inşa edilen askerî kışlaların, II. Mahmud'un merkezîleşme rejimini *şehir ölçeğinde mimari kültürle ifşa* etme çabasının bir yansıması olduğu düşünüldüğünde, siyasi tarihin bile araştırma konusu olabilir. III. Selim gibi II. Mahmud da askerî reformlar konusunda yönünü Avrupa askerî kültürüne çevirmişti ve aynı teşkilat, iç hizmet ve fenn-i harpte olduğu gibi askerî kışla inşasında da Avrupa askerî mimarisini örnek almıştı. Özen, araştırmasında, Fransız-İngiliz askerî yapılarıyla Osmanlı kışlaları arasında pek çok ortak noktanın bulunduğunu, üç İmparatorluğun da benzer eserler verdiğini belirtmektedir. *Askerî organizmanın etkili bir şekilde çalışması* için tasarlandıkları anlaşılan kışlaların, talim, yatma, yıkanma, "beslenme" gibi birçok fonksiyonu bir arada yerine getirebilmeleri için, mimarileri de bu fonksiyonlara göre uyarlanmıştı. Avrupa ve Osmanlı kışlaları, dikdörtgen veya "U" şeklinde izole edilmiş halleriyle, faaliyetler için boş bırakılmış geniş orta avlularıyla, öne çıkarılan görkemli girişleriyle, üçgen alınlıkları ve simetrik düzenleriyle aslında *neoklasik mimarinin* tipik örnekleriydi.⁷⁵³

İşte askerî iç hizmetin etkinliği ve sürekliliği için kurulmuş Sofya Mansûre Kışlası'nın dört köşesinde toplanmış kolaylık tesislerinin askerin beslenme, temizlik ve bakım hizmetleri için tasarlandığı anlaşılmaktadır. Kolaylık tesislerinin tam ortasında yer alan mutfak ve hemen yanındaki kiler, kışlanın dışına doğru açılabilirdiğinden muhtemelen hem ikmali kolaylaştırıyor hem de eğitim ve diğer iç hizmetlere mani olmadan işletilebiliyordu. Yemeklerin koğuşlarda yenildiği düşünülürse, pişirilen yemekler dışarıya çıkarılmadan (soğumadan) hemen koridor vasıtasıyla koğuşlara taşınabiliyordu. Ayrıca her köşede bir, toplamda dört mutfak olması, her taburun kendi mutfağı olduğu anlamına gelmekteydi. Demek ki o zamanın şartlarında bir alayı

eşittir. Bu ölçüye göre, kare şeklindeki Kışla'nın bir yüzünün yaklaşık $(3 \times 77 + 50,5)$ 281,5 m olması gerekir. Buradan hareketle tüm çevresinin $281,5 \times 4 = 1.126$ m, alanının da yaklaşık 78.961 m² olması gerekir. Sofya'da 1830 yılında kurulması planlanan bu piyade alay kışlası, çeşitli sebepler yüzünden 1838 senesine kadar bitirilememiştir. Bilgi için bk. Özlem Özen, *II. Mahmud Dönemi Askerî Islahat Sürecinde Ortaya Çıkan Kışla Yapıları ve Mimari Özellikleri*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013, s. 116-121. Ayrıca bk. Ümit A. Gündüzalp, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda İnşa Ettirdiği Kışlalar*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2021, s. 102-103.

⁷⁵³ Özen, *agt.* s. 161-162. Bu durumda, modern tarzda askerî kışla inşasının III. Selim döneminde başladığı kabul edilebilir. Levend Çiftliği ve Üsküdar Kışlaları da ilk örnekler sayılabilir. Gerçekten de Yeşil'in plan ve krokisini verdiği Nizam-ı Cedid Ocağı Ankara Kışlası'na bakıldığında, Sofya Mansûre Piyade Alayı Kışlası'yla beraber, aynı askerî mimarinin eserleri oldukları açıktır. Dörtgen yapısı, dış cepheye simetrik paylaşılmış neferat odaları [koğuşları], dış cephenin orta kısmına toplanmış zabitan odaları, boş orta avlusu ve köşelere planlanmış kolaylık tesisleri [mutfak ve kilerler], planlamadaki benzerlikleriydi. Farklı olarak *şimâl* cephesinde asker koğuşu yoktu, bu cepheye cami, anbar ve mutfak planlanmıştı. Avlu ortasında komutan hanesi ve içe bakan muzika tk. koğuşları da yoktu. Ayrıca planın altında verilen 30 mimari ziralık ölçeğe göre, Ankara Kışlası'nın eni yaklaşık 108 zira (83,16 m), boyu 126 ziraydı (97,02 m). Yani Sofya Mansûre Kışlası'nın yaklaşık üçte biri büyüklüğündeydi. Kışla plan ve krokisi için bk. Yeşil, *age.*, s. 100.

doğurabilmek için en az dört tb. mutfağının ayrı ayrı işletilmesi gerekiyordu. Yemeğin pişirilmesi faaliyetine gelinecek olursa, Sofya'dan tekrar Bab-ı Seraskeriye geri dönülmelidir çünkü İlk Mansûre Alayının Komutanı için yazıldığı düşünülen Nizamname'de, konu hakkında oldukça önemli maddeler bulunmaktaydı.

Nizamname öncelikle mutfak edevatının kullanım esaslarını sıralıyordu. Mutfak kapları kullanıldıktan sonra temizlenecek ve aynı tertip ve düzende bırakılacaktı. Böylece bir sonra gelen grup, yemek pişirmek için zorlanmayacaktı. Demek ki gruplar sırayla yemeklerini pişiriyorlar, işlerini bitirdikten sonra da mutfak ve edevatını bir sonraki gruba bırakıyorlardı. Aynı şekilde ocaklar için getirilmiş odun ve kömür, kullanım kolaylığı için ocağın [hep] bir köşesine konulacaktı.⁷⁵⁴

Bölük komutanı, yemek pişirecek neferatın mevcudunu bölüğün mevcuduna göre ayarlayacak, 14-16 neferden oluşan yemek pişirme gruplarının mümkünse aynı takım askerlerinden olmasına dikkat edecekti. Aynı şekilde muzikacılar da kendi yemeklerini pişirmek için personellerini görevlendirebilecekti.⁷⁵⁵

Demek ki yemek pişirme faaliyeti bölük seviyesinde olmaktaydı. Yalnız ufak bir empati yapıldığında, yemek pişirmenin ne kadar yoğun, karışık bir faaliyet olduğu ve ne kadar ayrıntılı bir planlama gerektirdiği ortaya çıkmaktadır. Bir kere sekiz bölüğün sabah-akşam günde iki defa yemek pişirdiği düşünülürse, tabur mutfagının günde en az 16 kere kullanıldığı düşünülebilir. Her bölük personelinin iki veya üç çeşit yemeği, en iyi ihtimalle bir saatte yaptığı ve tahminen yarım saatte de tencere, kaplar ve edevatı temizlediği düşünülürse, mutfagın hiç boş durmadığı ve ocağın hep yandığı tahmin edilebilir. Emniyetli bir düzen ve kesintisiz bir vardiya sistemi gerektirdiği açıktır. Gruplardan birinin işi geciktirmesi, muhtemel sürtüşmeleri de bereberinde getiriyor olmalıdır. Ayrıca devamlı bir yemek pişirme ve taşıma faaliyetinin, ardından yoğun bir muntaka temizliği gerektirdiği ve bu sebeple koridorlar ve avluda devamlı bir temizlik faaliyetinin olduğu anlamına gelmektedir.

Muhtemelen günümüz İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü sınırları içinde, yaklaşık iki asır önce hâkim olan görüntü, sadece avluda gürültüyle talim yapan askerler, karakola giden/gelen bölükler, trampet ve borularla yürüyüş eğitimleri veya resmigeçitler değildi. Biraz dikkatli bakıldığında, sırtlarında patates, soğan çuvaları vs. erzakla beraber, odun ve kömür taşıyan 14-16'lı yemek pişirme takımlarının, duvar

⁷⁵⁴ *Hizmet-i Dahiliyye ve Nizâm ve İntizâm-ı Askeriyye*, 44 ve 45. maddeler, s. 5b.

⁷⁵⁵ *Hizmet-i Dahiliyye ve Nizâm ve İntizâm-ı Askeriyye*, 46 ve 47. maddeler, s. 5b.

diplerinden hızlı adımlarla mutfaklara ulaşmaya çalıştıkları görülebilirdi. Mansûre ordusunun parolası “muallem ve mütefennindi” ama görüldüğü üzere eğitmek zorunda olduğu neferatın yaklaşık üçte birini (muhtemelen daha fazlasını), devamlı erzak dağıtımı ve yemek pişirmeye ayırmak zorundaydı. Muhtemelen ayrı görevlendirilmiş bir ikmal (levazım) sınıfının ihtiyacı, ilk olarak erzak dağıtımı ve mutfaklarda hissedilmiş olmalıdır.

Nizamname'nin devamında yazdığı maddeler daha ilginçtir. Nizamname, *masârifin* görülmesinden bahsediyordu. Yani bölükler dışarıdan alışveriş yapıyorlardı. Bu sebeple bu harcamanın ehil ve zeki bir onb. tarafından yapılmasını emrediyordu. Bu onb., koğuş görevlerinden muaf olacaktı. Bl. k., alışverişten sorumlu olacak seviyede bir onb. bulamazsa, kabiliyetli eski askerlerinden birini bu iş için görevlendirebilirdi. Görüldüğü üzere **bölük seviyesinde, masraf için akçe toplanıyordu. Ahz olunan meblağ, fakat “yemeğe” ve paklık ve temizliğe ve haftada bir kere her bir nefere bir günlük yıkamak üzere çamaşıra sarf** olunacaktı. Toplanan para, belirtilen konular dışında harcanamayacaktı.⁷⁵⁶

Bu nokta önemlidir. Demek ki bölüklere her ne kadar devlet tarafından erzak, sabun, mum vs. dağıtılmasına rağmen yetmiyordu. Eksiklerini tamamlayabilmek için, bölükler de kendi içlerinde para topluyorlardı. Yani, Kanun'la belirlenmiş bir “alay sandığının” dışında teamülen işletilen bir de “bölük sandığı” vardı. Sonrasında masrafların nasıl yapılacağı ve kaydının nasıl tutulacağı anlatılıyordu. *Masrafa* [alışverişe] kim sorumlu kılınırsa, o kişi bir *masraf defteri* tutacaktı. Özellikle mutfak için alınan erzak, deftere dikkatle kaydedilecekti. Bu konularda görevlendirilen zabitan, alınan malzemenin kalite, miktar ve fiyatını kontrol edecek, alışveriş yapan sorumlunun maiyetine bir *tüfenkçi* nefer gönderip, alınan malzemenin taşınmasına yardımcı olacaktı. Ayrıca bu yardımcı nefer, ödemelerde de bizzat alışveriş sorumlusunun yanında olacaktı. Hep aynı neferler yardıma gitmeyecek, münavebeyle yürütülecekti. Anlaşılan alışverişe görevli onb.nın yanına verilmiş bu neferler önemliydi çünkü masraf defterine kayıt edilirken de bu neferlerle beraber kayıt yapılması isteniyordu.⁷⁵⁷ Bunların dışında her bl. k., mutfak masrafları için bakkal, kasap, manav ve diğer esnaflardan ne aldırdıysa, *15 günde bir* defterlerini kontrol edip, esnafa tüm borçlarının ödendiğini kontrol edecekti. Ödeme yapılan her esnaftan, karşılığında makbuz alındığına ayrıca dikkat edecekti.⁷⁵⁸

⁷⁵⁶ *Hizmet-i Dahiliyye ve Nizâm ve İntizâm-ı Askeriyye*, 48 ve 49. maddeler, s. 5b-6a.

⁷⁵⁷ *Hizmet-i Dahiliyye ve Nizâm ve İntizâm-ı Askeriyye*, 50, 51 ve 52. maddeler, s. 6a.

⁷⁵⁸ *Hizmet-i Dahiliyye ve Nizâm ve İntizâm-ı Askeriyye*, 64. madde, s. 6b-7a.

Nizamname, alışverişi de bir usule bağladıktan sonra, *şorba angaryasının* [yemek pişirilmesi] kaidelerini anlatıyordu. Mümtaz, tüfek-endaz veya trampetçi neferi, kim olursa olsun yemek pişirme nöbeti [sırası] kendisine geldiğinde, itiraz etmeden görevine gidecekti. Eğer eski neferden biri onb. yerine masrafa [alışverişe] görevlendirilirse, çorba angaryasından muaf olacaktı. Aynı şekilde onbaşılardan odalar ve koşuşlarla ilgili vazifeleri fazla olduğundan, yemek pişirmekten muaftılar.⁷⁵⁹ Yemek pişirmeye giden neferat, eski feslerini takacak ve elbiselerinin içini dışarı çevirerek giyecekti. Bölüğün emrine verilmiş ameleler, yemek pişirme hizmetine dâhil olmasalar da bölüğün kazanına/masraf defterine kayıt olacaklar ve kesilen meblağdan günde *altı para* daha fazla vereceklerdi. Yemeği bölükle yiyemeyip de saklanmasını arz edenler, ancak *üç para* vererek bu hizmetten yararlanabileceklerdi.⁷⁶⁰

Bölükteki tüm asker ve onbaşılardan *masraf vermeye* ve yemekleri *beraber yemeğe* mecburdu. Özel durumu olanlar ise ancak yzb.dan izinname alırlarsa, yemeği ayrı yiyebileceklerdi. Yzb. da bu durumu alay komutanına bildirecekti. Bu ifadelerden, en azından bölüğün çoğunluğunun aynı yemeği beraberce yedikleri anlaşılabilir. Bununla beraber tabur genelinde başçvş.lar, trampet çvş., diğer çvş.lar ve bl. eminleri anlaşılırlarsa, bölüklerden farklı yemek pişirebileceklerdi. Fakat bunun bir bedeli vardı. Tüfek-endaz neferin verdiği bedelin, *günlük üç para* fazlasını vereceklerdi. Ayrıca bu konu, yani rütbelilerin yemeklerini ayrı pişirtmesi konusu, hassas bir konuydu ve alay komutanının iznine tabiydi. Çok yerinde bir de uyarı yapıyordu Nizamname: *Eğer bazıları, alayda başka bir nev' hüsn-i idâre ile gitmeğe kolaylıkları var ise ol makûlelere miralay izin ü rûhsat dirîğ idemez.* Fakat miralay izin verirse, bunun için dışarıdan yabancı bir aşçı bile tutabilirlerdi. Yalnız tabur solkol ağasının izinnamesini imza etmesi ve takibini yapması gerekiyordu.⁷⁶¹

Bu sistemin işletilmesinden her bölüğün başçavuşu, bölük komutanına karşı sorumluydu.⁷⁶² Görüldüğü üzere yemek pişirme ve yedirme sistemi temelde bölük seviyesinde hallediliyordu. Bu sistemin üç önemli yönü, bahsedilmeye değerdir. Birincisi ordu, kolordu ve tümenler bir kenara, tabur seviyesinde bir birliğin bile, günde iki öğün yemek çıkartmak için sarfettiği baş döndürücü çabadır. Gene ufak bir empati yapıldığında, bir öğün yemeğin tabura ne kadar büyük bir zaman, personel, akçe, vukuat (zuhurat) ve yıpranma maliyetinin olduğu anlaşılabilir.

⁷⁵⁹ Bk. 1829 Kanunnamesi, 221. madde

⁷⁶⁰ *Hizmet-i Dahiliyye ve Nizâm ve İntizâm-ı Askeriyye*, 53-58. maddeler, s. 6a.

⁷⁶¹ *Hizmet-i Dahiliyye ve Nizâm ve İntizâm-ı Askeriyye*, 59-62. maddeler, s. 6b.

⁷⁶² *Hizmet-i Dahiliyye ve Nizâm ve İntizâm-ı Askeriyye*, 65. madde, s. 7a.

İkincisi, alay sandığı usulünde olduğu üzere, merkezî ödeme=merkezî ordu prensibinin, bu sefer de bölük seviyesinde esnediği veya zedelendiğidir. Demek ki Mansûre ordusu er ve erbaşının, *ihtiyaçları [tamamen] devlet tarafından deruhte ve temin olunan* er ve erbaş⁷⁶³ seviyesine gelmesi için daha uzun yolları bulunmaktaydı. İlginç olan, yemek pişirme sistemi anlatılan alay, Mansûre P. 1. A.'dır. Yani kurulan ilk düzenli piyade alayıdır. Başka bir ifadeyle, Hüsrev Paşa'nın hazinedarı Mira. Mehmed Bey'in kurduğu, uzun bir süre Seraskerin kendi himayesinde bulundurduğu ve ihtiyaçlarını bizzat kendi karşıladığı, İstanbul'un tam ortasında, Padişahın Hassa alaylarından sonra en çok gördüğü Mansûre piyade alayıdır. Demek ki bu alayda bile akşam çorbasında, mesela çıkacak nohut yemeğinin, tayinat tevziatında nohutu, eti, soğanı, tuzu vs. dağıtılıyor fakat yemeğe konacak *revgân-ı sâde* (yağ) tedarik edilemediğinden bir şekilde dağıtılamıyordu. Hal böyle olunca bölük komutanı, masraf onb.na bölük personelinin her birinden kesilen 15 paralarla (tahminidir) biriktirdiği bölük tasarrufundan bir miktar alıp, derhal Kapalı Çarşı'ya gidip yemeklik yağ alıp dönmesini emrediyordu. 15 günde bir de esnafın verdiği makbuzlarla, masraf defterini kontrol edip istismar olup olmadığını araştırıyordu.

Üçüncüsü, Bab-ı Seraskeri'de akşam çorbasını canhıraş bir çabayla yetiştirmeye çalışan bölüklerin günümüz askerî kültürüne yansımalarıdır. Mansûre projesiyle başlayan "düzenli ordu" bölüklerinin yemek pişirme imkân ve kabiliyetleri, yakın bir geçmişe kadar devam etmiştir. TSK bölükleri 1995-1997 yıllarına kadar, kışlarında merkezi mutfaktan iâşe edilseler de sahraya çıktıklarında, bölük seviyesinde yemek pişirebiliyorlardı. Aynı Mansûre ordusunda olduğu gibi erzak dağıtımında aldıkları kuru/yaş/sıvı erzakları, zimmetlerinde bulunan A ve B Paketleri⁷⁶⁴ vasıtasıyla pişirebiliyor, askerine arazide dahi sıcak yemek yedirebiliyordu. Bu Paketler zamanla eskimeye başlayıp, emniyetsiz durumlar yaşanmaya başladığından 2001 yılından itibaren milli üretim, Modüler Eray Seyyar Sahra Mutfakları yaygınlaşmaya başlamıştır. 250-400 personele birden yemek pişirebilmesiyle bu seyyar mutfaklar, ilk defa sahrada yemek pişirme kapasitesini bölük seviyesinden tabur seviyesine çıkarmıştır.

Bir Mansûre alayında yemeğin nasıl pişirildiği anlaşıldıktan sonra, onbaşının görev ve sorumluluklarına devam edilebilir. Bir koğuştaki iki onbaşı bulunursa, en kıdemli olan o

⁷⁶³ Bk. 211 Sayılı TSK İç Hizmet Kanunu, 1 ve 2. maddeler.

⁷⁶⁴ A Paketleri yemek pişirmek için gerekli ocağın parça ve edevatlarıdır. B Paketleri ise ocağın yemek pişirmede kullanılan kevgir, kepçe, tava, tepsi gibi parçalarının bulunduğu parçasıdır. Ayrıca bölüklerin kıta yüklerinde, yönetmelikle belirlenmiş miktarda kuru erzak da bulunmaktaydı.

koğuşun tertip ve düzeninden sorumluydu. Diğerleri bu konuda kıdemliye yardım edecekti. Ayrıca onb., koğuşta kendi takımıyla kalacaktı.⁷⁶⁵ Her koğuşta bir onb., o koğuşun koğuş onbaşı olacaktı. Koğuştaki eşyanın bl. eminine karşı sorumlusu koğuş onbaşıydı. Bu sebeple eşyanın takibi için bir *mufassal defter* tutacaktı.

Onb., 219. madde gereğince nizama karşı hareket edenleri *tekdîr* [azarlama] edebilecekti. Olmadığı durumlarda en eski nefer yerine bakacaktı. Koğuşta bir kimse hastalanırsa, onb. sabah yoklamasında başçavuşa haber verecekti. O da kışla karakoluna bir tezkire verip, cerrahbaşıya iletenecekti. Hasta ağırorsa onb. bizzat cerrahbaşını bulup haber verecekti. Eğer gece vaktiyse, karakol çvş.na haber verecek, o da cerrahbaşıya bir nefer gönderip kışlaya davet edecekti.

Onbaşı sabah çorbasının hazırlanması için görevli aşçıları zamanında kaldırmaya dikkat edecekti. Kalk trampeti vurulduğunda, koğuşunu kaldırıp, yoklayacaktı. Sabah çorbasını takip ederken, bir yandan da neferata yataklarını toplattırarak, kaputlarını katlattıracaktı. Yağmur yağmıyorsa, pencereleri açtırıp koğuşu havalandıracaktı. Akşam yoklamasında bulunmayıp da bir şekilde gece dönen personel varsa, dönüş saatini mutlaka başçavuşa bildirecekti.

Onb., neferatın ve özellikle acemilerin el, yüz ve ayak temizliklerine dikkat edecekti. Yataklarını temiz tutmalarını sağlayacak, her sabah toplamalarına ve eşyaları tenbih edildiği gibi kullanmalarına nezaret edecekti. Koğuşu ve kendi yatak altlarını süpürtecek, *yemek sefereleri* [sefer tası] ve *kaşıklarını* yıkamalarını sağlayacaktı. Döküntü ve çöplerin belirtilen mahalle döküldüğünden emin olacak, sonra biriken çöplerin de hafta nö. onbaşı tarafından o mahalden aldırıldığını kontrol edecekti. Angaryaları münavebeyle yaptıracak, hizmete gidenlerin de uygun giyindiklerinden, silah ve teçhizatlarını uygun kuşandıklarından emin olacaktı. Her yemekten sonra koğuşu tekrar temizlettirecek, sefer kapları ve kaşıkları yıkattırıp, çöpleri boşalttıracaktı. Eğitim ve hizmetlere, personelin zamanında çıkmasını sağlayacak, sonrasında bu faaliyetlerden dönen personelin üzerlerinde *fişenk* ve *kurşûn* olmamasına dikkat edecekti. Eğer tespit ederse, derhal başçavuşa teslim edecekti.

⁷⁶⁵ Yalnız hatırlanacağı üzere, bölük saff-ı harp düzenini içselleştirmek maksadıyla içtimalara bu düzende çıkıyor hatta koğuş ve nüzulahlarda bile bu düzende bir yatma planı hazırlıyordu. Fakat bu düzende şekil/form önemli olduğundan her rütbeli kendi takımına denk gelmeyebiliyordu. Bu durumda her onbaşının kendi askeriyile yatması, saff-ı harp düzeninde anlatılanlarla çelişmektedir. Doğrusu her komutanın kendi askeriyile yatmasıdır. Komutanlar, esnek kararlarla bu çakışmaları önleyebileceklerinden önemli bir sorun olmasa gerekir. Meselenin önemli kısmı ise Osmanlı ordusunun artık barış ve savaş durumuna göre iki ayrı teşkilatının olması gerektiğiydi. Fenn-i harp artık birliklerden muharebe için ayrı bir teşkilatlanma istiyordu. Daha da ötesinde, barış teşkilatından savaş teşkilatına burada görüldüğü gibi, çakışmadan geçebilmeliydi. Osmanlı askerî düşüncesi belli ki önemli bir kazanımın eşliğindeydi.

Onb. koğuştā asla bir kavga veya isyana mahal vermeyecekti. *Koğuştun huzur ve rahatına halel viren küstahları* yzb.ya bildirecek ve terbiyehaneye gönderecekti. Neferattan yatakta tütün içenlere, koğuştā elbise çırpınlara, çarşaf ve örtülere ellerini ve yüzlerini silenlere, yataklarından yün, saman ve otları çıkaranlara, yataklarının üzerinde silahlarını temizleyenlere ve ayakkabılarıyla yatak etrafında dolaşanlara asla izin vermeyecekti. Onb., tedip [terbiye] olunması gereken kimseleri veya firar, hırsızlık gibi büyük zuhuratı, haf. nö. çvş.na, başçavuşa ve özellikle kendi tk. çvş.na derhal bildirecekti.

Onb., neferat hizmetten döndükten sonra çavuşun, personelin eşyalarını kontrolüne ve temiz ve bakımlı bir şekilde yerlerine konulmasına yardım edecekti. Ayrıca firarilerin bıraktıkları eşyadan onb. sorumlu olduğundan, bu durumda eşyaları derhal başçavuşa teslim edecekti.

Onb. neferatın birbirlerine silah veya elbiselerini ödünç vermelerine engel olacaktı. Özellikle bir neferin elbise, çamaşır, ayakkabı vesair eşyasını sattığı, kaybettiği veya çaldığına dair bir şüphe duyarsa, tk. çvş. ve bir neferin şahitliğinde, neferin çantalarını yoklama hakkına sahipti.

Onb., *ayda bir kere* camların iç ve dış temizliğini yaptıracaktı. Aslında tüm kışlada herhangi bir temizlik hizmetinin ilk sorumlusu onbaşydy. İlk sorumlu olduğu hizmetlerden biri de yoklamalardı. Onb. koğuşlarda alınan akşam yoklamasını *bülend âvâz ile* [yüksek sesle] başçvş. karşısında alacaktı. Sonrasında yatacak askerlerin eski fes ve elbiseleriyle yatmalarına dikkat edecekti. Yeni ve resmi elbiselerini giymelerine engel olacaktı.

Onb., gece için testilere su doldurmak, mum ve ateşlerin söndürülmesi faaliyetini başlatan trampet işareti vurulduğunda, bu hususta görevli olan *kışlak aşçısına* nezaret edecekti.⁷⁶⁶

Kışlaya bir zabıt gelip koğuşa girdiğinde, tüm neferat saygıyla ayağa kalkıp bekleyeceklerdi. Eğer büyük bir zabitan ise yataklardan inceklerdi. Onb. zabitin emirlerini alacak ve ona refakat edecekti.

⁷⁶⁶ Burada Kanunname'nin "kışla aşçısından" kimi kastettiği net değildir. Alayda veya taburda görevli veya dışarıdan istihdam edilmiş aşçıların bulunmaları ihtimal dâhilindeyken, böylesine önemli ve çok çalışan bir görevlinin bu gibi bir hizmette görevlendirilmesi mantıklı gelmemektedir. Ayrıca ona da bir onb.nın nezaret etmesi keza uygun değildir. Bölükte yemek pişirmeye görevlendirilmiş neferlere de "aşçı" deniliyor olabilir çünkü nöbetçiler haricinde, o saatlerde ayakta olmaları mümkün olan tek grup, yemek pişirmeye görevli askerlerdir.

Kanunname koğuş tertip ve düzenine de bir standart getirmişti ve bu düzenin asıl sorumlusu onbaşılardı. Koğuşlarda her bir neferin yatağının başucunun açık bir yerine ve üstüne, ismi yazılmış bir kâğıt asılacaktı. Aynı şekilde tüfek, kılıç ve palaska üzerlerine de askerlerin isimleri yazılı yaftalar yapıştırılacaktı. Her nefer devamlı kullandığı eşyalar dışındaki eşyalarını çantasına koyup, yatağının başucundaki rafa koyacaktı. Aynı şekilde kaputlar da katlanıp, çantanın konulduğu rafa koyulacaktı. Elbiseler ters yüz edilerek katlanıp çantaların üzerine koyulacaktı. Tüfekler belirtilen mahale koyulurken, horozları indirilmiş ve *ağaçdan masnû' taş koşulmuş* olarak koyulacaktı.⁷⁶⁷ Süngüleri takılı halde palaskalar ve kılıçlar, ağaç çivilere düzenli bir şekilde asılacaktı. Ayakkabılar temizlendikten sonra, köseleleri dışarı gelecek şekilde yatak başındaki çivilere asılacaktı. Elbiselerin üzerine takılan *ufak tefek şeyler* [nişanlar], heybelerin belirtilen gözlerine koyulacaktı. Kirli çamaşırlar ise heybelerde saklanacak, asla yataklarla altındaki hasırlar arasına koyulmayacaktı. Aksi emredilmedikçe ıslak çamaşırlar koğuşta kurutulmayacaktı. Onb., Perşembe günleri bir engel çıkmadığı takdirde temizlik ve bakım yaptıracaktı. Sabah çorbasından ve tk. mül.nın kontrolünden sonra, askerleri çvş.larının nezaretinde temizlik ve bakıma alacaktı. Örtü ve elbiseleri çubukla çırpıtacak, palaska kayışlarını parlattırarak, silahlarına baktıracak ve *yemek tablalarını* temizlettirecekti. Cuma günü, personelin temiz elbiselerle çıkmasını sağlayacaktı. Aynı şekilde onb., takımının çamaşırlarının yıkandıktan sonra kurutulup, katlanıp, uygunca yerlerine koyulduğundan emin olacaktı. Eğer ayakkabıların asıldığı çiviler eksikse hemen yenilerini çaktıracaktı.

Onb., takımının kayışlarının *yekrenk* olması için gerekli *eczayı bir çömlek içinde* hazırlayacak (ya da hazırlatacak) ve askerlere kayışlarını *ağarttıracaktı*. Askerin farklı eczalarla kayış parlatmasına izin vermeyecekti. 250. maddede anlatılan ecza, silahlar için gereken bakım yağları, palaskaları parlatmak için gereken cila ve ayakkabıları *siyâhlendirmek* için gereken boya, yemek için alışveriş yapan masraf onbaşısı tarafından dışarıdan temin edilecekti. Karşılığında, neferatın kişi başı ödemesi gereken meblağ, aybaşında mahiyeler alındıktan sonra, başçvş. nezaretinde toplu olarak kesilecekti. Neferatın çamaşırlarının yıkanması da aynı şekilde nakit gerektiren bir faaliyetti. Takım onbaşısı, Cumartesi sabahları neferatın çamaşırlarını toplayacak ve çamaşırcıya teslim edecekti. Çamaşırcı çamaşırları yıkadıktan sonra Salı günü onb.ya geri teslim edecekti. Çamaşırların yeterli temizlenmemesi veya yanlış getirilmesi durumunda onb., bölük başçvş. ve tk. mülazımına tekmil verecekti. Çamaşırcının

⁷⁶⁷ Çakmaklı tüfekler horozun karşılığı çarpmasıyla çıkan kıvılcımla ateşlendiğinden, emniyet tedbiri olarak horozla karşılık arasına tahta takozlar koyuluyordu. *Taş* kelimesi ise “engel” anlamındadır.

yıkama hizmeti ücrete tabiydi ve neferat adına *pazarlığı* mülazım ve başçvş. yapacaktı. Belirlenen ücret, kişi başı olarak gene mahiyelerden başçvş. tarafından kesilip çamaşırcıya ödenecekti.

Onbaşının mutfaklarda takip etmesi gereken hususlar da vardı. Bir kere mutfaklarda bakır kap kullanmak yasaktı. Eğer kullanılmak zorunda kalınırsa mutlaka kalaylanacak ve her defasında temizliğine dikkat edilecekti. Onb. çorba angaryasını yeni nefer ve trampetçilerden başlamak üzere planlayacaktı. Karakola giden neferatın yemeklerini saklayacak ve döndüklerinde sıcak olarak yemelerini sağlayacaktı. Hapisanede olan personele yemeklerini masraf onbaşısı gönderecekti. Yemek saatinde [mazaretsiz] yemekte olmayan personelin yemeği saklanmayacaktı. Ayrıca onb., aşçıların daima angarya elbiseleriyle olmalarına ve görevlerinin başından ayrılmamalarına dikkat edecekti.

Onbaşılar diğer tüm rütbeliler gibi hafta nöbeti tutacaklardı. Haf. nö. onb. resmi elbisesini giyecekti. 201. maddede belirtildiği üzere çvş.lar gibi, gerekirse *her bölükte iki nö. onb.* tayin edilebilirdi.

Nö. onb. angarya hizmetlerini mümkün mertebe yoklamalarda tertip etmeye çalışmalıydı. Ayrıca kendisinden önceki nö. onb.dan angarya çizelgesini alacaktı. Sabah yoklaması trampeti vurulduğunda, eğer hapiste yeteri kadar mahpus yoksa, kışla temizliğine görevlendirilmiş neferatı emir-komutasına alacaktı. Önce raflar, merdivenler ve planlı yerleri süpürtecekti. Sonra neferatı karakol çvş.na götürecekti ve onun nezaretinde kışla çevresi ve helaların temizliğini yaptıracak ve çöpleri döktürecekti.

Nö. onb. karakol kıtasının toplanması için trampet vurulduğunda görevli neferatı toplayıp, solkol ağasının huzuruna getirecekti. Neferatı koğuşlarda hazırlarken, onlara görevleriyle ilgili emir ve tenbihatı bildirecek, karakolun ihracında ve merasiminde hazır bulunacaktı.

Eğitim için çvş. tk. içtima ettiğinde, çvş. safları kontrol ettikten sonra, çvş. hangi safı [onb. takımını] eğitime götürürse, nö. onb. da diğer safı götürecekti. Son olarak nö. onb., Cuma günü karakol ihraç resminden sonra, bölük çizelgesini kendisinden sonraki nö. onb.ya teslim edip, hafta nöbetinden çıkacaktı.

2.2.19. Trampetçiler, Avcı ve Haber Borucuları ve Musikarların Görev ve Sorumlulukları⁷⁶⁸

Trampetçiler, avcı borucuları ve haber borucuları, hizmet ve eğitimlerini icra ederken kendi trampet çvş. ve onb.larının emir ve komutasında olacaktı. Kaldıkları piyade koşullarının kurallarına tabiydiler. Trampet çvş.nun elinde, taburda ve bölüklerde görevlendirilmiş personelin bir çizelgesi bulunacaktı. Trampet çvş. ve emrindeki onbaşılar, mesaiyi yönettiklerinden uygun işaretlerin vurulması konusunda personeli eğitmek zorundaydılar. Bunun için her gün, trampetçilerin en az yarısı eğitime çıkacaktı. Trampetçilerden taburların en kıdemli solkol ağası sorumlu olacak, tçvş. eğitimleri hakkında bu soka.na bilgi verecekti.⁷⁶⁹

Trampetçilerin iç hizmetleri başlatmak üzere, birbirinden farklı 30 nöbet işareti bulunmaktaydı. Bunlar *'umûm nöbeti, cem' nöbeti, namâz nöbeti, sancak altına toplanmak nöbeti, ta'lîm meydânına da'vet nöbeti, sūr'atlı nöbeti, hüçûm nöbeti, toplanmak nöbeti, yatsı nöbeti, alaya mahsûs olan gece ârşî nöbeti* [gece intikali], *sabâh nöbeti, uykudan uyandırmak nöbeti, angarya nöbeti, tevzî-i ta'yînât nöbeti, şorba nöbeti, zevâl vaktinden bir buçuk saat evvel olan yoklama nöbeti* [alay içtması], *i'lân nöbeti, hitâm-ı i'lan nöbeti, neşr-i evâmîr nöbeti, hafta nöbetinde olan onbaşılar emir nöbeti, hafta nöbetinde olan çavuşlara emir nöbeti, bölük emînlerine emir nöbeti, başçavuşlara emir nöbeti, trampetecilerin cem'ine emir nöbeti, karakol cem'i nöbeti, karakollara verilen tenbihâtın yoklaması nöbeti, yatsıdan sonra olan yoklama nöbeti, ihrâk [yangın] nöbeti, âteşlerin söndürülmesi nöbeti, mücrimleri dövmek nöbeti*ydi. Yalnız, sadece trampetle haberleşilmiyordu. Avcı bölükleri alaydan ayrı görev yaptıklarında, avcı borularıyla haberleşecekler ve kendi işaretlerini kullanacaklardı. Ahvâl-i etrâfı tecessüse [keşife] vazifelendirilmiş bölükler ise işaretle haberleşmelerini süvari işaretlerine uyduracaklardı. Ayrıca birkaç alay aynı bölgeye yerleştiğinde, trampet işaretlerinin birbirine karışmaması maksadıyla, bu hususta koordine bulunup işaretlerini tekrar düzenleyeceklerdi.

Tçvş., *her gün vakt-i zevâlden üç buçuk saat evvel* trampetçi ve borucuları toplayıp yoklayacaktı. *Yarım saat sonra, karakol haberini virmek için cem' olunmak nöbetini* vurduracaktı. *Zeval vaktinden üç çaryek saat evvel* ise tüm trampetçiler *karakolların avdet idüb cem' olmaları nöbetini* vurduracaktı. Tçvş. tüm merasim törenlerinde resmi

⁷⁶⁸ Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye, 1829, 259-266. maddeler, s. 94-98.

⁷⁶⁹ 1829 Kanunnamesi, en üst zabıt olarak tanbur majörü (yzb.) değil de trampet çvş.nu kabul ettiğine göre, muzikacıların daha bl. haline gelmediği anlaşılmaktadır. Ayrıca her kışın Sofya Kışlası gibi olmadığı, trampetçi, borucu ve mûsikârların piyadelerle aynı koşullarda da kaldıkları görülmektedir.

elbisesiyle olacak ve törende küçük zabitanın solunda yer alacaktı. Görevine ilişkin emirleri, tüm rütbelilerin büyük zabitan etrafında halka olduklarında alacak, fevkalade emirleriyse nö. soka.ndan alacaktı. Karakol veya alay merasimlerinde, soka.ndan izin almak şartıyla yerine trampet onb.nı gönderebilirdi.⁷⁷⁰

Tçvş. alayda farklı sınıflardan farklı birlikler bulunduğunda, yatsı nöbetini talim meydanında çaldıracaktı. Fakat tüm birlikler kışlanın içindeyse, yatsı nöbetini kışla önünde ve soka.nın belirlediği yerlerde çaldıracaktı.

Trampetçilerin, karakol ve müfrez kıta görevlerine münavebeyle katılmaları usuldendi. Tçvş. trampetçilere olan ihtiyaç sebebiyle, bölüklerde bir defada iki trampetçinin görevlendirilmemesine dikkat edecekti. Topçu bl.lerinin trampetçileri top. bl.nün angarya ve hizmetlerini ifa edecekler, fakat diğer toplu hizmetlerde alayın tüm trampetçileriyle beraber hizmete gireceklerdi. Avcı borucuları müfrez kıta görevine münavebeyle girecekler ve keşfe görevlendirilmiş bl.lerin emrinde iki nefer borucu olacaktı. Kışla karakolunda ise bir borucu görevlendirilecek ayrıca bahsedilen faaliyetleri başlatmak üzere hergün bir veya daha fazla trampetçi bulunacaktı. Bu trampetçiler, nö. ska., soka. ve krk. çvş. maiyetinde bulunacak, gece ve gündüz krk.dan ayrılmayacaklardı. Bahsedilen trampetçi ve borucular genel angaryalardan muaf olacak fakat koğuş angaryalarına katılacaklardı.

Trampetçiler dışında bir de notalı enstrüman kullanan personel de mevcuttu. Musikarlar, *başmûsîkârın* emir ve komutasında olacaklardı.⁷⁷¹ O da miralayın belirleyeceği bir subaya bağlı olacaktı. Başmusikar, avcı borucuları ve keşif bl.lerinde görevli trampetçiler dahil tüm askerî bandoyu *meşk û ta'lîme* alacaktı. Bu şekilde eğitilen tüm musikarlar merasimlerde hazır olacaklardı.

Bir alay sahraya çıkarken veya dönerken, intikal düzeni aldığı anda, tçvş. ve musikarlar miralayın emir-komuta ettiği taburlarla, trampet onb.ları kendi tb.larıyla, trampetçiler emrine verildikleri bl.leriyle intikal edeceklerdi. Geride kalan birliklerin muzikacıları gene birlikleriyle kalacaklardı.

⁷⁷⁰ Tablo 53'te tçvş.nun takımı gün doğumundan bir buçuk saat sonra toplayacağı yazmaktadır.

⁷⁷¹ Musikarlar klarnet, trombon, korno gibi üflemeli çalgıları çalan neferat olsa da başmûsîkâr tüm çalgıların eğitimden sorumluydu.

2.2.20. Zabıtların, Küçük Zabıtların ve Onbaşıların Daire-i Askeriyeye Resm-i Duhulleri⁷⁷²

Yeni bir rütbeye nasbolunan büyük ve küçük zabıtanla, yeni bir göreve tayin olunan zabıtan, yeni rütbe ve görevlerine resm   törenle başlamaları gerekiyordu. Bir rütbeli miralay nasbedildiğinde, üstü olan mirliva, alayın zabıtan ve neferatını resm   elbiseli ve silahlı içtima ettirecek ve alayının karşısında, kendisini yeni rütbe ve görevine atayacaktı. Miralay kaymakamı olacak zabıt ise miralayın ya da yerine vek  let eden bnb.nın, gene alayla tertip edeceği bir törenle görevine başlayacaktı. Bnb.lar, silahlı taburlarının karşısında, miralay veya kaymakamın icra edeceği törenle yeni rütbelerine nasbolacaklardı. Alay emini, mira. veya kaymakamın, onlar olmadığında da alaya vek  let eden bnb.nın taburlardan aldığı tören kıtalarından oluşturduğu silahlı bir taburla icra ettiği törenle görevine başlayacaktı. Hazinedar ve esvap emini bulunurlar ise onlar da resm   t  rene katılacaklardı. Bir alay, bir bölgeye görevlendirildiğinde, geride kalan kısmına alay emini atandığında, o birliğin tabur komutanı, yoksa en kıdemli yzb.nın silahlı b  l  klerle tertip edeceği törenle vazifesine başlayacaktı. Yeni nasbolunan sağkol ağası, haf. n  . yzb.nın şahitliğiyle nasbolunacaktı. Hazinedar, esvap emini ya da sancaktar olacak zabıt, alay emininin bölüklerden yeteri miktar neferatla tertip edeceği törenle görev ve rütbelerine atanacaklardı. Bu törende tören kıtası, aynı karakol ihracında yapılan törende olduğu gibi dizilecekti. Aynı şekilde yzb. kendi bnb.nın, mülazım-ı evvel kendi yzb.nın, mülazım-ı s  n   gene kendi yzb.nın veya onun yerine vek  let eden mülazım-ı evvelin silahlı bir bölükle icra ettiği bir törenle nasbolunacaktı.

Yeni rütbeye nasbolunan veya yeni göreve atanan zabıt, tören kıtasının karşısında duracaktı. Töreni icra eden zabıt, onun soluna geçtikten sonra onun kılıcını çıkarıp, eline verecekti. Sonra yüksek sesle onun ismini, rütbesini veya yeni görevini şu şekilde tebliğ edecekti: *Ey büyük ve küçük zabıtlar ve onbaşılar ve nefer  t-ı ‘As  kir-i Mans  re-i Muhammediyye! Ma’  l  munuz ola ki h  zır bi’l-meclis olan fel  n ağ  ya ‘av  t  f-ı ‘  l  yye-i hazret-i cih  nd  r   ve ‘av  rif-i behiyye-i cen  b-ı tacid  riden fel  n rütbe tevc  h ve ihs  n-ı h  m  y  n buyurulub bu vechile   er  ğ ve hand  n olmuşdur. Ancak, c  nib-i cen  b-ı hil  fetpen  h  den if  desine me’m  riyetim üzere, fi-m  ba’d, ağı-yı m  m  -ileyh kem  l-i derece-i ri’  yet ve hidem  t-ı ş  h  nenin hüsn-i id  resi ve tert  b-i   skeriyyenin k  n  nn  me-i h  m  y  n muktez  sınca ta’l  m niz  mı hus  s  tına d  ’ir v  ki’ olan her bir*

⁷⁷² K  nunn  me-i ‘As  kir-i Mans  re-i Muhammediyye, 1829, 267-270. maddeler, s. 98-103.

*emr û tenbîhine inkiyâd û itâ'at ve hilâf-ı emr-i âlî ve mugâyir-i kânûnnâme-i hümâyûn hareketinden bigâyet hazer û mücânebet "iyleyesiz".*⁷⁷³

Eğer töreni icra eden zabıt, nasbolan veya atanan zabitten ast rütbedeyse, tebliğini *ilyesiz* tabiriyle değil *ilyeyelim* tabiriyle bitirecekti. Son olarak imam efendiler, cerrahbaşı ve halifeleri tayin olduklarında törenle değil, her gün alaydan neşrolunan emirle vazifelerine başlayacaklardı.

Sağkol ağasının altında olan zabıt ve küçük zabitin nasbolunmaları ise nispeten daha küçük törenlerle icra edilecekti. Solkol ağası, sağkol ağasının küçük zabıtlar ve karakol ihracı töreni üzere toplanmış neferatla icra edeceği bir törenle görevine başlayacaktı. Başçvş. ve bl. eminleri, Cuma yoklamasında veya bl. silahlı toplandığı bir içtimada yzb.nın tebliğiyle nasbolunacaklardı. Tçvş., nö. soka.nın karakol ihracı töreninde toplanmış neferat ve trampetçilerle icra ettiği bir törenle görevine başlayacaktı. Trampet onbaşı gene nö. soka., onb.lar ise bir yoklamada nö. mül. marifetiyle terfi edeceklerdi.⁷⁷⁴

Mümtaz ve avcı bölüklerinin seçimleri de bu bölümde anlatılmıştı. Bilindiği üzere, bir taburda sekiz bölük bulunmakta ve bu bölüklerden birinci bölük mümtaz ve sekizinci bölük avcı bölüğüydü. Dönem fenn-i harbi, piyadeyi de muharebenin değişik koşul ve safhalarına göre çeşitlendirmişti: Birincisi yanaşık düzende alayın saff-ı harbini oluşturan tüfek-endaz (fusilleur) hat piyadesi. İkincisi hat piyadesinin ilerleyişini örten, perdeleyen ve dağınık düzen ve sürekli ateşleriyle hasmı erken açılıp yayılmaya zorlayan avcı hafif piyade (chasseur). Üçüncüsü genellikle muharebenin doruk noktasında başarıdan faydalanan ya da olası gedikleri kapatan nispeten tecrübeli ve muharip mümtaz piyade (grenadier). Bu iki bölüğün seçimleri tb. k.larının teklifi ve miralayın onayıyla olacaktı. Avcılık ve mümtazlık, tecrübe ve liyakat gerektirdiğinden taburlardan *cüst û çabukluğu, sür'at-i hareketi, idrâk û zekâveti, kadd û kâmeti* [boyu ve posu], *kuvvet-i şecâ'atiyle* öne çıkan neferattan seçilecekti. Ayrıca *dâ'ire-i itâ'atten* ayrılması ve en az *bir sene* hizmette bulunması gerekliydi. Tüm bunlarla beraber bir nefer, muharebede cesaret ve kahramanlığıyla öne çıkarsa, acemiliğinden sarfı nazar

⁷⁷³ Rütbe terfi ve atama törenleri, aynı şekliyle Fransız ordusunda da icra ediliyordu. Yalnız tebliğ bölümü nispeten daha kısaydı. Töreni takdim eden subay, rütbelinin kılıcını eline verdikten sonra şu tebliği yapıyordu: *Kral adına, subaylar, astsubaylar, onbaşılar ve erler... Burada bulunan Bay (isim)'i (rütbesi veya görevi belirtilecek) tanıyacak ve majestelerinin hizmetinin iyiliği ve askerî düzenlemelerin [kanunların] uygulanması için size emrettiği her şeyde ona itaat edeceksiniz. Ordonnance du Roi, 1818, s. 108.*

⁷⁷⁴ 1829 Kanunnamesi'nin İÜNEK 6874 no.lu sureti, 85 ve 86. sayfada verdiği 267. maddeden sonra, sehven 278. maddeye geçmektedir. Doğrusu 268. madde olması gerekir. Bu sebeple diğer nüshalar, 457. maddeyle biterken, İÜNEK 6874 no.lu nüsha 467. maddeyle bitmektedir. Ayrıca mezkûr nüshanın maddelerinde atfolunan maddelerde de kayma meydana geldiği görülmektedir. Bk. Agk. İÜNEK, No. 6874, s. 85-87.

edilebilirdi. Bunun dışında bir nefer, eğitimin birinci sınıfını yani tabur eğitimlerinden geçmedikçe mümtaz veya avcı olmasına izin verilmeyecekti. Aynı şekilde mümtaz ve avcı bölüklerinin zabitan, küçük zabitan ve onbaşlıları da alay k. tarafından, tabur personelinin liyakatlılarından seçilecekti. Bu iki bölük çorba, koğuş angaryaları gibi kendi angaryalarını yapacak ama genel angaryalara katılmayacaklardı. Görüldüğü üzere mümtaz ve avcılar, piyadenin seçkin sınıflarındandı ve personel için bir üst motivasyonu teşkil ediyordu.⁷⁷⁵

1829 Kanunnamesi, bu bölümün konu başlığına uymasa da sıradaki 270. maddesinde karakollardan bahsediyordu.⁷⁷⁶ Maddeye göre kışlalarda *dâ'imâ nizâma me'mur* bir karakol bulunacaktı. İçindeki personel miktarı, bnb. tarafından duruma göre belirlenecekti. Bu karakol, şehirin asayişine veya günlük düzenine müdahale etmeyecekti. Kışla düzenini korumak maksadıyla devriye görevleri icra edecekti. Karakolun günlük hizmeti bnb., ska., ve nö. soka.nın şifahen verdikleri emir ve tenbihatlarla düzenlenecekti. Eğer bir görevin detaylandırılması gerekiyorsa, mira. tarafından yazılı emir de verilebilecekti. Kışlada bir rütbeli tarafından karakol talep edildiğinde, karakoldan yeteri kadar kolluk kuvveti belirtilen mahale gidip asayiş ve güvenliği sağlayacak, eğer nizama aykırı davrananlar varsa tevkif edecekti.

2.2.21. Kollukta Olan Nöbetçi Nefer ve Zabitanın Memuriyeti⁷⁷⁷

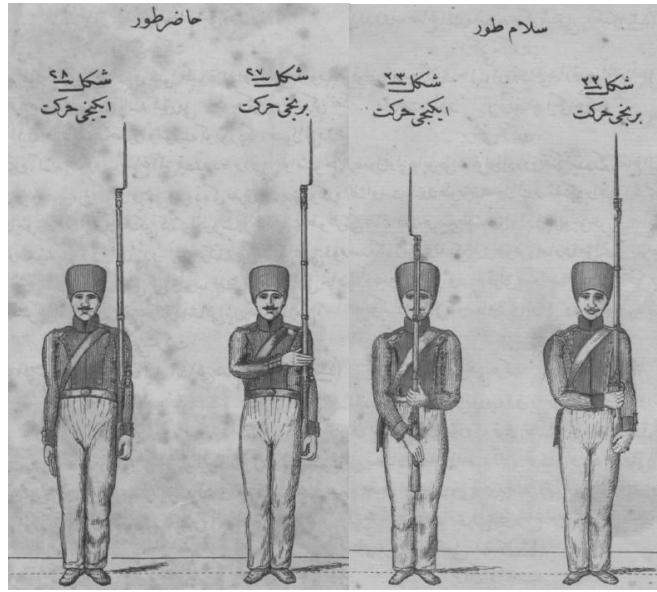
Karakol nöbetçisi yangında, fevkalade durumlarda veya kışlaya bir vezir arabası gelmesi durumunda, derhal *silâh al!* diye ikazda bulunacak ve karakolu teyakkuza geçirecekti. Kışlaya miralay veya vekâlet eden zabitanın gelmesi durumunda ise *karakol*

⁷⁷⁵ Mümtazlık ve avcılık 1818 basımlı Fransız İç Hizmet Kanunu'nda, 268. maddede anlatılmaktadır ve 1829 Kanunnamesi'nin 269. maddesiyle birebir aynıdır. Özellikle İhtilal Savaşlarında öne çıkmış avcı ve mümtaz bölükler, Fransız ordusunun gözde piyadelerindendi. Atıklık ve çeviklik (*agilité*), zekilik (*intelligence*), çelimsilik ve dinçlikleriyle (*taille et vigueur*) öne çıkan askerlerden seçilirdi. En az bir sene hizmet süresi ve tabur manevralarını tamamlamış olmak, gene Fransız avcı ve mümtaz piyadesi için aranan özelliklerdi. *Ordonnance du Roi*, 1818, s. 109-110. P. 1. A.'da mümtazlar da cesaret ve itaatleri göz önünde bulundurularak seçiliyorlardı. Bununla beraber Alay'a has pratik uygulamalar da vardı. Mesela her yüzbaşı her sene kendi bölüklerinden mümtaz olabilecek askerlerin bir defterini tutuyordu. Uygun gördüğü tüfek-endâz neferin mümkün mertebe *beş hatve ve dört burgâd* [? hatalı olabilir] boyunda olmasına dikkat ediyordu. Her senenin başında en uygun *üç neferi*, yazılı olarak alay k.na teklif edecekti. Bu neferlerin en az iki sene görev yapmış olmalarına ayrıca dikkat edecekti. *Hizmet-i Dahiliyye ve Nizâm ve İntizâm-ı Askeriyye*, s. 7a-7b.

⁷⁷⁶ Bu maddenin başlığı *nizama memur olan karakola dair alelumum tenbihtir*. Karakolla alakalı olması bakımından, personelin askerî silsileye dâhil olmaları bölümüne uymamaktadır. Gerçekten de 1818 Fransız Kanunnamesine bakıldığında, bu madde bir sonraki bölüm olan *consigne générale pour la garde de police* (polis muhafızları için genel talimat) konusu altında işlenmiştir. 1828 Kanunnamesi'nin sırasına sadık kalmak adına değiştirilmemiştir. Bk. *Ordonnance du Roi*, 1818, s. 222. Maddenin sonunda, şehirli birinin talebiyle de karakolun çağırılabilmekte olduğu ifade edilmektedir. Karışıklık olmaması bakımından bu karakolun kışla karakolu olmadığı belirtilmelidir. Şehirde asayiş sağlayan karakollar, 36. maddede anlatılan ve EK-14'te çizelgesi verilen karakollardı.

⁷⁷⁷ *Kâunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, 1829, 271-303. maddeler, s. 103-113.

dışarı! diye ikazda bulunacaktı. Karakol nöbetçisi vüzera, ulema veya büyük zabitanaya karşı *selâm duracaktı*. Zabitanaya karşı ise sadece *hazır duracaktı*.

Resim 3. Nefer Talimine Göre Hazır Dur ve Selam Dur Vaziyetleri⁷⁷⁸

Karakol nöbetçisi, kışlaya sebze veya hububat getiren kimseye veya nefere, resmi elbiseli bir onb. refakat etmedikçe geçmesine izin vermeyecekti. Bir nefer veya ecnebinin, yanında bir onb. refakatçi olmadan elinde bir mektupla kışladan çıktığını görürse durduracaktı. Aynı şekilde kışla pencerelerinden dışarı mektup atıldığını görürse, çvş. veya onbaşısına hemen haber verecekti.

Krk. nö., krk. çvş.nun izini olmadıkça herhangi bir ecnebinin kışlaya girmesine izin vermeyecekti. Ayrıca çöplerin belirtilen mahaller dışında kışlanın herhangi bir yerine atılmasına izin vermeyecekti.

Krk. nö., kışladan dışarı çıkmaması emredilen küçük zabitan, onb. ve nefaratın kışla dışına çıkmasına izin vermeyecekti. Aynı şekilde akşam yoklamasından sonra onb. ve neferatın kışla dışına çıkmasına da izin vermeyecekti. Kışlaya giren küçük zabitan, bl. eminleri ve alay amelelerini ise durdurup, nöbetçi kola teslim edecekti. Mum ve ateşlerin söndürülmesi trampeti vurulduktan sonra kışla odalarında ışık görürse çavuşa haber verecekti.

⁷⁷⁸ Nefer Talimi'ne göre iki vaziyet de iki sayılı bir hareketti. Soldaki resim *hazır dur*, sağdaki resim ise *selâm dur* vaziyetidir. Günümüzün "tüfeği omuzda taşıma" ve "tüfekle selamlama" vaziyetleriyle aynıdır. Ayrıntılı bilgi için bk. *Nefer Ta'limi*, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege, K 675, s. 35-39.

Krk. n . yatsıdan sonra bir kişinin kışla önünden geçtiğini görürse, *kimdir o!* diye ikaz ettikten sonra, çağırıp uzaklaşmasını isteyecekti. Dışarıdaki karakollarda bir kimseye rast gelirse, sırayla, *dur, silah al, bildir kendini!* diyerek şahsı kontrol edecekti.

Karakolda nöbetçiler dışında aynı günümüzün ses yayın sisteminin işlevini yerine getirmek üzere trampetçiler bulunmaktaydı. Görevlendirilmiş trampetçi, gece ve gündüz krk. zabitanının emrinde görev yapacak ve karakolu terketmeyecekti. Karakol trampet isinin, büyük zabitan, ska. ve n . soka.nın kendisine verdiği anlık emir ve tenbihatlara dair işaretler ve geçici değişikliklere istinaden vurulan işaretler dışında, günlük  alması gereken işaretler de vardı. Yaz ve kış, gün doğumundan bir saat önce *uyhudan uyandırmak nöbetini bir saçma* ile  alacaktı.⁷⁷⁹ Gün doğumunda, terbiyehanede tevkif edilen kimseleri *tah ret angaryasına* toplamak ve gün doğumundan    saat sonra, *tranpetecileri yoklamak* işaretlerini vuracaktı. Gene gün doğumundan    saat sonra vurulan *yoklamaya hazırlık* faaliyetini *iki saçma* ile  alacaktı. *Sabah çorbasını* zevalden bir buçuk saat önce *bir saçma* ile, haf. n . heyetinin yoklamasını zevalden bir saat önce *   saçma* ile  alacaktı. Gün batımından bir saat önce icra edilecek *ahşam çorbasını bir saçma* ile bildirecekti. Yatsı nöbetini çalmak üzere trampetçilerin toplanması ve yatsıdan yarım saat sonra yat yoklaması faaliyetlerini *   saçma* ile  alacaktı. Yat yoklamasından bir saat sonra, trampetçi *bir saçma* işaretiyle ateş ve mumları s nd rtecekti. Terbiyehaneye geri dönecek olan kimseler, trampetçinin *bir saçma* işaretiyle toplanacaklardı. Ayrıca eğer başçvş.lar çağırılmak istenirse, trampetçi *bir saçma* ve *dört darb*,  vş.lar için *bir saçma    darb*, bl. eminleri için *bir saçma iki darb*, onb.lar için *bir saçma bir darb*, n .  vş.lar ve onb.lar içinse sadece *bir saçma* isareti vuracaktı.⁷⁸⁰

Karakol onbaşısı, *karakolu* emir-komuta edeceği zaman sağında, etmediğindeyse solunda yer alacaktı.⁷⁸¹ Karakolun edevatını, defterlerini ve tenbihatını kontrol edecekti. Terbiyehane ve içinde tevkif olunanları da kontrol ettikten sonra gözlemlerine dair inha

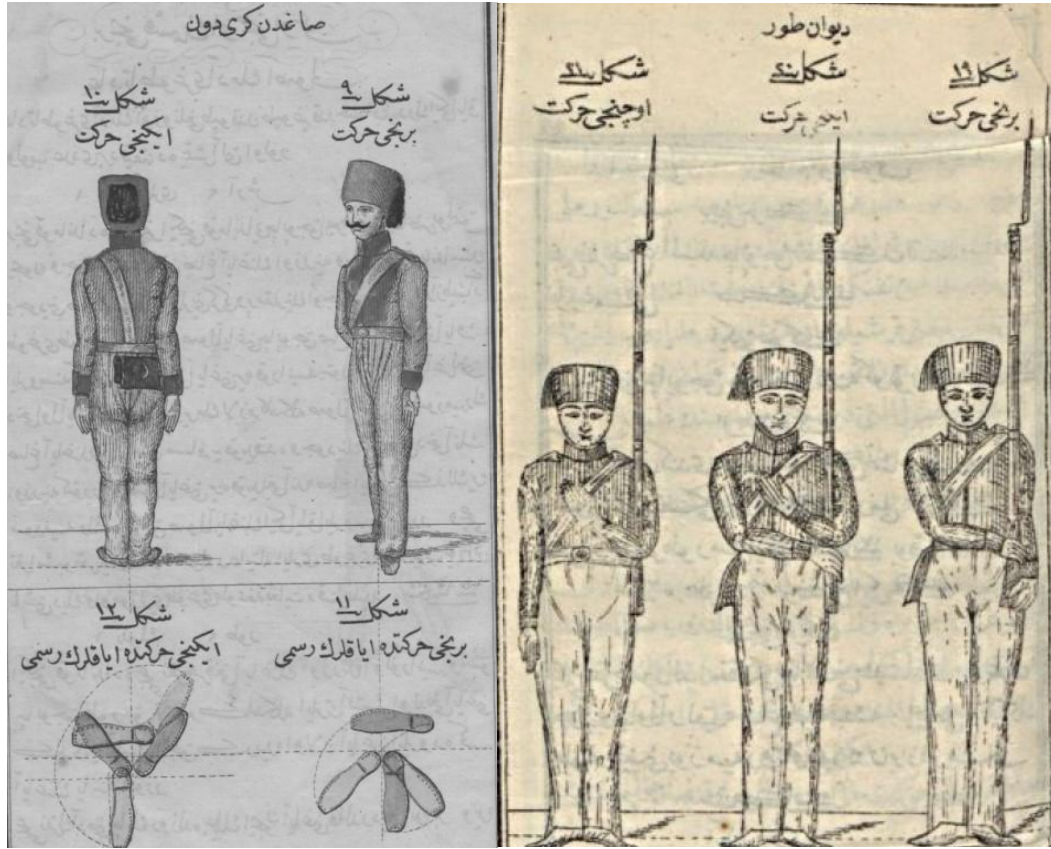
⁷⁷⁹ P. 1. A. Nizamnamesi'nin 89. maddesine göre *sabah saçması*, gene güneş doğumundan bir saat önce vurulacaktı. Bununla beraber 90. maddede, miralayın bu saati değiştirmeye muktedir olduğunu ekliyordu. *Hizmet-i Dahiliyye ve Niz m ve  ntiz m-ı Askeriyye*, s. 8b.

⁷⁸⁰ Trampetçilerin  alma teknikleri olduğu düşünülen *saçma* ve *darb* kavramları hakkında net bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bununla beraber 281. maddenin, 1818 Fransız    Hizmet Kanunnamesi'ndeki karşılığı 280. maddedir. Fransız ordusundaki günlük mesai saatlerinin ayrıntılı aktarıldığı bu bölümde, Fransız trampetçinin vuracağı *roulement* tekniği, Osmanlı trampet isinin çalacağı *sa maya*, *coup de baguette* tekniğinin ise *darba* dönüştüğü anlaşılmaktadır. Kelime anlamlarından yola çıkılırsa, muhtemelen trampetçi *saçma/roulement* için, bağetlerle seri vuruşlar yaparak trampetini bir süre titretiyor, sonrasında kesin ve sert bir (veya iki-dört) vuruşla (*darb/coup*) bitiriyordu. Bk. *Ordonnonce du Roi*, 1818, s. 112-114.

⁷⁸¹ Burada karakoldan (*la garde*) kasıt bir nöbet/devriye kolu ya da bir muhafız grubudur. Bk. 281. madde. *Ordonnonce du Roi*, 1818, s. 114.

ve takririni krk. zabatine verecek, o da soka.na bildirecekti. Sonrasında karakol nöbetçilerini yerlerine yerleştirecek, kalan askerleri de karakol angaryasına dağıtacaktı. Karakola gelen ve giden emir ve tenbihatı yazdırmak isterse de akıllı ve tecrübeli bir nefer görevlendirecekti.

Kanunname krk. onb.nı anlatırken karakolları değiştirme usullerine de değiniyordu. Karakollardan kasıt nöbet mahalleri veya devriye kollarıydı. Krk. onb., karakolları değiştirmek için nöbetçileri dışarıda içtima ettirecekti. Kendisi bizzat komut vererek, nöbete girecek personeli *hazır dur* [tüfek omuza] vaziyetine geçirecekti. Krk. zabiti kontrole geldiğinde nöbetçileri *selâm dura* geçirecekti. Yoklamadan sonra, önemli karakollara daha *dirâyetli ve söze gelenleri* planlayacaktı. Krk. onb., nöbete götüreceği nöbetçi sayısı dörtten az ise birerli kolda, fazlaysa ikişerli kolda götürecekti. Nöbet değişimi karakolun en uzağındaki nöbet mahallerinden yakına doğru olacak, yeni ve eski nöbetçiler birbirine karışmayacak şekilde, birbirlerinden *altı hatve* uzaklıkta krk. onb.nın arkasında yürüyeceklerdi. Nöbet/karakol mahalline gelindiğinde krk. onb., nöbete girecekleri, çıkacakların *sol taraflarında durdurub, hazır dur, sağ/sol, selâm dur!* komutlarını verecekti. Bu vaziyette emir ve tenbihatları tebliğ edecek hatta kendi söyleyecekleri varsa o anda ekleyecekti. Bittikten sonra, nöbet kulübelerinde *kaput ve tenbihnâme* [nöbet talimatı] ve *sâ'ir eşyanın* olup olmadığını kontrol edecekti. Sonrasında, yeni nöbetçiler nöbet mahaline yerleşirken, nöbetten çıkan neferlere sırasıyla, *sağdan gerü, divân dur, selâm dur, paydos ve arş!* komutlarını vererek nöbetçileri alıp kışlaya geri dönecekti. Dönüşte çvş.na teknil vermeyi unutmayacaktı.

Resim 4. Nefer Talimine Göre Sağdan Geri Dönüş ve Divân Dur Vaziyetleri⁷⁸²

Bir kol, karakol önünden geçerken eğer durursa, karakol silah alacak, krk. onb. nöbetçilerin 15 adım ilerisine geçip, *kimdir o!* diyerek kolun kendisini tanıttığını isteyecekti. Sonra kolu, *emre gel!* diyerek uyarmak ve önceden bu konu hakkında görevlendirdiği neferatla beraber kolu kontrol etmeye gidecekti.

Kanunname sonrasında krk. onb.nın terbiyehaneyle ilgili vazifelerine geçiyordu. Terbiyehanenin anahtarları krk. onb.nda olacaktı. Krk. zabitanın emri olmadıkça terbiyehane kesinlikle açılmayacaktı. Kendisi nöbetçi değiştirmeye gittiğinde, anahtarları krk. çvş.na bırakacaktı. Terbiyehanede tevkif olunmuşların yemeklerine nezaret edecek, istihkakları dışında hiçbir yiyecek, içecek vermeyecek, su haricinde, tütün veya mum almalarına izin vermeyecekti. Terbiyehanenin kapısı küçük zabitan ve onb.lara açılabilirdi. Bunun dışında neferatın tevkif olunmuşlarla görüşmesi yasaktı. Her

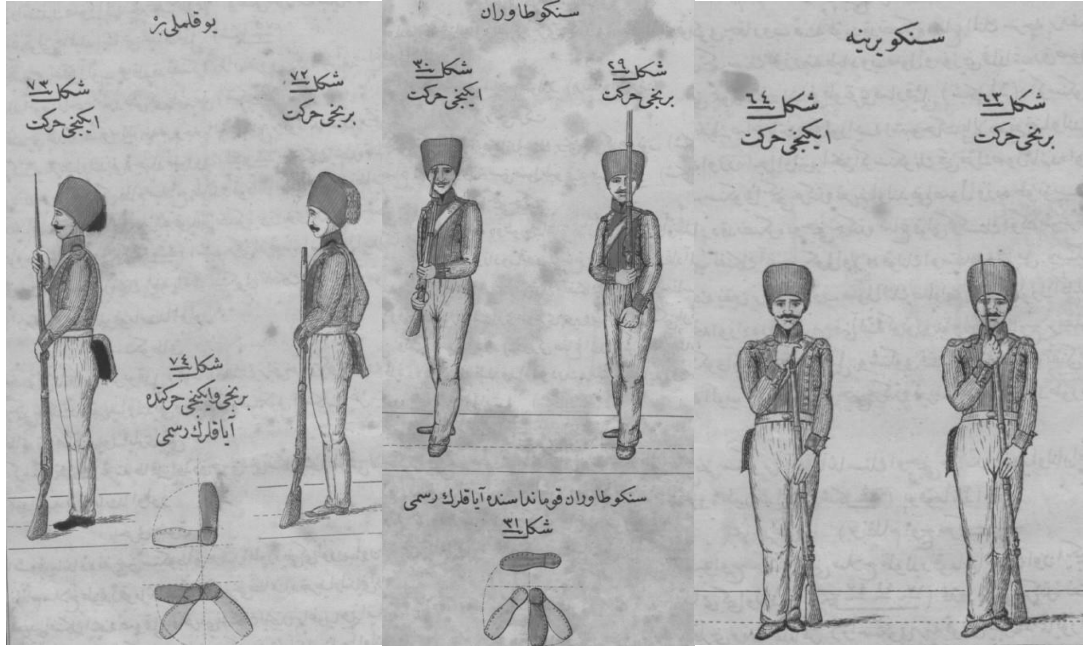
⁷⁸² Soldaki resimde görülen sağdan geri dönüş, günümüz yanaşık düzen eğitimindeki yerinde dönüşlerden "geriye dönmek" konusunun benzeridir. Günümüzde 180 derecelik geriye dönüş soldan yapılırken, dönem nefer eğitimine göre, sağdan yapılıyordu. Bilgi için bk. *Nefer Ta'limi*, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege, K 675, s. 34-35. Divan dur vaziyeti, selam dur vaziyeti gibi üstü saygıyla selamlamanın bir çeşididir. Üç harekette yapılır. Üçüncü harekette sol kol tüfeği çakmak mekanizmasından tutarken, sol el kalbe götürülür. Nefer Talimi'nin K 675 no.lu nüshasında ilgili sayfalar yırtık olduğundan muhtemelen Mekteb-i Harbiye için bastırılmış başka bir nüshasından faydalanılmıştır. Bk. *Nefer Ta'limi*, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege, No. 355.5, s. 41-43.

sabah [gün doğumunda] temizlik angaryasından önce terbiyehaneyi kontrol edecek, ilk olarak hasta olup olmadığına bakacaktı. Sonra temizliğini yaptırtacak ve testileri doldurtacaktı. Bu kontrolleri bir kere de akşam vaktinde yapacaktı.⁷⁸³

Nöbet sisteminde kışla karakolu dışında, krk. onb.nın takip edebileceğinden daha büyük karakollar (kollar ve devriyeler) da bulunmaktaydılar. Bu karakollara krk. çvş. emir-komuta edecekti. Altıdan fazla olan grupları ikişerli kolla, 18'den fazla mevcutlu kolları üçerli kolla nöbet mahallerine götürecekti. Alanın genişliğine göre ihraç olunan kolun ya solunda ya da karşısında duracaktı. Nöbetten çıkıp, kışlaya dönmüş neferata *süngü yerine* ettirmedikçe *paydos* etmeyecekti.

Krk. çvş. emrindeki onb. ve neferatın vazifelerini layıkıyla yerine getirmelerinden mesul olduğundan karakol talimatını bir kere daha tekrar edecekti. Özellikle trampetçinin mesaiye dair çalacağı işaretleri gece ve gündüz takip edecek, bu konuda bir hata olmamasına özellikle dikkat edecekti.

⁷⁸³ P. 1. A. Nizamnamesi'ne göre zabitan, neferatı üç şekilde *terbiye* (disiplin) edebilirdi: Angarya hizmetine almak, "terbiyehanede" tevkif etmek veya kışlada alıkoymak. Görüldüğü üzere, terbiyehane hapishaneden farklı olarak, daha düşük seviyede disiplinsizlikler için düşünülen bir çözümdü. Günümüz disiplin koşusunun muadili kabul edilebilir. Terbiyehane, aslında kışla içinde mahsusen ayrılmış bir odaydı. Sorumluluğu ve işletilmesi nizam karakoluna aitti. Küçük zabitan içinse ayrıca bir terbiyehane tahsis edilirdi. İçinde yataklar bulunur ve tevkif olunan neferat yemeklerini burada yerlerdi. Terbiyehanenin zimmeti krk. çvş.ndaydı. Karakol nöbetine giren ve çıkan çvş.lar kapı nöbetçilerinin değiştirilme vaktinde zimmet devir teslimi yaparlardı. *Hizmet-i Dahiliyye ve Nizâm ve İntizâm-ı Askeriyye*, s. 21a, 23b, 24a.

Resim 5. Söğü Takmak, Söğü Davran ve Söğü Yerine Hareketleri⁷⁸⁴

Krk. çvş. terbiyehaneyi aynı onb. gibi sabah akşam kontrol edecekti. Eğer şikâyet veya bildirilmesi gereken bir husus varsa bildirecekti. Bununla beraber, üst komutanına bildireceği hususlar hakkında, teklif sahiplerinin *tammü's-şu'ur* [bilinçli kimseler] olmalarına dikkat edecekti.

Krk. çvş. kalk saatinden *yarım saat sonra*, temizlik angaryası işareti vurulduğunda, terbiyehanedan getirilenler ve nö. onb.ların getirdiği neferatı toplayıp önce kışla meydanı, yürüyüş yolları ve kaldırımları süpürtecekti. Helaları temizletip, su çektirecekti.

Krk. çvş., özellikle bayram ve Cumalar olmak üzere her zaman, kışladan çıkan onb. ve neferatın elbiselerini kontrol edecekti. Elbisenin, emredilen günlük veya resmî elbise olmasıyla, temiz ve tam görünmesi önemliydi. Krk. çvş., küçük zabitan da dahil olmak üzere, onb., neferat, mümtaz veya trampetçi, kim olursa olsun resmî elbiseliyken kılıcsız dışarı çıkmasına izin vermeyecekti. Aynı şekilde bir amaç veya *maslahatı* olmadan gelmiş veya şüpheli davranan bir ecnebiyi asla kışlaya almayacaktı. Bununla beraber, *mu'teber* görünen ecnebi büyük/küçük zabitanı, kışlaya bir onb. veya zeki bir

⁷⁸⁴ Solda, Talimnamede söğü takmakla ilgili ayrı bir resim olmadığından *yoklamalı bir hareketindeki söğü takmak* resmi kullanılmıştır. Ortadaki resim, tüfekli göğüs göğüse muharebe vaziyeti olan *söğü davran* vaziyetidir. Sağdaki resimde ise söğüyü tüfekten çıkarıp, kınına koymayı gösteren *söğü yerine* hareketi görülmektedir. Bilgi için bk. *Nefer Ta'limi*, 1248 (H), Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege, K 675, s. 38-41, 62-63, 72-73.

nefer refakatçiyle beraber kabul edecekti. Kışlaya gelen asker akrabalarına da aynı şekilde davranacaktı.

Krk. çvş. *yatsı nöbeti* *çalındıkda*, kışla kapılarını onb.ya kapattıracak fakat küçük kapı açık kalacaktı. Sonrasında krk. onb.nın kapattığı kapıları bizzat kendisi dolaşıp kontrol edecekti. Yat yoklamasından bir saat sonra da, mum ve ateşlerin söndürülmesi işaretini vurduracaktı. Bundan sonra emre uymayan koğuş olursa, bizzat gidip söndürtecek ve ertesi gün vukuat tekmilinde belirtecekti. Krk. çvş. ışıklar söndürüldükten sonra, kışlanın etrafını mutlaka dolaşıp, herkesin yattığından emin olacaktı. Kendi yerine onb.yı göndermeye yetkili olsa da bu görevi bizzat kendisinin yapması daha uygundu.

Krk. çvş. sabah cerrahbaşı geldiğinde, başçvş.ların gönderdiği hasta tezkirelerini kendisine verecekti. Eğer gece acil bir durum belirirse, bir onb. veya mutemet bir neferle cerrahbaşayı kışlaya davet edecekti.

Krk. çvş. akşam yoklamasından sonra, kışla dışında kalmış onb. veya neferatı bizzat kendisi görmedikçe kışlaya alınmasına izin vermeyecekti. Personeli gördükten sonra da çizelgeye dönüş saatini kaydedecekti. O saatten sonra giriş ve çıkışına izin verilmiş personel dışında dönenleri, ancak birliğine bildirdikten sonra içeri alacaktı. Akşam yoklamasından bir saat sonra, küçük zabitan ve bl. eminleri de bu muameleye tabi olacaklardı.

Krk. çvş., yazın zevâl vaktinden altı saat, kışın beş saat evvel, krk. neferatının temiz elbiselerini giydirip kontrol edecekti. Gün içersinde de elbiselerin tam ve temiz giyilmesine dikkat edecekti.

Görüldüğü üzere krk. çvş. ve karakolunun alay emniyet ve disiplin sistemindeki yeri büyüktü. Bu sebeple alay tarafından nizam karakoluna bir haftalık ya da daha uzun müddeti kapsayan bir *cerîde* verilecekti. Bu ceridede, terbiyehaneye bir hafta içerisinde girecek ve çıkacakların listesi, akşam yoklamasından ve izin verilen saatten sonra kışlaya girip çıkmasına izin verilen zabıt ve neferatın bir listesi, kol ve karakollara verilmesi gereken tüm inha ve takrirler vs. listeler ve talimatlar bulunacaktı. Krk. çvş. bu cerideyi imza ve tasdik edecekti. *Her gün zevâl vaktinden dört saat evvel* de nö. soka.na takdim edecekti. Nö. soka. kendi inha ve takrirlerini de ekledikten sonra her Cuma günü nö. bnb.ya çıkaracaktı. Bu ceridenin belirli sayfalarında, alay zabitanının tam bir listesi, cerrahbaşı ve halifelerinin adreslerini içeren çizelgeler bulunacak, nö. soka., bunları ve tüm bilgileri güncellemekten sorumlu olacaktı.

Nizam karakolları nöbet değiştirirken, krk. nöbetçisi yeni karakol nöbetçilerinin geldiğini gördüğünde, *silâh al* diyerek karakol personelini uyaracaktı. Eski krk. çvş. yeni karakol heyetine gerekli emir ve tenbihatı açıkladıktan sonra, krk. ve terbiyehaneyi son bir kez daha kontrol edip teslim edecekti. Eski karakol heyetini toplayacak ve 15 adım karşısına geçip, tüfeklerdeki süngüleri yerine ettirdikten sonra kışlaya sokacaktı.

Son olarak kışla nizam karakolunun sorumluluğunu alan zabıt, hangi rütbede olursa olsun, yukarıda karakol ve nöbetler için anlatılan maddelerin icra ve takibinden bizzat sorumluydu.⁷⁸⁵

2.2.22. Arabacıbaşının Görev ve Sorumlulukları⁷⁸⁶

Hatırlanacağı üzere arabacılar, tarihi seyir içerisinde topçu sınıfının yardımcı bir sınıfı haline gelseler de Mora isyanına kaydırılan tertiplerde görüldüğü üzere, lojistik ve nakliyat ihtiyaçları da arabacıları dönüştürmeye başlamış ve arabacı sınıfını ayrıca bir ulaştırma sınıfına çevirmişti. 31 Ocak 1827 tarihli Zeyl'le mevcut, araba ve bargirleri artırılmış, kadrosu yenilenmişti (dipnot 203).

İşte Kanunname'nin bu bölümünde, alayın ulaştırma hizmetleri için mahsusen görevlendirilmiş arabacıbaşının görev ve sorumluluklarını anlatıyordu. Arabacıbaşı, muhasebe meclisi tarafından küçük zabitan arasından tayin olunacaktı. Alay emininin emir-komutasında olacağı için, doğal olarak muhasebe meclisinin de üyesi olacaktı. Alay intikallerinde, 430. maddede belirtildiği üzere, miralayın bu işle görevlendirdiği zabitin emrinde olacaktı. Asıl vazifesi arabaların tanzim ve idaresiydi. Bu arabalarla,

⁷⁸⁵ 1829 Kanunnamesi'nde, karakol hizmetleriyle ilgili maddelerin birçoğunun günümüz TSK İç Hizmet Kanunu'nda da bulunması, meselenin "en az" iki asırlık bir geçmişinin olduğu anlamına gelmektedir. Nöbetler, kollar ve karakollar, iç güvenlik harekâtının da önemli bir alt konusudur ve TSK'nin iç güvenlik kültürünün önemli bir parçasıdır. TSK İç Hizmet Kanunu'nun, *J. Askerlikte Nöbet Hizmetleri* başlığı altında yer bulan kavramın, 76-97. maddeler arasında genel kapsamı çizilir ve kullanılan teorinin içeriğine bakılırsa, başlangıç noktasının 1829 Kanunnamesi olduğu açıktır. Yalnız, iki asır önce çerçevesi çizilen "nizam karakolu" kavramı, zamanla "nizamiyeye" indirgense de içerdiği askerî düşünce daha geniştir. Bir kere 211 sayılı İç Hizmet Kanunu'nun 79. maddesine göre, *her bir askerî kıta ve kıtası bulunan karargâh ve askerî kurumlar nerede bulunursa bulunsun, subay veya astsubay kumandasında bir nizam karakolu çıkarmaya mecburdurlar. Bu nizam karakolunun vazifesi yakın emniyet, gözetleme, muhafaza ve disiplindir. Bunun kuvveti, çıkaracağı devriye ve karakol nöbetçilerinin adedine göre hesab olunur. Uzak emniyet, ileri karakollara aittir. Nizam karakol personeli seferî teçhizatlı ve silahlı bulunur.* Ayrıca 80. maddeye göre, *karakol hizmetinde bulunan subay, astsubay, erbaş ve erler ile karakol nöbetçi ve devriyeleri, kendi mıntıkları dâhilinde, asker ve sivil her şahsı aşağıda gösterilen hallerde muvakkaten yakalayabilirler.* Yani bir kışlanın yakın ve dâhili emniyeti, nizam karakolu veya karakollarından başlamaktadır. Gözetleme ve sivil şahıslarla irtibatı sebebiyle, bir birliğin istihbarat ve İKK faaliyetlerinin de tam ortasındadır. Ayrıca askerî mesaiyi ses yayınlı (trampetçi) yönetebilir ve müesses askerî nizama mugayir davrananları geçici olarak tevkif edebilir. Disiplin oda ve koşulları da nizam karakolunun doğal bir parçasıdır. Tüm bunlarla beraber, nizam karakollarının içerdiği tarihi anlam ve taşıdığı geniş görev yelpazesi günümüzde kaybolmuş, yetersiz personel mevcutlarıyla işlevleri üst arama, araç kontrol ve kayıtla sınırlanmıştır. Bilgi için bk. *211 Sayılı TSK İç Hizmet Kanunu*, 76-97. maddeler.

⁷⁸⁶ *Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, 1829, 304. madde, s. 113-114.

muhasabe meclisinin planladığı alay levazımı için gönderilen sandıkları alay mağazasına naklettirecekti. Ayrıca arabalar, bargirler, koşum takımları vesair eşyanın bakımlı ve işler halde tutulmasına nezaret edecekti.⁷⁸⁷

2.2.23. Mansûre Ordusunda Askerî Eğitimin Temelleri⁷⁸⁸

1829 İç Hizmet Kanunnamesi'nin 305. maddesiyle başlayan “talim” konusuna geçmeden önce, askerî eğitimle ilgili birkaç hususa değinmekte fayda olabilir. Düzenli orduya ilişkin teşkilat/kuruluş, iç hizmet veya seferî hizmet olsun, sayılabilecek her alt düzenlemenin gizli öznesinin “eğitim” olduğu kabul edilebilir. Hatta eğitimin bizzat kendisi, düzenli orduyla düzensiz bir ordu arasındaki farkı net bir şekilde ortaya koyabilir. Bununla beraber “askerî eğitim” denildiğinde, toprak bir meydanda, sıcak bir yaz günü, manga komutanlarının yüksek sesli emirleriyle sağa veya sola dönen, kendini takdim edip tek mil veren, yatıp sonra tekrar kalkan, yürürken ayak değiştirmeye çalışan acemi erlerle, iki kırmızı flama arasında tören adımına geçmekte zorlanan takım ve bölükler akla gelmektedir. Bunun dışında üç köşe teşkil istasyonu, üç, en fazla dokuz mermi atılabilen test ve sıfırlama atışları veya şanslıysa bir aracın içinde katılınan arazi tatbikatı, bir erin kendini en eğitimli hissettiği anlar olabilir.

Bir komutanın sorması gereken en önemli soru muharebeyi nasıl kazanacağıysa, bununla ilgili hissedeceği en büyük zorluk, “barış zamanı” eğitimin önemini, rütbeli/rütbesiz tüm personeline anlatmaktır. Anlaşılma oranının düşük olması ihtimalinin ötesinde, bu zorluk komutanın önüne daha büyük bir hedef veya engel koyar: **Muharebe eder gibi eğitim yapmak**. Yani gerçek bir muharebeye girmeden, muharebeye koşulları yaratıp, o koşullar altında eğitim yapmak. Bu çaba, sivil çerçeveden bakıldığında sosyolojik veya psikolojik araştırmalara konu olabilecek şu soruları beraberinde getirebilir: Böyle birşey mümkün müdür? Askerin kendi yaratacağı bir simülasyon, kendisini yanıltan bir ilüzyona dönüşebilir mi? Muharebe bilinmeden onun eğitimi nasıl yapılır?

Barış zamanı, belirlenen kanuni süre içerisinde askerlik vazifesini hakkıyla yapan bir vatandaş, yukarıdaki sorulara yenilerini ekleyebilir ya da 10 sene sonra karşılaştığı arkadaşıyla “muharebe eder gibi yaptıkları eğitimleri” eğlenceli bir şekilde tekrar hatırlayabilir. Bununla beraber muhtemelen 30-35 sene muvazzaf görev yapacak bir

⁷⁸⁷ 304. madde, 429. maddeye bir atıfta bulunsa da doğrusu 430. madde olmalıdır. Bu maddede alay komutanının arabalar ve ulaştırma faaliyetleri için ayrıca bir zabiti görevlendirdiği ve intikallerde arabacıbaşı ve esvap eminin de bu zabite yardımcı olacağı yazmaktadır.

⁷⁸⁸ *Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, 1829, 305-321. maddeler, s. 114-124.

rütbelinin, dünyanın herhangi bir yerinde, her an bir çatışma veya muharebeye girme ihtimali varken, “muharebe eder gibi eğitim” meselesine daha ciddi yaklaşması gerekir. Çünkü bu konuya ilişkin yapacağı muhakemeler ve alacağı tutum, belki kariyerinin en önemli kararı olacaktır.

Çalışmamız, günümüz ve tarihi olmak üzere meseleye iki yönden yaklaşmayı uygun görmektedir. Muharebe eder gibi eğitim veya sadece eğitimin nasıl yapıldığı/yapılması gerektiği sorusu, bir kere askerî pedagojiye giriş sorusudur ve tek bir rütbelinin veya tek bir birliğin inisiyatifine bırakılmayacak kadar da önemlidir. Bir birlik veya ülke, kendisini veya ordusunu eğitmek için savaş açamayacağına göre, mesele, stratejik komuta kademesinin bir meselesi haline gelir ve bu seviyede bir çalışmayla çözülür. Böylece eğitim meselesinde keyfiyet kalkar, ayrıntılı planlama ve şiddetli bir icra meselenin özü haline gelir.

Mesela günümüzde TSK'nin icra ettiği askerî eğitimin yönergelerle belirlenmiş net bir “amacı”, genel çerçeveyi çizen “esasları”, Anayasa'yla uyumlu bir eğitim “vazifesi”, bu vazifeyi gerçekleştirmek maksadıyla, hiçbir hususun daha önemli olmadığı bir eğitim “hedefi” ve bu hedefe ulaşmak için faaliyet ve davranışlara sirayet etmesi gereken bir eğitim “felsefesi” bulunmaktadır. İşte “muharebe eder gibi eğitim yapmak”, bu felsefenin tam ortasında bulunmakta ve tüm eğitim faaliyetlerinin bu anlayışla icra edilmesini gerektirmektedir. Bununla beraber eğitim felsefesinin belirlenmesi, meseleyi daha kolay çözülebilir hale getirmez ve iki önemli soruyu doğurur: 1. Gerçek/güncel/ölçülebilir “ve” ölçülemez muharebe(ler) nedir/nelerdir? 2. Bu muharebe ortam(lar)ını yaratabilmeye yönelik ihtiyaçlar nedir/nelerdir?

Bu iki soruya verilen cevaplar ve bu cevaplara istinaden icra edilen eğitimler, iki ordu/birlik arasındaki en temel farktır. TSK, tehdit algılaması ve milli güvenlik politikası gereği amaç ve hedeflerini belirlemiş ve bu hedefe, her sene güncellenen bir eğitim sistemiyle ulaşmaya karar vermiştir. Bu sistem, bir hiyerarşi içerisinde alt sistemlere bölünmüştür. Alt sistemler, aslında birbirini tamamlayan ve ferdi eğitimden başlayıp, müşterek/birleşik eğitime uzanan meşakkatli bir yoldur. Acemi erlerin ferdi ve ihtisas eğitimleriyle, sb., asb. ve diğer rütbelilerin “eğitici eğitimleri” ve kendi sınıf eğitimleriyle başlar. Sonrasında istenilen seviyeye gelmiş personelin, “tahlil edilmiş muharebe şartlarına” göre icra ettikleri birlik eğitimlerine geçilir. Sırasıyla mürettebat eğitimleri, muharebe düzenleri (MDE), duruma dayalı eğitimler (DDE) ve farklı seviyelerde bir seri tatbikatlarla, her derecesinde muharebenin daha karmaşık, daha zor seviyeleri test

edilir, **hatalar yapılır (yapılmasına izin verilir)**, çözümler üretilir, sonuçlar çıkarılır ve elde edilen tecrübe, meleke/ders haline getirilir.⁷⁸⁹

Görüldüğü üzere askerî eğitimin, günümüzde er ve erbaşa verilen yanaşık ve mekanik nişancılık eğitimlerinden daha büyük bir askerî düşüncesi ve harcanan ter ve fedakârlıkla doğru orantılı müspet ya da menfi sonuçları bulunmaktadır. Peki, Mansûre ordusunun eğitim sistemi nasıldı? Daha doğrusu, bir sistem var mıydı? Varsa amacı, esasları ve felsefesi neydi? Her ne kadar 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ve 1831-1832 Osmanlı-Mısır Savaşı'nın menfi sonuçları, bu soruları devamlı indirgemeci ve kestirmeci cevaplara itse de bulunan belgeler, daha sağlıklı değerlendirmelere kapı aralamaktadır.

Hüsrev Paşa Kütüphanesinde bulunan *'Asâkirin Ta'lîm ve Terbiyelerine Dâ'ir Kavâ'id-i Umûmîyeyi Hâvî Layiha*, hem Osmanlı askerî düşüncesinin o dönem eğitime/talime dair bakış açısına iyi bir örnek oluşturmakta hem de Mansûre ordusunda hedeflediği mütefennin askeri nasıl yaratacağına dair önemli ipuçları taşımaktaydı. Konular dağınık işlense de bir yönüyle, günümüzde her birliğin eğitimlerini planlarken en dış çerçeveyi belirleyen “faaliyet uygulama emirine” benzemekteydi.⁷⁹⁰ Layiha'ya göre barış zamanında yapılacak talim, askeri sefer zamanına hazır etmek maksadıyla yapılacaktı. Yapılması gereken talimi ise üçe ayırıyordu: 1. Silah kullanmak. 2. İyi yürümek. 3. Muharebede icra edilmesi gereken hareketler.⁷⁹¹

Nefer, tüfeğini tanımak ve doldurulmasını bilmek zorundaydı. Çünkü ancak bundan sonra atıcılık eğitimine geçilebilirdi.⁷⁹² Bu konuda örnek gösterilenler ise İngilizlerdi. İngilizler, her bir hafif piyadesine *senevî 50 kurşunsuz, 60 da kurşunlu fişek* tahsis ederek yaptığı atışlı talimler sayesinde, meydan muharebesinde tüm ordulardan daha *şedîd* bir ateş sağlamayı başarmışlardı. Osmanlı askerî düşüncesi buradan hemen bir ders çıkaracaktı. Her bir nefere sadece atış eğitimi için 110 fişek tahsis edilmesi belki masraflıydı ama muharebe meydanında iyi atıcıların sağlayacağı tasarruf daha fazlaydı. Çünkü muharebede eğitimli 10 neferin sağlayacağı ateş, eğitimsiz 100 neferin

⁷⁸⁹ Askerî eğitim hakkında bilgi için bk. Uyar, *Ordu Bilgisi*, s. 107-129.

⁷⁹⁰ Eser sekiz sayfalık kısa bir kitapçıktır. İlk altı sayfasında genel prensipler ve son iki sayfasında, orduyla ilgili *iki su'al* ve bu sorulara verilmiş *iki cevâb* bulunmaktadır. Osmanlı askerî düşüncesine dair izler taşıdığından, Serasker Hüsrev Paşa'nın yazdırdığı bir “genel emir” olabilir. 1829 Kanunnamesi'nin talimle ilgili zor maddelerinin anlaşılabilirliğini artırmak maksadıyla ayrıntılı ele alınacaktır. *'Asâkirin Ta'lîm ve Terbiyelerine Dâ'ir Kavâ'id-i Umûmîyeyi Hâvî Layiha*, SK, Hüsrev Paşa, No. 928.

⁷⁹¹ Yıldız, bu üç eğitim çeşidinden, talimin sadece “beden terbiyesi” olduğu hükmüne varır. Yıldız, *age.*, s. 335.

⁷⁹² Tek neferin mekanik-nişancılık eğitimi ve ateş çeşitleri için bk. Cem Atılgan, “Mansûre Ordusunda Birlik Eğitimine Bir Örnek: Piyade Bölüğünün Ateş İdare Usûlleri (1832-1838)”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD) Dergisi*, S. 34, 2021, s. 17-25.

sağlayacağı ateşten fazlaydı. Nişancılık eğitiminden sonra da süngü eğitiminin önemine değiniyordu. Süngünün icadını Vauban'dan (1633-1707) ziyade Avusturya'ya dayandıran Osmanlı askerî düşüncesi, bu silahın öneminin muharebelerde arttığını anlamış olacak ki, silahlı eğitimin olmazsa olmaz konularından biri sayacaktı.⁷⁹³

Osmanlı askerî düşüncesine göre askerlikte, *te'dîbât-ı cismânîyyenin "külliyyen" def'i câ'iz değildi ve hatta olamazdı*. Görülen o ki Osmanlı askerî düşüncesinde bedensel cezalar (dayak) kapsam dışı değildi. *Ancak*, diyordu müellif, bu tür bir terbiye etme, sadece bazı askerî töhmetlerin cezalandırılmasında kullanılabilirdi. *Ta'lîm esnâsında hiçbir vechile münâsib değildi*. Eğer bir nefer bir hareketi layıkıyla icra edemiyorsa kabahat o neferde değil, konuyu ona gereği gibi anlatamayan ve tarif edemeyen zabitanadaydı. Bazı askerler yaradılışları gereği kuvvetli ve istekli değillerdi. Bu sebeple hareketleri yapamayabiliirdi. Bu tür askerleri *dövmek* yerine, bölük eğitimi bittikten sonra alıkoyup, eğitime devam ettirilebilirdi. Ayrıca asker, dikkatini uzun süreler eğitime veremeyeceğinden, talim sürelerinin uzun tutulmamasına da dikkat edilmeliydi. Tek uzun bir eğitimden ziyade, gün içerisinde aralıklı eğitim tercih edilmeliydi. Günde aralık bırakarak *iki, üç def'a* eğitim uygundu.⁷⁹⁴

Nefer ta'lîmi normal şartlarda, hareketlerin daha kolay yapılması maksadıyla çantasız icra ediliyordu. Fakat sefer zamanı askerin çantası devamlı sırtında olacağından, askerin buna da alıştırılması gerekiyordu. Ayrıca çantası sırtında olmayan askerler, fişek ve yiyeceklerini ellerinde taşıyacıklarından muharebede zor durumlar yaşayabiliirdi. Bu sebeple askerin, nefer talimini de sırt çantalı icra etmesi uygundu. Bu konu hakkında, bu sefer antik askerî tarihten örnek veriyordu. Mesela Romalılar barış zamanı askerlerine, sefer zamanı taşıyacıkları silah ve teçhizatın *iki katını* taşıttırmayı prensip haline getirmişlerdi.⁷⁹⁵

Çantanın her eğitimde askerin sırtında olması, aslında askeri yürüyüşlere alıştırmak içindi. Yürüyüşler çok önemliydi çünkü muharebenin değişen safhalarında, değişik hızlarda yürüyüşler yapılması gerekiyordu. Amaç, askerin süratli yürüyüşlere hazır olmasıydı. Hatta sadece yürüyüş değil, bazı *tabur kolu ve kale yapmak* düzenlerini koşar adımda bile alabilmeliydiler. Askeri süratli yürümeye alıştırdıktan sonra, eğitimin seviyesi bir üst seviyeye, yani *meşy-i harbîye, yâ'nî seyr-i 'askerî* de denilen yürüyüşlere taşınacaktı. Bu yürüyüşler *beş-altı saat* süren taktik intikallerdi. *Düşmân*

⁷⁹³ 'Asâkirin Ta'lîm ve Terbiyelerine Dâ'ir Kavâ'id-i Umûmiyyeyi Hâvî Layiha, s. 2a-2b.

⁷⁹⁴ Age., s. 2b-3a.

⁷⁹⁵ Age., s. 3a-3b.

muvcâcehesinde gibi yani duruma dayalı eğitim (DDE)⁷⁹⁶ anlayışıyla icra edilmesi gerekiyordu. Mesela birlik, düşmanın bulunabileceği tehlikeli bir bölgeden geçecekse, komutanın önce *kolları tabur idüb, münâsib mevki'leri tutarak* emniyetini alması beklenecekti. “Kolları tabur etmek” yürüyüş kolunu açıp, uygun muharebe düzenini almak anlamındaydı. Emniyetini aldıktan ve tehlike atlatıldıktan sonra, bu sefer komutandan, açılmış ve muharebe düzeni almış birliğini *yol kolu* nizamına alıp, yani tekrar kapatıp, kol düzenine geçirip, intikaline devam etmesi beklenecekti. Bu şekilde taktik intikallerde karşılaşılabilecek tüm *hareketler* [durumlar] çalışılıp zabitan ve neferatın alışması hedeflenecekti.⁷⁹⁷

Bu arada devletler, talimnamelerine koydukları tüm *hareketleri* muharebelerde kullanılsın diye koymuyorlardı. **Eğitimin, barış zamanında da zabitan ve neferatın esas faaliyeti olması amaçlanıyordu. Böylece barış zamanıyla sefer zamanı arasında bir fark kalmayacak**, askerin seferden *bir saat mukaddem* hazır olması için gereken sıralı hareketlerin sayısı ve icra edilme ve süreleri azalacaktı.⁷⁹⁸

Layiha, eğitimin muharebedeki psikolojik etkisine ise gayet isabetli bir tespitle başlıyordu. Düşman ateşi altında bulunan askerin çoğunluğu, içinde bulunduğu tehlikenin getirdiği *telâş ve ıztırâbın* etkisiyle, kendilerini daha tehlikeli durumlara sokuyorlardı. Eğitim tam da bu tür tehlikeli durumları engellemek içindi. Eğer zabitan ve neferat, *icrâ' idecekleri hareketlerde gereği gibi resm û meleke kesb itmiş olurlar ise* muharebenin getirdiği telaşa kapılmadan gerekli hareketleri yapabilirlerdi.⁷⁹⁹

Neferler, nefer talimleriyle bedensel ve zihinsel tekâmüllerini tamamladıktan sonra bölük talimine geçilecekti. *Bölük talimi*, birlik eğitimi kapsamında olsa da hedef kitle gene neferattı. Zabitan, neferlerin bölük içerisindeki yer ve hareketlerine odaklanacaklardı. Bölükçe bir bütün olarak hareket etmeyi meleke haline getiren bölükler birleşerek *tabur talimine* geçilecekti. Tabur taliminde ise zabitan heyetinin eğitimine odaklanılacaktı. Aynı şekilde binbaşılar ve miralaylar, birkaç tb. ve alayın toplanmasıyla büyük ölçekli eğitimler yaparak kendilerini yetiştireceklerdi. Buna kıyasla

⁷⁹⁶ Duruma dayalı eğitim (DDE), birlik eğitiminin, muharebe düzenleri eğitimi (MDE) ile tatbikat anlayışı ile eğitim (TANE) arasında yer alan ve tatbikatlara zemin hazırlayan bir eğitim türüdür. Muharebede yaşanan olaylar sistematik bir sıra dâhilinde işlenir. Düşmanın sebep olacağı “durumlar” hakem heyeti vasıtasıyla birliklerin harekâtına “aniden” dercedilip, birlik komutanının kararı ve birliğin refleksi ölçülür. Tatbikattan farkı, DDE’de durumlar durdurulup tekrar işlenebilirken tatbikatlar durdurulamaz, belirli bir zaman aralığında başlar ve biter. Bilgi için bk. Uyar, *age.* s. 125-126.

⁷⁹⁷ ‘*Asâkirin Ta’lîm ve Terbiyelerine Dâ’ir Kavâ'id-i Umûmîyeyi Hâvî Layiha*, s. 3b-4a.

⁷⁹⁸ *Age.*, s. 4a. Sunar, Layiha’nın bu bölümünün, askerin barış zamanında da eğitimle meşgul edilerek vazifesi olmayan işlerle uğraşmaması, yani siyasete karışmaması, ticaretle uğraşmaması, suç işlememesi için yazıldığını ve bunun da II. Mahmud’un tam istediği şey olduğunu belirtmektedir. Sunar, *age.*, s. 29.

⁷⁹⁹ ‘*Asâkirin Ta’lîm ve Terbiyelerine Dâ’ir Kavâ'id-i Umûmîyeyi Hâvî Layiha*, *age.*, s. 4a-4b.

ferikler, müşirler hatta serasker bile eğitimden sakıt değillerdi. Onların sevk ve idarelerini güçlendirmek maksadıyla livaların toplanması gerekiyordu. Görüldüğü üzere, nefer ile serasker arasında zorluk, nicelik ve zaman olarak her seviyesinde kartopu gibi büyüyen bir eğitim silsilesi bulunmaktaydı.⁸⁰⁰

Yukarıda belirlenen genel eğitim prensipleri, süvari ve topçu için de geçerliydi. Bununla beraber süvarinin eğitimi piyadeden daha zordu. Atlı bir nefer, ata binmek, atı tımar etmek ve eğermek usulünü bilmek zorundaydı. Bundan sonra *kılıç*, *mızrak* kullanmayı ve durarak veya at üstünde, atın her türlü yürüyüşünde *karabina* ve *piştovunu* doldurup atış yapmayı öğrenecekti. Her bölükten birkaç neferin nalbantlık öğrenmesi de atlı eğitimin bir parçasıydı. Bunlarla birlikte süvari neferatına, piyadenin nefer talimi de öğretilecek, hatta at üstünde yapılması da müfredata dâhil olacaktı. Gene aynı piyadede olduğu gibi atlı yürüyüşler düzenlenecek ve fırsat buldukça atların yüzdürülmesi de unutulmayacaktı.⁸⁰¹

Süvari harekâtında, *yanâşık durmak* usuldendi. Bununla beraber, birçok durumda faydası görülmüş *çeteci muharebesi*⁸⁰² de unutulmayacaktı. Belli ki Osmanlı askerî düşüncesi, genetiğindeki kendine has hafif süvari teamülünü unutmak istemiyordu. Çünkü *işbu nev'-i muhârebe, Osmanlı sūvârîsinin tavrına ve şiddet-i hücumuna bigâyet muvâfıktı*. Bununla beraber bu tür hücumlarda bile bir miktar süvari, *yanâşık kol nizâmında* olarak, iki yanın da emniyetini almak zorundaydı.⁸⁰³

Süvariler “hareketse”, topçular “ateşti”. O yüzden topçularda atışlı talim ön plandaydı. Özellikle değişik menzil ve mevkilere atış yapmayı çalışacaklardı. Zabitan ve neferat, her çapta topun nazariyat ve tesirlerine vakıf olacak şekilde, zemin ve vakt-i halin icabına göre malumatlarını geliştireceklerdi. Menzillerine göre hemen intikal edip, mevzilenmeyi meleke haline getireceklerdi. Mevzilenmede araziden faydalanmayı iyi öğremelilerdi çünkü zeminin, hem atış sıhhatine hem de atılan *güllerin* tesirine etkisi vardı. Ayrıca doğru seçilen bir top mevzi, düşmanın ateşlerinden korunmanın da en iyi yoluydu. Öyle ki doğru mevzide olan bir batarya, karşısında, kendisinin *iki katı kuvvetinde* olan bir düşman bataryasıyla *birkaç saat* muharebe edebilirdi. Top taliminin hareketleri, piyade ve süvariye nazaran daha az, hatta süvari topçusunda *çok dikkate*

⁸⁰⁰ Age., s. 4b.

⁸⁰¹ Age., s. 5a.

⁸⁰² Kesin sonuçlu bir taarruz dışında, düşmanı yıpratmak ve daha büyük fırsatlar yaratmak maksadıyla yapılan taktik akın, pusu ve baskın tarzı bir harekât olabilir. 1828-1829 Osmanlı- Rus Harbi'nde özellikle Aliş Paşa'nın süvarileriyle, Rus cephesi gerilerine *çapul tarikiyle* icra ettiği akınlar bu kapsamda sayılabilir. Bk. Ahmed Lûtfî Efendi, age., C II, s. 339.

⁸⁰³ 'Asâkirin Ta'lîm ve Terbiyelerine Dâ'ir Kavâ'id-i Umûmîyeyi Hâvî Layiha, s. 5a-5b.

[bile] *muhtaç değildi*. İlaveten, bölüğün takımlarının nizamını veya bir takımın toplarının sırasını değiştirmekte bir sakınca yoktu ama bir takım topçuyu bölmeden kullanmak esastı. Ayrıca piyade ve topçular, *büyük ta'lîmlerde ve seyr-i 'askerîde* beraber eğitim yapacaklardı. Keza süvari topçusu da süvarilerle beraber harekât yapmak üzere eğitilecekti. Böylece müşirler ve ferikler de ateş desteği hakkında kabiliyetlerini geliştireceklerdi. Yalnız komutanlar, piyade topçusunu uzun muharebelerde kesintisiz kullanabileceklerini fakat süvari topçusunu uzun süreli ateş muharebesine sokmaktan kaçınmayı unutmayacaklardı.⁸⁰⁴

Görüldüğü üzere Osmanlı askerî düşüncesinin yaklaşık iki asır önce de, eğitime dair görüşlerinde bir keyfiyet yoktu. Nefer, bölük, tabur ve alay olmak üzere bir hiyerarşisi ve aynı günümüzde olduğu gibi, muharebe koşullarında eğitimi içeren bir felsefesi vardı. Yabancı fakat önemli askerî uygulamaları askerî düşüncesine katmaktan geri durmuyor, kendisine avantaj sağlayacak kadim teamüllerini de bir çırpıda silip atmıyordu. Peki, Osmanlı askerî düşüncesinin koşullarında eğitim yapmaya çalıştığı “muharebe” neydi? Fenn-i harbinin hangi özellikleri göze çarpıyordu?

Meselenin Antik Yunan askerî sistemine kadar uzanan bir algoritması bulunsa da araştırma dönemine tesir eden kuvvetli tarafı, 18. yüzyıl fenn-i harbi gelişmelerinden kavranabilir. Osmanlı gibi yüzyıla iyi bir başlangıç yapamayan ülkelerden biri de Fransa'ydı. İspanya Veraset Savaşlarında (1701-1714), Malborough (1650-1722) ve Prens Eugene (1663-1736) Fransız ordusunun kendine olan güvenini sarılsa da Fransız ordusu, akabindeki Avusturya Veraset Savaşlarında (1740-1748) Maurice de Saxe'la (1696-1750) durumu dengeleyecekti.⁸⁰⁵

18. yüzyıla gelindiğinde kralların sınırlı savaşları hüküm sürmekteydi. Ateşin/silahların sınırlılıkları ise muharebe alanındaki başat faktördü. Bir savaşta, muharebelerin başlaması için iki tarafın da ısrarcı olması gerekirdi. Ordular rakiplerinin karşısında, iki uzun paralel hatta tertiplenir, aralarında genellikle 150-200 adım bulunurdu. Kanatlara yerleştirilen topçular, muharebe esnasında çapraz ateş sağlayabildikleri gibi, piyadeyi korumak maksadıyla aralarına da tertiplenebilirlerdi. Süvariler, muhasım süvariye karşılamak, düşman hatlarının gerisine sarmak veya takip yapmak maksadıyla genellikle kanatlara yerleştirilirdi.⁸⁰⁶ Bu durumda, taraflar oldukça yanaşık ve simetrik

⁸⁰⁴ Age., s. 5b-6b.

⁸⁰⁵ Robert S. Quimby, *The Background of Napoleonic Warfare, The Theory of Military Tactics in Eighteenth-Century France*, Colombia University Press, Newyork 1957, s. 3.

⁸⁰⁶ Gunther E. Rothenberg, *The Art of Warfare in the Age of Napoleon*, Indiana University Press, Indiana 1980, s. 15.

bir düzende birbirlerine yaklaşıp, ateş ve süngü hücumuyla birbirlerini geri çekilmeye zorlardı.

Dönemin sınırlı silahları ve sınırlı niyetlerine rağmen, hiç de sınırlı olmayan bir kralı vardı: II. Friedrich (1712-1786). 18. yüzyılın muharebe sahasına taşıdığı her türlü simetriyi ve rutini bozmak istedi. Düşmanını dengesiz yakalamak maksadıyla, çok sert ve uzun “eğitimlerle” muharebe düzenleri arasındaki geçişi hızlandırdı. Kol düzeninde hızlı intikali, temasa girecekse de süratle saff-ı harbe geçmeyi öngörüyordu. Katı disiplin ve “muharebe eder gibi eğitimin” fark yarattığı ordusu, Avrupa’nın her yerinden gözlemcilerin Prusya’ya dolmasını sağladı. Harekette sürat, askerde mutlak itaat ve kararlılığı hedefledi. Öyle ki saff-ı harp düzeninin arkasında yer alan astsubaylara, geri dönen neferi infaz etme yetkisi vermişti. Süvariye kısım kısım değil, baskın tarzında kitlesel taarruzlarla kullandı. II. Friedrich’e göre sürat, sadece piyade ve süvarinin hâkim özellikleri olmamalıydı. Topçunun da süratli ateş desteği sağlaması maksadıyla, atlara koşulmuş sahra toplarını muharebe sahasına sürdü. Hat düzeninde, temastayken oluşan simetriyi bozmak için kanatların birine diğerinden daha fazla kuvvet yığdı ve asimetrik bir istikamette hasmının zayıf kanadına hücum etti. Bu düzen, çarpık (*oblique*) düzen olarak anıldı ama ileride harp prensiplerinden sıklet merkezîne dönüşecekti.⁸⁰⁷

II. Friedrich’in disiplin ve eğitimle, bir savaş makinesi haline getirdiği ordusu, Yedi Yıl Savaşlarında (1756-1763) Fransızlara ağır bir yenilgi tattırdı. Fakat savaşın kısa vade olumsuz sonuçları, uzun vadede Dünyanın en korkulan kara ordusunun oluşmasına sebep olacaktı. Fransa’da, aslında İspanya Veraset Savaşlarından beri askerî teori çalışılıyordu fakat eser sayısı azdı. Yedi Yıl Savaşlarından sonra ise özellikle taktik üzerine çalışma ve kitap sayısında gözle görülür bir artış oldu. Aydınlanma çağıının rasyonelizm rüzgârını da arkasına alan askerî teori çalışmaları, taktiği matematiğe ve özellikle geometriye yaklaştırdı. Artık daha da bilimselleşen askerî teori çalışmaları, iki önemli probleme çare oldu. Birincisi, temel muharebe birliği olan taburun optimum büyüklüğü, yapısı/bileşimi ve silahlanmasının ortaya koyulmasıydı. Bu konudaki çalışmalar, daha küçük ve esnek taburların oluşmasına sebebiyet verdi. Daha önemlisi, birliklerin daha esnek ve etkin olmaları, *küçük taktikte* [günümüzdeki taktik] önemli değişikliklere sebep oldu. Taktik formasyon, olasılık ve çeşitliliğin artmasını da beraberinde getirdi. İkinci mesele, orduların alt bölümlerlerinin nasıl olması

⁸⁰⁷ R. R. Palmer, “Frederick the Great, Guibert, Bülow: From Dynastic to National War”, *Makers of the Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*, ed. Peter Paret, Princeton University Press, New Jersey 1986, s. 95-101.

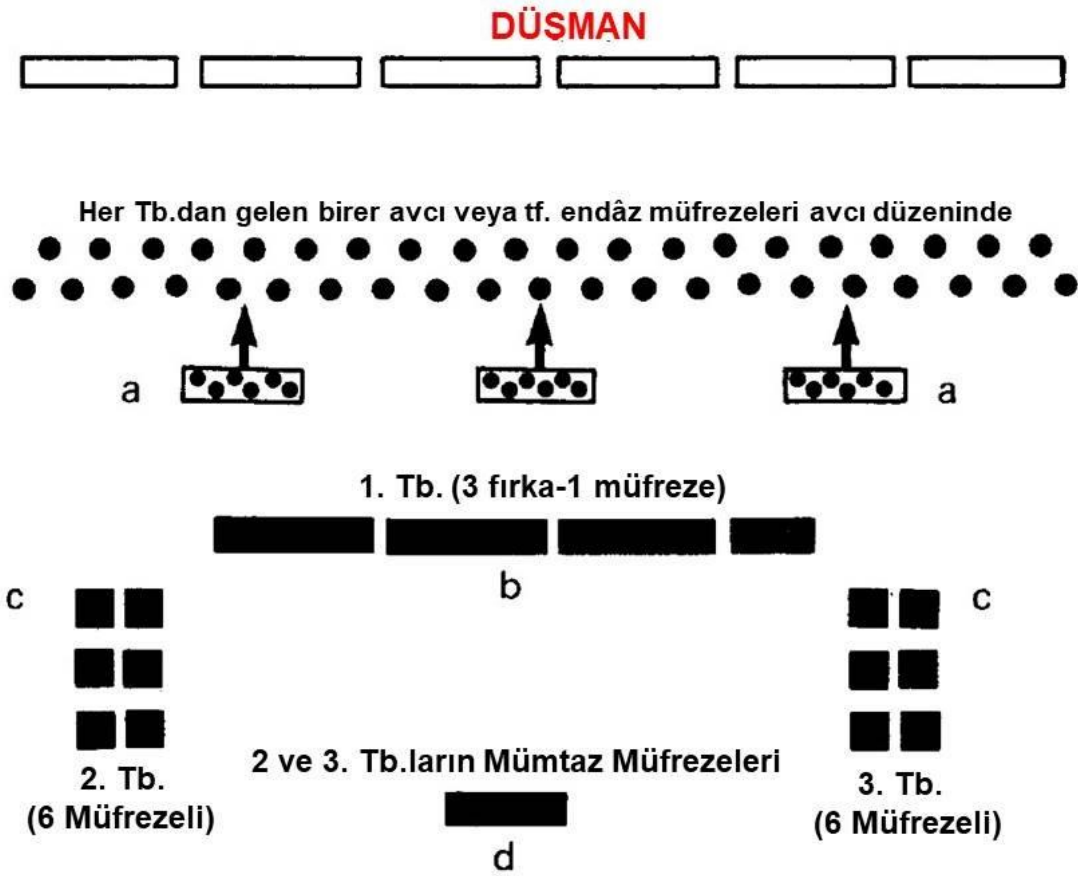
gerektiğiydi. Bu konudaki çalışmalarla, hantal yekpare bir ordudan ziyade daha küçük fakat daha süratli ve çevik büyük birlikler (kolordu, tümen) oluşturulabildi. Bu sonuç ise daha değerli bir ödülü beraberinde getirdi. Generaller bilimi, yani *büyük taktik* [günümüzdeki strateji] *daha cesur* manevraları imkân ve kabiliyetler arasına soktu.⁸⁰⁸

Askerî teori çalışmaları, her ne kadar temel meselelere çözüm üretse de 18. yüzyıl başından beri kısırlaşmış iki sorunsal, hala cevap bekliyordu. Bir muharebe düzeni, birliğin ateşlerini öne çıkaran ince düzende mi (*l'ordre mince*), yoksa birliğin fiziki gücü ve kütlesini öne çıkaran derin/kol düzeninde (*l'ordre profond*) mi olmalıydı? Buna bağlı olarak aynı kısırlıkta başka bir soru da hemen arkasına ekleniyordu. Süngü takılmış bir tüfeğin süngüsü mü yoksa kurşunu mu daha öldürücüydü?⁸⁰⁹ Bu sorulara en tatmin edici cevap, rol modeli II. Friedrich olan asker filozof Guibert'ten geldi. 1772'de yazdığı *Essai Général de Tactique*'de meseleyi tamamen çözdü. Geometrik fetişe kapılmadan taburların kendi içinde tek bir düzene sahip olması daha önemliydi. Yoksa taburların kabaca bir hat üzerinde olmalarında bir sakınca yoktu. İlerlemek için kol, savaşmak için hat düzeni uygundu. Önemli olan hareketti, taburlar emredildiği anda kol düzenine emredildiği anda da hat düzenine geçebilmeliydiler. Bunun için hem kol hem de hat düzenini sentezleyen karma bir düzeni (*l'ordre mixte*) teklif ediyordu. Guibert'in karma düzeni, Mesnil Durand'ın (1736-1799) derin/kol düzeniyle 1778'de Vaussieux Kampı'nda kozlarını paylaştılar. Mareşal Broglie (1718-1804) emir-komutasındaki birlikler iki düzeni de denediler. Çetin geçen eğitim ve manevralar sonucunda, karma düzenin etkinliği kabul edildi. Sonuçlara ilişkin önce geçici (*provisoire*) bir eğitim talimnamesi yayınlandı, sonra da devrimsel 1791 Düzenlemesi basıldı.⁸¹⁰

⁸⁰⁸ Quimby, *age.*, s. 4-6. Dönem askerî teorileri için ayrıca bk. Azar Gat, *The Origins of Military Thought from Enlightenment to Clausewitz*, Oxford University Press, New York 1989, s. 25-79; Martin van Creveld, *The Art of War and Military Thought*, Cassell, London 2000, s. 95-120. Devrim öncesi Avrupa'daki askerî gelişme ve teorileri bütünsel bir şekilde inceleyen bir çalışma için bk. Jeremy Black, "Devrim ve Napolyon Savaşları", *Top, Tüfek ve Süngü, Yeniçağda Savaş Sanatı*, ed. Jeremy Black, çev. Yavuz Alogan, İstanbul 2003, s. 233-255.

⁸⁰⁹ Quimby, *age.*, s. 6.

⁸¹⁰ Rothenberg, *age.*, s. 22-23. Guibert'in muharebe düzenleri hakkındaki fikirleri için bk. Guibert, *Essai Général de Tactique*, Tome Second, s. 24-37. Türkçeye tercümesi için bk. Guibert, *Askeri Yazılar*, s. 285-296. Vaussieux Kampı'ndaki tatbikatlar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Quimby, *age.*, s. 233-248.

Şekil 16. Karma Düzen (*l'ordre mixte*)⁸¹¹

Birinci bölümün başında da bahsedilen, Osmanlı askerî düşüncesinin taktik anlayışını kökünden değiştiren, gelenekçi, kitlesel ve düzensiz harekâtını, modern, düzenli ve sistematik hale eviren Fransız “1791 Düzenlemesi” işte böyle doğdu. Osmanlı askerî düşüncesi, bu talimnameyi eğitim sisteminin tam ortasına oturttu ve teşkilatını kurduğu birliklerini bu talimnameye göre eğitti. Oldukça kapsamlı bir talimname olan 1791 Düzenlemesi, beş başlıktan (*titre*) oluşuyordu. Birinci başlık, muharebede *bir alayın muharebe düzeniyle (formation du régiment en bataille)* başlıyordu. Her biri dokuzar bölükten oluşan iki taburlu bir alayın tertibini anlatıyordu. Sonrasında büyük zabitan,

⁸¹¹ Guibert'in dehası iki düzeni sentezlemesinden öte, 18. yüzyıla kadar gelmiş, bir düzenin mutlak ince/hat ya da kol/derin bir geometride olması gerektiğine dair askerî bir takıntıyı yıkmış olmasıdır. Burada üç tb.lu bir Fransız alayının (ya da yarı-tugay (*demi-brigade*)) karma düzeni görülmektedir. Alay, karma düzeni oluşturmadan önce, bölükler muharebe için yeniden teşkilatlanır ve müfrezeye dönüşür. Sonra iki müfrezeli, saff-ı harp düzeninde birleşip fırkayı (*division*) oluşturur. Bu durumda, her taburun dört fırkası olması gerekir. Her taburun avcı müfrezeleri (a) alayın ilerisinde, dağınık düzende araziye yayılır. 1. Tb., saff-ı harp düzeninde (hat) ileri tertiplenir. 1. Tb.da görülen 3.5 fırkanın sebebi, bir bölüğünün avcı olarak ileri çıkmasıdır. Diğer iki tabur (c), altışar müfrezeli ve ikişerli kol düzeninde alayın yanlarını muhafaza eder. Alayın gerisinde, 2 ve 3. Tb.lardan gelen mümtaz müfrezeler (d) bir fırkayı oluşturarak alayın gerisini korur ve ihtiyatı oluşturur. Böylece bir taburuyla hat, iki taburuyla kol düzeni sağlanarak, hem hat hem de kol düzeninin olumlu yönlerinden faydalanılmış olur. Şekil için bk. Rothenberg, *age.*, s. 117.

kolağaları, muzikacılar ve alay sancak muhafızlarının yerlerini belirliyordu. Sonrasında da alay eğitiminin genel prensiplerinden bahsediyordu.⁸¹²

İkinci başlıkta, *nefer taliminin (ecole du soldat)* esasları anlatılıyordu. Her biri dört dersten (*leçon*) oluşan üç bölüme (*partie*) ayrılmıştı. Birinci bölüm, neferin yanaşık düzende duruşları, yerinde dönüşleri, adım çeşitleri ve adım değiştirmelerini kapsıyordu. İkinci bölüm, neferin silahlı hareketleri, silahını dolduruş ve atışa hazır hale getirmesi ve ateş idare usullerini işlemekteydi. Üçüncü bölüm ise yürüyüş çeşitleriydi. Günümüzün yanaşık düzen eğitimine benzese de aslen dönemin tek er muharebe eğitimi idi.⁸¹³

Üçüncü başlık, *bölük [müfreze] talimine (ecole de peleton)* yer veriyordu. Altı bölüme ayrılmıştı. Bölüğün sıra ve dizilerin yapacağı hareketler, ateş idare idare usulleri, saf düzeninde yapılacak hareketler, yürüyüşler, kol düzenine dair hareketler ve son olarak çeşitli istikametlere doğru bölük ve takımların hareket ve düzen değiştirmeleri işleniyordu.⁸¹⁴

Bölük taliminden sonra gelen bölüm, *tabur talimiydi (ecole de bataillon)* ve dördüncü başlığı oluşturunuyordu. Gene bölük talimine benzer konuları, bu sefer müfreze ve fırkalar temelinde işliyordu. Beş bölümde sırasıyla, sıraları açmak ve taburca ateş etmek, saftan kola geçmek ve çeşitli düzen değiştirmeleri, kollar ve yürüyüşleri, koldan safa geçmek ve düzen değiştirmeler, saf düzeninde yürüyüşler şeklinde özetlenecek konuları ders ders işliyordu.⁸¹⁵

Beşinci başlık ise *alay talimini* içeriyordu ve son başlıktı. Yalnız başlığın ismi “ecole du régiment” değil, *evolutions de ligne*’di. Yani artık bir “hat haline gelmiş alayın” muharebede hareket ve düzenlerini anlatıyordu. Prensip olarak tabur talimiyle aynıydı ve beş bölümde duruşlar, ateşler, düzen değiştirmeler ve yürüyüşleri işliyordu.⁸¹⁶

⁸¹² *Règlement Concernant l'Exercice et les Manoeuvres de l'Infanterie du 1 er Août 1791*, s. 5-12. Ayrıca bk. Sunar, *age.*, s.43-45.

⁸¹³ *Règlement*, s. 14-73. Tek erin silahını kullanmasına dair ikinci bölümü temel alan çalışma için bk. Atılğan, *agm.*, s. 17-25.

⁸¹⁴ *Règlement*, s. 78-150.

⁸¹⁵ *Règlement*, s. 153-289.

⁸¹⁶ *Règlement*, s. 293-371. 1791 Düzenlemesi’nin 1830 yılına kadar basılmış birçok nüshası bulunmaktadır. İçeriği yapısal olarak aynı olsa da farklı kuruluşlardaki alayları işlemektedir. Bk. dipnot 83. Fransız ordusu, 4 Mart 1831 yılında ise yeni bir piyade talimnamesine geçecekti. 1791 Düzenlemesi’nin hiyerarşik eğitim yapısı aynen korunmaktaydı. Bazı düzenlerde sadeleştirme yapılmış ve esnek uygulamalar getirilmişti. Asıl önemi ise avcılık, yani dağınık düzenin, piyade harekâtına teorik olarak kabul edilmesinin ilk örneğiydi. Yanaşık düzen, artık artan ateş karşısında, daha çok açılmaya ve yayılmaya ihtiyaç duyuyordu. Yalnız 1831 Nizamnamesi, 1791 Düzenlemesi gibi tek bir talimname halinde değil, üç ayrı cilt

İlginç olan şuydu ki Osmanlı askerî düşüncesi, 1791 Düzenlemesi'ni olduğu gibi, tek bir talimname halinde çevirmedi. "Talimname-i Piyadegan" adı altında üç kitaba/cilde bölündü. *Kitâb-ı Evvel*, 1791 Düzenlemesi'nin 1, 2 ve 3. başlıklarını (*titre*), yani giriş, nefer ve bölük talimlerini içeriyordu. Bölümler (*partie*) *makale* olarak isimlendirildi.⁸¹⁷ *Kitâb-ı Sâni*, tabur talimiydi ve 1791 Düzenlemesi'nin dördüncü başlığını (*titre*) içeriyordu. Bölümler (*partie*) *kısım*, dersler de (*leçon*) *fasıl* olarak isimlendirilmişti.⁸¹⁸ *Cild-i Sâlis*, alay talimiydi ve 1791 Düzenlemesi'nin beşinci ve son başlığını aldı. Tabur taliminde olduğu şekliyle bölümlenerek konuları işledi.⁸¹⁹

18. yüzyıl Avrupa askerî tarihinden damıtılmış, emperyal bir askerî teorinin ders haline getirilmiş hali olan Fransız 1791 Düzenlemesi, Osmanlı askerî düşüncesine girerken Talimname-i Piyadegan haline dönüşmüştü. II. Friedrich'in Yedi Yıl Savaşlarında ispatladığı "taktik + eğitim = zafer" denkleminin acı, kan ve ter kokan ilhamıyla yazılmasına rağmen, Guibert'in "esnek taktik" ve "gerçekçi eğitim" anlayışını yansıtıyordu. Guibert, nasıl ince ve derin düzenler arasında sıkışıp kalmadıysa, *sefil* (*miserable*) ve köhne eğitim anlayışını da reddetti. Taktik Üzerine Denemeleri'nde, kendini tekrar eden, karmaşık teknik ve manevraların yerine, önce askerin vücudunu güçlendirmeyi, sonra silah eğitimini ve en son "muharebede bilmesi gereken" hareketlerin öğretilmesini öneriyordu. Askeri sıkımanın esas olduğunu, belli aralıklarla oyun oynatılmasını savunuyordu. Asker bu şekilde yetiştirilip hazırlandıktan sonra, ancak manevra/tatbikatlara geçilmeliydi. Bu da ister istemez, neferden üst birliklere uzanan bir eğitim hiyerarşisi anlamına geliyordu. Hiyerarşinin yönü, 1791 Düzenlemesi'nin fihristinde açıkça görülüyordu: *Nefer, bölük, tabur ve alay* eğitimleri. Tüm bunlarla beraber, eğitimin "muharebe ortam ve koşullarını" yansıtmayı gerektiğini de ekliyordu.⁸²⁰

Fransız 1791 Düzenlemesi ve Osmanlı Talimname-i Piyadegân'ı, Guibert'in eğitim hiyerarşisini aynı şekilde yansıtıyordu. Önce neferin ferdi eğitimini sıralıyor, sonra silahlı eğitime aldıktan sonra tüfekli/tüfeksiz yürüyüşlerini işliyordu. Bu eğitimlerde istenen seviyeye gelenler bir eğitim bölümü teşkil edecekler ve birlik eğitimine geçeceklerdi.

halinde basıldı. Alay talimi için bk. *Ordonnance sur l'Exercice et les Manoeuvres de l'Infanterie du 4 mars 1831, Troisième Partie, Évolutions en Ligne*, Paris 1831. Ayrıca bk. Öz, *agt.*, s. 67-68.

⁸¹⁷ *Ta'limnâme-i Piyâdegân, Kitâb-ı Evvel*, SK, Hüsrev Paşa, No. 803.

⁸¹⁸ *Ta'limnâme-i Piyâdegân, Kitâb-ı Sâni*, No. 37, 1245 (H).

⁸¹⁹ *Ta'limnâme-i Piyâdegân, Cild-i Sâlis*, ZA. 1245 (H). Talimname-i Piyadegan'ın farklı bölümlerinin, daha küçük parçalara bölünmüş, kitapçık hallerine de rastlanılmaktadır. Mesela bölük taliminin, sadece sonundaki şekiller bölümünün kitapçık haline getirilmiş bir parçası için bk. *Bölük Talimi*, SK, Hüsrev Paşa, No. 821.

⁸²⁰ *Essai Général de Tactique*, Tome Premier, s. 21-28; Guibert, *Askeri Yazılar*, s. 159-166.

Aynı şekilde eğitim seviyesinde yeterliliğe ulaştıkları zaman eğitim taburu, sonrasında da eğitim alayı olarak devam edeceklerdi.

Fransız veya Osmanlı, iki talimname de okunurken Guibert konuşuyor gibiydi. Yalnız bir paragraf vardı ki bunun Guibert'in bir eklemesi olup olmadığı belli değildir. Ama sadece bu paragrafın kendisi bile 1791 Düzenlemesi'nin üç cildinin de önüne geçebilecek kadar önemli olabilir. En azından Osmanlı ordusu için önemli olduğundan şüphe yoktur. Şöyle ki, 1791 Düzenlemesi, alayların eğitimi faslının (*Instruction des régiments*) hemen altına, zabitanın eğitimi (*Instruction des officiers*) başlığını atmıştı. İlk paragrafında da şöyle diyordu: *L'instruction des officiers devant embrasser tout ce qui est compris dans les trois écoles du soldat, du peloton et du bataillon, et ne pouvant être solidement établie qu'en joignant la theorie à la pratique, il y aura dans chaque régiment une instruction de théorie, indépendamment des exercices sur le terrain.* 1791 Düzenlemesi'nin bu kısmı, Talimname-i Piyadegân'ın ilk kitabına birebir çevirisiyle değil, Osmanlı müterciminin kaleminin edebi izleriyle girecekti: *Zâbitânın mahâret ve kemâlleri nefer ta'lîmi, bölük ta'lîmi, tabur ta'lîmi maddelerini hâvî olduğu cemî' usûl ve fûrû'-i tâlîmâtı bilmekden 'ibâret olub, tâlîmât-ı mezkûre ise ta'rîfât-ı 'ilmiyye ile berâber ifâde ve takrîr olunmadıkça, sahâ'if-i ezhânda muhkem-i sâbit olamadığından, her bir alayda, sahrada olan ta'lîmlerden başka, oda içinde ta'rîfât-ı 'ilmiyyeyi câmi' başkaca bir talim olur...*⁸²¹

1791 Düzenlemesi, nefer, bölük ve tabur eğitimlerinin teorisinin verilmeden pratiğinin yapılmaması gerektiğini söylüyordu. Talimname-i Piyadegân ise askerî teoriye ta'rîfât-ı 'ilmiyye demişti ve aynı şekilde sahraya çıkmadan önce, yapılacak eğitimin zihinlerde netleşmesi için bir odada ilmî tarifine, yani nazariyatına dair öğretim yapılmasını emrediyordu. Devamında, bu nazari eğitim için alay komutanının zabitanı bir odada toplamasını ve öğretimi bizzat kendisinin yapmasını belirtmekteydi. Eğer kendisi bulunamazsa, yerine bir büyük zabitanı görevlendirecekti.

Belli ki, günümüzdeki “muharebe eder gibi eğitim” prensibinden sonra belki en önemli prensip olan “eğitici eğitiminin” temelleri atılıyordu. Eğitici olacaklar, artık eğitimi anladıkları kadarıyla vermeyeceklerdi. Talimname-i Piyadegân'la artık, eğitim öncesi bir hazırlık süreci başlıyordu. Bunun için hususi bir oda ayrılması ise çok anlamlıydı. Çünkü odada toplanacak zabitan için sıra gerekecekti, kitap, defter, kalemler ve tersim malzemesine ihtiyaç olacaktı, belki alay komutanı daha rahat anlatabilmek için

⁸²¹ *Règlement*, s. 11. *Ta'lîmnâme-i Piyâdegân*, *Kitâb-ı Evvel*, s. 9.

kaymakamdan bir tahta isteyecekti. Alay emininin hazırlatacağı bir kum sandığı, araziyi odada simüle etmek için mükemmel bir eğitim yardımcı malzemesi olabilirdi. Bu, aynı zamanda zabitanın talimname okuması, bir şeyler yazması, hesaplama yapması ve alay komutanından azar işitmek için önceden hazırlık yapması anlamına gelebilirdi. Sancaktar Süleyman belki ilk defa mesafe ölçecekti. Alay komutanı anlatırken, “yürürken takım olmak” konusunu anlamayan Solkol Ağası Hüseyin, yüzbaşısından yat yoklamasından sonra, kendisine eğitim odasında bir daha anlatmasını rica edebilirdi. Binbaşı Mustafa Bey, taburunu kol düzeninden saff-ı harp düzenine geçirmenin en kısa yolunu belki bu odada düşünecekti. Hatta gözleri yüzbaşılıkta olan genç mülazım-ı evveller arasında, “doğru ateşin” mi yoksa “nevbet ateşin” mi daha etkili olduğu hakkında hararetle tartışmalar yaşanırken aralarına Yzb. Ali Bey girebilirdi. Kısacası eğitim, zabitan arasında ölçülebilir bir fark yaratabilir, bu da rekabetin önünü açabilirdi. Yani üç cümlelik emir, koğuştan bozma bu “odaları” yavaş yavaş “sınıflar” haline getirebilir, uzun seneler sonra “mektepleşmenin” önünü açabilir ve ordu genelinin “mütefennin” olması, hayalden gerçeğe dönüşebilirdi.⁸²²

Görüldüğü üzere Osmanlı askerî düşüncesi Mansûre ordusuyla, günümüze kadar uzanacak olan, amacı ve hedefi belli ve bu amaç ve hedefi gerçekleştirmek maksadıyla bir felsefe içerisinde şekillenen ilk askerî eğitim sisteminin temellerini atıyordu. Bu eğitim sistemini de, birliklerin keyfi uygulamalarına meydan vermemek için kurumsallaştıracak ve aynı Fransız ordusu gibi İç Hizmet Kanunu’na dercedecekti.

Yeni kurulan Mansûre ordusunun temel eğitim felsefesi açıklandıktan sonra Kanunnamen’in *ta’lîm* bölümüne geçilebilir.⁸²³ Miralay olan zat, alayının eğitiminden bizzat sorumluydu. Yukarıda belirtilen tesis edilmiş eğitim nizamına uygun olarak, alayının talimlerini icra ettirecek ve *fenn-i ta’lîmin gün begün ilerüye gitmesine* azami gayret gösterecekti. Kendisine karşı talimden sorumlu kh. subayı kaymakamdı. Talimlere nezaret edecek, miralayın talim konusundaki *niyyet ve mütâla’asına* sadık kalacaktı. Kaymakamın teklifi ve miralayın onayıyla, gene kaymakamın maiyetinde olmak üzere bnb.lardan bir *başmu’allim* tayin olunacaktı. Kaymakam bir yere

⁸²² Talimname-i Piyadegân’ın içerdiği tek er hareketleri ve birlik düzenleri, günümüzün yanaşık düzen eğitimi konularına benzese de dönemin muharebe eğitimi konuları olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Eğitim konularının sayısı daha fazla, ayrıntısı çok ve zorluk seviyesi yüksektir. Özellikle zabitanın, hareketlerin tamamına bir bütünlük içerisinde vakıf olması ve klavuzluk vazifesi çok önemlidir. Teorik olarak takım seviyesine kadar anlaşılabilse de ileri seviyelerin deşifre olabilmesi için sekiz bölüklü bir eğitim taburuna ihtiyaç vardır. Bu sebeple karışık, zor ve hesap gerektiren bu yeni eğitim sisteminde, Osmanlı zabitanının artık sıkı bir eğitim öncesi hazırlığa girmesi gerektiği açıktır. Bununla beraber, Osmanlı ordusunun zihnî ve cismani melekelerini, eskinin *metrise girmek, keçeye kılıç çalmak, şeşhâne atmak, saf bağlayub nişân urmak* anlayışından daha öteye taşıyacağından şüphe yoktur.

⁸²³ Bu noktadan (305. madde) itibaren 1829 İç Hizmet Kanunnamesi’ne devam edilecektir. *Kâunnâme-i ‘Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, s. 114-115.

görevlendirildiğinde, başmuallim bnb. talim işlerine vekâlet edecekti. Başmuallimin her taburda, tercihen bir yzb. yardımcısı olacaktı. Alay emini emir-komutasında geride bırakılmış kıtanın talimleri için de bir yzb. görevlendirilecekti. Ayrıca diğer maddelerde anlatılacak olan bl. seviyesinde de eğiticiler seçilecekti. Tüm bu eğitici personel, kol, karakol ve hafta nöbeti faaliyetlerinden muaf olacaklardı.

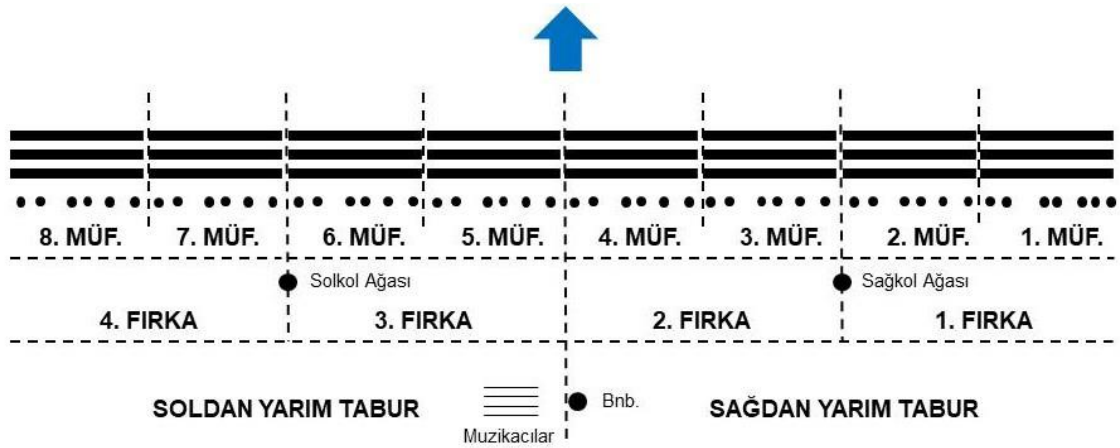
Kaymakam, *Şubat* ayının başından 15'ne kadar ya da mevsim müsaade ederse daha önce, sınıf talimlerini icra edecek eğiticileri seçmek maksadıyla bir eğitim planlayacaktı. Başmuallim olan bnb. da tüm zabitanı sınıf talimine tabi tutacaktı. Onlara her bir sınıfın talimini *ilmen ve amelen* öğretecekti. Bu eğitici eğitime, ihtiyar olan veya eğitim seviyesi zaten yüksek olan zabitan katılmayacaktı. Başmuallim, özellikle bl. ve tk. talimine ait komutlar, klavuzluk ve vekil çavuşluk vazifelerinin iyice öğrenildiğinden emin olacaktı. Küçük zabitanın maiyetine verilmek üzere ehil onbaşılar seçilecek ve onlar da eğitici eğitime katılmak üzere, bir mül. sâñî veya başka bir zabıt tarafından eğitilecekti. Bu 15 günlük eğitici eğitimi sonunda, kaymakam, başmuallim vasıtasıyla, yetmişmiş olanlardan sınıf eğitimlerini icra ettirecek eğitici zabitanı seçecekti. Her birinin hangi sınıf talimini yaptıracağı ayrıntılı olarak belirlenecekti. Talim zabıtlarının mümkün olduğu kadar bl.lerden eşit sayıda alınmasına ve seçilen zabitanın da mümkün mertebe kendi bl.lerini eğitmelerine dikkat edilecekti. Bu eğitim sürecinde sınıf eğitimlerini geçemeyen zabitan, en azından acemi neferatı eğitebilecek seviyeye gelene kadar eğitime devam edecekti.

Kaymakam her senenin *mâh-ı Mart ibtidâsında*, eğer mevsim izin verirse daha önce, eğitimleri başlatacaktı. Başmuallim tüm bl.leri tek tek gezecek ve bl. k.larıyla beraber tüm zabitan ve neferatın eğitim seviyelerini belirleyecekti. Sonrasında eğitimin hiyerarşisi gereği, tüm personeli tekrar *nefer taliminden* başlayacak şekilde talime tabi tutacaktı. Herkes nefer talimini konularını süratle öğrenip, bir üst talime geçmeye çalışacaktı.

Nefer talimini hakkıyla geçen neferat ayrılacak ve *bölük talimi* için başka bir yere alınacaktı. Bu neferattan kaç adet bl. oluşturulabiliyorsa, o miktarda talim bölüğü eğitimlere başlayacaktı. Bl. muallimleri mümkün mertebe yzb.lardan seçilecekti. Bununla beraber altındaki her mevkiye, ast veya üst rütbeli zabitan tayin edilebilecekti. Hatta tüm zabitan, her mevkiyi öğrenebilmek için dönüşümlü talim yapabilecekti.

Bölük talimini başarıyla geçen bölükler, bir taburu oluşturacak sayıya ulaştığında, kaymakam başmuallime bir talim taburu kurması için emir verecekti. Bu taburda, sağkol

ağaları münavebe üzere eğitim yapacaklar, klavuz ve klavuz bayraklığı görevlerinin küçük zabitan tarafından gene münavebe üzere yapılmasını sağlayacaklardı. Tabur taliminde istenilen seviyeye ulaşıldığında, miralay, taburu büyük zabitlere, sağkol ağalarına hatta yüzbaşılara da emir-komuta ettirip gelişmelerini sağlayacaktı. Kendi askerini emir-komuta etmek konusunda yetişmiş olan [küçük] zabitler, üstlerinde bulunan takım ve bölük komutasına alışmak maksadıyla bu birlikleri talim ettirmeye hazır olacaklardı. Bu şekilde tabur taliminde yetişip, bölükteki yerlerinden çıkan personelin yerine, bölük taliminde yetişmemiş başka personeller geçecekti. Bu eğitimler sürerken, altı aylığına memleketine izinli giden zabitan ve neferat, döndüklerinde kaydedilip, aynı yukarıda anlatıldığı gibi talime alınacaklardı.

Şekil 17. Bir Piyade Taburunun Saff-ı Harp Düzeni⁸²⁴

Tüm talimler, *mâh-ı Nisan'ın gâyetine değin, Salı ve Cum'a günleri* dışındaki günlerde *bir def'a, Mayıs, Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında* hava ve hizmetler elverdiği sürece, *günde iki def'a* icra edilecekti. Bölükler ve taburlar *âteş ta'limlerinde* istenilen seviyeye geldiklerinde, *Nisan ve Eylül aylarının 20. günlerinde mükemmelen* [birlik] atışlarını tamamlayacaklardı. Tabur talim ve atışlarında *istikrâr* sağlandığında alay talimleri başlayacak fakat tabur talimleri sık sık tekrar edilecekti. Altı aylığına sıra izinine gidip dönenlerin derhal eğitime alınması ihmal edilmeyecekti. Kış aylarında neferat, havalar müsaade ettiği vakitlerde, *haftada iki def'a* kaput ve çantalarıyla talime çıkarılacaktı.

Birliğe yeni katılan acemilerin eğitiminden sorumlu *bir mülâzım-ı sâni* bulunacaktı. Bu zabıt, acemisi bulunan bl.lerden yeteri kadar rütbeli alıp talimlerini yaptıracaktı. Bl. k.ları

⁸²⁴ Müfrezelerin saff-ı harp düzeni Şekil 13'te gösterildiği gibidir. 1 ve 8. müfrezeler, mümtaz ve avcıdır. Bu şekilde üç tabur yanyana sıralandığında alayın saff-ı harbi ortaya çıkmaktadır. Tüm alay personeli ayrıntılı yerleri için bk. *Ta'limnâme-i Piyâdegân, Kitâb-ı Evvel, Sahîfe-i Eşkâl I*, s. 213-214.

da acemilerinin durumunu takip edecek, eğitimin hızlanması için kendi koğuşlarında acemilerine talim yaptırmaya devam edecekti.

Sınıf talimleri arasında geçişlerin *15 günde bir* olması beklenmekteydi. Acemilerin süratle birliklerine katılmaları hedeflense de ancak yeterli seviyeye geldiklerinde talim sistemine dâhil olacaktardı. Tabur taliminde istikar sağlandıktan sonra, alay talimine geçmek için 15 gün sınırlaması yoktu çünkü alay talimine geçebilmek için *birkaç taburun* birikmesi gerekiyordu. Görünen o ki alay talimleri için zor bir bekleme süreci vardı. Bu zorluk bir kenara, Mansûre ordusuyla artan kayıt ve bürokrasi işlerine eğitim bürokrasisi de eklenecekti. Sınıf talimlerini icra eden her muallim zabıt, kendi talim sınıfının takibi için *bir kıt'a cedveli* ve başmuallim, her sınıfı içeren ayrı birer *kıt'a icmâl defteri* tutacaktı. Alayda talimin karargâh sorumlusu olan kaymakam ise gene tüm sınıfları içeren genel bir defter tutacaktı. Ayrıca yapılan eğitimi bl. zabitanı da takip edecekti. Bl. k.ları ve başçvş.lar kendi bl.lerinden sınıf talimine katılanların *birer kıt'a cedvellerini* tutacaklardı.

63. maddede belirtildiği üzere, karakol ihracında nö. ska., sınıf talimine çıkacak personelin toplanması emrini verecekti. Eğitici zabitan, nö. mülazımlar yardımıyla personeli talim meydanına götürecek ve talim sonrası kışlalarına geri getireceklerdi. Talime herkes katılmak zorundaydı. Kaymakam bile zabitanı, ancak *bir gün* eğitimden muaf tutabiliyordu. Yzb.ların da bl. personelini bir gün eğitimden muaf tutma hakları vardı ama bir gün üzerindeki muafiyet istekleri yazılı bildirilecekti.

Kanunname 315. maddeye *nazariyyât* başlığı atmıştı. 1791 Düzenlemesi'nden Talimname-i Piyadegân'a nakledilen, "önce teorik, sonra pratik eğitim" anlayışını detaylandırıyordu. Daha önceden de bahsedildiği üzere, eğitimin sorumlusu alay komutanıydı ve bizzat kendisi zabitanına *teorik/nazarî* eğitim verecekti. Onun bulunmadığı durumlarda *kaymakam*, o da yoksa *başmuallim bnb.* bu teorik dersleri işleyecekti. Eğitimden kasıt, sadece muharebe eğitimi değildi. Muhasebeye mahsus konuların nazariyatı alay emininin sorumluluğundaydı. Solkol ağaları, yeni talimnamelerle güncellenmiş sınıf eğitimlerinin ve kanunlarla belirlenmiş iç hizmete dair konuların da nazari eğitimini takip edecekti. Taburlarda bulunan küçük zabitanın nefer ve bl. talimleri ve bu talimlerdeki klavuzluk hizmetleri, *çarha ve ta'lîmlerde olan bu'd-ı mabeyn* [çarklar (dönüş) ve bırakılması gereken mesafe ve aralıklar] gibi önemli konuların nazariyatını ikinci muallimlerle [eğitici zabitan], sağ ve solkol ağaları verecekti. Aynı zabitan, ayrıca kışla nizam karakolu, takım ve nö. çvş.ların iç hizmetleriyle, silah ve eşyaya dair nazari dersleri de işleyeceklerdi. Başçvş. ve bl.

eminleri, belirtilen konular yanında, idareye dair nazari bilgileri hazinedarla beraber alay eminininden alacaklardı. Onbaşlıların ihtiyaç duyacağı nefer talimi, klavuzluk ve mihverlik hizmetleri, çarklar ve aralık bırakma görevleriyle, karakol, hafta nöbeti, koğuş görevleri, silahın sökölüp takılması ve çanta hazırlamak gibi çeşitli konulara ilişkin nazari eğitimi ise ikinci muallimler ve soka.ları verecekti.

1829 Kanunnamesi Talimname-i Piyadegân'ın Osmanlı ordusuna getirdiği eğitim yenileşmesinin, sadece bir odada zabıtana verilen nazari eğitimle sınırlı kalmayacağını gösteriyordu. Kanunnamenin *nazariyyât*tan sonra attığı ana başlık *mekteblerdi*. Alt başlıksa, *zâbitlere lâzım olan 'ulûm ve kütübhâneydi*. Alay komutanları, alaylarında bulunan ilim tahsil etmiş olan zabitlerden yeteri kadarını, *genç* zabıtana, harp fennine dair **matematik** ve gene **askerî bilimlere** dair eser vermiş olan *en a'lâ* müelliflerin kitaplarını okutmak üzere görevlendirecekti. Bu dersler *haftada iki def'a birkaç saat* olacak şekilde planlanacaktı. Küçük zabitan içinse ayrı bir mektep kurulacak ve faydalı eğitimlerden hangisi gerekiyorsa, onlar icra edilecekti. Miralay ayrıca, zabitanın askerî bilimlere ve özellikle matematiğe dair konuları *mütâla'a* edebilmesi maksadıyla bir kütüphane kurduracaktı. Bu kütüphaneyi küçük zabitan da kullanabilecekti.

Eğitimin kapsamı her maddede genişliyordu. Artık, *her bir alayda*, **okumak ve yazmak** ve **'ilm-i hesâb** ve *kılıç ve şiş ve yüzmek ta'lîmleriçün mahsûs mektebler tertîb ve te'sîs* olunacaktı. Miralay bu mektepleri alay eminininin sorumluluğuna verecekti. O da bu mekteplerin tertip ve düzenini belirleyecek ve mekteplerde görevlendirilecek eğitimli ve liyakatli büyük ve küçük zabitanı alay komutanına teklif edecekti.

Okumak ve yazmak ve **'ilm-i hesâb** için yapılan mektep, alayların kendi imkânlarıyla yapılacaktı. Sorumlu zabıt ve emrindeki küçük zabitler, eğitimin aksamadan devamını sağlayacaklardı. Alayda *sıbyan* varsa, bu mektebe yazdırılacak ve imamlar da onlara dini eğitim verceklerdi. Her türlü eğitimin takibi yapılacak, mektepte eğitim görenlerin bir listesi tutulacaktı. Yapılan dersler ve verildikleri tarih ve saatler de listeye kaydedilecekti. Tutulacak bu eğitim listesi, mektebin görünür bir yerine asılacaktı. Kurulacak mektebin masrafları muhasebe meclisi tarafından hesaplanıp karşılanacaktı. Ayrıca mektepte eğitim görenler, belirli sürelerde *yoklanacaktı*. Bu yoklamalarda, [imtihan edilen] öğrencilere ve istihdam olunan küçük zabıtana, moral ve motivasyonlarını artırmak üzere hediye verilmesi, miralayın teklifiyle, yoklayan görevli tarafından Seraskerliğe arz edilecekti.

Bunların yanında, askerlere göğüs göğüse muharebe kapsamında, *kılıç ve şiş ta'limi* de yaptırılacaktı. Bu talim, fiziki becerilerini geliştirmek, çabukluk ve çevikliklerini artırmak maksadıyla yapılacaktı. Bu dersin eğiticileri, asker arasında şevk ve gayret uyandıracak ve derslerin yarış ve mücadele içerisinde geçmesini sağlayacaklardı. Bununla beraber, askerlerin birbiriyle kavga etmeleri veya yaralanmalarının önüne geçmek maksadıyla dikkatli olacaklardı. Acemi neferler bu talime, en az *altı* ay devam edeceklerdi.

Kanunname eğitim alt yapısını alayların kendi imkân ve kabiliyetlerine tevdi ettiğinden mekteplere gereken yer ve demirbaş eşya, gene kışla tarafından sağlanacaktı. Hatta sağlık üzerine olumlu etkileri ve muharebelerde gereken bir yetenek olması sebebiyle, askere yüzme eğitimi verilecekti. Bu sebeple yapılacak yüzme dersleri için, imkânlar ve bölge elverdiği ölçüde bir ta'limgâh tahsis edilmesine gayret edilecekti.

Görüldüğü üzere zabitan ve askerin eğitime hazırlıklı çıkması maksadıyla başlayan teori/nazariyat eğitimi düzenlemesi, 316-321. maddelerle ciddi bir askerî eğitim hamlesine dönüşüyordu. Bu maddelerin 1818 Fransız Kanunnamesi'deki karşılıkları 319-324. maddelerdi ve aynı yapılanmayı içeriyordu. 1818 Kanunnamesi'yle Fransız ordusu da alaylarda askerî ve pozitif bilimlere has bir kütüphane (*la bibliothèque*) tesis ediyor, okuma yazma (*la lecture-l'écriture*), aritmetik (*l'arithmétique*), kılıç ve şiş talimi (*l'escrime*) ve yüzme (*la natation*) talimleri verecek okullar (*les ecoles*) kuruyordu. Bu okullara, varsa çocuklar (*les enfants*) da katılacak, papazlar (*l'aumôniers*) bu çocukların dini eğitimlerinden sorumlu olacaklardı. Bunlarla beraber, Osmanlı askerî tedrisatına sadece bir talim geçiş vizesi alamadı, o da dans (*la dance*) talimiydi.⁸²⁵ Demek ki 1791 Düzenlemesi'nin "muharebe gerçeklerine göre eğitim" ve "eğitim öncesi hazırlığa" yönelik eğitim felsefesi, Fransız ordusunda ancak 1818 senesine geldiğinde kurumsal bir yapıya kavuşacaktı ve 1829 senesinde de Osmanlı askerî düşüncesi ve iç hizmetine dâhil edilecekti.

Mansûre ordusunun bünyesinde başlatılan bu yeni askerî eğitimin yansımalarını, Rus Savaşı'nın sürdüğü ve alayların dahi yeni kurulma aşamasında olduğu 1829 senesinde görmek güçtür. Bununla beraber, P. 1. A. İstanbul'daydı ve bu konuda belki en şanslı alaydı. İç hizmetiyle ilgili bilgiler veren Nizamname'sinde, 1829 Kanunnamesi'nin emrettiği okuma-yazma ve hesap ilmi dersleri için kışla odalarından birinin tahsis edilmesi ve mefruşatının gene kışla eşyalarından karşılanmasını emrediyordu. Açılacak

⁸²⁵ *Ordonnance du Roi*, 1818, s. 131-133.

mektepte görevlendirilmek üzere *bir zâbit ve altı nefer küçük zâbitân* seçilecekti. Bu eğitimciler iç hizmetlerden muaf olacaklardı. Mektepte öğrenim görenler, her sene imtihana tabi tutulacaklar, tahsillerine göre münasip hediyelerle ödüllendirileceklerdi. Mektebin kalem, kâğıt ve mürekkep ihtiyaçları gene alay tarafından karşılanacaktı. Ayrıca kılıç ve şış eğitimine, meç ve süngüyü de ekliyordu. Bu eğitim için uygun bir yer belirlenecek ve sorumluluğu soka.lar üzerinde olacaktı.⁸²⁶

Askerî eğitimin Mansûre ordusuyla kurumsal bir yapıya kavuşması ve mütefennin bir istikamete evrilmesinin en somut örneklerinden birinin alay mekteplerinin olduğuna şüphe yoktur. Askerlik vazifesinden sonra ülkenin her bir tarafına dağılacak neferatı eğitmesi bakımından Türk eğitim tarihi araştırmalarının da bir konusu olabilir. Ayrıca 1834 yılında kurulacak Harbiye Mektebi'nin ayak izleri olarak okunabilecek Sıbyan Bölükleri, Alay Mekteb-i Harbiyeleri ve 23 Kasım 1831'de Üsküdar'da kurulan Ekol Militer ve Muzika Okulu⁸²⁷ gibi askerî mektepler, gene Talimname-i Piyadegan ve 1829 Kanunnamesi'nin başlattığı askerî eğitim ıslahatlarının sonuçlarıydılar. Araştırma döneminde fark yaratacak bir etkiye sahip olmasalar da, ileride fark yaratacak bir dönemin altyapısını oluşturmalarıyla önemli bir başlangıç noktası teşkil ediyorlardı.

Resim 6. Mustafa Kemal Atatürk "Ali" Okulu'nda⁸²⁸

⁸²⁶ *Hizmet-i Dahiliyye ve Nizâm ve İntizâm-ı Askeriyye*, s. 17a-17b; *Müzekkere-i Zâbitân*, s. 48-49.

⁸²⁷ Gök, *agt.*, s. 76. Ayrıca bk. BOA, C. AS., 266/11039; 1173/52259; HAT 298/17700.

⁸²⁸ Ali Okulları, Harf İnkılabı'yla başlayan milli eğitim seferberliği kapsamında askerlere okuma-yazma öğretilmesi maksadıyla birliklerde kurulmuşlardır. Ali adındaki köylü bir genci anlatan bir hikâye kullanıldığından halk arasında "Ali Okulu" olarak anılmışlardır. Bilgi için bk. Ali Karagöz, "Ali Okulu (1960-1975)" *Türk Maarif Ansiklopedisi*, C I, s. 192-194.

2.2.24. Alayın Denetlenmesi⁸²⁹

Alay belirli zamanlarda görevlendirilen üst komutanlar [*inspecteur général*] tarafından denetlenecekti. Denetlemeci komutan geldiğinde, tüm zabitan resmi kıyafetlerini giyecekti. Miralay, alayını denetlemeci komutanın konağının olduğu yere götürecek ve burada denetleme icra edilecekti. Denetlemeci komutan, askerleri denetledikten sonra gerekli emirleri miralaya verecekti. Askerler denetlendiği vakit, resmi elbiseli zabitan heyeti de ayrı bir denetlemeden geçirilecekti.

2.2.25. Elbiseler⁸³⁰

Elbise konusunda önemli olan husus *yekrenklik* (*l'uniformité*).⁸³¹ Miralay zabitlerin, onlar da küçük zabitler ve neferatın buna uyduklarından emin olacaklardı. Miralayın elbise konusunda “tek tipliğe” uymayanları terhis etmek gibi bir hakkı yoktu ama devlete veya emri altındaki askere maddi bir zarar söz konusuysa ilgili kişiden tazmin edilecekti.⁸³²

Sabah toplanma trampeti vurulduğunda, kışladan dışarı çıkacak tüm küçük zabitan ve neferat elbiselerini giymiş olacaklardı. Talime gidecek küçük zabitan ise en geç karakolların toplanma vaktinde elbiselerini giymiş olacaklardı. Kılıç taşıyanlar, resmi elbiseli olarak kışla dışına çıktıklarında kılıçlarını takmış olacaklardı. Gece hizmette bulunacak neferat ise mutlaka kaputlarını almış olacaklardı. Ayrıca *yekrenlik maddesine* uydukları sürece, küçük zabitan ve neferatın kendi imkânlarıyla elbise, çamaşır ve ayakkabı almalarına izin verilebilecekti. Bunlarla beraber asker ve zabitan toplanmadan önce, hangi kıyafetin giyileceğini gene miralay belirleyecekti.

Elbise ve teçhizatın giyilmesi yanında bakımı için de hususlar vardı. Mesela çuhadan yapılmış elbiseler yıkanmayacak ve çürüten eczayla silinmeyecekti. Kayış takımlarıysa cıllanmayacaktı. Demirden veya bakırdan yapılmış silahların tüm parçalarının temiz tutulmasına özen gösterilecekti. Horoz ve karşılık arasına emniyet maksadıyla taş yerine ağaç takoz konulacaktı. Hizmet ve denetlemelerde ise köşeleri yuvarlak *kalay* kaplı taşlar kullanılacaktı.

⁸²⁹ Fransız 1818 Kanunnamesi'nde, mektepler (*ecoles*) bölümünden sonra işçiler (*travailleurs*) bölümü başlamaktadır. Bk. *Ordonnance du Roi*, 1818, s. 133-137. Fakat bu bölüm, 1829 Kanunnamesi'ne aktarılmamıştır. 1829 Kanunnamesi, bir sonraki bölüm olan *imrâr-ı nazar* (*revues*) bölümünden devam etmektedir. *Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, 1829, 322-323. maddeler, s. 124.

⁸³⁰ *Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, 1829, 324-329. maddeler, s. 124-126.

⁸³¹ Mukabili 338. madde için bk. *Ordonnance du Roi*, 1818, s. 138.

⁸³² Mansûre ordusuna ait askerî elbise ve nişanlar için bk. Kadir Türker Geçer, *Osmanlı İmparatorluğu Askerî Kıyafetleri 1826-1922*, Hisart Canlı Tarih Müzesi Kültür Yayınları, İstanbul 2020, s. 5-23.

Elbise ve teçhizat tektipliği önemliydi. Tören ve merasimlerde daha da önemli bir hale geliyordu. Mesela Cuma namazları öncesi tören yapılacak ve birlikte namaz kılınacaktı. Haf. nö. bnb. ve emrindeki nö. mül.lar, bölükleri silahsız olarak toplayacaklardı. Fakat kılıç takmaları gereken zabitan, kılıçlarını gene takacaklardı. Alay imamı [tabur imamlarının en kıdemlisi] bölüklerin önünde yürüyecek ve resmigeçit yapılacaktı. Karakoldan üç nefer cami kapısında nöbet tutacaktı. Ayrıca emniyet için karakollar görevlendirilecekti. Nö. bnb. ve mül.lar, cami içerisinde neferatın saygılı ve edepli durmalarına dikkat edeceklerdi. Namaz vaktine göre resmigeçit ve karakolların yerleşmeleri, önce veya sonra olabilecekti.⁸³³

2.2.26. Zabitan ve Neferatın İzinleri⁸³⁴

Günlük izin hakkında tasarruf hakkı miralaydaydı. Birliklerin vakit, talim ve hizmetlerine göre, ne kadar ve nasıl verileceğini belirleyecekti. 314. maddede belirtilen istisnalar hariç olmak üzere, aşağıda belirtilen hususlar dâhilinde, zabitan *bir gün ya da birkaç saat*, günlük izin verilebilecekti. Mül.lara, bnb.nın iznini almak şartıyla yzb.lar, yzb.lar ve sağkol ağalarına, kaymakamın iznini almak şartıyla bnb.lar, hazineदार ve idare zabitanına, kaymakamın iznini almak şartıyla alay emini izin verebilecekti. Büyük zabitanın günlük izinleriniyse miralay verecekti. Yalnız alay emini veya bnb. günlük izin alırlarsa kaymakama da haber vereceklerdi. Haf. nö. ska. ve yzb.na gene nö. bnb. izin verecekti. Nö. mül.lara ise nö. ska. marifetiyle nö. bnb. izin verecekti. Nö. mül.lar, bir günlüğüne nöbetten ayrılırlarsa, yerlerine başka mül.lar tayin edilecekti. Bununla beraber, nö. mülazımın önemli bir sebebi olmadan nöbetten ayrılmasına izin verilmeyecekti.

Kalelerde müstahfızlık vazifesi olan zabitan, iki günden fazla izin vermek caiz değildi. Fakat miralay, kaymakam ve büyük zabitan iki günlüğüne izin verebilirdi. Eğer kalede vali bulunuyorsa, iki gün veya sadece bir gece izin için miralay valiye bildirecek, eğer onaylarsa izin verecekti. Dört günlük izin miralayın bildirmesi, valinin onayı ve mirlivanın izin vermesine bağlıydı. Mirliva bu dört günlük izinleri, serasker kaymakamına bildirmek zorundaydı. Sekiz günlük izin için bürokratik sıra daha da uzuyordu. Miralayın bildirmesiyle, vali ve mirliva onaylayacak, sonrasında serasker

⁸³³ Fransız ordusunda da Pazar ve dini bayramlarda, alay papazı önderliğinde ayin yapılıyordu. Öncesinde tören icra ediliyor ve emniyet tedbirleri alınıyordu. Mukabili 344. madde için bk. *Ordonnance du Roi*, 1818, s. 140-142.

⁸³⁴ *Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, 1829, 330-342. maddeler, s. 126-131.

kaymakamı izini verecekti. Sekiz günden daha fazla izinler ise serasker kaymakamının bildirmesiyle, bizzat serasker tarafından verilecekti.⁸³⁵

Bir zabıt, bir gün veya daha fazlası için izin aldığı anda, *umûmî inhâya* [günlük vukuat tekmi] işlenecekti. Bir bölüğün yzb. ve mülazımına aynı anda izin verilmeyecekti. İzinden dönen zabıt, büyük zabitan ve miralayına tekmil verecekti. Miralay da izin dönüşlerini valiye ve serasker kaymakamına bildirecekti. İzinden dönen zabıt, kaç gün izinde kaldıysa, o sürede gelen emirleri almak maksadıyla emirler ceridesini okuyacak ve tebellüğ edecekti.

İzinden zamanında dönmeyen zabıt, döndüğünde mazereti münasip görülmezse, geç kaldığı süre kadar hapis yatacaktı. Durum mirlivaya bildirilecek, o da serasker kaymakamına iletenecekti. Zabıt 15 günden daha fazla sürede dönmezse, durum bizzat seraskere bildirilecek ve Ceza Kanunnamesi gereğince işlem yapılacaktı.

Nö. mül., eğer hizmete müteallik ise küçük zabıtana, onb.lara ve neferata, öğleden bir buçuk saat önce olan alay içtimasına katılmamaları için izin verebilirdi. Bazen başçvş. ve nö. çvş.lar da onb. ve neferata izin verebilirlerdi. Bu durumda nö. mülazıma haber vereceklerdi. O da nö. yzb. ve ska.na bildirecekti. Ayrıca, her ne kadar yemeklerin beraber yenilmesi esas olsa da koğu onb., gerekli zamanlarda neferata izin verebilecekti.

İzin mevzusunun istismar edilmemesi için takibinin sıkı tutulduğu görülmektedir. Bu durum günlük izinlerde daha göze çarpmaktadır. Kışla dışında işleri olan onb. ve neferat, sabah yoklamasında izin isteklerini başçvş.larına ileteneceklerdi. Başçvş. izin isteklerini yzb.ya bildirecek ve yzb. da mevcut *tavır ve hareketlerine* göre izin verecek ya da vermeyecekti. Akşama izinli olanlar, yzb. ve nö. soka.nın beraber imzaladıkları izin tezkireleriyle kışladan ayrılabilirlerdi. Akşam yoklamasında da izinli gösterileceklerdi. İzinden döndüklerinde, kışla nizam karakolundan geçerken, izin tezkirelerini krk. zabitanına göstereceklerdi. O da dönüş saatlerini tezkirelerine işleyecekti. Onb.lar ve neferat, güzdüz izin istemedikleri halde akşam günlük izine ihtiyaçları olursa, durumlarını gene başçvş.larına ileteneceklerdi. O da nö. mülazıma iletğinde, mülazım mazaretini uygun görürse izin verebilecekti. İzin verdiği personeli nö. ska.na bildirmeyi unutmayacaktı. Ertesi gün de sabah yoklamasında başçvş., durum hakkında bl. k.na tekmil verecekti.

⁸³⁵ Maddede iki günden fazla izinin caiz olmadığı belirtildikten sonra, dört-sekiz ve daha fazlası için yetkisi olan komutanların sayılması tutarsız görünmektedir. İki günden fazla izinlerin güç verildiği vurgulanmak istenmiş olabilir.

Küçük zabitan, akşam yoklamasından sonra *bir saat kadar* dışarı çıkabilirdi. Döndüklerinde ise mutlaka krk. zabitanı göreceklerdi. Fakat kale müstahfızı olup, memuriyetini bırakmadan geceyi dışarda geçirmek isteyenlerin izinleri, aynı akşam yoklamamasına katılmayacakların izini gibi alınacaktı. Her hâlükârda yzb., kaymakamın tasvibi ve miralayın onayını almadan izin vermeyecekti. Müstahfızlık görevini geçici olarak bırakarak izin isteyenlere ise 26. madde gereğince izin verilecekti.

Son olarak küçük zabitan, onb.lar ve neferat, tedip edildikleri terbiyehane ve hapisten çıktıkları haftanın Cuma namazına kadar herhangi bir izin alamayacaklardı.

2.2.27. Alayda Disiplin ve Ceza Esasları⁸³⁶

Alayda *hatâ* ve *cünha* [kabahattan ağır, cinayetten hafif] gibi *nizâma muhâlif* davranış ve harekette bulunanları tekrar edep ve nizam kaidelerine döndürme hizmetine *te'dîb etme/te'dîbât* deniliyordu ve maddenin ana başlığıydı. Büyüklerin küçüklere kötü söz söylemeleri, emir-komutalarındaki askerlere *el kaldırmaları*,⁸³⁷ haksız yere *tekdir* [azarlama] etmeleri, *nizâma muhâlif hatâlardan* sayılacaktı ve derecesi mukabilinde, Ceza Kanunnamesi'ne göre tedip edilecekti. Küçüklerin de büyüklere *mırıldanmaları*, kötü söz söylemeleri veya itaat dairesinden çıkmaları da aynı kapsamda değerlendirilecek ve tedibata maruz kalacaklardı. Bunların dışında, tedibat esnasında kusur etmek, sivil ve askerlerin zararına bir eylemde bulunmak, kabahatları her gün tekrar etmek, şehirde sivil ya da askerle kavga etmek, eğitimlerde, yoklamalarda veya denetlemelerde bulunmamak, nizamata uygun davranmamak, ezcümle *bedhahlık*, *ihmalkârlık* ve *müşamahakârlıktan* kaynaklanan her türlü suç ve kabahat, Ceza Kanunnamesi'nde belirtilen cezalara çarptırılacaktı. İşlenen suç ve kabahatların derecesini, alışkanlık haline getirme, hizmet esnasında işleme ve mekân veya namusa zarar gelmesi gibi ilave eylemler artıracaktı. Ayrıca, büyük, küçük zabitan ve onb.lar, astlarının yanlış davranışları veya cemiyetin huzur ve güvenliğine aykırı hareketlerine rast geldiklerinde, derhal terbiye ve ıslah edici önlemler almak zorundaydılar. Aksi takdirde kendileri tedip olunacaklardı.

Tedip etme asla kasti olarak, kin ve garez güderek yapılmayacaktı. Suç ve kabahat işlendiğinde, hemen derecesini artıran veya hafifleten sebepleri araştırmak yerine,

⁸³⁶ *Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, 1829, 343-373. maddeler, s. 131-148.

⁸³⁷ Bu maddede asta şiddet uygulamanın tamamen yasaklandığı görülmekle beraber, hatırlanacağı üzere, 'Asâkirin Ta'lim ve Terbiyelerine Dâ'ir Kavâ'id-i Umûmîyeyi Hâvî Layiha'da eğitim prensipleri anlatılırken her ne kadar hoş karşılanmasa da bazı ağır töhmetlerde, asta dayak atılabileceği belirtilmişti. İç Hizmet Kanunu'nda asta şiddetin tamamen yasaklanması, Osmanlı askerî düşüncesinin, her konuda olduğu gibi disiplin meselesinde de kötünden iyiye doğru bir geçiş aşamasında olduğunu göstermektedir.

bütününde *hakkâniyet* ve *'adâlet* içerisinde hareket etmeye çalışılacaktı. Özellikle insana karşı işlenmiş suçlar cezasız bırakılmayacaktı. Tedip esnasında hakaret, aşağılama ve sövme gibi muameleler yasaktı. Tedibe memur olanlar da halim bir tavırla, sükûnet içerisinde ve kanunlar çerçevesinde davranacaklardı.

Zabitlerden nizamı aykırı kusur ve cünha işleyenler, derecesine göre, iki ay *bayağı* göz hapsi, bir ay *şedîd* göz hapsi ya da 15 gün hapis cezalarıyla cezalandırılacaklardı.⁸³⁸ Büyük zabitanla, alay, tabur ve bölüğe emir komuta eden zabitan, kendilerinden kıdemsiz tüm zabitanı *bayağı göz habsi* cezası verebilirlerdi. Bayağı göz hapsi alan zabıt, hizmette bulunmadığı vakitlerde kendi odasında bulunacak, başkasıyla görüşüp, görüşmemesine emir gereğince karar verilecekti. *Şedîd göz habsi ve mahbes* [hapis] cezaları ise miralay tarafından verilebilecekti. Şiddetli göz hapsi cezası alan zabitin kılıcına el konulacak ve odasının kapısına karakoldan bir nöbetçi verilecekti. Hapse atılan zabitin de kılıcına el konulacak ama miralay vasıtasıyla valiye gönderilecekti. Ceza süresince memuriyetten tardedilecek ve dışarıyla irtibatı tamamen kesilecekti.

Göz hapsi alan zabite cezası, *şifâhen ya da memhûr tezkireyle* bildirilecekti. Ceza tezkiresi, büyük zabitse nö. ska. tarafından, diğer zabitansa nö. soka. tarafından tebliğ edilecekti. Eğer şifâhen tebliğ edilecekse, ceza alan zabitten daha kıdemli bir zabıt, kendisine tebliğ edecekti. Bir zabıt, kendi bölümünden bir zabite göz hapsi cezası verdiğinde, hemen yzb.ya, yzb. bnb.ya, bnb. da kaymakama bildirecekti. Eğer kendi taburunun başka bir bölümünden bir zabite göz hapsi cezası verirse, direkt kendi bnb.na bildirecekti. O bnb. da hem ilgili bl. k.na hem de kaymakama bildirecekti. Eğer göz hapsi vereceği zabıt, başka bir tb.dan ise bu sefer direkt kaymakama bildirecekti. O da ilgili tb. k.na, tb. k.nı da ceza alan zabitin bl. k.na bildirecekti. Kaymakam ise alaydaki tüm cezalandırmalar hakkında mirlivayı bilgilendirmek zorundaydı.

Zabıtlara verilen tedibat hakkında miralayın tasarrufu bulunmaktaydı. Miralay gerekirse cezayı tasdik edebilir, süresini artırabilir, azaltabilir ya da tamamen affedebilirdi. Yalnız cezayı kaldırması durumunda, cezayı veren zabite yanlış olduğu hususu bildirip, cezayı kendisinin affetmesini emredecekti. Ayrıca miralay tasdik ettiği bir cezayı, cezayı veren zabitin vazgeçmesiyle tamamen kaldırabilirdi. Göz hapsi veya hapis cezaları, verildikten sonra tekrar kaldırılmak istendiğinde gene aynı işlemler uygulanacaktı. Cezanın kaldırılması durumunda miralayın, alaydan ayrı bir tabursa müfreze

⁸³⁸ Cezalar, Fransız Kanunnamesi'nde 360. maddede işlenmektedir. Fransız ordusundaki karşılıkları, *arrêt simple* bayağı göz hapsi, *arrêt rigueur* şiddetli göz hapsi, *la prison* hapis cezasıdır. Süreleri aynıdır. *Ordonnance du Roi*, 1818, s. 138.

komutanının onayını almak usuldendi. Ayrıca affolunan zabıt, affeden zabıtın konağına gidecek ve *edibâne* bir biçimde kendisinden özür dileyecekti. Aksi takdirde cezası tekrar yürürlüğe konacaktı. Göz hapsindeki bir zabıt, cezasını çekerken başka bir cünha daha işlerse, büyük zabıtlar cezasını 345. maddede belirtilen süreler ölçüsünde uzatabileceklerdi. Bununla beraber, bayağı göz hapsini şiddetli göz hapsi veya hapse çevirme yetkisi sadece miralaydaydı.

Miralay, kaymakam ve alaya vekâlet eden bnb., alay emininini tedip edebilirlerdi. Başka büyük zabıtanlar da alay eminininin bir kusurunu gördüklerinde, cezalandırılması maksadıyla miralaya başvurabilirlerdi. Miralay eğer tasdik ederse, durumu seraskere bildirmek zorundaydı. Sağ ve solkol ağaları, hazinedar, esvap emini ve cerrahbaşı gibi karargâh personelini ilgilendiren cezalar, gene büyük zabıtan tarafından hükmolunacaktı. Hazinedar ve esvap eminininin muhasebeye dair cünhalarıysa muhasebe meclisinin isteği üzere tedip olunacaktı.

Miralay tüm cezalandırmaları mirlivaya bildirmek zorundaydı. O da bu cezalandırmalar hakkında artırma, azaltma veya kaldırma tasarrufunu kullanabilirdi. 374. maddede⁸³⁹ bahsedilecek tedibatı ise valiye de bildirecekti. Vali, emrindeki küçük zabıtana belirlenen tüm cezaları verebilirdi. Fakat büyük zabıtana bayağı ve şiddetli göz hapsi, alay komutanına ise sadece bayağı göz hapsi verebilecekti. Vali, ceza verdiği kimseleri serasker ve alay k.na bildirmek zorundaydı. Cezalandırmaya yetkisi olmadığı rütbelileriyse seraskere bildirerek cezalandırılmalarını arz edebilirdi. Serasker paşa, verilen tüm cezalar üzerinde olduğu gibi burada da tasdik ve değiştirme tasarrufunu kullanabilirdi. Mirлива ise tüm zabıtanı, usulen miralayları vasıtasıyla cezalandıracaktı fakat kendisi direkt cezalandırırsa miralaya haber verecekti. Ayrıca hapis vermek istediğinde bunu serasker kaymakamına bildirmek ve onun tasarrufuna uymak zorundaydı.

Kanunname 356. maddeden itibaren küçük zabıtanın (çvş.lar) tedibatına geçiyordu. Küçük zabıtan, gerek kendileri, gerekse emirlerindeki neferatın kusur ve kabahatlerinden, *bir ay kışlada ve yahûd kendü koğuşlarında tevkîf* edilebilirlerdi. Askerî nizama veya iç hizmete mahsus konularda kusur veya cünhada bulunurlarsa *bir ay terbiyehânede tevkîf veya mahbesde 15 gün mahbûs olmak üzere te'dîb* edilebilirlerdi. Duruma göre hapis cezaları ağırlaştırılabilecekti. *Dört günün ikisinde*, normal isitihkaka geçmek koşuluyla, yiyecek ve içecek tahsisatları kesilip sadece suyla

⁸³⁹ Doğrusu 373. madde olmalıdır.

idare etmeleri sağlanabilecekti. Yüksek derecede cünhalarda ve özellikle nizam karakolu vazifeleriden kaynaklanan kusurlarda, *dört gün tomruğa* konulabileceklerdi. Bu ceza çekilirken *dört günün ikisinde* mahkûma sadece su ve ekmek istihkakı verilecekti. Tüm bunlarla beraber, cünhanın derecesine göre, mahkûm olan küçük zabitanın memuriyeti geçici olarak durdurulup, daha aşağı rütbeye has hizmetlerde de istihdam edilebileceklerdi. Rütbeleri bir, iki derece düşürülebilecek, hatta rütbeleri geçici olarak kaldırılıp, nefer derecesine bile indirilebilecekti. İlaveten, *tahkîr ve tezlîle* [hakaret ve aşağılamaya] izin, bu derecelerde uygun görülmekteydi.⁸⁴⁰

Yüksek rütbedeki zabıtlar, küçük zabıtana kışla, koğuş veya terbiyehanede geçirecekleri tüm cezaları verebileceklerdi. Yalnız, sadece yzb. ve büyük zabitan, küçük zabitanın terbiyehanede geçireceği cezasını, bir önceki maddede anlatılan, “su dışında yiyecek ve içecek istihkakının belirli bir süre kesilmesi” cezasıyla ağırlaştırabilirdi. Küçük zabıtana verilecek hapis cezasıysa, büyük zabitan, sağkol ağaları ve yüzbaşılar tarafından verilebilirdi. Mülazımlar ancak kendi bölüklerinde olan küçük zabıtana hapis cezası verebileceklerdi. Bir önceki maddede bahsi geçen tomruk cezasıysa, ancak miralay tarafından verilebilecek bir cezaydı.

Koğuş ve kışlada tevkif olunan küçük zabitan, hiçbir şekilde hizmetlerinden muaf olmayacaklardı. Hizmetleri bittiğinde nö. soka.na bildirerek tedip mahaline geri döneceklerdi. Terbiyehanede tevkif olunan küçük zabitan, herhangi bir hizmete katılmayacaklardı. Bununla beraber nö. ska., terbiyehanedeki mahkûmları çıkarıp, sınıf eğitimlerine *nefer* olarak dahil edecekti. Küçük zabitan terbiyehanedeyken nişanlarını takabilir ve yemeklerini getirebilirlerdi fakat tomruk veya hapisteyken tüm hizmetlerden muaf olacaklardı. Ayrıca sadece elbise ve kaputlarını giyebilirlerdi. Yalnız rütbelerini belirtir nişanlarını takamayacaklardı. Memuriyetleri belirli bir süre durdurularak tedip olunan küçük zabitan ise, tevkif oldukları sürede rütbelerini belirtir nişanlarını takabilirlerdi.

Çvş.lardan sonra onb. ve neferatın tedibatına geçiliyordu. Günlük yoklamalarda bulunmamak, koğuş nizamına aykırı davranmak, eğitimde emredilen hareketlere riayet etmemek gibi hafif kabahatler için onb.lar kışlada tevkif olunacaklar, neferatsa birkaç angaryayla görevlendirileceklerdi. Şahsi temizliğine dikkat etmeyenler, silah ve eşyayı ihmalkâr kullananlar, *birkaç gün karakol* tarafından yoklanacaklardı. Akşam

⁸⁴⁰ 344. maddede yasaklanan hakaret ve aşağılama, zabıtana karşıdır. Küçük zabitan için geçerli değildir. Ayrıca 356. madde, solkol ağalarının rütbeleri çavuşluktan daha aşağıya indirilmemesi gerektiği gibi bir ibareyle bitmektedir. Solkol ağası küçük zabitan olmadığından maddeyle alakası anlaşılamamıştır.

yoklamasına katılmamak, kötü söz söylemek, itaatsizlik ve kavga etmek cünhalarını işleyenler terbiyehanede tevkif edileceklerdi. Ceza, eğer gerekirse, sadece ekmek ve su istihkakı verilerek ağırlaştırılabilecekti. Daha ağır cünhalardaysa, onb. ve neferata, tomruk veya hapis cezası verilip, sadece ekmek ve su ile idare etmeleri sağlanacaktı. 356. maddede küçük zabitanaya uygulandığı üzere, onbaşılardan da memuriyetleri durdurulabilecek, rütbeleri düşürülebilecek veya kaldırılabilirdi. Bununla beraber onb. ve neferata, 15 günden fazla hapis, dört günden fazla tomruk cezası verilemeyecek, yalnız ekmek ve su ile idare edilmesi, gene 356. maddede kabul edilen prensiplere göre uygulanacaktı. Madde, bu ağır cezalardan sonra neferin nizamı hâlel getirmeyecek küçük cünhalarının, kışlada bir gün tevkif olunmasıyla tedip edilmesini emrediyordu. Bununla beraber divan-ı harbe çıkarılacak kadar ağır olmayan fakat alayın nizamını bozacak ve *fenâ 'ibret verecek* cünhâlar işleyen neferatın durumu, ısrarları ve ıslah olmama durumları da göz önünde bulundurularak seraskere çıkarılabilecekti. O da disiplinsizliği alışkanlık haline getirmiş olan bu neferatı, *mahsûsan tertîb edilmiş olan terbiye bölüklerine* sevk edebilecekti.

Üst olan her zabitan onb. ve neferata, angarya cezası, kışla ve terbiyehanede tevkif, karakol ile yoklanmak ve sınıf eğitimine almak cezalarını verilebilecekti. Ama terbiyehanede çekilen cezayı ağırlaştırmak maksadıyla cezaya eklenen, sadece ekmek ve su ile idare etmenin kararını bl. zabitleri, ska.ları, yzb.lar ve büyük zabitler verebilecekti. Tomruk cezası ise sadece miralayın tasarrufundaydı. 365. maddede bahsedileceği üzere, terbiye bölükleri içinse hususi bir meclisin isteği ve serasker paşanın onayı gerekiyordu.

Tevkif olunan onb. ve neferat, nizam krk.na teslim edileceklerdi. Nö. soka. bu cezalılardan sorumlu olacaktı. Onun izini olmadan dışarı çıkmaları yasaktı. Tevkif olunanlar hizmetten muaf değillerdi ve bir yere gönderileceklerse, neferatın başına bir onb., onb.ların başına ise bir küçük zabitan verilecekti.

Terbiyehane, hapis veya tomrukta olan onb. ve neferat elbiseli olacak ve kaputlarını alacaklardı. Terbiyehanede tevkif olunanlar nö. ska.nın emir-komutasında sınıf eğitimi yapacaklar ve kışla genelindeki angaryalara gönderileceklerdi. Nö. küçük zabitan ve onb.lar angarya dönüşünde cezalılarını tekrar terbiyehaneye teslim edeceklerdi. Yalnız hapiste ve tomrukta olanlar asla dışarı çıkarılmayacaklardı.

361 ve 362. maddelerde de bahsedildiği üzere neferattan birisinin disiplinsizliği, buraya kadar anlatılan cezalardan sonra da ıslah olmuyorsa veya alayın nizam ve tertibine

tehdit oluşturacak bir seviyeye gelmişse, o neferin bl. k.nı durumu ayrıntılı anlatan bir takrirle tb. k.na bildirecekti. Bnb. bu takriri imzalayıp miralaya gönderecekti. Miralay da durumu görüşmek üzere bir meclis kuracaktı. Bu meclis, başka tb.dan bir bnb., üç kıdemli yzb., başka bir tb.dan üç kıdemli mülazımdan oluşacaktı. Meclisin toplandığı gün, *müttəhim neferin* tb.k., ska., bl. k. da hazır bulunacaklardı. Görüşmelerden sonra, meclisin kararı yazıyla miralaya gönderilecekti. Mira. kendi görüşünü de ekleyip mirlivaya gönderecekti. Mirliva, kendi inhasıyla beraber serasker kaymakamına gönderecekti. Serasker kaymakamı yazılı takriri seraskere arz ettikten sonra, seraskerin neferin terbiye bölüğüne katılıp, katılmamasına dair kararını alıp, yazıyla aynı silsileyi takiben birliğine geri gönderecekti.

Tüm zabitan hükmeyledikleri tedibatı, derhal üstlerine bildirmek zorundaydılar. Böylece verilen cezalar günlük yoklamalara işlenebilecekti. Alay ya da müfrez kıta komutanları, inhalarda gördükleri cezalar üzerinde tasarruflarını kullanabilirlerdi. Bl. zabitleri, bir başka bl.ten neferleri tedip ettiklerinde, bunu derhal o bölüğün bl. k.na bildireceklerdi. Tedip eden küçük zabitan veya onb. ise o bölüğün başçvş.na bildireceklerdi. Tedibat yazışmaları, ceza alanların zamanında tahliyeleri maksadıyla önemliydi ve günlük yoklamalara aksatılmadan dâhil edilmeliydi. Miralay da ceza durumunu takip edip bu yoklamaları imzalamalıydı.

Buraya kadar anlatılan disiplin ve ceza esasları, *ordu ve nüzulgâhlarda* da [sahra ve toplanma bölgeleri] geçerli olacaktı. Kışla angaryası *ordu angaryası*, oda hapsi *çadır ve kulübe habsi*, terbiyehane *nizâm karakolu* ve hapis de *ordu ya da nüzulgâh mahbesi* diye anılacaktı.

Mira. veya ona vekâlet eden zabıt, bnb. veya yzb.nın, eğer muhasebeyle ilgiliyse alay emininin arz ve teklifiyle, küçük zabitanın, onb.ların ya da bl. eminlerinin *me'mûriyyetlerini* belirli bir süreliğine durdurabilecekti. Böyle bir yetkiye bağımsız tb. k., bl. k. ve müfrez komutanı olan yzb.lar da sahiptiler. Yalnız bu tür bir tedibatın zor bir bürokrasisi vardı. Mesela mira., bir küçük zabiti veya bir onb.yı nefer derecesine düşürmek veya memuriyetini geçici olarak durdurmak için, bl. k.nın yazılı isteğiyle [şikayetname], kaymakam ve bnb.nın onayına ihtiyacı vardı. Eğer *tenzîl-i rütbe* konusu, muhasebeden kaynaklanan bir durumsa alay emininin de reyine ihtiyaç vardı. Bununla beraber 368. madde, bu tür bir cezalandırmada miralayın keyfi düşünmemesini ve etrafından görüş almasını salık veriyordu. Aynı terbiye bölükleri gibi son çare olarak kullanıyorsa da bu durumu mirlivaya bildirmeliydi. Miralay yüzbaşının şikâyetnamesiyle, bnb. ve kaymakamın değerlendirmelerini kendi inhasına ekleyip, ref/tenzîl-i rütbe

kararının sebeplerini mirlivaya ispatlamalıydı. Mirliva da kendisine gelen tüm yazışmalara kendi inhasını ekleyip, yazışmaları durumu araştırmak için görevlendirilen tahkikat memuruna tebliğ edecekti. [Eğer tahkikat olursa] Miralay da ref/tenzil-i rütbe yazışmalarının bir suretini tahkikat memuruna, diğer suretini de seraskere takdim edecekti. En son seraskerin kabul veya reddine göre, miralayın ref/tenzil-i rütbe kararı değiştirilecek ya da onaylanacaktı. Bunlardan ayrı olarak miralay, bir solkol ağasının rütbesini başçvş. ya da çvş. rütbesine indirmek istediğinde, gene sağkol ağasının şikayetnamesi ve bnb. ve kaymakamın onayına ihtiyacı vardı. Ayrıca sıralı yazışmalar sonucunda tenzil-i rütbe kararı verilse bile, icrası tahkikata memur olan komutanın kabul veya reddine bağlıydı.⁸⁴¹

Memuriyetin durdurulması veya rütbenin kaldırılması cezaları geçici olarak verildiyse, birliğe günlük emirle tebliğ edilecekti. Bu durumda maaşlarını almaya devam edeceklerdi. Eğer karar katiyse, bu durum askere, içtimada resmen tebliğ edilecekti. Bir küçük zabıt veya onb.nın rütbesi indirildiğinde günlük emirle, memuriyetten azlolunduğunda ise asker karşısında tebliğ olunacaktı. İlginç olan şuydu ki bir bölükten ihraç olunan küçük zabıt veya onb. başka bir bölüğe nasbolabilecekti, hatta emsalleri arasında kıdemli sayılacaktı.⁸⁴²

1829 Kanunnamesi'ne göre her askerin şikâyet hakkı vardı ve kullanabilirdi. Zabitanın, nizamı, hizmeti ya da disiplini aksatanları tedip hakları olduğu gibi, haksız yere tedip edildiğini düşünen personelin de *iştikâ'* [şikâyet] hakkı bulunmaktaydı. Doğru olmayan bilgiler, yanlış anlaşılma veya hizmete müteallik olmayan sebeplerle ceza aldığını düşünen veya fazladan cezalandırıldığını düşünenler, şikâyetlerini arz edebileceklerdi. Tüm personel, cezası kendine tebliğ edildikten sonra tereddütsüz emre uyacak, ardından kendisini cezalandıran zabiti, üstüne şikâyet edebilecekti. Küçük zabitan, onb.lar ve neferat hakkındaki şikâyetler yüzbaşıya, büyük zabitler hakkında olan şikâyetler bnb. ve kaymakama arz olunacaktı. Muhasebeyle ilgili şikâyetlerse alay eminine yapılacaktı. Şikâyetin ulaştığı makam, şikâyetin kabulüne, reddine, cezanın affına veya hafifletilmesine karar verebilecekti. Şikâyetçinin şikâyeti karara bağlanana kadar, cezanın icrası durdurulacaktı. Fevkalade durumlarda şikâyetçi, bnb., alay emini, kaymakam hatta miralaya kadar çıkabilirdi. Hizmetler esnasında oluşan kabahat ve cünhaların tedibine dair şikâyetlerin, tercihen nö. sağ/solkol ağalarına veya nö. bnb.ya

⁸⁴¹ Maddede, miralayın tenzil-i rütbe kararına istinaden başlatılan tahkikatın, her durumda mı yoksa gerektiği durumlarda mı yapıldığı net değildir.

⁸⁴² Tedibat ve cezalar için ayrıca bk. *Hizmet-i Dahiliyye ve Nizâm ve İntizâm-ı Askeriyye*, s. 19b-24b; *Müzekkere-i Zâbitân*, s. 51-64.

yapılması daha uygundu. Bununla beraber, şuursuzca yapılan şikâyetler dikkate alınmayacaktı. Kendisine şikâyet ulaşan makamlar, şikâyeti mülayim bir şekilde karşılayıp adaletle karar vereceklerdi. Mesnetsiz yere şikâyet ettikleri anlaşılanlar, *iki kât ziyâde* tedip olunacaklar, yersiz ve layık olmayacak şekilde ceza verenlerin ise kendileri tedip olunacaktı.

Küçük zabitan, onb.lar veya neferat, kendilerine verilmiş olan elbise veya eşyaya dair yüzbaşlarına, büyük zabitan hatta gerekirse alay eminine şikayette bulunabileceklerdi. Eğer kani olmazlarsa, şikâyet veya başka önemli bir konuda miralaya bile beyanatta bulunabilirlerdi. Miralayın yoklama ve ziyaretlerinde, beraberinde gelen soka.na durumu anlatabilirlerdi. Eğer hanesinde özel görüşmek isterlerse, resmigeçitten sonra [Cuma?], küçük zabitlerden birisinin refakatinde alay komutanıyla görüşebileceklerdi. Daha da ötesinde, her rütbede olan zabitan ve neferatın, şikâyetlerini birliklerinden sorumlu olan vezire ulaştırma hakları bulunmaktaydı. Eğer şikâyet idareyle alakalıysa, nazıra başvuracaklardı. İlâveten, personelin şikâyeti alay komutanıyla alakalı değilse, onun görüşü de takrime eklenecekti.

2.2.28. Konaklara Askerî Nizam Üzere Yerleşmek ve Esasları⁸⁴³

Alayı, askerî nizama uygun bir biçimde konaklara yerleştirmek maksadıyla bölgeyi seçmek, alay emini sorumluluğundaydı. Bu konuda, *sancaktar* onun yardımcısı olacak ve maiyetinde hizmet verecekti. Sancaktarın da emrinde çalışan bir onbaşı bulunacaktı. Ayrıca, sancaktarın konaklar hakkında verdiği emirler, nö. soka., bl. eminleri ve koğuş onb.ları için bağlayıcı olacaktı.⁸⁴⁴ Alay bir bölgenin muhafazası görevi için bölgeye ulaştığında, sancaktar, “konakçı sağkol ağasından” alay yerleşme talimatını alıp, derhal gerekli tedbirleri almaya başlayacaktı.⁸⁴⁵

⁸⁴³ *Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, 1829, 374-383. maddeler, s. 148-152.

⁸⁴⁴ Dönem fenn-i harbine göre, bir asker seferber olduğunda, değişmeli olarak şu üç halde bulunabilirdi: İstirahat/sükûnet, yürüyüş ve muharebe. Sükûnet içinde bulunan asker ise şu üç ikametgâhtan birinde bulunabilirdi: Kışla, ordugâh ve konak. Kışlalar, barış zamanında iç hizmetin yürütüldüğü merkezlerdi. Ordugâhlar, seferber olan birliklerin (ordu) harekât esnasında kulûbe veya büyük çadırlar kurarak tesis ettikleri büyük toplanma bölgeleriydi. Talim için de ordugâh tesis edilebilirdi. Konaklar ise meskûn mahallerde tesis edilip, askerin hanelere yerleştirilme usulüydü. Bilgi için bk. Mustafa Şevket, *Fenn-i Harb*, C II, İstanbul 1294 (H), s. 162-187; Ömer Naili, *Fenn-i Harb ve Târîh-i 'Askerî*, C II, İstanbul 1283 (H), s. 363-392.

⁸⁴⁵ İleride alayın nüzulgâhlara yerleşmesi konusunda görüleceği üzere, sancaktar geldiğinde konakçı ska. çoktan bölgeden ayrılmış oluyordu. Bu sebeple alay yerleşme talimatını, konakçı heyetiyle beraber alaydan önce nüzulgâha/konaklara giriş yapan nö. soka.dan alması daha muhtemeldir. Karşılaştırmak için bk. 394, 398, 399, 400. maddeler.

Alay veya her bir tabur konaklara yerleştirilirken başka başka mahaller veya beldeler tertip edilmek zorundaydı. Konakların tertip ve kurulmasında en önemli husus “taktik düzendi”. Yani alayın muharebede aldığı saff-ı harp düzeninde her bir tabur, bölük ve takım, hangi bölgeye denk geliyorsa mümkün mertebe o bölge veya haneye yerleşmeliydi.⁸⁴⁶ Miralay, her sene Nisan ayının başında, konak bölgesine gidecek, düzeni ve yerleşim planını güncelleyecekti. Yerleşim planında, her onb. kendi takımı neferatıyla beraber kalacaktı. Kıdemli trampetçi ve borucular 1. onb. tk.yla, kıdemsizler ise 5. onb. tk.yla kalacaklardı. Başçvş. ve bl. eminleri, mümkün mertebe bl. merkezinde beraber kalacaklardı. Bl. çvş.larının gene mümkünse beraber kalmaları faydalıydı. Birliklerin kaldığı yerlerin belli olması maksadıyla, tb. ve bl.lerin harf ve numaraları merdiven üstlerine ve salon/sofaların üzerlerine takılacak, kapılar üzerine sıra sayıları yapıştırılacaktı. Bl. eminleri de her bir odada kalan personelin isim listelerini kapıların dış kısımlarına asacaktı.

Solkol ağaları taburlarına yakın ve mümkünse ayrı odalarda kalacaklardı. Trampet çvş. ve başmusikar gene mümkünse ayrı, yoksa beraber kalacaklardı. Trampet onb.ları, tabura ve trampet çvş.na yakın ve mümkünse ayrı odalarda kalacaklardı. Aynı şekilde mevcutlarına göre musikarlar, birkaç odada fakat başmusikara yakın kalmaları uygundu. Arabacıbaşıysa, daima miralaya yakın ve ayrı bir odada kalacaktı.

Alay bölgeye yerleştikten sonra, sancaktar tüm birliklerin yerleştikleri *konakların ‘umûmî cedvelini tersîm* [yerleşim krokisi] edecekti. Alay eminine imzalattıktan sonra alay k.na arz edecekti. Sonrasında, bir suretini alay eminine verecekti. Bu kroki, tb., bl. ve zabitanın yerlerini ayrıntılı göstermeliydi. Değişiklik olursa, sancaktar güncelleyip miralaya tekrar arz edecekti. Sancaktardan ayrı olarak, her bl. k. da kendi bölüğünün yerleşim krokisini hazırlayıp, tb. k.na arz edecekti.

Alayın yerleşeceği bölgenin nizam ve tertibinden sorumlu sancaktar, alay gelmeden önce bölgedeki askerî binalardan sorumlu *bekçiyle* beraber, asker nazırı ve sorumlu komutanlarla koordine bulunacaktı. Alayın *konacağı* bölgenin durumuyla ilgili bir takrir kaleme aldıktan sonra alay eminine imzalatacaktı.

Sancaktar alayın yerleştiği binalardaki odaların her birinde bulunan eşyaya dair bir listeyi ya kendi dolduracak, ya da bl. eminlerine hazırlatacaktı. Bl. eminlerinin zimmet

⁸⁴⁶ Dönem fenn-i harbi, düzen değiştirmelerin zorluğu sebebiyle ve muhtemel bir düşman taarruzuna hazırlıksız yakalanmamak maksadıyla temel muharebe düzeninde konaklamayı öngörüyordu. Hatta bir askerin yürüdüğü nizam üzere bir bölgeye yerleşmesi ve muharebe ettiği nizam üzere yürümesini en uygun yaklaşım olarak kabul etmişti. Bilgi için bk. Başhoca İshak Efendi, *Tuhfetü'l-Ümerâ*, SK, Hüsrev Paşa, No. 793, 1243 (H), s. 7.

listelerini, bl. k.larına onaylattırdıklarından emin olacaktı. Nihayetinde kendisinde birleşen alay eşya zimmet listesini bir defter haline getirecek, her üç ayda bir kere güncelleyecek ve alay eminine arz edip, imzalatacaktı. Alay emini de sancaktarı *her ay*, alayın kullandığı eşyayı kontrol etmesi için görevlendirecekti. Sancaktar yaptığı kontrol sonunda, tamire muhtaç olanları tamir ettirecek, kullanılamaz duruma gelmiş olanları değiştirmek maksadıyla gerekli makamlarla koordine bulunacaktı. Ayrıca, sık sık ocakları süpürtmeye dikkat edecekti.

Son olarak sancaktar, alayın hareketinden *bir gün önce*, alayın kullandığı tüm eşyanın zimmetini bl. eminlerinden geri alacaktı. Alayın kullandığı tüm oda, merdiven, sofa, çevre ve yürüyüş yollarını temizlettirecek ve tamire muhtaç yerleri tamir ettirecekti. Alay hareket ettiğinde ise kışladan sorumlu bekçi zabite, kışlanın taşınır ve taşınmazlarının zimmet devir teslimini yapacaktı. Bu iş uzun sürese, alay sancağını miralayın emriyle en kıdemli başçvş. taşıyacaktı.

2.2.29. Borçlar (Düyun)⁸⁴⁷

Kaymakam, zabitlerin kontrolsüz borç yapması durumuna karşı uyanık olacaktı. Özellikle borçlanmayı alışkanlık haline getirmiş ve kumara meyilli olanları takip edip miralaya bildirecekti. İç Hizmet Kanunu, bu konuda büyük zabitanın astlarına örnek olması gerektiğini söylüyordu. Masraflarının idaresi için onlara yol göstermeli ve mesleklerinin doğasının, bu tür davranışları kabul etmeyeceğini öğretmeliydi.

Kanun 386. maddeyle, borçlanan zabitlerin maaşlarının bir miktarına el konulmasına izin veriyordu. Kaymakamın teklifi ve miralayın onayıyla, sabit olan borcun tamamı ödenene kadar, borçlu zabitin maaşının *humsuna* [beşte biri] el konulacaktı.

Eğer bir zabit, asker olmayan bir şahsa borçlanır ve borçlandığı kişi onu dava ederse, şeri mahkemelerin dava davetine uymak zorundaydı. Bu konuda birlik herhangi bir engellemede bulunamayacaktı. Ayrıca dava sonucu borcun tazminine karar verilirse, hükme de uymak zorundaydı. Bununla beraber, borcun tazmini için zimmetindeki ordu malının, elbise, eşya, silah, at veya bir kitabın satışı dahi yasaktı. Borçlu zabit, dava sonucunda borcunu ödemeye mahkûm edilir ve bu borcunu *iki ay* içerisinde ödeyemeyip, davalıyı razı edemezse, dava kararına istinaden ikinci ayın sonunda memuriyetten azlolunacaktı.

⁸⁴⁷ *Kâunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, 1829, 384-392. maddeler, s. 152-155.

Bl. k.ları, küçük zabitan, onb. ve neferatının borçlanmalarını engellemek maksadıyla takip etmek zorundaydılar. Bu konuda nizama mugayir davrananları borç durumlarına göre tedip edebileceklerdi. Mesela küçük zabitanın borçları, mümkün mertebe maaşlarına el konularak ödenmeliydi. Bununla beraber borçlu zabıt, bl. zabitanın kontrolünde borçlarını ödeyebilirdi. Eğer ödemelerini düzenli yapmazsa veya komutanlarına haber vermezse, yukarıda belirtilen maaşının beşte birine el koyma usulüne dönülecekti. Onb. ve neferatın ise, kendi zabıtlarının onayı olmadıkça katiyen borç yapmalarına izin verilmeyecekti. İlâveten, onb. ve neferatın borçlu olmalarından ilk zabıtları mesul tutulacaktı. Alay bir bölgeye yerleştiğinde, onb. ve neferatın bölge ahalisiyle alış verişe girip borç yapmaları muhtemel olduğundan bu konudaki emirler bir kere daha tebliğ edilecek ve solkol ağaları dikkatli olacaklardı. Tüm bunlarla beraber küçük zabitan, onb. ve neferatın borç yapmaları durumunda, 386. maddede anlatılan tedbirler bunlar için de geçerliydi.

2.2.30. İntikallerde Dikkat Edilecek Hususlar⁸⁴⁸

Alay bir bölgeye intikal yapacağı zaman, askerin yürüyüşlere alıştırılması maksadıyla eğitim yaptırmak gerekiyordu. Bu sebeple, *alayın hareket edeceği günden altı gün mukaddem, gün aşırı üç def'a* silahlı ve tam teçhizatlı intikaller yapılacaktı.

Asıl intikal için haf. nöbeti yakın zamanda olmayan sağkol ağalarından birisi konakçı zabiti olarak atanacaktı. Konakçı zabiti alayın intikalinden *iki yâhûd üç gün önce* hareket edip, her bir nüzulgâha uğrayıp, sorumlu zabıtlarla alayın intikal ve yerleşimi için koordine bulunacaktı.⁸⁴⁹ Onlara alayın birlik sayısı ve mevcutlarını gösterir defterler takdim edecekti. İkinci olarak, alayın her bir bölümünün zabitanını, küçük zabitanını ve neferatını, mümkünse kasabanın ayrı ayrı mahallerine planlayacak şekilde konakları tanzim edecekti. Çorbanın her bölgeye kolaylıkla nakledilmesi için uygun bir mahalle mutfak planlayacaktı. Üçüncü olarak, her bir nüzulgâhtaki konakları planlarken, sahipleri hala hane içinde olan konakları önceden belirlemeye dikkat edecekti. Dördüncü olarak, zahirenin tertip ve tedarikine dair işleri halletmeye çalışacak, alayın her bir kısmına tayinatın ulaşabilmesi için gerekli tedbirleri alacaktı. Beşinci olarak, kendisine verilen yol defterine göre alay ağırlık ve eşyalarını taşımak için planlanan arabaların tedarikine çalışacaktı. Altıncı olarak, her bir nüzulgâhtan

⁸⁴⁸ *Kâunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, 1829, 393-413. maddeler, s. 155-171.

⁸⁴⁹ Nüzulgâh kavramının taktik kullanımından, intikal esnasında mola ve istirahat verilen emniyetli bölgeler olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca nüzulgâhlarda sorumlu zabıtların bulunduğu, uğrayan birliklere konakçı hizmetleri (barınma, ikmal ve iaşe) verildiği görülmektedir. Nüzulgâhların bu yönleriyle intikal kontrol noktaları olduğu kabul edilebilir.

hareket ettiğinde, konakların zahiresini tedarik için yaptığı girişimleri havi bir mektup yazacak ve arkadan alayla beraber gelen alay eminine iletmesi için, o nüzulgâhın zabıtine bırakacaktı. Ayrıca konakçı zabiti, alayın o nüzulgâha girmeden önce bazı birlikleri ayrılıp çevreye yerleşmesi gerekiyorsa, bu birliklerin yerlerini de planlayacaktı. Bu durumu, alay gelmeden önce alay komutanına bildirecekti. Alayın gelirken bir yerde durmak veya yerleşmek zorunda kalması gibi değişiklikleri öğrenmek maksadıyla, alay hazinedarıyla irtibat halinde olacaktı. Bu görevleri yerine getirirken haf nö. gelirse, görevini gelen sağkol ağasına devredecekti. Bununla beraber alay komutanı, konakçı sağkol ağasının görevine devam etmesini de emredebilirdi.

Neferatın intikal esnasında giyeceği elbise, hareketten *bir gün evvel*, alayın günlük emirleri tebliğ edilirken bildirilecekti. İntikal esnasında haf. nö. ska. resmî elbiseli olacaktı. Diğer zabitanın giyeceği elbiseler, ayrıca emredilecekti. Yalnız bir şehirden geçerken tüm personel resmî elbiselerini giymiş vaziyette intikal edeceklerdi.

Bölükler, intikalde götürmeyecekleri silah, eşya ve kayıt-kuyudatlarını alay mağazasına teslim edeceklerdi. Dağıtılmamış silahlar sandıklanıp depoya konacaktı. Personel, bırakacakları eşyayı bir bohça haline getirecek ve bölükler bu bohçaları birleştirip, büyük *denkler* [yükler] haline getirecekti. Bölüğe ait eşyalar da bu denklere katılacak ve bölüğün yaftası üzerlerine yapıştırılıp, alay mağazasına teslim edilecekti. Esvap eminininden, teslim-tesellüm edildiğine dair bir makbuz mutlaka alınacaktı. Bunun dışında her bir başçvş., kendi bölüğüne ait kayıt, çizelge, kitap ve defterleri iplerle bağlayıp, üzerlerine kendi bölüğünün yaftasını yapıştırdıktan sonra esvap eminine teslim edecekti. O da tüm bölüklerin kayıtları için hususen yapılmış sandıklara koyup, muhafaza edecekti. Yalnız başçvş.lar, intikalde kullanmak üzere kendi bölüklerinin saff-ı harp üzere nizam ve tertiplerini gösteren iki çizelgeyle beraber, tevziata dair ceride ve intikal esnasında kendisinden istenebilecek yoklama, çamaşır, ayakkabı, büyük takımlar [eşya] vesaireye dair listeleri yanlarına alacaktı.

İntikalde personelin ayakkabı durumları önemliydi. Bu sebeple, bl. k., tüm personelin ayakkabılarını bizzat kontrol edecek, tamire ihtiyacı olanları tamir ettirecekti. Neferatın ayağında olan ayakkabılardan başka, bir çift de çantalarında olmasına dikkat edecekti. Yaptığı kontroller sonrasında, tamir edilen ya da satın alınan ayakkabıları bir kere daha kontrol etmeyi unutmuyacaktı.

Alayın büyük kısmı hareket etmeden *bir saat önce*, bir *konakçı* heyeti *pîşrev* [öncü] olarak intikale başlayacaktı. Bu konakçı heyeti, nö. soka., bl. eminleri ve onların

emirlerinde birer nefer ve nö. karakolun yarısından oluşacaktı. Nö. yzb. bu heyete komuta edecek, alay hazinedarı veya vekili, konakçı heyetine refakat edecekti.

Konakçı heyeti bir nüzulgâha ulaştığında, alay hazinedarı derhal nüzulgâhtan sorumlu zabitanına gidip, alayın tahmini varış saatini bildirecekti. Ardından, kendilerinden önce ayrılmış olan konakçı sağkolağasının tedarik ettiği arabaları teslim alıp, bir düzene sokacaktı. Nö. yzb. ise hemen alay için depo edilen zahireyi ve tevzii mahallini kontrol etmeye gidecekti. Depo edilen kuru erzakın nicelik ve niteliğini kontrol ettikten sonra bir eksiklik tespit ederse, derhal nüzulgâh sorumlu zabıtine *ifâde ve şikâyet* edecekti. Yalnız alay gelmekte olduğundan, şikâyet mevzuusuyla çok uğraşmayıp, derhal sorunu çözmeye çalışacaktı. Bununla beraber alay emini, muhtemelen ya konakçı heyetiyle ya da hemen arkalarından geliyor olacağından, bu tür sorunları hemen çözmeye koyulacaktı.

Konakçı heyetinde olan nö. soka. alayın gelmesinden önce, 394. maddede konakçı sağkol ağasının aldıracağı tertip ve düzeni kontrol edecekti. Bu konuda bir kontrol listesi hazırlayıp alay eminine verecekti. Sonra tahsis edilmiş konak tezkirelerini bl. eminlerine teker teker dağıtacak. Konaklara yerleşimde, her birliğin saff-ı harp düzenini koruduğuna dikkat edecekti. Miralay ve kaymakamın konaklarına gidecek ve uygunluklarını kontrol edecekti. Sonrasında birlikte geldikleri krk. personelini önceden belirlenmiş olan nizam karakol yerine teslim edecekti. Aralarından bir nöbetçi alıp, sancak muhafazası maksadıyla alay k. konağına nöbetçi olarak tayin edecekti. Daha sonra alayın toplanma ve hizmet mahallerini tekrar kontrol edecekti. Hastalar için ayrılmış arabaların bir yerde durduğundan emin olacaktı. Bu görevleri tamamladıktan sonra alayı karşılamak için uygun bir bölgede bekleyecekti. Alay geldiğinde, vali tarafından bir emir ya da talimat varsa miralaya bildirecekti. Alayın sancaklarını miralay konağına sevk edecek, büyük zabitan, cerrahbaşı ve solkol ağalarının konaklarının yerlerini nizam karakol personeline gösterecekti.

Bl. emini ise, solkol ağasından konak tezkiresini alır almaz, kendi bölüğünün konaklarını kontrol edecekti. Bölüğüne tahsis edilmiş konaklara göre, bl. yerleşim planını hazırlayacaktı. Mesela başçvş.un konağına mutlaka bir trampetçi planlayacaktı. Konaklara personeli yerleştirirken, takım bütünlüğüne riayet edecek, hazırladığı isim listelerini konak tezkirelerine ilâştirecekti. Bölüğün genel çizelgesi ve takım çizelgelerini ayrı ayrı hazırlayacaktı. Bl. zabitanının konaklarını içeren başka bir çizelge de hazırlayıp, nizam karakoluna bırakacaktı. Başçvş. geldiğinde, bl. emininin hazırladığı bl. yerleşim planını bl. k.na arz edecekti. Bunun dışında bl. emini, ayrıca hazırladığı tk.

yerleşim planlarına, bl. k. ve başçvş.un konaklarının yerlerini de ekleyip, geldiklerinde tk. k.larına birer suretlerini verecekti. Bl. emini, bölüğünün yerleşim çizelge ve krokilerini güncel tutacak, alayın hareketinden önce çizdiği veya hazırladığı taslak planlarla daha pratik hale getirebilecekti. Bu hazırlıkları yaptıktan sonra, alayın içtima edeceği mahale gidip bölüğünü bekleyecekti. Alay geldiğinde de 416. maddede belirtildiği üzere bölüğüne refakat edecekti.⁸⁵⁰

Hastaneye gönderilecek kadar hasta olmayan fakat zayıf veya sakat olan neferler, arabalarla nakil olunacak ya da çantaları arabalarla taşınacaktı. Tüfeklerini mümkün mertebe kendileri taşıyacaklardı fakat gerektiğinde arabalarla da taşınabilecekti. Zayıf ve sakat neferat, konakçı heyetiyle beraber yürüyüşe başlayacaktı. Başlarına bir küçük zabıt ve bir onb. verilecekti. Yürüyüş hızları en zayıflara göre ayarlanacaktı. Eğer grup yoldayken alay yetişirse, alayın arkasından devam edeceklerdi. Nüzulgâhın alay toplanma bölgesine vardıklarında bl. eminleri, zayıf ve sakat askerleri alıp konaklarına yerleştirecekti. Nüzulgâha *hastahânenin vürûdunda* [cerrahbaşı ve halifeler], zayıf ve sakat neferat, nizam karakolunun olduğu yer veya geniş bir alanda toplanacaktı. Cerrahbaşı ve halifeleri bu grubu muayene edecek ve tedavi etmeye çalışacaktı. Gelemeyecek kadar hasta olanları da konaklarında ziyaret edeceklerdi. Cerrahbaşının emrettiği tertibatı nö. çvş. da takip edecek ve nö yzb.ya bildirecekti. En son cerrahbaşı, hasta durumu ve yaptıklarını nö. bnb.ya ve kaymakama şifahen iletcekti.

Alayın bir nüzulgâhtan diğer bir nüzulgâha hareket etmesinden önce yapılacak sabah içtimasını önemliydi. Nizam karakol trampetçisi, mesaiyi başlatmak maksadıyla, sabah hareket edeceği vakitten bir buçuk saat evvel *hareket* [intikal] işaretini vuracaktı. Diğer trampetçiler de askerin konduğu mahalleri dolaşıp, alayın hareket edeceğini işaret ederek içtima alanında toplanacaklardı. Toplandıklarında trampet çvş., tüm muzika takımını yoklamaya alacaktı. 398 ve 402. maddelerde belirtildiği üzere, ilk olarak konakçı heyetiyle zayıf ve sakat askerler toplanıp vakit kaybetmeden intikale başlayacaklardı.⁸⁵¹ Trampetçiler *hareket işâretinden yarım saat sonra, kaldırmak işâretini* [uyandırma], yarım saat sonra da *yoklama işâretini* vuracaklardı. Yoklama işaretinden sonra bölükler bir önceki gün paydos ettikleri bölgede toplanacaklar, bölük zabitanı süratli bir şekilde yoklamalarını alacaklardı. Eğer bir kişi mevcut değilse, başçvş. onun konağına bir küçük zabıt gönderip, getirtcekti. Eğer konağında da

⁸⁵⁰ Kanunname'nin İÜNEK 6874 no.lu nüshasında, sehven 415. maddeye atıf yapılmıştır. Fakat İÜNEK 6874 no.lu nüshanın ilgili maddesi, yürüyüş kolunun baş tarafıyla alakalıdır. Bk. Agk. İÜNEK, No. 6874, s. 138.

⁸⁵¹ İÜNEK 6874 no.lu nüshasında sehven 397 ve 401. maddelere atıf yapılmıştır. Fakat İÜNEK 6874 no.lu nüshanın ilgili maddeleri borçlarla alakalıdır. Bk. Agk. İÜNEK, No. 6874, s. 132-133.

yoksa, *dümdâr* [artçı] olan karakola bildirecekti. Yüzbaşı ise bu şekilde yoklamanın dikkatlice alındığından emin olacak ve hazırlıklara bizzat nezaret edecekti. İntikalde alayın sancaklarını taşıyacak olan sorumlu bölük, alay k.nın konağına gidip, tabur trampetçi ve musıkların icra edeceği törenle sancakları alıp, alay içtimasına çıkaracaktı. Alay bu şekilde içtima ettikten sonra, nö. ska. trampetçiye verdirdiği işaretlerle, başçvş.ları toplayıp yoklamaları alacak ve nö. bnb.ya verecekti. Sonra sırasıyla bnb. kaymakama, kaymakam da alay k.na tekmillerini verip, hazır olacaklardı. Bu sırada yzb.lar da kendi bnb.larına tekmillerini vereceklerdi. Yoklamalar alınırken, miralaylar ve büyük zabitan da kendi birliklerini kontrol edeceklerdi. Bununla beraber zaman müsait değilse, intikal esnasında ya da molalarda da kontrollerine devam edebilirlerdi.

Alay, intikal esnasında geri emniyeti için bir *dümdâr* [artçı] karakol teşkil edecekti. Bu karakol, alayı geriden, belirli bir mesafeden takip edecek ve ayrıca görevlendirilmiş zabitan ve neferattan oluşacaktı. Büyüklüğü ise duruma göre değişecekti. Eğer gerekirse, alay ağırlıkları ve hastahaneler [sıhhi ekip] de dümdar karakolla beraber hareket edeceklerdi. Dümdar karakol izinsiz gezen ve sabah yoklamada bulunmayan neferata rast geldiklerinde derhal alıkoyup, karakola dâhil edeceklerdi. Hatta takımlar halinde bütün nüzulgâhta arama yapacaklar, saklanılabilecek bölgeleri araştıracaklardı. Dümdar karakol konakları araştırırken, nizam karakolunda ve kasabanın hapishanesinde tevkif edilmiş personeli de unutmuyacaktı. Dümdar krk. zabiti gerekli kontrolleri yaptıktan sonra, nüzulgâh sorumlu subayından, yaptığı olumlu ya da olumsuz icraatlara dair bir yazılı takdir alacaktı. Bunlarla beraber, eğer geri emniyeti ve geri kalanları toparlamak için dümdar karakol yeterli olmazsa, miralay, bir soka. ya da başka bir zabıt emir-komutasında farklı bir birlik daha teşkil edip, geri emniyetini arttırabilirdi.

Kanunname intikal esnasında dikkat edilecek hususları da anlatmaktaydı. İlk husus, alayın baş tarafıyla ilgiliydi. Kolbaşılık görevi, taburlar tarafından münavebeyle yerine getirilecek ve her gün değişecekti. Alayın teşkil ettiği yürüyüş kolunun nasıl bir artçısı varsa, ileri emniyetini alan bir de *pîşrev karakolu* vardı. Miralay bu kıtayı, her bölükten aldığı takımlarla ya da avcı bölükleriyle teşkil edecekti. Büyüklüğü gene duruma bağlı olacaktı. Peşrev karakolu, büyük kısmın 100-150 *hatve* [adım] ilerisinde intikal edecek ve herhangi bir zabıt ya da askerin ileri çıkmasına engel olacaktı. Peşrev karakoluna tedip ya da tevkif olunmuş personele refakat görevi de verilebilirdi. Nüzulgâha yaklaştıklarında, mira.dan izin alarak alaydan ayrılacaklar ve alikonulmuş kimseleri

nizam karakoluna teslim edeceklerdi. Alay vardığında ise tekrar kendi birliklerine katılacaklardı.

İntikalde trampetçiler kendi taburlarının önünde intikal edeceklerdi. Şehir, kasaba veya köylerden geçerken trampetlerini mutat olduğu üzere çalacaklardı. Trampetçilerin birisi de taburun ortasında intikal edecekti. Görevi askeri motive etmek, yürüyüşünü bir tempoda devam ettirmek ve geriden gelen trampet işaretlerini ileriye iletmektir. Karanlık veya çeşitli sebeplerle intikal bütünlüğü bozulursa, ileri haber vermek için bir trampetçi de en geriye planlanacaktı. Sağkol ağası bu kopmalar veya düzensizlikleri derhal miraya haber verecek ve askeri tekrar yürüyüşe devam ettirmek için çaba sarfedecekti. İntikali tekrar düzene soktukten sonra, gene gerideki trampetçi vasıtasıyla ileriye haber işareti vurduracaktı.

Alay bir nüzulgâhtan ayrılırken hangi düzende ayrılırsa ayrılsın, neferat tüfeklerini *dîvân dur* [Resim 4] durumunda taşıyacaklardı. Trampetçi ve musikarlar marşlar çalacak ve alay bir resmigeçit düzeninde nüzulgâhtan ayrılacaktı. Sonrasında *'âdetâ yürüyüşe* [normal adım] geçilecek ve tüfekler istenilen durumda taşınacaktı. Yolda üç sıralı kol halinde ilerlenemezse, iki sıralı kol düzenine geçilecek ve yolun ortası gerek yolcu, gerek araba trafiğine açık tutulacaktı. Küçük zabitan takımının ön sıralarında ilerleyecekler, onbaşılar sıralara uygun şekilde dağıtılacaklardı. Yzb. bölüğünün her yerinde intikal edebilirdi fakat ön sırada olmazsa, yerine başçvş. geçecekti. Mülazım-ı evvel kolu, boylu boyunca kontrol edebilmek için orta tarafta, fakat sola yakın olacaktı. Mülazım-ı sâni ise ikinci takımın başında olacaktı.

İntikalin *mu'tedil* [orta] bir yürüyüş hızında yapılması uygundu. Nizam ve intizam içerisine yapılacak bir yürüyüş hedeflenmeli ve molalar kısa tutularak askerin çabukluğu günden güne artırılmalıydı. Zabitan hep aynı yerinde durmak zorunda değildi. Sıralar arasında devamlı neferatı kontrol etmeli ve düzeni sağlamalıydı. Askerin sırasından çıkmaması, yolun kötü bölümlerinde çıkmak zorunda kalsa dahi geçtikten sonra tekrar sırasına girmesi, tüfeklerin uçlarını dik tutmaları ve uçlarına su kabı vs. bir şey takmamaları, yağmurlu havalarda tüfek çakmaklarını korumaları gibi önemli hususları kontrol etmeliydiler.

Alay bir bölgede istirahat emri aldığı anda, trampet *bir saçma işâreti* vuracaktı. Kolbaşı, her bir tabur ve bölüğün düzenini koruyabilmesi için yavaş yavaş duracaktı. Bir nüzulgâhtan sabah hareket edildiğinde, ilk *cây-ı ârâm* [mola yerinin] nüzulgâhtan *üç çâr-yek bu'd* [45 dk. mesafede] yerde olması uygundu. Diğer molalar ise *birer saat*

arayla verilecekti. Molaların kasaba ve köylere yakın sahralarda verilmesine dikkat edilecekti. Yemek molası ise iki nüzulgâhın ortasına yakın olmalıydı. Son mola yeri ise girilecek nüzulgahın *bir çâr-yek* [15 dk.] mesafesinde olan bir yer olacaktı. Bazı molalarda sancakların güvenliğini artırmak gerekirse, kaymakam, sancakları taşıma görevi olan bölükten karakollar teşkil edebilirdi. Tüm zabitan molalarda askerlerin çantalarını çamurlu yerlere koymamaları, tüfeklerini kötü yerlere veya bir başkasına bırakmamaları ve çantalarının kayışlarını doğru ayarlamalarına dikkat edeceklerdi. Hareket işareti vurulduğunda ise askerler çantalarını yüklenecek, çıkarılmış süngüler tekrar takılacak ve herkes kendi yerine geçecekti. Yzb. ve tüm zabitan kontrollerini yaptıktan sonra, *yola revân işâreti* vurulduğunda intikale devam edeceklerdi.

Eğer bir onb. veya nefer, intikal esnasında tuvalet gibi bir zarurettten izin isterse, tüfeğini bölüğünden bir arkadaşına verecekti. İhtiyacını giderdikten sonra, hemen yerine dönüp tüfeğini geri alacaktı. Eğer bu konuyu istismar ettiği anlaşılırsa, hemen nizam karakoluna teslim edilecek ya da hapisle tedip edilecekti. Alay, zaten birer saatte bir olmak üzere mola verdiğiinden, bu tür ihtiyaçların bu molalarda giderilmesine dikkat edilecekti. İntikalde bir asker hastalanırsa, yzb. onun refakatine bir onb. tayin edecek, arkadan yavaşça nüzulgâha yetişmelerini ya da onbaşıya hastayı arkadan gelen dümdar karakola teslim etmesini emredecekti.

Dümdar [artçı] olan karakol, 403. maddede belirtilen görevleri yerine getirirken fazla gecikmeyecek ve alayın hareketinden *yarım saat sonra* intikale başlayacaktı. İntikal esnasında alayla beraber yürüyemeyen hasta ve sakatları toplayacak ve refakat edecekti. Krk. zabiti içlerinden yürüyemeyecek kadar kötü olanları arkadan gelen arabalara bindirmek maksadıyla bir onb.yı, fazlalarsa bir küçük zabiti görevlendirecekti. Eğer arabalarda yer kalmadıysa, bu personelin sadece çanta ve tüfekleri arabalarla taşınacaktı. Onb. bu personeli yavaş yavaş yürüterek nüzulgâha getirmeye çalışacaktı. Krk. komutanı, alayın arkasından gelen sakat ve hasta askerlerin isimlerini bir listeye kaydedecek ve nüzulgâha vardığında nizam karakoluna teslim edecekti. Hasta ve sakat personel nüzulgâha vardığında ise çanta ve tüfeklerini koydukları arabalardan alacaklar ve konak tezkireleri verilerek konaklarına yerleştirileceklerdi.

Alay, intikal esnasında büyük vezirlerden birisine rast gelirse, duracak, saff-ı harbe geçecek ve selam duracaktı. Vezir geçerken, sancaklar ve zabitler trampet işaretiyle veziri selamlayacaklardı. Mîrimîran ya da bir mirlivaya rast gelinirse ve haklarında saff-ı harp düzeniyle selam durulmasına dair bir emir yoksa, durulmadan sadece istikametler düzeltilip, saygıyla yanlarından geçilip intikale devam edilecekti. Yolda iki alay karşı

karşıya gelirlerse, ikisi de kendi sağlarına yanaşarak geçeceklerdi. Eğer bir alayın geçeceği kadar bir genişlikteki yolda karşılaşmışlarsa, alaylardan süvari olan bekleyecekti. İki alay da piyadeyse, saff-ı harp düzeninde ilerleyen alayın geçiş önceliği vardı. İki alay birbirlerinin üzerlerinden aşarlarken, trampetlerin çalınıp, istikametlerin doğru olmasına dikkat edilecekti. İki alayın zabitanı da, geçiş esnasında neferatın birbirlerine sataşmalarına engel olacaktı. Alay, intikal esnasında şehirden veya bir kaleden geçmek zorunda kalırsa, neferat *divân dur* durumunda yürüyüşüne devam edecekti. Birlik, takım veya fırkalar [iki müfreze] halinde geçiş yapacak ve karakollara yaklaşıncaya gene *silâh al* kumandasını [hazır dur] icra edecekti.

2.2.31. Nüzulgâhta Dikkat Edilecek Hususlar⁸⁵²

Alay, yukarıda açıklandığı üzere nüzulgâha giriş yapacaktı. Ardından dümdar olan karakol da giriş yapacak ve beraberinde getirdiği mahkûmları nizam karakoluna teslim edecekti. Ardından kendi bölüklerine ayrılacaklardı.

Alay nüzulgâha girdikten sonra tahsis edilmiş meydanda içtima edecekti. Burada tüm personele, nüzulgâhta uyulacak kurallar anlatılacaktı. Daha sonra *emir işâreti* vurulacak ve gerekli emirleri almak maksadıyla zabitan, *halka-i cem'îyyet* halinde toplanacaktı. Bir dairede toplanmış zabitan heyetinde, miralay, kaymakam, bnb.lar, yzb.lar, nö. ska., cerrahbaşı, soka.ları, başçvş.lar ve trampet çvş. bulunacaktı. Toplantıda tevziat, elbiseler, hastalar, eğer nüzulgâha *oturak* [yerleşilecekse] edilecekse yoklamalar, içtima alanının tahsisi ve hareket zamanı gibi konulara dair emirler verilecekti. Miralay gerekli emirleri verdikten sonra sancakları kendi konağına aldıracaktı. Zabitan da kendi birliklerine dönecek ve birliklerini paydos ettireceklerdi.

Alay içtiması dağıldıktan sonra, daha önce konakçı heyetiyle nüzulgâha gelmiş olan bl. emini, bölüğüne rehberlik ederek bl. k. konağı ya da bl. konaklarının merkezîne getirecekti. Sonra bl. k., bölüğü saff-ı harp düzenine göre tertip edecek ve başçvş. da hizmetlere dair tenbihatı yapacaktı. En son, tüm personele konak tezkirelerini dağıtıcaktı. Konak tezkireleri dağıtıldıktan sonra, bl. k. sıraları paydos edecek ve personel konaklarına yerleşecekti. Alayın dümdar krk., bölüğün geride kalmış personelini sonradan nizam krk.na getireceği için, bl. emini bu personelin konak tezkirelerini nizam karakoluna bırakacaktı.

⁸⁵² *Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, 1829, 414-429. maddeler, s. 171-177.

Karakol trampetçisi, aynı kışlada olduğu gibi nüzulgâhta da hizmetlerin işaretlerini vuracaktı. Münavebeli değişecek olan krk. trampetçisi, nö. soka. ile krk. çvş. emir-komutasında olacaktı. Ayrıca nüzulgâh büyük bir kasabadaysa, krk.da birkaç trampetçi bulundurulması daha uygundu. Bu arada alay bölgenin emniyetini aldığı gün, kışla karakolu eğer hazırsa nizam karakol vazifelerini de üstlenecekti.

Alayın varmasından *bir saat sonra angarya nevbeti* vurulacaktı. Bu işaretle beraber nö. çvş. ve bl. eminleri angaryayla görevli neferatı alıp, bölüklerin paydos edildiği alanda toplayacaklardı. Sonra tevziat noktasına hareket edeceklerdi. Nö. yzb., tüm bölükleri tevziatın çeşidine göre taksim edecek ve nö. mül.lar da dağıtımaya başlayacaklardı. Sonrasında erzak dağıtımını bölümünde anlatıldığı gibi sürdürülecekti. Tevziatın bitmesinden sonra, nö. yzb. alay eminine, o da miralaya teknil verecekti. Ayrıca, alay bölgenin emniyetini aldıktan sonra, tüm yüzbaşılar intikalde alınan erzak cins ve miktarlarını başçvş.ların çizelgelerine geçirecekler ve imzalayıp tasdik edeceklerdi. Bu çizelgeler sonra alay eminine çıkarılacaktı. En son alay emini toplayıp, alay tevziat durumunu miralaya bildirecekti.

Alay bir kasaba veya köye *kondduğu* zaman, askerler yemeklerini yedikten sonra, konak sahiplerinden parasız veya bedeli karşılığında bir şey talep etmeyeceklerdi. Konak sahipleri, *mu'tâd olan şeyleri* vermekten kaçınırsalar bile, ev sahiplerine kötü söz söylemek veya *el kaldırmak* katiyen yasaktı. Böyle bir durumda, derhal mülazım veya çvş.lara bilgi verilecek, onlar da hakkaniyetle davranacaklardı. Konak sahiplerinin varsa şikâyetleri yazılı olarak alınacak ve asla evlerinden atılmayacaklardı.

422. Maddeden başlamak üzere müteakip üç madde, tk. mül.ları ve küçük zabitanla ilgiliydi. İntikalde nö. mül.ların görevleri *ahşâm yoklamasından ve tevzi'âtdan* ibaretti. Yalnız kendi tk.larının her bir hizmet ve ihtiyacıyla ilgilenecekler ve bu işlere mahsus bir defter tutacaklardı.

Nüzulgâhta bl.ler konaklara taksim edildikten *iki saat sonra*, tk. mül.ları ve küçük zabitan kendi takımlarının konaklarını ve mutfaklarını gezip, kontrol edeceklerdi. Bu kontrolleri *her gün* yapacaklar, gerek konak sahiplerinin gerekse askerlerin şikâyetlerini dinleyeceklerdi. Çıkan anlaşmazlıkları hakkaniyetle çözmeye çalışacaklar, eğer çözemezlese üstlerine bildireceklerdi.

Tk. mül.ları ve küçük zabitan nüzulgâhta bulundukları süre içerisinde, takım personelinin silahlarına bakım yaptıklarını, eşyalarını temiz ve düzenli kullandıklarını, elbise ve ayakkabılarının söküklerini diktirdiklerini *her gün* kontrol edecekler ve onlara

yardımcı olacaklardı. Neferat aynı şekilde *oturak* bölgesindeyken, kayışlarını ağartmak, silah bakımı, elbiselerin yırtılması ve ayakkabıların tamir ettirilmesi gibi faaliyetlerle meşgul olacaklar, mül. lar ve küçük zabitan da bu faaliyetlere nezaret edeceklerdi. *Akşamüzeri*, gün içerisinde yapılmış bakım faaliyetlerinin *tecessüsü* [kontrolü] yapılacaktı. Bu kontrolleri bölükler ayrı ayrı yapabilecekleri gibi, alayca da yapılabilirdi. Eğer bölük bölük yapılması emredilirse, bu kontrol, akşam yoklaması yerine sayılacaktı.

Alay *oturak* bölgesinde bu faaliyet ve hizmetlerle meşgul olurken, cerrahbaşı ve halifeleri tüm sakat ve hasta personeli nö. mül. ve küçük zabitan karşısında muayene edecek ve imkân ölçüsünde tedavi edecekti.

Alay yoklama almak istediğinde, nizam krk. trampetçisi emredilen saatte *yoklama işâreti* vuracaktı. Onu duyan diğer bl. trampetçileri, kendi bölgelerini gezerek aynı işareti vuracaklardı. İşareti duyan çvş. ve onb. lar, bl. lerini kendi bölgelerinin merkezinde içtima ettireceklerdi. Burada başçvş., mülazımların kontrolünde yoklamayı alacak, mül. lara imzalatacak ve sonra nö. soka. na verecekti. Bu yoklamadan *bir saat evvel* nö. bnb., ska., solkol ağaları, başçvş. lar ve trampet çvş. nizam krk. önünde toplanıp, ertesi gün için verilecek emirleri alacaklardı. Kaymakam bu emri kendi tebliğ edebileceği gibi, tebliğ etmesi için nö. bnb. ya da verebilirdi. Ertesi güne dair emirler soka. lar vasıtasıyla büyük zabitan, başçvş. lar vasıtasıyla bl. k. ve bölüklere, ve küçük zabitan vasıtasıyla da mülazımlara iletilecekti. Eğer tüm alayın sığabileceği bir meydan varsa, yoklama burada da alınabilir ve emirler burada verilebilirdi. Ayrıca yoklamaya neferlerden bir gelmezse, çvş. derhal kendisinin durumunu öğrenmek üzere konağına gidecek, eğer hastaysa nö. mülazıma bildirecekti.

Alay geniş bir sahaya yayıldığından haberleşme önemliydi. Trampet çvş. akşam belirlenen saatte trampetçileri, sancakların olduğu mahalle toplayıp, *yatsu nevbetini* çaldıracaktı. Sonra nö. ska. nın belirlediği yerlere gidip, oralarda yatsı işaretini vereceklerdi. Bundan sonra tb. ve bl. trampetçileri ayrılıp, kendi birliklerinin bölgelerinde çalacaklardı. Nizam krk. trampetçisi ise krk. önünde çalacaktı. Eğer kasabanın belli bölgelerinde muhafız varsa, onlarla olan trampetçiler, alay trampetçilerine katılacaklardı. *Yatsu nevbetinden yarım saat sonra* da görevli ve nöbetçiler hariç kimse konaklarından dışarı çıkmayacaklardı.

Kasaba veya kalede olan nizam karakolu zabiti, yatsıdan sonra *kol gezecekti*. Sokaklarda izinsiz dolaşanları konaklarına geri gönderecek, zorluk çıkaranları tevkif

edip karakola götürecekt ve zuhuratı karakola gelen nö. ska.na bildirecekti. Sabah olunca hafif kusurlu olanları bölüklerine geri bırakacak fakat ziyade kusuru bulunanlar içinse kaymakamın emirlerini alacaktı.

2.2.32. İntikal ve Nüzulgâhta Ulaştırma Hizmetleri⁸⁵³

Miralay, alay ulaştırma faaliyetleri ve arabalar için hususi bir zabiti görevlendirecekti. Bu konuda esvap emini ve arabacıbaşı⁸⁵⁴ onun emrinde olacaklardı. İntikalde arabacıbaşının emrinde, arabaların tanzimi ve idaresi için bir de onb. olacaktı. Arabalarla beraber hareket eden zabitlerin hizmetkârları, alay ağırlıkları ve hastane arabalarıyla giden arabacılar ile bu grubu takip eden satıcıların hepsi, alay komutanının görevlendirdiği ulaştırma subayının, arabacıbaşının ve onun onbaşısının emir-komutası altında olacaklar ve onların emirleri doğrultusunda intikal edeceklerdi.

Çantalar ve denkler [yükler] gibi arabalarla taşınacak tüm eşyalar, kime ait olduğunu belirtir *yaftaları* üzerine yapıştırılarak teslim olunacaktı. Sonrasında bu eşyalar önce tartılacak, ardından bir deftere kaydedildikten sonra arabalara yüklenecekti. Arabacıbaşı ve onbaşısı, her gün askerin hareket edeceği vakitte bl. zabitanının *heğbelerini* [heybe/çanta] bağlanmış ve toplu bir şekilde teslim alıp, arabalara yükleteceklerdi. Arabalar bir sonraki nüzulgâha ulaştıktan *bir saat sonra* zabitlere teslim edeceklerdi. Neferat ağırlıklarını ise oturak bölgelerinde [konaklarda] teslim edeceklerdi. Ayrıca bl. k.nın izin tezkiresi olmadıkça o bölükten herhangi bir denk, çanta, tüfek veya heybenin arabalara yüklenmesi yasaktı. Bununla beraber 410 ve 411. maddelerde bahsedilen,⁸⁵⁵ hasta ve sakatların çanta ve tüfeklerinin arabalara yüklenmesi durumları hariç tutulacaktı.

Daha önce de bahsedildiği üzere, arabalara, sadece yürüyemeyecek kadar zayıf veya sakat askerler binebilecekti. Bu kişilerin arabalarla taşınabilmesi için cerrahbaşının *tasdiknâmesi* gerekmektedir. Ayrıca yolda hasta ve bitap düşmüş olanların ancak çanta ve tüfekleri taşınabilecekti. Alay komutanı arabalarla taşınan bu hasta ve sakat personelin durum ve mevcutlarına göre, refakat için cerrahbaşı halifelerini görevlendirebilirdi. Bunlarla beraber arabaların emniyeti de önemliydi ve bunun için nizam karakolundan ayrı bir kol görevlendirilecekti. Sorumluluğu nizam krk.nda olacak ve intikal bittiğinde nizam krk.na katılacaklardı.

⁸⁵³ *Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, 1829, 430-437. maddeler, s. 177-180.

⁸⁵⁴ Bk. 304. madde.

⁸⁵⁵ Doğrusu 412. madde olmalıdır. Aynı şekilde İÜNEK, 6874 no.lu nüshasında, sehven 410 ve 411. maddelere atıf yapılmıştır. Doğrusu 422. madde olmalıdır. Bk. *Agk. İÜNEK*, No. 6874, s. 145-146.

Arabacıbaşı ve diğer sorumlu zabıtlar, alayla uyumlu bir şekilde ve zamanında yola çıkabilmesi maksadıyla, arabaları akşamdan yüklemeye gayret edeceklerdi. Ayrıca *alay hazînesi ve kuyûdâtı* gibi önemli yükler için alay hazinedarıyla koordine yapacaklardı. Bu yüklerin kol başında taşınmasına ve emniyetine dikkat edilmesi gerekiyordu. Arabalardan sorumlu zabıt, intikalde arabaların emniyeti için görevlendirilmiş muhafızların hiçbir şekilde ileri ya da geri ayrılmasına izin vermeyecekti. Araba kafilesi nüzulgâha ulaştığında, önce arabaların yükleri indirilecek, sonra da arabalar belirlenen bölgeye park edilecekti. Muhafız kol personelinin ancak görev bitiminde konak tezkireleri verilecekti.

2.2.33. İntikal ve Nüzulgâhta Genel Disiplin ve Düzen Esasları⁸⁵⁶

Hakkında tedip kararı verilmiş zabitan, eğer bayağı göz hapsi aldıysa, intikalde olması gereken yerde intikal edecekti. Şiddetli göz hapsi veya hapis cezası olan zabitan ise kolbaşı olan taburla veya kendi bölüklerinin arkasında intikal edecekler ve silah taşımalarına izin verilmeyecekti. Nüzulgâha ulaştıklarında, tedibat için belirlenmiş yerlerine teslim edileceklerdi.

Terbiyehanede hapis ya da tomruk cezasını çeken çvş., onb. veya neferat, intikalde dümdar karakolla hareket edeceklerdi. Kasaba ve köylerden geçerken tüfeklerini baş aşağı durumda taşıyacaklardı.⁸⁵⁷ Onb. ve neferat, elbiselerini ters giyecekler, eğer divan-ı harpten ceza almış kişiler varsa ve gerekirse, bağlı vaziyette intikal edeceklerdi. İntikalde cünhaları hafif olan küçük zabitan, onb. ve neferat ise, birkaç gün ya da sadece yatsıya kadar nizam krk.da tevkif olunacaklardı. Yalnız, tedip olunacaklar neferse onb.yla, onb.larsa nö. çvş. vasıtasıyla karakola teslim edileceklerdi.

Alayın çevresinde farklı mahallerde bulunan tabur, bölük ya da müfrez kıtaların askerî nizam ve disiplini için ayrı bir nezâret karakolu gerekebilirdi. Tayin olunacak bu krk.un zabiti, 429. maddede belirtildiği üzere vazifesini yapacaktı.⁸⁵⁸ Hizmetleri gene alay tarafından düzenlenecekti. Alaydan müfrez olarak görev yapan tabur, bölük veya

⁸⁵⁶ *Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, 1829, 438-446. maddeler, s. 180-183.

⁸⁵⁷ Araştırma döneminde bir çakmaklı tüfeği doldurmak için, en az dört nizamda 20 ayrı hareket yapmak gerekiyordu. Bu sebeple, bir kişinin farkedilmeden tüfeğini doldurması zordu. Mahkum bir şekilde doldursa bile, namludaki kurşun misketin yere düşmemesi için namlu ucunun gökyüzünü göstermesi veya en azından yere paralel bir pozisyonda olması gerekiyordu. Her ne kadar fişek kağıdını yırtıp önce barut, sonra kurşun namluya konduktan sonra, yanmayı artırması için fişek kağıdı tekrar namluya tıksa da, iyi harbilenmezse kurşunlar namludan yere düşebiliyordu. Bu sebeple namlunun yeri göstermesi, bir tüfeğin en emniyetli vaziyeti sayılabilir. Tüfeği dolduruş nizam ve hareketleri için bk. Atılğan, *agm.*, s. 24.

⁸⁵⁸ Kanunname'nin İÜNEK, 6874 no.lu nüshasında, 462. maddeye atıf yapılmıştır. *Agk.* İÜNEK, No. 6874, s. 155.

kıtaların alayla muhaberelelerini sağlayacak olan *nâme-resânlar* [haberciler] bu karakolda duracaklardı.

İntikal ve toplanma bölgelerinde disiplin bu şekilde sağlanırken, sağ ve solkol ağaları aynı kışlada olduğu gibi, nizam karakolundaki trampetçilere hizmetlerin işaretlerini vurdurarak mesai ve iç hizmetleri yöneteceklerdi. Yoklamalarda da bizzat bulunacaklardı. Ayrıca bl.lerin ayrı ayrı bölgelerinde aldıkları akşam yoklamalarını almak üzere nizam krk.na gidecekler ve gelen günlük emirlere binaen mülazımlara görevlerini bildireceklerdi.

Alay emini maiyetindeki nö. yzb.larla beraber, erzak dağıtımının nüzulgâhlarda da aksamadan devam ettirilmesine azami dikkat edecekti. Sancaktarla beraber alay yerleşim planını hazırlayacak ve bu konuda birliklerden gelen şikayetlerin gereğinin yapılması konusunda tedbirler alacaktı. Yzb.lar da maiyetlerindeki personelin görev ve sorumluluklarını yapmalarından bizzat sorumlulardı. Sorumluluklarını aksatmadan yerlerine getirebilmeleri için her birinde *nizâmâtın* birer suretinin olmasına dikkat edecekti.

Bl. trampetçileri '*âdetâ ve fevka'l-âde* [hizmet ve alarm işaretleri] işaretlere hakim olacaklar ve gerektiğinde bölüğün *kondûğu mahallin merkezinde* gerekli işaretleri vuracaklardı. Başçvş. trampetçilerden mesul olacaktı. Ayrıca trampet çvş., sabah namazı işaretini vuracak trampetçiye akşamdan ayarlayacaktı. Gece veya gündüz vaktinde, alayı toplamak veya alarm maksadıyla, *alaya mahsûs ârş tranpetesi* vurulursa, tüm alay çanta ve silahlarını alıp derhal emredilen yerde toplanacaklardı.

2.2.34. Müfrez Kıtalar ve Cebeli Kuvvetlere Dair Esaslar⁸⁵⁹

Alaydan müfrez görev yapan bir kıtanın büyüklüğü ne olursa olsun, o müfrez kıtanın komutanı, kıtasının *hidmeti, nizâm ve intizâmı ve ta'lîmi* konularında, bir miralayın sahip olduğu yetkilere sahipti. Alaya bağlı fakat ayrı görev yapacak birlikler, alay seviyesinde yürütülen bazı hizmetleri kendileri yürütmek zorundaydı. Bu sebeple, aynı şekilde kayıt ve kuyudat tutmak zorundaydılar. Birliğin büyüklüğüne ve görevlendirilme süresine göre, belirtilecek kayıt, liste ve çizelgeleri tutacaklardı. Mesela müfrez birlik komutanının bir suret '*azîmet emiri* [intikal emri] mutlaka elinde olmalıydı. Görev ve hizmetlerini nasıl yapacağını belirten bir *ta'lîmnâme*, aynı şekilde komutanın en büyük

⁸⁵⁹ *Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, 1829, 447-457. maddeler, s. 183-189.

yardımcısı olacaktı.⁸⁶⁰ Bunlar dışında bir *yol defteri* ve bir *ma'âş cedveli* ve bölüğün *saff-ı harb* düzeninde teşkilatını gösterir bir çizelge de tutacaktı. İlâveten müfrez kıtanın tb. veya bl. olma durumuna göre, tüm personelin alay kayıtlarındaki sıra numaralarını da içeren, bir senelik isim listesi oluşturacaktı. Ayrıca personelin elbise, eşya, çamaşır, ayakkabı vs. durumlarını gösteren başka bir listeyle, yemeklere yönelik erzak dağıtım çizelgesi, ikmal edilen ve dağıtılan elbise-eşya çizelgesi ve tüm yazışmaları takip için ayrı bir ceride, birlik komutanının sevk ve idaresini güçlendirmeye yönelik bürokratik bilgi işlem kayıtları olacaktı. Hatta Kanunname, yazışmanın pratikleştirilmesi maksadıyla elde *basma* yoklama, hastane ve firari [formları] tezkirelerinin bulundurulmasını da öneriyordu.

Müfrez kıta komutanı intikal ve görev bölgesine ulaştığında, bölgenin vezir, vali, asker veya asker olmayan devlet ricalini ziyaret edecek ve gerekli koordinasyonu sağlayacaktı. Bununla beraber müfrez kıta komutanı, intikalde ve görev yerine yerleştikten sonra da, *alayda mü'esses olan usûl-i hidmete ve hüsn-i nizâm ve muhâsebeye* uymak zorundaydı. Yoklamalar, elbise işleri, talim, tedibat, tevziat ve tamirat gibi tüm iç hizmetleri elden geldiğince alayda olduğu gibi icra edecekti. Bu konuda, kendisine verilen emire uymak zorunda olsa da birliğin küçüklüğü ve imkanları sebebiyle zorlanabilirdi. Bu durumda bazı iç hizmetlerini, koşul ve şartlar ölçüsünde tadil etmek maksadıyla alay komutanıyla görüşebilir ve onun tasdikiyle gerekli düzenlemeler yapabilirdi.

Müfrez kıta komutanı bölgesi ve birliğiyle ilgili, ayrıntılı bir vukuat çizelgesi tutacak ve gelişmeleri aynen alay eminine bildirecekti. Vukuatın nevine göre, alay karargâh subayları kaymakam ve alay eminiyle irtibat halinde olacak ve mektuplaşacaktı. Ayrıca müfrezenin durumuyla ilgili hazırladığı ayrıntılı bir çizelgeyi de belirli vakitlerde miralaya takdim edecekti.

Müfreze, alayına tekrar döneceği zaman, birlik komutanı yerleştikleri bölgede tamire muhtaç yer ve eşyayı tespit ettirip, gerekli yerlere bildirecekti. Müfreze bölgeyle ilişkisini kesip alayına döndüğünde, müfreze komutanı eğer bnb. ise müfrezeyi bizzat alay komutanı veya kaymakam, mülazım ise nö. bnb., küçük zabıt ise nö. ska. kontrol edecekti. Kışlada veya nüzulgâh meydanında icra edilecek bu kontrol için, müfreze komutanı tahmini varış saatini alaya bildirecekti. Müfreze komutanı alaya vardığında,

⁸⁶⁰ Bu konuda 1827 yılında Mora isyanında, Rumeli Valisi Reşid Paşa emrine gönderilen ilk tertiplere başbuğ atanan Başbnb. Osman Ağa'ya, intikal öncesi verilen *Ta'limnâme* buna iyi bir örnektir. Günümüz harekât/intikal emirlerine benzemektedir. Özellikle "icra/harekât tasarısı maddesi" sayılabilecek bölümleri oldukça ayrıntılı planlanmıştır. Bk. BOA, KAD I, s. 58-62.

kaymakama, bölge sorumlu komutanından aldığı vukuat belgesini takdim edecekti. Aynı şekilde görev esnasında muhasebe ve masraflara dair hususları alay eminine ve hazinedarına ifade edecekti. Müfrezeyi oluşturan neferatın bölüklerine, görevde bulundukları süre içerisinde maaşlarına mahsuben aldıkları akçeyi, elbise, eşya ve silah durumlarını bildirecekti. Müfreze komutanı müfrezeyi dağıtmadan önce, bu konudaki aldıkları senetleri bölük zabitanına, alay hazinedarına ve gerekli subaylara ibraz etmek zorundaydı.

Kanunname son olarak, 453. maddeden itibaren *cebelü* [muhafız]⁸⁶¹ askerlerle ilgili hususları anlatılıyordu. Bu askerler alaydan, belirli bir muhafaza görevi maksadıyla tayin edilirdi. Bu kuvvetin komutanı olacak zabıt, görevlendirmeden sonra askerini tertip ve tanzim edip, belirlenen yerde ve saatte, emredilen yerde olacaktı.

Yüksek rütbeli bir komutanı veya ricali karşılamak, uğurlamak, refakat etmek veya tören kıtası oluşturmak maksadıyla *cebelü* birliği teşkil edilebilirdi. Bu görevi alan zabıt, karşılayacağı veya refakat edeceği şahsa/komutana, görevini tebliği edecek ve kendisine verilen emir doğrultusunda hareket edecekti. Mesela o şahsı uğurlayacakları zaman, *cebelü* asker silahlanacak ve zabiti emir komutasında, uğurlanacak şahsın konağının önünde *saff-ı harp* düzenine geçeceklerdi. Şahıs geldikten sonra intikal boyunca kendisine refakat edecekler, yol boyunca hiza ve istikametlere uyumları, silah tutuşları ve adımlarının beraberliğiyle disiplinlerini göstereceklerdi. Görev bitiminde refakat ettikleri şahsın/komutanın emriyle geri döneceklerdi.

İntikallerde, alayın arkasından arabalarla gelen ağırlıkların emniyetinin alınması maksadıyla da *cebelü* askeri görevlendirilebilirdi. *Cebelü* birliğinin zabiti bu durumda, arabaların arasındaki mesafelerin *dörder* adım olacak şekilde, tekerlekli bir yürüyüş kolu teşkil edecekti. Çepeçevre emniyet sağlamak maksadıyla birliğini birkaç kısma ayıracaktı. Yolun durumunu ve emniyetini önceden keşfetmek ve bildirmek maksadıyla, birkaç neferden oluşan bir uç mangası teşkil edip, büyük kısmının 200-300 adım ilerisine çıkaracaktı. Aynı şekilde yan emniyeti sağlamak maksadıyla belirli miktarda *cebelü* askeri yancı olarak görevlendirecekti. *Cebelü* zabitinin kendisi, tüm arabaları görebileceği bir yerde intikal edecekti. Hayvanları dinlendirmek maksadıyla verilen molalarda, kimsenin sorumlu olduğu arabanın yanından ayrılmasına izin vermeyecekti. Bir araba arızalandığında, tamir olana kadar yürüyüş kolunu bekletecekti. Fakat

⁸⁶¹ Osmanlı askerî düşüncesi, Fransız askeri düşüncesindeki *escortes* yani yakın koruma, muhafızlık ve refakat görevleri için oluşturulmuş kıtaları, iç hizmetine dahil ederken *cebelüyan* şeklinde isimlendirmiştir. Bk. *Ordonnance du Roi*, 1818, s. 205-209.

arabanın tamiri gecikecekse, cebelü zabiti yeteri kadar kuvveti muhafazasına bırakıp, büyük kısımla intikale devam edecekti. Nüzulgâha ulaştığında, intikalle ilgili vukuat tekmili verecekti. Ağırlıkları mahalline teslim ettikten sonra, karşılığında makbuz senetlerini geri alacaktı. En son, cebelü askerini konaklarına teslim edip, yemek işleriyle meşgul olacaktı.

Cebelü kıtası, intikallerde hapis cezası almış personelin nakli için de görevlendirilebilirdi. Cebelü zabiti, intikale başlamadan önce mahkûmların gözleri önünde cebelü askerlerin silahlarını doldurtacaktı. Sonra birliğini iki kısma ayıracaktı. Kısımlardan biri başta, diğeri ise geride intikal edecekti. Yan emniyetine de bir miktar nefer ayıracaktı. İntikal esnasında hiç kimsenin ses mesafesinden daha fazla uzaklaşmasına izin vermeyecekti. Cebelü askeri, ormanlık bölgelerden geçerken ihtiyatlı olacaktı. Hapisle cezalandırılmış mahkûmların genelde zayıf düştükleri ve ayak kabıllarının kötü durumda olduğu düşünülüyöğünde, komutan, yürüyüş hızının orta seviyelerde olmasına, safların sıkılaştırılmasına ve kimsenin sırasından çıkmamasına dikkat edecekti. İstirahat molalarını açık yerde verecek, süreleri kısa tutacaktı. Kasaba, köy veya ormanlık bölgelerin yakınlarında mola vermek tehlikeliydi. Tuvalet ihtiyacı olanlar özellikle gözlenecekti. Mahkûmlar yanlarına bir cebelü verilmediğı sürece sıradan asla çıkmayacaklar, ayrıca cebelüler de izin almadıkça mahpusların yanından ayrılmayacaklardı. Cebelülerin tüfek tutuşları, aksi emredilmedikçe *rahat dur* ya da *divân dur* vaziyetinde olacaktı. Cebelü zabiti, yemek molasını eğer bir köy yakınında vermeye karar verirse, emniyet tedbirlerini artıracaktı. Sonrasında mahkûmlardan birisi daha fazla yürüyemezse ve yakınlarda araba varsa arabaya teslim edilecekti. Yoksa yanına iki nefer cebelü verilip, arkadan yavaş yavaş nüzulgâha gelmeleri emredilecekti. Yalnız bu durumlar istisna olmalı, böyle teker teker bölünerek gitmektense, yürüyüş hızını yavaşlatma ve mümkün merteye kolu bozmama cihetine gidilmeliydi. Cebelü zabitinin mahkûmları emniyetli ve düzenli bir şekilde teslim etme görevi olduğundan, önceden de bahsedildiğı üzere kuvvet uygulama ve silah kullanma yetkisi vardı. Bununla beraber Kanunname, bu konuda ihtiyatlı ve anlayışlı olmasını salık veriyordu. Cebelü kıtası planlanan yere vardığında, cebelü zabiti mahkûmları bölgenin hapishanesi varsa oraya teslim edebilir, uygun görmezse kendisi başka bir yerde geceletebilirdi. Fakat hapisaneye teslim ederse, mutlaka karşılığında makbuz alacak, kendisi geceletirse de çepeçevre emniyetini sıkı bir şekilde aldıracaktı. Tüm bunlarla beraber, cebelü zabiti mahkûmlardan *yol masârifi* adı altında bir akçe dahi almayacak ve aldırmayacaktı. Ayrıca bunu teslim ettiğı yerden aldığı bir senetle tasdik ettirecekti.

Son olarak, buraya kadar anlatılan hususların dışındaki durumlarda, aynı müfrez kıtalarla ilgili maddelerde emredildiği şekilde davranılacaktı.

Kanunname 457. maddeyle bitiyordu. En sonunda Kanunname'nin *İbrahim Saib* tarafından *Âhir-i Zî'l-ka'de 1244* (H) tarihinde bastırıldığı not olarak düşülmüştü. 190 ve 191. sayfalarda ise 124. maddede de belirtildiği üzere bölüğün idari taksimi ve saff-ı harp düzenine ait çizelgeleri bulunmaktaydı.

SONUÇ

Çalışmamızın her iki kısmında da görüldüğü üzere Osmanlı ordusu tarihinde hiç olmadığı kadar keskin bir yol ayrımındaydı. Mansûre ordusuna gelinceye kadar, İmparatorluk genelinde, yaklaşık üç asırdır yaşanan siyasi, askerî ve ekonomik gelişmeler, askerle devlet arasındaki idare, maliye ve yönetim bağlarını zayıflatmış, yozlaştırmış ve koparmıştı. Devletiyle simbiyotik bir ilişki kuramayan asker, varlığını bu sefer politik hizipler ve sivil hayatla sıkı ilişkiler kurarak devam ettirmişti. Bu da ister istemez askerin muharebe meydanlarından, çarşı-pazarlara kaymasına, askerî eğitimden ziyade ticari faaliyetlerle meşgul olmasına sebep olmuştu. Hatta hanedana yakın olmasının getirdiği avantajla, iktidar kavgalarının sonucunu belirleyen başat bir güç haline gelmişti. Kendisini istediği yer ve zamanda iktidara dayatabilmesi, zamanla yozlaşmasına ve kontrolü mümkün olmayan silahlı bir örgüt haline gelmesine sebep olmuştu.

Devletin bu süreç içerisinde gelişmeleri oku(ya)maması, askerî ve sosyoekonomik değişimlerin gerektirdiği ıslahatları yapmak bir kenara, askeriyle kendisi arasında yaşanan her krizde lojistik, mali ve idari bağları daha eksik, çarpık ve istismara açık bir şekilde kurması, devlet ve asker arasındaki ilişkiyi artık onarılamaz bir noktaya getirmişti. Öyle ki 1826 senesine gelindiğinde artık, devlet asker, asker de devlet için varoluşsal bir tehdit haline gelmişti. III. Selim'in katli ve Nizam-ı Cedid'in kaldırılmasının acı hatıralarını hala unutmamış devlet, bu sefer daha hazırlıklıydı. Kendisine yabancılaşmış hâkim askeri sınıfı, yani Yeniçerileri ortadan kaldırdı ve bazı sınıflara dokunmasa da geleneksel askerî sistemini feshetti.

Yeniçeriliğin ilgası ve yerine Mansûre ordusunun kuruluşunun, Mora isyanı ve Rus tehditinin en yoğun hissedildiği bir döneme denk gelmesi, devleti bir kat daha zayıflatırsa da yeni ordusunu kurarken oldukça kararlıydı ve özellikle geçmişin hatalarını tekrarlamak istemiyordu. Osmanlı iktidarı yeni ordusuna ve askerine, şu iki özelliğin

hakim olmasını amaçladı: Muallem olması, yani Allah'ın ilmini bilmesi ve mütefennin olması, yani düşmanlarının savaş biliminini bilmesi. Birincisi askerin itaatini sağlamak, ikincisi de askerin savaşçı olması içindi. Yani Osmanlı askerî düşüncesi, çalışmamızın Mansûre ordusunun “ne için” kurulduğu sorusuna, “**muti ve muharip olması için**” diye cevap veriyordu.

Devlet, askerinin muallem yani ilimli/itaatkâr olması için aslında yeni bir şey yapmadı. Hâkim siyaset düşüncesindeki nizam-ı âlem, kanun-ı kadim, erkân-ı erbaa gibi klasik kavramlardan yola çıkarak, askere İslam tefekküründeki yerini tekrar öğretmeye karar verdi. Devletin resmi ideolojisi teolojik bir eğitim müfredatına dönüştürülüp, ulemanın seçilmiş imamları tarafından bölük seviyesinde askere ders halinde verildi. İslam'ın şartları günlük mesainin parçaları haline getirildi. Bu sıkı dini eğitim için her tertipte 12 imam görevlendirmesi hatırı sayılır bir yekun tutacağından, ulemanın bile tepkisini çekse de, devlet bir daha askerin kendisine kılıç çekmesini istemiyordu ve kararından vazgeçmedi. İmamları, devlet ideologları olarak ordu bünyesinde istihdam etmeye devam etti. Bu dini eğitimden beklentisi o kadar büyüktü ki kurduğu ordunun ismine bile yansiyordu. Devlet, İslam'ın gereklerini yapan mümin bir askerin Peygamber'in yardımına mazhar olacağına inanarak, ordusuna Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ismini verdi. Yeni ordu bir nevi meşruluğunu isminden alıyordu. Çünkü devlet Yeniçeriliğin toplumsal hayatta ne kadar geçerli ve kök salmış olduğunu bildiğinden, yeni ordusu dışındaki her askerî oluşumun bidat kabul edileceğini göstermek istiyordu.

Devletin mütefennin asker istemesindeki amaç ise daha pratik sebeplere dayanıyordu. Küffarın askerî, fenden yararlanarak İslam askerini yeniyordu. Mukabele-i bi'l-misli öğretisi, düşmanın taktik ve silahlarını kullanmaya cevaz veriyorken neden bu fenni öğrenmesindi ki? Artık buna karşı çıkacak Yeniçeri de kalmamışken devlet bu meseleyi tamamen halletmeye karar verdi. Fransız Büyükelçisi General Guillemot, Sardinyalı Yzb. Calosso ve Fransız Çvş. Gaillard'ın danışmanlığında Osmanlı askerî düşüncesi, Fransız fenn-i harbini kabul etti. Aslında bu fenn-i harple ilk tanışması değildi. Nizam-ı Cedid'in askerî eğitimi de bu sistem üzerine kurulmuştu fakat ilgasıyla olgunlaşamadı ve akim kaldı. Mansûre ordusuyla tekrar yürütmeye koyuldu. Bu icraatıyla Osmanlı askerî düşüncesi çalışmamızın ikinci sorusuna yani, “Mansûre ordusuyla kurulan aslında neydi?” sorusuna cevap veriyordu. **Mansûre ordusuyla kurulan aslında yeni bir askerî düşünce yani, yeni bir fenn-i harpti.**

19. yüzyıla gelene kadar Osmanlı askerî düşüncesinin öngörüsü, Osmanlı cesaret ve atılğanlığına küffarın ateşbazlığı da eklenirse önünde kimsenin duramayacağı

yönündeydi. O yüzden muharebe algısını “saf bağlayub tüfek atmaktan” öteye bir türlü geçirememişti. Nizam-ı Cedid kadroları da dahil olmak üzere, olaya dar bir çerçeveden bakıyorlardı. Çünkü yeni fenn-i harbi anlayabilecek seviyede eğitilmiş asker veya devlet adamı yoktu. Fakat Mansûre ordusunu kuracak askerî düşünce bunun böyle olmadığını biliyordu. Eşkinici Nazırı İbrahim Saib, taliminin maksadını anlamamakta ısrar eden Yeniçeri zabitanına, asıl meselenin *sınâ’at-ı harbiyyeyi* öğrenmek olduğunu anlatmaya çalışmıştı.⁸⁶² Osmanlı askerî düşüncesinin “fenn-i harple” beraber çok sık kullandığı “sınâat-ı harbiye” kavramı, aslında savaşın bir bilim mi, yoksa bir sanat mı olduğu yönündeki kısır tartışmaya bir atıf değildi. Asıl önemi kelimenin “çoğul” olmasındaydı. Modern askerî düşünce ve savaş bilimi/sanâtı 19. yüzyıla gelindiğinde artık sayısız alt başlık ve konulara bölünmüştü. Yani öğrenilmesi gereken birçok “sanat” vardı.

Bahsedildiği üzere Fransız fenn-i harbi, takım, bölük, tabur ve alay teşkilatı gerektiriyordu. Temelde silahlı bir alayın, kışlasından taktik intikalle nüzulgâhlar üzerinden ordugâhına varması, burada hazırlıklarını tamamlaması, oradan yaklaşıma yürüyüşüyle düşmanına yaklaşması, sonra kol düzeninden derhal saff-ı harp düzenine geçmesi, ateş ve hareketle düşmanla temasa geçip, hücum noktasına gelince duruma göre kol ya da saf düzeninde süngü hücumuna kalkmasını ön görüyordu. Uygulaması gereken düzenlerin kroki üzerinde çizimleri kolaydı ama sahrada yaklaşık 3.000 kişinin bu sayılanları birlikte yapması hayli zor bir süreçti. Osmanlı askerî düşüncesi Nizam-ı Cedid’den kalma tertip/orta teşkilatının bu fenn-i harbe uymayacağını anlayanca, 1827 senesinde hemen tertipleri tabura çevirmeye, 1829 senesinde de taburları alay çatısında toplamaya başladı. Her bir zabiti ve neferi görev tanımlı ayrıntılı çizilmiş kadrolarına yerleştirdi.

Fransız fenn-i harbinde “saf bağlayub tüfek atmak” sıfır noktası kabul edilirse, öncesinde ve sonrasında onlarca konu bulunuyordu. Mesela bir neferin bölük eğitimine geçebilmesi için 39 ayrı eğitim konusunu başarıyla uygulaması gerekiyordu. Yeniçerinin “saf bağlayub tüfek atmak” dediği konunun aslı ismi *esliha isti’mâl etmekti* (*maniement des armes*) ve kendi içinde öğrenilmesi gereken 12 nizam (*douze temps*) ve 20 harekete (*vingt mouvements*) ayrılmıştı.⁸⁶³ Bununla beraber ayrı ayrı 38 konuyu tam öğrenebilen en az 71 nefer ve zabıt, bir bölüğü oluşturacak ve bu sefer bölük talimine ait 60 konuyu beraberce çalışıp, tam bir şekilde uygulayacaklardı.⁸⁶⁴ Bu

⁸⁶² Yıldız, *age.*, s. 27.

⁸⁶³ Bilgi için bk. *Règlement*, 1821, s. 26-43. *Ta’lîmnâme-i Piyâdegân, Kitâb-ı Evvel*, SK, Hüsrev Paşa, No. 803, s. 2-4, 36-61.

⁸⁶⁴ *Ta’lîmnâme-i Piyâdegân, Kitâb-ı Evvel*, SK, Hüsrev Paşa, No. 803, s. 4-7.

safhayı da geçip, en az sekiz bölük, yani 820 nefer ve zabıt başarılı olurlarsa tabur talimi başlayacaktı. Buraya gelmeden 39+60 konuyu tam öğrenebilmiş bu 820 kişi beraberce, bir 83 konuyu daha işleyecek ve neredeyse tek bir vücut halinde yapmayı meleke haline getireceklerdi.⁸⁶⁵ Bu zor koşullarda, bir Mansûre alay komutanının “alay talimini biliyorum” demesi ise buraya kadar gelebilmiş üç ya da dört tabura, 39+60+83 konu üzerine tam 97 konuyu daha başarıyla uygulatmasına bağlıydı.⁸⁶⁶ Alay eğitiminin sonunda en az 39+60+83+97=279 konunun işlenmesi gerekiyordu ki bu konuların ayrı ayrı birbirleriyle yaratacağı kombinasyonların sayısı yüzlerce olmalıdır. İşte Yedi Yıl Savaşlarından sonra askerî gözlemcilerin Berlin’e doluşmasının sebebi buydu. II. Friedrich bunu başarmıştı. Bu zorlu eğitim sürecinin sonunu görmüştü ve isminin başına “büyük” kelimesini eklemişti. Yalnız bu sürecin sonundaki eğitim zaiyatı muammadır, tarih sadece sonucu ve kazananı bilmektedir.

Şimdi sıra Mansûre ordusundaydı ve bu sistemi gözünü kırpmadan askerî düşüncesine dahil etti. Dahil etti, fakat hesaba katmadığı bir şey vardı. Bu eğitimi zor fenn-i harbin bazı ön koşulları vardı. Birincisi “hiyerarşikti”. İstenilen seviyeden başlanamıyordu. Bölük talimi, nefer o 39 konuyu tam uygulayamadan başlayamıyordu. İkincisi “nazari/teorik eğitim” gerektiriyordu. İşte Fransız fenn-i harbinin sihirli değneği buydu. Konuyu önceden çalışmamış, anlamamış ve hazırlanmamış bir zabıtın talim meydanında nefere verebilecek hiçbir şeyi yoktu. Çünkü bahsedilen her konuyu muhtemelen ilk defa duyuyordu. Bu sebeple herşeyden önce, zabıtın okuma-yazma bilmesi gerekiyordu. Önceden konuyu okuması, anlaması, belki de ast ve üstleriyle tartışması ya da koordine etmesi gerekiyordu. Ezberlemek için hat, kol, kale düzenlerini bir kağıda çizmesi gerekiyordu. Çizerken cetvel kullanması gerekiyordu, belki pergel. Bir parça geometri bu safhada çok yararlı olabilirdi. Çünkü çizdiği kareye azami kaç askerin sığacağını bulmak için karenin alanının formülünü bilmesi gerekiyordu. Haliyle dört işlem bilmek kaçınılmazdı. İşin ilginç tarafı, eskiden sadece mühendislerden beklenen bu kabiliyet, şimdi miralay, onbaşı, piyade, topçu, süvari, lağımcı ve cerrahlar için de gerekiyordu. Logaritma ve trigonometri topçuların daha sıhhatli atışlarının anahtarı olabilirdi. Lağımcılar biraz kimyayla daha yüksek infilaklı lağımlar bağlayabilirdi. Süvariler at bakım usullerine dair yeni baytarlık bilgileriyle bir 50 km. daha fazla at sürebilirdi. İstatistik bilen bir alay emini ve hazinedarın kandırılması kolay değildi. Cerrah ve mühendisler ise bu nazari eğitim sürecinden belki en çok istifade edecek sınıflardı. Özetle, Osmanlı askerî tarihinde ilk defa fenn-i harp, zabıttan artık “yüksek

⁸⁶⁵ *Ta’lîmnâme-i Piyâdegân, Kitâb-ı Sâni*, No. 37, 1245 (H), s. 1-6.

⁸⁶⁶ *Ta’lîmnâme-i Piyâdegân, Cild-i Sâlis*, ZA. 1245 (H), s. 3-8.

öğrenim" istiyordu. Hal böyle olunca, mühendislerin daha önce araladığı pozitif bilimler kapısı, Mansûre ordusunun fenn-i harbi anlamak için nazari eğitim şartını kabul etmesiyle sonuna kadar açıldı ve Osmanlı askerî düşüncesi içerisinde bir mektepleşme, kütüphaneleşme, mütercim-tercümanlık ve ihtisaslaşma süreci başladı. Kışlalar iptidai yatılı okullara dönüşmeye başladılar. En azından Osmanlı askerî düşüncesi, "mekteb-i asliden" (kıta) önce bir Mekteb-i Harbiyeye (okul) ihtiyacı olduğunu bu evrede anladı.

Temelde II. Friedrich'in şekillendirdiği, Guibert'in işlevsel ve uygulanabilir hale soktuğu ve Napolyon'un kesin sonuçlu muharebeleri kutsallaştırdığı bu yeni tarz savaşın, Osmanlı komutanlarının tahmin edemediği diğer üçüncü yönü ise "karma sınıf bilincini" vazgeçilmez kılmasıydı. Zafer artık, sınıfların hepsinin koordineli harekâtına bağlıydı. Topçu desteği olmayan bir piyadenin ilerleyişinde, desteği olan bir piyadeden daha çabuk eriyeceği aşıkardı. Ateş destekli ve süratli bir piyade manevrası, düşmanın dengesini sarsabilir ve süvari kuşatması için eşsiz fırsatlar sağlayabilirdi. Humbaracı, lağımçı ve mühendisler, her harekâtın muharebe desteğinde, en az topçular kadar önemliydiler ve değil harekâta, cümle içinde bile ayrı kullanılmaları sakıncalıydı.

Osmanlı askerî düşüncesi, Mansûre ordusu için Fransız 1791 Düzenlemesi'ni ve 1818 İç Hizmet Kanunu'nu uygulamaya koyduğu andan itibaren yavaş yavaş merkezîleşmeye başladı. Mansûre ordusu teknik olarak Kapıkulu piyade ve süvarisinin yerine kurulmuştu. Fakat yeni fenn-i harp, temel muharip birliklerinin (piyade ve süvari) muharebe destek (cebeci, top., ar. hum., lağ. ve mühendisler) ve muharebe hizmet destek sınıflarıyla (Çadircılar dışında yoktur.) desteklenmesini temel prensiplerinden biri sayıyordu. Böyle olunca, yeni ve modern olan Mansûre ordusu, diğer eski sınıfları da etkilemeye, değiştirmeye, kendisiyle uyumlu hale getirmeye başladı. Muharrem 1243 (H) Kanunu, bu yaklaşmanın ilk fitilini ateşledi. Yayımlanan ek kanunlarla muharebe destek sınıfları topçular altında birleşmeye başlarken, topçular da piyade ve süvariyle uyumlu hale getirildi. Emre giren süvari ve topçu sınıflarının iç hizmetleriyle, piyade iç hizmeti arasında eş güdüm sağlandı. Sınıflar araştırma döneminde hala Seraskerliğin altına girmemişti ama Osmanlı ordusunun parçalı emir-komuta yapısı, gerek Osmanlı-Rus, gerekse Osmanlı-Mısır Savaşlarında mağlubiyetin temel sebeplerinden biriydi. Yazışmalardan artık bir emir-komuta birliğinin sağlanmasının gerektiği açıkça belli olmaktadır.

Osmanlı askerî düşüncesinin hesaba katmadığı dördüncü şey ise bünyesine kattığı fenn-i harbin üzerindeki Büyük Friedrich'in ruhu ve Guibert'in gerçekçiliği idi. Bir alay

komutanı, bir tabur komutanı, bir yüzbaşı, bir mülazım-ı evvel, bir çvş. veya onb. birlikleriyle talimlerde cetvel gibi bir saff-ı harp düzeni kursalar da, hatta bu düzenden süratle kol düzenine geçebilseler de, bunu muharebe meydanında yapamadıktan sonra hiç bir anlamı yoktu. Mesele, Zarif Paşa'nın anlatımıyla, Konya Muharebesi'nde alay hatta iken, birçok gülleyle *bahçe parmaklığına* döndüğünde, *bir karışıklık ve fenalık gelmesiyle, kimesne kimesneyi görmez, mahşer yeri gibi olup, yaralıları feryat ve figan ederken*, alay hala sebat edebilecek miydi yoksa geri dönüp kaçacak mıydı?⁸⁶⁷ Yani, Mansûre ordusu barış zamanında **muharebe eder gibi eğitim yapıp**, savaş zamanında **eğitim yapar gibi muharebe edebilecek miydi?** II. Friedrich'in askerleri Fransızlardan çok, zabitan heyetiyle arkalarında duran Bavyeralı çavuşlardan korktukları için muharebeyi kazanıyorlardı ve bu durum "talimlerde" de aynıydı. İşte bu nokta, iç oğlanlarından kurulmuş süvari alaylarının devam ettirilememe sebebiydi.⁸⁶⁸

Osmanlı Devleti, muharebenin sert gerçekleriyle kurulmayan bir askerî sistem veya bir birliğin muharebeyi kazanamadığını zaten son üçyüz yıldır acı şekilde tecrübe ediyordu. Bir şekilde askerin muharebeyi, barışta da ana düşüncesi haline getirmek gerekiyordu. Bu sebeple asker ve ordusunu, yeniden tanımlayacağı bir askerî evrenin içine yerleştirdi. Bu konuda modeli gene Fransız ordusuydu. 1818 Fransız İç Hizmet Kanunu'nu aldı, 1829 yılında mükemmel bir şekilde tercüme etti ve askerî düşüncesine kattı. Yeni Kanunname, ordu ve asker için, sivil hayattan tamamen kopuş ve 24 saati muharebeye veya onun gereklerine uyarlanmış günlük bir mesai demekti. 1829 Kanunnamesi, tam 457 maddede her bir zabıt ve neferin uyku dahil her saniyesini planladı ve ayrıntılı görev tanımlarıyla muharebe öncesinde, muharebede ve sonrasında yapacaklarını ayrıntılı planlayarak, **savaşçılığı bir sistem, bir reflex haline getirmeye** çalıştı.⁸⁶⁹

⁸⁶⁷ Karal, "Zarif Paşa'nın Hatıratı 1816-1862", s. 454.

⁸⁶⁸ Calosso iç oğlanlarının "Saray" ortamının rahat ve huzurlu ortamında yetiştiklerinden, birden bire güneş altında saatlerce talime alışamadıklarını, sık sık hastalandıklarını ve çoğu zaman II. Mahmud'un bizzat zorlamasıyla ilerleyebildiklerini belirtmektedir. Calosso, *Mémoires d'un Vieux Soldat*, s. 169-170.

⁸⁶⁹ Bu noktada farklı felsefi ve sosyolojik görüşler de bulunmaktadır. Filozof Michel Foucault (1926-1984) askerin kışla hayatının, iktidarın salt itaat üretebilmek amacıyla bilinçli olarak kurgulandığını, aslında hapishane düşüncesinin bir türevi olduğunu belirtir. İktidarın, askerin makineleşmiş formuna ihtiyaç duyduğunu, *sürekli kullanıma hazır* tutmak ve bedeninin *iktidarın nesnesi* haline getirilmesi için kışla hayatına maruz bırakıldığını belirtmektedir. Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet A. Kılıçbay, 6. baskı, İmge Kitabevi, Ankara 1992, s. 167-213. Sosyolog Ulrich Bröckling ise araştırma dönemindeki askerî itaatın üretimini direkt II. Friedrich'e atıfta bulunarak, bedensel şartlandırma ve yönlendirmeyle sağlandığını belirtir. Sert, amansız ve kişinin benliğini silencesine bir disiplinin, devletin bir makine gibi metaforlaştırılmasının bir sonucu olduğunu da ifade eder. Bröckling, *age.*, s. 82-119. Bu açıdan bakıldığında, Yeniçerilerden sonra Mansûre ordusunun da isyan etmemesi için, her dakikası planlı bir mesaiye ve sert, sürekli ve tavizsiz bir eğitime tabi tutulduğu düşünülebilir. II. Mahmud ve devlet ricalinin de aklından böyle bir düşünce geçtiği muhtemeldir. Yine de mesele bağlamından koparılmamalıdır. Askerin barış zamanı yaptığı mesai ve eğitimler, sivil düşünce ve hümanizma

Devlet, 1829 İç Hizmet Kanunu'yla sadece Mansûre ordusunun eğitimini planlanmıyordu. İkmal ve iâşe, barınma, bürokrasi, nöbet ve asayiş hizmetlerini detaylandırılıp, bir sisteme kavuşturuyordu. Levazım, bakım ve mali işleri keyfilikten arındırıyor, alay dahilinde hususi olarak görevlendirilmiş zabitanla merkezî bir uygulama tesis ediyordu. Disiplin, ceza, ödül, şikâyet işleri ise itaatin temelini teşkil ettiğinden sadece İç Hizmet Kanunnamesi'yle yetinmiyor, askerî düşüncesine ilk defa ayrı bir Ceza Kanunnamesi dahil ediyordu. Trampet ve boru gibi muharebede kullanacağı sesle haberleşme vasıtalarını, mesaisinin zaman takibiyle görevlendiriyor, iç hizmette zamansal standartlığı hedefliyordu. Yani Mansûre ordusu, aslen fenn-i harbine uygun bir iç hizmetle düzenli bir ordu haline geliyordu.

İşte Osmanlı askerî düşüncesinin **mütefennin** kelimesine sığdırdığı icraatlar bunlardı: **Yeni bir fenn-i harp ve bu fenn-i harple uyumlu bir teşkilat ve mesai.** Eski Osmanlı ordusu fenn-i harbine uygun yaşamıyordu ve bu onun sonunu getirmişti. Aslında Osmanlı askerî düşüncesi Mansûre ordusuna geçmekle, temelde tutarlı olmayı seçmişti. Bu tutarlılık Hintze'yi haklı çıkaracaktı.⁸⁷⁰ Devlet, ordusuyla vereceği muharebe arasındaki bağı kurmuştu ama bunun kendisine hayli yüklü bir akçe bedeli vardı. Devlet bu bedeli kısmen ödemekten bir üçyüz yıl kaçındığı için, asker talim meydanından pazara inmek zorunda kalmış, oradaki fırsatları görünce de bir daha talim meydanına dönmek istememişti. Sabah ve akşam *şorbası* garanti altında olmayan Mansûre askerinin de kışla dışına çıkacağı kesindi. Tutarlı olma sırası şimdi devletteydi.

Birinci bölümün mali gelişmelerinde de ayrıntılı sunulduğu üzere, **tüm ihtiyaçları** devlet tarafından karşılanan askerden oluşan **merkezî bir ordunun** maliyeti oldukça yüksekti. İlk başta bu yeni ordunun ihtiyaçları için bazı mukataa gelirleri, cizye ve Sarayın kira gelirlerinin yeteceği ve asker nazırının da bu işi halledebileceği düşünülmüştü. Belli ki yılların alışkanlık ve ataleti kolay kolay atılmıyordu. Fakat elde edilen gelirin sekiz tertibi

dinamiklerine uymasa da muharebenin doğası ve olası bir muharebeye hazır olma kaygısının bir sonucudur. Kışla hayatıyla, eğitimle veya bedensel cezayla askerin muti hale getirilmesi düşüncesi, pratikte hep varolsa da sonuçları tartışmalıdır. İtaatin doğasının daha büyük ölçekte, aile yaşamı ve toplumsal kültürle alakalı olduğu düşünülebilir. En azından Fransız ve Osmanlı askerî düşüncesinin, itaatin bu türüne karşı oldukları sabittir. 2. madde, üstlerin Kanun doğrultusunda, *astlarını hoş tutarak ve onlara hakkâniyet üzere mu'âmele ve târik-i mürüvvetde rehberlik idüb, meyânlarında şecâ'at ve cesâretlerini ortaya çıkararak emir-komuta etmeleri gerektiğini* daha başta belirtmekteydi. Ayrıca Kanunname ve 'Asâkirin Ta'lim ve Terbiyelerine Dâ'ir Kavâ'id-i Umûmiyeyi Hâvî Layiha'nın eğitim ve tedibatta komutanları sabır ve itidale davetleri, gereksiz ve hizmete müteallik olmayan sertliğin, sistematik ve davranışsal bir tavır olmadığını göstermektedir.

⁸⁷⁰ Hintze'ye göre ordu ve devlet sürekli birbirlerini etkilerler ve dönüştürürler. Birisindeki değişim mutlaka diğere de yansır. Otto Hintze, "Military Organization and the Organization of the State", *The Historical Essays of Otto Hintze*, ed. Felix Gilbert, Oxford University Press, New York 1975, s. 181.

bile zor idare edeceği anlaşılnca, devlet ileri bir mali yapılanma içerisine girdi. Yeni kaynaklar yaratmak, yeni birlikler açmaktan zordu ve sosyoiktisadi iki önemli kaynağına dokunmak ve onları yeniden düzenlemek zorunda kaldı. Birincisi iltizam sistemi idi. Mukataalar yavaş yavaş yeni ordunun gelirlerine tahsis edildi. Yeni ordu o kadar iltizam sistemine bağılıydı ki, hazinesi bile Mukataa Hazinesi olarak anıldı ve 1827’de ayrı bir nezaretle yönetilmeye başladı. Böylece Hazine-i Amireden ayrı bir askerî maliye doğuyordu. Osmanlı-Rus Savaşı esnasında taşıdığı pozitif akçe yüküyle azami genişlemesine ulaşan Mukataat Nezareti, iş yükü sebebiyle, bünyesinden sadece harcama ve sarf etmeyle görevli bir Masarifat Nezareti doğurdu. Bu aşamada karma sınıf anlayışıyla birleşmek zorunda kalan sınıflar, bu sefer de harcamalarda merkezilik gerektiği için tek nezaret altında toplanmaya başladılar. Mali merkezileşme, bürokratik merkezileşmeyi de beraberinde getirdi ve sınıfların nezaretleri ya birleştirildi ya da lağvedildi.

Açılan her birlik, Mukataat Nezaretinin daha fazla iltizam gelirini kendisine bağlamasına, Masarifat Nezaretinin de daha fazla harcama yapmasına sebep oluyordu. Devlet, gelirleri desteklemek için bu sefer ikinci önemli kaynaktan da faydalanmak istedi. Tımar sistemini bünyesine dahil etti. Tımar sahiplerine iki seçenek sundu. Ya düzenli süvari birliklerine katılacaklardı ya da ağır cebelü bedeliyesi ödeyeceklerdi. Ayrıca pazar hayatı da ihtisap vergisiyle düzenli ordunun menziline sokuldu. Bununla beraber istenen mali denge bir türlü sağlanamadı. Osmanlı-Rus Savaşı’yla başlayan **bütçe açığı**, Osmanlı-Mısır Savaşı’yla daha da açıldı ve 1832 senesine gelindiğinde, sadece yedi ay için **137.410 keseye ulaştı**. Devlet alay ve bölük sandıklarıyla bu açığı daraltmaya çalışsa da Cezar’ın da ortaya koyduğu üzere, bu açık her sene daha büyüdü. Gelir ve gider, yani Mukataat ve Masarifat Nezaretlerinin taşıdıkları akçe yükü yüz milyon kuruşları geçince 1 Ağustos 1834 senesinde Mukataat Nezareti, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Defterdarlığına dönüştürüldü. Devletin artık Hazine-i Amire ile eşit statüde bir askerî hazinesi vardı. Bu hazineyi yaratabilmek için sekiz sene içerisinde 500 senelik iktisadi politikalarını tekrar düzenlemek ve maliyesini tekrar yapılandırmak zorunda kalmıştı.

Peki devlet, Yeniçerileri kaldırıp, Mansûre ordusunu kurmakla, başarılı sayılabilir mi? İki önemli savaşta alınan mağlubiyetler, maliyenin verdiği devasa açıklar, teşkilatın liva seviyesinden öteye geçirilemeyeişi ve yeni fenn-i harbin getirdiği askerî hayatın yüksek firar, vefat ve ihraç oranlarına sebep olması göz önünde bulundurulduğunda, araştırma dönemi içerisinde bir başarıdan bahsetmek zordur. Ayrıca iktidarın, yeni ordunun

getirdiği maliyete göre siyasi ve iktisadi hayatı tekrar düzenlemesi, yerleşik çıkar gruplarının tepkisini çekmiş olmalıdır. II. Mahmud'un bu kadar radikal bir değişimi, Yeniçeri gibi toplumsal muhalefeti elinde tutan bir gücü yok etmesinin verdiği güvenle yapabildiğinden şüphe yoktur.

Peki devletin tutarlı olduğundan bahsedilebilir mi? Sayılan tüm olumsuzluklara rağmen Osmanlı siyasi düşüncesi kendi içinde tutarlıydı. Değişmek zorunda olduğunu kabul etmiş ve yeni fenn-i harbin gereklerini çarpıtmadan yerine getirmeye çalışmıştı. 1241 Zilhicce Kanunu'nda, oluşan kaostan Yeniçerileri sorumlu tutmuştu ama uyguladığı her ıslahatta çuvaldızı kendine batırmıştı. Her ne kadar alay ve bölük sandıklarıyla asker mahiyesinden bir miktar kesinti yapsa ve zaman zaman birlik maliyetlerini vezir/komutanlara yıksa da sonuçta merkezî ödeme sorumluluğundan asla vazgeçmemişti. Ödeme ve ihtiyaçların tedariki sorumluluğunu, kaldırdığı veya devrettiği anda ordunun sahibi olamayacağını gayet iyi biliyordu. Bu sebeple merkezî ödemeye daha fazla büyüyemeyeceğini anladığı 1834 tarihinde bile, kurduğu Redif ordusunun ödemelerinin gene Mansûre Defterdarlığından yapılmasına dikkat etmişti.

İlginçtir ki devletin, 1826-1834 seneleri arasında tüm siyasi ve ekonomik çalkantılara rağmen gösterdiği bu tutarlılık, başarıyı uzun vadede getirecekti. Çalışmamızın üçüncü sorusu, yani **Mansûre ordusunun anlamı, nelere sebebiyet verdiği düşünüldüğünde daha netleşiyordu.** İlk olarak Mansure ordusunun kurulmasıyla, devletle ordusu arasındaki ilişki daha sürdürülebilir bir dengeye oturmuştu. Uzun süredir hakim olan ordunun devleti dizayn etme durumu ortadan kalkmış, artık devlet ve ordusu karşılıklı ve uyumlu olarak gelişmeye başlamıştı.

İkincisi, Mansûre ordusu uzun bir süreden sonra, fenn-i harbe uygun bir askerî yaşamı tekrar başlatmıştı. Bu uyumlu ve tutarlı hayat, planlı ve sürekli bir iç hizmete dönüşmüştü. Ayrıca iç hizmete konu olan her bir alt başlık, kendi içinde yeni tarihler yazmaya başlamıştı. Mesela araştırma döneminde çok adı geçmiyordu ama Mansûre iç hizmeti içerisinde, modern bir Türk tıbbı yeşermiş ve filizlenmişti. Yetersiz ve iptidaiydi ama günümüzde Tıp Bayramı'nın 14 Mart'ta kutlanmasının sebebi, II. Mahmud'un Mansûre ordusuna cerrah yetiştirmek maksadıyla Şehzadebaşı'nda Tulumbacılar Konağı'nda kurduğu Tıphane-i Amirenin, 14 Mart 1827'de kurulmuş olmasıydı.

Gene araştırma döneminde, değerinin çok anlaşıp anlaşılmadığı belirsiz olan diğer bir konu, çok sessizce Osmanlı hayatına girmişti. Ulema bu konuda ne düşünüyordu veya

farkında mıydı bilinmez, Mansûre iç hizmetine, şeri hukuka alternatif bir ceza hukuku dahil olmuştu. Borçlar (düyun) konusunda görüldüğü üzere, birbiriyle çakışmamasına özellikle dikkat edilmişti ama Mansûre ordusu bünyesinde, kapsamı oldukça geniş bir askerî yargı doğuyordu. Üstelik mesnedi teoloji değil, askerî içtihatlardı. İç hizmetin bir ceza kanunuyla korunması, askerî disiplinin netleşmesi ve adaletin daha ölçülebilir kılınması anlamına geliyordu. Bununla ötesinde, Mansûre ordusuyla artık artık pozitif hukuka da ihtiyaç duyuluyordu.

Mansure ordusunun bir diğer önemi de Türk eğitim tarihine olan katkısıdır. Eğitim, Mansûre ordusuyla, artık sadece mühendislerin değil, her asker ve rütbelinin ihtiyacı haline geldi. Bahsedildiği üzere Mansûre ordusunun üzerinde kurulduğu fenn-i harp hiyerarşik, yani katman katman yükselen bir öğretiydi. Basitten zora doğru nefer, bölük, tabur ve alay talimlerine bölünmüştü. Nazari/teorik eğitime ihtiyaç göstermesiyle beraber, eğitimi de hiyerarşik kılıyordu. Askerî silsile (nefer, onb, çvş., mül., yzb...) fenn-i harbin silsilesine (tek er, tk., bl., tb...) göre oluşturulmuştu ve piramidin tepesine doğru çıktıkça eğitim seviyesinin de yükselmesi gerekiyordu. Yani yeni fenn-i harp, tek bir mektebe değil, ayrıntılı sıralanmış ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite gibi mektepler silsilesine ihtiyaç duyuyordu. Araştırma döneminin başında kurulan sıbyan mektepleri ve talimhaneler ve sonunda kurulan Mekteb-i Harbiye, bu ihtiyacın tezahürüydü. Ayrıca sadece okul da yetmiyor, yanına bir kütüphane ve içerisine konacak kitapları çevirecek Namık Paşa ve Halil Rıfat Paşa gibi “dil bilen” askerlere ihtiyaç duyuyordu. 1818 Fransız iç hizmetinin bu kadar kısa sürede işleme konulabilmesi, Osmanlı ısrarcılığı yanında mükemmel bir çevirinin sonucudur. Fransız her askerî iş, eylem ve oluşuna oldukça basit ve anlaşılabilir Osmanlı kavramları üretebilmesi takdire şayandır. Bir de “fenn-i harbin” en temelde “fen eğitimi” esas almasıyla, bu hiyerarşik yapının ileride sivil eğitim düşüncesine de tahvil edilmesi hiç zor olmayacaktır.

Son olarak, Mansûre ordusunun kabul ettiği fenn-i harp ve iç hizmetin Osmanlı siyasi ve askerî düşüncesine kattığı bir şey daha vardı ki, bu başarısız fakat tutarlı, mevcutça küçük fakat fikrî evreni büyük ordunun, ileride dönüşeceği nizam ordusuna asıl mirasıydı ve buraya kadar anlatılan herşeyi parantez içine alabilirdi. **Mansûre ordusu bir “ölçme ve değerlendirme” ordusuydu.** Bu da onu bir “başarılar ordusundan” ziyade bir “başlangıçlar ordusu” haline getiriyordu. Neferden seraskere, herkes yaptığı veya yapamadığı herşeyi ölçmek, kaydetmek ve bir üstüne raporlamak (tekmil) zorundaydı. Yatay haberleşme “koordineyi”, dikey haberleşme ise “emir takibini” zorunlu kılıyordu. Bu sebeple devamlı bir bilgi akışı söz konusuydu. Bölükte başçvş.,

taburda solkol ağası, alayda da kaymakam ve alay emini birer bilgi işlem merkezî gibiydiler. Her işlemi kaydediyorlar, üstüne üstlük bu kayıtları biriktirip arşivliyorlardı. İkmal-iaşe, eğitim, istihkaklar, nöbetler vs. her türlü faaliyet, emir cerideleri, yoklamalar, yazılı inhalar, takrirler, nöbet listeleri, maaş çizelgeleri, saff-ı harp cetvelleriyle vs. kayıt altına alınıyor ve bir üste raporlanıyordu. Bir nefer bile en azından cebinde, verilen istihkakı belirtir bir zimmet listesi (mecmua) taşıyordu. Verilen kaputu oraya kaydetmesi gerekiyordu. Askerî olan her iş, oluş ve eylemin, kuvvet, zaman ve mekan boyutunda kaydedilmesi ve raporlanması, askerî olan herşeyin ölçülebilmesine de imkân sağlıyordu. Alay emini ve kaymakam birikmiş verileri analiz edebiliyor, karşılaştırabiliyor ve değerlendirebiliyordu. Mesela hangi bölük nefer taliminde iyi, hangi taburda ceza oranı yüksek, hangi başçvş. esvap mağazasına daha fazla tamir olunacak malzeme gönderiyor, hangi nefer daha fazla günlük izin talep ediyor, hepsi sayısal olarak ortaya dökülebiliyordu. Böylece kaymakam ve alay emini alay komutanına, daha sayısal, daha ayağı yere basan hareket tarzları sunabiliyorlardı. Ölçülüp karşılaştırılabildiği için **hiçbir uygulama “kanun-ı kadîm” haline dönüşmüyor**, başarısız her uygulama değiştirilebiliyordu. Yani askerî sistem, kendi kendini muayene edebiliyor, anlayabiliyor, değiştirebiliyor ve yenileyebiliyordu.

İki savaş görmüş, maliyesi çökmüş, toplumunun hazır olmadığı devletin sadece sekiz senede, tertiplerden tabur, taburlardan alay, alaylardan liva teşkilatına geçebilmesinin sırrı buydu. Asırlar içerisinde kutsal ve dokunulamaz bir dergâha dönüşmüş olan ordusunu, nefer Hüseyin’in okuma-yazma öğrenebileceği bir parasız yatılı okuluna çevirebilmesinin gizemi buradaydı. Yalnız devletin hesaba katmadığı ufak bir şey daha vardı. Tanzimat’ın ilanına daha beş sene vardı ama Osmanlı zabitanın tanzimatı çoktan başlamıştı. Artık yeni gözlüğüyle daha iyi görebiliyor, L cetveli, şeffaf minkalesi ve pergeliyle herşeyi ölçebiliyordu, devleti bile...

KAYNAKÇA

1. YAYIMLANMAMIŞ KAYNAKLAR

1.1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

1.1.1. Ali Emîrî (AE.) Sultan Mahmud II. (SMHD. II)

73/5440; 73/5444; 80/6252; 80/6248

1.1.2. Bâb-ı Âsafi (A.)

1.1.2.1. Kanunname-i Askerî Defterleri (DVNSKNA.)

I No.lu Kanunname-i Askerî Defteri (KAD I)

II No.lu Kanunname-i Askerî Defteri (KAD II)

VI No.lu Asâkir-i Nizamiye Nizamnamesi Defteri (ANND VI)

1.1.3. Bâb-ı Defteri (D.)

1.1.3.1. Asâkir-i Mansûre Kalemi Defterleri (ASM. d.)

37363; 37355; 37381; 37348; 37352; 37387; 37386; 37425; 37431; 37370; 37455;
37433; 37498; 37403; 37481; 37735; 38201; 37547; 37615; 38500; 37855; 37615;
37644; 37800; 37768; 37759; 37696; 38044; 38080; 38078; 38346; 37515; 37518;
38014; 37710; 37818; 37865; 38055; 38468; 38400; 38202; 38118; 38095; 38620;
38282; 38607; 38925; 38473; 38181; 38475; 38115; 38403; 38414; 38097; 38419;
38286; 38302; 38233; 38547; 38597; 38627; 38858; 38872

1.1.3.2. Başmuhâsebe Kalemi Defterleri (BŞM. d.)

9319; 42044; 9528; 9544; 9533; 9440; 9489; 9681; 9832

1.1.3.3. Başmuhâsebe Kalemi Mukataat Hazinesi Defterleri (BŞM. MKH. d.)

42779; 42846; 42849; 42853

1.1.3.4. Piyade Mukabelesi Kalemi Defterleri (PYM. d.)

35688; 35756; 35718; 35716; 35740; 35761; 35950; 35968

1.1.4. Hatt-ı Hümayun (HAT)

289/17325; 664/32298; 293/17465; 1236/48112; 290/17384; 341/19462; 289/17319; 289/17320; 340/19425; 1236/48106; 1418/57987; 1418/57990; 1418/57991; 491/24038; 1438/59106; 299/17708; 297/17665; 298/17687; 1318/51356; 1236/48106; 291/17410; 290/17369; 651/31825; 306/18313; 290/17400; 303/17967; 424/21811; 1104/44590; 509/25001; 394/20858; 508/24978; 291/17402; 314/18510; 945/40695; 312/18403; 942/40653; 943/40672; 861/38383; 947/40732; 308/18195; 1569/17; 294/17494; 1418/57992; 864/38535; 312/18447; 292/17417; 311/18385; 491/24040; 488/23956; 311/18347; 311/18379; 297/17657; 311/18383; 296/17610; 1418/57988; 1169/46246; 1570/8; 298/17685; 1570/17; 1570/34; 476/23325; 585/28765; 589/28937; 583/28622; 583/28668; 1573/3; 1237/48118; 583/28645; 585/28770; 297/17663; 1055/43439; 308/18221; 309/18248; 1086/44189; 316/18561; 918/39978; 921/40049; 1086/44188; 736/34942; 299/17706; 1216/47622; 300/17871; 297/17661; 1575/37; 804/37133; 301/17910; 1575/34; 298/17693; 312/18450; 301/17884; 305/18046; 423/21784; 1032/42876; 1075/43940; 1059/43553; 1569/24; 310/18318; 956/40977; 840/37843; 1013/42473; 1015/42492; 1027/42791; 1236/48100; 1054/43424; 296/17607; 308/18204; 298/17666; 310/18311; 298/17667; 296/17637; 308/18234; 308/18209; 308/18210; 301/17899; 296/17622; 307/18156; 319/18741; 307/18152; 309/18254; 306/18089; 308/18238; 308/18233; 309/18256; 308/18220; 312/18422; 849/38085; 296/17624; 316/18591; 296/17642; 308/18212; 296/17617; 307/18163; 307/18148; 471/23059; 307/18183; 301/17903; 306/18082; 533/26254; 316/18573; 319/18743; 434/22001; 355/19949; 1231/47981; 287/17262; 321/18858; 682/33219; 311/18386; 474/23223; 540/26645; 312/18480; 584/28682; 479/23436; 475/23272; 987/43105; 541/26731; 566/27801; 1581/64; 317/18674; 597/29296; 295/17585; 298/17700

1.1.5. Kamil Kepeci Defteri (KK. d.)

6799; 4642; 4639; 4643; 6801; 7029; 4674; 6753; 4672; 4665; 4663; 3270; 6826

1.1.6. Maliyeden Müdevver Defter (MAD. d.)

9002

1.1.7. Maliye Nezareti Masarifat Defterleri (ML. MSF. d.)

471, 66, 949

1.1.8. Muallim Cevdet (C.)

1.1.8.1. Askerî (AS.)

765/32327; 497/20787; 201/8639; 322/13335; 1018/44625; 780/33003; 917/39626; 1019/44674; 691/29006; 11/449; 40/1840; 293/12173; 513/21411; 8/318; 492/20535; 408/16852; 498/20793; 426/17693; 600/25302; 431/17940; 627/26489; 512/21373; 512/21370; 665/27941; 484/20196; 679/28501; 2/44; 800/33920; 718/30097; 933/40424; 1207/54085; 485/20232; 9/370; 981/42793; 659/27696; 46/2113; 718/30099; 984/42911; 307/12667; 434/18038; 934/40443; 739/31025; 755/31801; 711/29831; 744/31287; 247/10367; 740/31077; 379/15668; 11/454; 720/30181; 813/34539; 508/21231; 959/41694; 967/42082; 966/42035; 609/25700; 560/23513; 266/11039; 1173/52259

1.1.8.2. Maarif (MF.)

70/3484

1.1.8.3. Maliye (ML.)

519/21226; 2/64; 215/8860; 267/10927; 494/20088; 70/3235

1.1.8.4. Sıhhiye (SH.)

25/1242

1.1.8.5. Timar (TZ.)

21/1029; 14/667; 74/3689; 53/2628

1.1.9. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (TK. GM.) Fermanlar (FRM.)

1/37

1.1.10. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS. MA. e.)

685/14; 1311/44; 712/23; 533/4; 712/16; 67/1; 110/9326; 702/32; 68/5; 431/36; 544/2

1.2. Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi

1.2.3. Seyfettin Özege

Müzekkere-i Zâbitân, K.10352.

1.3. İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü

1.3.1 Atatürk Kitaplığı

Harita No. 000041 (*Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye*-Moltke).

1.4. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi (İÜNEK)

Kanunnâme-i Asâkiri Mansûre-i Muhammediye, 1242 (H), No. 5824.

Kânunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye, No. 6874.

1.5. Süleymaniye Kütüphanesi (SK)

1.5.1. Atıf Efendi

Birgili Muhammed b. Pir Ali, *Birgivî Risalesi*, No. 297.5.

1.5.2. Hüsrev Paşa

'Asâkirin Ta'lîm ve Terbiyelerine Dâ'ir Kavâ'id-i Umûmîyeyi Hâvî Layiha, No. 928.

Hizmet-i Dahiliyye ve Nizâm ve İntizâm-ı Askeriyye, No. 817M15.

Müzekkere-i Zâbitân, No. 822.

1.5.3. Yazma Bağışlar

Kânunnâme-i Cezâ-i Askerî, No. 01453.

2. YAYIMLANMIŞ KAYNAKLAR

Ahmed Cevad Paşa, *Tarih-i Askerî-i Osmânî*, C I, İstanbul 1882.

Ahmed Cevad Paşa, *Tarih-i Askerî-i Osmanî*, C I-II, haz. Fatih Akyüz-Fatih Tetik, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara 2021.

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C XII, İstanbul, 1309 (H).

Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, haz. Sadık E. Karakuş-Murat Babuçoğlu, C XII, TOBB Kültür Yayınları, Ankara 2017.

Ahmed Lûtfî Efendi, *Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, yeni yazıya aktaran Ahmet Hezarfen, C I, II-III, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

- Ahmed Muhtar, *1828-1829 Türkiye-Rusya Seferi*, C I, Büyük Erkân-ı Harbiye Reisliği Matbası, İstanbul 1928.
- Arslan, Mehmet, "Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair Edebi Bir Metin: Aynî'nin Manzum Nusretnamesi", *Osmanlı Edebiyat Tarih Kültür Makaleleri*, Kitabevi Yayınevi, İstanbul, s. 319-370.
- Askerî Kânûnnâmeler (1826-1827)*, haz. Ahmet Yaramış-Mehmet Güneş, Asil Yayınları, Ankara 2007.
- Baron von Moltke, *The Russians in Bulgaria and Rumelia in 1828 and 1829*, London 1854.
- Başhoca İshak Efendi, *Tuhfetü'l-Ümerâ*, SK, Hüsrev Paşa, No. 793, 1243 (H).
- Beydilli, Kemal, "İgnatius Mouradgea D'Ohsson (Muradcan Tosunyan) Ailesi Hakkında Kayıtlar, "Nizâm-ı Cedîd"e Dâir Lâyihası ve Osmanlı İmparatorluğundaki Siyâsî Hayatı", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 34, 1984, s. 247-314.
- Bölük Talimi*, SK, Hüsrev Paşa, No. 821.
- Calosso, Giovanni Timeteo, *Mémoires d'un Vieux Soldat*, haz. A. Burnel, Imprimerie Société Typographique, Nice 1857.
- Cerrah, Nur İ., *Son Dönem Osmanlı İlmihallerinden Vesîletü'n-Necât, Musahhah Dürr-i Yektâ ve İlmihâl'in Değerlendirme ve Latinizesi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2010.
- Clausewitz, Carl von, *Savaş Üzerine*, çev. Selma Koçak, Doruk Yayınları, İstanbul 2015.
- Colonel Chesney, *The Russo-Turkish Campaigns of 1828 and 1829*, Third Edition, London 1854.
- Comte de Marsigli, Luigi Ferdinando, *L'Etat Militaire de L'Empire Ottoman ses Progress et sa Décadence*, Amsterdam 1732.
- Ellsworth de Kay, James, *1831-1832 Türkiye'sinden Görünümler*, çev. Serpil A. Hazar, Odtü Yayıncılık, Ankara 2009.
- Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, haz. Mehmet Arslan, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005.

Guibert, Jacques de, *Askeri Yazılar 1772-1790*, çev. Ahmet Şensilay, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2005

_____, *Essai Général de Tactique Précède d'un Discours sur l'État Actuel de la Politique et de la Science Militaire en Europe*, Tome Premier, Chez C. Plomteux, Liege 1773.

_____, *Essai Général de Tactique Précède d'un Discours sur l'État Actuel de la Politique et de la Science Militaire en Europe*, Tome Second, Chez les Libraires Affociés, Londres 1772.

Hafız Hızır İlyas Ağa, *Vekâyi'-i Letâ'if-i Enderûn*, Tabhane-i Âmire, İstanbul 1859.

Hobbes,, Thomas, *Leviathan*, çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

İmamzâde Mehmed Es'ad Efendi, *Musahhah Dürr-i Yekta*, İBBK, 297.411 1309 H [1892 M] k.1 1, İstanbul 1892.

Jomini, Antoine Henri, *Savaş Sanatı Prensipler/Ana Hatlar*, çev. A. Tunçer Büyükonat, Doruk Yayınları, İstanbul 2013.

Kâunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye, İBBK, M. Cevdet, No. 183.

Kâunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye, İBBK, M. Cevdet, No. 415, 1253 (H).

Kâunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye, SK, Esad Efendi, No. 2360.

Kâunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye, SK, Hüsrev Paşa, No. 815M11.

Kâunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye, SK, Hüsrev Paşa, No. 815M12.

Kâunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye, SK, Pertev Paşa, No. 378.

Kâunnâme-i 'Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye, SK, Sami Benli, No. 955.

Kâunnâme-i Cezâ-i Askerî, SK, Hüsrev Paşa, No. 815M10.

Kanûn-ı Piyâde-i Dâhiliyye, İBBK, No. 1680.

Karal, Enver Ziya, "Zarif Paşa'nın Hatıratı 1816-1862", *Bellekten*, C IV, S. 16, Ekim 1940, s. 443-494.

Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, çev. Murat Demirkol, Fecr Yayınları, Ankara 2016.

- Koca Sekbanbaşı Risalesi*, haz. Abdullah Uçman, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul 1974.
- Kolağası Mehmed Esad, *Mir'ât-ı Mekteb-i Harbiye*, Artin Asaduryan Matbaası, İstanbul, 1310 (H).
- Lane-Poole, Stanley, *The Life of the Honourable Stratford Canning*, C I, Longmans, Green and Corporation, London 1888.
- Lieutenant Général Préval, *Mémoires sur l'Organisation de la Cavalerie et sur l'Administration des Corps*, Paris 1816.
- Mac Farlane, Charles, *Constantinople in 1828: A Residence of Sixteen Months in the Turkish Capital and Provinces*, C II, Saunders and Otley, London 1829.
- Mahmud Raif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dair Eseri*, haz. Kemal Beydilli-İlhan Şahin, TTK Yayınları, Ankara 2001.
- Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriyesi*, C II, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul 1325 (R).
- Marsilli, Graf, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Zuhur ve Terakkisinden İnhitâtı Zamanına Kadar Askerî Vaziyeti*, çev. Kaymakam Nazmi, Büyük Erkân-ı Harbiye Matbaası, İstanbul 1934.
- Mehmed Esad, *Mir'ât-ı Mühendishâne-i Berri-i Hümayûn*, İstanbul 1312 (H).
- Mehmed Esad, *Üss-i Zafer*, 1. Baskı, İstanbul, 1243 (H).
- Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'a-Nüvîs Es'ad Efendi Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.
- Mustafa İbn İbrahim, *Fenn-i Humbara ve Sanâyi'-i Ateşbâzi*, haz. Salim Aydüz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 65, İstanbul 2015.
- Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül Vukuat, Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, C I-II, TTK Yayınları, Ankara 1979.
- Mustafa Şevket, *Fenn-i Harb*, C II, İstanbul 1294 (H).

Mutlu, Şamil, *Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati: Mehmed Daniş Bey ve Eserleri (Neticetü'l-Vekâyi)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 3398, İstanbul 1994.

Nefer Ta'îmi, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege, No. 355.5

Nefer Ta'îmi, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege, K 675.

Nizâm-ı Cedîd Kanunları (1791-1800), haz. Yunus Koç-Fatih Yeşil, TTK Yayınları, Ankara 2012.

Ordonnance du Roi, Portant Règlement sur le Service Intérieur, la Police et la Discipline des Troupes d'Infanterie, De l'imprimerie de F. G. Levrault, Strasbourg 1818.

Ordonnance du Roi (1818), Chez Anselin et Pochard, Paris 1822.

Ordonnance du Roi (1818), Chez Anselin et Pochard, Paris 1832.

Ordonnance du Roi, Portant Règlement sur le Service Intérieur, la Police et la Discipline des Troupes de Cavalerie, De l'Imprimerie Royale, Paris 1818.

Ordonnance sur l'Exercice et les Manoeuvres de l'Infanterie du 4 mars 1831, Troisième Partie, Évolutions en Ligne, Paris 1831.

Ordonnance sur l'Exercice et les Évolutions de la Cavalerie: du 6 Décembre 1829: Première Partie: École du Cavalier–du Peleton et de l'Escadron–à Pied, Chez Anselin, Paris 1830.

Öğreten, Ahmet, *Nizâm-ı Cedîde Dâir Askerî Lâyihalar*, TTK Yayınları, Ankara 2014.

Ömer Naili, *Fenn-i Harb ve Târîh-i 'Askerî*, C II, İstanbul 1283 (H).

Phillips, W. Alison, *The War of Greek Independence 1821 to 1833*, New York 1897.

Piyâde-i Dâhiliyye Kânunnâme-i Hümâyûnu, SK, Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, No. 10952.

“Ragıp Efendi'nin Islahat Layihası, Mahmud II Devri”, *Tarih Vesikaları Dergisi*, C I, S. 5, 1942, s. 356-368.

Règlement Concernant l'Exercice et les Manoeuvres de l'Infanterie du 1er Août 1791,
Magimel, Paris 1791.

Règlement Concernant l'Exercice et les Manoeuvres de l'Infanterie du 1er Août 1791,
Magimel, Paris, 1793.

Règlement Concernant l'Exercice et les Manoeuvres de l'Infanterie du 1er Août 1791,
Anselin et Pochard-Magimel, 1821.

*Règlement Provisoire Concernant le Service Intérieur, la Police et la Discipline des
Troupes d'Infanterie*, De l'Imprimerie Royale, Paris 1788.

Sakin, Orhan, *Yeniçeri Ocağı: Tarihi ve Yasaları*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul
2011.

Slade, Adolphus, *Records of Travels in Turkey, Greece, etc. And of a Cruise in the
Black Sea with the Capitan Pasha*, Saunders and Otley, London 1854.

Süvariânın Hidmet-i Dâhiliye Kanunnâmesi, Seyfettin Özege, No. 12635/SÖ 1286
[1869] k.1, Mekteb-i Fünûn-u Harbiye-i Matbaası, İstanbul 1869.

Şirvanlı Fatih Efendi, *Gülzâr-ı Fütûhât (Bir Görgü Tanığının Kalemîyle Yeniçeri
Ocağı'nın Kaldırılışı)*, haz. Mehmet A. Beyhan, Kitabevi Yayınları, İstanbul
2001.

Ta'lim-i Asâkir-i Piyadegân ma'a Topçuyân, İstanbul 1250 (H).

Ta'limnâme-i Piyâdegân, Kitâb-ı Evvel, SK, Hüsrev Paşa, No. 803.

Ta'limnâme-i Piyâdegân, Kitâb-ı Sâni, No. 37, 1245 (H).

Ta'limnâme-i Piyâdegân, Cild-i Sâlis, ZA. 1245 (H).

Ta'limnâme-i Süvâriyân, Süvâri 'Asâkirine Mahsûs Manej Ta'limnâmesi, C I.

Tahsin, Rıza, *Mir'ât-ı Mekteb-i Tıbbiyye-i Şâhâne*, Şam Matbaası, Şam 1322 (H).

Topçu Alayı Ta'limi, SK, Hüsrev Paşa, No. 790M, İstanbul 1250 (H).

Ünal, Uğur, "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Süvârî Nizâmnâmesi", *Kastamonu
Eğitim Dergisi*, C XIV, S. 1, Mart 2006, s. 265-276.

Vauban, *Terceme-i Risâle-i Fenn-i Lağım*, İstanbul 1207 (H).

Walsh, Robert, *A Residence at Constantinople*, C II, F. Westley and A. H. Davis Stationers' Hall Court, London 1836.

Takvim-i Vekayi

No. 1, (25 CA. 1247); No. 4, (21 C. 1247); No. 14, (3 N. 1247); No. 63, (8 RA. 1249); No. 31, (30 M. 1248); No. 61, (8 S. 1249); No. 3, (14 C. 1247/); No. 18, (14 L. 1247); No. 36, (21 RA. 1248); No. 23, (21 ZA. 1247); No. 5, (28 C. 1247); No. 7, (13 B. 1247); No. 21, (7 ZA. 1247); No. 32, (13 S. 1248); No. 35, (16 RA. 1248); No. 10, (4 Ş. 1247); No. 26, (17 Z. 1247); No. 28, (5 M. 1248); No. 24, (3 Z. 1247); , No. 39, (18 R. 1248); No. 44, (13 C. 1248); No. 45, (24 C. 1248); No. 37, (2 R. 1248); No. 87, (29 RA. 1250)

3. ARAŞTIRMALAR

Acun, Fatma, "Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Timar Sistemi ve Uygulaması", *Türkler Ansiklopedisi*, C IX, Ankara 2002, s. 899-908.

Ağır, Seven, "Peripheralization of the Ottoman Economy 1838–1908", *Political Economy of Development in Turkey 1838–Present*, ed. Emre Özçelik-Yonca Özdemir, Palgrave Macmillan, Singapore 2022, s. 47-78.

Aksan, Virginia H., *Kuşatılmış Bir İmparatorluk: Osmanlı Harpleri (1700-1870)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 3. basım, İstanbul 2017.

Akyıldız, Ali, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993.

Alper, Ömer M., "İtaat", *DİA*, C XXIII, İstanbul 2001, s. 444-445.

Altundağ, Şinasi, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı: Mısır Meselesi 1831-1841*, TTK Yayınları No: 7, Ankara 1945.

Arslan, Ahmet, "Aydınlanma", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C I, S. 2, 1992, s. 23-32.

Arslan, Dursun, "Tarihsel Konumu ve Mimarisiyle Nusretiye Camii", *Arış Dergisi*, S. 13, 2018, s. 53-85.

Atılğan, Cem, "Mansûre Ordusunda Birlik Eğitimine Bir Örnek: Piyade Bölüğünün Ateş İdare Usûlleri (1832-1838)", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD) Dergisi*, S. 34, 2021, s. 7-33.

- Ayar, Mesut, *Yeniçeri Ocağı'nın İlgasından Sonra Bektaşî Tarikatı*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998.
- Aykurt, Çetin, "Padişah-Halk Buluşmasını Temin Eden Törenlerden Birisi: Cuma Selamlığı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C XVI, S. 1, 2001, s. 201-204.
- Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 3. baskı, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2016.
- Başer, Alper, "Osmanlı Devleti'ne Sığınan Potkalı Kazaklarının İskânlarına ve Faaliyetlerine Dair Gözlemler (1775-1826)", *Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri Sempozyumu: Kazak Dönemi (1500-1800) Bildiriler*, ed. Volodimir Melnik-Mehmet Alpargu-Yücel Öztürk-Ferhat Turanlı-Muhammed Bilal Çelik, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2015, s. 535-554.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, 18. Baskı, İstanbul 2012.
- Bingöl, Sedat, "Serezli (Sirozî) Yusuf Paşa'nın Kriptografisi Hakkında Notlar", *Humanitas*, C X, S. 20, Ekim 2017, s. 67-92.
- Bitis, Alexandr, *The Russian Army and the Eastern Question, 1821-34*, The London School of Economics and the Political Science, Yayınlanmamış Doktora Tezi, London 2000.
- Beşikçi, Mehmet, "Askeri Modernleşme, Askeri Disiplin ve Din: Düzenli Kitle Orduları Çağında Osmanlı Ordusu'nda Tabur İmamları", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C XI, S. 1, 2016, s. 1-33.
- Beydilli, Kemal, "İstanbul'da Kara ve Deniz Mühendishanelerinin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1775-1839)", *Antikçağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, C IX, İstanbul 2015, s. 322-343.
- _____, "Kabakçı isyanı Sonrasında Akabinde Hazırlanan Hüccet-i Şer'iyye", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 4, Nisan 2001, s. 33-48.
- _____, "Küçük Kaynarca'dan Tanzimât'a Islâhât Düşünceleri", *İlmi Araştırmalar Dergisi*, S. 8, Ocak 1999, s. 25-64.

- _____, *Osmanlı'da İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2013.
- _____, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne Mühendishâne Matbaası ve Kütüphânesi (1776-1826)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1995.
- _____, "Reşid Mehmed Paşa", *DİA*, C XXXV, İstanbul 2008, s. 12-14.
- _____, "Vak'a-i Hayriye", *DİA*, C XLII, İstanbul 2000, s. 454-457.
- _____, "II. Mahmud: Yüzyılın Müceddidi", 2021.
- Bilge, Mustafa L., "Mustafa Paşa, Buşatlı", *DİA*, C XXXI, Ankara 2020, s. 344-345.
- Bilgin, Zeynep, *Ağa Hüseyin Paşa'nın Hayatı ve Faaliyetleri (1776-1849)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.
- Birinci, Ali, "Birgivi Risâlesi: İlk Dinî Kitab Niçin Nasıl Basıldı?", *220. Yılında Üsküdar Matbaası*, ed. Bahtiyar İstekli, Üsküdar Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2023, s. 61-65.
- Black, Jeremy, "Devrim ve Napolyon Savaşları", Top, Tüfek ve Süngü, *Yeniçağda Savaş Sanatı*, ed. Jeremy Black, çev. Yavuz Alogan, İstanbul 2003, s. 233-255.
- Bolat, Cahide, *Redif Askeri Teşkilatı (1834-1876)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2000.
- Boztaş, Fırat, *Mehteran-ı Hayme-i Hassa: Osmanlıda Sabit Olmayan Yaşam Alanlarının Tasarlanması*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2022.
- Bröckling, Ulrich, *Disiplin, Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2008.
- Cezar, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (18. yüzyıldan Tanzimat'a Mali Tarih)*, Alan Yayıncılık, Ankara 1986.
- Malara, Consuelo Emilj, *Tanzimat Reformları ve İtalyanlar (1838-1876)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2018.

- Costanza, Maurizio, "Antonio Baratta e Giovanni Timeteo Calosso: Due Sudditi Sardinella Constantinopoli di Mahmud II", *Quaderni di Oriente Moderno*, C XXIV, S. 1, 2010 Torino, s. 37-55.
- Crevelde, Martin van, *The Art of War and Military Thought*, Cassell, London 2000.
- Çadırcı, Musa, *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Askerlik*, İmge Kitabevi, Ankara 2008.
- Çağlak, Erkut- Filiz, Sevil, "Türk Devlet Geleneğinde Askerî Müzik ve Askerî Müzik Eğitimi", *Sahne ve Müzik Eğitim-Araştırma e-Dergisi*, S. 7, Temmuz 2018, s. 29-56.
- Çelik, Yüksel, Asâkir-i Mansûre Ordusunda Talim Sisteminin Değişmesi ve Avrupalı Uzmanların Rolü (1826-1839), *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 19, 2008, s. 87-118.
- _____, *Şeyhü'l-Vüzera Koca Hüsrev Paşa*, TTK Yayınları, Ankara 2013.
- Çürük, Cenap, "Çadır Mehterleri", *DİA*, C VIII, İstanbul 1993, s. 165-166.
- Dassano, Fabrizio, "Giovanni Timeteo Calosso da Chivasso alla Sublime Porta del Sultano Mahmud II", *Il Risveglio Popolare*, 4 Şubat 2021.
- Demir, Emel, *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Reformu: Çanakkale Hapishanesi Örneği*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2013.
- Erbaş, Ali, *II. Mahmud Döneminde İşkodralı Mustafa Paşa İsyanı*, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2022.
- Fahmy, Khaled, *All the Pasha's Men: Mehmed Ali, his Army and the Making of Modern Egypt*, Cairo Press, Cairo 2002.
- Foucault, Michel, *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet A. Kılıçbay, 6. baskı, İmge Kitabevi, Ankara 1992.
- Gat, Azar, *The Origins of Military Thought from Enlightenment to Clausewitz*, Oxford University Press, New York 1989.

- Geçer, Kadir Türker, *Osmanlı İmparatorluğu Askerî Kıyafetleri 1826-1922*, Hisart Canlı Tarih Müzesi Kültür Yayınları, İstanbul 2020.
- Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, 10. Basım, İstanbul 2013.
- Gök, Hayrullah, *Arşiv Belgeleri Işığında Kara Harp Okulu Tarihi (1834-1883)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005.
- Gökbilgin, M. Tayyib, *Rumeli’de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 748, İstanbul 1958.
- Gül, Abdülkasim, *Yeniçeriliğin Tarihi: Yeniçeri Ocağı’nın Teşkilat Yapısı ve Nefer Kaynağı*, C I, Küre Yayınları, İstanbul 2022.
- Gündüzalp, Ümit A., *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin Balkanlarda İnşa Ettirdiği Kışlalar*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2021.
- Gürses, Fatih, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminde Harbiye’de Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri (1894-1914)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2021.
- Halaçoğlu, Yusuf, “Evlâd-ı Fâtihân”, *DİA*, C XI, İstanbul 1995, s. 524-525.
- _____, “Humbaracı”, *DİA*, C XVIII, İstanbul 1998, s. 349-350.
- Hintze, Otto, “Military Organization and the Organization of the State”, *The Historical Essays of Otto Hintze*, ed. Felix Gilbert, Oxford University Press, New York 1975, s. 178-215.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, “Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Başhocası İshak Efendi, Hayatı ve Çalışmaları Hakkında Arşiv Belgelerine Dayalı Bir Değerlendirme Denemesi”, *Belleten*, C LIII, S. 207-208, 1989, s. 735-768.
- İlgürel, Mücteba, “Subaşı”, *DİA*, C XXXVII, İstanbul 2009, s. 447-448.
- İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C I, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000.

_____, "Ottoman Methods of Conquest", *Studia Islamica*, S. 2, 1954, s. 103-129.

_____, "Timar", *DİA*, C XLI, İstanbul 2012, s. 168-173;

İpşirli, Mehmet, "Cuma Selamlığı", *DİA*, C VIII, İstanbul 1993, s. 90-92.

Kaçar, Mustafa, *Osmanlı Devleti'nde Bilim ve Eğitim Anlayışında Değişmeler*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1994.

_____, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askerî Sahada Yenileşme Döneminin Başlangıcı", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 1, 1995, s. 209-225.

Karagöz, Ali, "Ali Okulu (1960-1975)" *Türk Maarif Ansiklopedisi*, C I, s. 192-194.

Karakuş, Sadık E., "Mora Valisi İbrahim Paşa'nın Kaleminden Modon, Koron ve Navarin'in İsyanlılardan Alınması", *Savaş Tarihi (Olaylar, Olgular Yorumlar)*, ed. Erdal Korkmaz, Sadık E. Karakuş, Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale 2023, s. 165-197.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C V, TTK Yayınları, Ankara 2007.

Kış, Salih, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa Hadisesinde Konya Muharebesi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2004.

Koçak, Turgay, *Osmanlı Ordusu Geri Hizmet Birlikleri'nde Teşkilat ve Dönüşüm: Cebeci Ocağı*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2023.

Kuzucu Serhat, *Osmanlı Ordusu ve Sefer Lojistiği (1453-1789)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2017.

Köprülü, Orhan F., "Galib Paşa, Mehmed Said", *DİA*, C XIII, İstanbul 1996, s. 329-331.

Kutluer, İlhan, "Fesad", *DİA*, C XII, İstanbul 1995, s. 421-422.

_____, "İlim", *DİA*, C XXII, İstanbul 2000, s. 109-114.

Kutluoğlu, Muhammed H., "İbrahim Paşa, Kavalalı", *DİA*, C XXI, İstanbul 2000, s. 330-333.

- Kütükoğlu, Mübahat S., "Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu: Redif-i Asakir-i Mansûre", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 12, 1982, s. 127-158.
- Levy, Avigdor, "The Contribution of Zaporozhian Cossacks to Ottoman Military Reform: Documents and Notes", *Harvard Ukrainian Studies*, C VI, S. 3, Eylül 1982, s. 372-413.
- _____, *The Military Policy of Sultan Mahmud II (1808-1839)*, Harvard University History and Middle Eastern Studies, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cambridge, Massachusetts 1968.
- Mazower, Mark, *The Greek Revolution: 1821 and the Making of Modern Europe*, (Epub), Penguin Press, 2021.
- Meinecke, Friedrich, *Devlet Aklı, Modern Çağda Devlet Aklı Düşüncesi*, çev. M. Sami Türk, Albaraka Yayınları, İstanbul 2021.
- Mufasssal Osmanlı Tarihi*, haz. Mithad Sertoğlu-Mustafa Cezar, C V, Güven Yayınevi, İstanbul 1971.
- Nafziger, George F., *The French Army, Royal, Republican & Imperial (1788-1815)*, The Infantry Part I, Raider Books, Leeds 1987.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2007.
- Parker, Geoffrey, *Askeri Devrim: Batı'nın Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800*, Küre Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2014.
- Patacı, Özlem Oral, "Ampir Üslûbu'nda Bir Sultan Camii: Nusretiye Camii", *Akademik Bakış Dergisi*, S. 59, Ocak-Şubat 2017, s. 169-207.
- Punar, Bünyamin, *Askeri Dönüşüm Çağında Osmalı Timar Sistemi (1645-1739)*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2024.
- Oğuz, Mustafa-Akgündüz, Ahmet, "Hüccet", *DİA*, C XVIII, İstanbul 1998, s. 446-450.
- Ortaylı, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, 3. Baskı, Ankara 2010.

- Öz, Mehmet, *Kanun-ı Kadîmin Peşinde: Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumcuları*, Dergâh Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2013.
- _____, "Klasik Dönem Osmanlı Siyasî Düşüncesi: Tarihî Temeller ve Ana İlkeler", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, C XXII, S. 1, 1999, s. 27-33.
- Öz, Necdet, *Osmanlı Askerî Bilgi Üretim Sürecinde Dönüşüm ve Askerleştirme Süreçlerine Etkileri (1792-1918)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2021.
- _____, *Tabhane ile Takvimhane'nin Birleşmesi ve Basılan Eserler (1824-1840)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012.
- Özcan Abdülkadir, "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye", *DİA*, C III, İstanbul 1991, s. 457-458.
- _____, "Hassa Ordusu", *DİA*, EK-I, Ankara 2020 s. 541-543.
- _____, "Hassa Ordusunun Temeli Mu'allem Bostaniyân-ı Hâssa Ocağı Kuruluşu ve Teşkilâtı", *Tarih Dergisi*, S. 34, İstanbul 1984, s. 347-396.
- _____, "Lağımçı Ocağı", *DİA*, C XXVII, Ankara 2003, s. 49-50.
- Özekmekçi, Mustafa M., "II. Mahmud Dönemi'nde Standart Sağlama Çabalarına Bir Örnek: Orduya Dair İki Vesikayı Anlamlandırmak", *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, C 31, S. 1, s. 55-78.
- Özel, Ahmet, "Mukabele bi'l-Misl", *DİA*, C XXXI, Ankara 2020, s. 103-107.
- Özen. Özlem, *II. Mahmud Dönemi Askerî Islahat Sürecinde Ortaya Çıkan Kışla Yapıları ve Mimari Özellikleri*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013.
- Özkaya, Yücel, "18. Yüzyılın Sonlarında Timar ve Zeametlerin Düzeni Konusunda Alınan Tedbirler ve Sonuçları", *Tarih Dergisi*, S. 32, 1979, s. 219-254.
- Öztürk, Nazif, "Evkâf-ı Hümayun Nezâreti", *DİA*, C XI, İstanbul 1995, s. 521-524.

- Öztürk, Sibel İ., *The Effects of the Abolition on the Bektashi Order*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2012.
- Palmer, R. R., "Frederick the Great, Guibert, Bülow: From Dynastic to National War", *Makers of the Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*, ed. Peter Paret, Princeton University Press, New Jersey 1986, s. 91-119.
- Quimby, Robert S., *The Background of Napoleonic Warfare, The Theory of Military Tactics in Eighteenth-Century France*, Colombia University Press, Newyork 1957.
- Rosenthal, Erwin I. J., *Ortaçağ'da İslam Siyaset Düşüncesi*, çev. Ali Çaksu, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.
- Rothenberg, Gunther E., *The Art of Warfare in the Age of Napoleon*, Indiana University Press, Indiana 1980.
- Sarı, Nil, "Mekteb-i Tıbbiye", *DİA*, C XXIX, Ankara 2004, s. 2-5.
- Sariyannis, Marinos, *A History of Ottoman Military Thought up to the Early Nineteenth Century*, Brill, Leiden 2019.
- Selçuk, Hüseyin, *Benderli Mehmed Selim (Sırrı) Paşa'nın Hayatı, İdari ve Siyasi Faaliyetleri (1771-1831)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.
- Shaw, Stanford J., "The Origins of Ottoman Military Reform: The Nizam-ı Cedid Army of Sultan Selim III", *The Journal of Modern History*, C XXXVII, S. 3, 1965, s. 291-306.
- Shaw, Stanford J.–Shaw, Ezel K., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C II, çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul 2010.
- Sinoué, Gilbert, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa: Son Firavun*, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitapçılık, İstanbul 1999.
- Sunar, Mehmet M., *Arş İleri: Asâkir-i Mansûre Ordusunda Teşkilat, Talim ve Talimnameler*, Okur Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2016.

- _____, *Cauldron of Dissent: A Study of the Janissary Corps, 1807- 1826*, Binghamton University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, New York 2006.
- Şakar, Sezer Ö., *Birgivi Muhammed Efendi'nin Manzum Vasiyyet-nâmesi (Eleştirili Metin-Dil İncelemesi-Sözlük)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Şimşek, Veysel, *The Grand Strategy of Ottoman Empire, 1826-1841*, McMaster Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hamilton 2015.
- Şirin, Veli, *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Ordusu ve Seraskerlik*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.
- Turan Arslan, Ahmet, *İmam Birgivi, Hayatı Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*, Seha Yayınları, İstanbul 1992.
- Turan, Şerafettin, "II. Mahmud'un Reformlarına İtalyan Etki ve Katkısı", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri, Bildiriler*, İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 1990, s. 113-125.
- _____, "1829 Edirne Antlaşması", *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C 9, S. 1-2, s. 111-151.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III. Cilt, 5. Kısım (1793-1908)*, Gnkur. Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Ankara 1978.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı-Rus Harbi (1828-1829) Etüt, C III 5. Kısım Eki*, Gnkur. ATASE Yayınları, Ankara 1978.
- Uyar, Mesut, *Savaş ve Ordu: Ordu Bilgisi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2022.
- Uyar, Mesut-Erickson, Edward J., *Osmanlı Askeri Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2014.
- Uzunçarşılı, İsmail H., *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara 1984.
- _____, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları*, C I, TTK Yayınları, Ankara, 1988.

- Varol, Muharrem, *Bektaşiliğin İlgası Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Tarikat Politikaları (1826-1866)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011.
- "Yapısal Fonksiyonalizm", *Felsefe Sözlüğü*, haz. Ahmet Cevizci, 6. Baskı, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 1744-1745.
- Yaramış, Ahmed, *II. Mahmud Dönemi'nde Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye (1826-1839)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2002.
- _____, "Mehterhâne-i Âmire Ocağı'nın Islahı (1826)", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C XV, S. 1, 2013, s. 31-44.
- Yeşil, Fatih, *Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi Ebubekir Râtib Efendi (1750-1799)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010.
- _____, *İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu: Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016.
- _____, "Nizâm-ı Cedîd Ordusunda Tâlim ve Terbiye (1790-1807)", *Tarih Dergisi*, S. 52, 2011, s. 27-85.
- _____, *Trajik Zafer: Büyük Güçlerin Doğu Akdeniz'deki Siyasi ve Askeri Mücadelesi (1806-1807)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
- Yıldırım, Duran Ali, "Ayetler Işığında Bireysel ve Toplumsal Fesad Sebepleri", *Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C VII, S. 13, 2016, s. 123-147.
- Yıldız, Gültekin, *Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009.
- Yıldız Murat, *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Bostancı Ocağı*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008.
- Yıldız, Nedim, "A Short History of Conscience, Authority and Obedience", *Felsefe Arkivi*, S. 49, 2018, s. 1-12.

Yüksel, Yakup, "Kur'an'da Fesât Kavramı ve Müfsitlerin Nitelikleri", *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 3, 2020, s. 45-80.

4. ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.4.211.pdf> (Erişim Tarihi: 03. 01. 2025)

<https://www.latlong.net/place/istanbul-turkey-2242.html> (Erişim Tarihi: 07. 02. 2025)

<https://aa.usno.navy.mil/data/index> (Erişim Tarihi: 07. 02. 2025)

EK-1. BOA, HAT, 1418/57987 SAYILI MANSÛRE KANUNNAMESİ'NİN DİĞER KANUNNAMELERLE KARŞILAŞTIRMALI TEŞKİLAT ÇİZELGESİ

Sağkol ve Solkol Tertibine Dâhil Olmayan Sergerde ve Sairenin Bir Senelik Maaşları

RÜTBE	Nefer	Aylık	Senelik	AÇIKLAMA
Binbaşı	1	750	9.000	Boş bırakılması, 11 kanunnamenin de aynı olduğu anlamına gelmektedir. Miktarlar kuruş cinsindendir.
Topçubaşı	1	200	2.400	
Topçubaşı Mülazımı	1	100	1.200	HAT 1418/57990, 1418/57991, 297/17665 ve TSMA. e., 685/14 ile aynıdır. KAD I ve ANND VI, MAD. d., 9002, İÜ 5824 no.lu Kanunname, HAT 299/17708 ve 1438/59106 sayılı Kanunnamelerde ise topçu çvş. olarak geçmektedir. Mülazım yoktur. Mevcut ve maaşlar aynıdır.
Arabacıbaşı	1	150	1.800	
Arabacıbaşı Mülazımı	1	80	960	HAT, 1418/57990, 1418/57991, 297/17665 ve TSMA. e., 685/14 ile aynıdır. KAD I ve ANND VI, MAD. d., 9002, İÜ 5824 no.lu Kanunname, HAT 299/17708 ve 1438/59106 sayılı Kanunnamelerde ise arabacı çvş. olarak geçmektedir. Mülazım yoktur. Mevcut ve maaşlar aynıdır.
Cebecibaşı	2	300	3.600	HAT, 1418/57990, 1418/57991, 297/17665 ve TSMA. e., 685/14 ile aynıdır. Beherine 150 kuruş tahsis edilmiştir. Farklı olarak, KAD I ve ANND VI, MAD. d., 9002, İÜ 5824 no.lu Kanunname, HAT, 299/17708 ve 1438/59106 sayılı Kanunnamelerde ise "cebehanecibaşının" sayısı bir, aylık maaşı 130 ve senelik maaşı 1.560 kuruştur. Ayrıca bu satırın altında, aylık maaşı 60, senelik toplamı 720 kuruş olan bir de cebehaneci çvş. vardır. Sayının 2 olması, ceb. çvş.nun da cebecibaşı gibi gösterildiğini düşündürmektedir. Ama bu seferde ayrıışan iki grup kanunname arasında maaş farkı olmaktadır.
Mehterbaşı	1	140	1.680	
Surnazenbaşı	1	60	720	
E'imme Efendiler	12	360	4.320	Beherine 30 kuruş tahsis edilmiştir.
Mühendis Halifesi	1	75	900	Farklı olarak, HAT, 1418/57990, 1418/57991, TS. MA. e., 685/14, 1 ve 6 no.lu Kanunname defterleri, MAD. d., 9002, İ.Ü. 5824 no.lu Kanunname, 299/17708, 1438/59106 sayılı Kanunnamelerde "mühendis hocası" olarak geçmektedir. Maaşları aynıdır.
Mühendis Mülazımı	1	50	600	
Hekim	1	75	900	
Cerrah	1	75	900	
Yoklama Katibi	2	500	6.000	Beherine 250 kuruş tahsis edilmiştir. 1418/57990, 1418/57991, 297/17665 ve TSMA. e., 685/14 ile aynıdır. 1 ve 6 no.lu Kanunname defterleri, MAD. d., 9002, İ.Ü. 5824 no.lu Kanunname, 299/17708, 1438/59106 sayılı Kanunnamelerde ise yoklama katibi yoktur.
TOPLAM	27	2.915	34.980	HAT, 1418/57990, 1418/57991, 297/17665 ve TSMA. e. 685/0014 ile aynıdır. 1 ve 6 no.lu Kanunname defterleri, MAD. d., 9002, İ.Ü. 5824 no.lu Kanunname, HAT, 299/17708, 1438/59106 sayılı Kanunnamelerde ise yukarıda belirtilen farklılıklar (cebehaneci çvş. ve yoklama katibi) sebebiyle bnb. hariç 24 kişinin aylık maaşı 2.305, senelik maaş yekûnu 27660 kur. olarak verilmiştir. Ayrıca bu grupta tertip karargâhının sayısına binbaşısı eklememesine rağmen aylık ve senelik toplam maaşlara binbaşının maaşı eklenmiştir.

Sağkol Olarak Tertip Olunan Ağa ve Neferat-ı Sairenin Bir Senelik Maaşları

RÜTBE	Nefer	Aylık	Senelik	AÇIKLAMA
Sağkol Ağası	1	400	4.800	
Sağkol Mülazımı	1	250	3.000	
Yüzbaşı	6	1.080	12.960	Beherine 180 kuruş tahsis edilmiştir.
Yüzbaşı Mülazımı	12	1.440	17.280	Beherine 120 kuruş tahsis edilmiştir.
Sancaktar	6	600	7.200	Beherine 100 kuruş tahsis edilmiştir.
Çavuş	6	360	4.320	Beherine 60 kuruş tahsis edilmiştir.
Onbaşı	60	1.800	21.600	Beherine 30 kuruş tahsis edilmiştir.
Sağkol Neferatı	540	8.100	97.200	Beherine 15 kuruş tahsis edilmiştir.
Topçu Çavuşu	6	240	2.880	Beherine 40 kuruş tahsis edilmiştir. HAT, 1418/57990, 1418/57991, 297/17665 ve TS. MA. e., 685/14 ile aynıdır. 1 ve 6 no.lu Kanunname defterleri, MAD. d., 9002, İ.Ü. 5824 no.lu Kanunname, HAT, 299/17708, 1438/59106 sayılı Kanunnamelerde ise topçu çavuşu yerine "top ustası" vardır. Mevcut ve maaşları aynıdır.
Top Halifesi	6	180	2.160	Beherine 30 kuruş tahsis edilmiştir.
Topçu Neferi	48	720	8.640	Beherine 15 kuruş tahsis edilmiştir.
Arabacı Halifesi	6	180	2.160	Beherine 30 kuruş tahsis edilmiştir.
Arabacı Neferatı	30	450	5.400	Beherine 15 kuruş tahsis edilmiştir. HAT, 1418/57990, 1418/57991, 297/17665 ve TS. MA. e., 685/14 ile aynıdır. 1 ve 6 no.lu Kanunname defterleri, MAD. d., 9002, İ.Ü. 5824 no.lu Kanunname, HAT, 299/17708, 1438/59106 sayılı Kanunnamelerde ise neferat sayısı 24 olarak geçmektedir. Buna binaen aylık maaş 360, senelik maaş 4.320 kuruş olarak hesaplanmıştır.
Surnazen	2	30	360	Beherine 15 kuruş tahsis edilmiştir. HAT, 1418/57990, 1418/57991, 297/17665 ve TS. MA. e., 685/14 ile aynıdır. Bununla beraber 1 ve 6 no.lu Kanunname defterleri, MAD. d., 9002, İ.Ü. 5824 no.lu Kanunname, HAT, 299/17708, 1438/59106 sayılı Kanunnamelerde, arabacı neferatından sonra cebehaneci neferatı yer almaktadır. Sayıları 12, beherine 15 kuruş olmak üzere aylık 180, senelik 2.160 kuruş tahsis edilmiştir. Surnazen, cebehaneci neferatından sonra yer almaktadır ve sayı-maaş miktarları aynıdır.
Tablzen	2	30	360	Beherine 15 kuruş tahsis edilmiştir.
Sade Nârazen	2	30	360	Beherine 15 kuruş tahsis edilmiştir.
Zilzen	2	30	360	Beherine 15 kuruş tahsis edilmiştir. İ.Ü. 5824 no.lu Kanunname'de zilzen başı olarak geçmektedir.
Tranpeteci	2	30	360	Beherine 15 kuruş tahsis edilmiştir. İ.Ü. 5824 no.lu Kanunname'de tranpeteci başı olarak geçmektedir.
Saka	6	120	1.440	Beherine 20 kuruş tahsis edilmiştir.
Nefer Kâtibi	1	150	1.800	
SAĞKOLUN TOPLAMI	745	16.220	194.640	HAT, 11418/57990, 1418/57991, 297/17665 ve TS. MA. e., 685/14 ile aynıdır. Fakat, 1 ve 6 no.lu Kanunname defterleri, MAD. d., 9002, İ.Ü. 5824 no.lu Kanunname, 299/17708, 1438/59106 sayılı Kanunnamelerde yukarıda belirtilen farklılıklar sebebiyle (arabacı neferatı ve cebehaneci neferatı) toplam mevcut 751, aylık maaş toplamı 16.310, senelik maaş toplamı ise 195.720 kuruştur.

Solkol Olarak Tertip Olunan Ağa ve Neferat-ı Sairenin Bir Senelik Maaşları

RÜTBESİ	Nefer	Aylık	Senelik	AÇIKLAMA
Solkol Ağa	1	400	4.800	
Solkol Mül.	1	250	3.000	
Yüzbaşı	6	1.080	12.960	Beherine 180 kuruş tahsis edilmiştir.
Yüzbaşı Mül.	12	1.440	17.280	Beherine 120 kuruş tahsis edilmiştir.
Sancaktar	6	600	7.200	Beherine 100 kuruş tahsis edilmiştir.
Çavuş	6	360	4.320	Beherine 60 kuruş tahsis edilmiştir.
Onbaşı	60	1.800	21.600	Beherine 30 kuruş tahsis edilmiştir.
Solkol Nef.	540	8.100	97.200	Beherine 15 kuruş tahsis edilmiştir.
Topçu Çavuşu	6	240	2.880	Beherine 40 kuruş tahsis edilmiştir. HAT, 1418/57990, 1418/57991, 297/17665 ve TS. MA. e., 685/14 ile aynıdır. 1 ve 6 no.lu Kanunname defterleri, MAD. d., 9002, İ.Ü. 5824 no.lu Kanunname, HAT, 299/17708, 1438/59106 sayılı Kanunnamelerde ise topçu çvş. yerine "top ustası" vardır. Mevcut ve maaşları aynıdır.
Top Halifesi	6	180	2.160	Beherine 30 kuruş tahsis edilmiştir.
Topçu Neferi	48	720	8.640	Beherine 15 kuruş tahsis edilmiştir.
Arabacı Halifesi	6	180	2.160	Beherine 30 kuruş tahsis edilmiştir.
Arabacı Neferatı	30	450	5.400	Beherine 15 kuruş tahsis edilmiştir. HAT, 1418/57990, 1418/57991, 297/17665 ve TS. MA. e., 685/14 ile aynıdır. 1 ve 6 no.lu Kanunname defterleri, MAD. d., 9002, İ.Ü. 5824 no.lu Kanunname, HAT, 299/17708, 1438/59106 sayılı Kanunnamelerde ise neferat sayısı 24 olarak geçmektedir. Buna binaen aylık maaş 360, senelik maaş 4.320 kuruş olarak hesaplanmıştır.
Surnazen	2	30	360	Beherine 15 kuruş tahsis edilmiştir. HAT, 1418/57990, 1418/57991, 297/17665 ve TS. MA. e., 685/14 ile aynıdır. Bununla beraber 1 ve 6 no.lu Kanunname defterleri, MAD. d., 9002, İ.Ü. 5824 no.lu Kanunname, HAT, 299/17708, 1438/59106 sayılı Kanunnamelerde, arabacı neferatından sonra cebahaneci neferatı yer almaktadır. Sayıları 12, beherine 15 kuruş olmak üzere aylık 180, senelik 2.160 kuruş tahsis edilmiştir. Surnazen, cebahaneci neferatından sonra yer almaktadır. Mevcut ve maaş miktarları aynıdır.
Tablzen	2	30	360	Beherine 15 kuruş tahsis edilmiştir.
Sade Nârazen	2	30	360	Beherine 15 kuruş tahsis edilmiştir.
Zilzen	2	30	360	Beherine 15 kuruş tahsis edilmiştir. İ.Ü. 5824 no.lu Kanunname'de zilzen başı olarak geçmektedir.
Tranpeteci	2	30	360	Beherine 15 kuruş tahsis edilmiştir. İ.Ü. 5824 no.lu Kanunname'de tranpeteci başı olarak geçmektedir.
Saka	6	120	1.440	Beherine 20 kuruş tahsis edilmiştir.
Nefer Kâtibi	1	150	1.800	
SOLKOLUN TOPLAMI	745	16.220	194.640	HAT, 11418/57990, 1418/57991, 297/17665 ve TS. MA. e., 685/14 ile aynıdır. Fakat, 1 ve 6 no.lu Kanunname defterleri, MAD. d., 9002, İ.Ü. 5824 no.lu Kanunname, HAT, 299/17708, 1438/59106 sayılı Kanunnamelerde yukarıda belirtilen farklılıklar sebebiyle (arabacı neferatı ve cebahaneci neferatı) toplam mevcut 751, aylık maaş toplamı 16.310, senelik maaş toplamı ise 195.720 kuruştur.
TERTİBİN TOPLAMI	1517	35.350	424.260	HAT, 1418/57990, 1418/57991, 297/17665 ve TS. MA. e., 685/14 ile aynıdır. Aylık maaş sehven 35.350 hesaplanmıştır. Doğrusu 35.355 olmalıdır. Ayrıca bu dört kanunda tertibin toplam mevcudu 1.517 çıkmaktadır. Bu sefer bu kanunlar kendileriyle gelişmektedir. 1 ve 6 no.lu Kanunname defterleri, MAD. d., 9002, İ.Ü. 5824 no.lu Kanunname, HAT, 299/17708, 1438/59106 sayılı Kanunnamelerde ise toplam mevcut, bnb. hariç 1.526 hesaplanmıştır. Maaşlar bnb. dahil olmak üzere aylık 34.925, senelik 4.191.00 olarak hesaplanmıştır.

**EK-2. MANSÛRE ORDUSUNUN KURULUŞUNDAN 1243 MUHARREM (H)
DÜZENLEMESİ'NE KADAR İSTANBUL'DA LİVA VE KAZALARDAN TEŞKİL
EDİLEN TERTİP VE BÖLÜK SEVİYESİNDEKİ BİRLİKLERİN ÇİZELGESİ,
BOA, KK. D., 6799**

S.No.	Kurulduğu Yer	Komutan	Mevcut								AÇIKLAMA
			Kuruluş Mevcudu	Gayri Mev.				Genel Mev.	Personel Bütünlemesi	Hazır M.	
				Vef.	İhr.	F.	Top.				
1	İstanbul	Bnb. Mehmed Ağa	1.123	206	46	18	270	853	379	1.232	Bu tertip kurulur kurulmaz Bahr-ı Sefid Boğazı, Bozcaada ve Sakız Adası'na görevlendirilmiştir. 1243 Düzenlemesi ile iki tabura dönüştürülecektir.
2	İstanbul	Bnb. Ahmed Ağa	1.226	87	33	20	140	1.086	334	1.420	Bu tertip kurulduktan sonra Eğriboz'a görevlendirilmiş ve İstanbul'a döndükten sonra, Gurre-i Receb 1244 (H) (7 Ocak 1829) tarihinde iki tabura dönüştürülerek 5. Alay'a katılmıştır.
3	İstanbul	Bnb. Osmancıklı İbrahim Ağa	1.280	241	62	18	321	959	261	1.220	Bu tertip 1243 Düzenlemesi'nden sonra iki tabura dönüştürülüp 6. Alay'a katılmıştır.
4	İstanbul	Bnb. Veli Ağa	1.420	96	87	27	210	1.210	415	1.625	Bu tertip Evahir-i Şaban 1242 (H) (19-29 Mart 1827) tarihlerinde Yenişehir'e (Eğriboz grubu) intikal etmiştir. Görev bitimine, 4. Taburu teşkil edip, 11. Alay'a katılacaktır.
5	istanbul	Bnb. Mustafa Ağa	1.426	122	97	26	245	1.181	390	1.571	Bu tertip de yukarıdaki tertip gibi Yenişehir'e (Eğriboz grubu) görevlendirilmiştir. Görev bitiminde, 5. Tabur'u teşkil edip, 11. Alay'a katılacaktır.
6	İstanbul	Bnb. İsmail Ağa	1430	78	49	65	192	1.238	452	1690	Aynı şekilde, Yenişehir'e (Eğriboz grubu) görevlendirilmiştir. Görev bitiminde, 6. Tabur'u teşkil edip 11. Alay'a katılacaktır.
7	İstanbul		1.217	87	79	14	180	1.037	405	1.442	Aynı şekilde, aynı tarihte Yenişehir'e (Eğriboz grubu) görevlendirilmiştir. Görev bitiminde 7. Tabur'u teşkil edip 11. Alay'a katılacaktır.
8	İstanbul	Bnb. Arif Bey	1.180	96	66	33	195	985	345	1.330	Bu tertip Gurre-i Safer 1242 (H) (4 Eylül 1826) tarihinde kurulmuştur. İleride bir tabura dönüştürülerek, 8. Tabur ismini alacak ve Mehmed Paşa Livası'na katılacaktır.

S.No.	Kuruluğu Yer	Komutan	Mevcut								AÇIKLAMA
			Kuruluş Mevcudu	Gayri Mev.				Genel Mev.	Personel Bütünlemesi	Hazır Mev.	
				Vef.	İhr.	F.	Top.				
9	İstanbul	Bnb. Salih Bey	912	23	45	27	95	817	236	1.053	Bu birlik Mühimmat-ı Harbiyede teşkil edilmiştir. İleride iki tabura dönüştürölüp, bir taburu İzzet Paşa Livası'nın 1. Alayı'na, diğer taburu Davud Paşa Livası'nın 1. Alayı'na katılacaktır.
10	İstanbul	Bnb. Hüseyin Ağa	685	11	13	14	38	647	60	707	Bu birlik süvari birliğidir. 21 Safer 1242 (H) (24 Eylül 1826) tarihinde kurulmuştur. Belgelerde geçen Eğriboz'a grubuna dahil Altı Saf Süvari Tertibi bu birliktir. Görev dönüşü İstanbul'a vardığında emrindeki topçular Tophaneye, zabitan ve neferat ise Asâkir-i Hassa'ya katılmışlardır.
11	İstanbul		196					196		196	Bu birlik, sabık Kaymakam Hulusi Ahmed Paşa tarafından Babıalide iki bölük şeklinde tertip edilmiştir.
12	İstanbul		1.346					1.346		1.346	Bu birlik Tophanede kurulmuştur. Piyade tertibidir. Diğer tertipler görevlendirme ile İstanbul'dan ayrılınca bir süre kolluk kuvveti olarak görev yapmıştır. İleride Mansûre birliklerine dâhil olup, İskender Paşa Livası'nın 2. Alayı'na katılacaktır.
13	İstanbul		671					671		671	Tersane-i Amirede kurulmuş piyade birliğidir. Sonrasında 14. Alay'a katılacaktır.
14	İstanbul		196	3	7	1	11	185	9	194	İki bölük şeklinde teşkil edilmiştir. Sonradan Mühimmat-ı Hıyamiye Taburu'nun iki bölüğü olacaktır.

**Rumeli ve Anadolu'da Tertip Olarak Kurulmuş 1243 (H.) Muharrem
Düzenlemesi'yle Tabura Dönüştürülmüş Sonrasında Alayların Emrine Verilmiş
Birlikler**

S.No.	Kuruluşu Yeri	Komutan	Mevcut								AÇIKLAMA
			Kuruluş Mevcutu	Gayri Mev.				Genel Mev.	Personel Büt.	Hazır Mev.	
				Vef.	İhr.	F.	Top.				
1	Tirnova		196					196		196	İki bölük olarak kurulmuştur. İleride İstanbul'a çağırılıp mevcut alaylara katılacaktır.
2	Edirne	Bnb. Davud Ağa	1.426	107	83	35	225	1.201	465	1.666	Bu tertip Muharrem 1242 (H) (Ağustos-Eylül 1826) tarihinde kurulmuştur. Sonrasında Eğriboz'a görevlendirilmiştir (Eğriboz grubu). Görev bitiminde İstanbul'a dönmüş ve diğer tertiplerle beraber 11. Alay'a katılmıştır.
3	Edirne	Bnb. Mustafa Ağa	1.420	118	103	31	252	1.168	444	1.612	Tertip kurulduktan sonra, Esad Paşa tarafından iki tabura dönüştürülmüş, bir taburuna ? Bey ve bir taburuna Reşid Bey bnb. tayin olunmuştur.
4	Edirne	Bnb. Derviş Ağa	586	31	24	26	81	505	91	596	Esad P. tarafından kurulmuştur. Sonrasında İskender Paşa Livası'nın 2. Alay'ının 1. Taburu olacaktır.
5	Edirne	Bnb. Aşık Mehmed Ağa	511	62	31	21	114	397	63	460	Hüseyin Paşa tarafından kurulmuştur. Kurulduktan bir müddet sonra İstanbul'a çağırılmış ve neferatı diğer alaylara verilmiştir.
6	Edirne	Bnb. Bafralı Ali Ağa	641	25	17	17	59	582	11	593	Hüseyin Paşa tarafından kurulmuştur. Sonrasında İskender Paşa Livası'nın 1. Alay'ının 1. Taburu olacaktır.
7	İstanbul		697	41	73	27	141	556	19	575	Hüseyin Paşa tarafından kurulmuştur. Bu tertip Boğaz'da kurulmuş ve sonrasında neferatı Bursa ve ? tertipleriyle bütünlendirilmiştir. Sonrasında 5. Alayın 2. Taburu olacaktır. Neden diğer İstanbul birlikleriyle aynı çizelgede verilmediği anlaşılamamıştır.
8	Selanik	Bnb. Hacı Mehmed Ağa	1.419	196	146	378	720	699	596	1.295	Kurulduktan bir müddet sonra İstanbul'a çağırılmış ve iki tabura dönüştürülmüştür. Bir taburu Haydar Paşa Livası'nın 2. Alay'ının 3. Taburu'nu, diğer tabur ise Mehmed Paşa Livası'nın 2. Alay'ının 3. Taburu'nu teşkil edecektir.
9	Selanik		3.334	372	202	296	870 2.111	353	2.975	3.328	Bu tertip bölgedeki Evlad-ı Fatihan'dan teşkil edilmiştir. 17-26 Mart 1828 tarihli Kanun'la dört tabura dönüştürülecektir. İleride de 13. Alay olacaktır. Diğer istatistiki verilerden farklı olarak bu birliğin gayri mevcuduna 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın kayıpları da (2111) eklenmiştir. İlgili Savaşın 1243 Muharrem Kanunu'ndan ileri bir tarihte olduğu düşünüldüğünde listenin mantığına uymamaktadır. Fakat defteri olduğu gibi yansıtmak amacıyla düzeltilmemiştir. Ayrıca 2111 askerin, savaşta birliklerini terk edenler, vefat edenler ve ihraçlar oldukları belirtilmiştir. Alayını terk etmek ve firar arasında ne fark olduğu ise defterin yanıtlamadığı sorulardandır.

S.No.	Kurulduğu Yer	Komutan	Mevcut								AÇIKLAMA
			Kuruluş Mevcudu	Gayri Mev.				Genel Mev.	Personel Bütünlemesi	Hazır Mev.	
				Vef.	İhr.	F.	Top.				
10	Vidin		2.396	354	559	328	1.241	1.155	899	2.054	Vidin tertibi, 1243 Muharrem Düzenlemesi'yle iki tabura dönüştürülmüş, sonra iki tabur daha ilave edilip, İstanbul'a çağırılmıştır. 2 Safer 1247 (H) (13 Temmuz 1831) tarihinde İstanbul'a vardığında 9. Alay'ı teşkil etmiştir. S. 33'de bu birlikle ilgili farklı bir tarihin yoklaması mevcuttur.
11	Vidin		672	34	20	11	65	607	79	686	Ayrı bir tertip olarak kurulmasına rağmen, 1243 Düzenlemesi'nden sonra tabura dönüştürülecektir.
12	Şumnu	Bnb. Veli Ağa	547	92	63	38	193	354	72	426	Hüseyin Paşa tarafından kurulmuştur. İleride 5. Alay'ın 3. Taburu'nu teşkil edecektir.
13	Silistre		811	41	53	18	112	699	37	736	Silistre'de kurulan mahiyeli süvari tertibidir. İleride Mirza Paşa Süvari Livası'nın 1. Alayı olacaktır.
14	Silistre		796	69	72	41	182	614	60	674	Silistre'de kurulan diğer mahiyeli süvari tertibidir. İleride Mirza Paşa Süvari Livası'nın 2. Alayı olacaktır.
15	Manastır		825	73	89	17	179	646	185	831	İleride Miralay Mehmed Bey'in emir-komutasında Manastır Alayı'nı oluşturacaktır.
16	Filibe		392					392		392	Filibe'de tertip edilmiş dört piyade bölüğüdür. İstanbul'a çağırılmış ve alaylara dağıtılmıştır.
17	Filibe		519					519	17	536	Gene Filibe'de kurulduktan sonra Bekir Bey tarafından İstanbul'a getirilip 1. Alay'a katılmıştır. Filibe Taburu olarak geçmektedir.
18	Yanya ve Berat		1.762	72	141	30	243	1.519	194	1.713	Sadr-ı Sabık Selim Paşa tarafından kurulmuştur. İleride Halid Paşa Livası'nın 1, 2, ve 4. Taburlarını teşkil edecektir.
19	Silistre		2.345	457	149	115	721	1.624	391	2.015	Evasıt-ı Cemaziyelahir 1242 (H) (9-19 Ocak 1827) tarihinde kurulmuştur. İleride 10. Alay olacaktır.
20	Şumnu Edirne Yenişehir Manastır		2.396	141	139	181	461	1.935	691	2.626	Reşid, İzzet ve Hamdi Paşalar tarafından kurulmuşlardır. Defter, çizelgenin oluşturulma anında bu dört birliğin İzzet Paşa Livası'nın 2. Alayı'nı oluşturduklarını belirtmektedir. Daha ilerde de 17. Alayı oluşturacaklardır. Bu birliklerin mevcutlarının, çizelgenin mantığı gereği ayrı ayrı verilmesi gerekirdi. Araştırma, bu bölgelerde farklı birliklerin de teşkil edildiğini göstermek için bu satırı çıkarmamıştır.

S.No.	Kurulduğu Yer	Komutan	Mevcut								AÇIKLAMA
			Kuruluş Mevcutu	Gayri Mev.				Genel Mev.	Personel Bütünlemesi	Hazır Mev.	
				Vef.	İhr.	F.	Top.				
21	Belgrad		817	41	23	21	85 119	613		613	Rumelinin çeşitli yerlerinden sevk edilen askerlerle kurulmuştur. Normal gayri mevcut yanında, 119 askeri, nereye olduğu anlaşılamayan bir mahale sevk etmiştir. Bu sebeple iki ayrı gayri mevcut bulunmaktadır.
22	Kütahya	Bnb. Hacı Musa Ağa	1.398	141	76	43	260	1.138	177	1.315	Şevval 1242 (H) (Nisan-Mayıs 1827) tarihinde kurulmuştur. Kurulduktan kısa bir süre sonra İstanbul'a çağırılmıştır. İleride Mehmed Paşa Livası'nın 2. Alayı'nın 1. Tb.'nu teşkil edecektir. Fazla neferatını diğer alaylara dağıtmıştır.
23	Bursa	Bnb. Arif Bey	1.425	96	82	23	201	1.224	134	1.358	15 Safer 1242 (H) (18 Eylül 1826) tarihinde kurulmuştur. Kütahya Tertibi gibi, İstanbul'a çağırılmıştır. İleride bir tabura dönüştürülüp, yukarıdaki Livanın 1. Alayı'nın 2. Taburu'nu teşkil etmiştir.
24	Konya	Bnb. Fazlı Ağa	1.399	47	49	29	125	1.274	122	1.396	Kütahya, Bursa,tertipleri gibi İstanbul'a çağırılmıştır. İleride iki tabura dönüştürülmüş, bir taburu Haydar Paşa Livası'nın 2. Alayı'na, diğer taburu Mehmed Paşa Livası'nın 1. Alayı'na dahil olmuştur.
25	Bolu	Bnb. El-Hac Mehmed Ağa	871	127	73	11	211	660	397	1.057	İleride bir tabura dönüştürülüp, İzzet Paşa Livası'nın 1. Alayı'na dahil olacaktır.
26	Erzurum		2.560	373	348	768	1.489	1.071	1.736	2.807	Evasıt-ı Şevval 1246 (H) (24 Mart-4 Nisan 1831) tarihinde dört tabura dönüştürülüp, sonrasında 16. Alay olacaktır. 1828-29 Savaşı'nda 2.341 neferini kaybetmiş, 466 mevcuda kadar düşen birlik, sonrasında 2.650 personel bütünlemesiyle 3.116 mevcuduna ulaşmıştır.
27	İzmir	Bnb. Said Ağa	1.250	73	96	42	211	1.039	433	1.472	Sonrasında bir tabura dönüştürülecek ve İstanbul'a çağırılacaktır. Vardığında Davud Paşa Livası'nın 1. Alayı'nın 1. Taburu'nu oluşturacaktır. Ayrıca personel bütünlemesinden sonra, 681 kişilik, sebebinin ne olduğu anlaşılamayan bir gayri mevcut sebebiyle hazır mevcudu 791'e düşmüştür. Nedeni Erzurum Alayı gibi Rusya Savaşı olabilir.

S.No.	Kurulduğu Yer	Komutan	Mevcut								AÇIKLAMA
			Kuruluş Mevcudu	Gayri Mev.				Genel Mev.	Personel Bütünlemesi	Hazır Mev.	
				Vef.	İhr.	F.	Top.				
28	İzmir	Bnb. Sadullah Ağa	820	72	41	75	188	632	49	681	İleride İstanbul'a çağırılacak ve nısf (yarım) tabur olarak Davud Paşa Livası'nın 1. Alayı'na katılacaktır.
29	İzmir		2.292	141	296	34	471	1.821	266	2.087	Bu tertip ileride 18. Alay'ın 3 taburunu teşkil edecek, sonrasında İdris Paşa Livası'nın 1. Alayı olacaktır.
30	İzmir	Bnb. Süleyman Ağa	822	104	99	91	294	528	99	627	İstanbul'a çağırılmış ve Ali Paşa Livası'nın 1. Alayı'na dahil olmuştur.
31	İzmir		392					392		392	Hüseyin Paşa tarafından kurulmuştur. İzmir Muhafızı tarafından kurulan dört bölüktür. Sonrasında Ali Paşa Livası'nın 1. Alayı'na katılacaklardır.
32	İzmir		196					196		196	Eski Boğaz Muhafızı Mustafa Nuri Paşa tarafından kurulan iki bölüktür. Sonrasında gene Ali Paşa Livası'nın 1. Alayı'na katılacaklardır.
33	İzmir	Bnb. Hüseyin Ağa	786	83	171	43	297	489		489	İleride İskender Paşa Livası'nın 1. Alayı'nın noksanlarını tamamlamıştır.
34	Şam		360					360		360	Ferhad Bey emir-komutasında İstanbul'a getirilip, 6. Alay'a katılmıştır.
35	Halep		1.721	405	343	350	1.098	623		623	Bu tertip Halep'te kurulmasına karşın, ileride bir tabur askerini Bağdat'a gönderecek, orada kurulan iki tabur ile beraber Miralay İbrahim Bey emir-komutasına girerek Bağdat Alayı'nı oluşturacaktır.
36	Adana		392					392		392	Adana Valisi tarafından kurulan dört bölük, sonrasında İstanbul'a gönderilmiş, alaylara dağıtılmıştır.
37	Maraş		400					400		400	Maraş eyaletinden toplanan 400 asker üzerine, Niğbolu ve havalisinden toplanan bir tabur asker eklenerek, 27 Şevval 1244 (H) tarihinde (2 Mayıs 1829) Bnb. Tosun Ağa'nın emrinde bir Niğbolu Taburu kurulmuştur. Çizelgenin mantığı gereği 1243 Düzenlemesi öncesi birlik ve mevcutları dikkate alındığından, Niğbolu Taburu'nun Kuruluş Mevcudu 691- Gayri Mevcudu 222= Genel Mevcudu 469+ Personel Bütünlemesi 19= Hazır Mevcudu 488 değerleri listeye dahil edilmemiştir.

EK-3. KURULAN İLK TERTİPLERDEN BAZILARININ TEŞKİLAT VE YOKLAMALARI

I. Edirne Tertipleri

Bnb. Mustafa Ağa'nın Komutanı Olduğu Edirne Tertibi, Ra. 1242 (H) (Ekim-Kasım 1826), D.ASM. d. 37349

Bnb.	TB.	TÇ.	AB.	AÇ.	CB.	CÇ.	MB.	SB.	İm.	MH.	MM.	Hek.	Cer.	SKA.	SKM.	SoKA.	SoKM.	NK.	Yzb.
1/1	1/0	1/1	1/0	1/1	1/0	1/1	1/1	1/1	12/12	1/0	1/0	1/1	1/1	1/0	1/1	1/0	1/1	2/2	12/12
YzM.	S.	Çvş.	Onb.	N.	TU.	TH.	TN.	AH.	AN.	CN.	MT.	Saka	TOP.						
24/24	12/12	12/12	120/120	1080/1092	12/12	12/12	96/96	12/0	48/61	24/25	20/20	12/0	1522						

Sağkol Mülazımı Süleyman Mahmud

Solkol Mülazımı Ali Süleyman

Saf	Yzb.	İm.	ME.	MS.	S.	Çvş.	Onb.	N.	T.	Saf	Yzb.	İm.	ME.	MS.	S.	Çvş.	Onb.	N.	T.
1	1	1	1	1	1	1	10	91	107	7	1	1	1	1	1	1	10	91	107
2	1	1	1	1	1	1	10	91	107	8	1	1	1	1	1	1	10	91	107
3	1	1	1	1	1	1	10	91	107	9	1	1	1	1	1	1	10	91	107
4	1	1	1	1	1	1	10	92	108	10	1	1	1	1	1	1	10	91	107
5	1	1	1	1	1	1	10	91	107	11	1	1	1	1	1	1	10	91	107
6	1	1	1	1	1	1	10	90	106	12	1	1	1	1	1	1	10	91	107

Topçu Takımı-Çvş. İbrahim

Arabacı Takımı-Çvş. Mustafa

Cebhaneci Takımı-Çvş. Ahmed Ali

Kıs.	TU.	TH.	TN.	T.	Kıs.	TU.	TH.	TN.	T.
1	1	1	8	10	7	1	1	8	10
2	1	1	8	10	8	1	1	8	10
3	1	1	8	10	9	1	1	8	10
4	1	1	8	10	10	1	1	8	10
5	1	1	8	10	11	1	1	8	10
6	1	1	8	10	12	1	1	8	10

Kıs.	AÇ.	AN.	T.
1	1	10	11
2		11	11
3		10	10
4		10	10
5		10	10
6		10	10

Kıs.	CÇ.	CN.	T.
1	1	9	10
2		11	11
3		5	5

Mehter Takımı

MB.	SB.	N.	T.
1	1	20	22

Bnb. Binbaşı, TB. Topçubaşı, TÇ. Top. Çvş., AB. Arabacıbaşı, AÇ. Arabacı Çvş., CB. Cebhanecibaşı, CÇ. Cebhaneci Çvş., MB. Mehterbaşı, SB. Surnazenbaşı, İm. İmam, MH. Mühendis Hocası, MM. Mühendis Mülazımı, Hek. Hekim, Cer. Cerrah, SKA. Sağkol Ağası, SKM. Sağkol Ağası Mülazımı, SoKA. Solkol Ağası, SoKM. Solkol Ağası Mülazımı, NK. Nefer Katibi, Yzb. Yüzbaşı, YzM. Yüzbaşı Mülazımı, ME. Mülazım-ı Ewel, MS. Mülazım-ı Sani, S. Sancaktar, Çvş. Çavuş, Onb. Onbaşı, N. Nefer, TU. Top Ustası, TH. Top Halifesi, TN. Topçu Neferi, AH. Arabacı Halifesi, AN. Arabacı Neferi, CN. Cebhaneci Neferi, MT. Mehter Takımı, T. Toplam, Top. Toplam. Kıs. Kısım. Yoklamadaki ilk rakam olması gerekeni, ikinci rakam ise mevcudu belirtir. Surnazen, tablzen, sade narazen, zilzenbaşı, tranpetçibaşı mehter takımı içerisinde verilmiştir. Sadece bu tertibe özgü olarak, her safın ilk sırası 11 kişi olduğundan sakaların saf teşkilatı içerisinde olduğu değerlendirilmiştir.

Bnb. Davud Ağa'nın Komutanı Olduğu Edirne Tertibi, C. 1242 (H) (Aralık 1826-Ocak 1827), C. AS. 854-36546

Bnb.	TB.	TÇ.	AB.	AÇ.	CB.	CÇ.	MB.	SB.	İm.	MH.	MM.	Hek.	Cer.	SKA.	SKM.	SoKA.	SoKM.	NK.	Yzb.
1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	12/12	1/0	1/0	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	2/2	12/12
YzM.	S.	Çvş.	Onb.	Nefer	TU.	TH.	TN.	AH.	AN.	CN.	MT.	Saka	TOP.						
24/24	12/12	12/12	120/120	1080/1080	12/12	12/12	96/96	12/12	48/48	24/24	20/20	12/12	1.525						

Sağkol Ağası Beşiktaşlı İsmail Ağa

Solkol Ağası Asitaneli İsmail Ağa

Saf	Yzb.	İm.	ME.	MS.	S.	Çvş.	Onb.	N.	T.	Saf	Yzb.	İm.	ME.	MS.	S.	Çvş.	Onb.	N.	T.
1	1	1	1	1	1	1	10	90	106	7	1	1	1	1	1	1	10	90	106
2	1	1	1	1	1	1	10	90	106	8	1	1	1	1	1	1	10	90	106
3	1	1	1	1	1	1	10	90	106	9	1	1	1	1	1	1	10	90	106
4	1	1	1	1	1	1	10	90	106	10	1	1	1	1	1	1	10	90	106
5	1	1	1	1	1	1	10	90	106	11	1	1	1	1	1	1	10	90	106
6	1	1	1	1	1	1	10	90	106	12	1	1	1	1	1	1	10	90	106

Topçu Takımı-Topçubaşı Osman Ağa

Kıs.	TB.	TÇ.	TU.	TH.	TN.	T.	Kıs.	TU.	TH.	TN.	T.
1	1	1	1	1	8	12	7	1	1	8	10
2			1	1	8	10	8	1	1	8	10
3			1	1	8	10	9	1	1	8	10
4			1	1	8	10	10	1	1	8	10
5			1	1	8	10	11	1	1	8	10
6			1	1	8	10	12	1	1	8	10

Mehter Takımı-

Mehterbaşı Mehmed Salim Ağa

MB.	SB.	N.	T.
1	1	20	22

Cebahaneci Takımı-

Cebahanecibaşı İbrahim Ağa

Kıs.	CB.	CÇ.	CN.	T.
1	1	1	24	26

Arabacı Takımı-Arabacıbaşı Hacı Mustafa Ağa

Kıs.	AB.	AÇ.	AH.	AN.	T.	Kıs.	AH.	AN.	T.
1	1	1	1	4	7	7	1	4	5
2			1	4	5	8	1	4	5
3			1	4	5	9	1	4	5
4			1	4	5	10	1	4	5
5			1	4	5	11	1	4	5
6			1	4	5	12	1	4	5

Defterde kırmızı mürekkep ile saf mevcutlarına ekleme ve çıkarmalar yapıldığından toplam mevcut 1.525 olarak verilmiştir. Fakat tarihleri belli olmadığından, Araştırma siyah mürekkeple yazılı veriyi temel almıştır.

II. Silistre Tertibi

Bnb. Hüseyin Ağa'nın Komutanı Olduğu Silistre Tertibi, Ş. 1242 (H) (Şubat-Mart 1827), C. AS., 691-29006

Bnb.	TB.	TÇ.	AB.	AÇ.	CB.	CÇ.	MB.	SB.	İm.	MH.	MM.	Hek.	Cer.	SKA.	SKM.	SoKA.	SoKM.	NK.	Yzb.
1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	12/12	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	2/2	12/12
YzM.	S.	Çvş.	Onb.	Nefer	TU.	TH.	TN.	AH.	AN.	CN.	MT.	Saka	TOP.						
24/24	12/12	12/12	120/120	1080/1080	12/12	12/12	96/96	12/12	48/48	24/24	20/20	12/12	1.527						

Sağkol Ağası Ahmed Ağa

Saf	Yzb.	İm.	ME.	MS.	S.	Çvş.	Onb.	N.	T.	Saf	Yzb.	İm.	ME.	MS.	S.	Çvş.	Onb.	N.	T.
1	1	1	1	1	1	1	10	90	106	7	1	1	1	1	1	1	10	90	106
2	1	1	1	1	1	1	10	90	106	8	1	1	1	1	1	1	10	90	106
3	1	1	1	1	1	1	10	90	106	9	1	1	1	1	1	1	10	90	106
4	1	1	1	1	1	1	10	90	106	10	1	1	1	1	1	1	10	90	106
5	1	1	1	1	1	1	10	90	106	11	1	1	1	1	1	1	10	90	106
6	1	1	1	1	1	1	10	90	106	12	1	1	1	1	1	1	10	90	106

Solkol Ağası Emin Ağa

Topçu Takımı-Topçubaşı Süleyman Ağa

Kısım	TB.	TÇ.	TU.	TH.	TN.	T.	Kıs.	TU.	TH.	TN.	T.
1	1	1	1	1	8	12	7	1	1	8	10
2			1	1	8	10	8	1	1	8	10
3			1	1	8	10	9	1	1	8	10
4			1	1	8	10	10	1	1	8	10
5			1	1	8	10	11	1	1	8	10
6			1	1	8	10	12	1	1	8	10

Mehter Takımı-

Mehterbaşı Hüseyin Ağa

MB.	SB.	N.	T.
1	1	20	22

Cebahaneci Takımı-

Cebahanecibaşı Osman Ağa

Kıs.	CB.	CÇ.	CN.	T.
1	1	1	24	26

Arabacı Takımı-Arabacıbaşı Ömer Ağa

Kıs.	AB.	AÇ.	AH.	AN.	T.	Kıs.	AH.	AN.	T.
1	1	1	1	4	7	7	1	4	5
2			1	4	5	8	1	4	5
3			1	4	5	9	1	4	5
4			1	4	5	10	1	4	5
5			1	4	5	11	1	4	5
6			1	4	5	12	1	4	5

III. Vidin Tertibi

Bnb. İsmail Ağa'nın Komutanı Olduğu Vidin Tertibi, Ra. 1242 (H) (Ekim-Kasım 1826), C. AS., 610/25725

Bnb.	TB.	TÇ.	AB.	AÇ.	CB.	CÇ.	MB.	SB.	İm.	MH.	MM.	Hek.	Cer.	SKA.	SKM.	SoKA.	SoKM.	NK.	Yzb.
1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	12/4	1/0	1/0	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	2/2	12/12
YzM.	S.	Çvş.	Onb.	Nefer	TU.	TH.	TN.	AH.	AN.	CN.	MT.	Saka	TOP.						
24/24	12/12	12/12	120/120	1080/1080	12/12	12/12	96/96	12/12	48/48	24/22	20/8	12/12	1.503						

Sağkol Ağası İsmail Mehmed Ağa

Solkol Ağası İbrahim Osman Ağa

Saf	Yzb.	İm.	ME.	MS.	S.	Çvş.	Onb.	N.	T.	Saf	Yzb.	İm.	ME.	MS.	S.	Çvş.	Onb.	N.	T.
1	1	1	1	1	1	1	10	90	106	7	1	1	1	1	1	1	10	90	106
2	1	1	1	1	1	1	10	90	106	8	1	1	1	1	1	1	10	90	106
3	1		1	1	1	1	10	90	105	9	1		1	1	1	1	10	90	105
4	1		1	1	1	1	10	90	105	10	1		1	1	1	1	10	90	105
5	1		1	1	1	1	10	90	105	11	1		1	1	1	1	10	90	105
6	1		1	1	1	1	10	90	105	12	1		1	1	1	1	10	90	105

Topçu Takımı-Topçubaşı Hüseyin Mehmed Ağa

Mehter Takımı-

Mehterbaşı Salih Ağa

Kısım	TB.	TÇ.	TU.	TH.	TN.	T.	Kıs.	TU.	TH.	TN.	T.
1	1	1	1	1	8	12	7	1	1	8	10
2			1	1	8	10	8	1	1	8	10
3			1	1	8	10	9	1	1	8	10
4			1	1	8	10	10	1	1	8	10
5			1	1	8	10	11	1	1	8	10
6			1	1	8	10	12	1	1	8	10

MB.	SB.	N.	T.
1	1	8	10

Cebahaneci Takımı-

Cebahanecibaşı İbrahim Ağa

Kıs.	CB.	CÇ.	CN.	T.
1	1	1	22	24

Arabacı Takımı-Arabacıbaşı Mehmed İbrahim Ağa

Kıs.	AB.	AÇ.	AH.	AN.	T.	Kıs.	AH.	AN.	T.
1	1	1	1	4	7	7	1	4	5
2			1	4	5	8	1	4	5
3			1	4	5	9	1	4	5
4			1	4	5	10	1	4	5
5			1	4	5	11	1	4	5
6			1	4	5	12	1	4	5

Bu tertipte bnb. ile beraber aynı maaşla (750 kur.) bir nazır vekili bulunmaktadır. Çizelgeye dahil edilmemiş fakat mevcut toplamına eklenmiştir.

IV. Selanik Tertibi

Bnb. Hacı Mehmed Ağa'nın Komutanı Olduğu Selanik Tertibi, Ra. 1242 (H) (Ekim-Kasım 1826), C. AS., 733/30726

Bnb.	TB.	TÇ.	AB.	AÇ.	CB.	CÇ.	MB.	SB.	İm.	MH.	MM.	Hek.	Cer.	SKA.	SKM.	SoKA.	SoKM.	NK.	Yzb.
1/1	1/0	1/0	1/0	1/0	1/0	1/0	1/0	1/0	12/3	1/0	1/0	1/0	1/0	1/1	1/0	1/0	1/0	2/2	12/10
YzM.	S.	Çvş.	Onb.	Nefer	TU.	TH.	TN.	AH.	AN.	CN.	MT.	Saka	TOP.						
24/0	12/0	12/0	120/13	1080/371	12/0	12/0	96/0	12/0	48/0	24/0	20/0	12/0	402						

Sağkol Ağası Hacı Mehmed Ağa

Saf	Yzb.	İm.	ME.	MS.	S.	Çvş.	Onb.	N.	T.	Saf	Yzb.	İm.	ME.	MS.	S.	Çvş.	Onb.	N.	T.
1	1	1					2	40	44	7	1						1	40	42
2	1	1					2	39	43	8	1						1	24	26
3	1	1					1	39	42	9	1						1	19	21
4	1						1	45	47	10	1						1	28	30
5	1						1	51	53										
6	1						2	46	49										

Belgede tertibin Safer ayına ait bir yoklaması (165 mevcutlu) daha bulunmaktadır. Tertip teşkilatında bnb. ile aynı maaş (750 kur.) alan bir memur (nazır) çizelgeye dahil edilmemekle birlikte toplama eklenmiştir. Tertip komutanının asli görevi uhdesinde kalmak üzere kolağası makamını da yürüttüğü göze çarpmaktadır. Tertipte zabitan yetersizliği sebebiyle kol bölümlmesine geçilememiştir. Selanik Tertibi'nde dikkat çekici bir özellik de neferlerin mahiyelerinin değişiklik göstermesidir. 1, 2 ve 3. Safların neferleri Kanun'da belirtildiği üzere 15 kur. alırken, 4. Saf'ın yarısı 15 kuruş, diğer yarısı 14 ve 13 kuruş mahiye almaktadır. Saflar ilerledikçe düşen mahiyeler nihayetinde 8. Safta 1'er kuruş, 9 ve 10. Saflarda 0 kuruş düşmektedir.

V. Bursa Tertibi

Bnb. Arif Bey'in Komutanı Olduğu Bursa Tertibi, R. 1242 (H) (Kasım 1826), D. ASM. d., 37358

Bnb.	TB.	TÇ.	AB.	AÇ.	CB.	CÇ.	MB.	SB.	İm.	MH.	MM.	Hek.	Cer.	SKA.	SKM.	SoKA.	SoKM.	NK.	Yzb.
1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/0	12/1	1/0	1/0	1/0	1/0	1/1	1/1	1/1	1/1	2/0	12/12
YzM.	S.	Çvş.	Onb.	N.	TU.	TH.	TN.	AH.	AN.	CN.	MT.	Saka	TOP.						
24/24	12/12	12/12	120/109	1080/907	12/5	12/0	96/0	12/1	48/0	24/0	20/21	12/0	1.115						

Sağkol Ağası Ahmed

Solkol Ağası Hacı Mehmed

Saf	Yzb.	İm.	ME.	MS.	S.	Çvş.	Onb.	N.	T.	Saf	Yzb.	İm.	ME.	MS.	S.	Çvş.	Onb.	N.	T.
1	1		1	1	1	1	10	89	104	7	1		1	1	1	1	10	61	76
2	1		1	1	1	1	10	89	104	8	1		1	1	1	1	10	65	80
3	1	1	1	1	1	1	10	89	105	9	1		1	1	1	1	7	63	75
4	1		1	1	1	1	10	90	105	10	1		1	1	1	1	8	66	79
5	1		1	1	1	1	10	90	105	11	1		1	1	1	1	7	62	74
6	1		1	1	1	1	10	82	97	12	1		1	1	1	1	7	61	73

Topçu Takımı-Topçubaşı Ömer Ağa

Kısım	TB.	TÇ.	TU.	TH.	TN.	T.
1	1	1	1			3
2			1			1
3			1			1
4			1			1
5			1			1

Arabacı Takımı-Arabacıbaşı El-Hac Mehmed Ağa

Kıs.	AB.	AÇ.	AH.	AN.	T.
1	1	1	1		3

Cebhaneci Takımı-Cebhanecibaşı Hüseyin Ağa

Kısım	CB.	CÇ.	CN.	T.
1	1	1		2

Mehter Takımı-Mehterbaşı Hacı Mustafa Ağa

MB.	SB.	N.	T.
1		21	22

Bnb. Binbaşı, TB. Topçubaşı, TÇ. Top. Çvş., AB. Arabacıbaşı, AÇ. Arabacı Çvş., CB. Cebhanecibaşı, CÇ. Cebhaneci Çvş., MB. Mehterbaşı, SB. Surnazenbaşı, İm. İmam, MH. Mühendis Hocası, MM. Mühendis Mülazımı, Hek. Hekim, Cer. Cerrah, SKA. Sağkol Ağası, SKM. Sağkol Ağası Mülazımı, SoKA. Solkol Ağası, SoKM. Solkol Ağası Mülazımı, NK. Nefer Katibi, Yzb. Yüzbaşı, YzM. Yüzbaşı Mülazımı, ME. Mülazım-ı Ewel, MS. Mülazım-ı Sâni, S. Sancaktar, Çvş. Çavuş, Onb. Onbaşı, N. Nefer, TU. Top Ustası, TH. Top Halifesi, TN. Topçu Neferi, AH. Arabacı Halifesi, AN. Arabacı Neferi, CN. Cebhaneci Neferi, MT. Mehter Takımı., Kıs. Kısım, T. Toplam, Top. Toplam. Yoklamadaki ilk rakam olması gerekeni, ikinci rakam ise mevcudu belirtir. Surnazen, tablzen, sade narazen, zilzenbaşı, tranpetçibaşı mehter takımı içerisinde verilmiştir.

VI. Bolu Tertibi

Bnb. Mehmed Ağa'nın Komutanı Olduğu Bolu Tertibi, L. 1242 (H) (Nisan-Mayıs 1827), D. ASM. d., 37378

Bnb.	TB.	TÇ.	AB.	AÇ.	CB.	CÇ.	MB.	SB.	İm.	MH.	MM.	Hek.	Cer.	SKA.	SKM.	SoKA.	SoKM.	NK.	Yzb.
1/1	1/1	1/1	1/1	1/0	1/1	1/1	1/1	1/1	12/9	1/0	1/0	1/0	1/0	1/1	1/1	1/1	1/1	2/2	12/12
YzM.	S.	Çvş.	Onb.	Nefer	TU.	TH.	TN.	AH.	AN.	CN.	MT.	Saka	TOP.						
24/24	12/12	12/12	120/120	1080/1038	12/12	12/12	96/97	12/0	48/65	24/27	20/20	12/0	1.475						

Sağkol Ağası Ali Ağa

Solkol Ağası Celil Ağa

Saf	Yzb.	İm.	ME.	MS.	S.	Çvş.	Onb.	N.	T.	Saf	Yzb.	İm.	ME.	MS.	S.	Çvş.	Onb.	N.	T.
1	1	1	1	1	1	1	10	90	106	7	1	1	1	1	1	1	10	84	100
2	1	1	1	1	1	1	10	90	106	8	1	1	1	1	1	1	10	82	98
3	1	1	1	1	1	1	10	90	106	9	1	1	1	1	1	1	10	80	96
4	1	1	1	1	1	1	10	90	106	10	1		1	1	1	1	10	84	99
5	1	1	1	1	1	1	10	90	106	11	1		1	1	1	1	10	84	99
6	1	1	1	1	1	1	10	90	106	12	1		1	1	1	1	10	84	99

Topçu Takımı-Topçubaşı Ali

Kıs.	TB.	TÇ.	TU.	TH.	TN.	T.		Kıs.	TU.	TH.	TN.	T.
1	1	1	1	1	8	12		7	1	1	8	10
2			1	1	8	10		8	1	1	8	10
3			1	1	8	10		9	1	1	8	10
4			1	1	8	10		10	1	1	8	10
5			1	1	8	10		11	1	1	8	10
6			1	1	8	10		12	1	1	9	11

Mehter Takımı- Mehterbaşı Hüseyin Ağa

MB.	SB.	N.	T.
1	1	19	21

Cebahaneci Takımı- Cebahanecibaşı Nûman

Kıs.	CB.	CÇ.	CN.	T.
1	1	1	27	29

Arabacı Takımı-Arabacıbaşı Ahmed Ağa

Kıs.	AB.	AÇ.	AH.	AN.	T.
1	1			65	66

Defterde bnb. ile aynı maaşı alan memur (nazır), tertibin toplamına eklenmemiştir. Araştırma, diğer tertiplerde nazırları eklediğinden, burada da genel mevcuda eklemiştir. D. ASM. d., 37368 numaralı defterde (İzmir Tertibi) olduğu gibi, bu defterde de gayri mevcutlar silik çıkmış veya kaybolmuştur. Araştırma bu sebeple gayri veya adlandıramadığı değişimleri hesaba yansıtmamıştır. Defterin 31. sayfasında mevcut, 1.468 olarak verilmiştir. Araştırma ise toplam mevcudu, nazır dahil 1.475 bulmuştur. Demek ki nazır hariç, altı nefer gayri olarak mevcuttan çıkarılmıştır. Arabacı takımı neferatı (65 nefer) ise her ne kadar beşer beşer gruplanmışsa da kısım numaraları verilmediğinden toplam mevcudu esas alınmıştır.

VII. İzmir Tertibi

İzmir Tertibi, Ş. 1242 (H) (Şubat-Mart 1827), D. ASM. d., 37368

Bnb.	TB.	TÇ.	AB.	AÇ.	CB.	CÇ.	MB.	SB.	İm.	MH.	MM.	Hek.	Cer.	SKA.	SKM.	SoKA.	SoKM.	NK.	Yzb.
1/1	1/0	1/1	1/0	1/1	1/0	1/1	1/0	1/0	12/7	1/0	1/0	1/0	1/1	1/1	1/1	1/0	1/1	2/2	12/12
Yzm.	S.	Çvş.	Onb.	Nefer	TU.	TH.	TN.	AH.	AN.	CN.	MT.	Saka	TOP.						
24/24	12/12	12/12	120/120	1080/1026	12/0	12/10	96/83	12/5	48/45	24/12	20/6	12/0	1.385						

Sağkol Ağası Memiş Ağa

Solkol Mülazımı Hacı Şakir Ağa

Saf	Yzb.	İm.	ME.	MS.	S.	Çvş.	Onb.	N.	T.	Saf	Yzb.	İm.	ME.	MS.	S.	Çvş.	Onb.	N.	T.
1	1	1	1	1	1	1	10	88	104	7	1	1	1	1	1	1	10	80	96
2	1	1	1	1	1	1	10	84	100	8	1		1	1	1	1	10	88	103
3	1	1	1	1	1	1	10	85	101	9	1		1	1	1	1	10	84	99
4	1	1	1	1	1	1	10	89	105	10	1		1	1	1	1	10	80	95
5	1	1	1	1	1	1	10	85	101	11	1		1	1	1	1	10	87	102
6	1	1	1	1	1	1	10	86	102	12	1		1	1	1	1	10	90	105

Mehter Takımı-

Tranpetçibaşı Mehmed Said

MB.	SB.	N.	T.
		6	6

Topçu Takımı-Topçu Çavuşu Hacı İbrahim

Kıs.	TB.	TÇ.	TU.	TH.	TN.	T.	Kıs.	TU.	TH.	TN.	T.
1		1		1	9	11	7		1	8	9
2				1	8	9	8		1	9	10
3				1	9	10	9		1	7	8
4				1	9	10	10		1	8	9
5				1	8	9	11				
6				1	8	9	12				

Cebahaneci Takımı-

Cebahaneci Çavuşu Hüseyin

Kıs.	CB.	CÇ.	CN.	T.
1		1	12	13

Arabacı Takımı-Arabacı Çavuşu Hüseyin

Kıs.	AB.	AÇ.	AH.	AN.	T.	Kıs.	AH.	AN.	T.
1		1	1	9	10	7			
2			1	9	10	8			
3			1	9	10	9			
4			1	9	10	10			
5			1	9	10	11			
6						12			

Bnb. ile aynı maaş alan bir memur (nazır) çizelgeye işlenmemiş olup, toplama dahil edilmiştir. Defterde, gayri mevcutlar da bulunmakta ve personelin künyesinin üzerine çekilmiş düz bir çizikle ifade edilmektedir. Fakat her çiziliğin (gayri mevcudun) zamanla silinmesi ya da bilgisayar ortamına aktarılması esnasında netliğini yitirmesi sonucu, defterin 21. sayfasında verilen toplam mevcutlar ile Araştırmanın tespit ettiği sayılar arasında farklılıklar ortaya çıkmıştır. Mesela, defterin verdiği nefer (986), topçu neferi (71), arabacı neferi (43), cebahaneci neferi (11) sayıları ile Araştırmanın bulduğu sayılar farklıdır. Araştırma, gayri mevcutlar belli olmadığından, tertibin gayri mevcutsuz halini esas almıştır. Ayrıca bnb.nın ismi verilmemiştir.

VIII. 1. Tertip (Bahr-ı Sefid)

Bnb. Ali Ağa'nın Komutanı Olduğu Bahr-ı Sefid Tertibi, R. 1242 (H) (Kasım 1826), D. ASM. d., 37361

Bnb.	TB.	TÇ.	AB.	AÇ.	CB.	CÇ.	MB.	SB.	İm.	MH.	MM.	Hek.	Cer.	SKA.	SKM.	SoKA.	SoKM.	NK.	Yzb.
1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	12/4	1/0	1/0	1/0	1/0	1/0	1/0	1/1	1/1	2/1	12/4
YzM.	S.	Çvş.	Onb.	Nefer	TU.	TH.	TN.	AH.	AN.	CN.	MT.	Saka	TOP.						
24/8	12/4	12/4	120/40	1080/342	12/12	12/12	96/93	12/6	48/57	24/1	20/21	12/3	623						

Sağkol Ağası (yok)

Solkol Ağası İsmail Ağa

Saf	Yzb.	İm.	ME.	MS.	S.	Çvş.	Onb.	N.	T.	Saf	Yzb.	İm.	ME.	MS.	S.	Çvş.	Onb.	N.	T.
1	1	1	1	1	1	1	10	87	103	1	1	1	1	1	1	1	10	90	106
2	1	1	1	1	1	1	10	86	102	2	1	1	1	1	1	1	10	79	95

Topçu Takımı-Topçubaşı Âyân Ağa

Arabacı Takımı-Arabacıbaşı Ali Ağa

Kıs.	TB.	TÇ.	TU.	TH.	TN.	T.	Kıs.	TU.	TH.	TN.	T.
1	1	1	1	1	7	11	7	1	1	7	9
2			1	1	8	10	8	1	1	8	10
3			1	1	7	9	9	1	1	8	10
4			1	1	8	10	10	1	1	8	10
5			1	1	8	10	11	1	1	8	10
6			1	1	8	10	12	1	1	8	10

Kıs.	AB.	AÇ.	AH.	AN.	T.
1	1	1	1	9	12
2			1	9	10
3			1	9	10
4			1	10	11
5			1	10	11
6			1	10	11

Cebehaneci Takımı-
Cebehanecibaşı Ali AğaMehter Takımı-
Mehterbaşı
İbrahim Ağa

Kıs.	CB.	CÇ.	CN.	T.
1	1	1	1	3

MB.	SB.	N.	T.
1	1	21	22

Defterde gayri mevcutlara ait bilgiler de bulunmaktadır. Mesela 1. Arabacı Kısmı'nın ilk neferi 25 Cemaziyelahir 1242 tarihinde vefat ettiği belirtilerek künyenin üzeri çizilmiştir. Gönderilen icmalın tarihi Rabiülahir 1242 (H) olduğuna göre, bu tarihten sonra vefat etmiş olmalıdır. Demek ki gayri mevcutların bazıları defter gönderildikten sonra işlenmiştir. Bu sebeple gayri mevcutlar dikkate alınmamıştır.

IX. İkinci Tertip

Bnb. Ahmed Ağa'nın Komutanı Olduğu 2. Tertip, 2 CA. 1242 (H) (2 Aralık 1826), D. ASM. d., 37355

Bnb.	TB.	TÇ.	AB.	AÇ.	CB.	CÇ.	MB.	SB.	İm.	MH.	MM.	Hek.	Cer.	SKA.	SKM.	SoKA.	SoKM.	NK.	Yzb.
1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	12/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	2/2	12/12
YzM.	S.	Çvş.	Onb.	Nefer	TU.	TH.	TN.	AH.	AN.	CN.	MT.	Saka	TOP.						
24/24	12/12	12/12	120/120	1080/1069	12/12	12/12	96/96	12/6	48/48	24/0	20/20	12/12	1.475						

Sağkol Ağası Ahmed Ağa

Solkol Ağası Mustafa Ağa

Saf	Yzb.	İm.	ME.	MS.	S.	Çvş.	Onb.	N.	T.	Saf	Yzb.	İm.	ME.	MS.	S.	Çvş.	Onb.	N.	T.
1	1		1	1	1	1	10	88	103	7	1		1	1	1	1	10	91	106
2	1		1	1	1	1	10	90	105	8	1		1	1	1	1	10	88	103
3	1	1	1	1	1	1	10	88	104	9	1		1	1	1	1	10	90	105
4	1		1	1	1	1	10	90	105	10	1		1	1	1	1	10	88	103
5	1		1	1	1	1	10	89	104	11	1		1	1	1	1	10	89	104
6	1		1	1	1	1	10	88	103	12	1		1	1	1	1	10	90	105

Topçu Takımı-Topçubaşı Ahmed Ağa

Mehter Takımı-

Mehterbaşı Mustafa Ağa

Kısım	TB.	TÇ.	TU.	TH.	TN.	T.		Kıs.	TU.	TH.	TN.	T.
1	1	1	1	1	8	12		7	1	1	8	10
2			1	1	8	10		8	1	1	8	10
3			1	1	8	10		9	1	1	8	10
4			1	1	8	10		10	1	1	8	10
5			1	1	8	10		11	1	1	8	10
6			1	1	8	10		12	1	1	8	10

MB.	SB.	N.	T.
1	1	20	22

Cebehaneci Takımı-

Cebehanecibaşı İbrahim Ağa

Kıs.	CB.	CÇ.	CN.	T.
1	1	1		2

Arabacı Takımı-Arabacıbaşı Hüseyin Ağa

Kıs.	AB.	AÇ.	AH.	AN.	T.		Kıs.	AH.	AN.	T.
1	1	1	1	9	12		7			
2			1	7	8		8			
3			1	9	10		9			
4			1	9	10		10			
5			1	9	10		11			
6			1	5	6		12			

Defterde yer alan gayri mevcut ve personel bütünlüklerinin hangi tarihlerde yapıldığı anlaşılamadığından, tertibin değişiklikleri işlenmemiş, ilk hali esas alınmıştır.

EK-4. SİLİSTRE VE İSTANBUL SÜVARİ TERTİPLERİNİN TEŞKİLAT VE YOKLAMALARI

I. Silistre Süvari Tertibi

Süvari Kanunnamesine Göre Silistre Süvari Tertibi Teşkilat Çizelgesi, BOA, KAD I, s. 23-25

RÜTBE	NEFER	Aylık	AÇIKLAMA
Binbaşı	1	750	
Nefer katibi	1	150	

Sağkol Olarak Tertip Olunan Ağa ve Neferatın Maaşları

Sağkol Ağası	1	250	Mirzalardan tayin olunacaktır.
Kolağası Mülazımı	1	125	
Yüzbaşı	6	600	Beherine 100 guruş tahsis edilmiştir.
Yüzbaşı Mülazımı	12	840	Beherine 70 guruş tahsis edilmiştir.
Sancaktar	6	300	Beherine 50 guruş tahsis edilmiştir.
Çavuşan	12	600	Beherine 50 guruş tahsis edilmiştir.
Onbaşıyan	60	1.200	Beherine 20 guruş tahsis edilmiştir.
Neferat	540	8.100	Beherine 15 guruş tahsis edilmiştir.
İmaman	4	120	Beherine 30 guruş tahsis edilmiştir.
Sakayan	6	150	Beherine 25 guruş tahsis edilmiştir.
Boruzenbaşı	1	60	
Boruzen	12	360	Beherine 30 guruş tahsis edilmiştir.
TOPLAM	661	12.705	661 mevcudun içerisine Bnb. ve nefer katibi dahil değildir. Bununla beraber Kanunname'de aylık maaş ve mahiye toplamına Bnb. ve nefer katibinin de maaşları eklenmiş ve aylık yekun 13.605 guruş hesaplanmıştır.

Türk Uşağından Solkol Olarak Tertip Olunan Asâkirin Mahiyeleri

RÜTBE	NEFER	Aylık	AÇIKLAMA
Solkol Ağası	1	250	
Solkol Mülazımı	1	125	
Yüzbaşı	3	300	Beherine 100 guruş tahsis edilmiştir.
Yüzbaşı Mülazımı	6	420	Beherine 70 guruş tahsis edilmiştir.
Sancaktar	3	150	Beherine 50 guruş tahsis edilmiştir.
Çavuşan	6	300	Beherine 50 guruş tahsis edilmiştir.
Onbaşıyan	30	600	Beherine 20 guruş tahsis edilmiştir.
Neferat	270	4.050	Beherine 15 guruş tahsis edilmiştir.
İmaman	2	60	Beherine 30 guruş tahsis edilmiştir.
Sakayan	3	75	Beherine 25 guruş tahsis edilmiştir.
Boruzenbaşı	1	60	
Boruzen	6	180	Beherine 30 guruş tahsis edilmiştir.
SOLKOLUN TÜRK KESİMİNİN TOPLAMI	332	6.570	

Kazak Taifesinden Solkola İlave ile Tertibi Tasım Olunan Zabitan ve Neferatın Maaşları

RÜTBE	NEFER	Aylık	AÇIKLAMA
Kazakbaşı Ağa	1	150	
Yüzbaşı	3	300	Beherine 100 gurus tahsis edilmiştir.
Yüzbaşı Mülazımı	6	420	Beherine 70 gurus tahsis edilmiştir.
Bayrakkeş	3	150	Beherine 50 gurus tahsis edilmiştir.
Çavuşan	6	300	Beherine 50 gurus tahsis edilmiştir.
Onbaşıyan	30	600	Beherine 20 gurus tahsis edilmiştir.
Neferat	270	4.050	Beherine 15 gurus tahsis edilmiştir.
Sakayan	3	75	Beherine 25 gurus tahsis edilmiştir.
Rahip	2	50	Beherine 25 gurus tahsis edilmiştir.
Boruzen	6	180	Beherine 30 gurus tahsis edilmiştir.
SOLKOLUN KAZAK KESİMİNİN TOPLAMI	330	6.275	
SÜVARİ TERTİBİNİN TOPLAMI	1.325	26.450	Kanunname tertibin toplam yekunu verilmemiştir.

Bnb. Emin Ağa'nın Komutanı Olduğu Silistre Süvari Tertibi, Ş. 1242 (H) (Şubat-Mart 1827), C. AS., 691/29006

Bnb.	NK.	SKA.	SKM.	SoKA.	SoKM.	K.B.	Yzb.	YzM.	S.	BK.	Çvş.	Onb.	Nefer	İm.	R.	BB.	BN.	Saka	TOP.
1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	12/12	24/24	9/9	3/3	24/21	120/120	1080/1080	6/6	2/2	2/2	24/24	12/12	1.322

(Tatar) Sağkol Ağası Said Mirza

(Türk ve Kazak) Solkol Ağası Emin Ağa, Kazak Başı Ali Koç Ağa

Saf	Yzb.	İm.	ME.	MS.	S.	Çvş.	Onb.	N.	T.	Saf	Yzb.	İm./R.	ME.	MS.	S./BK.	Çvş.	Onb.	N.	T.
1	1	1	1	1	1	2	10	90	107	T	1	1	1	1	1	1	10	90	106
2	1	1	1	1	1	2	10	90	107	T	1	1	1	1	1	1	10	90	106
3	1	1	1	1	1	2	10	90	107	T	1		1	1	1	1	10	90	105
4	1	1	1	1	1	2	10	90	107	K	1	1	1	1	1	2	10	90	107
5	1		1	1	1	2	10	90	106	K	1	1	1	1	1	2	10	90	107
6	1		1	1	1	2	10	90	106	K	1		1	1	1	2	10	90	106

KB. Kazakbaşı, BK. Bayrakkeş, R. rahip, BB. boruzenbaşı, BN. boruzen neferatı, T. Türk, K. Kazak. Kanun metnine göre nalbant ve saraç ihtiyaç halinde istihdam edilecektir. Fakat Kanun çizelgesine dahil edilmemiştir. Kanun'da olmamasına rağmen bu tertipte 100 kur. maaşlı bir cerrahbaşı bulunmaktadır. Çizelgeye dahil edilmemekle beraber toplama dahil edilmiştir. Solkol'un ilk üç safı Türk, son üç safı Kazak taifesindendir. Bu kolun ilk üç safında sancaktar, son üç safında aynı görevli bayrakkeş bulunmaktadır. Gene son üç safta iki rahip istihdam edilmiştir. Silistre Süvari Kanunu'na göre dört ayda bir, dört saf, personeliyle beraber Silistre'de muvazzaf görev yapacaklardı. Bu saflar tam maaş alırken, memleketlerine gönderilmiş sekiz saf, yarım maaş alacaklardı. Belgeye göre 1242 Şaban'ında (H), Tatarların 1 ve 2. Safları, Türklerin 1. Safı, Kazakların 1. Safıyla, 2. ve 3. Saflarının zabitanı (neferleri memlekette) Silistre'de münavebedir. Demek ki münavebe taife bütünlüğüyle değil, her taifenin birer ikişer safıyla oluşturularak döndürülmektedir.

II. İstanbul Süvari Tertibi

Süvari Kanunnamesine Göre İstanbul Süvari Tertibi Teşkilat Çizelgesi, BOA, KAD I, s. 48-49

Sergerde ve Zabitanın Bir Senelik Maaşları

RÜTBE	NEFER	Aylık	Ay	Senelik	AÇIKLAMA
Binbaşı	1	1.000	12	12.000	
Topçubaşı	1	250	12	3.000	
Topçu Çavuşu	1	120	12	1.440	
Arabacıbaşı	1	200	12	2.400	
Arabacı Çavuşu	1	100	12	1.200	
Cebahanecibaşı	1	150	12	1.800	
Cebahaneci Çavuşu	1	75	12	900	
Boruzenbaşı	1	250	12	3.000	
Eimme Efendiler	12	960	12	11.520	Beherine 80 gurus tahsis edilmiştir.
Mühendis Halifesi	1	300	12	3.600	
Mühendis Mülazımı	1	200	12	2.400	
Hekim	1	75	12	900	
Cerrah	1	75	12	900	
Kundakçı	1	60	12	720	
Nalbandan	6	240	12	2.880	Beherine 40 gurus tahsis edilmiştir.
Saracan	6	360	12	4.320	Beherine 60 gurus tahsis edilmiştir.
Tüfenkçi	1	60	12	720	
Demirci	1	75	12	900	
Marangoz	1	75	12	900	
TOPLAM	40	4.625	12	55.500	Kanunnamede mevcut, sehven 39 olarak hesaplanmıştır.

Sağkol ve Solkol Olarak Tertip Olunan Zabitan ve Neferatın Bir Senelik Maaşları

RÜTBE	NEFER	Aylık	Ay	Senelik	AÇIKLAMA
Sağkol ve Solkol Ağaları	2	1.000	12	12.000	Beherine 500 gurus tahsis edilmiştir.
Kol Mülazımları	2	600	12	7.200	Beherine 300 gurus tahsis edilmiştir.
Yüzbaşıyan	12	2.400	12	28.800	Beherine 200 gurus tahsis edilmiştir.
Yüzbaşı Mülazımları	24	3.360	12	40.320	Beherine 140 gurus tahsis edilmiştir.
Sancaktaran	12	1.440	12	17.280	Beherine 120 gurus tahsis edilmiştir.
Çavuşan	24	1.800	12	21.600	Beherine 75 gurus tahsis edilmiştir.
Onbaşıyan	120	4.320	12	51.840	Beherine 36 gurus tahsis edilmiştir.
Sağkol ve Solkol Neferatı	1.080	25.920	12	311.040	Beherine 24 gurus tahsis edilmiştir.
Sakayan	12	288	12	3.456	Beherine 24 gurus tahsis edilmiştir.
Top Ustası	12	540	12	6.480	Beherine 45 gurus tahsis edilmiştir.
Top Halifesi	12	432	12	5.184	Beherine 36 gurus tahsis edilmiştir.
Topçu Neferatı	120	2.880	12	34.560	Beherine 24 gurus tahsis edilmiştir.
Arabacı Halifesi	6	210	12	2.520	Beherine 35 gurus tahsis edilmiştir.
Arabacı Neferatı	54	1.296	12	15.552	Beherine 24 gurus tahsis edilmiştir.
Cebahaneci Neferatı	24	576	12	6.912	Beherine 24 gurus tahsis edilmiştir.
Boruzen	24	720	12	8.640	Beherine 30 gurus tahsis edilmiştir.
Nefer Katipleri	2	500	12	6.000	Beherine 250 gurus tahsis edilmiştir.
Sağkol ve Solkol Toplam Mevcut	1542	48.282	12	579.384	
TERTİP TOPLAMI	1.582	52.907	12	634.884	*Sergerde ve zabitan mevcudunda yapılan yanlışlık sebebiyle Kanunname'de Tertip toplamı sehven 1581 hesaplanmıştır.

Bnb. Hüseyin Ağa'nın Komutanı Olduğu İstanbul Süvari Tertibi, N. 1242 (H) (Nisan 1827), D.ASM. d., 37366

Bnb.	TB.	TÇ.	AB.	AÇ.	CB.	CÇ.	BB.	İm.	MH.	MM.	Hek.	Cer.	SKA.	SKM.	SoKA.	SoKM.	NK.	Yzb.	YzM.
1/1	1/0	1/0	1/0	1/0	1/0	1/0	1/1	12/5	1/0	1/0	1/0	1/0	1/0	1/0	1/0	1/0	2/2	12/5	24/10
S.	Çvş.	Onb.	Nefer	TU.	TH.	TN.	AH.	AN.	CN.	BN.	Kun.	Nal.	Sar.	Tüf.	Dem.	Mar.	Saka	TOP.	
12/5	24/10	120/47	1080/534	12/0	12/0	120/0	6/0	54/0	24/0	24/11	1/1	6/2	6/0	1/1	1/0	1/0	12/6	641	

Sağkol

Saf	Yzb.	İm.	ME.	MS.	S.	Çvş.	Onb.	N.	T.
1	1	1	1	1	1	2	9	90	106
2	1	1	1	1	1	2	10	91	108
3	1	1	1	1	1	2	10	90	107
4	1	1	1	1	1	2	10	93	110
5	1	1	1	1	1	2	8	90	105
6								80	80

Solkol

Saf	Yzb.	İm.	ME.	MS.	S.	Çvş.	Onb.	N.	T.
7									
8									
9									
10									
11									
12									

BB. boruzen başı, BN. boruzen neferatı, MH. mühendis halifesi, Kun. kundakçı, Nal. nalbant, Sar. saraç, Tüf. tüfekçi, Dem. demirci, Mar. marangozdur. 1, 2, 3, 4. Saflarda onbaşılar belirtilmemiştir. Neferlerin 24, onbaşılardan 36 kuruş mahiye aldığı düşünülürse, sıra başlarındakiler onbaşı olmalıdır. Defterde gayri mevcutlar ve yer değiştirmeler net olmadığından çizelgeye dahil edilmemiştir. Defterin 8. sayfasında boruzenlerin yanındaki bir nefere ait ihraç gayrisi ve sağındaki Kastamonulu Mehmed künyesi süvarilere mi yoksa boruzenlere mi ait olduğu belli olmadığından dikkate alınmamıştır.

EK-5. HASSA TERTİBİ'NİN EKİM-KASIM 1826 YOKLAMASI

Bnb. Osman Ağa'nın Komutanı Olduğu Hassa Tertibi, RA. 1242 (H) (Ekim-Kasım 1826), D. BŞM. d., 9319

Bnb.	TB.	TÇ.	AB.	AÇ.	CB.	CÇ.	MB.	SB.	İm.	MH.	MM.	Hek.	Cer.	SKA.	SKM.	SoKA.	SoKM.	NK.	Yzb.
1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	12/2	1/0	1/0	1/0	1/0	1/1	1/1	1/1	1/1	2/2	12/12
YzM.	S.	Çvş.	Onb.	Nefer	TU.	TH.	TN.	AH.	AN.	CN.	MT.	Saka	TOP.						
24/24	12/12	12/12	120/120	1080/790	12/12	12/12	96/49	12/12	48/7	24/3	20/19	12/0	1.101						

Sağkol Ağası Hasan Ağa

Solkol Ağası İzzet Ağa

Saf	Yzb.	İm.	ME.	MS.	S.	Çvş.	Onb.	N.	T.	Saf	Yzb.	İm.	ME.	MS.	S.	Çvş.	Onb.	N.	T.
1	1	1	1	1	1	1	10	90	106	7	1		1	1	1	1	10	75	90
2	1	1	1	1	1	1	10	83	99	8	1		1	1	1	1	10	48	63
3	1		1	1	1	1	10	67	82	9	1		1	1	1	1	10	46	61
4	1		1	1	1	1	10	64	79	10	1		1	1	1	1	10	56	71
5	1		1	1	1	1	10	70	85	11	1		1	1	1	1	10	62	77
6	1		1	1	1	1	10	66	81	12	1		1	1	1	1	10	63	78

Topçu Takımı-Topçubaşı Mustafa Ağa

Mehter Takımı- Mehterbaşı Hasan Ağa

Kısım	TB.	TÇ.	TU.	TH.	TN.	T.		Kıs.	TU.	TH.	TN.	T.
1	1	1	1	1	5	9		7	1	1	3	5
2			1	1	5	7		8	1	1	4	6
3			1	1	4	6		9	1	1	3	5
4			1	1	5	7		10	1	1	4	6
5			1	1	5	7		11	1	1	3	5
6			1	1	4	6		12	1	1	4	6

MB.	SB.	N.	T.
1	1	19	21

Cebehaneci Takımı- Cebehanecibaşı İbrahim Ağa

Kıs.	CB.	CÇ.	CN.	T.
1	1	1	3	5

Arabacı Takımı-Arabacıbaşı Şerif Ağa

Kıs.	AB.	AÇ.	AH.	AN.	T.		Kıs.	AH.	AN.	T.
1	1	1	1	1	4		7	1		1
2			1	1	2		8	1		1
3			1	1	2		9	1		1
4			1	1	2		10	1		1
5			1	1	2		11	1	1	2
6			1	1	2		12	1		1

Defterde 7. Saf'ın mevcudu sehven 95 olarak hesaplandığından, Tertibin toplam mevcudu da yanlış hesaplanmıştır. Toplam mevcut 1.101 olmalıdır.

EK-6. I. PİYADE VE SÜVARİ TOPÇU ORTALARI

Dergâh- Âlî Topçu Ortaları, Muharrem 1242 (H) (Ağustos-Eylül 1826), D. PYM. d., 35688

Piyade Topçu Ortaları

S. No.	Orta	Mevcut	S.No.	Orta	Mevcut	S. No.	Orta	Mevcut	S.No.	Orta	Mevcut	S.No.	Orta	Mevcut
1	1	131	18	14	113	35	31	98	52	48	105	69	67	57
2	2	95	19	15	101	36	32	110	53	49	88	70	68	42
3	3	115	20	16	35	37	33	97	54	50	95	71	69	106
4	4	60	21	17	89	38	34	63	55	51	94	72	70	100
5	5	92	22	18	80	39	35	101	56	52	70	73	71	74
6	2	115	23	19	49	40	36	115	57	53	105	74	72	93
7	3	109	24	20	103	41	37	85	58	54	101	75	73	75
8	4	100	25	21	87	42	38	92	59	55	61	76	74	55
9	5	79	26	22	106	43	39	76	60	56	30	77	75	51
10	6	68	27	23	99	44	40	116	61	57	70	78	76	98
11	7	53	28	24	44	45	41	106	62	59	95	79	77	101
12	8	103	29	25	72	46	42	66	63	60	83	80	78	94
13	9	103	30	26	94	47	43	77	64	61	80	81	79	51
14	10	107	31	27	50	48	44	62	65	62	72	82	80	89
15	11	40	32	28	95	49	45	71	66	63	104	TOPLAM		6974
16	12	101	33	29	100	50	46	76	67	64	91			
17	13	97	34	30	76	51	47	85	68	66	87			

Süvari Topçu Tertipleri

S. No.	Orta	Mevcut	S. No.	Orta	Mevcut	S. No.	Orta	Mevcut	S. No.	Orta	Mevcut	S. No.	Orta	Mevcut
1	1	11	15	11	11	29	25	10	43	39	11	57	53	11
2	2	11	16	12	11	30	26?	11	44	40	10	58	54	11
3	3	11	17	13	11	31	27?	10	45	41	11	59	55	11
4	4	11	18	14	11	32	28?	10	46	42	11	60	57	11
5	5	11	19	15	10	33	29?	11	47	43	11	61	59	11
6	2	11	20	16	10	34	30?	11	48	44	10	62	60	11
7	3	11	21	17	11	35	31?	11	49	45	11	63	61	11
8	4	11	22	18	11	36	32	11	50	46	11	64	62	10
9	5	9	23	19	11	37	33	9	51	47	11	65	63	11
10	6	11	24	20	11	38	34	11	52	48	11	66	64	11
11	7	11	25	21	11	39	35	11	53	49	11	67	66	11
12	8	9	26	22	10	40	36	11	54	50	10	68	67	11
13	9	7	27	23	11	41	37	11	55	51	9	69	69	11
14	10	11	28	24	11	42	38	11	56	52	11	70	70	11

TOPLAM 748

Diğer Per. 124

TOPLAM 872

Aynı numaralı ortalar bulunmaktadır. Süvari topçuları orta değil, tek top mürettebatıdır (tertip). Süvari topçu tertiplerinde ? işaretli tertipler silik çıkmıştır. Her biri piyade topçu ortalarının emrine verildikleri düşünülürse, belirtilen ortaların süvari topçuları olmaları gerekir.

II. ÇEŞİTLİ TOPÇU ORTALARININ KADRO MEVCUTLARI

Osman Ağa'nın 34. Ortası (6 Toplu)- Rumeli Valisinin Emrinde, 1242 (H), BOA, KK. d., 4642

RECEB	ŞABAN	RAMAZAN	ŞEVVAL	ZİLKADE	ZİLHİCCE
1 Orta Ağası 1 Ağa Mülazımı 1 Vekilharc 6 Usta 6 Yamak 22 Nefer Toplam: 37	1 Orta Ağası 1 Ağa Mülazımı 1 Vekilharc 6 Usta 6 Yamak 22 Nefer Toplam: 37	1 Orta Ağası 1 Ağa Mülazımı 1 Vekilharc 6 Usta 6 Yamak 23 Nefer Toplam: 38	1 Orta Ağası 1 Ağa Mülazımı 1 Çavuş 6 Usta 6 Yamak 23 Nefer Toplam: 38	1 Orta Ağası 1 Ağa Mülazımı 1 Çavuş 6 Usta 6 Yamak 23 Nefer Toplam: 38	1 Orta Ağası 1 Ağa Mülazımı 1 Çavuş 6 Usta 6 Yamak 22 Nefer Toplam: 37

Osman Ağa'nın 45. Ortası (6 Toplu)- Rumeli Valisinin Emrinde, 1242 (H), BOA, KK. d., 4639

1 Orta Ağası 1 Ağa Mülazımı 1 Vekilharc 1 Sancaktar 6 Usta 6 Yamak 24 Nefer Toplam: 40	1 Orta Ağası 1 Ağa Mülazımı 1 Vekilharc 1 Sancaktar 6 Usta 6 Yamak 24 Nefer Toplam: 40	1 Orta Ağası 1 Ağa Mülazımı 1 Vekilharc 1 Sancaktar 10 Top Ustası 10 Top Yamağı 43 Topçu Neferi 1 Ceb. Ustası 1 Ceb. Yamağı 8 Ceb. Neferi 1 Aşçıbaşı 1 Mülazım 1 Saka 4 Aşçı Neferi Toplam: 84	1 Orta Ağası 1 Ağa Mülazımı 1 Vekilharc 1 Sancaktar 10 Top Ustası 10 Top Yamağı 41 Topçu Neferi 1 Ceb. Ustası 1 Ceb. Yamağı 8 Ceb. Neferi 1 Aşçıbaşı 1 Mülazım 1 Saka 4 Aşçı Neferi Toplam: 82	1 Orta Ağası 1 Ağa Mülazımı 1 Çavuş 1 Sancaktar 10 Top Ustası 10 Top Yamağı 41 Topçu Neferi 1 Ceb. Ustası 1 Ceb. Yamağı 8 Ceb. Neferi 1 Aşçıbaşı 1 Mülazım 1 Saka 4 Aşçı Neferi Toplam: 82	

Belgrad Kalesi Muhafazasına Memur Ortalar, Zilhicce? 1242 (H) (Haziran-Temmuz 1827), BOA, D. PYM. d., 35756

4. ORTA	12. ORTA	33. ORTA	35. ORTA	54. ORTA	
1 Orta Ağası 1 Ağa Mülazımı 1 Çavuş 1 Sancaktar 10 Top Ustası 10 Top Yamağı 77 Topçu Neferi 1 Ceb. Ustası 1 Ceb. Yamağı 8 Ceb. Neferi 1 Aşçıbaşı 1 Mülazım 1 Saka 10 Mül./Karakul. Toplam: 124	1 Orta Ağası 1 Ağa Mülazımı 1 Çavuş 1 Sancaktar 10 Top Ustası 10 Top Yamağı 80 Topçu Neferi 1 Ceb. Ustası 1 Ceb. Yamağı 8 Ceb. Neferi 1 Aşçıbaşı 1 Mülazım 1 Saka 10 Mül./Karakul. Toplam: 127	1 Orta Ağası 1 Ağa Mülazımı 1 Çavuş 1 Sancaktar 10 Top Ustası 10 Top Yamağı 76 Topçu Neferi 1 Ceb. Ustası 1 Ceb. Yamağı 8 Ceb. Neferi 1 Aşçıbaşı 1 Mülazım 1 Saka 10 Mül./Karakul. Toplam: 123	1 Orta Ağası 1 Ağa Mülazımı 1 Çavuş 1 Sancaktar 10 Top Ustası 10 Top Yamağı 79 Topçu Neferi 1 Ceb. Ustası 1 Ceb. Yamağı 8 Ceb. Neferi 1 Aşçıbaşı 1 Mülazım 1 Saka 10 Mül./Karakul. Toplam: 126	1 Orta Ağası 1 Ağa Mülazımı 1 Çavuş 1 Sancaktar 10 Top Ustası 10 Top Yamağı 78 Topçu Neferi 1 Ceb. Ustası 1 Ceb. Yamağı 7 Ceb. Neferi 1 Aşçıbaşı 1 Mülazım 1 Saka 10 Mül./Karakul. Toplam: 124	

EK-7. NİSAN-MAYIS 1827 TOP ARABACI MEVCUTLARI

Dergâh- Âli Top Arabacıları, Şevval 1242 (H) (Nisan-Mayıs 1827), D. PYM. d., 35740

Orta Karargâhı

Rütbe	Mev.		Rütbe	Mevcut		Rütbe	Mevcut
Arabacıbaşı	1		3. Kâtip Yamağı	1		Kethüdayeri	1
Kâtip	1		Ruznamçeci	1		Serçavuş	1
Kethüda	1		Ruznamçeci Kâtibi	1		Kapı Çukadarı	1
1. Kâtip Yamağı	1		Ruznamçeci Yamağı	1		Cerrah	1
2. Kâtip Yamağı	1		Seraraba ?	1		TOPLAM	14

Topçu Ortalarına Verilen Arabacı Takımları

S. No.	Orta	Halife	Nefer	Top.	S. No.	Orta	Halife	Nef.	Top.	S. No.	Orta	Halife	Nefer	Top.
1	1	2	14	16	11	12	2	14	16	21	22	2	7	9
2	2	2	12	14	12	13	2	10	12	22	23	1	5	6
3	4	1	7	8	13	14	1		1	23	24	2	14	16
4	5	2	13	15	14	15	2	14	16	24	26	1	5	6
5	6	2	13	15	15	16	2	12	14	25	27	2	14	16
6	7	1	7	8	16	17	1	7	8	26	28	1	7	8
7	8	2	14	16	17	18	2	14	16	27	29	2	14	16
8	9	2	14	16	18	19	2	7	9	28	30	1	7	8
9	10	2	13	15	19	20	2	13	15	29	TOPLAM			347
10	11	2	14	16	20	21	2	14	16	30				

İmam ve Serbölükan ve saire			Süvari Top Arabacıları			Piyade Top Arabacıları		
Rütbe	Mev.	Mahiye	Rütbe	Mev.	Mahiye	Rütbe	Mev.	Mahiye
İmam	1	13	Sancaktaran			Sancaktaran	31	826,5
Sancaktar Ağa ve Ağatan	5	71	Hulefa (Halifeler)	58	1546,5	Hulefa (Halifeler)	596	15.893
Serbölükan	34	717,5	Neferat	389	7.780	Neferat	2.291	38.183
Serkullukçu ve Çavuşan	15	260	Sakayan	3	60	Sakayan	28	560
Atık Tekâüdün (Emekli)	8	48,5	Nalbandan	2	40	Nalbandan	27	540
Huddam (Hizmetliler)	3	11,5	Çavuş	1	23	Çavuş		
			Aşçı	20	266,5	Aşçı	94	1253
			Amele ?	1	13	Amele ?	79	1053
TOPLAM	66	1121,5		474	9.729		3.146	58308,5
Mesarif-i Zabitan				7	600		108	10900,5
TOPLAM	66	1121,5		481	11.329		3254	69.209

Orta Karargahının zabitan bilgileri 2. sayfadadır. Topçu ortalarının emrine verilen arabacıların bilgileri, 2 ve 4. sayfalar arasındadır. Tüm Ocağın toplamı ise 18. sayfada bulunmakta fakat düzeltme yapılmış hali, EK-19/1 numaralı son sayfadadır. Araştırma, bu sayfa verilerinin çizelgesini oluşturmuştur. Defterde, imam ve diğer rütbelilerin mahiyeleri sehven 1.122 kuruş olarak hesaplanmıştır. Doğrusu 1.121,5 kuruş olmalıdır. Süvari top arabacılarının mahiye toplamı da sehven 9.730 kuruş hesaplanmıştır. Doğrusu 9.729 olmalıdır. Aynı şekilde piyade topçu arabacılarının mahiye toplamı sehven 58.310 kuruş hesaplanmıştır. Doğrusu 58.308,5 kuruş olmalıdır. Bu durumda, 1827 yılının Mayıs ayında tüm Arabacılar Ocağı 3.801 personelden oluşmaktaydı.

EK-8. MUHARREM 1243 KANUNU'NA GÖRE P. VE SV. TOPÇU-ARABACI KADROLARI

Piyade Topçu ve Arabacı Kadro Çizelgesi, 1 M. 1243 (H) (25 Temmuz 1827), BOA, KAD II, s. 5b-7b
TOPÇU OCAK KARARGÂHI ARABACI OCAK KARARGÂHI

Rütbe	Mev.	Mahiye	Ekmek	Et
Nazır	1	3.000	80	20
Topçubaşı	1	3.750	100	25
Katip	1	1.000	40	10
Sağkol Ağası	1	937,5	24	6
Solkol Ağası	1	800	16	4
Sağkol Sancaktarı	1	300	8	2
Solkol Sancaktarı	1	300	8	2
Katip Baş Yamağı	1	500	12	3
İkinci Yamak	1	400	8	2
Üçüncü Yamak	1	350	8	2
Dördüncü Yamak	1	300	8	2
Kapı Çukadarı	1	150	6	1,5

Rütbe	Mev.	Mahiye	Ekmek	Et
Arabacıbaşı	1	2.000	60	15
Sağkol Ağası	1	800	24	6
Solkol Ağası	1	700	16	4
Sağkol Sancaktarı	1	300	8	2
Solkol Sancaktarı	1	300	8	2
Kapı Çukadarı	1	150	6	1,5
Katip Baş Yamağı	1	500	12	3
İkinci Yamak	1	400	8	2
Üçüncü Yamak	1	350	8	2

PİYADE TOPÇU TERTİBİ (BÖLÜĞÜ)

Rütbe	Mev.	Mahiye	AÇIKLAMA
Yüzbaşı	1	200	
Mülazım	1	100	
Çavuş-ı Evvel	1	60	
Çavuş-ı Sâni	1	50	
Top Ustası ve Ceb.başı	11	440	Beheri 40 kur.
Top ve Ceb. Halifesi	11	330	Beheri 30 kur.
Top. ve Ceb. Neferi	88	1.760	Beheri 20 kur.
Aşçı	5	100	Beheri 20 kur.
Saka	1	20	
TOPLAM	120	3.060	

PİYADE ARABACI TERTİBİ (BÖLÜĞÜ)

Rütbe	Mev.	Mahiye	AÇIKLAMA
Yüzbaşı	1	200	
Mülazım	1	100	
Çavuş-ı Evvel	1	60	
Çavuş-ı Sâni	1	50	
Halife	20	600	Beheri 30 kur.
Neferat	100	2.000	Beheri 20 kur.
Aşçı	5	100	Beheri 20 kur.
Saka	1	20	
Nalband	2	40	Beheri 20 kur.
Saraç	2	40	Beheri 20 kur.
Çilingir	2	40	Beheri 20 kur.
Marangoz	2	40	Beheri 20 kur.
TOPLAM	138	3.290	

PİYADE TOPÇU KOL MEVCUTLARI

Sağkol (30 Bl.)		Solkol (30 Bl.)	
Personel	Mev.	Personel	Mev.
Zabitan ve Neferat	3.600	Zabitan ve Neferat	2.070
Nefer Katibi	3	Nefer Katibi	3
İmam	4	İmam	4
Musika Tk.	13	Musika Tk.	13
Toplam	3.620	Toplam	3.620
Ocak Toplamı 7.240			

PİYADE ARABACI KOL MEVCUTLARI

Sağkol (15 Bl.)		Solkol (15 Bl.)	
Personel	Mev.	Personel	Mev.
Zabitan ve Neferat	2.070	Zabitan ve Neferat	2.070
Nefer Katibi	2	Nefer Katibi	2
İmam	2	İmam	2
Toplam	2.074	Toplam	2.074
Ocak Toplamı 4.148			

Günlük ekmek miktarları çift ve et miktarı kıyye (1282 g) cinsindendir. 9 Kasım 1827 tarihli Zeyl ile nazırın maaşı 5.000, topçubaşının maaşı 4.000, arabacıbaşının maaşı ise 2.500 kuruşa çıkarılmıştır. BOA, KAD II, s. 9b. 17 Ocak 1829 Zeyl ile top. yamalarının 250 kur. mahiye ile bir, ar. yamalarına 300 kur. mahiye ile bir yamak daha eklenmiştir. BOA, KAD II, s. 10b. Topçu bölüğü 10 topludur. Arabacı bölüğü 20 arabalıdır. Kanun'un bir piyade top. bl.nün kadro listesinde mahiye toplamı 3.010 kur., toplam mevcut ise 119 kişi olarak verilmiştir. 120 olmalıdır. Muhtemelen kadroya yeni eklenen çavuş-ı sâni, toplama dahil edilmemiştir. Arabacı bölümünde ise toplam mevcut, sehven 139 olarak verilmiştir. 138 olmalıdır. Top. ve ar. kol mevcutlarına iki kolağası ve iki sancaktar dahil değildir. Piyade top. ve ar.ların eski ve yeni kadrolarının karşılaştırmalı bir çizelgesi için bk. Levy. age., s. 276-283.

Süvari Topçu ve Arabacı Kadro Çizelgesi, 1 M. 1243 (H) (25 Temmuz 1827), BOA, KAD II, s. 6a

SÜVARİ TOP. SAĞKOL

Rütbe	Mev.	Mahiye	AÇIKLAMA
Binbaşı	1	750	
Sancaktar	1	250	
Topçu Yzb.	4	800	Beherine 200 kur.
Arabacı Yzb.	3	600	Beherine 200 kur.
Nefer Katibi	1	150	
İmam	1	60	
Top Ustası	35	1.400	Beherine 40 kur.
Top Halifesi	35	1.050	Beherine 30 kur.
Borucubaşı	1	40	
Borucu Nef.	3	72	Beherine 24 kur.
Ar. Halifesi	30	1.020	Beherine 34 kur.
Ceb.başı	4	160	Beherine 40 kur.
Ceb. Halifesi	4	120	Beherine 30 kur.
Topçu Neferi	350	8.400	Beherine 24 kur.
Ar. Neferi	210	5.040	Beherine 24 kur.
Ceb. Neferi	32	768	Beherine 24 kur.
Çavuş	1	60	
Aşçı	20	400	Beherine 20 kur.
Saka	7	168	Beherine 24 kur.
Esnaftaşı	2	80	Beherine 40 kur.
Nalband	6	144	Beherine 24 kur.
Saraç	7	168	Beherine 24 kur.
Marangoz	3	72	Beherine 24 kur.
Çilingir	3	72	Beherine 24 kur.
TOPLAM	764	21.844	

SÜVARİ TOP. SOLKOL

Rütbe	Mev.	Mahiye	AÇIKLAMA
Binbaşı	1	750	
Sancaktar	1	250	
Topçu Yzb.	3	600	Beherine 200 kur.
Arabacı Yzb.	3	600	Beherine 200 kur.
Nefer Katibi	1	150	
İmam	1	60	
Top Ustası	35	1.400	Beherine 40 kur.
Top Halifesi	35	1.050	Beherine 30 kur.
Borucubaşı	1	40	
Borucu Neferi	3	72	Beherine 24 kur.
Ar. Halifesi	30	1.020	Beherine 34 kur.
Ceb.başı	3	120	Beherine 40 kur.
Ceb. Halifesi	3	90	Beherine 30 kur.
Topçu Neferi	350	8.400	Beherine 24 kur.
Ar. Neferi	210	5.040	Beherine 24 kur.
Ceb. Neferi	24	576	Beherine 24 kur.
Çavuş	1	60	
Aşçı	20	400	Beherine 20 kur.
Saka	6	144	Beherine 24 kur.
Esnaftaşı	2	80	Beherine 40 kur.
Nalband	6	144	Beherine 24 kur.
Saraç	6	144	Beherine 24 kur.
Marangoz	3	72	Beherine 24 kur.
Çilingir	3	72	Beherine 24 kur.
TOPLAM	751	21.334	

SÜVARİ TOPÇU VE ARABACI BÖLÜKLERİ

Rütbe	Topçu	Arabacı	Rütbe	Topçu	Arabacı
Yüzbaşı	1	1	Ceb. Halifesi	1	
Mülazım	1	1	Ceb. Neferi	8	
Çavuş-ı Evvel	1	1	Aşçı	4	2
Çavuş-ı Sâni	1	1	Saka	1	1
Top. Ustası	10		Nalband	1	1
Top. Halifesi	10		Saraç	1	1
Ar. Halifesi			Marangoz		
Ar. Halifesi		10	Marangoz		1
Neferat	100	70	Çilingir		1
Ceb.başı	1		TOPLAM	138/141	88/91

Kollardaki çilingir mevcutları belgelere göre farklılık göstermektedir. Ama toplam mahiyeleri, hepsinde 72 kuruş olduğuna göre üç çilingir olması gerekir. BOA, II no.lu Kanunname defteri esas alınmıştır. Ayrıca solkol listesinde ceb. neferlerinin mahiye toplamı altı belgede de sehven 976 kur. olarak verilmiştir. Doğrusu $24 \times 24 = 576$ kur. olmalıdır. Buna bağlı olarak solkolun mahiye toplamı 21.334 kuruştur. Süv. top. ve ar. bl.lerine 9 Kasım 1827 tarihli Zeyl ile birer mülazım, ikişer çavuş eklenmiştir. BOA, KAD II, s. 10b. 30 Haziran 1828 tarihli bir düzenleme ile kollardaki borucu neferlerine ikişer borucu daha eklenmiştir. BOA, KAD II, s. 11a-11b; MAD. d., 9002, s. 194. 14 Nisan 1829 tarihli bir Zeyl ile kollar tb. haline getirilmiş ve bu iki yeni tabura ikişer kolağası atanmıştır. Ayrıca aşçı maaşlarına 24 kur. zam yapılmış, sağkola 9, solkola 6 olmak üzere 15 saka daha eklenmiştir. BOA, KAD II, s. 12b-13a. 13 Eylül ve 31 Ekim 1829 tarihli zeyillerle de tb.lardaki nefer katibi sayısı birer artırılmış ve mahiyeleri 250 kur.a çıkarılmıştır. BOA, KAD II, s. 13a-13b. Süv. top. ve ar. listeleri için ayrıca bk. Levy, age., s. 287-289.

EK-9. TERTİPLERİN TABURLARA DÖNÜŞTÜKTEN SONRAKİ KADRO ÇİZELGELERİ

I. Selanik 1. Tb.

Selanik 1. Tb., Z. 1242- M. 1243 (H) (Haziran-Ağustos 1827) Bnb. Seyid Ağa BOA, D. ASM. d. 37387

Bnb.	SKA.	SoKA.	İm.	NK.	S.	Hek.	Cer.	Tçvş.	Tonb.	MN	Yzb.	Mül.	Çvş.	Onb.	Nef.	Bal.	Saka	TOP.
1/1	1/1	1/1	4/3	2/1	1/0	1/0	1/1	1/1	1/1	24/24	8/8	16/16	32/32	64/64	640/640	4/0	8/1	795

Sağkol Ağası İbrahim Ağa

Solkol Ağası Mehmed Ağa

Bl.	Yzb.	Mül.	Çvş.	Onb.	Nef.	MN	Saka	Top.		Bl.	Yzb.	Mül.	Çvş.	Onb.	Nef.	MN	Saka	Top.
1	1	2	4	8	80			95		5	1	2	4	8	80			95
2	1	2	4	8	80			95		6	1	2	4	8	80			95
3	1	2	4	8	80			95		7	1	2	4	8	80			95
4	1	2	4	8	80			95		8	1	2	4	8	80			95

Mehter takımı ve bir saka bl.lere dağıtılmamıştır.

II. Selanik 2. Tb.

Selanik 2. Tb., Z. 1242- M. 1243 (H) (Haziran-Ağustos 1827) Bnb. İbrahim Ağa BOA, D. ASM. d. 37386

Bnb.	SKA.	SoKA.	İm.	NK.	S.	Hek.	Cer.	Tçvş.	Tonb.	MN	Yzb.	Mül.	Çvş.	Onb.	Nef.	Bal.	Saka	TOP.
1/1	1/0	1/0	4/3	2/1	1/0	1/0	1/0	1/1	1/1	24/24	8/8	16/16	32/32	64/64	640/676	4/0	8/1	828

Sağkol

Solkol

Bl.	Yzb.	Mül.	Çvş.	Onb.	Nef.	MN	Saka	Top.		Bl.	Yzb.	Mül.	Çvş.	Onb.	Nef.	MN	Saka	Top.
1	1	2	4	8	84			99		5	1	2	4	8	90			105
2	1	2	4	8	82			97		6	1	2	4	8	82			97
3	1	2	4	8	85			100		7	1	2	4	8	81			96
4	1	2	4	8	90			105		8	1	2	4	8	82			97

Defterde net görünmediğinden, Araştırma toplamlardan gayri mevcutları (vefatlar) düşmemiştir. Ayrıca, muhtemelen bu gayri bütünlük için donanma neferleri eklenmiştir. Bunlar da toplama dahil edildiğinden nefer sayıları 810 üzeri çıkmıştır. Mehter takımı ve bir saka bl.lere dağıtılmamıştır.

III. İzmir 1. Tb.

İzmir 1. Tb., CA. 1243 (H) (Kasım-Aralık 1827) BOA, D. ASM. d. 37425

Bnb.	SKA.	SoKA.	İm.	NK.	S.	Hek.	Cer.	Tçvş.	Tonb.	MN	Yzb.	Mül.	Çvş.	Onb.	Nef.	Bal.	Saka	TOP.
1/1	1/1	1/1	4/3	2/2	1/1	1/1	1/1	1/0	1/0	24/0	8/6	16/12	32/24	64/48	640/466	4/0	8/0	567

Sağkol

Solkol

Bl.	Yzb.	Mül.	Çvş.	Onb.	Nef.	MN	Saka	Top.		Bl.	Yzb.	Mül.	Çvş.	Onb.	Nef.	MN	Saka	Top.
1	1	2	4	8	79			94		5	1	2	4	8	76			91
2	1	2	4	8	76			91		6	1	2	4	8	79			94
3	1	2	4	8	78			93		7								
4	1	2	4	8	78			93		8								

Gayri mevcutlar dikkate alınmamıştır. Defterde imamlar bl. kh.da gösterilmiştir. İki bölüğü eksiktir. Mehter takımı, baltacı ve sakası yoktur.

IV. Edirne 1. Tb.

Edirne 1. Tb., CA. 1243 (H) (Kasım-Aralık 1827) Bnb. Reşid Ağa, BOA, D. ASM. d. 37431

Bnb.	SKA.	SoKA.	İm.	NK.	S.	Hek.	Cer.	Tçvş.	Tonb.	MN	Yzb.	Mül.	Çvş.	Onb.	Nef.	Bal.	Saka	TOP.
1/1	1/1	1/1	4/4	2/0	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	24/14	8/8	16/16	32/32	64/64	640/584	4/0	8/8	738

Sağkol Ağası Hasan Ağa

Solkol Ağası Ahmed Ağa

Bl.	Yzb.	Mül.	Çvş.	Onb.	Nef.	MN	Saka	Top.		Bl.	Yzb.	Mül.	Çvş.	Onb.	Nef.	MN	Saka	Top.
1	1	2	4	8	70		1	86		5	1	2	4	8	71		1	87
2	1	2	4	8	77		1	93		6	1	2	4	8	73		1	89
3	1	2	4	8	73		1	89		7	1	2	4	8	72		1	88
4	1	2	4	8	72		1	88		8	1	2	4	8	76		1	92

Gayri mevcutlar silik çıktığından dikkate alınmamıştır. Mehter takımı bl.lere dağıtılmamıştır.

V. 7.Tb.

7. Tb., N. 1243 (H) (Mart-Nisan 1828) Bnb. Ali Ağa, BOA, D. ASM. d. 37370

Bnb.	SKA.	SoKA.	İm.	NK.	S.	Hek.	Cer.	Tçvş.	Tonb.	MN	Yzb.	Mül.	Çvş.	Onb.	Nef.	Bal.	Saka	TOP.
1/1	1/1	1/1	4/4	2/2	1/1	1/0	1/0	1/1	1/1	24/28	8/8	16/16	32/32	64/64	640/599	4/4	8/8	771

Sağkol Ağası Ali Ağa

Solkol Ağası Süleyman Ağa

Bl.	Yzb.	Mül.	Çvş.	Onb.	Nef.	MN	Saka	Top.		Bl.	Yzb.	Mül.	Çvş.	Onb.	Nef.	MN	Saka	Top.
1	1	2	4	8	72		1	88		5	1	2	4	8	76		1	92
2	1	2	4	8	78		1	94		6	1	2	4	8	69		1	85
3	1	2	4	8	75		1	91		7	1	2	4	8	74		1	90
4	1	2	4	8	75		1	91		8	1	2	4	8	80		1	96

Hangi ayın icmalı olduğu belli değildir. Gayri mevcutların bütünlendiği tarihlerden tahmin edilmiştir. Gayri mevcutlar dikkate alınmamıştır. Mehter takımı bl.lere dağıtılmamıştır.

VI. Vidin 21. Tb.

Vidin 21. Tb., ZA. 1243 (H) (Mayıs-Haziran 1828) Bnb. Ahmed Ağa, BOA, C. AS., 513/21411

Bnb.	SKA.	SoKA.	İm.	NK.	S.	Hek.	Cer.	Tçvş.	Tonb.	MN	Yzb.	Mül.	Çvş.	Onb.	Nef.	Bal.	Saka	TOP.
1/1	1/1	1/1	4/4	2/2	1/1	1/0	1/1	1/0	1/0	24/14	8/8	16/16	32/32	64/64	640/635	4/3	8/8	791

Sağkol Ağası İbrahim Ağa

Solkol Ağası İsmail Ağa

Bl.	Yzb.	Mül.	Çvş.	Onb.	Nef.	MN	Saka	Top.		Bl.	Yzb.	Mül.	Çvş.	Onb.	Nef.	MN	Saka	Top.
1	1	2	4	8	79			94		5	1	2	4	8	80			95
2	1	2	4	8	79			94		6	1	2	4	8	80			95
3	1	2	4	8	78			93		7	1	2	4	8	80			95
4	1	2	4	8	79			94		8	1	2	4	8	80			95

Diğer tb.lardan farklı olarak 750 kur. maaşlı bir müdür bulunmaktadır. Toplama dahil edilmemiştir. Gayri mevcutlar dikkate alınmamıştır. Mehter takımı ve sakalar bl.lere dağıtılmamıştır.

VII. Vidin 22. Tb.

Vidin 22. Tb., ZA. 1243 (H) (Mayıs-Haziran 1828) Bnb. Mehmed Ağa, BOA, C. AS., 513/21411

Bnb.	SKA.	SoKA.	İm.	NK.	S.	Hek.	Cer.	Tçvş.	Tonb.	MN	Yzb.	Mül.	Çvş.	Onb.	Nef.	Bal.	Saka	TOP.
1/1	1/1	1/1	4/3	2/2	1/1	1/0	1/1	1/0	1/0	24/14	8/8	16/16	32/32	64/64	640/633	4/4	8/8	789

Sağkol Ağası Süleyman Ağa

Solkol Ağası Hasan? Ağa

Bl.	Yzb.	Mül.	Çvş.	Onb.	Nef.	MN	Saka	Top.		Bl.	Yzb.	Mül.	Çvş.	Onb.	Nef.	MN	Saka	Top.
1	1	2	4	8	80			95		5	1	2	4	8	80			95
2	1	2	4	8	79			94		6	1	2	4	8	76			91
3	1	2	4	8	79			94		7	1	2	4	8	80			95
4	1	2	4	8	79			94		Avcı	1	2	4	8	80			95

Gayri mevcutlar dikkate alınmamıştır. 8. Bl. yerine Avcı Bölüğü vardır. Mehter takımı ve sakalar bl.lere dağıtılmamıştır.

VIII. 17. Tb.

17. Tb., ZA. 1243 (H) (Mayıs-Haziran 1828) Bnb. Halil? Ağa, BOA, D. ASM. d., 37455

Bnb.	SKA.	SoKA.	İm.	NK.	S.	Hek.	Cer.	Tçvş.	Tonb.	MN	Yzb.	Mül.	Çvş.	Onb.	Nef.	Bal.	Saka	TOP.
1/1	1/1	1/1	4/4	2/2	1/1	1/0	1/1	1/1	1/1	24/22	8/8	16/16	32/32	64/64	640/597	4/4	8/8	764

Sağkol Ağası Mehmed Ağa

Solkol Ağası Yakub Ağa

Bl.	Yzb.	Mül.	Çvş.	Onb.	Nef.	MN	Saka	Top.		Bl.	Yzb.	Mül.	Çvş.	Onb.	Nef.	MN	Saka	Top.
1	1	2	4	8	68			83		5	1	2	4	8	78			93
2	1	2	4	8	75			90		6	1	2	4	8	73			88
3	1	2	4	8	72			87		7	1	2	4	8	76			91
4	1	2	4	8	77			92		8	1	2	4	8	78			93

Gayri mevcutlar karışık verildiğinden, her bölümün sonunda verilen toplamalar dikkate alınmıştır. Ayrı olarak 750 kur. maaş alan bir müdür bulunmaktadır. Toplama dahil edilmemiştir. Mehter takımı ve sakalar bl.lere dağıtılmamıştır.

EK-10. SİLİSTRE 1 VE 2. SÜVARİ TABURLARI

I. 1. Süvari Taburu

Bnb. Mehmed Ali Ağa'nın Komutanı Olduğu Silistre 1. Sv. Tb., 4 Ra. 1244 (H) (14 Eylül 1828), D. BŞM. d., 9544

Bnb.	SKA.	SoKA.	NK.	İm.	S.	BÇ.	Saka	KB.	R.	Yzb.	YzbV.	ME.	MEV.	MS.	MSV.	Çvş.	ÇV.	Onb.	OV.	B.	Nal.	Nef.	Top.
1/1	1/1	1/1	2/2	2/2	3/2	1/1	3/2	1/0	2/0	6/4	6/4	6/3	6/4	6/4	6/4	24/12	24/12	48/23	48/23	12/4	6/3	672/222	334

Sağkol Ağası Mustafa Ağa

Saf	Yzb.	YzbV.	S.	İm.	ME.	MEV.	MS.	MSV.	Çvş.	ÇV.	Onb.	OV.	BÇ.	B.	Nal.	Saka	Nef.	T.
1	1	1			1	1	1	1	2	2	5	6	1	1		1	62	86
2	1	1			1	1	1	1	3	4	8	8		2	1		73	105
3	1	1	1	1	1	1	1	1	4	3	4	3			1	1	46	70

Solkol Ağası Emin Ağa

Saf	Yzb.	YzbV.	S.	İm.	ME.	MEV.	MS.	MSV.	Çvş.	ÇV.	Onb.	OV.	BÇ.	B.	Nal.	Saka	Nef.	T.
4	1	1				1	1	1	2	3	6	6		2	1		41	66
5																		
6																		

Gayri mevcutlar dikkate alınmamıştır. Defterde, Sağkol'un 2. Bl.'ün nefer mevcudu 72 olarak verilmesine rağmen, 73 nefer sayılmıştır. Gene defterde, sakalar ve boru çavuşu bölüklerde gösterilmiştir. Sancaktarlar ve imamların ise karargaha ve bölüklere dağıtıldığı görülmektedir. Tabura ödenen mahiye 8.857 kuruştur.

II. 2. Süvari Taburu

Bnb. Mirza Said Ağa'nın Komutanı Olduğu Silistre 2. Sv. Tb., 4 Ra. 1244 (H) (14 Eylül 1828), D. BŞM. d., 9544

Bnb.	SKA.	SoKA.	NK.	İm.	S.	BÇ.	Saka	KB.	R.	Yzb.	YzbV.	ME.	MEV.	MS.	MSV.	Çvş.	ÇV.	Onb.	OV.	B.	Nal.	Nef.	Top.
1/1	1/1	1/1	2/1	2/1	3/2	1/1	3/3	1/0	2/0	6/6	6/6	6/6	6/6	6/6	6/6	24/24	24/24	48/47	48/48	12/8	6/0	672/513	711

Sağkol Ağası Cura Ağa

Saf	Yzb.	YzbV.	S.	İm.	ME.	MEV.	MS.	MSV.	Çvş.	ÇV.	Onb.	OV.	BÇ.	B.	Nal.	Saka	Nef.	T.
1	1	1			1	1	1	1	4	4	7	8	1	1			91	122
2	1	1			1	1	1	1	4	4	8	8		2			95	127
3	1	1	1	1	1	1	1	1	4	4	8	8		2		1	99	134

Solkol Ağası Beytemur Ağa

Saf	Yzb.	YzbV.	S.	İm.	ME.	MEV.	MS.	MSV.	Çvş.	ÇV.	Onb.	OV.	BÇ.	B.	Nal.	Saka	Nef.	T.
4	1	1			1	1	1	1	4	4	8	8		1			92	123
5	1	1	1		1	1	1	1	4	4	8	8		1		1	46	79
6	1	1			1	1	1	1	4	4	8	8		1		1	90	122

Gayri mevcutlar dikkate alınmamıştır. Defterde, Sağkol'un 3. Bl.'ün nefer mevcudu 97 olarak verilmesine rağmen, 99 nefer sayılmıştır. Gene defterde, sakalar ve boru çavuşu bölüklerde gösterilmiştir. Sancaktarlar ve imamların ise karargah ve bölüklere dağıtıldığı görülmektedir. Tabura ödenen mahiye 16.200 kuruştur.

EK-11. 5. ALAY'IN S. 1247 (H) TARİHLİ (TEMMUZ-AĞUSTOS 1831) YOKLAMASI

5. ALAY'IN S. 1247 (H) TARİHLİ (TEMMUZ-AĞUSTOS 1831) YOKLAMASI, C. AS. d., 718/30097

Miralay Ali Bey

Alay Kaymakamı Hasan Bey

Alay Emni Veli Bey

Alay Muzikacıları

Yzb.	Mül.	Bçvş.	Çvş.	Ble.	Onb.	Mnef.	TOP.
1	1	1	1	1	1	26	32

Ahmed Ağa'nın Bnb. Olduğu 1. Tabur

Bnb.	SKA.	SoKA.	İm.	NK.	S.	Hek.	Cer.	Tonb.	MN	Yzb.	Mül.	Bçvş.	Çvş.	Ble.	Onb.	Nefer	Bal.	Saka	TOP.
1	1	1	4	2	1	1	1	2	23	8	16	8	32	8	64	358	4	5	540

Sağkol Ağası Ahmed Ağa

Solkol Ağası Tahir Ağa

Bl.	Yzb.	Mül.	Bçvş.	Çvş.	Ble.	Onb.	Nefer	Saka	Top.		Bl.	Yzb.	Mül.	Bçvş.	Çvş.	Ble.	Onb.	Nefer	Saka	Top.
Müm.	1	2	1	4	1	8	47	1	65		4	1	2	1	4	1	8	45		62
1	1	2	1	4	1	8	44	1	62		5	1	2	1	4	1	8	43		60
2	1	2	1	4	1	8	55	1	73		6	1	2	1	4	1	8	35	1	53
3	1	2	1	4	1	8	36	1	54		Avcı	1	2	1	4	1	8	53		70

Reylan? Ağa'nın Bnb. Olduğu 2. Tabur

Bnb.	SKA.	SoKA.	İm.	NK.	S.	Hek.	Cer.	Tonb.	MN	Yzb.	Mül.	Bçvş.	Çvş.	Ble.	Onb.	Nefer	Bal.	Saka	TOP.
1	1	1	3	2			1	2	23	8	16	8	32	8	64	412	3		585

Sağkol Ağası ? Ağa

Solkol Ağası Mustafa Ağa

Bl.	Yzb.	Mül.	Bçvş.	Çvş.	Ble.	Onb.	Nefer	Saka	Top.		Bl.	Yzb.	Mül.	Bçvş.	Çvş.	Ble.	Onb.	Nefer	Saka	Top.
Müm.	1	2	1	4	1	8	45		52		4	1	2	1	4	1	8	50		67
1	1	2	1	4	1	8	52		69		5	1	2	1	4	1	8	43		60
2	1	2	1	4	1	8	41		58		6	1	2	1	4	1	8	59		76
3	1	2	1	4	1	8	53		70		Avcı	1	2	1	4	1	8	69		86

Osman Ağa'nın Bnb. Olduğu 3. Tabur

Bnb.	SKA.	SoKA.	İm.	NK.	S.	Hek.	Cer.	Tonb.	MN	Yzb.	Mül.	Bçvş.	Çvş.	Ble.	Onb.	Nefer	Bal.	Saka	TOP.
1	1	1	4	2			1	2	23	8	16	8	32	8	64	368	3	8	551

Sağkol Ağası Arif Ağa

Solkol Ağası Emin Ağa

Bl.	Yzb.	Mül.	Bçvş.	Çvş.	Ble.	Onb.	Nefer	Saka	Top.		Bl.	Yzb.	Mül.	Bçvş.	Çvş.	Ble.	Onb.	Nefer	Saka	Top.
Müm.	1	2	1	4	1	8	53	1	71		4	1	2	1	4	1	8	42	1	60
1	1	2	1	4	1	8	44	2	63		5	1	2	1	4	1	8	43	1	61
2	1	2	1	4	1	8	48	1	66		6	1	2	1	4	1	8	51	1	69
3	1	2	1	4	1	8	39	1	57		Avcı	1	2	1	4	1	8	48	1	66

1. Bl.'te aslında bir saka vardır ama Alay genelinde gayri mevcutlar dikkate alınmadığından toplam mevcutları çizelgeye yansıtılmıştır. Baltacılardan sonraki personelin görevi anlaşılacakla beraber Tb. toplamına yansıtılmıştır.

Süleyman Ağa'nın Bnb. Olduğu 4. Tabur

Bnb.	SKA.	SoKA.	İm.	NK.	S.	Hek.	Cer.	Tonb.	MN	Yzb.	Mül.	Bçvş.	Çvş.	Ble.	Onb.	Nefer	Bal.	Saka	TOP.
1	1	1	3	2			1	2	22	8	16	8	32	7	64	374	5	6	554

Sağkol Ağası Hüseyin Ağa

Solkol Ağası Mehmed Ağa

Bl.	Yzb.	Mül.	Bçvş.	Çvş.	Ble.	Onb.	Nefer	Saka	Top.		Bl.	Yzb.	Mül.	Bçvş.	Çvş.	Ble.	Onb.	Nefer	Saka	Top.
Müm.	1	2	1	4	1	8	37	1	55		4	1	2	1	4	1	8	37		54
1	1	2	1	4	1	8	40	1	58		5	1	2	1	4	1	8	49	1	67
2	1	2	1	4	1	8	45		52		6	1	2	1	4		8	58	1	76
3	1	2	1	4	1	8	40	1	58		Avcı	1	2	1	4	2	8	68	1	86

Avcı Bl.'nün aslında tek bl. emini vardır. Fakat gayri mevcutlar dikkate alınmadığından yazılan iki bl. emini de toplama dahil edilmiştir. Aynı şekilde aslında gayri mevcut olan bir baltacı gene listede gösterildiğinden toplama dahil edilmiştir.

ALAY TOPLAMI: 2.267

EK-12. 1829 TARİHLİ KÂNUNNÂME-İ ASÂKİR-İ MANSÛRE-İ MUHAMMEDİYYE FİHRİSTİ

1829 TARİHLİ KÂNUNNÂME-İ ASÂKİR-İ MANSÛRE-İ MUHAMMEDİYYE FİHRİSTİ, S. 2-34.

S.no	Alt Başlıklar	Sayfa
1.	Giriş	
	a. Tâlim ve Taalüm-i Mesâil-i İtikadiye ve Diniye	3
	b. Usûl-i İtâat ve İnkıyad	4
	c. Seferber Olan Bir Alayın Tekmil-i Noksanı	6
	d. Hizmette Adem-i Liyâkati Tebeyyün Eden Zâbitin Tebdili	6
	e. Neferat-ı Askeriyeden Bir Ferdin Hizmetkâr Gibi Kullanımaması	6
	f. Hizmetkâr Makûlesinin Sûret-i İktisâları	6
	g. Câmî-i Şerife Teşrif-i Hümâyun Esnasında İcrâ Olunan Resim	7
	h. Eyyam-ı Tâtil	7
	ı. Elçi Alayı	7
	i. Zâbitan Arasında Nifak Vâki Oldukta İstîmal Olunan Usûl	7
2.	Miralay	8
	a. Alelumum Hizmeti	8
	b. Büyük Zabitan Haklarında Olan Vâcibe-i Zimmeti	9
	c. Kılâ Muhafazaları Haklarında Olan Vâcibe-i Zimmeti	10
	d. Kaymakam ve Alay Emni Vesâtetiyle Verilen Emir	11
	e. Zâbitana Dâir Tutulan Defter	11
	f. Miralayın Muhâsebe Maddelerine Dâir Olan Hukuk ve Mecbûriyeti	11
	g. Husul-i Merâtib ve Metâlibatın Tasvibine Menut Olduğu	12
	h. Alayın Hal-i İnkısamı	13
	ı. Miralayın Gaybûbeti	13
	i. Güruh-u Zâbitanın Ziyâretleri	13
3.	Miralay Kaymakamı	14
	a. Alelumum Hizmeti	14
	b. Miralaya İnhâsı ve Emrinin Nakli ve İcrası	14
	c. Ziyâret-i Cuma	16
	d. Alay Cemâati	16
	e. Evamir ve Kat'ı Merâtib ve Tâziratın Mazbataları ve Zâbitana Dâir Mezkure ve Vakâyi-i Yevmiye Evrakı	17
	f. Ale't-Tafsîl Nizâm-ı Kale	17
	g. Nâmevcud Olması Keyfiyeti	18
	h. Hal-i İnkısam-ı Alay	18
	ı. Etraf Tecessüsüne Memur Olan Bölüklere ve Topçu Bölüklerine Dâir Olan Hizmeti	18
4.	Binbaşı	19
	a. Alelumum Nezâreti	19
	b. Kaymakamın Giyâbî ve Tâlim ve Taburun Hal-i İnkısamı	19
	c. Binbaşıl原因 Hal-i Gaybûbeti	20
	d. Cuma Ziyâreti	20
	e. Binbaşıl原因 Hafta Nöbeti Vech-i Münâvebeleri	20
	f. İnhâ	20

g. Karakol ve Merâsim ve Kıta-i Müfreze	21
h. Yoklama	21
ı. Cemiyet	22
i. Miralay Kaymakamının Hizmet-i Yevmiesi Vekâleti	22
j. Topçu Bölükleri ve Etraf Tecessüsüne Memur Olan Süvâri Bölükleri Hizmeti	22
5. Meclis-i Muhâsebe ve Alay Emîni	22
a. Meclis-i Muhâsebenin Hizmetinden Hiçbir Hizmete Müdâhalesi Olmadığı	22
b. Alay Emininin alelumum Hizmeti	23
c. Defâtir ve Harekât ve Zuhurat	23
d. Esliha ve Eşyâ Tevzî	24
e. Tevzi-i Zehâyir ve Tecessüs-i hastahâne	24
f. Muhâsebe ve İdâreye Dâir Tahkîkatı	24
g. İdâre ve Muhâsebe Memurlarının Defterlerini Rûyet Etmesi	25
h. Alay Emininin Meclise Takdim Eylediği Mârûzat	25
ı. Miralayı yâhud Meclisin Tebdili	25
i. Tahrir-i Acemi ve Celb-i Firârî	26
j. Mekteb	26
k. Tâlîmat ve Nazariyat ve Hidemat	26
l. Takrir ve Yoklama-i Mahsûsa İçin Cemiyet ve Cuma ziyâreti	26
m. Kumanda ve Hal-i Gaybûbeti	27
6. Sağkol Ağası	27
a. Alelumum Hizmeti	27
b. İcra-yı Merâsim-i ziyâret	28
c. Alay Bir Mahal Muhâfazasında Yalnız Olduğu Vakitte Nizâm-ı Beldeye Dâir Olan Memûriyeti	28
d. Hal-i Gaybûbeti	28
7. Sağkol Ağasının Hafta Nöbeti	28
a. Sağkol Ağalarının Vâcibe-i Zimmeti	28
b. İnhâ	29
c. Yoklama	30
d. İhrâc-ı Karakol ve Emir	31
e. Kıta-i Müfreze ve Karakol ve Sunuf-i Tâlîmat ve Angarya	32
f. Alay Cemiyeti	32
g. Kışlakda Vâki Karakolları ve Mahbusları Yoklaması	33
h. Büyük Zâbitanın Kışlağa Geldikleri	33
ı. Mecburen İnfikâk ve Gaybûbeti	34
i. Topçu Bölükleri ve Etraf Tecessüsüne Memur Olan Süvâri Bölükleri Hizmeti	33
j. Nöbette Olan Sağkol Ağasına Bi'l-İktizâ İâne Olunması	34
8. Solkol Ağası	34
a. Hizmet ve Memûriyeti	34
b. Muhafazasında Oldukları Kalenin Nizâmı	35
c. Kışlağa Ecnebi Duhûlü	35
d. Solkol Ağalarının Meyânelerinde Taksim Hizmeti	35
e. Hal-i Gaybûbeti	36
9. Solkol Ağasının Hafta Nöbeti	36

a. Hafta Nöbetindeki Solkol Ağasının Kimin Mâiyetinde Olduğu	36
b. Hidemat İçin Defâtir ve Cedvel	36
c. Yoklama ve Karakol ve Alayın Cem'i	36
d. Kale Hizmeti ve Evamir Mecmuası	37
e. Akşam Yoklamasından Muâfiyet	37
f. Hafta Nöbetinde Olan Küçük Zâbitlere ve Karakollara Olan Müdâhalesi	37
g. Trampet ve Boru	38
h. Hidemat-ı Yevmiye İçin Trampet İşaretlerine Tâyin Olunan Vakitler	38
ı. İnhâ ve Takrir	40
i. İhrac-ı Karakol ve Merâsim-i Askeriye	40
j. Evâmîr-i Yevmiye	41
k. Akşam Yoklaması	41
l. Yatsı Nöbetinden Sonra Vâcibe-i Memûriyeti	41
m. Nezâfet ve Tahâret-i Kışlak	42
n. Tevkif Olunan Mahbuslar	42
o. Hafta Nöbetinde Olan Küçük Zâbitlerin ve Tevkif Olunmuş Adamların Üzerlerine Olan Nezâreti	42
ö. Büyük Zâbitlerin Kışlağı Tecessüsü	43
p. Topçu Bölükleri ve Etraf Tecessüsüne Memur Olan Sûvârî Bölükleri Hizmeti	43
10. Alay Hazinedarı ve Veznedarı	43
a. Alay Hazinedârı Mes'ûliyeti	43
b. Mecliste Hizmeti	43
c. Vukûat ve Zuhûrat	43
d. Zehâyir	44
e. Kıta-i Müfreze Zâbitanına ve Alayın Umur Hususuna Memur Zâbitlere Tâlîmatı	44
f. Cuma Ziyâreti	44
g. Alay Veznedarı	44
11. Esvap Emîni	44
a. Memûriyeti	44
b. Mâiyeti ve Mağazada İstihdam Eylediği Neferleri	45
c. Eşyâ Tevzîi	45
d. Tâmiîrat	45
e. Mağzaya Eşyâ Vaz'ı	46
f. Amele Ustaları Üzerlerine Nüfuzu	46
g. Hizmetinden Muafiyeti	47
h. Alay Ziyâreti	47
ı. Mülâzımlar ve Başçavuşlar ile İrtibat ve Münâsebeti	47
12. Cerrahbaşı ve Halîfeleri	47
a. Cemiyet-i Zâbitanda ve Ziyâret-i Cumada Mevcud Bulunmaları	47
b. Kışlağı Hergün Yoklaması	48
c. Bîmarhâne	48
d. Afv-ı Hizmet	49
e. Hastahâne Yoklaması	49
f. Takrir-i Ruzmerre	49
g. Sıhhat ve Letâfet Havâ-i Kışlak ve Hamam	50

h. Üç Ayda Bir Kere alelumum Acemi Olanları ve Sılaya Gidenleri ve Askerî Tarikinden Çıkanları Yoklama	50
ı. Tâlîme ve Bir Mahale Azîmeti	50
i. Meccânen Bakması ve İlâçların Semeni Tediye Olunması	51
j. Kaîn Olduğu Mahalli İş'ar	51
k. Yolda Mahalli	51
13. Yüzbaşı	51
a. Alelumum Hizmeti	51
b. Mesûliyeti	52
c. Bölüklerin Tertibi	52
d. Hastahâneye Gönderdiği Hastalar ve Firarlar	53
e. Muhâsebeden Mesûliyeti	54
f. Çamaşır ve Ayakkabı	54
g. Tâmir ve Tecdîd-i Eşyâ	55
h. Esliha ve Eşyânın Alâmet ve Damgası	55
ı. Tâmirat-ı Cüz'îye ve Berber	55
i. Ale't-tafsil Tecessüsü	56
j. Ruzmerre İnhâsı	56
k. Hafta İnhâsı ve Cuma Ziyâreti	56
l. Umur ve Hususa Memur Zâbitana Verdiği Mâlûmatı	57
i. Zâbitanın Matlûbatı	57
j. Keyfiyet-i İnkısam	57
14. Yüzbaşının Hafta Nöbeti	57
a. Yüzbaşının Bu Hizmette Münâvebeleri	57
b. Koşuşlar ve Esliha ve Eşyâ Nezâreti	58
c. Hastahâne ve Mahbes Taharrisi	58
d. Alelumum Angarya ve Tathir-i Beden	59
15. Tevzî	59
a. Hafta Nöbetinde Olan Yüzbaşının Tevziye Memûriyeti	59
b. Tevziât Cedvelleri	60
c. Tevzide Bulunması İktizâ Eden Zabitan	60
d. Tecemmu ve Sûret-i Angarya	60
e. Zehâyirin Tecessüs ve Tevzî	61
f. Mande-i Memnûiyeti	62
g. İnhâ	62
h. Mülâzım-ı Evvel ve Mülâzım-ı Sâni Memûriyetleri	62
ı. Yüzbaşı Mevcud Olmadığı Halde Bölüğün Kumandası ve Hal-i İnkısamı	63
i. Hasta Olan Mülâzım	63
i. İhrac-ı Karakol ve Merâsim	63
j. Cuma Ziyâreti	63
16. Takım Mülâzımları	64
a. Alelumum Farîza-i Memûriyetleri	64
b. Küçük Zâbitlerin Üzerlerinde Nezâret ve Takım Yedinde Hüsn-i Nizâmı ve Vikâyet Etmesi	64
c. İstîmal Lâzım Gelen Cedveller	64
d. Hıfz ve İdâre-i Eşyâ	65
e. Çamaşır ve Ayakkabı	65

f. Koğuşların Umur-ı Dâhiliyesi	66
g. Tafsîl-i Çamaşır ve Tahâret	66
h. Acemiler Hakkında Onbaşlıların Nezâreti	66
ı. Yevm-i Cuma ve Salı İnhâları	66
i. Hal-i Gaybûbeti	67
17. Takım Mülâzımlarının Hafta Nöbeti	67
a. Mülâzım-ı Evvel ve Mülâzım-ı Sâni Meyanelerinde Hafta Hizmetinin Taksimi ve Cihet-i Hizmetleri	67
b. Hafta Nöbetinde Yalnız Olan Mülâzım	67
c. Yoklama ve Hizmette Olan Kimseler	68
d. İnhâ ve Tekârir	69
e. İhrac-ı Karakol ve İcrâ-yı Merâsim	69
f. Kırâât-i Emir	69
g. Akşam Yoklaması	70
ı. Bi'l-cümle Bölük yâhud Bir Mikdarının Cem'i	70
i. Perşembe Günü Lâzım Gelen Tahâretin Tafsili	70
j. Cezâ Kânunnâmesi Kırâati	71
18. Başçavuş	71
a. Hizmet-i Umûmiyesi	71
b. Başçavuş Oldukda Tahkik-i Eşyâ Etmesi	71
c. Bölüğün Defteri	72
d. Yoklama ve Çamaşır ve Ayakkabı ve Esvap Cedvelleri	72
e. Ahz veyâhud Tâmir Olunacak Eşyâ	73
f. Neferata İtâ Olunan Eşyâ	73
g. Acemi Eşyâsı	73
h. Hastahâne ve Sılaya Giden ve Defterden İhraç Olunan Adamların Eşyâları	73
ı. Cedvel-i Esâmî ve Yafta	74
i. Koğuşta Hasta	74
j. Sabah İnhâsında Matlûbat	75
k. İnhâ	75
l. Alay Eminine vesâir Zâbitana ve Solkol Ağalarına Lâzım Gelen İfâdatı	75
m. Yoklamalar	76
n. Karakol İhracı	76
o. Hal-i Mümânaat ve Gaybûbet	76
19. Çavuşlar	77
a. Alelumum Hizmetleri ve Tâlimat-ı Mümteni'at'el-Muâfiyetleri	77
b. Tevzî-i Hidemat	77
c. Tecessüsleri	77
20. Takım Çavuşu	78
a. Memûriyeti	78
b. Cedveli	78
c. Koğuşlarda Olan Yafta ve Eşyâ	78
d. Esliha ve Kayış Takımı	78
e. Perşembe Tahâretine Dikkati	78
f. Tebdil ve Tâmir-i Çamaşır ve Tıraş	78
g. Bölüklerin İçtimâsı	79

h. Takriri Lâzım Gelen İfâdat ve Tâmirat	79
ı. Hal-i Gaybûbeti	79
21. Takım Çavuşlarının Hafta Nöbeti	79
a. Çavuşların Hafta Nöbetinde Münâvebeleri	79
b. Hafta Nöbetinde Olan Çavuş Hafta Nöbetinde Olan Mülâzımın Mâiyetinde Olduğu	80
c. Yoklamalar	80
d. Sunuf-ı Tâlîmat ve Angarya İçtimâsı	80
e. Hidemata Memur Neferatın Tecessüsü	80
f. İhrac-ı Karakol ve İcrâ-yı Merasim	81
g. Kışlağın Tahâret ve Nizâmı İçin Nezâret-i Yevmiyesi	81
h. Perşembe Tahareti Hizmeti	81
ı. Mecburen İnfikâkı	81
22. ? Evâmîr ve Evrak Hizmetleri	81
a. İsal-i Emre Memur Olan Çavuşun Vâcibe-i Zimmeti	82
b. Hastahâne Hizmeti	82
23. Bölük Emîni Olan Onbaşı	82
a. Alelumum Hidematı	82
b. Angarya ve Tevzîât	82
c. Mecmua-i Evâmîr	83
d. İnhâ-i Ruzmerre	83
e. Yoklamalar ve Tâlim	83
f. Tecemmulât-ı Kışlak	84
g. Hal-i Gaybûbeti	84
24. Onbaşılar	84
a. Alelumum Farîza-i Memûriyetleri	84
b. Bi'l-münâvebe Hafta Hizmetleri	85
c. Angaryalardan Muâfiyetleri	85
d. Bir Koğuşda İki Onbaşı Bulunması	85
25. Koğuş Onbaşı	86
a. Vech-i İskânı	86
b. Tecemmulât	86
c. Alelumum Farîza-i Memûriyet ve Hal-i Gaybûbeti	86
d. Koğuşta Hasta	86
e. Uykudan Uyandırmaya Memûriyeti	86
f. Tahâret ve Çorba ve Hizmete Tayîn Olunan Neferata Dikkat ve İhtimamı	87
g. Koğuşta Nizâmı	88
h. İnhâ	88
ı. Hizmetten Sonra Eşyâya Nezâreti	88
i. Firarların Eşyâsı	88
j. Âriyet Verilen Eşyâ ve Çanta Yoklaması	89
k. Camların Silinmesi	89
l. Akşam Yoklaması ve Başlarına Gece Giyecekleri	89
m. Testileri Doldurmak ve Şem' ve Ateşleri Söndürmek ve Yoklamadan Sonra Kışladan Çıkmamak Hususları	89
n. Zâbitin Kışlağı Tecessüs Etmeleri	89
o. Askerin Sâkin Oldukları Koğuşların Nizam ve Tertibi	90

ö. Yafra	90
p. Çanta	90
r. Kaputlar	90
s. Esvap	90
ş. Tüfekler	90
t. Palaska ve Kılıç ve Süngü	90
u. Ayakkabılar	91
ü. Ufak Tefek Eşyâ	91
v. Kirli Çamaşır	91
y. Perşembe ve Cuma Tahâretine Dikkati	91
z. Çamaşır ve Ayakkabıların Muhafazası	91
aa. Kayışları Ağartmak	92
bb. Masraf Olan Onbaşı	92
cc. Mutfakta Bakır Kapların İstimali	92
dd. Çorba Angaryası ve Hıfz Olunması ve Taşraya İrsal İktizâ Eden Çorba	92
26. Onbaşılardan Hafta Nöbeti	92
a. Hafta Nöbetinde Olan Onbaşının Esvap ve Bir Bölükte İki Onbaşı Nöbete Girdikleri Halleri	93
b. Angaryalar Tertibi	93
Tahâret-i Kışlak	93
c. İhrac-ı Karakol ve Resm-i Askerî	94
d. Sunuf-ı Tâlîmat	94
e. Memûriyete Diğer Tayîn olunması	94
27. Trampetçiler ve Avcı Borucuları ve Ahvâl-i Etrafa Haber Veren Borucular ve Mûsikârlar	94
a. Trampetçilerin ve Avcı Borucuları ve Haber Vericilerin Nizam ve Tâlîmi	94
b. Trampet ve Borular ile İcrâ Olunan İşâretler ve Nöbetler	95
c. Merâsim-i Askeriye	95
d. Yatsı Nöbeti	97
e. Trampetçilerin ve Borucuların Hizmet ve Angaryaları	97
f. Mûsikârlar	98
g. Hal-i İnkısamı	98
28. Zâbitlerin ve Küçük Zâbitlerin ve Onbaşılardan Dâire-i Askeriyyeye Resm-i duhûlleri	98
a. Zâbitler	98
b. Solkol Ağaları ve Küçük Zâbitler ve Onbaşılardan	101
c. Mümtaz ve Avcı	101
d. Nizâma Memur Olan Karakola Dâir Alelumum Tenbih	102
29. Kollukta Olan Nöbetçi ve Neferin Farîza-i Memûriyeti	103
a. Nöbetçi Olan Neferin Haberi Tâzîmi	103
b. Kışlaya Getirilen Ecnas-ı Hubûbat ve Sebzevat	103
c. Kışlaktan Taşraya Götürülen yâhud Atılan Mektub	103
d. Ecnebinin Kışlağa Duhûlleri	103
e. Tahâret-i Kışlak	104
f. Tevkîfi Tenbih Olunanlar	104
g. Yoklamadan Sonra Kışlaya Girmek ve Çıkmak	104
h. Şem' ve Ateşlerin İntifâsı	104
ı. Kol ve Kolluğun Tecessüsü	104

30. Nizâma Memur Karakolda Olan Trampetçinin Farıza-i Memuriyeti	105
a. Mahall-i Memûriyetini Kat'an Terk Etmemesi	105
b. Nöbet Vurmaları	105
31. Karakol Onbaşısının Farıza-i Memûriyeti	106
a. Onbaşının Mahall-i Kararı	106
b. Onbaşının Karakola ve Terbiyehâneye Dâir Tahkikatı	106
c. Karakol Neferatı Beyninde Tevzî-i Hizmet	106
d. Karakolları Değişmek Usûlü	107
e. Karakolun Kolu Tecessüsü	108
f. Terbiyehane	108
32. Karakol Çavuşunun Farıza-i Memûriyeti	108
a. Yeni Tâyin Olunan Karakolun Tertibi ve Mahall-i Kararı	109
b. Karakolun Her Türlü Hizmetinden Çavuşun Mesûliyeti	109
c. Terbiyehâneyi Taharrisi	109
d. Kışlağın Tahâret ve Nezâfeti	110
e. Askerin Resm-i Esvapına Dâir Alelumum Nezâreti	110
f. Kışlağa Ecnebi Duhûlü	110
g. Kışlağı Kapatması	111
h. Kışlakda Kol	111
ı. Şem' ve Ateşlerin İntifâsı	111
i. Kışlak Etrafında Kol	111
j. Cerrahbaşının Hastalara İânesi	111
k. Akşam Yoklamasından Sonra Kışlağa Duhûlü	112
l. Karakol Neferatına Libaslarını Giydirip İmrar-ı Nazar Eylemek Saatleri	112
m. Beher Yevm İnâ ve Takrirlerin Cerideye Kaydı	112
n. Karakol Tebdili	113
o. Emr-i Âmm	113
33. Arabacıbaşı	113
a. Rütbe-i Memûriyeti	114
34. Tâlim	114
a. Tâlîme Memur Olan Zâbitler	114
b. Zâbitlere ve Küçük Zâbitlere Mukaddem Verilen Tâlim	115
c. Sunûf-ı Tâlîmat-ı Neferiyenin Tertibi	116
d. Bölük Tâlimi	117
e. Tabur Tâlimi	117
f. Bâr-i Hasat Altı Ay İçin Sılaya Gidip Avdet Edenler	118
g. Tâlimlerin Mevsimi	118
h. Acemilerin Tâlimi	119
ı. Sunûf-ı Tâlîmat Beyninde Vukûu Lâzım Gelen Tahvîlât	119
i. Tecemmu-i Sunuf ve Muâfiyet	120
j. Nazariyat	120
35. Mektebler	121
a. Zâbitlerê Lâzım Gelen Ulûm ve Kütüphane	121
b. Küçük Zâbitler ve Neferat İçin Lazım Gelen ve Mekteblerin Tertibi ve Tanzîmi	122
c. Okumak ve Yazmak ve İlmi Hesab Mektebi	122
d. Kılıç ve Şiş Tâlimi	123

e. Mekteblerin Mahali ve Tecemmülâtı	123
f. Yüzmek Mektebi	123
36. İmrar-ı Nazar	124
a. Tecessüsüne Memur Olan Zâtın Askeri Gözünden Geçirmesi	124
b. Diğer Zâbitlerin Gözünden Geçirmeleri	124
37. Esvap	124
a. Yekrenklik	124
b. Küçük Zâbitlerin ve Neferatın İktisâsı	125
c. Cem' olunmak Vaktinde İktisâsı Lazım Gelen Esvap	125
d. Esvapın Yıkanılması ve Kayış Takımının Ağartılması	125
e. Silahın Tutulması Hali	126
f. Cuma Namazı	126
38. Eyyam-ı İzin ve Ruhsat	126
a. Aded ve Mikdarı Miralay Tarafından Tahdid ve Tâyin Olunduğu	127
39. Zâbitler İçin İzin ve Ruhsat	127
a. Birgün İçin Olan İzin	127
b. Müstahfız Olan Zâbitlerin Memûriyetlerini Muvakkaten Terk Eylemelerine İzin ve Ruhsat	127
c. Ruhsatı İnhâya Derci	128
d. Bir Bölüğün Zâbitleri	128
e. İzin ile Gidip Adet Eden Zabitler	128
f. Geç Avdet Etmiş Olan Zâbitler	129
40. Küçük Zabitler ve Neferat İçin İzin ve Ruhsat	129
a. Sabah Yoklamasında ve Çorbada Mevcud Bulunmamak İzini	129
b. Akşam Yoklamasında Mevcud Bulunmamak İzini	129
c. Küçük Zâbitlerin Akşam İçin Dâimî İzinleri	130
d. Müstahfızlık Memûriyetini Etmeyerek Gece Taşrada Kalmak İzini	130
e. Müstahfızlık Hususu Hafta İçinde Her Türlü İzin ve Ruhsattan Mahrum Olması	131
41. Tedibat	131
a. Resm-i İzin ve Kâide-i Nizâma Muhâlif Hatâ ve Cünha	131
b. Tedibat Hususuna Bîtarafılık İhtiyarı	132
42. Zâbitlerin Tedibi	132
a. Envâ-i Tedibat	133
b. Bayağı Göz Hapsi	133
c. Şedid Göz Hapsi	133
d. Tedibat Ne Vechele Hüküm ve Tâyin Olunduğu	134
e. Takdim Olunan İnhâ	134
f. Miralayın Kararı	134
g. Göz Hapislerinin Ref'i	135
h. Göz Hapisleri Esnasında Cünha	135
ı. Alay Emni ve Erkân-ı Ordudan Olan Sâir Büyük Zâbitler	135
i. Vâlilere ve Mirlivâlara Miralaya Tarafından Olan İnhâ	136
j. Vâliler ve Mirlivâlar Taraflarından Hüküm Tertib Olunan Tedibat	136
43. Küçük Zabitlerin Tedibatı	137
a. Tedibatın Esbab ve Envâi	137
b. Tedibatın Kimler Tarafından Hüküm Olunduğu	138

c. Tevkif Olunanlar	138
d. Terbiyehâne ve Mahbes ve Tomruk	139
e. Rütbelerinin ? Temyiz Olan Nişanların Taşınması	139
44. Onbaşılardan ve Neferatın Tedibatı	139
a. Esvap ve Envâ-i Tedibat	139
b. Tedibat Kimler Tarafından Hüküm Olunduğu	141
c. Tevkif Olunanlar	141
d. Terbiyehâne ve Mahbes ve Tomruk	141
e. Terbiye Bölüklerine İrsal ve İlhak Sûreti	142
45. Küçük Zâbitanların ve Onbaşılardan ve Neferatın Tedibatına Dâir Alelumm tertîbatı	143
a. Tedibata Dâir Lâzım Gelen İnhâ ve Tahliye-i Sebil	143
b. Ordularda ve Nüzulgalarda ve Tedibatın İcrâsı	143
c. İşbu Tedibat Kimlerden Hüküm Olunduğu	144
d. Tedibat Ne Vechele İcrâ Olunduğu	145
46. İştika	146
a. Tedib Olunduğunun Akibinde İştikâ	146
b. Esvapa vesâir Eşyâya Dâir Şikâyet	147
c. Miralaya İfâde Olunacak Zaman-ı Muayyen	147
d. Vüzerâyâ ve Asker Nâzırına Olan İştikâ	148
47. Konakları Nizâm-ı Asker Üzere Vaz' Etmek ve Mahal-i İkâmet	148
a. Tafsilat-ı Nizâm Kimlerden Tertip Olunduğu	148
b. Mahall-i Muhâfazaya Vâsıl Oldukda Evvelki Tertibi	148
c. Emr-i Muhâfazada Bölüklerin Mahall-i İkâmetleri	149
d. Büyük ve Küçük Zâbitlerin Mahall-i İkâmetleri	150
e. Mahall-i İkâmetlerinin Cedveli	150
f. Mahall-i İkâmetin Ahvâline Dâir Tahriren Takrir	150
g. Kışlak Tecemmulâtına Dâir Her Bölüğün Cedvelleri	151
h. Beher Ay Umûmen Tecessüsü	151
ı. Ocakları Süpürmesi	151
i. Alayın Azimetinde Kışlak Eşyasının Teslimi	151
48. Düyun	152
49. Zâbitanın Deynleri	152
a. Miralay Kaymakamının Nezareti	152
b. Büyük Zâbitler İbretnümâ Olmak Lâzım Geldiği	152
c. Maaşlarından Alıkonması	152
d. Rüyet-i Dâvâ-yı Şer'iye	153
e. Deyni Edâ Eylediği Halde Azli	153
50. Küçük Zâbitanların ve Onbaşılardan ve Neferatın Deynleri	153
a. Zâbitlerin Dikkat ve Teyakkuzları	153
b. Küçük Zâbitlerin Deynleri	154
c. Onbaşılardan ve Neferatın Deynleri	154
d. Rüyet-i Dâvâ-yı Şer'iye	154
51. Memâlik-i Mahrûse Derûnunda Yol	155
52. Mukaddem Lâzım Gelen tertîbat	155
a. Askeri Gezdirmek	155
b. Alayın Harekâtından Akdem Sağkol Ağasının Azîmeti	155

c. Esvap	156
d. Alay Mağzasında Vaz' olunması Lâzım Gelen Eşyâ	157
e. Yol İçin Cedâvil ve Defâtir	157
f. Ayakkabı İçin Yüzbaşıl原因 Dikkat ve İhtimamı	158
53. Konakçılar ve Peşrev Olan Karakol	158
a. Konakçılar Kimlerden İbâret Olduğu ve Vakt-i Hareketleri	158
b. Konakçıl原因 Tafsilat-ı Ahval-i Vusulleri	158
c. Alayın Vusulünden Akdem Solkol Ağasının Farîza-i Memûriyeti	159
d. Bölük Eminlerinin Farîza-i Memûriyetleri	160
e. Zayıf Hastalar ve Sakat Neferler	160
54. Hareket ve Azîmet için Cem' ve Tertib	162
a. Cem' Olunmak	162
b. Dümdâr Olan Karakol	163
55. Azîmet ve Meşî Hareket	164
a. Kolun Baş Tarafı	164
b. Peşrev Olan Küçük Karakol	164
c. Esnâ-yı Harekette Trampetçilerin Mahal ve Hizmetleri	165
d. Azîmet	166
e. Hatve-i Muntazama ve Esnâ-yı Harekette Lâzım Gelen Nizâm	166
f. Câ-yı İstirâhat ve Âram	167
g. ? Meks ve Tevkif Eden Kimselerin Tüfekleri	168
h. Esnâ-yı Rahda Dümdar Olan Karakolun Sa'y ve İhtimamı	169
ı. Tevkir ve Tâzim ve Esnâ-yı Rahda Sâir-i Askerin Tesâdüfü	170
56. Alayın Nüzulgâha Vusulü	171
a. Duhûlü	171
b. Halka-i Cemiyette Verilen Evâmir ve Sancaklar	171
c. Her Bölük Konağa Gider İken Lâzım Gelen Nizâmı	172
d. Karakol Trampeti	172
e. Nizâma Memur Olan Karakol	173
57. Tevzîat	173
a. Angarya Hizmetleri İçin Cemiyet	173
b. Takdimi Lâzım Gelen İnhâ	173
c. Konak	173
58. Takım Mülâzımları ve Küçük Zâbitan	174
a. Hafta Nöbeti Hizmeti	174
b. Konakların Mülâzımları ve Küçük Zâbitler	174
c. Tahâret ve İdâre-i Eşyâ	174
59. Oturmak	175
a. Oturmak Esnâsında Sa'y ve İhtimamları ve Tecessüs ve Nezâretleri	175
b. Zayıf ve Sakat Olan Kimselerin Alelumum Tecessüsleri	175
60. Yoklamalar ve Yatsı	175
a. Yoklamalar	175
b. Yatsı	176
c. Yatsıdan Sonra Kol	177
61. Arabalar	177
a. Kimlerin Taht-ı İdâresinde Oldukları	177

b. Hizmetkarlar ve Arabacılar ve Vesâyetçiler	178
c. Hazırlanmış ve Deftere Kaydolunmuş Olan Eşyâ	178
d. Zâbitlerin Heybeleri ve Askerin Ağırılığı	178
e. Hastalar ve Arabalara Oturmaya Yeri Olan Sâir Kimseler	179
f. Arabaların Muhâfazası İçin Karakol	179
g. Akşamdan Yüklenmesi Lâzım Gelen Arabalar	179
h. Arabalara Muhâfız Olan Neferat ve Onların Konak Tezkireleri	180
62. Tedibat	180
a. Tedib Olunmuş Olan Zâbitlerin Esnâ-yı Rahda Mahall-i Kararları	180
b. Küçük Zâbitlerin ve Neferatın Mahall-i Kararları	180
c. Hafif Cünhalar İçin Tedibat	181
63. Tertibat-ı Umûmîye	181
a. Alaydan Müfrez Olan Taburlar ve Bölükler	181
b. Sağ ve Solkol Ağalarının Alelumum Farîza-i Zimmetleri	181
64. Alay Emîni ve Hafta Nöbetinde Olan Yüzbaşı ve Sancaktar	182
a. Alelumum Farîza-i Zimmetleri	182
b. Yüzbaşıl原因 Alelumum Farîza-i Zimmetleri	182
c. Trampetlerin Alelumum Farîza-i Zimmetleri	182
d. Cemiyet veyâhud Hareket-i Garyr-i Me'mûle	182
65. Müfrez Olan Kıtalar	182
a. Kıtâât-ı Müfreze Kumandanlarının İktidar ve Memûriyetleri	183
b. Cedâvil ve Defter ve Evrâk-ı Sâire	183
c. Esnâ-yı Rahda Ziyâreti	184
d. Alay Hizmetlerinin Usûl ve Nizâmına Alâ-kaderi'l-imkân Mümâşatı	184
e. İnkılâbat ve Vukûat ve Takdîmi Lâzım Gelen İnhâlar	184
f. Kıtâ-i Müfrezenin Alaya Avdeti ve İltihakı	185
66. Neferat-ı Cebelüyan	186
a. Tenbih Olunan Mahalle Vürûdları	186
b. Tevfir ve Tâzim İçin Tâyin Olunan Cebelüler	186
c. Ağırılık İle Tâyin Olunan Cebelüler	187
d. Mahbuslar İçin Tâyin Olunan Cebelüler	187
e. Kıtâ-i Müfreze Maddesinin Tertibatı Cebelüyan Maddesine Dahi Mülhak İdiği	189
67. [Takıma ve Çavuş Takımına ve Onbaşı Takımına Münkasım Olan Bölük Şeması]	190
[Yirmi Diziden İbarettir Saff-ı Harb Üzere Olan Bölük Şeması]	191

**EK-13. KANUNNAME-İ ASÂKİR-İ MANSÛRE-İ MUHAMMEDİYE'DEKİ
MİRALAY VE KAYMAKAMLARIN GÖREV VE SORUMLULUKLARININ
ORDONNANCE DU ROI'DAKİ KARŞILIKLARI**

S.no	Kanunname-i Asâkir-i Mansûre, 1829	Sayfa	Ordonnance du Roi, 1818	Madde
1.	Giriş			
	a. Tâlim ve Taalûm-i Mesâil-i İtikadiye ve Dîniye	3	Principes Généraux de la Subordination	
	b. Usûl-i İtâat ve İnkıyad	4		
	c. Seferber Olan Bir Alayın Tekmil-i Noksanı	6		
	d. Hizmette Adem-i Liyâkati Tebeyyün Eden Zâbitin Tebdili	6		
	e. Neferat-ı Askeriyeden Bir Ferdin Hizmetkâr Gibi Kullanımaması	6		
	f. Hizmetkâr Makûlesinin Sûret-i İktisâları	6		
	g. Câmi-i Şerife Teşrif-i Hümâyûn Esnasında İcrâ Olunan Resim	7		
	h. Eyyam-ı Tâtil	7		
	ı. Elçi Alayı	7		
	i. Zâbitan Arasında Nifak Vâki Oldukta İstîmal Olunan Usûl	7		
2.	Miralay	8	Colonel	
	a. Alelûmum Hizmeti	8	Attributions générales	1
	b. Büyük Zabitan Haklarında Olan Vâcibe-i Zimmeti	9	Devoirs à l'égard des Commandans de Place	5
	c. Kılâ Muhafazaları Haklarında Olan Vâcibe-i Zimmeti	10		
	d. Kaymakam ve Alay Emni Vesâtetiyle Verilen Emir	11	Ordres du Colonel Donnés par l'Intermédiaire du Lieutenant-Colonel et du Major (<i>Binbaşı</i>)	6
	e. Zâbitana Dâir Tutulan Defter	11	Notes sur les Officiers	7
	f. Miralayın Muhâsebe Maddelerine Dâir Olan Hukuk ve Mecbûriyeti	11	Droits et Obligations du Colonel en Matière d'Administration	7
	g. Husul-i Merâtib ve Metâlibatın Tasvibine Menut Olduğu	12	Demandes de Grâces et d'Avancement Soumises à son Approbation	8
	h. Alayın Hal-i İnkısamı	13	Cas de Séparation [du Régiment]	8
	ı. Miralayın Gaybûbeti	13	Cas d'Absence	9
	i. Gûruh-u Zâbitanın Ziyâretleri	13	Visites du Corps d'Officiers	9
3.	Miralay Kaymakamı	14	Lieutenant-Colonel	
	a. Alelûmum Hizmeti	14	Attributions Générales	9
	b. Miralaya İnhâsı ve Emrinin Nakli ve İcrası	14	Rapports au Colonel, Transmission et Exécution de ses Ordres	10
	c. Ziyâret-i Cuma	16	Visite du Dimanche (<i>Pazar</i>)	12
	d. Alay Cemâati	16	Rassemblement du Corps	12
	e. Evamir ve Kat'-ı Merâtib ve Tâziratın Mazbataları ve Zâbitana Dâir Mezkure ve Vakâyi-i Yevmiye Evrakı	17	Registres d'Ordre, de Punitions, d'Avancement, Notes sur les Officiers Journal à la Guerre	13
	f. Ale't-Tafsîl Nizâm-ı Kale	17		
	g. Nâmevcud Olması Keyfiyeti	18	Cas d'Absence	14
	h. Hal-i İnkısam-ı Alay	18	Cas de Séparation du Légion [Regiment]	14
	ı. Etraf Tecessüsüne Memur Olan Bölüklere ve Topçu Bölüklerine Dâir Olan Hizmeti	18	Service des Compagnies d'Artillerie et d'Eclaireurs	15

**EK-14. 14 Z. 1241 (H) TARİHLİ (20 TEMMUZ 1826) BAB-I SERASKERİ
KARAKOL DEFTERİ**

**14 Z. 1241 (H) TARİHLİ (20 TEMMUZ 1826) BAB-I SERASKERİ KARAKOL DEFTERİ, BOA,
TS. MA. E., 544/2**

Kolluk/ Görevli Zabitanı	Nöbet Mevki								Nef.
	Bab-ı Bahçe	Başeski Kolluğu	Göbektaş	Balık Pazarı	Bab-ı Zindan	Çardak	Ayazma	Bab-ı Hatab	
1. Kolluk Zabitanı	Yzb.		Mül. Evvel	Çvş.	Mül. Sâni	Alemdar			100
Onb.	2	1	1	1	1	2	1	1	
	Kapan-ı Dakik	Cebe Ali	Bab-ı Baba	Cebe Âlî Bey Kapısı	<i>Bab-ı Fener</i>	Haricinde Başeski Kolluğu	Tüfekhane		
2. Kolluk Zabitanı	Yzb.		Çvş.		Mül. Evvel	Mül. Sâni	Alemdar		100
Onb.	2	1	1	1	3	1	1		
	Balat	Haricinde [Balat]	Ayvansaray	Bab-ı Eğri	Bab-ı Edirne	Salma Tomruk	Başeski Kolluğu	Tekfur Sarayı	Çarşamba
3. Kolluk Zabitanı	Yzb.		Çvş.	Alemdar	Mül. Evvel	Mül. Sâni			100
Onb.	2	1	1	1	1	1	1	1	
	Bab-ı Top	Bab-ı Mevlevihane	Bab-ı Silivri	Yedi Kule	Haricinde Salhane	Bab-ı Narlı	Samatya	Haricinde [Samatya]	
4. Kolluk Zabitanı	Mül. Evvel		Çvş.	Yzb.			Mül. Sâni	Alemdar	100
Onb.	1	1	1	1	1	1	3	1	
	Davudpaşa	Bab-ı Langa	Haricinde [Langa]	Bab-ı Kum	Haricinde [Kumkapı]	Aksaray	Avrat Pazarı	Darbhane	
5. Kolluk Zabitanı		Yzb.		Mül. Evvel	Mül. Sâni	Alemdar	Çvş.		100
Onb.	1	1	1	1	1	2	1	2	
	Tahtakale	Mercan	Bab-ı Parmak	Pazar-ı Esb [At]	Vefa	<i>Tiryaki Çarşısı</i>	<i>Çarşı Derunu</i>		
6. Kolluk Zabitanı	Mül. Evvel	Mül. Sâni	Alemdar	Yzb.	Çvş.				150
Onbaşı	2	1	1	3	2	1	5		
	Sultan Mahmud	Kadı Çeşmesi	Çırçır	Küçük Mustafa Paşa	Küçük Pazar	Garipler	Saraçhane	Sarı Gürz	Eski Ali Paşa
7. Kolluk Zabitanı	Kol Ağası	Mül. Evvel		Mül. Sâni			Alemdar		100
Onb.	2	1	1	1	1	1	1	1	
	Koca Mustafa Paşa	Hekimoğlu Ali Paşa	Macuncu	Şehremini	Yeni Bahçe	Lütüf Paşa	Halicılar Köşkü	Karagümrük	
8. Kolluk Zabitanı	Yzb.	Mül. Evvel	Mül. Sâni	Alemdar				Çvş.	100
Onb.	2	1	1	1	1	1	2	1	

3. Kolluk Yzb.sı gece olduğunda emrindeki onb. ve neferatla, Balat dahilindeki kalede ikamet edeceklerdir. Alemदारlar sancaktarlardır. 6. Kolluk sorumluluğundaki Tahtakale'den Tiryaki Çarşısı'na kadar olan mahallin kolluğuna 100 nefer görevlendirilmiştir. Çarşı içinde ise 50 nefer görevlidir. Bir kollukta toplam 64 mahallin güvenliği için bir kol ağası, sekiz yzb. sekiz alemdar (sancaktar), 16 mülazım, sekiz çvş., seksenbeş onb.(6. Kolluk'ta 15 onbaşı görev yapmaktadır.) ve 850 görev yapmaktadır. Demek ki İstanbul'un bu 64 bölgesi Bab-ı Seraskeri sorumluluğundaydı ve her gün yaklaşık sekiz buçuk saf/bölükle emniyeti alınabiliyordu. KAD I'nın 2. sayfasında aynı karakol çizelgesi mevcuttur. Yalnız farklılıklar mevcuttur. Mesela, 2. Kolluk'un Bab-ı Fener'de ki onb. sayısı birdir. Bk. BOA, KAD I, s. 1b. Her bölükte 10 onb. olduğu düşünülürse doğrusu TS. MA. e., 544/2 sayılı belgede olduğu gibi üç olmalıdır. KAD I'de 4. Kolluk'un Yedi Kule nöbetinde iki, Samatya nöbetinde iki onb. görev yapmaktadır. Diğer bir farklılık olarak 8. Kolluk'un son nöbet yeri olan Karagümrük'te çvş. yoktur ama o zaman bölük çvş. eksik kalmaktadır.

EK-15. ORJİNALLİK RAPORU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu <i>Form No.</i>	FRM-DR-21
		Yayın Tarihi <i>Date of Pub.</i>	04.01.2023
	FRM-DR-21 Doktora Tezi Orijinallik Raporu <i>PhD Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No <i>Rev. No.</i>	02
		Revizyon Tarihi <i>Rev.Date</i>	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA
Tarih:11/06/2025
Tez Başlığı: Düzenli Orduya Geçiş Sürecinde Asakir-i Mansûre-i Muhammediyye Ordusu'nun Teşkilat ve İç Hizmet Düzenlemeleri (1826-1834) Tez Başlığı (Almanca/Fransızca)*:.....
Yukarıda başlığı verilen tezin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 383 sayfalık kısmına ilişkin, 11/06/2025 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 5'dir.
Uygulanan filtrelemeler**: 1. ☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2. ☒ Kaynakça hariç 3. ☒ Alıntılar hariç 4. ☐ Alıntılar dâhil 5. ☒ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezin herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.
Gereğini saygılarımla arz ederim.
Cem ATILGAN

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Cem ATILGAN	
	Öğrenci No	N19147066	
	Enstitü Anabilim Dalı	Sosyal Bilimler Enstitüsü	
	Programı	Doktora	
	Statüsü	Doktora ☒	Lisans Derecesi ile (Bütünleşik) Dr ☐

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Prof. Dr. Fatih YEŞİL

*Tez **Almanca** veya **Fransızca** yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır.

**Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları İkinci bölüm madde (4)/3'te de belirtildiği üzere: Kaynakça hariç, Alıntılar hariç/dahil, 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words) filtreleme yapılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No	FRM-DR-21
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.01.2023
	FRM-DR-21 Doktora Tezi Orijinallik Raporu <i>PhD Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

TO HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES DEPARTMENT OF HISTORY Date:11/06/2025 Thesis Title (In English): The Organizational and Internal Administrative Regulations of Asakir-i Mansûre-i Muhammediye Army in the Process of Transition to the Regular Army (1826-1834) According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 11/06/2025 for the total of 383 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is 5 %. Filtering options applied**: ☐ Approval and Declaration sections excluded ☒ References cited excluded ☒ Quotes excluded ☐ Quotes included ☒ Match size up to 5 words excluded I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge. I respectfully submit this for approval. Cem ATILGAN

Student Information	Name-Surname	Cem ATILGAN	
	Student Number	N19147066	
	Department	GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES DEPARTMENT OF HISTORY	
	Programme	PhD	
	Status	PhD ☒	Combined MA/MSc-PhD ☐

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
Prof. Dr. Fatih YEŞİL

**As mentioned in the second part [article (4)/3] of the Thesis Dissertation Originality Report's Codes of Practice of Hacettepe University Graduate School of Social Sciences, filtering should be done as following: excluding reference, quotation excluded/included, Match size up to 5 words excluded.

EK-16. ETİK KURUL / KOMİSYON İZNİ YA DA MUAFİYET FORMU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-12
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-DR-12 Doktora Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for PhD Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev. Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA Tarih: 11.06.2025 Tez Başlığı: Düzenli Orduya Geçiş Sürecinde Asakir-i Mansûre-i Muhammediyye Ordusu'nun Teşkilat ve İç Hizmet Düzenlemeleri (1826-1834) Tez Başlığı (Almanca/Fransızca)*: Yukarıda başlığı verilen tez çalışmam: 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır. 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne veya ruh sağlığına müdahale içermemektedir. 4. Anket, ölçek (test), mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme gibi teknikler kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen araştırma niteliğinde değildir. 5. Diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri kullanımını (kitap, belge vs.) gerektirmektedir. Ancak bu kullanım, diğer kişi ve kurumların izin verdiği ölçüde Kişisel Bilgilerin Korunması Kanuna riayet edilerek gerçekleştirilecektir. Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim. Cem ATILGAN

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Cem ATILGAN	
	Öğrenci No	N19147066	
	Enstitü Anabilim Dalı	Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı	
	Programı	Doktora	
	Statüsü	Doktora ☒	Lisans Derecesi ile (Bütünleşik) Dr ☐

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Prof Dr. Fatih YEŞİL

* Tez **Almanca** veya **Fransızca** yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı **Tez Yazım Dilinde** yazılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-12
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-DR-12 Doktora Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for PhD Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev. Date	25.01.2024

HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES DEPARTMENT OF HISTORY	
Date: 11.06.2025	
ThesisTitle (In English): The Organizational and Internal Administrative Regulations of Asakir-i Mansure-i Muhammediye Army in the Process of Transition to the Regular Army (1826-1834)	
My thesis work with the title given above:	
- Does not perform experimentation on people or animals. - Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.). - Does not involve any interference of the body's integrity. - Is not a research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from the participants by using techniques such as survey, scale (test), interview, focus group work, observation, experiment, interview. - Requires the use of data (books, documents, etc.) obtained from other people and institutions. However, this use will be carried out in accordance with the Personal Information Protection Law to the extent permitted by other persons and institutions.	
I hereby declare that I reviewed the Directives of Ethics Boards of Hacettepe University and in regard to these directives it is not necessary to obtain permission from any Ethics Board in order to carry out my thesis study; I accept all legal responsibilities that may arise in any infringement of the directives and that the information I have given above is correct.	
I respectfully submit this for approval.	
Cem ATILGAN	

Student Information	Name-Surname	Cem ATILGAN	
	Student Number	N19147066	
	Department	GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES DEPARTMENT OF HISTORY	
	Programme	PhD	
	Status	PhD ☒	Combined MA/MSc-PhD ☐

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
Prof. Dr. Fatih YEŞİL